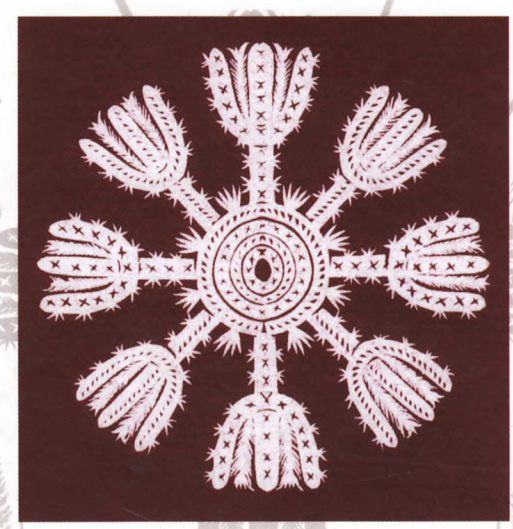

Valdis Celms

BALTŲ RAŠTAI IR ŽENKLAI

BALTŲ PASAULIO MODELIS
STRUKTŪRA ⊕ VAIZDINIAI ⊕ SIMBOLIAI

MINTIS

Valdis Celms

BALTŲ RAŠTAI IR ŽENKLAI

BALTŲ PASAULIO MODELIS
STRUKTŪRA ✠ VAIZDINIAI ✠ SIMBOLIAI

Iš latvių kalbos vertė
Dzintra Elga Irbytė

MINTIS

UDK 391(=88)
Ce84

Versta iš:
Valdis Celms
LATVJU RAKSTS UN ZĪMES
Baltu pasaules modelis, uzbūve, tēli, simbolika
Rīga, 2008

Knygos leidimą rėmė
Lietuvos Respublikos kultūros rėmimo fondas

Dailininkas
Romas Dubonis

ISBN 978-5-417-01001-9

© Valdis Celms, 2007
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Dzintra Elga Irbytė, 2009
© MINTIS, 2010

PRATARMĖ LIETUVIŠKAM LEIDIMUI

Kultūros simboliai ir simbolinis mąstymas – vienas stipriausių žmonių bendrijas ir visuomenes vienijančių reiškinių. Tradicinio ornamento ir pavienių ženklų simbolika – tai viena iš daugelio simbolinio mąstymo apraiškų, susijusi su mitologine tradicija ir mitopoetika. Tradiciniai ženklai, pastaraisiais amžiais dažnai sieti su tautiškumo idėja, tampa tautinio ar kitokio tapatumo simboliais arba emblemomis. Tradicinė liaudies ornamento ir ženklų simbolika ir jos ištakos siekia mitinės pasaulėžiūros laikus. Ji susijusi su įvairiomis mitologemomis ir archetipais, ne tik vietinės, bet ir visuotinesnės prigimties, kuri gali būti bendra baltams ir jų kaimynams ar indoeuropiečiams, o tam tikrais atvejais apskritai universali. Ornamento tyrėjai šį reiškinį nagrinėja labai įvairiai: menotyros, etnologijos, semiotiniu, geometrinės analizės požiūriu ir kt. Todėl paėmus į rankas V. Celmo knygą, skirtą baltų ženklų simbolikos analizei, kyla klausimai, kuriuos pravartu išsiaiškinti: kokiu požiūriu, kaip autorius mato ornamentą ir ženklus? Kokį mato skirtumą tarp ornamento bei ženklų vietinio baltiško savitumo, lokalumo ir jų universaliųjų aspektų? Kokiu būdu, kaip interpretuoja jų sąsają su mitine pasaulėžiūra? Kokius duomenis ir šaltinius naudoja? Kokių tyrėjų mintimis ir metodikomis remiasi? Kuo jo darbas unikalus, naujas ir aktualus?

Valdžio Celmo knyga apie baltų ornamentą patraukli tuo, kad joje gvildenama ne tik latvių, bet ir lietuvių skaitytoją dominanti ornamento simbolikos tema. Jis iškelia įvairias prielaidas apie galimą daugialypę ornamento simboliką. V. Celmo požiūris unikalus, jis ornamento simboliką mato kaip reiškinį, nuolat atveriantį naujus pažinimo horizontus. Tai kūrybinės inspiracijos šaltinis, įkvepiantis savitiems filosofiniams apmąstymams, šiuolaikinėms tradicinio ornamento formos ir simbolikos interpretacijoms. Todėl pažintis su šia patrauklia knyga gali paskatinti ir intelektualiau susidomėti tradicinio ornamento pasaulio paslaptimis, ugdyti gilesnį suvokimą, išeinantį už grynosios etnologijos, mitologijos, archeologijos, menotyros mokslų interesų rato. Autorius iškelia ornamento archaiškumo, mitologiškumo ir drauge inspiratyvumo sąvybes, sudomindamas ornamento tradicija ir jos verte apskritai. Drauge šis leidinys leidžia geriau susipažinti su artimiausių mūsų kaimynų latvių dvasine kultūra ir giliau pažinti bendras baltiškas šaknis.

Knygoje nestinga plačių drąsių apibendrinimų bei kultūrologinių, menotyrinių, estetinių įžvalgų, siekiama atskleisti bendražmogiškąjį ornamento formų ir simbolikos kalbos pobūdį ar tiesiog sudominti skaitytoją šia tema.

Leidinys skirtas itin plačiam skaitytojų ratui – nuo mokslininkų iki menininkų, kultūrininkų. Ji bus įdomi, naudinga ne tik etninės kultūros puoselėtojams, bet ir kitų kultūros sričių atstovams.

Autorius knygoje nagrinėja ne dekorą ar ornamentiką, o pamatines, reikšmingiausias prasmines sudedamąsias jos dalis, kurių kilmė greičiausiai buvo savarankiška, – tai yra ženklus. Be to, jis tiria ne pavienius unikalius ženklus, o daugiau apibendrintus tų ženklų tipus, kurių simbolika apima daugybę artimų to paties archetipinio (pirminio)

ženklo atmainų. Ženklai šiuo atveju ne visada yra tapatūs dekoro motyvui, kadangi motyvas yra sudedamoji ornamentikos dalis, tuo tarpu V. Celmas nagrinėja ir tokius pavienius savarankiškus artefaktų ženklus, kurie nėra didesnio dekoro elementai. Todėl ir audinių ornamentų motyvai autorių domina tik kaip pavieniai ženklai.

Knygoje apžvelgiami ne tik latvių, bet ir platesni, visų baltų kultūros arealo ornamentų ir ženklų duomenys, lietuvių ornamentai bei jų simbolika. Aptariama ir baltiška rato, kaip anapusinio pasaulio ribos, samprata, priešinga keturkampei gyvenamųjų namų plano sandarai, iliustruojant Lietuvos pilkapių („velionių namų") pavyzdžiu (p. 66). Taip pat lietuvių tradicinių geležinių kryžių dekoras su kryžmos, saulės, mėnulio, gyvatės simboliais (p. 134), pasaulio stulpo simboliai prūsų urnose (p. 163) ir mėnulio, žalčio, saulės simbolika lietuvių ir prūsų, Lietuvos kuršių žalvario papuošaluose (p. 233, 251, 281, 294, 302, 304), zigzago kaip upės, skiriančios šį ir vėlių pasaulį, simbolika lietuvių kapų dekore (p. 243). Nagrinėdamas svastikos (p. 285, 286, 289), žalčio (p. 304) reikšmes V. Celmas remiasi ir lietuvių kalbos, tautosakos bei mitologijos duomenimis.

Daugiausia autoriaus nagrinėjamos latvių tekstilės, žalvario ir keramikos dirbinių geometrinių ornamentų ir ženklų pagrindinės formos nesiskiria nuo lietuvių raštų. Ženklų formos savitumai susiję su vėlesnės kilmės puošybinėmis detalėmis, bet ne su esminėmis ženklų formos ypatybėmis. Todėl galima manyti, kad gretimų tautų – latvių ir lietuvių – ornamento simbolika itin artima. Tradicinių ženklų simboliką sudaro dvejopi aspektai: universalesnė prasmė ir siauresnis, vietinis, konkretus įvaizdis. Konkretūs simboliniai įvaizdžiai įvairuoja skirtingose vietovėse ir gali kisti bėgant laikui. Autorius, aiškindamas latvių ornamento prasmes, daugiausia remiasi tų ženklų liaudiškais pavadinimais, susijusiais su konkrečiais latvių mitopoetinės tradicijos įvaizdžiais. Tuo tarpu kiek kitokios dalies lietuvių raštų pavadinimų mitopoetikos interpretavimas lieka nuošalyje. Galima pastebėti, kad remdamiesi lietuviškųjų raštų vardų medžiaga ir jos mitopoetiniu kontekstu susidurtume su gerokai mažesniu konkrečių mitinių personažų kiekiu nei latviškojoje medžiagoje – lietuvių ornamento mitopoetika aiškiau susijusi su pasaulio stichijomis, įvairiais Pasaulio medžio lygmenimis, Kosmoso reiškinių sritimis. Kita vertus, aiškėja, jog pamatinė, universalesnė tiek lietuvių, tiek latvių raštų prasmė ta pati. Dėl šios priežasties nesunku pastebėti, kad zigzago raštas, V. Celmo siejamas su Maros ir Vėlių motės, susijusių su upių ir apskritai vandenų sfera, mitologema latvių tradicijoje yra universalesnės lietuviškosios šio ženklo kaip gyvybės vandens sampratos atitikmuo. Arba stogelio su kabliukais raštas, latvių siejamas su Jumiu – vaisingumo ir namų apsaugos dievybe, lietuvių tradicijoje siejamas su panašia, tačiau universalesne žirgų poros kaip gyvybės apsaugos, augimą globojančių ir vaisingumą skatinančių mitinių jėgų įvaizdžių simbolika.

Autorius hipotetiškai atskleidžia ir baltų ornamento pasaulines sąsajas, pateikia savitų apmąstymų apie jo raidą ir kilmę.

V. Celmo knygoje nagrinėjama baltų tautų tradicinio ornamento semiotika, komparatyvistika ir jos mitologinis bei mitopoetinis kontekstas. Baltų raštų ir ženklų reikšmes jis gvildena tradicinės mitopoetinės pasaulėžiūros, mitologinio pasaulio sąrangos modelio ir jo simbolikos elementų kontekste. Autorius ieško ornamento sąsajų su latvių ir lietuvių mitinėje tradicijoje žinomomis dievybėmis (mitiniais personažais) ar gamtos stichijų, dangaus reiškinių mitinėmis personifikacijomis – Laima, Perkūnu, Pasaulio medžio įvaizdžiu ir jo elementais. Baltų ženklus jis plačiai lygina su kitų tautų, kultūrų ir civilizacijų, tiek artimų, tiek tolimesnių ar senesnių duomenimis.

Mažai tėra lietuvių kalba išleista bendros literatūros, skirtos abiejų baltų tautų kultūros reiškinių mitologinių aspektų, ornamento ir apskritai liaudies dailės simbolikos nagrinėjimui ir lyginimui su kitų pasaulio kultūrų mitine semiotika, taigi V. Celmo tyrimas novatoriškas.

V. Celmas išsamiausiai remiasi gimtosios kultūros duomenimis ir svarbiausia literatūra apie ornamentą, kuri lietuvių skaitytojui tebėra labai menkai žinoma. Iš lietuvių tyrėjų jis cituoja M. Gimbutienę, G. Beresnevičių, E. Usačiovaitę, N. Vėlių, A. Bliujienę, J. Balčikonį, B. Buračą. Iš rusų, tyrusių baltų ir jų kaimynų ženklinius simbolius, jis remiasi kultūrologiniu B. Rybakovo veikalu „Senųjų slavų pagonybė" (1981) ir etnologiniu S. Ryžakovos darbu „Ornamento kalba latvių kultūroje" (2002). Ši savita V. Celmo knyga būtų dar įdomesnė nagrinėjimo objekto ir metodikos požiūriu, jeigu autorius būtų susipažinęs ir su kitais pamatiniais baltų bei jų kaimynų ornamento, tradicinės kultūros simbolių semiotikos tyrimais, klasikiniais ir reikšmingiausiais darbais, be kurių šią tyrimų sritį sunku įsivaizduoti. Tai M. Gimbutienės knyga „Senoji simbolika lietuvių liaudies mene", kurioje lietuvių liaudies dailės ir archeologijos artefaktų ženklai siejami su baltų ir indoeuropiečių mitologemomis[1], B. Rybakovo straipsnis „Eneolito žemdirbių kosmogonija ir mitologija", kuriame panašiai nagrinėjama Senosios europos civilizacijos Tripoljės keramikos dekoro simbolika[2], V. Ivanovo straipsnis „Indoeuropiečių dvynių kulto terminijos atgarsiai baltų kalbose", kuriame išsamiai aptariamos latvių Jumio, baltų žirgo, indoeuropiečių dvynių mitologemos ir simboliai[3], V. Toporovo straipsnis „Apie kai kurių archaiškų tekstų, susijusių su pasaulio medžio koncepcija, struktūrą", išsamiai nušviečiantis Gyvybės medžio mitologemos sudedamąsias dalis ir jų atmainų įvairovę[4] bei kiti jo darbai. Kaip vieną įvairiapusiškiausių pastarųjų dešimtmečių komparatyvistinių veikalų, kuriame analizuojant atvaizdų sąsajas su mitais, drauge su daugelio pasaulio tautų ornamentais ir ženklais remiamasi ir lietuvių liaudies dailės duomenimis, verta būtų paminėti ir A. Golano knygą „Mitas ir simbolis"[5]. Nagrinėdami baltų ornamento ir ženklų, mitinių vaizdinių liaudies dailėje simbolikos ryšius, neturėtume pamiršti ir J. Basanavičiaus[6] bei P. Dundulienės indėlio[7]. Lietuvoje reikšmingus dangaus šviesulių bei Pasaulio medžio ženklų ir simbolių verpstėse tyrimus atliko J. Vaiškūnas[8]. O juostų ženklų bei etninės kultūros konteksto sąsajų su mitinio mąstymo tradicija klausimus

1
Gimbutas M., *The Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art*, Philadelphia, 1958.

2
Рыбаков Б. А., Космогония и мифология земледельцев энеолита, *Советская археология*, 1965 №. 1, с. 24–47; ten pat, 1965, Nr. 2, p. 13–33.

3
Иванов В. В., Отражение индоевропейской терминологии близнечного культа в балтийских языках, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 193–205.

4
Топоров В. Н., О структуре некоторых архаических текстов, соотносимых с концепцией «мирового дерева», *Труды по знаковым системам*, Тарту, 1971, т. 5, с. 9–63.

5
Golan A., *Myth and Symbol. Symbolism in Prehistoric religions*, Jerusalem, 1991; (Голан А., *Миф и символ*, Москва, 1993).

6
Basanavičius J., Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje (įvadas), *Lietuvių kryžiai* (surinko A. Jaroševičius), Vilnius, 1912; (Basanavičius J., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1970, p. 141–148.)

7
Dundulienė P., *Žaltys ir jo simboliai lietuvių liaudies mene ir žodinėje kūryboje*, Vilnius, 1979; Dundulienė P., *Lietuvių liaudies kosmologija*, Vilnius, 1988; *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*, Kaunas, 1994.

8
Vaiškūnas J., Saulės ir Mėnulio simbolika baltų pasaulėžiūroje, *Senovės baltų simboliai*, Vilnius, 1992, p. 137–142; Vaiškūnas J., Verpstė ir visata, *Liaudies kultūra*, Nr. 2, 2005, p. 20–34.

tiria ir šio teksto autorius[9]. Kaip į vienus reikšmingiausių pastaraisiais dešimtmečiais publikuotų darbų apie baltų, jų artimų kaimynų, indoeuropiečių arba Senosios Europos ornamento simboliką reikia atkreipti dėmesį į dar keletą studijų. Tai ukrainiečių archeologo V. Danilenkos knyga „Pirmykštės visuomenės kosmogonija" (1965 m. rankraštis, 1999)[10], kurioje daugiausiai dėmesio skiriama Rytų Europos ornamento simbolikai. Panašiu metu kaip M. Gimbutienė bei B. Rybakovas šis autorius irgi nagrinėjo mitologijos, mitinių personažų, kosmogoninių įvaizdžių ryšius su ornamentu. Ukrainiečių archeologo T. Tkačiuko straipsnis „Tapytas Tripoljės–Kukutenio (BII-CII-yII etapo) indų ornamentas, kaip senųjų gyventojų pasaulėžiūros aiškinimosi šaltinis" (2004)[11] savitai tęsia mitinio mąstymo, kosmogonijos principų raiškos ornamente analizę. Itin įdomi baltarusių etnologų bei dailėtyrininkų kolektyvinė monografija – G. Niačajevos projektas „Padnieprės ornamentai" (2004)[12]. Joje, panašiai kaip latvių mokslinėje tradicijoje, ornamento simbolikos analizė grindžiama tekstilės raštų vardų įvairove ir jų sąsajomis su mitologiniais tautosakos aspektais. Beje, toks požiūris seniai žinomas ir rusų etnologijoje – pavyzdžiui, L. Rusakova monografijoje „Tradicinis Sibiro rusų valstiečių vaizduojamasis menas", greta kitų klausimų, nagrinėja ir archaiškųjų ritualų atšvaitus tautosakoje ir jos įvaizdžių ryšį su tekstilės ženklų vardais[13].

Nepaisant šių pastabų, V. Celmo knyga išsiskiria aktualiu mokslui ir meno pasauliui baltų ornamento sąsajų su mitologija ir mitopoetiniu mąstymu apskritai požiūrių ir apibendrintų duomenų gausa bei tarpdalykiškumu.

Lietuvių skaitytojui bus naudinga susipažinti su gausaus būrio latvių ornamento simbolikos tyrėjų darbų apibendrinimu, jų atliktomis ornamento klasifikacijomis kosmologiniu bei mitopoetiniu aspektu.

Ornamentikos simboliką autorius nagrinėja keliais itin skirtingais požiūriais: iš vienos pusės – gilinasi į jos kultūrinę tradiciją, kontekstą, istorines ir tipologines sąsajas, o iš kitos pusės – žvelgia kaip menotyrininkas, kuris tiesiogiai nagrinėja formų psichologinį poveikį ir iš jo kylančias jų reikšmes, asociatyviai interpretuoja ir pateikia galimą ženklų formų estetikos aiškinimą.

Kalbėdamas apie kultūrinę ženklų simboliką baltų tradicijos kontekste, jis tęsia savo pirmtakų Latvijos archeologų, etnografų, dailėtyrininkų mintis. V. Celmas apibendrina arba praplečia jų išvadas, savitai jas aktualizuoja, tvirtai remiasi jų iškeltomis ir puoselėtomis ornamento simbolikos interpretavimo nuostatomis ir metodika.

Visų pirma tai požiūris į ornamentą kaip į tam tikrų simbolinių ženklų sistemą. O pavieniai ženklai, remiantis jų formos asociacijomis su kultūros kontekstu, siejami su tam tikromis baltų mitinio pasaulio (arba jo tradicijos tautosakoje) dievybėmis, tokiomis kaip Laima, Dalia, Perkūnas, Dievas, Janis, Ūsinis, Jumis, Austra (Aušrinė), Mara, Vėlių motė.

Didžiausio autoriaus dėmesio sulaukė įvairių tradicinės tekstilės dirbinių (audinių, mezginių ir kt.) raštai, gerokai mažiau – archeologinių metalo, keramikos, gintaro dirbinių ženklai.

9
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, *Lietuvos etnologija*, t. 9, Vilnius, 2002; Tumėnas V., Baltiškų juostų simbolių sistemos paieškos: nuo mokslinės interpretacijos iki autentiškos tradicinės liaudiškos tipologijos, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 31, Vilnius, 2003, p. 21–38; Tumėnas V., Aplinkos realijų transformacija lietuvių juostų raštų pavadinimuose: liaudiško mąstymo principų paieška, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, 5(14), p. 139–154; Tumėnas V., Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvoje, Rytų bei Senosios Europos kultūrose, *Kultūrologija 14. Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos V*, Vilnius, 2006, p. 417–440.

10
Даниленко В. Н., Космогония первобытного общества, *Начала цивилизации: Даниленко В. Н., Космогония первобытного общества, Шилов Ю. А., Праистория Руси*, Екатеринбург, Москва, 1999, с. 3–216.

11
Ткачук Т. М., Мальований орнамент посуд Трипілля-Кукутень (етапи BII-CII-yII), як джерело вивчення свитосприймання давнього населення, *Енциклопедія Трипільської цивілізації*, ред. М. Ю. Видейко, Н. Б. Бурдо, Київ, 2004, т. 1., с. 451–458.

12
Арнаменты Падняпроўя, кіраўнік праекту Г. Р. Нячаева, ред. Я. М. Сахута, Мінск, 2004.

13
Русакова Л. М., *Традиционное изобразительное искусство русских крестьян Сибири*, Новосибирск, 1989.

Greta šios ir kitų autorių puoselėjamos simbolikos tyrimų vagos, V. Celmas išplėtojo ir savitesnę universalios raštų simbolikos nagrinėjimo kryptį, pagrįstą ornamento formos estetikos simbolinių aspektų interpretavimu, kurio pobūdis daugiau visuotinis nei tautinis. Autorius mėgina paaiškinti, interpretuoti formalių ornamento savybių universaliojo simboliškumo aspektus: jis atkreipia dėmesį į kairės–dešinės, išcentrinio–įcentrinio ornamento judėjimo krypties, viršaus–apačios atskyrimo, ornamento fragmentavimo (dalinio vaizdavimo, „apkarpymo"), tamsaus ir šviesaus atspalvio (rašto ir dugno) ženklų derinimo audinių ornamentikoje prasmės ir reikšmės klausimus. Tai savotiškas įvadas į visuotinio pobūdžio geometrinio ornamento galimų prasminių aspektų sampratą. Deja, keliamų hipotetinių teiginių autorius nepagrindžia konkrečiais tokio mąstymo pavyzdžiais iš liaudies kultūros, todėl jie tampa tik savotiška universalizuota interpretacija, kurios ištakas galima būtų nuosekliau aiškintis nagrinėjant ornamento raidos istoriją nuo priešistorinių laikų.

Itin abejotina autoriaus nuostata interpretuoti juostų ornamento simboliką remiantis formalia jos raidos analize, kai paprastame ženkle neva įžvelgiami jį sudarantys dar primityvesni ženklai. Taip mąstant kiekvieno sudėtingesnio ženklo simboliką sudaro kelių pavienių ženklų simbolikos junginys, kurios etnografiniai duomenys neliudija – tai tampa nepakankamai pagrįsta kabinetine sofistikuota interpretacija. Pavyzdžiui, rupūžytės (rombo su kabliukais dviejose viršūnėse) ženklą, autoriaus nuomone, sudaro dvigubas Jumis (stogelis su kabliukais). Remiantis lietuviška medžiaga, rupūžytė (liet. varlytė) sietina su gyvybės vaisingumo, gyvybės atgimimo idėja[14], o Jumis (liet. žirgeliai) – su tarpininkavimo tarp dviejų opozicinių pasaulių idėja, aukos bei dvynių mitologemomis[15]. Todėl netampa aiškiau, kodėl dvigubai sustiprinta dangiškos apsaugos ir aukos simbolika tampa gyvybės vaisingumo simboliu. Be to, vienų ženklų simboliką grindžiant vien tik kilme iš kitų ženklų simbolikos, nepagrįstai siaurėja interpretuojamųjų simbolių prasmės laukas ir įvairovė. Todėl perspektyviau ir logiškiau ženklų simboliką nagrinėti remiantis jų liaudiškų vardų kaip mitopoetinių simbolių analize bei nagrinėjamųjų ženklų analogijų paieškomis kituose artefaktuose, jeigu jų kompozicija arba kultūrinis kontekstas yra semiotiškai informatyvesnis.

Pradėdamas analizuoti ženklų simboliką, V. Celmas visų pirma išskiria elementariausias jų sudedamasias dalis. Tai įstrižainė, išilginis brūkšnys, stačias brūkšnys, puslankis, ratas, trikampis, zigzagas, kvadratas, rombas, spiralė, daugiakampis, taškas (p. 50–54). Pačiais bendriausiais bruožais jis aiškina jų visuotinę simboliką. Išskirtų ženklų grupėje galima pasigesti kryžiaus ženklo, kurį autorius prisimena vėliau, kitame kontekste (p. 60).

Visų kryžinių formų ženklų simboliką jis sieja su Gyvybės medžio, pasaulio krypčių, metų laikų sistemų atitikmenimis. Autorius iškelia ornamento ir jį supančios erdvės dialogo aspektus.

Tinklo tipo raštų simboliką V. Celmas sieja su pasaulio tvarkos, pasaulio audinio idėja (p. 156–165). Rombinius, rato ir žvaigždės

14
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 168–189.

15
Ten pat, p. 197–202; Tumėnas V., Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvoje, Rytų bei Senosios Europos kultūrose, p. 417–440.

tipo ženklus autorius universalizuotai sieja su saulės, pasaulio centro simbolika. Trikampio ir kitus panašius ženklus pagal analogijas autorius sieja su Pasaulio stulpo koncepcija.

Knygoje gausu ir kitų ornamento, ženklų, jų grupių simbolikos kosmologinių aiškinimų, pagrįstų raštų formos semiotikos universaliu eseistiniu subjektyviu interpretavimu, kuris atveria platesnį požiūrį į ornamento prasmės pasaulį ir galimybes jį atrasti.

Nemažai dėmesio autorius skiria spalvų simbolikai (p. 177–202). Daugiausia remdamasis kitų autorių bei tautosakos duomenimis jis originaliai interpretuoja spalvų simboliką, išskirdamas joje keturių spalvų kodą, atskirai aptardamas juodą ir baltą spalvas, o daugiausia žvelgdamas į spalvas per keturių, dviejų kontrastingų, opozicinių spalvų santykį. Lietuvoje, deja, spalvų reikšmė ar simbolika nei kalboje, nei tautosakoje, nei etnografijoje iki šiol nėra išsamiau tyrinėta. Žinoma, autorius nepraleidžia galimybės pateikti ir subjektyvių apmąstymų apie spalvų kosmogoninę, filosofinę reikšmę. Labiau abejotini jo samprotavimai apie archeologinių XI–XIII a. Latvijos tamsiai mėlynos spalvos vilnonių skarų (skraisčių) – vilainių, puoštų raštais iš žalvario žiedelių, simboliką. Nors autorius mėlyną vilainių spalvą aiškina juodos spalvos simbolikos kontekste (p. 181), tačiau manyčiau, jog jų dugno spalva vis tiek priskirtina mėlynos spalvos sričiai ir jos derinį su aukso spalvos žalvariniais dangaus šviesulių ženklais reikėtų aiškinti kaip atitinkantį dangaus ir šviesulių simboliką. Todėl vilainių mėlyną spalvą labiau tiktų aiškinti kitame skyriuje, kur nagrinėjama geltonos ir mėlynos spalvų simbolika (p. 185–186).

Pačios vertingiausios yra tos knygos dalys, kuriose autorius, aiškindamas ženklų simboliką, remiasi konkrečiais latvių ornamento ženklų liaudiškais vardais, interpretuodamas juos kaip mitopoetinius simbolius, susijusius su latvių liaudies dainų įvaizdžiais. Parinkdamas ženklo mitopoetinį įvaizdį atitinkančias mitologines liaudies dainas ir tokiu būdu parodydamas liaudiško įvardijimo ryšius su tautosakos mitopoetiniu kontekstu bei žinomomis mitologemomis, V. Celmas tęsia E. Brastinio[16], M. Silinio[17] ir A. Brastinio[18] ornamento simbolikos tyrimų kryptį. Šį metodą, kuriame remiamasi apčiuopiamomis etninės kultūros mentaliteto apraiškomis, gilinamasi į ornamento mitologinį ar mitopoetinį kontekstą, taiko ir šio straipsnio autorius.

V. Celmas glaustai apibendrina žymiausių latvių ornamento tyrėjų E. Brastinio, I. Rožlejos, S. Beklešovos, J. Sudmalio, J. Niedrės, A. Dzervičio, A. Dzervitės, J. Binės, E. Paeglio, V. Klietnieko, G. Eninio pateiktas tradicinių raštų formų tipų drauge su ženklų liaudiškais vardais klasifikacijas. Jis išskiria trikampį, lanką, rombą ir ratą, rombą su ragučiais, žvaigždę, aštuonkryžmį kryžių, stogelį su kabliukais, eglutę, zigzagą, kryžių, svastiką, pusinę svastiką (žaltį), žaltį, krūmą. Tačiau reikia pažymėti, kad tai nėra visiškai išsamus visų autorių išvadų apibendrinimas, kadangi autorius dalies tekstilėje labai reikšmingų ornamento tipų, išskirtų kitų autorių, nepamini. Tai vėželio, grėbliukų, katpėdėlės, liktoriukų, dantytos žvaigždės tipo ir kt. ženklai.

16
Brastiņš E., *Latviešu ornamentika*, Rīga, 1923, I d.

17
Siliņš M., Alšvanga, *Latvju raksti*, Rīga, 1924, t. 1, p. 5–9.

18
Brastiņš A., Latviešu telotajs raksts, *Latvju Māksla*, 1978, No 5.

Vertikalaus kryželio pavidalo katpėdėlės ženklą autorius sieja su žvaigždės, aušros, sielos simbolika. Panaši ir jam artimo ženklo – įstrižo kryžiaus konstrukcijos katpėdėlės simbolika, esanti lietuvių tradicijoje. Jis sietinas su katės, žvaigždės ir rožės įvaizdžiais, kurių prasmė susijusi su dangaus šviesulių, meilės ir jaunystės sritimi.

Autorius rombo tipo ornamentų neskiria nuo rombo su ataugėlėmis (p. 228, 232). Visus šiuos ženklus jis nusako kaip saulės žymę. Tuo tarpu remiantis liaudiškais latviškais pavadinimais, rombas su ataugėlėmis vadinamas dar ir ąžuolu, šuliniu (p. 232). Taigi šio ženklo, kaip Gyvybės versmės, Pasaulio medžio, reikšmės lieka nenagrinėtos. Lietuvių tradicijoje šis raštas dažniausiai vadinamas „rožele" – vestuvinės simbolikos augalo žiedu, taip pat „žvaigždute" – tai byloja jo kaip dangaus šviesulių simbolio reikšmę[19]. Tačiau tiesiogiai visas rombo atmainas sieti (įskaitant ir paprastų formų rombus, ir rombus su kryžiumi viduje) su saulės simbolika kažin ar galima. Šios išvados V. Celmas nepagrindžia jokiais latvių sakytinės tradicijos pavyzdžiais (p. 227–230). Tuo tarpu lietuviškieji duomenys, siejantys šį raštą su varnos akies įvaizdžiu, byloja chtonišką simboliką[20]. Tai atitinka ir B. Rybakovo nuomonę apie rombo žemišką simboliką, kurią jis grindžia šio ženklo kompoziciniu kontekstu, Senosios Europos civilizacijos Tripoljės kultūros dekoro prasmės analogija: rombu puošiamas Deivės skulptūrėlės pilvas. Remdamasis ir baltarusų etnografijos duomenimis, B. Rybakovas padarė išvadą, kad rombas su kryžiuku viduje ir taškučiais simbolizavo apvaisintą žemę, užsėtą lauką[21] (šiai minčiai kitoje savo knygos vietoje (p. 242) pritaria ir V. Celmas). Remiantis Tripoljės skulptūrėlių dekoro kompozicija, galima pridurti, kad rombas buvo siejamas ir su įsčių vaisiaus reikšme[22]. Visuotinesnio pobūdžio keturkampio figūros simboliką daugelis tyrėjų sieja su žemiškuoju pasauliu. Keturi rombo, keturkampio ar kvadrato šonai siejami su keturiomis pasaulio šalimis, įdirbto lauko, gyvenamojo namo, kaip apvaldytos žemiškos erdvės, simbolika. O ratas, priešingai, daugelyje kultūrų siejamas su dangaus skliauto, dangaus šviesulių, apskritai dangiško arba kito, nežemiško, anapusinio pasaulio, begalybės simbolika.

Pusmėnulio pavidalo pasagines seges lietuvių ir latvių archeologiniuose žalvario papuošaluose, ragų pavidalo lėkius medinėje liaudies architektūroje autorius sieja su mėnulio simbolika (p. 234). Toks interpretavimas įmanomas, turint omenyje, kad šios nuomonės laikosi ir kiti tyrėjai. Tuo tarpu eglutės raštų juostose siejimas su mėnulio simbolika, kurį gerokai anksčiau iškėlė E. Brastinis, atrodo abejotinas, kadangi lietuviški ženklo „eglutės" ir „šluotelės" vardai sietini su laumių mitologema[23] bei yra artimi latvių duomenims, pagal kuriuos šis ženklas siejamas su Laime (Laima) ir kitomis jai artimomis mitinėmis būtybėmis Dekla ir Karta. Juo labiau kad būtent Laimai šis ženklas priskiriamas kitame skyriuje (p. 263–267), kuriame aptariama eglės simbolika.

Abejotinas, per menkai pagrįstas yra ir segmentinės šešialapės žvaigždės siejimas su mėnuliu, remiantis vien skaičiaus 6 atitiktimi šešioms mėnulio fazėms (p. 234). Žinoma, interpretuoti ženklo

19
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 190–196.

20
Ten pat, p. 217–218.

21
Рыбаков Б. А., *Язычество древних славян*, Москва, 1981, с. 48–50.

22
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 218.

23
Ten pat, p. 156–167.

simboliką, neturint jokių etnografinių paliudijimų, yra labai nedėkinga, kadangi remiantis ta pačia abstrakčia universalia formos simbolika šį ženklą galima aiškinti ir kaip saulės simbolį, rodantį jos kelią dangaus skliautu, ir esmines jos padėtis žyminčias kalendorines šventes. Neabejotinai šio ženklo pavidalas primena ir spinduliuojančią žvaigždę. Panašią nuomonę grindė ir J. Vaiškūnas, kalbėdamas apie verpsčių dekoro simboliką[24]. Todėl korektiškiau būtų šį ženklą sieti su abstraktesne dangaus šviesulių simbolika.

Neįtikinantis ir tekstilinio rombo su kabliukais – rupūžėlės, vėželio – ženklo siejimas su mėnuliu, remiantis vien ženklo formos ar kompozicijos konteksto ypatybėmis (dažnai gretinamas su saulės simboliu – rombu su ataugėlėmis). Taip mąstant šis ženklas gali atstovauti bet kokiai kitai binarinei opozicijai: pavyzdžiui, reikšti žemę greta dangaus simbolių arba tamsą greta šviesos, arba naktį greta dienos ir pan. Tačiau tai labai nutolę, atitraukti išvedžiojimai. Juk latviškas liaudiškas rašto pavadinimas „rupūžytė", kuris, be to, artimas lietuviškiems „varlytės", „vėžlelio", „vėželio" vardams[25], atveria gerokai konkretesnius mitopoetinės simbolikos rėmus. Autorius užsimena apie šių įvaizdžių ryšį su Vėlių mote. Lietuviškoji medžiaga tai patvirtina. Rupūžės vaizdinį Nidos kapinių krikštų pavidale įžvelgė M. Gimbutienė ir siejo jį su gyvybės atgimimu besirūpinančiomis chtoninėmis moteriškomis mitinėmis būtybėmis Laume, Ragana[26]. Remiantis lietuvių tautosakos kontekstu, galima daryti išvadą, kad rombo su kabliukais ženklas baltų tradicijoje sietinas su vandens ir jam artimų žemės gyvūnų mitiniu pasauliu, moteriškų žemės dievybių mitologema, gyvybės augimo, gimimo idėja[27].

Kalbant apie Usinio ženklą, reikia pažymėti, kad jo atitikmens lietuvių ornamente nėra. Net ir latvių audiniuose jis retas, gali būti vėlyvos kilmės, todėl neatsitiktinai tik keli autoriai jį yra išskyrę. Pagal ženklo struktūrą ir kompoziciją jis gali būti kilęs iš varlytės tipo ženklų, kitaip tariant, gali būti šio rašto atmaina.

Nagrinėdamas latvių tradicinio dangaus Dievo simbolius, autorius kartais perdėm laisvai filosofiškai mitologiškai interpretuoja ornamentų ir ženklų formas, nesiremdamas etnografijos duomenimis. Todėl zigzagas jam iškyla dar viena reikšme – kaip Dievo simbolis (p. 249). Toks menkai pagrįstas interpretavimas gali būti teisingas, tačiau jis iš principo metodiškai kiek pavojingas, kadangi einant tokiu filosofiniu mitologiniu formos interpretavimo keliu bet kokiuose ženkluose galima įžvelgti pačias įvairiausias prasmes.

Panašiai laisvai autorius interpretuoja ir panašius į svastiką ratinius ženklus, tokius kaip Saulės, Laimos, Perkūno, Pasaulio centro simboliai (p. 251). Tačiau išvados, negrindžiamos etnografiniais naratyvais arba palyginamąja kitų kultūrų medžiaga, neįtikina.

Įtikinamesni, pagrįstesni autoriaus išvedžiojimai apie piramidės arba stulpelio pavidalo ženklus kaip padangės, dangaus ir saulės, Janio simbolius (p. 251–258).

V. Celmo mažai plėtojamą Jumio ženklo simbolikos aiškinimą (p. 259–262) atitinka ir lietuviškoji medžiaga. Tik Lietuvoje ir vėl

24
Vaiškūnas J., Verpstė ir visata, *Liaudies kultūra*, Nr. 2, 2005, p. 20–34.

25
Tumėnas V., Aplinkos realijų transformacija lietuvių juostų raštų pavadinimuose: liaudiško mąstymo principų paieška, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, 5(14), p. 139–154.

26
Gimbutienė M., *Baltai priešistoriniais laikais*, Vilnius, 1985, p. 34–35.

27
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 197–202.

nerasime duomenų apie ženklo sąsają su konkrečiu mitiniu personažu – „žirgelių" vardas bei platesnė kontekstinė analizė leidžia ženklą sieti su dvynių, vaisingumo, apsaugos, tarpininko tarp dangaus ir žemės, aukos mitologemomis[28]. Neatmestina tikimybė, kad lietuviai šį ženklą dar seniau galėjo sieti su Aitvarui, Vėjui artimomis mitinėmis būtybėmis, kurios lakioja padange, rūpinasi skalsa ir turto apsauga. Atkreiptinas dėmesys, kad autorius pateikia ir šio raštų vardų, artimų lietuviškiems: „dviguba varpa", „žirgeliai", „kirviai". Dvigubos varpos, Jumio, lėkių žirgelių ryšį su dvynių mitinėmis būtybėmis išsamiai aptarė V. Ivanovas[29]. Plačiau šio ženklo reikšmę indoeuropiečių mitinių vaizdinių kontekste yra aptaręs ir šio straipsnio autorius[30].

Įdomiai ir išsamiai V. Celmas plėtoja Laimos šluotelės, arba eglutės, žagaro ženklo simbolikos sąsajas su Laimos ir jai artimų mitinių būtybių mitologema, laiko ir likimo koncepcija (p. 263–278). Lietuviškoji medžiaga skatina daryti panašias išvadas apie šio ženklo ryšį su Laimos (Laumės) komplekso mitologema. Be to, reikia pažymėti, kad šio ženklo semantinis laukas kaip reta išimtis ir lietuviškajame kontekste gali būti siejamas su konkrečiomis mitinėmis būtybėmis[31].

Aptariant autoriaus pateikiamą Maros žymės simboliką, galima pažymėti, kad ir lietuvių tradicijoje, remiantis ženklo kompozicija tradicinės keramikos dekoruose ir ją kartais puošusių juostų zigzaginiu ornamentu, vingelio tipo ženklai siejami su vandens, gyvybės vandens mitologema. Tačiau lietuviškojoje medžiagoje nerasime užuominų apie ženklo sąsajas su konkrečiomis mitinėmis būtybėmis. Galima tik interpretuoti, kad dantyto zigzago, vadinamo žųsiažarnike (kitaip sakant – žąsies žarna), ryšys su žąsies, vandens paukščio įvaizdžiu rodo rašto sąsają su laumių ar Laimos mitine sfera, apimančia vestuvių tematiką[32].

Bene plačiausiai autorius aptaria svastikos, arba Perkūno, Dievo, Ugnies ar Laimos kryžiaus, simboliką. Jis detaliai nagrinėja tautosakines Perkūno, Dievo ir Laimos ypatybes, kurių sąsajas su ornamentu mėgina įžvelgti raštų formos ypatybėse – skaitmeniniuose, centro reikšmės, rotacijos ir jos krypties aspektuose. Surinkta gausybė šio ženklo atmainų etnografinėje tekstilėje ir archeologinėje juvelyrikoje, pateikta daug taiklių tautosakos citatų, itin atitinkančių aiškinamas ženklo formos aspektų simbolines ypatybes. Vis dėlto, neturint tautosakos ar etnografijos duomenų, rašto liaudiškų vardų, kurie rodytų tam tikrą galimybę sieti šį ženklą su minėtomis mitinėmis būtybėmis, autoriaus interpretuojama sąsaja lieka daugiau paremta interpretavimo tradicija, prasidėjusia nuo E. Brastinio, nei naujai rastais svaresniais argumentais. Šiuo atveju lyginamoji baltų ir jų kaimynų bei kitų kraštų įvairaus laikotarpio ornamento duomenų analizė galėtų labiau pagrįsti svastikos ryšį su soliarine ar dangiškos šviesos simbolika. Ne tik ornamento kompozicijos kituose artefaktuose ypatybės, bet ir mitologijos analizė skatina plačiau interpretuoti šio ženklo reikšmes: dangaus šviesa kyla ne tik iš žaibo, bet ir iš saulės bei dangaus Dievo kaip mitinio šviesos šaltinio. O norint svariau pagrįsti Laimos ryšį su šiuo ženklu bei Perkūnu, itin pravartu prisiminti, kad Laima (Laumė) vis dažniau aiškinama kaip

28
Ten pat, p. 168–189.

29
Иванов В. В., Отражение индоевропейской терминологии близнечного культа в балтийских языках, *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 193–205.

30
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 168–189.

31
Ten pat, p. 156–167.

32
Ten pat, p. 203–207.

Perkūno žmona, kuri buvo pagrobta Velnio ir greičiausiai tada iš Laimos virto laume[33]. Lyginant su lietuvių duomenimis, reikia pažymėti, kad mūsų tradicinėje tekstilėje dažnesnė pusinė, fragmentuota svastika. Tokių jos atmainų gausu ir Latvijoje, tačiau autorius tokius ženklus nepagrįstai priskiria žalčiuko tipo raštams (p. 301, 306).

Žalčiuko ar gyvatės rašto simboliką autorius nagrinėja itin išsamiai ir nuosekliai. Jis aptaria gausią šio ženklo formų įvairovę, jo liaudiškus pavadinimus sieja su mitopoetiniais latvių tautosakos įvaizdžiais ir mitologemomis. Įžvalgiai atskleidžia įvairius žalčio ir gyvatės simbolikos aspektus ir jų ryšį su deive Mara, su Saule, Mėnuliu, Laima. Jis nagrinėja žalčio ženklo sąsajas su vandenų zigzago simboliais, su saulės simbolikos svastikomis ir ratais. Tačiau kiek abejotina, kai autorius tam tikrose žalčio ženklo atmainose ir jo daugialypėse kombinacijose su kitais ženklais, kai žaltys įgyja grėbliukines ataugėles, įžvelgia sparnuotos gyvatės, pūkio (slibino, aitvaro) simbolį (p. 305). Liaudiški šio ženklo vardai taip manyti neteikia jokio pagrindo, tuo tarpu ženklo jungtis su grėbliukų (p. 308), puserškėčio, pusės roželės ar žirgelių raštais (tokiais vardais jie žinomi Lietuvoje[34]) vienodai leidžia tokius ženklus asociatyviai sieti ir su Aušrinės, Saulės ar Dvynių mitologemomis. Tačiau tai irgi būtų nepakankamai pagrįsta subjektyvi nuomonė, kuriai lygiai taip pat galima prikurti ir daugybę kitokių alternatyvių aiškinimų, neparemtų jokiais etnografiniais duomenimis, o grindžiamų vien ženklo formos keliamomis asociacijomis.

Iš tiesų, remiantis vien formalia ornamento formų rekonstrukcija, bet kurį ženklą galima susieti su visais likusiais. Tai patvirtina autoriaus pateiktas rombo ir supinto mazgo ornamento kombinacijos aiškinimas išskaidant jį į smulkesnius sudedamuosius ornamentus. Tada pasirodo, kad jį sudaro beveik visų žinomų tekstilės ženklų kombinacija: neva tai yra širdelės, įstrižo kryžiuko, rombo, žalčiuko, rombo su kryžiuku, vėželio, dvigubo rombo ir kt. ženklų kombinacija. Tačiau tokiu atveju jo simbolikos aiškinimas praranda prasmę (p. 315).

Autorius pateikia ir kitas subjektyvias, tačiau galimas ženklų interpretacijas, pagrįstas ornamento formų keliamomis asociacijomis su mitologemomis: tai įvairių „laiko bangų ciklų" ženklų, pynės, kaip Visatos simbolio, bei vadinamųjų kopėčių, kaip laiptų į dangų, arba pasaulio stulpo ženklo aiškinimai (p. 309–316). Tik reikia pažymėti, kad Lietuvoje tokie kopėčių tipo raštai – įstrižainės su grėbliukinėmis ataugėlėmis – vadinami grėbliukais, todėl remiantis šiuo vardu šių ženklų prasmę galima interpretuoti kaip susijusią su mitologine vestuvine šukų ir nuotakos šukavimosi simbolika[35].

Šiek tiek nutolęs nuo pagrindinio knygos tyrimo objekto – dekoro, ženklų reikšmės, yra skyrius, skirtas šiaudinių sodų simbolikai, kuriame nagrinėjama objektų formos simbolika. Autorius tokiu būdu siekia parodyti, jog liaudies dizaino formų simbolikos aspektus galima gvildenti panašiai kaip ir ženklus. Reikšminga, kad autorius įrašo sodus į platesnį pasaulinį kontekstą. Kita vertus, galima pažymėti, kad daugelis autoriaus pastebėtų jų simbolikos bruožų patvirtina ankstesnių J. Vaiškūno tyrimų išvadas[36]. Galiu pridurti, kad mano tyrimų

33
Ten pat, p. 162; Иванов В. В., Топоров В. Н., Лаума, *Мифы народов мира*, Москва, 1987, т. 2, с. 40.

34
Tumėnas V., Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika, p. 168–169, 190–192; Tumėnas V., The Visual and Mythical-Poetic interpretations of Sky Luminaries in Lithuanian Traditional Textiles, *Archaeologia Baltica, Astronomy and Cosmology in Folk Traditions and Cultural Heritage* (ed. by J. Vaiškūnas), 2008, No. 10, p. 82–83.

35
Ten pat, p. 83.

36
Vaiškūnas J., Sodas ir visata, *Liaudies kultūra*, 1992, Nr. 4, p. 26–30.

duomenimis, sodus galima sieti ne tik su Pasaulio modelio, bet ir su Dangaus (Rojaus) sodo, pasaulio tobulos tvarkos provaizdžio mitologema[37].

V. Celmo knyga – reikšmingas indėlis į baltų raštų ir ženklų simbolikos, mitopoetikos, mitinės tradicijos įvaizdžių ir vaizdinių tyrinėjimų bibliografiją. Iš ornamento išskirdamas pavienius ženklus, jų simboliką autorius aiškina remdamasis liaudiškais įvardijimais, formos keliamomis mitologinėmis filosofinėmis asociacijomis arba plėtodamas savo pirmtakų pramintą interpretavimo tradiciją. Remdamasis latvių ir iš dalies lietuvių ženklų forma, liaudiškais latvių raštų pavadinimais bei mitologinės tradicijos tautosaka ir baltų mitologijos duomenimis, autorius labiausiai gilinasi į vietinę latvių bei baltų ženklų simboliką, kurios aiškinimai artimi lietuviškai medžiagai. Kalbėdamas apie ornamento kompozicijos arba pavienių ženklų vidinės kompozicinės sandaros simboliką autorius atskleidžia ir platesnes simbolikos sąsajas, pranokstančias baltų kultūrų arealą. Tačiau parodyti baltų raštų simbolikos savitumo kitų kultūrinių tradicijų kontekste autorius nesiekė. Plėtodamas metodiką, kurią XX a. pradžioje sukūrė E. Brastinis, autorius etnografų surinktus liaudiškus latvių ornamento pavadinimus vertina kaip mitopoetinius simbolius, kurių simbolikos atskleidimas leidžia interpretuoti ir ženklo simboliką. Nagrinėdamas raštų kompozicijos simboliką autorius kartais itin subjektyviai interpretuoja ženklų estetiką, jų formų keliamas filosofines mitologines asociacijas. V. Celmo tyrimas išsiskiria itin daugialypiu požiūriu į ornamento simboliką. Jame greta mokslinės analizės gausu ir naujų, drąsių, dar nepakankamai įrodytų įžvalgų ir prielaidų, kurios, tikėtina, paskatins ne tik aktyvesnes mokslines diskusijas apie ornamento simboliką, bet ir intriguos platesnį kultūros puoselėtojų ratą naujoms tradicija paremtoms kūrybinėms interpretacijoms ir inspiracijoms.

Dr. Vytautas Tumėnas

[37] Tumėnas V., Simbolika lietuvių liaudies dailėje ir tautosakoje, *Mokytojų lietuvių etninės kultūros kompetencijų tobulinimas*, Vilnius, 2008, p. 15–16.

VISKAS PRASIDEDA NUO CENTRO

Pasaulis yra tokio platumo, kokio platumo yra jo vertintojo suvokimo horizontas. Žiūrint į žaliuojantį mišką galima įžvelgti jo grožį ir ekologinį reikšmingumą, džiaugtis biologinių rūšių įvairove bei apskaičiuoti, kiek būtų galima gauti pinigų, pardavus jį popiermalkėms. Kas gi yra tikroji vertė? Kiekvienas požiūris kaip svarbiausią iškelia vieną ar keletą ypatybių, bet jos neatskleidžia dalyko esmės

Panaši situacija ir su latvių ženklais. Yra net trys skirtingi požiūriai. Pirmojo požiūrio šalininkai latvių ornamento ženklą laiko muziejiniu ir etnografiniu reliktu. Antrojo požiūrio šalininkai į rašto ženklus žiūri kaip į gražius rūbų ir buitinių daiktų puošybos arba originalaus dizaino elementus. Trečiasis požiūris ženklus laiko simboliais, iš kurių sužinome apie pagrindinius mūsų pasaulio dėsnius.

Šios knygos autorius priklauso trečiajai grupei, nors neneigia ir kitų dviejų požiūrių – į ženklus reikia žiūrėti neatsiejant jų nuo jų naudojimo buityje bei funkcionavimo istorijoje. Minėti aspektai yra reikšmingiausi siekiant esmingesnio suvokimo. Tai tarsi pakopos, kuriomis kylant atsiskleidžia gilesnė ženklų prasmė, tikroji vertė.

Vertingiausias šios knygos indėlis – tai sisteminis požiūris. Ženklas, arba raštas, gali pateikti daugiau informacijos, nei įmanoma išsakyti žodžiais. Autorius, siekdamas suvokti ženklus, svarbiausiu jų požymiu laiko geometrinę struktūrą, kuri kartu su spalvų kontekstu bei išsidėstymu tarp kitų ženklų pateikia mums atsakymą, koks gi tas ženklas yra iš tikrųjų. Interpretuojant ženklus remtasi ir liaudies dainomis, kurių dažnai sunkiai iššifruojamas turinys kartu su grafiškuoju minties simboliu – ženklu – staiga tampa suprantamas ir aiškus. Liaudies daina ir ženklas papildo vienas kitą, atskleisdami tą patį realybės aspektą, tik kiekvienas skirtingai.

Valdžiui Celmui pavyko pasaulio dėsningumus, kuriuos išreiškia ir atspindi ženklai, pagrįsti naujausiais atradimais. XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje vienas iškiliausių protų, fizikas Nilsas Boras pirmą kartą fizikos filosofijoje pavartojo sąvoką „komplementarumo principas", suprantamiau – papildymo principas. Priešingybės papildo viena kitą. Tas principas tapo pagrindiniu visų dabartinių mokslų filosofiniu postulatu. Jis patvirtina nuomonę, kad aiškiai nesuderinami ir prieštaringi reiškiniai paprastai sudaro dvi vienos visumos puses. Tokios tariamai nesuderinamos priešybės – tai požiūris į Žemę kaip į Visatos centrą, apie kurį sukasi Saulė, ir mokslo nuomonė, kad Žemė skrieja aplink Saulę; tai racionalus mokslas ir iracionalioji religija; gebėjimas logiškai, racionaliai spręsti, svarstyti bei intuicija. Ir, kaip tik suvienydamas iracionalią, bejausmę mokslinę informaciją su intuicija, simboliška mąstysena ir vaizduote, autorius sugebėjo atrasti naują kelią, kaip tirti ir naudotis mūsų nematerialios kultūros paveldu. Prieš mus – puiki sistema. Pasaulio audinys. Pasaulis, jo nekintanti esmė ir amžinai kintančios formos. Simboliais išreikštas priežastingumas ir sąveika.

Šioje knygoje siekiama įrodyti, jog garbingiausią vietą užima reikšmingiausias mūsų dvasios kultūros simbolis – Perkūnas. Viskas prasideda nuo centro. Tai patvirtina mūsų raštų ženklai, modernioji fizika ir astronomija. Mokslininkai gina kosminio sprogimo teoriją. Mūsų

ženklai ją vadina Perkūnu, galimas dalykas, jog ši knyga leis sugrįžti prie bendrų mūsų senosios religijos ir filosofijos ištakų.

Ilgus metus triūsdamas rašto ženklų „dirvonuose", Valdis Celmas atskleidė archetipinius sąmonės sluoksnius, kuriuose slypi ne vien latvių nacionalinė, bet ir bendražmogiškoji ženklų reikšmė. Stebina, kad latvių raštuose galima rasti, pavyzdžiui, sparnuotąją ugnies gyvatę – ženklą, kurio modifikacija paskatino žinomą šveicarų psichologą Karlą Gustavą Jungą pasinerti į kolektyvinės sąmonės tyrimus. Šį ženklą pirmą kartą jis pamatė iš vieno draugo gautame laiške. Draugas prašė paaiškinti, kodėl jo maža dukrelė sapnuoja ir vėliau ant kambario sienų piešia sparnuotą gyvatę. Antrą kartą šį ženklą Jungas pamatė Pietų Amerikos konkistadorų karo žygių užrašuose, kur šis ženklas buvo nurodomas kaip pagrindinis vietinių indėnų šventykloje dievinamas personažas. Šie įvykiai vyko skirtingais amžiais, juos skyrė ir šimtai metų, ir tūkstančiai kilometrų. Šiuolaikinėje Latvijoje mes galime rasti dar vieną papildomą argumentą.

Mūsų ženklas, kurį vadiname žalčiu, trikampiai su priešpriešiais pasuktomis kampų viršūnėmis, apskritimas, kurį padalija „S" raidė, – visi simbolizuoja tą pačią amžinąją priešingybių vienybę, su kuria dabartinis pasaulis geriau susipažinęs per daoizmo *in* ir *jan* simbolius. Žinojimas, pasirodo, visą laiką buvo ir yra čia pat, nors didžioji dauguma žmonių stengiasi jo ieškoti svetimuose mokymuose. Knyga mus kviečia grįžti atgal prie savo šaknų ir prie savo stiprybės šaltinių.

Knygos kelias pas skaitytojus buvo nelengvas. Tik patiės autoriaus ir daugelio kitų žmonių užsispyrimo ir geranoriškumo dėka ji išvydo dienos šviesą. Gal daug kas šiame veikale liko nepasakyta, bet tai, kas pasakyta, yra pakankamai įtikinama ir pagrįsta ir kiekvienas pats gali statyti savojo supratimo pastatą.

Galų gale – simbolius, kaip ir pasaulį, kiekvienas turi atrasti iš naujo.

leidėjas JANIS SILAS

Turinys

VISKAS PRASIDEDA NUO CENTRO 16

ĮVADAS 22
Knygos tema 22
Problemų grupės 23
Autoriaus požiūris 24
Darbo tikslas ir metodologiniai principai 25
Ženklų masyvas. Šaltiniai, pastabos, literatūra 27
Knygos sandara 27

NAUJAS SENŲJŲ ŽENKLŲ GYVENIMAS 28
Dar kartą apie pagrindines mokslinių tyrimų nuostatas. Tezės. 28

I DALIS 30
RAŠTŲ RINKIMO IR TYRIMO ISTORIJA 30
Chronologinė apžvalga nuo pačios pradžios iki šių dienų 30
Būdingiausi požiūriai ir pozicijos 31

PAGRINDINIS RAŠTO ELEMENTAS – ŽENKLAS 47
Kas yra ženklas ir kokie yra ženklai? 47
Paprastieji ženklai 48
Simboliniai ženklai 48
Geometriniai ženklai ir skaičiai 50
Pagrindinės ženklų funkcijos 51
Ženklas ir žmogus 56

KAS YRA LATVIŲ RAŠTAI? 61
Raštas kaip mitologinės folklorinės kultūros sudedamoji dalis 61
Raštas ir ornamentas 62
Indoeuropietiškos rašto (arijų ir baltiškosios) šaknys 63
Raštas ir šiaurės tradicijos 73
Rašto šaknys senojoje Europoje 75
Geometriškumas – bendras įvairių kultūrų ir laikotarpių bruožas 76
Raštas kaip kultūros raidos galimybių kodas ir programa 77
Funkciniai rašto lygmenys 78
Raštas yra informacija (pažinimas) 79

KOKIE YRA LATVIŲ RAŠTAI IR JŲ ŽENKLAI? 83
Ypatumas ar savitumas? 83
Latvio būdas ir latvių kultūros pobūdis istorijoje ir gamtoje 84
Kokie yra latvių rašto ženklai? 88

JUDĖJIMO IDĖJOS LATVIŲ RAŠTŲ SANDAROJE (STRUKTŪROJE) 100

Nuo optinės iliuzijos iki mikro ir makro pasaulio modelių 100
Nuo paprastos linijos iki sudėtingo proceso ir harmoningo judėjimo 104
Nuo visatos tapsmo scenarijaus iki išplėstinio kosminio suvokimo 114

STATIKOS IR DINAMIKOS PRINCIPAI RAŠTUOSE, JŲ UNIVERSALIOJI ESMĖ 117
Dvilypumas, keturių vienybė, rotacija ir spiralinė aštuonetų sistema 117
Kryžiaus energija 134
Santrauka 135

II DALIS 139
PASAULIO MODELIAI LATVIŲ RAŠTUOSE. PASAULIO MEDŽIO PRINCIPAS 139
Nuo senojo Šviesos medžio iki žmogaus vietos pasaulyje 143
Pasaulio vertikalus padalijimas iš trijų, šitoji ir anoji saulė 146
Nuo akmens amžiaus iki šių dienų pirštinių raštų 150

PASAULIO AUDINYS 156
Sąmonės laukas ir Pasaulio audinys 156
Vienas Visatos sandaros tinklas 160
Gyvybės (ir dvasinių) srovių laukas 163

DIDIEJI APSKRITIMAI, ARBA ŽENKLŲ MANDALOS 166
Ženklai iš Karsavos pirštinės ir iš vilnonės Talsų skraistės 168
Alsungos marškinių rankogalis su Auseklio ženklu centre 171
Pirmoji sfera – Auseklio ženklas centre 171
Antroji sfera – dinamiškasis kvadratas 172
Trečioji sfera – statiškasis kvadratas 173
Kuržemės krūmas didingajame apskritime 175

SPALVOS PASAULIO MODELYJE 177
Keturios spalvos ir žmogaus dvasinė pusiausvyra 178
Baltumas. Balta spalva 180
Juodumas (juoda spalva) 181
Tamsiai mėlyna arba juoda spalva 183
Spalvų poros 184
Raudona ir geltona spalva 185
Geltona ir mėlyna (tamsiai mėlyna) 185
Raudona ir žalia spalva 186
Mėlynos ir raudonos spalvos pora 187
Mėlyna ir žalia spalva 188

Balta ir raudona spalva 189
Balta ir tamsiai mėlyna spalva 190
Šiltos ir šaltos spalvos – auksas ir sidabras 193
Geltona ir žalia spalva 196
Pilka spalva 196
Mažiau naudotos spalvos ir spalvų poros ar deriniai 197
Spalva ir sielos judėjimas 201

BŪDINGIAUSI LATVIŲ RAŠTO ŽENKLŲ IR SISTEMOS BRUOŽAI 203
Sistemos pagrindimas nuo E. Brastinio iki šių laikų. Turinys ir stilius 203
Ženklų pavadinimai ir turinio lygmenys 203
Ankstesnieji ženklų išdėstymai. Seka. Visuma. Centras 210
Dievo svarba dainose ir ženkluose 212
Struktūra, turinys ir prasmė 214

SĄVOKOS, KURIŲ REIKŠMĖ TIRIANT RAŠTUS IKI ŠIOL NESUPRASTA 216
Švarus (tuščias) fonas arba minčių ekranas, laukas 216
Erdvinis kryžius ir trimatės erdvės sąmonė 218

PAGRINDINIŲ ŽENKLŲ IŠDĖSTYMAS SISTEMOJE 220

PAGRINDINIŲ SISTEMOS ŽENKLŲ SIMBOLIKA IR STRUKTŪRINĖ PRASMĖ 224
Dievo ir pasaulio ženklai 224
Taškas. Kryželis. Dievo kryžius – statusis ir įstrižasis 224
Saulės ratas – Žvaigždė. Apskritimai ir kiti saulės ženklai 226
Mėnulio ženklas 233
Rupūžėlės arba Mėnulio ženklas 235
Ūselio ženklas (Sekminės) 236
Maros kryžius 239
Statusis Maros kryžius 240
Įstrižasis Maros kryžius 241
Maros žemė 242
Maros vandenys 242
Maros vartai 244
Dievas, Dievų Dievuliukas 245
Dievas ir Mara 246
Dievas, Laima, Mara 248
Dievas, Dievų Dievulis, Dievytis 249
Vientiso erdvėlaikio ženklas 251
Dienos šviesos (dangaus) ir nakties tamsos (žemumos) ženklai 252
Jono ženklas 253
Jono mitas ir ženklas 254
Jumis – ir vaisingumo, palaimos ženklas 260
Martyno ženklas ir Jumis 262

LAIKO IR LEMTIES ŽENKLAI 263
Spygliukai 264
Vingiuota linija (zigzagas) 267
Laimos šluotelė 267
Eglutė 271
Lieptas 272
Žagaras arba šluota 273
Dar apie kelias sąsajas tarp Laimos šluotelės ir skaičių 100 bei 108 275
Laiko judėjimo pobūdis ir kryptys. Ciklíškas laiko kartojimasis 278
Peŗkūno (Dievo) kryžius 279
Perkūnas ir pasaulio tvarka 282
Ugnies kryžius 289
Ugnies priešybių reikšmė 292
Perkūnas ir Laima – makrokosmosas ir mikrokosmosas 292
Laiko tėkmės ir laiko bangos kryžius 293
Dievo Laimos kryžius ir Laima. Likimo lėmimas, verpimas, dalijimas 295
Gyvatės arba žalčio ženklas 301
Žaltys ir Laima 303
Žalčio ir ugnies ryšys 305
Žaltys kaip aitvaras ar sparnuotoji gyvatė ir kiti virsmai 305
Kryžiaus žaltys 306
Padalytas žaltys 306

VISATA IR CIKLIŠKO LAIKO BANGOS ŽENKLAI 309
Aštuonnytis ir pirmasis laiko ciklas 309
Kuriančioji ir darančioji energija 311
Laiptai – kylanti ar krintanti laiko banga 312
Ilgoji pupa 313
Aštuonnyčio turtinimas ir baltų Visatos modelis 314

VISI KARTU SUPOSI (mitinio sakralinio erdvėlaikio simboliai) 317
Paslaptingoji sodų judėjimo esmė 317
Saulutės – parasčiausi pasaulio modeliai 318
Pirmapradės pinučių kekės – pagrindinis sodų tipas 319
Svarbiausio sodo elemento reikšmės. Išreikštasis ir neišreikštasis dievas 320
Dievo vienumas, dviejų vienybė, keturių vienybė 320
Erdvinis kryžius ir kiti ženklai 321
Mėnulio ciklo atspindys sodų sandaroje 323
Ištisiniai raizginiai ir kiti pasaulio modeliai 323
Kistai (arba krygiai) ir žmogaus ryšys su Dangumi 324

ĮVADAS

Ši knyga yra apie latvių raštų ženklus ir jų supratimą bei naudojimo atgimimą ir naujas prasmes šių dienų kultūros situacijoje. Tuo pat metu ši knyga yra ir apie ornamentiką – apie principus ir dėsningumus, kurie ženklus sudėlioja į vieną visumą.

Knygos tema

Kai kam **knygos tematika** gali pasirodyti gana siaura – susijusi su etnografinių medžiagų puošyba, seniai praėjusiu gyvenimo būdu ir panašiai, taigi su šiais laikais lyg ir nereikšmingais dalykais. Tačiau autoriaus požiūris į daiktus leidžia latvių raštų ženklus priskirti tarpdalykinių ir sinkretinių reiškinių sričiai. XX ir XXI amžių sandūroje domėjimasis tokiais sinkretiniais bei sintezės reiškiniais gerokai išaugo. To reikalauja pats gyvenimas. Kad suprastume pirmapradę esmę, knygoje raštas nagrinėjamas kaip plastinių tradicinės kultūros paveldo išraiškų laike ir erdvėje sistema. Šios sampratos dėka raštai mums atsiskleidžia kaip plastinių tradicinės kultūros apraiškų sandara arba STRUKTŪRA. Tuo pat metu reikia pabrėžti, jog žvelgiant tokiu aspektu raštai yra vienas iš tų reiškinių, kurie į vieną kultūros audinį supina įvairiausius tradicinės kultūros reiškinius.

Tokiu aspektu tiriant paaiškėjo, kad visiems Latvijos regionams būdingi raštai sulygina jų skirtumus, bet išryškina etninius ypatumus ir priklausymą tradicinei žemdirbių tautoms būdingai kultūrai. Kraštų tradicijos – tai vienos sistemos dalys, kurios išsisklaidė laike ir erdvėje, tačiau įamžintos kaip muziejinės vertybės įgavo „nekintamumo statusą". Šiuo metu jos vėl susitinka mūsų tradicinės kultūros pavelde kaip visetas, kaip atsinaujinanti ir sutvarkyta visuma.

Raštas, arba įvardijant tarptautiniu žodžiu ornamentas (lot. *ornamentum* – papuošimas), yra neatskiriama kiekvienos kultūros sudedamoji dalis. Latvių kultūra taip pat nėra išimtis, be to, ji išsiskiria labai senomis ir turtingomis geometrinių raštų tradicijomis. Mes pagrįstai galime didžiuotis savo raštų gausa, jie yra tokie pat unikalūs ir reikšmingi kaip dainos. Nepaisant to, atrodo, pasaulis vis dar nežino, kad latviai turi savas, iš baltų bendrystės laikų išlikusias indoeuropietiškas raštų tradicijas, žmogaus, pasaulio, tikėjimo ir kosmoso ryšių modelį.

Deja, mes iki šiol neturime mokslinėmis išvadomis patvirtintų tyrimų – nėra knygų, kurios paaiškintų raštą kaip įvairiopų jo funkcijų bei svarbiausių žmogaus veiklos ir suvokimo išraiškų struktūrą. Iš tikrųjų ir mes patys labai mažai žinome apie savo paveldo dvasinę, etinę ir estetinę vertę. Ir žvelgdami į raštus pirmiausia suvokiame jų grafinį vaizdą, o tik vėliau – be to, daug blogiau – tai, kas juo norėta išreikšti.

Maždaug iki pat XIX ir XX amžių sandūros, kol egzistavo santykinis vietinis izoliuotumas ir sėslus gyvenimo būdas, o nauja informacija sunkiai pasiekdavo, kiekviena nauja karta nuo mažumės buvo auklėjama pagal senelių ir tėvų gyvenimo sampratą laikantis dorovinių, estetinių ir mąstymo tradicijų. Esant tokiai situacijai informacija iš išorės visuomet praturtindavo tradicijas, nes į jau žinomų, tautai priimtinų reiškinių ratą būdavo įtraukiama tik po griežtos atrankos bei apdorojimo. Toks laipsniškumas ir neskuba užtikrino ankstesnės

patirties paveldimumą, tautos identiteto išsaugojimą ir raidą bei kūrė dvasinį stabilumą.

Šiandieną, XXI a. pradžioje, situacija, deja, visiškai pasikeitusi. Dar nespėję įsisavinti ankstesniųjų kartų dvasinių, estetinių ir kitų vertybių, jau turime būti pasiruošę chaosui ir netikėtumams, nes iš šalies mus užlieja nekokybiškos, chaotiškos dorovinės, estetinės, dvasinės ir kitokios informacijos lavina.

Visuomenė nebeįstengia laiku įvertinti, kas priimtina, kas ne, nes stinga stabilių, tradicijomis pagrįstų atskaitos taškų. Negana to – Latvijoje steigiamos įvairiausios draugijos, kurių tikslai ir vertybės visiškai skirtingi, netgi prieštaringi.

Problemų grupės

Be to, jau ne viena karta užaugo kitokioje aplinkoje, kitoje vertybių sistemoje. Kultūroje ir mene daugeliu atvejų didėja atotrūkis tarp „šiuolaikinio" gyvenimo pajautos ir vadinamosios tradicinės kultūros ir liaudies meno.

Atsiranda įvairių problemų, pavyzdžiui, nacionalinis nihilizmas, kai į visas tautos vertybes žiūrima tik kaip į istorinio atsilikimo arba nevisavertiškumo požymius, tuo pat metu visa, kas svetima arba nauja, priimama entuziastingai, nekritiškai. Pastebima ir kita tendencija: nacionaliniai elementai pripažįstami, tačiau paviršutiniškai – kaip dekoras, be gilesnio supratimo ir neįtraukiant jų į estetines bei sąvokų struktūras.

Iš tikrųjų problemų kur kas daugiau. Jos susijusios ne vien tik su mūsų tautos kultūros gyvavimu ir raida. Visa Europa, visas pasaulis ir mes drauge su juo esame įtraukti į sudėtingus visuotinius globalizacijos procesus, kai naujų mąstymo, elgesio ir raidos kelių ieškoma ne tik tobulinant technologijas, bet ir dvasinės kultūros srityje. Todėl šiuolaikinių raštų tyrimas ir supratimas susijęs su *trimis problemų* grupėmis.

Pirmosios grupės problemos susijusios su tradicinės kultūros paveldo tyrimu ir suvokimu. Tai kažkada sinkretiškai funkcionavusi kultūra, šiandieną esanti daugelio atskirų mokslų sritimi. Dabar tradicinę kultūrą tiria archeologija, mitologija, etnografija ir kitos mokslo šakos, o ją perima ir tęsia įvairių estetinės veiklos šakų ar rūšių, pavyzdžiui, dainavimo, šokių, švenčių papročių, religijų, bei taikomųjų menų – audimo, rankdarbių, metalo, medžio ir kitų medžiagų apdirbimo puoselėtojai ir pan. Visa tai galima istoriškai pagrįsti, tačiau šių dienų susiskaidymas buvo suprojektuotas jau praeityje. Dėl tokio nevienalyčio požiūrio raštas ir jo ženklai vertinami vienpusiškai, neatskleidžiant tikrosios rašto esmės.

Antrosios grupės problema kyla iš šiuolaikinės kultūrinės aplinkos, šiuolaikinio simbolinių ženklų pasaulio – iš technologijų sukurtos dirbtinės aplinkos. Šioje aplinkoje veikia šūkis „Ornamentas mirė, ornamentas nusikaltimas!", be to, yra ir tęsinys – „Tegyvuoja naujasis, struktūros sukurtas ornamentas!" taip pat ir „Tegyvuoja mašina!" ir t. t.

Jei sistema siekia nuo žemės iki dangaus, ji daro įtaką ne tik žmogaus kūrybinėms galioms, bet ir iš anksto numatytiems veiklos rezultatams, ir daiktų kūrimui, bet taip pat ir sąmoningumui,

mąstymui, kasdienybės suvokimui. Ir jeigu nieko kito jau nebėra, išskyrus technologiją, per kurią nebematome gamtos, tai technologija atsistoja į Dievo vietą, o mums tenka visos iš to išplaukiančios pasekmės.

Trečiosios grupės problemos randasi iš tradicinės kultūros ir dirbtinės aplinkos arba technologijų sukurtos kultūros ženklų ir struktūrų bendrumų, panašumų ir priešybių.

Ypatinga reikšmė suteikiama amžinai besikeičiantiems gamtos ir žmogaus sąmonės dėsniams – simboliams, kurie nesensta nei tobulėjant technologijoms, nei dėl mokslinių atradimų įtakos.

Deja, miestų, arba šiuolaikinių technologijų, kultūra ir aplinka labai nutolusi nuo geidžiamos harmonijos. Architektūros, dizaino ir meno sferose, kurios laikytinos materijos ir dvasios sinteze, neišvengiamu laikomas reikalavimas humanizuoti aplinką, nes estetiškai agresyvioje, perdėtai urbanizuotoje, technologijomis užgriozdintoje aplinkoje žmogui sunku psichologiškai adaptuotis.

Žmogų kaip gamtos dalį ir žmogų kaip dirbtinės aplinkos dalį kamuoja gilus vidinis konfliktas, kurį išspręsti galima atgavus elgesio pusiausvyrą. Tačiau šiuolaikinis žmogus elgiasi taip, tarsi gamtos dėsniai jam negaliotų, jau įpratome prie kalbų, nuomonių ir faktų apie ekologinių katastrofų grėsmę, vartotojiško gyvenimo būdo krachą, įvairių religijų tarpusavio netoleranciją, ankstesnio pasaulio moralės krizę. Žmogus turi keisti požiūrį, pirmiausia – požiūrį į save ir į gamtą. Kitaip sakant – reikia keisti ligšiolinę pasaulio suvokimo sistemą, mąstyseną.

Autoriaus požiūris

Autoriaus požiūris pagrįstas nuostata, jog šiais klausimais būtina diskutuoti ir kalbant apie geometrinius ženklus bei struktūras. Reikia iš naujo atrasti kažkada prarastą šių struktūrų prasmę ir suteikti joms naują aktualų turinį.

Geometrija daro įtaką sąmonei, ir tikrai svarbu, kokia aplinka mus supa, kaip ji veikia sąmonę ir pasąmonę, kiek ji susijusi su senaisiais komponavimo principais ir dvasinėmis vertybėmis.

Šis požiūris galėtų sudominti ne tik architektus, dizainerius, menininkus, reklamos ir žiniasklaidos specialistus, bet ir kiekvieną, kurį domina šių dienų dvasinė tikrovė, jos fiziniai, astraliniai ir mentaliniai lygiai.

Autorius įsitikinęs, kad apie šių laikų dvasines problemas reikia kalbėti ir gilinantis į latvių geometrinius raštus. Nors mūsų raštai nepakankamai ištirti, net ir menkiausiai jais pasidomėję pamatytume, kad kai kurios raštų formos būdingos tik mums ir daugiau niekur pasaulyje tokių nerastume. Autoriaus nuomone, siekiant suvokti raštą ir susijusias problemas būtinas kompleksinis požiūris, sanglauda su kultūra ir latviškuoju mentalitetu, kaip ir mokslinė analizė ir argumentai kartu su intuityviu įsijautimu, vaizdinga mąstysena ir išraiška. Atkreipiamas dėmesys ir į kitų autorių požiūrius aptariant atskirus tyrimų arba supratimo aspektus, kritiškai juos įvertinant ir kūrybiškai apibendrinant.

Gana dažnai geometriniai rašto ženklai buvo suprantami vien tik kaip estetiniai puošybos elementai, kaip neeilinio skonio ir grožio liudijimas, kaip gerai suvoktas medžiagų ir technologijų panaudojimas. Tačiau už šios pojūčiais suvokiamos formos iš tiesų slypi universalūs simboliai, išreiškiantys mitiškai vaizdingą pasaulio regėjimą ir suvokimą. Tų simbolių reikšmės nenugrimzdo į nebūtį, kaip kartais tvirtinama. Jei raštus nagrinėtume kartu su dainomis ir kitomis gyvenimo suvokimo išraiškomis, tai gautume ir racionalios informacijos, ir intuityvių vaizdingų aiškinimų bei sampratų. Produktyvus geometrinių simbolių, mitologinių dainų ir astronominių reiškinių ryšys, taip pat platus istorinių, ypač – archeologinių ir kultūrinių – paradigmų sugretinimas.

Tačiau yra dar vienas informacijos pažinimo lygmuo, kuris iš esmės papildo simbolinį ženklų supratimą ir turi tikslią, apibrėžtą savivertę, o jame slypinti informacija atsiskleidžia per tiesioginį suvokimą bei atskleidžia simbolizuojamų procesų pobūdį ir esmę gamtoje, tuo pat metu nukreipia žmogaus mąstymą, sukurdama tam tikrą sąmonės būklę ir energijos judėjimą.

Kaip pagal braižą galime nustatyti žmogaus charakterį, temperamentą arba pagal grafinius testus – geometrinius piešinius – intelektines, emocines ir psichologines ypatybes, lygiai taip pagal ornamento struktūros formas galime suvokti ne tik puošybos, arba estetinę, informaciją, bet ir užpildyti kai kurias atsiradusias raštų reikšmių (semantikos) suvokimo spragas.

Reikia pridurti, jog analitinis ir intuityvus vaizdingas požiūris, kaip tarpusavyje vienas kitą papildantys metodai, pasirinkti neatsitiktinai. Tai nėra autoriaus nesugebėjimas pasirinkti vieną ar kitą iš šių požiūrių, bet sąmoninga pozicija, pagrįsta suvokimu, kad raštas iš esmės yra vaizdingas ir konstruktyvus. Raštas, atsižvelgiant į jo kilmę, gyvavimą ir funkcionavimą, paliečia visus žmogiškosios būties sluoksnius. Raštų negalima redukuoti tik į analitiškai suvokiamus arba priešingai – į tokius, kurie suvokiami tik intuityviai. Negana to, – raštas, jei į jį žiūrime kaip į struktūrą, ne tik apima, bet ir suvienija šiuos iš pažiūros priešingus, bet iš tikrųjų vienas kitą papildančius sluoksnius, kurie tik abu kartu sudaro visetą.

Pateikdamas savo analitinį ir intuityvųjį požiūrį, autorius pirmiausia stengiasi išsiaiškinti, kokią visumą sudaro raštas arba pavienis ženklas ir su juo susijusi tautosakos ir kita autentiška medžiaga. Tik tada dėmesys sutelkiamas į detales. Visi knygoje aprašyti ženklai ir jų kompozicijos nagrinėjamos kaip pasaulio modeliai – vaizdai – ar šių modelių sudedamosios dalys, kurias sieja vienodas mąstymas.

Autoriaus iškelta užduotis – įžiūrėti ir padaryti sistemos eskizus. Sistemos bendras vardiklis arba palaikantis stuburas – rašto struktūra su visomis egzistuojančiomis formomis, projekcijomis, lygmenimis ir vertybių išraiškomis.

Darbo tikslas ir metodologiniai principai

Ši knyga konceptuali, todėl daugiausia dėmesio skiriama ženklams, kurie, autoriaus nuomone, sudaro sistemos pagrindą.

Autorius siūlo į raštus žiūrėti kaip į žmogiškosios sąmonės išraiškas, tuo tikslu įdiegdamas daug naujų sąvokų ir ženklų, kurie visada

egzistavo ornamente, bet iki šiol nėra suprasti, pavyzdžiui, „suvokimo laukas“, kurį simbolizuoja švarus fonas, arba ekranas, ir „trijų dimensijų erdvės suvokimas“, kurį simbolizuoja erdvinis kryžius, nusakantis visos ženklų sistemos vertybių išsidėstymą ir sąsajas su kosmoso duomenimis bei žmogumi.

Visas esminis rašto sistemos suvokimo principas susijęs su centro simbolizmu (M. Eliade). Centras yra visų procesų pradžios ir pabaigos vieta. Visi ženklai sistemoje atsiranda ir išsidėsto pagal šį principą.

Ir dar vienas esminis papildymas. Kiekvienas ženklas simbolizuoja ir formuojasi kaip apibrėžta tam tikrų judesių visuma. Tai tinka ir visai sistemai. Ženklai simbolizuoja įvairias judesio stadijas. Jie ne tik paaiškina ir atskleidžia vieni kitus, bet ir išauga vieni iš kitų, vystosi, persikelia vieni į kitus. Remiantis tokiomis išvadomis, regimos ženklų formos išdėstytos viena šalia kitos pagal jų sudėtingumą. Pagrindinėse linijose ši seka sutampa su istorine ženklų raida nuo tokių paprastesnių formų kaip taškai, brūkšniai, kryželiai, apskritimai, vingeliai bei kiti ženklai prie vis sudėtingesnių formų. Panašiai viskas vyksta ir gamtoje, ir Visatoje, kur visos formos tiksliai seka viena po kitos, vystosi nuo paprastesnės iki sudėtingesnės ir nuosekliai pereina nuo paprastų prie vis sudėtingesnių: nuo vieno taško, kuriam atstovauja Didžiojo sprogimo teorija, iki begalinės ir įvairiopos Visatos. Nuo gilės iki ąžuolo.

Autoriaus nuomone, idėjai pagrįsti pakanka kelių tipiškų pavyzdžių, todėl knygoje nenagrinėjami visi ženklai ar kitų tyrėjų požiūriai. Suprantama, galima remtis ir daugeliu duomenų, tačiau dauguma knygoje nagrinėjamų teiginių jau yra įrodyti kitų autorių ir laikomi aksiomomis. Statistinis metodas netinka pagrįsti tokiai idėjai, kuri turi sąsajų su įvairių požiūrių vertinimu ir simbolinių ženklų aiškinimu. Statistika gali parodyti, kaip viena ar kita idėja paplinta arba išnyksta, tačiau ji negali atskleisti teisingo pasaulio vaizdo. Vienas pagrįstas argumentas gali atsverti tūkstantį klaidingų požiūrių. Kas yra teisinga, reikia ieškoti atsižvelgiant į gamtą ir jos dėsnius. Be to, autorius neturėjo tikslo diskutuoti su kiekvienu tyrėju, kad įrodytų savo tiesas ar nurodytų kitų klaidas. Autoriaus tikslas – naujai pažvelgti į rašto suvokimą ir tyrimo galimybes, į latviškąją (baltiškųjų arijų) dievoiešką. Reikia pabrėžti, kad ligšiolinėje rašto suvokimo ir tyrimų praktikoje pirmiausia tiriamas pavienis ženklas, o tik paskui jų visuma. Autorius siūlo į raštą pažiūrėti ir iš kitos pusės – kaip į visumos pagimdytą produktą. Visetas – tai kažkas daugiau, nei atskirų dalių visuma. Jame visada yra dar kažkas, kas išreiškia visumos esmę (84). Tik tada nagrinėjamas atskiras ženklas, jo vieta ir reikšmė.

Šios studijos tikslas – ne įrodyti, kaip mūsų protėviai iš tikrųjų suvokė arba galėjo suvokti senuosius raštų ženklus. Autorius daugiausia dėmesio skiria raštų simbolių esmei, jų universalioms, šiandien aktualioms funkcijoms ir reikšmėms, kurių suvokimo pagrindai sukloti dar žiloje senovėje.

Knygoje sukaupti ir apibendrinti teorinių tyrimų duomenys, taip pat mintys ir atradimai, kuriuos autorius patyrė dirbdamas dailininku dizaineriu, peržiūrėdamas ir tirdamas įvairius publikuotus šaltinius.

Dažniausiai tai knygos apie archeologinius ir etnografinius radinius, įvairių autorių sudaryti ornamentų albumai. Remtasi įvairia moksline literatūra nuo naujausių Visatos struktūros tyrimų ligi filosofijos ir psichologijos, publikacijų periodikoje, ypač per paskutiniuosius dešimt, penkiolika metų, suprantama, taip pat ir mūsų dainomis, tikėjimais, prietarais, tradicijų aprašymais ir kitais liudijimais.

Šiame tyrime naudojami ženklai daugiausia paimti iš Richardo Zarinio trijų tomų leidinio „Latvių raštai" (1924–1931), tačiau dažnai remtasi ir kitais šaltiniais. Vienus iš pirmųjų reikia paminėti Ilzės Luozės monografiją „Akmens amžiaus menas Rytų Baltijos kraštuose" (R., „Mokslas", 1983 m.), M. Silinio redaguotą „Valstybinio istorijos muziejaus rinkinį" (R., 1931, III sąsiuvinis) ir trijų tomų leidinį „Latvių tautiniai rūbai" (Latvijos istorijos muziejus, 1995, 1997, 2003 m.).

Ženklų masyvas. Šaltiniai, pastabos, literatūra

Naudotų knygų ir publikacijų sąrašas pridedamas knygos pabaigoje. Skaičiai laužtiniuose skliaustuose reiškia knygos ar atitinkamo leidinio numerį sąraše ir puslapį, kuriame pateikta informacija, minėtas terminas ar citata, panaudotas piešinys ar iliustracija, piešinio fragmentas, motyvas ar ženklas. Jei nėra puslapio numerio, nurodomas piešinio numeris. Citatos išskirtos kabutėmis.

Žvaigždutės prie žodžių reiškia, kad papildomi paaiškinimai, kurių tiesioginis įterpimas į tekstą apsunkintų skaitymą, yra iškelti į puslapio apačią kaip pastabos. Dainos cituojamos iš įvairių rinkinių, nurodant jų numerius.

Piešiniuose tarp dviejų susiliejančių ženklų kartais naudojamas matematinis sudėties ženklas +. Bendrąjį rezultatą pažymi lygybės ženklas =. Judėjimo kryptį nurodo punktyrinė arba ištisinė strėlė →.

Knygą sudaro trys dalys.

Knygos sandara

Pirmoje dalyje skaitytojas supažindinamas su pagrindiniais geometrinių raštų ir ženklų simbolikos principais, konstrukcijomis ir funkcijomis. Ypatingas dėmesys skiriamas judesio idėjoms ornamente, taip pat ir vizualiai suvokiamų rašto formų pagrindinių elementų analizei, jų statinėms ir dinaminėms išraiškoms ir kitoms sąsajoms. Nagrinėjant raštų rinkimo ir supratimo istoriją, pabrėžiama, kad raštas ne tik ryškiausiai atskleidžia tam tikros tautos savitumą, bet ir universalią rašto kilmės ir gyvavimo esmę, ryšį su pirmine pasaulio forma, ištakomis, Dievo ir geometrinių struktūrų energetika.

Antroje dalyje nagrinėjami iki šiol parašyti darbai, kurių tikslas – sutvarkyti rašto ženklus ir sudaryti vieną bendrą sistemą. Apibūdinami svarbiausi principai ir naujos sąvokos. Autoriaus pasiūlytoje simbolių sistemoje aiškinami ne tik atskiri ženklai ir ženklų grupės, bet ir pasaulio modelių perteikimas simboliais. Pirmą kartą į Aušros, arba Saulės, medį buvo pažiūrėta kaip į mitinį simbolinį pasaulio sandaros pagrindą. Panašus požiūris ir į tokius pasaulio modelius kaip didingieji apskritimai (mandalos) ar pasaulio sakralinės erdvės modeliai – sodai – arba Visatos bendrojo struktūrinio tinklo simboliai ornamentikoje bei kitas, pirmą kartą vaizdingai nagrinėjamas ir simboliškai aiškinamas, rašto struktūras. Atskleistas glaudus ryšys tarp ženklų struktūros ir jų simbolinių reikšmių.

NAUJAS SENŲJŲ ŽENKLŲ GYVENIMAS

Dar kartą apie pagrindines mokslinių tyrimų nuostatas. Tezės.

Pagal daiktų suvokimą raštą, mano nuomone, reikėtų priskirti prie tarpdalykinių ir sinkretinių reiškinių, kurie XX ir XXI amžių sandūroje tapo labai reikšmingi. Ypatingas rašto darnumas ir tvarkingas išsidėstymas daro įtaką ne tik visiems plastiniams procesams laike ir erdvėje, bet ir žmogaus sąmonei.

Pagrindinė mano tyrimo idėja ta, kad raštą pirmiausia reikia suprasti kaip konstrukciją arba *struktūrą*.

- Tik tada raštas skaidomas į atskirus funkcinius sluoksnius, pavyzdžiui: tik tada raštą galima laikyti estetinio skonio ar gerai įvaldyto amato ir technologijos išraiška.
- Tik tada į raštą galima pažvelgti kaip į simbolį ar mitologinį personažą.
- Tik tada mentaliniame lygyje struktūra skatina žmogaus dvasią ir tam tikra tvarka žmogaus sąmonėje išdėsto psichologinius įvykius, skatindama mintis, poelgius ir t. t.
  Įvairiausi funkciniai santykiai ir lygiai susijungia į vieną visumą.
- Tik kaip struktūra raštas ir kiekvienas atskiras jo elementas – ženklas – perteikia ir gamtos ritmus. Pačioje aukščiausioje pirmapradėje stadijoje raštas, panašiai kaip ir kalba, yra ir gamtos reiškinys, ir kultūros produktas. Tokioje žmogaus ir gamtos (kosminių) procesų vienovėje slypi galimybė žmonijai atgauti prarastą sielos harmoniją ir atkurti pusiausvyrą dabartiniame pasaulyje.

Tai sudėtinga tema – ją apibūdina sąsajos su realiais gamtos procesais, ryšys su latviškuoju mentalitetu ir kultūra. Šalia racionalios mokslinės analizės ir argumentų pateikiama tiesioginė rašto samprata, intuityvus suvokimas, vaizdinis mąstymas ir išraiška.

Apžvelgdami ir vertindami mūsų raštų kaupimo ir tyrimo istoriją, matome, kad jau nuo pat pradžių buvo labai aukštai vertinama rašto reikšmė – raštas laikytas pačiu ryškiausiu tautinės tapatybės reiškėju.

Rašto tyrimų bibliografija pakankama. Žvelgiant šių laikų akimis, ryškų įnašą sudaro daugelio rašto tyrėjų – ir vadinamosios „mitologinės", ir „estetinių tradicijų" linijos šalininkų, ir kitų – darbai.

Laikantis ankstesnio požiūrio, kad raštas yra viena struktūra, galima padaryti išvadas:

1) Dauguma autorių dėl įvairių istorinių, ideologinių ir kitų priežasčių nuodugniau ištyrė tiktai kurį vieną atskirą rašto funkcionavimo ***aspektą***. Visi tie tyrimai su nedidelėmis išimtimis puikiai įsilieja į platesnę sistemą, jei tyrimų atskaitos tašku laikysime rašto struktūrą.
2) Kartais nepakankamai suprantama mūsų ženklų ***simbolių kilmė***, į daugumą svarbiausių jų ypatybių žiūrima kaip į interpretacijos klaidas ar nevisavertiškumą.
   Pavyzdžiui, Jumio (vaisingumo, derlingumo dievo) ir rudens darbų pabaigą simbolizuojančio Martyno ženklo struktūrų panašumas nėra klaida, o dėsningumas, lygiai kaip ir simbolių tarpusavio dermės. Simbolių pasaulyje visiškai neįmanoma ieškoti vienintelės „tikrosios" prasmės arba ją atitraukti nuo nuolat kintančių ciklinių gamtos procesų.

3) Būna nepakankamai suprasti ir įvertinti simbolinių ženklų ***dalyvavimo procese požymiai***. Tai reiškia, kad ženklai suprantami kaip statiški žetonai ar panašiai, o ne kaip kintančių gamtos reiškinių atspindys. Tarkim, rašto papildymai ir priedai vertinami tik kaip estetinis sumanymas, ignoruojant tai, kad atsižvelgiant į gamtos procesus jie simbolizuoja kaitos (tai yra judėjimo) stadijas.
4) Rašto ***geometrinė sandara*** buvo nagrinėjama tik kaip estetinis, stilistinis savitumas. Visiškai neištirta rašto ir jo ženklų ***geometrinės struktūros reikšmė ir įtaka*** tiesioginiam vizualiniam suvokimui. Šiandien tie aspektai tapo suprantamesni dėl tiksliųjų ir humanitarinių mokslų tyrimų kaip tik vaizdinio suvokimo srityje, taip pat dėl dažnesnio pritaikymo įvairiuose menuose – reklamoje, dizaine, architektūroje ir t. t.
5) Ir apie ***simetriją***. Ji būtina geometrinė ypatybė, reikia pasakyti, kad ji neįtalpinama vien tik į stiliaus arba harmonijos sąvokų rėmus. Simetrija – tai vienas iš pagrindinių pasaulio egzistavimo dėsnių. Tik simetrijos ypatybės leidžia mūsų raštų ženkluose, įkūnijančiuose pasaulio vienovės ir prieštaravimų principus, įžiūrėti didžiojo apskritimo, t. y. ***mandalos dėsningumus***.
6) Esu įsitikinęs, kad kiekvienas ženklas kaip visuma (remiantis principu, kad suvokimas atitinka aplinką) – tai ne tik pasaulio modelis, bet ir tikslios žmogiškosios sąmonės būklės, tam tikro mąstymo lygio rezultatas. Ženklas veikia kaip ir aplinka, ***programuoja***. Vadinasi, ženklai ne tik parodo, kokiai kultūrai priklauso žmogus ir koks jo mąstymas, bet ir jį formuoja. Todėl svarbu, kokia kalba mes kalbame ir kokiais simboliniais ženklais išreiškiame pasaulį, konstruojame savo sąmonę.

Baigdamas noriu pabrėžti dvi nuomones. **Pirmoji** – latviškas raštas kaip struktūra ir simbolinė vertybių sistema įkūnija ir tolesnės raidos galimybių linijas.

Antra – ženklai gyvi ir veikia tik suvokiami žmogaus. Reikšmę ir prasmę toms struktūroms suteikame mes. Tik nuo mūsų priklauso, ar jos bus tušti estetiniai kevalai, ar, įtraukiamos į dabartinę realiąją kultūrinę aplinką, atsiskleis visu savo funkciniu įvairiapusiškumu.

VALDIS CELMAS

I DALIS

RAŠTŲ RINKIMO IR TYRIMO ISTORIJA

Šios dalies uždavinys – ne detaliai išdėstyti raštų rinkimo ir tyrimo istoriją, o pateikti nedidelę šio proceso apžvalgą nuo pat pradžių iki šių dienų bei atskleisti būdingiausius **požiūrius**. Pagrindinis informacijos šaltinis šiuo klausimu yra knygos.

Chronologinė apžvalga nuo pačios pradžios iki šių dienų

Nuo to laiko, kai latviai pradėjo įsisąmoninti savo tautos istoriją ir senąją kultūrą, imta domėtis ir senaisiais raštais, arba ornamentika, bandant atskleisti jų vertę. Sąlygos kaupti ir tirti raštus atsirado XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje. Vienu iš pirmųjų žingsnių galima laikyti Rygos latvių draugijos Mokslų komisijos 1876 m. nutarimą įkurti Latvių muziejų. Pamažu daugėjo etnografinių eksponatų, kaupėsi kolekcijos, kurios vėliau suteikė galimybes atlikti dar išsamesnius tyrimus.

Tarp pirmųjų tyrėjų, rinkusių daiktus su raštais ir ornamentais, turime paminėti ir vokiečių mokslininkus, ir pirmuosius latvių etnografus: M. Skruzdytį, M. Silinį, R. Zarinį, ir pirmąjį moksliškai pripažintų archeologinių radinių kaupėją Latvijoje F. Krūzę. Vėliau prie jų prisijungė ir kiti vokiečių ir rusų mokslininkai, tyrę baltų kultūrą. [54] Domėjimąsi senove skatino ir ruošimasis Visos Rusijos archeologiniams kongresams 1893 m. Vilniuje ir 1896 m. Rygoje, taip pat XIX a. pabaigoje pradėti latvių archeologų kasinėjimai. 1920–1930 metais vyko kiti etnografinių senovės radinių tyrimai. Studentų ir mokytojų įtraukimas į senovinių

daiktų rinkimą ir muziejų steigimą virto plačia profesionalia veikla, ruošiant gerus specialistus.

Būdingiausi požiūriai ir pozicijos

Pradiniame senovinių eksponatų ir raštų rinkimo ir tyrimo periode buvo rengiamos parodos ir skelbiamos publikacijos, o vėliau pasirodė pirmieji apibendrinimai ir beveik kiekvienas klausimas buvo aptariamas diskusijose. Tiriant gausybę surinktos medžiagos ir raštų pamažu paaiškėja, kad latvių tauta dar prieš užpuolant vokiečiams XIII amžiuje turėjo savo išvystytą kultūrą. Tai sutampa su baltų kultūros tyrėjo vokiečio Garliebo Merkelio nuostata, „jog latviai, turėję savo praeitį ir kultūrą, turės ir savo ateitį" [7; 72 psl.]. Diskusijų metu paaiškėjo, kad latviai, atsidūrę aktyvių prekybinių kelių kryžkelėje, patyrė įvairių skolinių įtaką, kurią vėliau pritaikė savam skoniui.

Latvių visuomenės domėjimąsi savo tradicijomis paskatino ir visiškai praktiški poreikiai: ruošiantis pirmajai bendrai dainų šventei 1873 m. kiekvieno krašto dainininkams iškilo būtinybė pasipuošti tik tam kraštui būdingais tautiniais rūbais. Tuo metu raštų vertės ir tradicijų gynėjas buvo Richardas Zarinis. Jis įspėdavo, kad tautinių rūbų nereikėtų perkurti skubotai, esmingai nepažinus istorinio paveldo, nejaučiant meilės savo kraštui. Kad būtų atskleista rašto esmė, daug dirbo ir kiti menininkai. 1913 m. išėjo dailininko Julijaus Madernieko „Ornaments" – originalių piešinių rinkinys, kuriame menininkas tradicinius ornamentus pritaikė modernaus taikomojo meno reikmėms. Tuo metu dar nebuvo nei surinkta, nei ištirta pakankamai etnografinės medžiagos, kad būtų galima plėtoti tam laikotarpiui būdingą stilių.

J. Maderniekas, kaip ryški asmenybė, įgijo daug savo stiliaus sekėjų. Tuo pat metu vyko ir pirmoji polemika „apie ornamento esmę, nacionalinį charakterį ir profesionalių menininkų indėlį tiriant ornamentus" [12; 101 psl., 55; 66 psl.].

Po Pirmojo pasaulinio karo sukūrus Latvijos valstybę vėl buvo imtasi tirti senovę. Trečiasis ir ketvirtasis XX amžiaus dešimtmečiai raštų rinkimo ir tyrimo srityje buvo labai sėkmingi. Šiuo laikotarpiu po Paminklų valdybos įkūrimo 1924 m. į etnografinės medžiagos rinkimą įsitraukė plačioji visuomenė, 1932 m. atidarytas Gamtos muziejus, papildyti

1920 m. įkurto Latvijos istorijos muziejaus fondai, įsteigta Latvijos archeologijos mokykla, intensyviai tiriamos senovės gyvenvietės, pilkapiai (kapinynai), piliakalniai.

Reikšmingi ir tuo laikotarpiu išleisti raštų rinkiniai, knygos apie senovinius statinius, latvių tautinius rūbus, papuošalus ir kita surinkta medžiaga.

Pats ryškiausias rinkinys iki mūsų dienų – monumentalus dailininko Richardo Zarinio darbas (trys tomai!) „Latvių raštai" (1924–1931). Pirmą kartą į vieną rinkinį sudėti raštų piešiniai, iki tol buvę skirtingose kolekcijose: prieinama etnografinė Petrapilio bėglių laikų medžiaga, fotografo J. Rieksto ir kitų privatūs rinkiniai, taip pat valstybinių istorijos muziejų ir Rygos latvių draugijos etnografiniai rinkiniai [69]. Pirmą kartą latvių visuomenė galėjo pamatyti daug gausesnį savo raštų lobyną. Rašto ženklai pateikiami perpiešti savo idealiu geometriniu pavidalu, kas padeda suvokti jų savitą vertę ir universalią esmę.

Tačiau reikia prisiminti, kad metais anksčiau, 1923 m., pasirodė Janio Sudmalio rinkinys „Latvių raštai". Jo reikšmė kitokia – čia raštų ženklai išdėstyti pagal jų formos požymius.

1923 m. pasirodo ir Ernesto Brastinio „Latvių ornamentikos elementai", o 1924 m. – antroji Ernesto Brastinio knyga „Latvių rašto kompozicija". Šiose knygose E. Brastinis dalykiškai nagrinėja išlikusių raštų struktūrą ir išdėstymo principus, ypatingą reikšmę teikdamas tautos charakteriui, jos mąstysenai, skoniui ir psichologiniams aspektams. Ieškodamas ir atskleisdamas simbolinę senųjų ženklų prasmę, E. Brastinis remiasi ir dainomis bei mitologija, ir archeologiniais radiniais bei plačiais kultūriniais ir istoriniais palyginimais. E. Brastinio veikalas vėliau buvo papildytas ar kritikuotas kitų autorių, tačiau jo iškelti svarbiausi principai laikui bėgant savo reikšmės nepraranda. E. Brastinio sukurtoji teorija vis papildoma gyvuoja iki šiol.

Kitas labai svarbus šios srities atstovas – Jekabas Bynė (56). Jo nuopelnas yra kitų tautų ornamento ir jo reikšmių tyrimas lyginant su mūsų raštų požymiais. 1936–1938 m. žurnale „Labietis" jis skelbė straipsnius apie latvių „ornamento naudojimą, turinį ir pavadinimus" [50; 74 psl.].

Jekabas Bynė lygiai kaip E. Brastinis tvirtina, kad mitologija atveria kelią gilesniam raštų prasmės suvokimui. Tarp šios

krypties tyrėjų reikia paminėti ir Eduardą Paelgę (jis parašo knygą „Latvių liaudies menas“, nuo 1923 m. iki 1931 m. redaguoja ir leidžia žurnalą „Latvijos Saulė“) bei Aleksandrą Dzėrvytę (1973 m. Kanadoje emigracijoje išleidžia knygą „Latvių raštai“, kurioje daug dėmesio skiria žinomų dievybių simboliams, nagrinėja, kur jie paplitę, kaip vaizduojami, papildomi ir sudaromi, aptaria kitus būdingus senųjų tradicinių tekstilės (daugiausia) darbų bruožus ir pakartoja E. Brastinio ir J. Bynės atradimus, remdamasi taip pat ir A. Dzėrvyčio bei A. Dzėrvytės medžiaga). Ernesto Brastinio ir Jekabo Bynės pradėtą darbą tremtyje tęsia menininkas Arvydas Brastinis. Jo knygose „Motina Mara“ (1967 m.) ir „Saulės sakmė“ (1977 m.) greta dainų tekstų aiškinami minėti simboliai ir jų grafinis vaizdavimas.

Tačiau yra ir kita tyrimų ir raštų esmės suvokimo kryptis.

„Arvydas Dzėrvytis, J. Niedrė, Viktoras Lamsteras, Valdis Klėtniekas mano, kad latvių raštus geriausiai apibūdina atlikimo technika ir naudotos medžiagos. Jie mano, jog raštus reikėtų vadinti taip, kaip jie ir buvo vadinami liaudyje“. [57].

Arvydo Dzėrvyčio „Latvių tautinių rūbų istorijos įvadas“, paruoštas kartu su V. Ginteriu 1936 m., labai įspūdingas darbas, kur, be latvių tautinių rūbų priešistorės ir raidos istoriniais ir naujaisiais laikais aprašymo, esama daug informacijos apie raštą, jo naudojimą, estetinius ir meistriškumo kriterijus. Knygoje daug archeologinės medžiagos su nuorodomis, senovės ženklų datomis ir apyrašais.

J. Niedrė Valstybinio istorijos muziejaus Rinkinyje (1930–1931 m. – III) rašė apie juostų ir pirštinių raštus ir jų liaudiškus pavadinimus. Viktoras Lamsteras Vokietijoje Eslingeno meno mokykloje skaitė „Latvių stiliaus istorijos įvadą“ bei paskaitas apie vaizduojamąjį meną ir raštą įvairiais kultūros laikotarpiais [57].

Valdis Klėtniekas 1963 m. JAV išleido knygą vaikams „Protėvių raštai“. Knyga labai vaizdinga, lengvai suprantama. Autorius trumpai, bet įspūdingai aprašo mūsų raštų ženklus, išdėsto sampratą, kaip jie tobulėjo nuo pačių paprasčiausių iki sudėtingiausių. Reikšmingas yra skyrius, kur lyginamosiose, nors ir schematiškose, lentelėse pateikti įvairių autorių

vartojami raštų pavadinimai. V. Klėtniekas konstatuoja, jog kol kas nepavyko rasti būdo, kaip sutvarkyti „senovinius ženklus", sujungti juos į vieną sistemą be žymesnių taisymų ir patobulinti terminologiją, kad ji tiktų suprantamai aprašyti rašto variantams" [29].

Tuo pačiu metu – 1968 m. – Latvijoje išleidžiama nespalvotai iliustruota G. Ivanovos ir J. Madrės knyga „Juostų raštai". Raštai daugiausia nagrinėjami komponavimo ir technikos požiūriu, o „abstraktaus ornamento" raidos pagrindu laikomi įvairūs konkretūs gamtos reiškiniai ir laki vaizduotė.

Reikia paminėti, kad ir kiek anksčiau – 1964 m. – buvo išleista E. Rubenės knygelė „Tekstilės kompozicijos pagrindai", kurioje apie ornamentą kalbama pokario „taikomojo meno" sąvokomis. Reikia pabrėžti, kad iš viso šiam laikotarpiui būdingas dekoratyvumas, puošnumas. Laikomasi nuomonės, kad raštas reikalingas tik „kitų meno darbų" puošybai, siekiant „padaryti daiktą gražesnį", o ornamento turinys kuriamas nusižiūrint į gamtos formas ir priklauso nuo daiktų formos, medžiagos ir technikos [58].

Šiam laikotarpiui būdingą požiūrį atspindi ir 1958 m. išleista Ž. Ventaskrasto knyga „Siuvinėjimo, mezgimo ir audimo raštai". Tai nėra etnografinis tyrimas, bet, kaip tvirtina autorius, „pasiūlymas, kaip kurti šiuolaikinės puošybos stilių".

Aštuntajame ir devintajame XX a. dešimtmetyje prasidėjo nauja raštų tyrimo banga, kai nemažai tyrėjų ir menininkų „sukūrė gana skirtingas teorijas ir hipotezes, kad ornamentas išreiškia filosofines pažiūras, perteikia informaciją apie žmonijos ir tautos senovę ar net yra astronominių reiškinių stebėjimo atspindys" [51; 3 psl.].

Reikšmingi buvo 1974 m. IV respublikinėje dizaino parodoje atsiskleidė nauji rašto „vaizduojamosios ir struktūrinės išraiškos ieškojimai" [61; 74 psl.], dizaineris V. Celmas pateikė koncepciją*, kad raštas yra tautinis ornamentas, „vienijantis mikrokosmosas" [62; 29 psl.], o visų pirma – dinamiška struktūra [61; 72 psl.]. Apie tai menotyrininkė V. Opulė rašo: „Geometrinis tautinis raštas lakoniškai perteikia pačius esmingiausius gamtos simbolius ir išreiškia Gyvybės ritmą. Šį raštą galima priimti kaip pirminius

* Latvių raštų transformacijos koncepcija ir interpretacijos pagrįstos mintimi, jog sudėtingi raštai, kokių esama Lielvardės juostose, Vidžemės apklotuose ir kitur, labai vertingi: 1) juos įmanoma padidinti arba sumažinti, nepriklausomai nuo pradinio ryšio su konkrečiu daiktu arba medžiaga; 2) juos galima išdėstyti iš įvairių medžiagų padarytuose įvairių mastelių daiktuose. Taip galima atskleisti naujas funkcijas ir vertybes arba atgaivinti kažkada prarastas.

gamtos ir žmogaus tarpusavio santykių sampratos užrašus. Šie ženklai, sudarydami ornamentą, išreiškia žmogaus – laiko – erdvės tarpusavio santykius“ [61; 74 psl.].

1976 m. „Latvijos TSR MA žiniose“ Nr. 8 archeologas Harijas Sūna išspausdino savo pranešimą „Pagrindinės latvių šokio kilmės ir raidos problemos“. Jame H. Sūna nurodo, kad geometrinis ornamentas, kurį esame įpratę matyti senovinėje puošyboje, ir latvių bei apskritai senovės baltų choreografinio folkloro ornamentinė išraiška ir ritmas yra labai glaudžiai susijęs. Pranešime nurodomi ir pagrindiniai funkciniai lygmenys, atitinkantys „arba kulto, arba taikomuosius estetinius reikalavimus“ [128; 125 psl.]. Nagrinėdamas šokį kaip tipišką laike ir erdvėje vykstančių procesų išraišką per geometrinius ornamentus, H. Sūna netiesiogiai rutulioja mintį apie ornamentą, t. y. apie raštą, kaip apie universalią struktūrą. Jis rašo: „taip pat yra nemažai žodžių, kaip antai, „raštas“, „rašyti“, turinčių dvejopą (ornamento ir šokio) reikšmę. Be to, pabrėžiamas šių reikšmių artumas.

Bėgu keliu dainuodama,
Kaip kielelė – šokdama (rašydama, žaisdama)

(LD 474,2)

Nepaprastai svarbus, reikšmingas faktas, kad seniau šokėjai šokti ėjo vilkėdami puošniais išeiginiais rūbais“ (128; 115 psl.).

H. Sūna pažymėjo, kad „struktūriškai sutampa“ arba kartojasi įvairūs choreografinių veiksmų atlikimo būdai. Kalbant apie šokio „sudamąsias dalis“, veiksmas vyksta ir horizontalioje ir vertikalioje projekcijose (vertikaliai – pasišokimai aukštyn, partnerių iškėlimas, juostų pakėlimas, lazdų naudojimas) [128; 124 psl.]. Šiuo atveju H. Sūna yra vienas iš struktūrinės krypties pradininkų, ir jo šokio kilmės tyrimas daugeliu aspektų pagrindžia rašto struktūrų universalumą ir daugiafunkciškumą.

Ne mažiau svarbu ir tai, kad šokio brėžinyje esančios geometrinės formos, įtraukiant ir kitų autorių tyrimus, laikomos energiškai reikšmingomis (pvz., apskritimas – jėgos koncentracija) ir tokiomis, kuriose „be pasilinksminimo ir pramogos įžvelgta dar aukštesnė – mistinė galia“. Minimos

nuorodos ir paralelės su archeologinių radinių puošyboje randamais geometriniais simboliais [128; 125 psl.].

1978 m. ir devintojo dešimtmečio viduryje (1985 m.) menininkas ir teoretikas T. Vintas iškelia hipotezę „apie pirminės ženklų prasmės universalumą: savitą labai koncentruotos, užkoduotos informacijos rūšį" [64; 11 psl.]. Jis praplečia tuo metu vyravusią sampratą apie Lielvardės juostą teigdamas, kad „ji yra hipotetiškas Visatos raidos modelis, „kosminė tragedija" [64; 12 psl.], ir nurodytamas simbolių paraleles rytų kultūrose.

Nė kiek ne mažiau patrauklią latvių rašto astronominę semantiką atskleidžia Janis Klėtniekas ir kiti tyrėjai [45; 7 psl.] populiariajame kas ketvirtį leidžiamame leidinyje „Žvaigždėtas dangus".

Visais pokario metais sistemingai buvo leidžiami Latvijos TSR Mokslų Akademijos rinkiniai „Archeologija ir etnografija" – straipsniai, apybraižos, tarsi kaupiama medžiaga, kuri devintojo dešimtmečio pradžioje ir viduryje virsta reikšmingais apibendrinančių straipsnių rinkiniais, kur randama daug vertingų minčių ir žinių apie raštą. Tokie yra J. Nuovadniecės knyga „Julijs Madernieks" (1982 m.), A. Alsupės „Vidžemės audėjai" (1982 m.) ir T. Lozės „Akmens amžiaus menas Rytų Baltijos kraštuose" (1983 m.)

1986 m. išeina „Istorinis etnografinis Baltijos atlasas" rusų kalba. Skyrių apie latvių rūbus parašė Mirdza Slava, prie šios temos dirbusi nuo šeštojo dešimtmečio. Knygoje raštai ir ornamentai atskirai nenagrinėjami, tačiau svarbu, kad galime sugretinti ir palyginti latvių, lietuvių ir estų juostų, pirštinių, kojinių ir kitos aprangos puošybai naudojamus raštus ir ženklus, kurie, pasirodo, bendri Baltijos tautoms.

1990 m. išeina Mirdzos Slavos „Raštuotos latvių pirštinės". Čia rūpestingai atrinkti ir perpiešti pirštinių raštai, remiantis žiniomis apie „ornamento sąsajas su mitologija ir senąja semantika" [46; 14 psl.] aprašyta jų kilmė bei prasmė.

Dar po metų – 1991 m. – išleidžiami G. Žemyčio ir V. Rozenbergos „Protėvių raštai", kur, remdamiesi tiksliais archeologiniais ir etnografiniais duomenimis, autoriai nustato senųjų ženklų amžių, galimus pavadinimus ir naudojimo tikslus – raštu perteikti etines ir estetines vertybes, taip pat darančiojo mintis ir palinkėjimus.

1991 m. žymūs ir žiniuonės Andželikos Zelvos Tamašos paskaitomis apie latvių ir lietuvių senųjų gydymo būdų sistemą ir kitus mokymus. Paskaitas organizavo Latvijos išminčių sandrauga, kuriai vadovauja Muodris Slava.

Visiškai kiti akcentai vyrauja Dainos Krauklės knygoje „Ornamentas" (1993 m.). Atsižvelgdama į įvairius suvokimo aspektus, autorė gina kiekvieno teisę intuityviai ir poetiškai [60; 14 psl.] interpretuoti, nes toks poreikis atsiranda dėl folkloro vaizdingumo ir žmogaus vaizduotės. D. Krauklė sukuria savą tam tikrų sąvokų sistemą – „pasaulio suvokimo modelį", nustatantį, kaip turėtume suvokti pagrindinius latviškų raštų elementus – ženklus.

1993 m. pasirodo ilgai laukta „Mitologijos enciklopedijos" pirmoji, o 1994 m. antroji knyga. Greta jų rikiuojasi įvairūs anksčiau ir vėliau išleisti ženklų ir simbolių žodynai ir iliustruotos enciklopedijos.

Dėmesį patraukia speciali knyga „Ornamentas Latvijoje" (1994 m.), kuriai įžanginį žodį parašė E. Grosmanė. Joje publikuojami E. Kliavinio, V. Kučinskos, G. Zemyčio, B. Vaskos, J. Uosės, V. Vylytės, E. Grosmanės, I. Lancmanio, A. Karlsonės, A. Alsupės, I. Pujatės, M. Brančo, J. Kursytės straipsniai. Bendrai apžvelgiamos įvairiausios ornamento išraiškos, ornamento suvokimo ir tyrimų kryptys. E. Grosmanė, knygos sudarytoja, pripažįsta, kad „kryptingas sistemingas ornamentų tyrimas ištisus dešimtmečius buvo paliktas likimo valiai kaip nereikalingas", o „dėl galimybės įvairiai interpretuoti latviškąjį ornamentą reikėjo nagrinėti įvairiapusiškai" [13: 5 psl.].

Taikydamas profesines papuošalų kalybos žinias ir mokslinius eksperimentinės archeologijos metodus, D. Kalninis tyrė senovės latgalių puošybos paveldą. Jo knygoje „Už Dauguvos vario sodas" (1995 m.) aptariamos senovės religijos ir mitologijos sąvokos, ženklais ir ornamentais išreiškiamos papuošaluose, bei maginis jų poveikis nešiojant.

1995 m. išleidžiama plati ir gausiai iliustruota leidinio „Latvių tautiniai rūbai" I knyga „Vidžemė", 1997 m. – II knyga „Kuržemė" ir 2003 m. – III knyga „Žiemgala, Augšzemė, Latgala". Čia plačiai nagrinėtos rūbų gaminimo ir dėvėjimo tradicijos atskiruose regionuose. Atskirai nagrinėjami

puošybos raštai ir jų ženklų prasmės. Teksto autorė ir viena iš knygos sudarytojų Velta Rozenberga visai priešingai, nei mitologinės linijos šalininkai, mano, jog „ornamento ženklų simbolika nesusijusi su ikikrikščioniškų laikų latvių religijos dievais ir dievybėmis". Svarbiausia autorės tyrimų kryptis „ornamento raida įvairių istorinių laikotarpių buitinėmis ir kultūrinėmis sąlygomis, regionų ypatumai renkantis puošybos rašto elementus ir kompozicijas, ornamentas ir tautos etninio identiteto raiška". „Autorė nesistengia absoliučiai nuneigti galimų anktesnių ornamento simbolių sąsajų su senovės latvių dievybėmis", tačiau „nemato mokslinio pagrindo teigti, kad mitinių dievybių pavadinimai būtų susiję su XX amžiaus ornamento ženklais".

Įtikinamai, išsamiai, esmingai ir argumentuotai į mūsų folkloro suvokimo gelmes įsiskverbia J. Kursytės „Latvių folkloras mitų veidrodyje" (1996 m.). Čia daroma daug išvadų, kurios iš esmės pagrindžia ir raštus, jei į jas žiūrima kaip į tarpusavyje susijusias. Panašias galimybes atskleidžia ir H. Biezajo knygos, pvz., „Senovės latvių dangaus dievų šeima" (1998 m.) ir „Šviesos dievas senovės latvių religijoje" (1994 m.), tačiau reikia prisiminti, kad H. Biezajo hipotezės ir teiginiai kartais nepagrįsti ir silpnai argumentuoti, todėl juos reikia kritiškai vertinti plačiau, atsisakant prielaidų, pagrįstų krikščionybės nuostatomis*.

Būdingiausi ornamento ženklai, požiūris į latvių mitologinių personažų pasaulį trumpai ir prasmingai aptariamas ir J. Mackovos knygoje vaikams „Atkastas dangus" (1995 m.). Ji gausiai iliustruota žinomų latvių dailininkų darbais ir „Latvių raštų" medžiaga, suteikia žinių, skatina vaizduotę.

Kad ornamentas gali paliudyti religinius tikėjimus, teigiama A. Radinio „Vadove po Latvijos senovės istoriją" (1996 m.), tačiau pasisakymai apie raštų ir senųjų ženklų sąsajas su „Žemės, vaisingumo ir dangaus dievais", kaip ir apie į ornamentą „sudėtas jį darančiojo mintis ar palinkėjimus" yra labai atsargūs. Reikia manyti, kad toks atsargumas yra pagrįstas, nes platesni visus ženklus apimantys tarpusavio ryšiai vis dar nėra nei patvirtinti, nei ištirti.

Vienu iš esminių žingsnių šia kryptimi galima laikyti senosios latvių laiko skaičiavimo sistemos atradimą. Pirmasis

* Tai jau nurodė J. Kursytė, nagrinėdama klausimą apie latvių folkloro Marą ir katalikų Dievo Motiną Mariją [49; 311; 312 psl.], taip pat V. Vykė-Freiberga aptardama klausimą apie latvių Dievo sūnų Joną ir šv. Joną Krikštytoją ir apie „šv. Jono, kaip, H. Biezajo nuomone, egzistavusio mitologinio veikėjo ir mitologinės Saulės susiliejimą [108, 235 psl.].

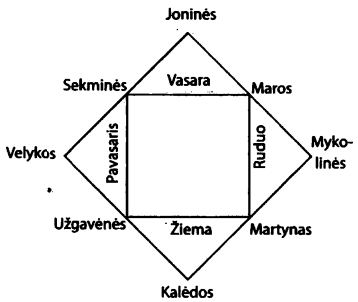

1 pav. *Metų dalijimas pagal metų laikus*

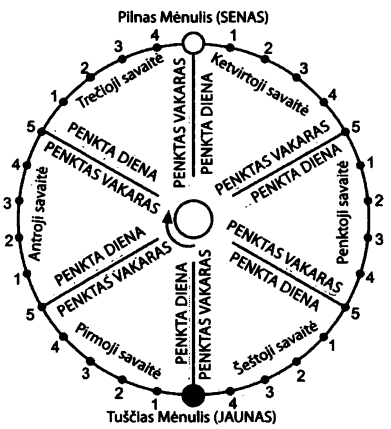

2 pav. *Mėnulio ciklų dalijimas į savaites, dienas. (Šešių savaičių mėnuo su penkių dienų savaite.)*

Saulės metus, remdamasis dainomis, kurios dainuojamos pagal metų laikus, rekonstravo Arvydas Brastinis. Savo knygoje „Motina Mara" (1967 m.) A. Brastinis įrodė, kad pagal senąjį kalendorių latvių metai buvo dalijami į aštuonis 45 dienų trukmės metų laikus po penkias 9 dienų savaites kiekviename [35; 12 psl.]. Saulės metus ir laiko skaičiavimo sistemą, remdamiesi ir Valdo Klėtnieko įnašu, smulkiau nagrinėja Margeris ir Mara Grynai knygoje „Latvių metai, metų laikai ir šventės" (1992 m.). Metų dalijimas į laikus atvaizduotas simbolinės schemos – laiko rato – pavidalu (1 pav.) [35; 21 psl.], išskiriant realią Saulės eigą ir keturis svarbiausius jos taškus, kurie gamtoje jaučiami kaip dienos ir nakties ilgumo kaita: žiemą, kai diena pati trumpiausia, o naktis pati ilgiausia; vasarą, kai diena pati ilgiausia, o naktis pati trumpiausia, ir rudenį bei pavasarį, kai diena ir naktis būna vienodo ilgumo.

Maros Šternos „Senieji metų laikai" (1998 m.) rekonstruoja senąjį Mėnulio metų sudarymą. Vienas „Mėnulio ciklas trukdavo maždaug 30 dienų ir buvo padalytas į šešias penkių dienų savaites".

Tikslinamas ir Saulės kalendorius. Pagal M. Sternos tyrimus „Saulės metai buvo padalyti į aštuonias beveik lygias dalis (tai atskleidžia Saulės medžio ornamentas)". Tačiau jų „tarpe buvusios devynios penkių dienų savaitės (su nedidele išimtimi vasarą)". Knygoje paaiškinama, kaip bendrame Mėnulio ir Saulės kalendoriuje atsirado paslaptingas tryliktasis mėnesis, kurį latviai „pridėdavo kas treji metai, sudarydami trimetį ciklą" [111; 24 psl.], kaip susiformavo daugiamečiai kalendoriniai ciklai, ir kiti klausimai, reikšmingi kalbant apie raštus.

Šia tema žiniuoniškų pastabų pateikė Aina Tobė ir Gvidas Tobis. Jų atskirai išleistas Saulės ridos kalendorius „Saulės metai" (1998 m.) sudarytas kaip apskritimo išklotinė. Paaiškinimuose ir paveiksluose parodytos erdvės ir laiko tarpusavio sąsajos, atskleistas žiniuoniškas pasaulio suvokimas – „laikas į erdvę įeina per tašką centre ir išsiskleidžia joje [112; 6 psl.].

Apie įvairias „gamtos linijas ir formas" rašo Janis Mazulans knygoje „Spindinčios žvaigždės". Akivaizdžiai atskleidžiama gamtoje slypinti skaičių seka ir įvairių galių išraiška gamtos

dėsniuose, įvairių medžiagų ir formų ypatybės, taip pat ir žmogaus dvasios veikla [123; 698 psl.], kas galų gale pavirsta „žvaigždžių raštais, kurie taip gausiai naudojami latvių ir daugelio kitų tautų puošyboje" [123; 783 psl.]. Viena iš pačių esmingiausių knygoje pateiktų idėjų – „ženklai ir simboliai atsiranda paprastųjų skaičių eilės tvarka" [123; 696 psl.].

Dviem paskutiniais XX a. dešimtmečiais aiškinant kai kuriuos klausimus savo įnašą įnešė ir tokie autoriai kaip A. Guoba, A. Uozuolinis, V. Gravitis, B. Metalė, I. Vykas, A. Bukas, G. Eninis, I. Gaidis ir daug kitų. Tokios nuomonės galima ir toliau laikytis, nes domėjimasis raštu yra neatskiriama domėjimosi mūsų tradicine kultūra, taip pat ir tautosakos lobiais, dalis.

Kartu su monografijomis pasirodė ir apžvalginio turinio knygų, pavyzdžiui, Lidijos Obertės-Beklešovos, Sergėjaus Beklešovo ir Arvydo Juodumo knyga „Latvių raštai pasakoja". Tai Latvių tautodailininkų sąjungos Australijoje ir Latvių liaudies meno fondo leidinys (1999 m.). Šioje knygoje publikuojami ne tik etnografiniai kūriniai, bet ir nauji teminiai darbai, atlikti tiek taikant vaizduojamajam menui būdingus metodus, tiek remiantis senųjų raštų tradicijomis, bet tuo pat metu ieškant naujų išraiškos priemonių. Raštas čia yra vaizdingas ir tuo pat metu emocionaliai glaudžiai susijęs su latvių gyvenimo erdvės pojūčiu ir tremties metų idealais ir yra šio gyvenimo jausmo bei idealo reiškėjas. Jaučiamas noras pažvelgti į raštą kaip į vientisą visumą, atsižvelgiant į platesnį kultūrinį ir istorinį kontekstą bei sąsajas, kaip, pavyzdžiui, matome Lilijos Treimanės sukurtose Kuržemės, Žiemgalos, Vidžemės ir Latgalos juostuotose skraistėse. Ar tiesiog – vieną ženklą išplečiant iki apskritimo ar kvadrato įsižiūrėti į save, į savo dvasinių vertybių pasaulį, kaip daro Lidija Beklešova ir Sergėjus Beklešovas kurdami savo pagalvėles. Šios krypties darbai skleidžia tokį tarsi sustabdyto laiko jausmą ir iš esmės funkcionuoja jau kaip didieji apskritimai – mantros. Tai vienos dvasinės nuotaikos, vieno tam tikro pojūčio, vaizdų ir minčių visumos pasaulio modeliai, ir tai iš dalies patvirtina atitinkamų darbų pavadinimai. Štai keli iš jų: „Nicos žiedas", „Ant drugelio sparnų", „Rucavos pagalvė", „Krijų vainikas", „Saulėtekis ir saulėlydis", „Harmonija" (Lidija Beklešova) arba „Baltieji beržai, pagalvė – poilsio vieta" (Segėjus Beklešovas).

Knygoje pateikti atskirų ženklų simbolikos paaiškinimai, o taip pat ir Sergėjaus Beklešovo pasiūlytas latvių rašto ženklų išdėstymas pagal sistemą. Jos centre turi būti Dievo ženklas, bet išsamesnių paaiškinimų nėra.

2000 m. pasirodė Marutos Grasmanės knyga „Latvių tautiniai rūbai. Raštai. Siuvinėjimas". Šioje knygoje autorė apibendrino savo pedagogės ir rankdarbių žinovės patirtį, taip pat ir medžiagą iš gausios kruopščiai ir rūpestingai sudarytos Latvijos regionų tautinių rūbų kolekcijos, kuri surinkta 1991 m. jos įkurtoje „Senojoje klėtyje". Knygos tikslas – ugdyti pagarbą ir pasididžiavimą mums priklausančiomis unikaliomis ir originaliomis tautinių rūbų ir raštų vertybėmis, teikti praktinių patarimų bandantiems juos atkurti. Knygoje aiškinama ir raštų simbolika. Tačiau daugiausia dėmesio skiriama rūbų kūrimo ir raštų sudarymo technikai.

Maloniai nustebino knygos apipavidalinimas. Rašto ženklai pateikiami stambiu planu išdėstant juos išraiškingo kontrasto principu kaip atskiras savarankiškas estetines vertybes, kad būtų geriau pastebimi visi niuansai nuo medžiagos ir spalvų pasirinkimo iki amato meistriškumo subtilybių.

Tarp paskutiniuoju metu išleistų knygų pažymėtina S. I. Ryžakovos „Ornamento kalba latvių kultūroje". Knyga išleista rusų klaba. Ją išleido Rusijos Mokslų Akademijos N. N. Miklucho-Machlajaus etnologijos ir antropologijos institutas Maskvoje 2002 m. Tai tyrimai, skirti tiktai latvių ornamentui, „kuris vis dar yra svarbiausias ir regimiausias etninis Latvijos simbolis".

S. I. Ryžakova ornamentą laiko labai reikšmingu kultūroje. Jos nuomone, tai ypatinga „grafinė kalba", „pati aukščiausia daugiafunkcinė abstrakcijos pakopa", pagrįstai pabrėžiant, kad, nors medžiagos apie latvių liaudies ornamentą (ypač XIX–XX a.) surinkta palyginti daug ir ornamentas užima svarbią vietą šiuolaikinėje Latvijos kultūroje, tačiau ligi pastarųjų metų „praktiškai nebuvo atliekama kompleksinė struktūrinė semantinė analizė".

Savo darbe S. I. Ryžakova netiria rašto struktūros, o kalba apie rašto „kalbinę" pakopą, t. y. apie galimus ornamentinių ir lingvistinių kategorijų atitikmenis [121; 251 psl.], tam tikslui

ornamento tyrimo metodu rinkdamasi vadinamąjį „lingvistinį modelį“. Lingvistinis modelis, kaip aiškina autorė, reiškia, kad ornamentą galima įsivaizduoti kaip prasmingą semiotinę „kalbą“ su savo leksika ir gramatika, su atitinkamais lygiais (sintagmomis, frazeologija, paradigmomis), taip pat atskleisti jo sąsajas su įvairiais „tekstais“ – liaudies tikėjimais, ritualais, papročiais, daiktais.

S. I. Ryžakovos koncepcijoje ornamento kaip sistemos tikslinė (semiotinė) prasmė pasireiškia tiktai tuomet, kai ją „padengia“ kita, pavyzdžiui, lingvistinė išraiškos sistema [121;18 psl.].

Pabaigoje S. I. Ryžakova gina savo tyrimų metodą. Išsako abejones, kad „egzistavo bendra senovės latvių mitologinė ir religinė sistema, kurią būtų sudarę nustatyti ir apibrėžti simboliai (kaip mano keli latvių tautinių ornamentų mitologinės mokyklos atstovai – Jekabas Bynė, Ernestas Brastinis, Margeris ir Mara Grynai)“ [121; 253 psl.].

Neatsižvelgdama į šias abejones S. I. Ryžakova konstatuoja, jog geometrinis ornamentas, skirtingai nuo kitų ornamento rūšių, Latvijoje sudaro vieną „ornamentų sistemą“. „Latvių ornamentas, lygiai kaip ir kalba, vystosi ir tam tikrų „įcentrinių jėgų“ (stabilių elementų) veikiamas atsiskleidžia prieš mus kaip vientisas organizmas“ [121; 257 psl.].

S. I. Ryžakova susitiko su daugeliu rašto tyrėjų, kultūros ir mokslo žmonių, muziejų specialistų ir stengėsi suvokti latviškojo pasaulio kasdienybei būdingiausias išraiškas ir apibendrinti surinktą medžiagą, kurią apžvelgus galima įgyti pakankamai plačią sampratą apie daugelį su rašto tyrimu susijusių klausimų, tyrėjų požiūrius ir tradicijų išraiškas nuo žilos senovės ligi pat naujausių laikų.

Viena iš paskutinių knygų, paminėtinų šioje apžvalgoje, yra Gunčio Zemyčio „Ornamentas ir simbolis Latvijos priešistorėje“ (Latvijos istorijos instituto leidykla, 2004 m.). Knygoje skelbiami straipsniai, parašyti per paskutiniuosius dešimt metų. Trisdešimtyje lentelių išdėstyti ženklai ir atitinkamai datuota įvairių archeologinių radinių medžiaga, pagal galimybes nurodant suradimo vietoves, radinio regioninę ar kultūrinę priklausomybę. G. Zemytis daug svarbos teikia ornamento simbolikos suvokimo problemoms, ypač gilindamasis į geležies amžiaus daiktų simboliką ir ornamentiką. Knygoje archeologo istoriko požiūriu aiškinama

daugybė ant daiktų rastų simbolių ir atskirų ornamento ženklų religinių, socialinių ir etninių reikšmių. Detaliau įsigilinus į atskirų geležies amžiaus istorinių tarpsnių radinius, išskirtos galimos vienokio ar kitokio stiliaus kryptys ir įtaka, atskirų simbolių reikšmių kaita ar naujų atsiradimas. Kiek galima paminėtos ir atitinkamo laikotarpio ūkinio ir dvasinio gyvenimo tendencijos, kurios padarė žymią įtaką, tarkim, atskirų agrarinių simbolių atsiradimui ir įsitvirtinimui baltų tradicijose. Daugeliu atvejų G. Zemytis, remdamasis akmens amžiaus radiniais, taip pat kitų indoeuropietiškųjų kultūrų, pavyzdžiui, Halštato kultūros, duomenimis, pagrįstai nurodo šių tradicijų panašumus ar sutapimus. Tokiu pat būdu remiantis Latvijos archeologine medžiaga yra nagrinėjama svastika, lybių kultūros simboliai, Daugmalės piliakalnyje iškasti radiniai ir kitos temos.

Apskritai pagrindinės knygos išvados, svarbios geometrinių raštų suvokimui, patvirtina, jog geležies amžiaus „geometrinis ornamentas“ būdingas tiek Latvijos teritorijoje gyvenusių baltų, tiek ir Baltijos suomių kultūrai. Latvijos teritorijoje ilgiausiai išsilaikė archajiškas ornamento branduolys, kurio „šaknys siekia bendrą indoeuropiečių simboliką“, be to, baltų simbolikoje jis išliko „gyvesnis“, nes iš esmės jo raida buvusi tik vidinė. Skirtingai nei kaimyninių tautų ornamentai, kuriuos sudaro tik patys paprasčiausi pagrindinių elementų variantai, baltų tautų ornamentų pagrindo elementai ne tik išsaugomi, bet ir sudėtingėja, jais puošiama vis daugiau aprangos detalių, jie susilieja ir suformuoja dviejų pagrindinių temų – „solidariosios ir agrarinės simbolikos dominantę“, kuri baltams būdingo žemdirbių gyvenimo dėka nepakito ir viduramžiais [132; 45 psl.].

Guntis Zemytis mano, jog „įsigilinti į simboliką galima tik imant domėn įvairius archeologinius duomenis – laidojimo tradicijas, papuošalus, kulto reikmenis, darbo įnagius ir ginklus, bei remiantis tautosakos duomenimis“ [132; 31 psl.]. Tačiau pačius rimčiausius sunkumus G. Zemytis įžvelgia kaip tik dėl tautosakos duomenų naudojimo, mat galų gale tenka atsigręžti į vadinamąją „mitologinę mokyklą, kuri remiasi XX amžiaus trečią ir ketvirtą dešimtmetį sukurta teorija apie senųjų ženklų sąsajas su latvių dievybėmis“. Pagrindinės kritikos tezės susijusios su sunkumais tiksliai datuoti

tautosakos duomenis, su abejonėmis, ar baltų mitologijos dievybes iš viso galima sieti su ženklais, kurių esama jau ankstyvojo ir viduriniojo mezolito radiniuose, taip pat su sąlyga, kad „neįmanoma įrodyti, jog atitinkamoje teritorijoje vienu metu būtų egzistavusi visų ženklų visuma, kuri galėtų atitikti tam tikras dievybes". Be to, Zemyčio požiūriu, „mitologinė mokykla neatitinka mokslinių kriterijų" [132; 31 psl.].

Tačiau yra ir kitokių minčių, leidžiančių taikant mokslinius metodus išspręsti šią dievybių ir ženklų sąsajų problemą.

Kaip žinoma, daugiausia medžiagos apie latvių dievybes teikia latvių mitologinės dainos. Kaip tik šiuo požiūriu pažvelgsime į Janio Radvilo Paliepos monografiją „Latvių dainos ir vedų himnai" (2004 m.). Knygoje, labai sėkmingai taikant Levi-Strauso struktūrinės analizės metodą, visiškai naujai suvokiamas folkloras, šiuo atveju – mitologinių dainų simbolika. Pagal šį metodą kiekvienas „dainos ketureilis (*mytema*) atitinka savarankišką ir nepriklausomą minipoemos struktūrą". Ši struktūra išlieka nepakitusi ir visada siejasi ir su praeitimi, ir su dabartimi, ir su ateitimi. Be to, labai svarbu, kad dainose visi mitiniai poetiniai personažai, dievybės, jų tarpusavio santykiai bei veikla apibūdinami labai aukšto lygio simbolių kalba. Šis mitinės simbolinės kalbos, arba mitinio mąstymo, procesas yra toks pat tikslus kaip ir mokslinis ir labai į jį panašus [133; 36 psl.]. Tokio pat pobūdžio yra ir kita mintis apie rašto suvokimą, atseit, Levi-Strausas, į savo teorijas įtraukdamas tokias mokslines disciplinas kaip lingvistika, psichologija ir biologija, tirdamas giliuosius žmogaus mąstymo procesus, priėjo išvadą, jog „iš esmės žmogaus mąstymas remiasi analogija, o ne logika" ir kad nuo pačios pradžios vystėsi ir formavosi iš „binarinių opozicijų", priešingu atveju žmogus nebūtų galėjęs suprasti ir klasifikuoti savų pastebėjimų [133; 40 psl.]. Reikia pridurti, kad tai tiesiogiai susiję su geometriniame rašte pastebimu simetrijos principu ir atspindi vieną ir tą pačią esmę. Analogijų ir binarinių opozicijų stebėjimas bei mitinių poetinių personažų ilgaamžiškumas, t. y. jų savybė nepasiduoti laiko poveikiui taip pat leidžia sugretinti mitologinę medžiagą ir geometrinius ženklus bei simbolius (knygoje tai yra Dunojaus kultūrai priklausantys radiniai).

Janis Radvilas Paliepa, remdamasis paskutiniųjų 20 metų moksliniais archeologijos, istorijos, geografijos ir lingvistikos tyrimais, savo knygoje pateikia naujų hipotetinių požiūrių į galimą mitologinių dainų amžių ir kilmę. Pirmiausia, konstatuodamas latvių dainų ir vedų himnų mitologinės tematikos giminingumą, atskleidžia, kad „mitinėje poezijoje – latvių dainose ir vedų himnuose – paslėpto turinio ir galios šaltinis yra vienodo amžiaus bendros kalbos paveldas, o toji mitinė ir poetinė medžiaga radosi dar prieš atsiskiriant protobaltų ir indų ir iranėnų kalboms (apie 3000 metų prieš m. e.)“ [133; 94 psl.]. Knygoje pateikiama argumentų, patvirtinančių, kad „baltų kalbos yra senesnės už senovės indų, vedų, sanskrito kalbas“ [133; 10 psl.]. Į tai pirmieji atkreipė dėmesį olandų kalbininkai iš Leideno universiteto (Olandija).

Minėti atradimai ir išvados susijusios su naujųjų indoeuropietiškųjų kalbų medžiu, kurį Pensilvanijos universiteto (Filadelfijoje) kalbininkai dr. D. Ringe'as ir dr. A. Taylore'as sudarė padedami matematikų, išnaudodami visas įmanomas kompiuterių galimybes. Naujasis kalbų medis laikomas „daug tikslesniu nei iki šiol sudarytos schemos“ (3 pieš.) [133; 16 psl.]. Naujoji schema padeda suprasti

Germanų kalbų kilmė:

Pateiktoje ide kalbų genealogijos schemoje matome, kad germanų kalbos gana anksti atsiskyrė nuo slavų ir baltų kalbų, kurioms priskirtinos latvių, lietuvių, rusų, čekų ir lenkų kalbos. Naujoji teorija siekia įrodyti, kad germanų tautoms plintant į vakarus ir susidūrus su keltų kalba, susidarė airių, galų, velsų ir bretonų kalbos, o su senąja italų – lotynų kalba – romanų kalbų pirmtakės.

Apskritimu pažymėtas protobaltų ir indų ir iranėnų kalbų atsiskyrimas.

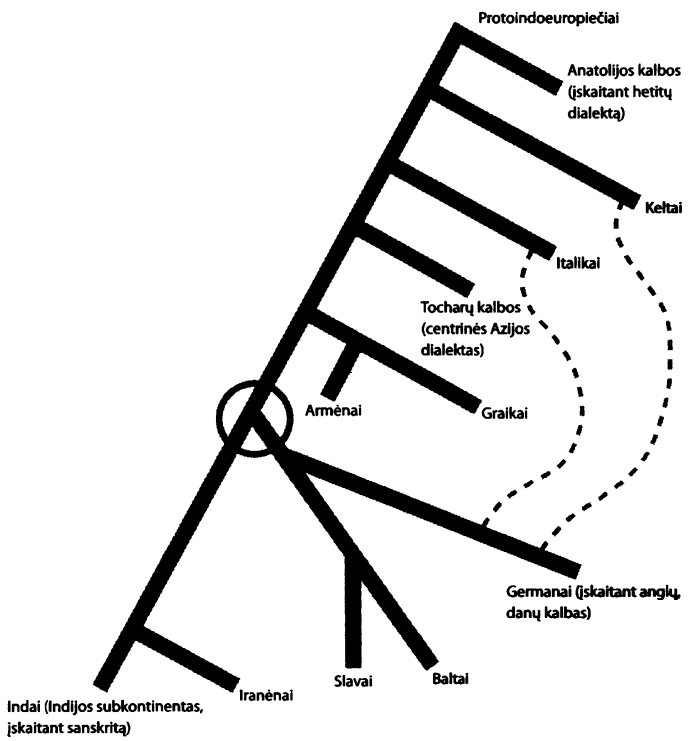

3 pav. *Dr. D. Ringe'o ir dr. A. Taylore'o indoeuropiečių kalbų genealogijos schema iš J. R. Paliepo monografijos „Latvių dainos ir vedų himnai“.*

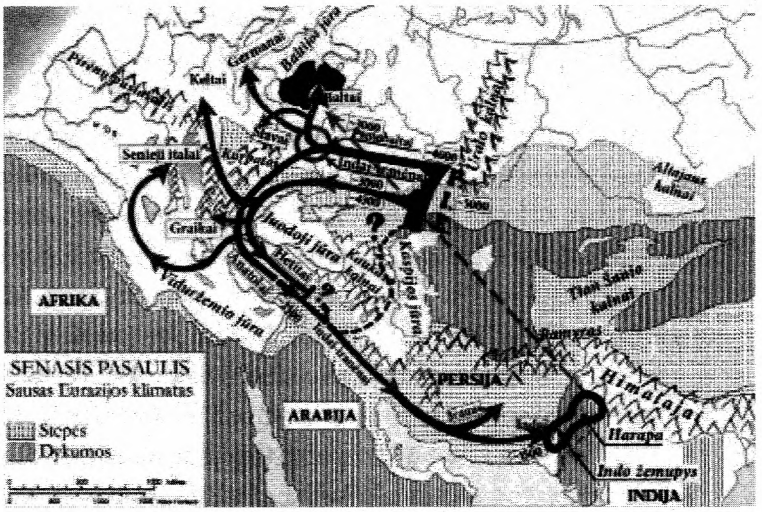

4 pieš. *Protobaltai, indai ir iranėnai senajame pasaulyje (žemėlapis iš J. R. Paliepos monografijos „Latvių dainos ir vedų himnai").*

➡ Indų ir iranėnų migracijos kelias į Indiją.
⇢ Tariamoji migracijos kryptis iš Indijos į Europą; XIX a. kalbininkų pateikta indų – germanų hipotezė. Žemėlapyje matomi natūralieji barjerai migracijos kelyje.

indoeuropiečių migraciją ir kalbą bei geometrinių ženklų ir simbolių plitimo kelius Europoje ir Azijoje.

Kaip matyti iš šių schemų, baltai migruodami nenuklydo toli nuo savo istorinės tėvynės, juos mažiausiai paveikė susidūrimai su kitų tautų kultūromis.

Šių aplinkybių, taip pat ir dvasinio stabilumo dėka, baltų tautos iki pat šių dienų išsaugojo ankstyvosios indoeuropietiškosios tautos, arba baltiškos arijų kultūros, branduolį.

Kaip matyti iš visos šios ilgos raštų tyrimų apžvalgos, požiūriai į raštų esmę ir tyrimo metodus gana prieštaringi ir sunkiai suderinami. Vis dėlto lėtai, žingsnis po žingsnio, išryškėja, kad būtina naujai pažvelgti į raštus ir imtis kompleksinių tyrimų. Nors kartais vienas kitas autorius lyg ir išsako kokį naujesnį požiūrį, šiuo metu būtinai reikalinga reali nuomonių įvairovė, kad randantis naujų idėjų, būtų rastas bendras vardiklis ir visi ligšioliniai požiūriai ir tyrimų medžiaga būtų sudėliota į platesnę raštų suvokimo sistemą.

Knygos autorius tokiu bendru vardikliu, kaip jau buvo minėta įžangoje, laiko rašto struktūrą, tuo pat metu kviesdamas iš naujo įvertinti ligšiolinių tyrimų pagrįstumą, ieškoti gilesnės rašto prasmės bei funkcijų ir papildyti naujomis išvadomis bei sprendimais.

PAGRINDINIS RAŠTO ELEMENTAS - ŽENKLAS

Kas yra ženklas ir kokie yra ženklai?

Visur ir kiekvieną akimirką mes susiduriame su ženklais. Visa mūsų aplinka ir kultūra yra pilna ženklų. Ženklai mus supa ir namuose, ir darbe, ir mieste, ir kaime, ir nuošaliame gamtos kampelyje ar kai įsigiliname į savo jausmus bei mintis. Be ženklų mes nesugebėtume nei priimti, nei perduoti informacijos iš kartos į kartą, netobulėtų nei mokslas, nei technika, nei kultūra. Be ženklų žmonių sąmonė amžiams pasiliktų pirminio išsivystymo, nes nebūtų paties svarbiausio raidos elemento.

Kas gi yra ženklas? A. Rubenis savo darbe „Senieji ženklai ir simboliai" (1989 m.) rašo: „Ženklas yra toks jutimais suvokiamas vaizdas, kuris išreiškia kažką kita".

Taigi, ženklas yra kažkas užčiuopiama, tai, kas atsiranda tarp mūsų ir kažko kito (5 pav.).

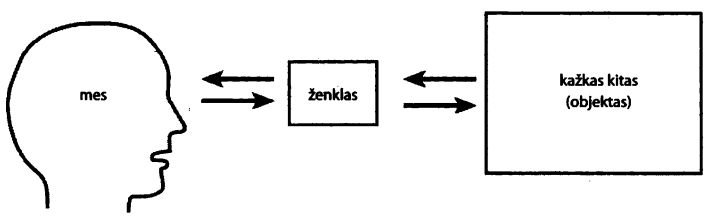

5 pav. *Ženklo vieta sąmonėje*

Ženklo funkcija – būti tarpininku, kaip tarpininkas jis užtikrina bendravimą (komunikaciją). Pavyzdžiui, kelių eismo ženklas „įvažiuoti draudžiama" nurodo draudimo pritaikymą tam tikrai vietai. Be šio ženklo tas draudimas važiuojančiajam nebūtų suprantamas. Savo ruožtu ženklas

kaip vaizdas dar turi kai kurių specifinių ypatybių. Vaizdas visada priklauso nuo to, ką jis išreiškia. Simboliniuose ženkluose tos sąsajos tiesioginės. Toks ženklas turi būti tiktai kitokio pavidalo, bet neprarasti tiesioginio ryšio su vaizduojamo objekto ar reiškinio esme. Pavyzdžiui, žemės negalima vaizduoti vertikalia, o vandens – nuožulnia linija. Kitais žodžiais sakant: vaizduojamas ženklas – tai dalis simbolizuojamo objekto ar reiškinio, jo esmės šerdis. Atvaizdas visada yra daugiareikšmis, o šios ypatybės įsilieja ir į ženklą. Ženklas kaip atvaizdas yra visuma, veikianti tiek jausmus, tiek protą, nepaliaujamai žadinanti intuiciją ir primenanti apie pasaulio sudėtingumą. Ženklai modeliuoja pasaulį, išreiškia jo struktūras, kurios nėra nei geros, nei piktos. Vienas ir tas pats geometrinis, simbolinis ženklas kartais vienu metu gali reikšti visiškai priešingus dalykus [11; 6 psl.]. Ir tai nėra ženklų kalbos mažavertiškumas, o kaip tik pranašumas, apie sudėtingesnių priešingybių bendrumą kalbantis paprastai, aiškiai, suprantamai.

Žinoma, ženklas niekada nebus toks tikslus, kaip abstraktus žodis, kurį dar papildo kiti žodžiai. Tačiau ženklai apeliuoja į lakią mūsų vaizduotę, be kurios mūsų pasaulis prarastų savo laisvę. Ženklai – tai raktai, kad galėtume suvokti mūsų tradicinės kultūros paveldą ir orientuotis šių dienų įvykiuose.

Paprastieji ženklai

Yra dvi ženklų rūšys. Pirmoji rūšis – *paprastieji ženklai,* pavyzdžiui, matematikos, chemijos, geografijos, statybos, natų rašymo ženklai, kelio ženklai ar abėcėlės ir šifruoto rašto ženklai. Tokio tipo ženklai tik ką nors nurodo, tą ką nors simbolizuoja. Tų ženklų forma ir naudojimas pagrįstas susitarimu. Tuo pačiu jie gali savavališkai kisti, gali vieni kitus pavaduoti, jei tai tikslinga ir būtina arba net iš naujo nustatoma. Pavyzdžiui, rašant šifruotas raides, naudojant kelių ženklus. Toks susitarimas gali gyvuoti ilgą laiką kaip įstatymas, tačiau gali būti ir trumpalaikis, netgi vienkartinis.

Paprastų ženklų naudojimą motyvuoja protas, nuovoka, todėl jie suvokiami racionaliai ir turi tiksliai apibrėžtą intelektualinę reikšmę [1; 4 psl.].

Simboliniai ženklai

Kita ženklų rūšis – *simboliniai ženklai.* Jie ne tik ką nors nurodo, bet ir atstovauja bei atskleidžia to ko nors esmę. Jų forma ir prasmė išplaukia iš reiškinio esmės suvokimo ir

išgyvenimų. Ne kiekvienas ženklas yra simbolis, bet visi simboliai yra ženklai.

Simboliniai ženklai negali egzistuoti savarankiškai. Jie yra neatskiriami nuo to, ką simbolizuoja. Pavyzdžiui, knyga gali simbolizuoti žinias, kraujas – gyvybę, žvakelė – šviesą, kryžius – pasaulio sandaros aspektą. Pats simbolis yra simbolizuojamos realybės dalis, kartu jis yra tai realybei atstovaujantis ženklas.

Simbolinius ženklus galima suskirstyti pagal jų sąsajas su simbolizuojamu daiktu ar reiškiniu. Žymaus senųjų simbolių tyrėjo M. Lurkerio nuomone, reikėtų skirti vadinamuosius peršviečiamus, perregimus ir „tikruosius simbolinius“ ženklus [1; 5 psl.]. Peršviečiami simboliniai ženklai yra tokie, kuriuos su simbolizuojamuoju daiktu ar reiškiniu sieja kokia nors esminė ypatybė. Toji ypatybė sutampa su „pagrindiniais gamtos, materialiojo pasaulio egzistavimo dėsniais“ [1; 6 psl.] ir todėl gali jį reprezentuoti. Pavyzdžiui, balta spalva simbolizuoja šviesą, juoda – tamsą.

Faktiškai tikraisiais simboliniais ženklais laikomi ženklai, kurie patys egzistuoja kaip ir realija, kurią jie simbolizuoja. Pavyzdžiui, ugnis simbolizuoja ne tik šviesą ir šilumą, bet ir pati yra šviesa ir šiluma. Tikrieji, arba realieji, simboliniai ženklai suvokiami kartu su simbolizuojama realija.

Simbolinius ženklus dar galima skirstyti į negeometrinius ir geometrinius, taip pat ir į skaitmenų ženklus.

Negeometriniu simboliniu ženklu iš tiesų gali tapti beveik kiekvienas daiktas, jei jis eliminuojamas iš savo įprastinio fono ir įtraukiamas į dvasinį kultūrinį procesą. Mes sukūrėme daug tokių plačiai žinomų simbolinių kultūrinių ženklų. Pavyzdžiui, laikrodis simbolizuoja laiko tėkmę. Ir pats laiko pojūtis, ir laikrodžio išradimas yra žmogaus raidos ir kultūrinės veiklos rezultatas, o tas pats laikrodis kitoje situacijoje, pavyzdžiui, vitrinoje, gali simbolizuoti laikrodžių remonto dirbtuvę.

Herderio „Simbolių žodyne“ (1993 m.) pateikiama maždaug 1000 antraštinių pavadinimų straipsnių, iliustruojamų Vakarų Europos, Egipto, Senovės Rytų, Kinijos, Japonijos, Afrikos ir Indijos meno, mitologijos, religijos, archeologijos, literatūros pavyzdžiais, labai plačiai atskleidžiančiais vieno ir to paties simbolio reikšmes. Čia įeina

gyvūnai ir pasakų būtybės, augalai, daiktai, gamtos reiškiniai, meditacijos ženklai, spalvos.

Dar įspūdingesnė yra Mirandos Brūsos-Mitford iliustruota enciklopedija „Ženklai ir simboliai“ (1998 m.), kurioje aptariama keletas tūkstančių ženklų ir simbolių iš viso pasaulio.

Geometriniai ženklai ir skaičiai

Geometrinius simbolinius ženklus sudaro geometrinės figūros ir kūnai bei jų išvestinės. Tai linijos (tiesi, lenkta, laužyta ir kitokios), taip pat plokštuminės figūros (apskritimas, kvadratas, trikampis ir kiti) ir jų erdviniai analogai (rutulys, kubas, piramidė, kūgis ir kiti). Be to, geometriniai simboliniai ženklai lengvai suprantami. Šių figūrų geometrinis kodas ir reliatyvus paprastumas užtikrina universalų jų naudojimą įvairiausiems objektams tiksliai, idealizuotai modeliuoti ir klasifikuoti – sudaryti universalioms schemoms, kur akcentuojamos įvairios egzistavimo sferos, jų vienovė, santykiai, dinamika ir t. t., kosmoso struktūroms apibūdinti tiek vertikaliu, tiek horizontaliu aspektu, laiko ir erdvės bendrumui išreikšti (tačiau tai, kas pasakyta, netinka chaosui, nes jis neturi struktūros ir dėl to jo negalima šiais ženklais aprašyti) [14; 249 psl.].

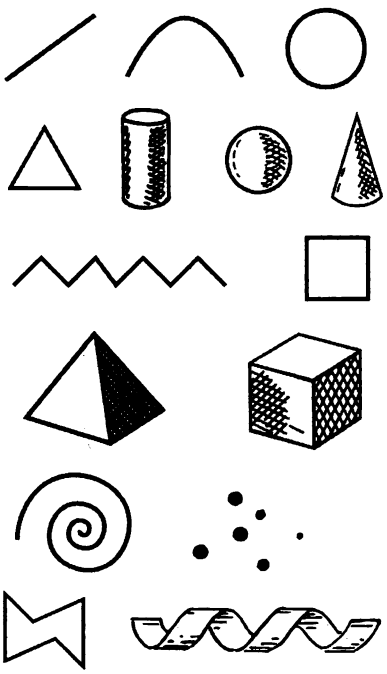

6 pav. *Geometrinės figūros, kūnai ir jų išvestinės*

Pastaba. Skaičius ir jų reikšmes mes perteikiame skaitmenimis – geometriniais simboliniais ženklais, kurie tik ką nors žymi, bet nėra simboliai. Mūsų naudojamų skaitmenų nuo 1 iki 10 negalima painioti su romėniškaisiais skaitmenimis I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, kurie truputį panašūs į geometrinius ženklus. Skaičių ženklų esmė atsiskleidžia ne iš jų formos, bet pagal tai, kokią skaitmeninę vertę jie išreiškia. Tai pati abstrakčiausia ženklų rūšis, išreiškianti idealią tvarką – laiko ir erdvės, kosmoso ir žmogaus gyvenimo Didžiąją Tėkmę. Dėl to ir patys skaičiai tampa simboliais – konkrečių kosminių vibracijų ir struktūrinės prasmės reiškėjais. Latvių tradicinė kultūra turi turtingą skaičių simboliką, kuri atsispindi dainose, mūsų geometrinių raštų ženkluose, liaudies prietaruose ir kt.

Visi reiškiniai, vykstantys erdvėje, pagrįsti skaičių ir kiekybine skaitmenine jų sąveika. Jų tarpusavio santykiai išreiškia universalių gamtos, kosmoso ir žmonių santykių kaitą. Skaitmenys parodo ne tik kiekybinį, bet ir kokybinį lygmenį.

Skaitmenis naudoti buvo pradėta pačioje žmonijos vystymosi aušroje, paleolito amžiuje, dar silpnai suskirstytame (menkai struktūruotame) vaizdinių pasaulyje.

Kaip rašo B. Frolovas knygoje „Apie ką pasakoja Sibiro madona", pirmieji įrėžiai medžio ar kaulo plokštėje ir ant skaičiavimo pagaliukų, kurie buvo pradėti naudoti, kai skaičiuojant nebepakako pirštų, buvo ir matematikos, ir ornamentikos pradmenys [2].

Skaičiai, kaip visumos ir dalies santykių reiškėjai, tiesiogiai susiję su geometrinėmis formomis, kurios savo ruožtu sudaro geometrinių simbolinių ženklų pagrindą.

Pagrindinės ženklų funkcijos

Čia ir toliau knygoje bus kalbama apie ženklus, kurie yra ir simboliai.

Ženklai kaip amžini tarpininkai užtikrina bendravimą (komunikaciją) arba, kitais žodžiais tariant, keitimąsi informacija. Kalbant apie biologinį išgyvenimą – tai keitimasis informacija tarp žmogaus ir gamtos. Žvilgsniai, kūno judesiai, garsiniai signalai, įvairios vibracijos ir spalvos aplinkoje, šviesos, tamsos ir temperatūros ritmai taip pat pasireiškia kaip tam tikros aplinkos signalai – ženklai, suvokiami ar perteikiami kūnu, kuris pirmasis priimdavo tą informaciją. Toji informacija nugulė į genetinį klodą, į sąmoningų arba nesąmoningų veiksmų ir elgsenos archetipus.

Tuo tarpu kultūros lygmenyje ženklai (geometriniai simboliniai ženklai ir skaičiai) buvo įamžinti materialios gamtos daiktuose. Tokiu būdu informaciją pagal poreikius galima išsaugoti arba perduoti toliau nepriklausomai nuo žmogaus. Žmogus ją gali ir pamiršti, bet, kadangi informacija slypi ženkluose, yra įrašyta ar perteikta, mes galime ją perimti iš naujo, atnaujindami komunikaciją.

Geometriniai simboliniai ženklai pagal savo prigimtį yra pasaulio visumos reiškėjai. Ženklai perteikia ne tik juose slypinčią sąmoningą, protu suvokiamą, bet taip pat ir nevalingą, nepaklūstančią sąmonės kontrolei informaciją, kuri net ne kiekvienam pasiekiama dėl individualaus išsivystymo ir žinių lygmens neatitikimo.

Simboliniai ženklai reprezentuoja dvasinę realybę, sujungia matomus ir nematomus mūsų būties klodus, tolygiai moko mus prasmingai mąstyti, įveda ir į proto, ir į

intuicijos, vaizdinio mąstymo, įkvėpimo ir fantazijos sferas. Simbolinis ženklas sujungia tuos polius į vieną visumą – vaizdą [1; 5 psl.].

R. Mūkas rašo: „Yra ne tik regimųjų, bet ir klausos, lytėjimo ir uoslės vaizdų, taip pat yra ir tokių, kurie tariamai egzistuoja mūsų protuose: kai užmerkiame akis, „matome" praeities vaizdus ir įvykius, įsivaizduojame ateities situacijas" [5; 53 psl.].

Šioje knygoje dėmesys skiriamas kaip tik regimiesiems vaizdams, apie geometrinių simbolių ženklus kalbėsime kaip apie vaizdus – ženklą galima išreikšti visiems jutimams suvokiamais būdais. Tačiau labiausiai pagrįsta kalbėti apie geometrinius ženklus kaip apie vizualiai suvokiamus faktus, nes apie 80 proc. informacijos žmogus priima akimis [6; 42 psl.]. Akys – pats jautriausias žmogaus jutiminis organas. Tačiau neteisinga būtų jį vertinti tik kaip optinį prietaisą, kuris paprasčiausiai šviesos impulsus nukreipia į smegenis. Pasirodo, kad akys informaciją atsirenka ir rūšiuoja, o smegenims ją perduoda jau antros pakopos signalai arba impulsai. Galima net sakyti, kad akys mąsto, yra savitos pasaulį modeliuojančios smegenys. „Regėjimas – tai ne tik paprasčiausias to, kas yra, registravimas, bet ir interpretacija – viso organizmo originali, savita reakcija į šviesos bangas, stimuliuojančias akis. Todėl į vaizdus galima žiūrėti kaip į originalius psichinio gyvenimo, vaizduotės darinius, kaip į tiktai žmogui suteiktą privilegiją [5; 53 psl.].

Vaizdai kaip originalūs vaizduotės fenomenai egzistuoja astraliniame (sapnų, svajonių ir geismų) pasaulyje. Tačiau tai netrukdo jiems daryti įtaką žmogaus minčių ir fiziniam pasauliui, nes šie pasauliai tarpusavyje susipina, o žmogus vienu metu gyvena trijuose pasauliuose, arba sferose.

Visiškai neteisinga nuomonė, kad vaizdai – tai dariniai, kurie neturi nei savo formos, nei struktūros, nei reikšmės. Yra visiškai priešingai: jie savarankiški, turi struktūrą, prasmę ir geba daryti įtaką. Tą patį galima pasakyti ir apie vizualiai suvokiamus vaizdus – ženklus. Vaizdas turi ne tik meninę ir estetinę prasmę, bet ir savo substancijos konstrukciją (Dž. A. Kelis) – struktūrą, kurioje susiformuoja ir įgauna prasmę substancija. Tačiau tą struktūrą suformuoja ne substancija, o asmuo" [122: 29 psl.].

Sukurti, įsivaizduoti vaizdą – tai vienas būdų sutvarkyti informaciją, dvasiškai susieti mentalinį ir fizinį pasaulį. Vaizdas egzistuoja astralinėje sferoje, bet ženklų dėka, jo projekcijos pereina į mentalinį ir fizinį pasaulius.

Ne visų žmonių gebėjimas įsivaizduoti, kaip ir visi kiti gebėjimai, vienodas. Juos galima tobulinti. Tuo pat metu reikia atskirti jutimines vizijas, tuščias svajones ar kliedesį nuo tikslingos kūrybinės veiklos – mąstymo vaizdiniais. Pastaroji susijusi su ištobulinta vizualine patirtimi, vizualinės kalbos pažinimu. Turintis tokios patirties žmogus viename ir tame pačiame ženkle įžiūrės daugiau įvairių lygių informacijos, negu žmogus be tokios patirties. Vizualinį suvokimą galima pakreipti taip, kad įžiūrėtume konkrečius elementus ar ypatybes, kitais žodžiais tariant – mes niekada nematome visos realybės. Vienas į medžius žiūri kaip į malkas, kitas – kaip į mišką ir t. t., tačiau gautoje informacijoje atsispindės ir tai, kas esame mes patys. Pavyzdžiui, išsilavinusį žmogų pirmiausiai pasieks mentalioji informacija, bet kasdienybės rūpesčiuose paskendusiam, geidulių draskomam žmogui to klodo informacija nepasiekiama.

Vizualus suvokimas subjektyvus, jį galima keisti, o jis kinta priklausomai nuo mūsų interesų arba gebėjimo susitelkti.

Kaip tik dėl šios priežasties ta pati vizuali informacija skirtingai vertinama skirtingu laiku ir skirtingoje erdvėje. Pavyzdžiui, vaikas gali matyti ir gauti tą pačią vizualią informaciją kaip ir suaugusysis, bet, kad ją suprastų, dar jam reikia sukaupti didžiulę patirtį: tarkim, norėdamas pereiti gatvę, jis turi išmokti nustatyti greitį, atstumą, svorį, matmenis. Mūsų suvokimas individualus ir susijęs su patirtimi. Mūsų smegenys laisvai orientuojasi pagal savo patirtį. Vizualinį suvokimą gali paveikti ir išoriniai faktoriai, tarkim, sumanus spalvų ir geometrinių formų naudojimas, šiandien gyvuojantis kaip daugelio vizualinės kultūros profesijų sudedamoji dalis. Paminėsime komercinę ir politinę reklamas, meno rinką, madą ir kt., kur visiškai laisvai operuojama žmogaus skoniu ir suvokimo stereotipais bei atitinkamomis psichologinėmis nuostatomis – „patinka“, „nepatinka“ [6; 52, 53 psl.]. Tačiau ypač reikšmingas objektyvus geometrinių simbolinių ženklų formų poveikis

žmogui, jų galia veikti psichiką, jos struktūrą, sužadinant, sukeliant konkrečias atitinkamas būsenas ar stiprinant, suaktyvinant jau esamas [1; 7 psl., 14, 1; 250 psl.].

Išaiškinta, kad kaip tik tų formų pobūdis ir vertinimas sukuria tam tikrą psichologinę žmogaus sąmonės būklę. Pavyzdžiui, kvadratas atrodys statiškesnis ir sunkesnis šalia dinamiškesnio, judresnio rutulio. Tas pats kvadratas, pastatytas kampu, įgaus dinamiškų ypatybių. Horizontali linija rodo pasyvumą, ramybę, vertikali linija – aktyvumą. Taškas tuščioje erdvėje verčia mus susikoncentruoti, bet daug taškų išblaško mūsų dėmesį.

Tokį objektyvų poveikį daro visos pagrindinės geometrinės formos ir jų išvestinės. Tokių žinių per žmonijos istoriją sukaupta praktiškai stebint, bet yra ir moksliniais tyrimais pagrįstų teorinių publikacijų apie vizualinio suvokimo dėsningumus [6, 17, 33, 57, 61, 154, 276 psl.].

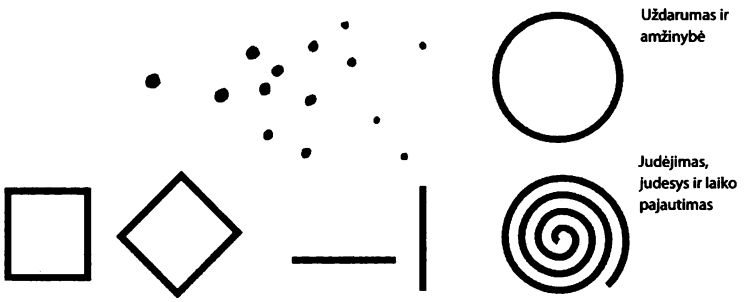

7 pav. *Geometrinių figūrų įvairių padėčių ypatybių pavyzdžiai*

Kaip tik geometrinės ypatybės įkūnija vieno ar kito architektūrinio stiliaus esmę, suformuoja jo informacinį lauką. Taigi vienas ir tas pats geometrinis ženklas galvos smegenyse sukuria visiškai konkrečius, tokius pat impulsus, kurie anksčiau, nei mes juos įvertiname, kaip vaizdai yra papildomi įvairiomis asociacijomis, kiek koreguojant simbolines reikšmes ir suvokimą.

Kadangi aplinkos ir regos principai kuo glaudžiausiai susipynę [6; 51 psl.], geometriniai ženklai yra pati tiksliausia „pasaulio funkcionavimo jėgos linijų“ (7; 18 psl.) išraiška, išsauganti tiesioginį ryšį su kosminėmis **energijomis***, kurios čia reiškiasi pirmiausia kaip ritmas, padėtis pasaulio šalių atžvilgiu, išsidėstymo pakopa, statika arba dinamika ir t. t. ir galiausiai įgauna labai sudėtingus energinius pavidalus kaip

* Kosminės energijos – čia turimas omenyje bet kokios sklindančios iš dangaus energijos poveikis, kurį žmogus sugeba pastebėti ir net pajausti (saulės šviesa ir šiluma, Mėnulio ir žvaigždžių padėčių poveikis žmogui ir Žemei ir t. t.) ją tiesiogine, o taip pat ir perkeltine prasme ar net protu nesuvokiamu būdu (nesąmoningai).

oparto geometrinės iliuzijos [10; 58, 63, 65, 68 psl.]. Ženklas kaip tarpininkas padeda kosminei energijai pavirsti sielos energija. Ženklai, įsikūnijęs konkrečiuose aplinkos objektuose, pagrindinėje aplinkinės erdvės geometrinėje struktūroje, sukelia tam tikras psichofiziologines reakcijas, aukštesnio ar žemesnio lygio emocijas. Ženklas, veikdamas pąsamonę, gali būti naudingas vizualizuojant, taikant įvairius magiškus metodus [8; 66, 67 psl.].

Vadinasi, ženklas sugeba dar ir **programuoti**. Reikia dar kartą priminti, kad kalbama apie ženklus simbolius ir apie jų įtaką žmonėms. Kaip pabrėžė Entonijas D. Smitas savo knygoje „Nacionalinis identitetas", kaip tik kuriančiųjų intelektualų idėjos ir meno darbai, kuriuos mes paprastai vadiname kultūros vertybėmis ir be kurių neapseina nė viena žmonių bendruomenė, bei juose naudojami simboliai sukelia emocinius išgyvenimus [120; 100 psl.]. Tęsiant šią mintį reikia pasakyti, kad tik šių kultūros vertybių, taip pat ir geometrinių simbolinių ženklų ir jų poveikio pasąmonei ir žmogaus vaizduotei, jausmams ir mintims dėka žmonės jaučiasi kaip viena visuma. Tik tokios įtakos dėka žmonės „atsimena" ir „žino" savo ištakas, priklausomumą, reikšmę ir vietą pasaulyje, jaučiasi kaip visuma – ar tai būtų šeima, etninė grupė, tauta ar dar didesnė bendruomenė. Bet yra ir kitokių požiūrių. Tarkim, yra pastebėta, kad įvairių kino herojų veiksmai, reklamos personažai, taip pat konkrečios spalvos ir tam tikri poelgiai veikia žmogaus elgseną jau pasąmonės lygiu. Visai paprasta suprasti, kad tai, kas vyksta ekrane, yra įtaigu ir įtraukia žmogų į savo pasaulį, kuriame naudojamos tokios jau senovės magijos žinotos priemonės kaip šviesa, judesys, garsas ir, svarbiausia, – ekrano apskritimas (mandala), atribojantis ekrano realybę nuo kasdienio gyvenimo, ir žmogaus dėmesį bei sąmonę patraukiantis ekrane matomų įvykių ir pasaulio vaizdų dėsningumų režisavimas. Kad ir kaip neįtikėtinai tai atrodytų iš pirmo žvilgsnio, tų scenarijų (ekrano politikos) autoriai iš esmės tampa tarpininkais tarp žmogaus ir Dievo.

Šiais laikais televizija stipriai veikia sąmonę ir programuoja pasaulio suvokimą. Čia nekalbama apie skirtingą poveikį įvairioms žmonių auditorijoms ir **amžiaus** grupėms, menininkų bei žiniasklaidos priemonių **politikos** formuotojų žmogišką atsakingumą (ar **neatsakingumą**).

Tačiau neįvertinti, kad šis poveikis gali būti teigiamas, o neatsakingumo ar piktavališkumo atvejais – ir neigiamas, skurdinantis dvasią ir destruktyvus, būtų naivu ar net neprofesionalu ir „kvaila“, nes, jei to poveikio visai nebūtų, reklamos industrija seniai būtų bankrutavusi, o politikai nesistengtų patekti į televiziją.

Pastebima ir daug kitų poveikių, vienaip ar kitaip susijusių ne tik su suvokimo kryptingumu, bet ir su erdvės ir visos kultūrinės aplinkos kokybiškumu. Būdingiausias tokios aplinkos įtakos pavyzdys galėtų būti vienodų ir monotoniškų stambiaplokščių gyvenamųjų namų kvartalai. Jų plastikos skurdumas, šabloniškumas, erdvinis chaotiškumas slegiamai veikia psichiką, skatina agresyvumą, visuomenei priešišką elgesį.

Lemtingi yra įspūdžiai, žmogaus patirti vaikystėje, nes jie visam gyvenimui tampa jo estetinių pažiūrų pagrindu. Taigi prieiname išvadą, jog mums tikrai ne vis tiek, kokios geometrinės formos ir jų erdviniai santykiai egzistuoja vaizduose, matomuose TV ekrane, kokį mentalitetą jie mumyse formuoja.

Mūsų protėviai žymiai geriau nei mes šiandien suvokė ir jautė įvairių ritmų ir geometrinių ženklų įtaką. Išreikšdami savo identitetą ir bendrumą su pasauliu, jie sukūrė didžiulius geometrinio rašto lobius. Todėl drąsiai galime sakyti, kad geometriniai ženklai ne tik išskiria konkrečiai kultūrai priklausančius žmones, bet ir teikia jiems žinių [9].

Ar mūsų sukurtoji aplinka šiandien atitinka mūsų savitumą, ar aplinkybių verčiami prisitaikome prie jos, patys laužydami savo prigimtį, virsdami tokiomis lyg ir dirbtinės „blokinės“ aplinkos „šmėklomis“ ar nuo kompiuterių priklausomais žmonėmis – kita kitaip mąstančia tauta?

Ženklas ir žmogus

Pirmiausia paklausime: iš kur ateina ženklai, kur jie atsiranda?

Įvairūs rodomieji ženklai problemos nekelia. Jų formos ir naudojimas moksle, geodezijoje, kosmoso tyrimuose, gamybos technologijose, informatikoje, vadinasi, ir prasmės, jau yra aiškios.

Taip pat aiškūs ir daugelis simbolinių ženklų, susijusių su įvairių mitinių būtybių, gyvūnų, gamtos reiškinių, augalų, daiktų ir t. t. vaizdais, susiformavo istorijos raidoje ir yra naudojami mene, mitologijoje, religijoje, archeologijoje, literatūroje.

Tačiau pati seniausia kilmė, pasirodo, yra geometrinių ženklų ir skaičių.

Jau pačiose seniausiose kultūrose (iki pat akmens amžiaus ir įskaitant jį) rasime ir geometrinio, ir skaitmeninio mąstymo įrodymų. Ar pirmųjų pasaulio ženklų kilmė dieviška, mitinė ar mistinė, ar juos sukūrė žmonės? Pasirodo, vienu metu vyko ir vyksta du procesai. Viena vertus, ženklai egzistuoja gamtoje, kosmose, pačiame žmoguje, o vėliau ir žmogaus sukurtoje kultūroje. Antra vertus, žmogus juos suvokia, išgyvena ir suteikia jiems prasmę, mokosi juos suprasti ir paaiškinti.

Senesnis už ženklus ir piešinius, senesnis už pirmą išgraviruotą tašką ar liniją, be abejonės, yra ritmas, kurį mūsų tolimieji protėviai pajuto savyje, savo aplinkoje, gamtos ir kosminių reiškinių ciklišku me ir, pirmą kartą pastebėję, išreiškė laike, erdvėje, materijoje. Tai buvo laikas, kai žmogus buvo visiškai susiliejęs su gamta ir nuo jos priklausomas. Visiškas susiliejimas leido pajausti ir išreikšti ne tik per save plūstančius kosmoso ir gamtos ritmus, bet ir formą, medžiagą, technologiją, biologinius ir socialinius ritmus.

Priklausymas nuo gamtos vertė žmogų suprasti visus tuos reiškinius ir perduoti žinias apie juos jaunesnėms kartoms. Nesiskaitymas su gamtos ritmais grėsė bado mirtimi ar sušalimu.

Kaip liudija akmens amžiaus archeologiniai radiniai, „mezolito žmogui labiausiai rūpėjo pavaizduoti medžiotoją, medžiojamą gyvūną ir veiklas, susijusias su medžiokle (žr. pav. 145 psl.).

Tuose piešiniuose išreikšti pirmųjų medžiotojų ir žvejų kosmologiniai požiūriai. Pavyzdžiui, Zvidzės stovykloje rastoje kaulinėje plokštėje išgraviruotas žmogus yra konkrečioje aplinkoje: po kojomis – žemė, o virš galvos – dangaus skliautas, kur matyti eilės žvaigždžių“ [3; 27, 29 psl.].

Iš ritmo išauga ir skaičiai, ir skaičiavimo ženklai.

Rašydama apie ornamentinę puošybą ant daiktų iš kaulo, rago ir medžio, priklausančių mezolito ir neolito amžiams, I. Lozė teigia, „kad už paties paprasčiausio puošybos elemento slypi žymiai gilesnis turinys“, vadinasi, lapo formos įrantos ant strėlių smaigalių naudotos skaičiuojant, o toliau „galima manyti, kad šiais skaičiais užfiksuoti

astronominiai reiškiniai (pavyzdžiui, mėnulio fazės) arba kokie nors kiti skaičiavimai, tiesiogiai susiję su šiais reiškiniais“ [3; 9, 35 psl.].

Šios temos esmė ta, kad pirmąsias kosmologines žinias apie dangaus skliautą, Saulę ir žvaigždes, gamtos ritmus aplinkoje ir savyje žmogus įgavo iš reiškinių, tolygių skaitmeniniams, geometriniams ir estetiniams.

Ilzė Lozė rašo: „Reikia pripažinti, kad Baltijos jūros baseino žemėse egzistavo ypatinga mezolito vaizduojamojo meno kryptis, kuriai būdingas ryškus bruožas tiek žmones, tiek gyvūnus vaizduoti schematiškai ir konkrečiai“. Tas pats bruožas atsiskleidžia ir piešiant ornamentus ant kaulo ir rago dirbinių [3; 6, 7 psl.].

Jei peržvelgsime mezolito ir neolito ornamentus, matysime, kad senovės žmogus buvo gerai įsisavinęs tokias geometrines formas kaip taškas, apskritimas, įstriža, tiesi, lenkta linija, trikampis, rombas, įstrižas kryžius, bangų pavidalo ir zigzaginės linijos, kvadratas, rombo, kvadrato ir šešiakampio motyvus, taip pat lygiagrečias, laužtines, punktyrines ir įstrižas linijas.

Ginklų, darbo įrankių, indų puošybos pavyzdžiai parodo, kad naudojamos ir tokios geometrinės formos kaip plokštuma, sfera, ovalas, cilindras, kūgis.

Panašų vaizdą mato B. A. Frolovas, tyręs paleolito liekanas Sibire. Jis taip pat pritaria, kad įpjovos medžio ar kaulo plokštėse, skaičiavimo pagaliukuose – tai gamtos, arba kosmoso, ritmai, išreikšti kosminiais ornamentais, ir skaičių, skaičiavimo bei numeracijos užrašymą laiko seniausiais reiškiniais, egzistavusiais dar gerokai iki atsirandant raštui. „Tie žmonės, – rašo B. A. Frolovas, – jau turėjo supratimą apie tokias formas, kurias mes vadiname geometrinėmis: rutulį, cilindrą, apskritimą, trapeciją, stačiakampį, rombą ir t. t., bei drąsiai braižė konstrukcijas, kurias sudaro lygiagrečios ir vertikalios linijos“ [2; 66 psl.].

Įvairių taikomojo meno pavyzdžių schemiškumas ir sąlygiškumas, kaulo ir rago dirbinių puošyba geometriniais ornamentais – tai viena iš meno raidos krypčių nuo žmonijos istorijos pradžios ir iki pat šių dienų. Vienas iš regionų, kur tai labai ryškiai matoma, buvo Baltijos jūros baseinas. Čia priešistorinio periodo bruožai [3; 6, 7 psl.] pasipildė

istorinių laikotarpių štrichais, kuriuos atnešė indoeuropiečiai 3000–2000 metų p. m. e. ir [4; 4, 7, 62 psl.] dar neolito laikais, kai Vidurio Europą užėmė baltai. Jų raštai buvo ramūs, geometriniai, M. Gimbutienės apibūdinami kaip „baltų stiliaus" [4; 161, 162 psl.].

Šis stilius, kupinas geometrinių ženklų, klestėjo mūsų eros pirmajame tūkstantmetyje iki pat X–XI amžiaus, bet „aukso amžių" išgyveno m. e. 100–400 metais [4; 99 psl.].

Kaip matome iš šio trumpo ekskurso į priešistorinį ir senovės laikų istorijos laikotarpius, ženklai ateina iš kosmoso ir žmogaus bendravimo gelmių, iš žmogaus ir žmonijos ištakų, iš pirmojo sąmonės blykstelėjimo, iš nuovokos ir iš tobulėjančio proto, žmogui atsiskyrus nuo aplinkos ir išmokus prisitaikyti prie besikeičiančių klimato sąlygų bei išgyventi be perstojo kovojant dėl būvio, mokantis ir tobulėjant kultūrinės evoliucijos eigoje.

Taigi mūsų raštuose, geometriniuose pagal savo struktūrą ir stilių, slypi pačiais ankstyvaisiais žmonijos istorijos laikais įgyta patirtis ir žinios, kurios nuolatos buvo kaupiamios įveikiant vingių vingius, pakilimų ir nuosmukių laikus ir atėjo iki mūsų dienų kaip dėsningi pirmapradžio pasaulio kalbos ženklai.

Raštas – visų pirma sąmonės judėjimas, jos išraiška ir įsikūnijimas materijoje. Jo pradžios ieškoma ir gamtos (kosmoso) dėsnių išraiškose, ir žmogaus, kaip mąstančios būtybės, raidoje. Tie dėsniai egzistavo visuomet ir egzistuoja dabar – tad ir raštas, lygiai taip pat kaip ir žodinė kalba [66; 206 psl.], savo atsiradimo pradžioje buvo daugiau gamtos reiškinys, o ne jos priešybė. Bet tai yra ir žmogaus minčių kalba, kuri žmogų išskiria iš gamtos (o ne atskiria!) ir iškelia jo sąmonę į šviesą, suteikia aiškumo.

Pati seniausia žmonijos istorija yra tokia tolima, kad liudijimų apie ją galima rasti vien tik legendose apie priešledynmečio laikotarpį, apie nuskendusius kontinentus, pasaulį pražudžiusius tvanus ir kitas kosmines katastrofas.

Šiuo atžvilgiu labai įdomi Hermano Virto teorija apie priešistorinę žmonijos raidą Arkties srityse [67; 9 psl.], pasak kurios ten gyvenusi šiaurės rasė ilgainiui įgauna pagrindinius savo kultūros šventuosius geometrinius ženklus, atspindinčius kasmetinį Saulės kelią, šviesos atėjimą ir nuėjimą. Keičiantis klimato sąlygoms, traukiantis piečiau – keičiasi Saulės kelias

dangumi, kartu ir pagrindiniai šventieji simboliai, jų prasmė. Kaip jau mes žinome, vėliau ši tų kraštų rasė, remiantis kalbos duomenimis, apibūdinta kaip indoeuropiečių pirmtakai. Kitaip tariant, jie yra protobaltų bei indų ir iranėnų, arba baltų ir arijų, samplaika. Vadinasi, jie yra ir mūsų tolimi protėviai, o jų geometrinių ženklų – rašto – paveldėtojai esame mes. Įdomiausia yra tai, kad šitoje teorijoje pateikiama papildomų įrodymų, remiantis dainomis ir tradicijomis patvirtinančių vertybinį mūsų simbolių pagrindą (smulkiau apie tai žiūrėti tiesiojo ir įstrižojo kryžiaus ir senovinio Šviesos medžio aiškinimus) ir šių senųjų ryšių pagrįstumą.

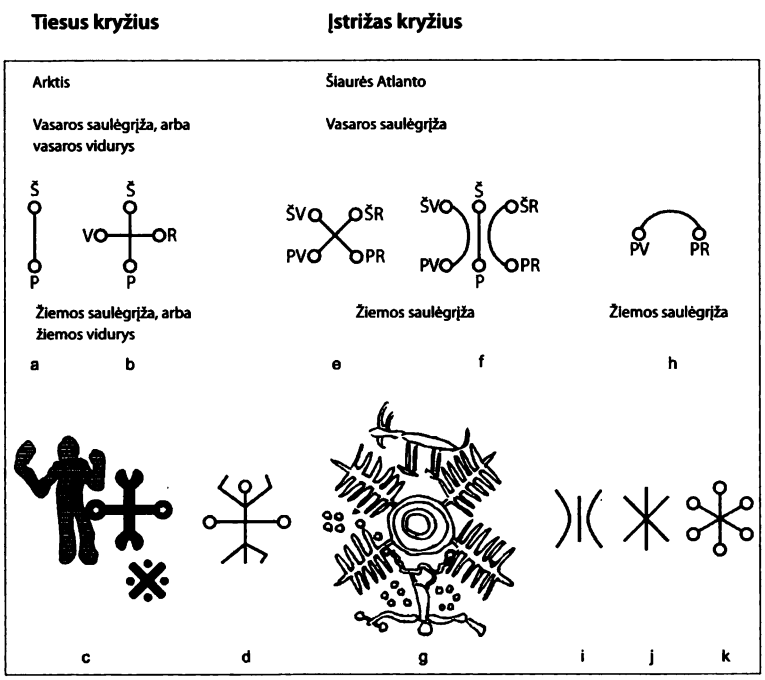

Tiesusis (+) ir įstrižasis (x) kryžius, kaip arktinių ir šiaurės Atlanto saulės metų ženklas

8 pav. *Paveikslas iš H. Virto knygos*

Dar didesnį susidomėjimą sukelia archeolingvistikos faktai, įrodantys, kad dainų kalba iš esmės yra senesnė už indų vedų ir kad „arijų kalbą teisingiau būtų vadinti dainų kalba“, nes „jos būtų konkretus patvirtinimas, kokia buvo pirminė arijų kalba“, ir prieštaraujantys teoriškai sukurtam pirmykštės indoeuropiečių kalbos, indoeuropiečių terminui* [66; 113 psl.]. Dainų eros pradžia, anot archeolingvisto A. Rupainio, siekia tolimą kelių dešimčių tūkstančių metų praeitį [66; 127 psl.]. Mes žinome tarp savo dainų pasaulio (turimos omeny mitologinės dainos) ir rašto esant glaudų ryšį, taigi...

* Indoeuropiečių (ide) terminas daugelio autorių darbuose kritikuojamas kaip neteisingas, nes, kaip patvirtino vėlesni tyrimai, indoeuropiečiai Europoje atsirado ne iš Indijos, bet iš Europos atėjo į Indiją, tuomet turi būti – euroindai! Kadangi pats indoeuropiečių terminas jau prigijęs literatūroje, jis vartojamas ir toliau, taip pat ir naujausiuose patikslinimuose.

KAS YRA LATVIŲ RAŠTAI?

Raštas kaip mitologinės folklorinės kultūros sudedamoji dalis

Latvių raštai – tai mūsų mitologinės folklorinės kultūros sudedamoji dalis, pati svarbiausia tradicinės kultūros paveldo dalis, kaip vieninga sistema aptinkama ir dainoje, ir kalboje, ir archeologiniuose radiniuose, mitologijoje, etnografijoje, muzikoje ir šokyje, kaimo sodybos planavime ir aplinkoje, kalendorinėse tradicijose, tautiniame mentalitete ir kitur.

Raštas – tai šios sistemos elementų išdėstymo tiek erdvėje, tike laike būdas ir principai.

Mūsų liaudies mitologinę folklorinę arba, trumpiau sakant, tradicinę kultūrą laikydami viena sistema, mes išsaugome tokias svarbias jos ypatybes kaip sinkretiškumas, visuma, suvokimas, kad viskas nuolatos atsinaujina laike, ir kt., kitaip tariant – į tradicinę kultūrą reikia žiūrėti iš jos principų plotmės.

Vientisą tradicinę kultūrą suskirstydami į atskiras muziejines arba mokslines disciplinas, mes jai uždedame linijinio istorinio mąstymo antspaudą. Raštas pavirsta puošyba, artumas gamtai – atsilikimu, kultūrinis savitumas – „normos“ neatitinkančiu savitumu. Latvių raštų sistemos elementas yra geometrinis ženklas. Kaip tik raštas suteikia tvarkos ženklams, o kartu – pasaulio reiškiniams, santykiams, tarpusavio ryšiams.

Raštas ir jo ženklai – tai vienas mūsų **kultūros kodų** greta tokių išraiškų kaip latviškasis spalvų ir garsų pasaulis, etiniai gyvenimo sampratos principai, filosofija, pasaulio ir Dievo supratimas dainose.

Mūsų raštai grafiškai įamžinti daugiausia tekstilės dirbiniuose (tautiniuose rūbuose, skraistėse, juostose, pirštinėse), įvairiuose daiktuose – darbo įrankiuose, papuošaluose ir t. t., tačiau raštai yra vertingi ne dėl to, kokie daiktai jais puošiami, bet dėl savo pačių esmės. Tekstilės gaminiai senovėje buvo patogus ir akivaizdus būdas vizualią informaciją perteikti būsimoms kartoms. Nepamirškime, kad jis veikia kartu su liaudies dainomis, su visa aplinka, didžiuoju gamtos Ratu. Bet šiandien mus domina pats raštas, jame slypinti informacija ir prasmė.

Raštas ir ornamentas

Kas yra raštas, dažnai aiškinama vartojant žodį „ornamentas“ (LME II 131 psl.). Aiškindamas žodžio „ornamentas“ etimologiją ir aptardamas jo vartoseną meno istorijos tekstuose, E. Kliavinis pabrėžia, kad šio žodžio reikšmė prilygsta „papuošimo, puošmenos“ ir yra artima „dekoro“ reikšmei [13; 7–10 psl.]. Savo ruožtu ornamento ir struktūros santykius, prancūzų struktūralistų idėjų paskatintas, nagrinėja P. Jessbergas [12; 2 psl.]. Jis remiasi A. Looso teze, kad šiuolaikinis ornamentas yra lyg dekoratyvi (t. y. pagražinanti – *aut.*) tatuiruotė, kuri kenkia žmogaus sveikatai, nacionalinei kultūrai ir kurios naudojimas yra tiesiog nusikalstamas. Tarp kitko, ir E. Brastinis teigia, kad raštą pašalinus iš jo vietos ir nebesuprantant jo užduoties, jis degraduoja [19; 85 psl.]. Šiuo klausimu abu autoriai sutaria.

Mažiau žinomas yra ankstesnis A. Looso tezės tęsinys. Jos pagrindinė mintis – jei „gausybės reikšmių sistema nepertrūkdama kyla iki pat dangaus, už jos jau galima įžiūrėti naują, struktūros, ornamentą“ [12; 3 psl.]. Vadinasi, ornamentas mirė, tegyvuoja naujas ornamentas! Struktūra, pasiekusi tobulybę, tampa ornamentu. Mes matome, kad tradicinės kultūros ornamentas miršta. Antra vertus, atgaivinus jo mitines reikšmes sistemoje „aplinka – žmogus“, ornamentas vėl atgyja. Toks ornamentas atsiranda iš siekio struktūrinti, jam svetimas puošimo, visapusiško dekoravimo ar stilizavimo principas.

Gyvajame ornamente kalba aplinkos veiksnių ir dėsningumų ritmai. Gamtoje – gamtos, dirbtinėje aplinkoje – dirbtiniai. Kiekviena aplinka turi ir savą struktūrą, ir savas mitines ištakas, kurios pasireiškia konkrečios aplinkos

ornamentuose. Taigi, „ornamentas“ turi būti vartojamas kaip mūsų „rašto“ sinonimas. Tačiau žodžio „raštas“ semantika latvių kalboje žymiai platesnė už skolinio „ornamentas“, kuris apskritai neįvardija nieko daugiau, tik patį puošimą, neišreiškia struktūrinimo galimybių ar net atsiriboja nuo jo (dekoras). Tuo tarpu „raštas“ yra daugiareikšmis. „Raštas – charakteris“. Rašyti galima ženklus, išrašyti pirštines, juostas, rašyti galima žodžius, galima šokti pagal šokio raštą (schemą). „Man grėblelis išrašytas“, galima išraižyti raštą ant spragilo... „Išrašyti“ gali reikšti „išgraviruoti, išraižyti, išskobti, išpjaustyti ženklus ant medžio“. Savą braižą ir charakterį turi kiekvienas pastatas, kaimo sodyba, miestas ir t. t.

Raštai – tai ir mūsų charakteris, išryškėjantis tarsi struktūrinimo rezultatas. Tai pasaulio ir gyvenimo pajautimo modeliavimas estetine, abstrakčia, simbolinių ženklų kalba. Tai liaudies dvasinės ir estetinės patirties užrašymas konkrečiame kultūros lygmenyje. Pirmiausia iš bendrosios esaties chaoso išskiriamas ir įsisąmoninamas koks nors reiškinys, išsiaiškinama jo reikšmė ir vieta visumoje. Struktūrinimas – tai abstraktumo, vidinės konstrukcijos, sandaros arba vyksmo prasmės suvokimas, tyrimas ir apibūdinimas. Struktūrinimas – tai pasaulio viseto ir atskirų reiškinių modeliavimas struktūriniais pavidalais – ženklais. Tai egzistuojančių struktūrų tobulinimas gilinant žinias, supratimą ir ligšiolinio pasaulio vaizdo išplėtimas bei naujų struktūrų kūrimas.

Mūsų rašto struktūros labai senos. Daugelis iš jų siekia pirmykštės indoeuropiečių tautos laikus ir yra sukaupusios visame pasaulyje sutinkamus universalius ženklus ir pasaulio suvokimo idėjas. Daugelio raštų struktūros būdingos tik baltams, jos mūsų raštuose įgavo tik mums būdingas tobulas išraiškos formas.

Indoeuropietiškos rašto (arijų ir baltiškosios) šaknys

Nors yra nepaprastai daug medžiagos apie mūsų raštus, atrodo, civilizuotas pasaulis dar ir šiandien nelabai žino, kad baltai turi savo rašto tradicijas. Palyginti visai neseniai net pats senovės baltų egzistavimo faktas kėlė abejonių, kai kam atrodė, jog nėra galutinai įrodytas, tačiau visas abejones sugriovė, pavyzdžiui, M. Gimbutienės tyrimai (4), V. Toporovo, V. Sedovo ir kitų autorių darbai. Žinant, kad mūsų protėviai Azijoje ir Europoje paliko archeologinių

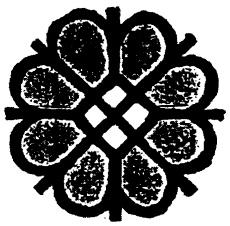

Saulutė, Latvija

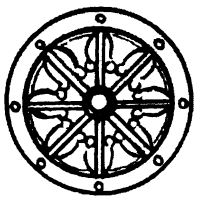

Budizmo likimo ratas

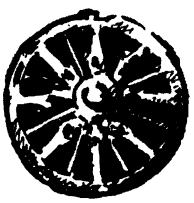

Ratas – begalinės esaties simbolis, Indija

Čakra – egzistavimo ratas, induizmas

9 pav. *Saulutės ir rato simbolių panašumas*

ir hidroniminių, mitologinių ir kalbinių pėdsakų, bus daug lengviau surasti ir mūsų rašto pėdsakus. Konkrečios sandaros ornamento ženklų išplitimas ir, svarbiausia, kitimas įvairiais istoriniais laikotarpiais galėtų pateikti daug įdomių duomenų apie tautų ir kultūrų raidą praeityje. Kad mūsų raštai yra indoeuropietiškos (arijų) ir baltų kilmės, patvirtina pagrindinių rašto ženklų formos ir prasmės tapatumai arba nepaprastai ryškūs panašumai, artimumas, taip pat ir bendras stilistinis tų ženklų bruožas – geometriškumas.

Geometriškumas kaip stilistinis bruožas atskleidžia, kad skirtingomis kalbomis kalbančių tautų senovinės kultūros yra giminingos. Tai parodo, jog egzistavo bendra kultūra, kad vėlesniais laikais vieni kitiems darė įtaką ir kad šiose teritorijose bei kultūrose yra likę baltų kultūros pėdsakų. Pavyzdžiui, formos ir prasmės panašumų randame pasaulio ir jo cikliško judėjimo simboliuose.

Šių ženklų pagrindą sudaro apskritimas, kurį į smulkias dalis padalija lyg ir rato stipinai. Dauguma šių ženklų variantų mūsų raštuose įgauna pavidalus, kuriuos vadiname „sulute“ arba „saulės ratu“. Tokias pat pagrindines linijas matome ir budistų likimo rate [70; 22 psl.], kurį, kaip ir daugelį mūsų „saulučių“, dalija aštuonios linijos [69; XV. 134, 71; XXIII].

Bendros formos ir reikšmės įžvelgiamos ženkluose, susijusiuose su Saulės, šviesos ir **ugnies kulto**, taip pat su amžinai aktyvios energijos, judėjimo ir laimės simbolika. Dabar galime paplitusias ugnies ritualų tradicijas, kad ir per vasaros saulėgrįžą – Jonines ir per Kalėdas, susieti su protėvių ugnies garbinimu, nes ji nulemdavo „būti“ ar „nebūti“, ar su ugnies ritualais šių dienų Indijoje. Pastebimos tiesioginės formų ir reikšmių paralelės, pavyzdžiui, degančio ugnies rato ridenimas nuo kalno Joninių rytą. Pati ugniavietės forma, sudaromas ženklas – apskritimas, kurio centre ugnis, arba kvadratas, žymintis keturias pasaulio šalis, taip pat su ugnimi centre. Žmonės sustoję ratu apie ugnį, sustiprina sakralinės apskritimo ribos reikšmę, susijungia su centru ir sudaro bendrą magišką ritualo ženklą (10 pav.).

Su ugnimi ir laime arba nelaime susijusi ir svastika, Perkūno arba Laimos ženklas. Visos šios prasmės ir išraiškos viena kitą paaiškina nuo kosmoso sandaros lygmens iki žmogiškai patirčiai tiesiogiai suvokiamos realybės apraiškų.

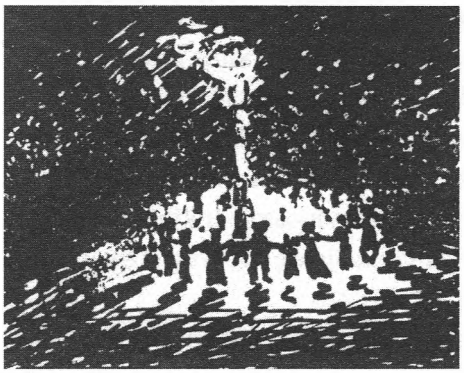

10 pav. *Šokis prie Joninių laužo*

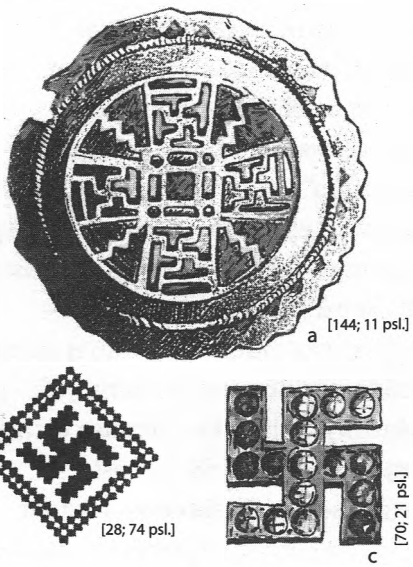

11 pav. *Papuošalai ir simboliai:*
a – Perkūno ženklas segėje iš Trikatos,
b – ženklas vainiko segtuke, Karliai,
c – svastika, induizmas (Indijoje sėkmės ženklas, simbolizuojantis gėrį; susijusi su saule ir persikūnijimu (reinkarnacija)

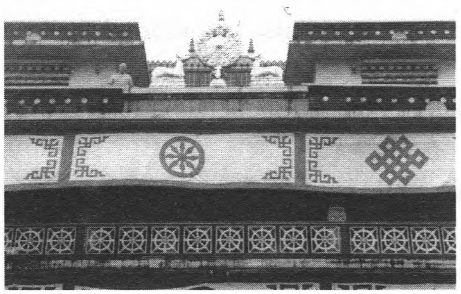

12 pav. *Budizmo simboliai ant šventyklos fasado. Nepalas*

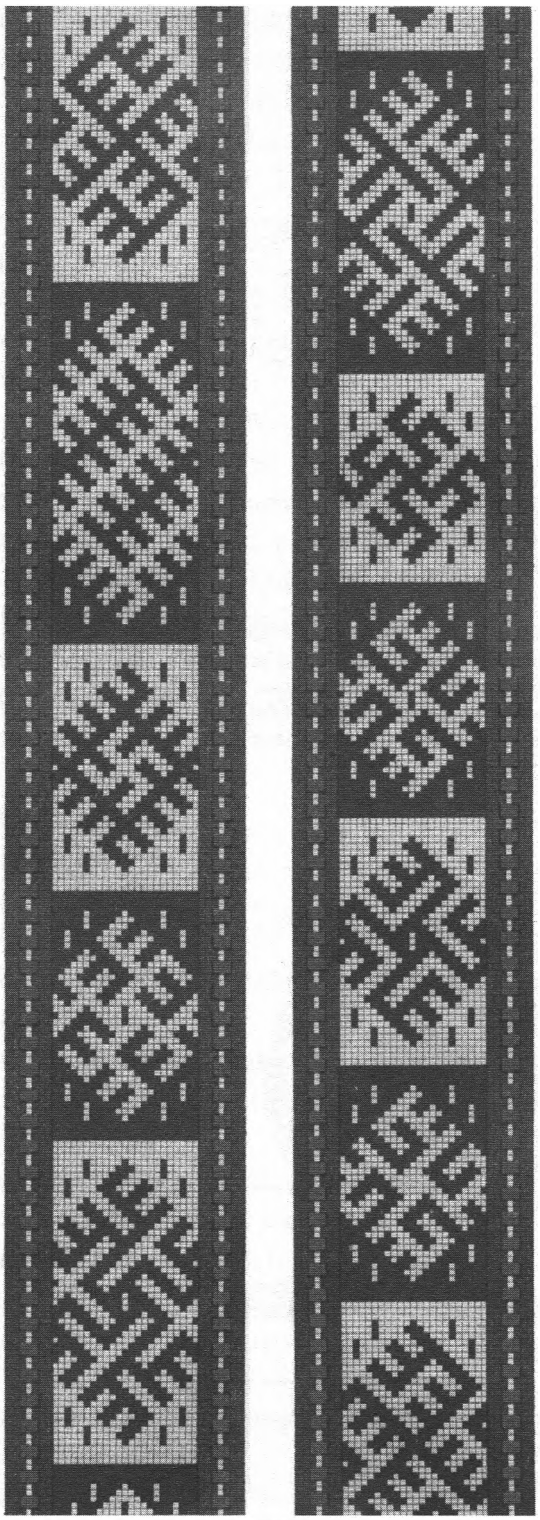

[69 | XLIII 422]

13 pav. *Juostos fragmentai. Jaunsaulės valsčius*

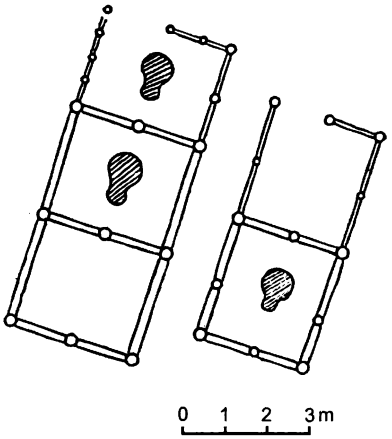

14 pav. *Nikolos Leniveco piliakalnio (Ukros upės pakrantė) III šimtmečio pr. m. e. statinių planas*

Pastatai buvo stačiakampiai ir panašių matmenų – arba 9X3 m, arba 6X3 m. Vertikalios atramos buvo kampuose ir kiekvienos sienos viduryje. Dvišlaitis stogas rėmėsi ant dviejų ar trijų stulpų namo viduje.

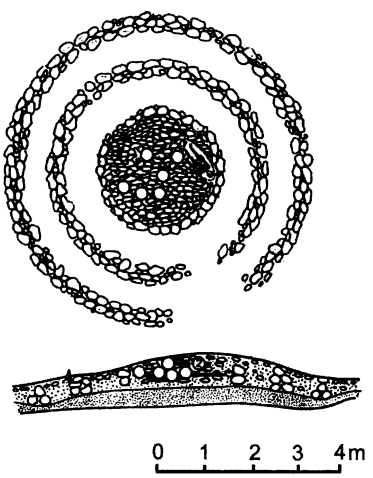

15 pav. *Kurmaičių (Kretingos raj.) kapinyno planas ir skersinis pjūvis*

14 ir 15 pav. Iš M. Gimbutienės knygos „Baltai priešistoriniais laikais" [4; 75, 83 psl.]

Šio ženklo simbolika labai įvairi ir būdinga įvairioms kultūroms tiek Europoje, tiek Azijoje, tiek kitur pasaulyje. Ypač populiarus šis ženklas Indijoje (12 pav.) [70; 105 psl.] ir baltų gyvenamose srityse rastuose papuošaluose [4; 161 psl.], tekstilės dirbiniuose – Stamerienės vilnoninėse skarose, Lielvardės juostoje, Kreivanų Maros juostoje ir kitur, kur kaip niekur kitur pasaulyje šie simboliai įgavę gausybę raiškos pavidalų ir reikšmių (13 pav.).

Bendri pagrindo ženklai taip pat būdingi senovės indoeuropiečių (arijų) ir baltų gyvenamiesiems pastatams. Jų erdvinė koncepcija galėtų būti apibūdinta kaip „stačiakampis (arba kvadratas) su pažymėtu centru". Archeologiniai kasinėjimai įrodo, kad baltų „namai buvo stačiakampiai, pastatyti iš medžio arba karklo vytelių, su dvišlaičiu stogu. Namo viduryje buvo svarbiausia patalpa – bendras gyvenamasis kambarys su židiniu" (14 pav.) [18; 70 psl., 4; 74, 76 psl.]. Panašūs buvo germanų, keltų, italų ir senovės graikų pastatai. Tokio tipo namų, primenančių arijų pirmtakų būstus, buvo rasta net Indijoje [18; 70 psl.]. Toks pat principas – kvadratinė patalpa su atvira ugnimi vidury – taikomas statant etnografinius pastatus, apšildomus dūmine krosnimi [68; 164 psl.]. Tokios dūminės krosnys, išlikusios iki mūsų dienų Vokietijoje, nulemia bendrą namo planą [68; 211 psl.].

Tarp kita ko, yra sąsajų tarp seniausio židinio – būsto ir pirmojo ugniakuro vietos: šį ryšį patvirtina apvalus būsto ir židinio ženklas, rastas vasaros namelio – stoginės liekanose [68; 29, 31 psl.]. Juk tai apskritimas su pažymėtu centru.

Apskritimas yra ženklas, naudojamas dažnai ir įvairiais pavidalais. Ratu apie ugniavietę išsirikiuoja žmonės ritualiniam šokiui dar ir dabar, apskritimo formos yra ir akmenų rietuvės įkalnių kapinių kultūroje, sudarančios kapinių tvorą. Toks akmenų ratas yra tarsi sakralinė riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio (15 pav.) [82; 4, 51 psl.; 4; 78, 83 psl.], kuri dažnai būdavo sutvirtinama papildomais apskritimais.

Apskritimo formos yra ąžuolo lapų vainikai, pinami per vasaros saulėgrįžos šventę Jonines, ir eglišakių vainikai – žmogui iškeliaujant iš šio pasaulio į amžino poilsio vietą. Ir šių apskritimų reikšmė – sakralinė, o ji susijusi ir su erdve, ir su laiku, ir su suvokimu, jog šis pasaulis ir Anapilis (mirusiųjų

pasaulis) egzistuoja vienu metu bei ciklišKai atsinaujina. Tikriausiai baltų sakraliniai pastatai bei kiti dariniai yra apskriti arba kvadrato formos. M. Gimbutienė aprašo vieną šventą miestą ant Tušemlios piliakalnio – reikšmingo religinio centro trečiame šimtmetyje p. m. e. – kur, kaip galima spręsti pagal rekonstrukciją, buvusi apskritimo formos šventykla su stulpu centre, ant kurio [4; 201 psl.], manoma, buvusi kažkokia skulptūra. Šios senovinės, kažkada plačiai garsėjusios, šventyklos pastatymo ir įrengimo tradicijų [4; 201 psl.] atspindžiai įžvelgiami dar šen bei ten netoli piliakalnių ir šventvietėse augančių liepų ir ąžuolų ratuose. Tokių apsodintų apskritimų centre ne retai dar ir dabar randame pažymėtą centrą – akmenį.

Indoeuropiečių ir baltų tradicijose, panašiai kaip apskritimas, daugybę simbolinių reikšmių turi ir kvadratas. Kaip pačias būdingiausias galima paminėti keturių metų laikų ir keturių pasaulio šalių reikšmes. Raštuose kvadratas paprastai atstovauja sakraliniam laikui ir erdvei, tiksliau – **erdvėlaikiui**.

Stalelio keturi kampai,
Ir visi jie reikalingi:
Iš pirmo – saulė teka,
Už antrojo nusileido,
Už trečiojo Laima sėdi,
Už ketvirto – šventa Mara *L. d. 54913*

Ir latvių jauja, kurios forma primena keturkampę piramidę su ugnimi centre, atspindi šią baltų (arijų) sakralinės erdvės ir laiko simboliką [72; 8 psl.].

Apskritimas kaip simbolinis ženklas egzistuoja nuo seniausių priešistorinių laikų, tačiau kaip matematinė vertė – nulis buvo išgalvotas senovės Indijoje [70; 102 psl.]. „Pavaizduotas kaip nesibaigiantisis apskritimas, nulis simbolizuoja nebūtį ir begalybę. Pitagoras manė, jog tai tobula forma, kurioje viskas sukaupta ir iš kurios viskas sudaryta. Islame „O“ reiškia nesibaigiančią šviesą ir dieviškąją esmę“ [70; 102 psl.].

Latvių tradicijoje apskritimas simbolizuoja ir Saulę, ir pasaulį, tai yra – Visatą (16 pav.). Iš apskritimo randasi ir kiti ženklai. Jo viršus ir apačia, kairioji, dešinioji pusė

turi savo konkrečias reikšmes. Šio ženklo gausi simbolika „išreiškia šviesią mintį, kad visa, kas egzistuoja, visi procesai patenka į apskritimą, kuris reiškia visapusiškumą, tobulumą, užbaigtumą, amžiną judėjimą ir amžiną pasikartojimą“ [73; 114 psl.]. Judėjimas link centro suprantamas kaip dviejų priešingų krypčių slinktis – „gamtoje tai – atsiradimas (augimas) ir suirimas (pasenimas). Viskas egzistuoja tik dėl to, kad nuolat keičiasi ir atsinaujina“ [73; 114 psl.].

Apskritimas turi daug paslaptingų, magiškų ypatybių ir sampratų. Jos daugiariopai susijusios su apskritimo **viduriu**, centre esančia **tuštuma**. Viskas atsiranda iš tuštumos ir tuštumoje viskas pranyksta. Tai ypatinga, neregima, bet suvokiama pasaulio dalis, kurią randame ir kituose baltų raštų ženkluose. Tuštuma išryškėja ir realioje laiko erdvėje, kai kalbama apie pasaulio šalis ir saulės patekėjimo bei nusileidimo „takelius“, griežtas paros valandas, sakralinį centrą, taip pat ir ugnies magiją, sąvoką „jūros vidury“ ir pan.

J. Kursytė apibūdina tuštumą kaip ypatingą mitinį laiką, liaudyje vadinamą tuščiuoju laiku (nuo 11 val. iki 1 val. naktį ir dieną). Apie tuštumas rašo A. Guoba savo knygoje „Kelias į Bitaryną“ [75; 337 psl.], pasakoja žiniuonė A. Tamaša, vadindama „energijos liukais“ [74]. Apie tuštumas daug įvairių prietarų ir duomenų užrašęs P. Šmitas ir pripasakojęs K. Straubergas [75; 338 psl.]. Įdomiausia ir stebėtina yra tai, kad mūsų laikų žiniuoniai, pasaulinio lygio fizikai G. I. Šypovas ir A. E. Akimovas savo fizinio vakuumo ir sūkurio laukų teorijoje [76] tuštumas traktuoja lygiai taip pat kaip ir senoji liaudies išmintis. Tuštumose glūdi planas – viso, kas „įmanoma, matrica“ [76].

Be jokių abejonių, gilias šaknis turi **vyriškojo ir moteriškojo prado vieningumo ir vaisingumo kulto simboliai**. Ir čia labai daug bendrybių randama tarp indoeuropiečių (arijų) ir baltų tradicijų ir simbolių.

Apskritimas su tašku centre simbolizuoja ne tik saulę ir pasaulį, bet ir pasaulio prasidėjimą nuo užuomazgos, nuo branduolio: tai yra ir kiaušinis, ir vyriškojo bei moteriškojo prado sąjunga, tai tiesiogiai išreiškia Joninių simboliai – didysis ritualinis ženklas, kurį suformuoja žmonės, stovėdami ratu ir šokdami apie ugnį, iškeltą ant vertikalaus stulpo.

16 pav. *Molinės lėkštės (J. Dranda) Smiltenės valsčius*

[69 III; LX. 594]

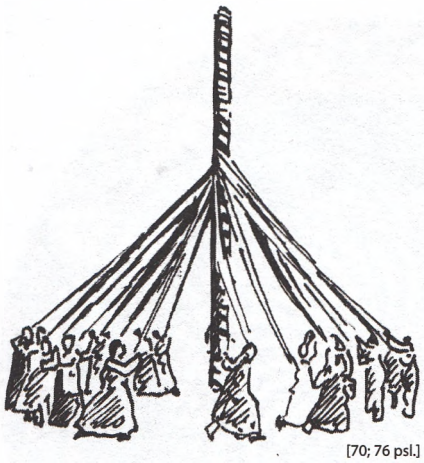

[70; 76 psl.]

17 pav. *Šokis apie Gegužės stulpą iš graikų ir romėnų laikų. Didžioji Britanija*

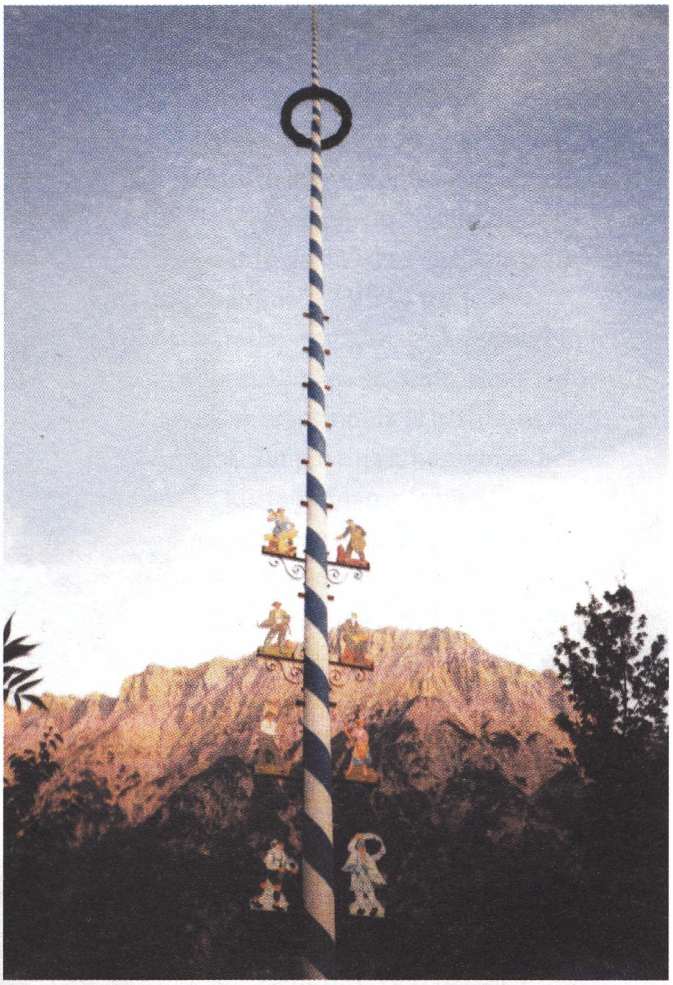

19 pav. *Amatų simbolių stiebas. Bavarija. Valdžio Celmo nuotrauka*

18 pav. *Joninės. Latvija. XX a. I pusės atvirukas*

[70; 70 psl.]

20 pav. *Vyriškojo ir moteriškojo prado simboliai. Indija*

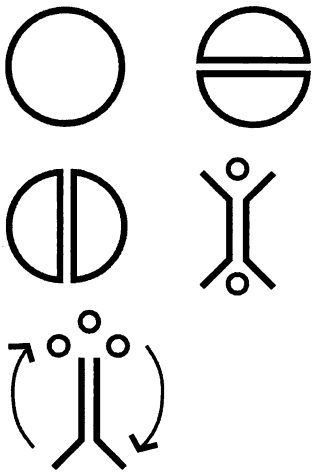

21 pav. *Dvynių (poros) principas kiekvieną visumą padalija į dvi dalis ir priverčia žiūrėti į dvi puses*

Forma ir reikšme panašus Šivos simbolis Indijoje. „Falo formos stulpas simbolizuoja Dievą kaip vyriškąją kuriančiąją jėgą. Jis remiasi į *joni*, vulvos formos moteriškąjį elementą. Drauge jie simbolizuoja vaisingumą ir kūrybingumą“ [70; 70 psl.]. Tą patį galima pasakyti ir apie mūsų Joninių ritualo simbolius. Tokios simbolikos pėdsakų rasime ir šokyje apie Gegužės stulpą, kurį „šoka jau nuo graikų ir romėnų laikų, švenčiant pavasario atėjimą. Gegužės stulpas simbolizuoja pasaulio ašį ir taip pat yra falo simbolis, kuris reiškia vyrišką vaisingumą“ [70; 76 psl.]. Šių, pas mus dar gyvų tradicijų ir simbolikos suvokimo atspindžių galima įžiūrėti Bavarijoje (Vokietija) paplitusiuose sričių ir amatininkų broliškumo senoviniuose simboliniuose stiebuose (17–20 pav.).

Vaisingumo kultas tiesiogiai susijęs su indoeuropiečiams būdingu **dvynių principu** [14.II; 47 psl.] ir tai, suprantama, atsispindi ir simbolikoje, ir raštų struktūroje. Kaip tik pagal šį dvynių principą pasaulio visumos ir ciklišką atsinaujinimo ženklas – apskritimas – padalijamas į viršų ir apačią – dangų ir Žemę, Tėvą ir Motiną, dvasią ir materiją [21 pav.].

Pagal dvynių principą apskritimas padalijamas ir vertikaliai, tokiu būdu pabrėžiant ir kitus gamtoje realiai egzistuojančius kosminių galių santykius. Apskritai, šis principas tinka ir Pasaulio kalno, ir Vėlių kalno sąvokoms, ir romėnų dviveidžiam Janui, kurio vienas veidas žiūri į praeitį, o kitas – į ateitį. Dvynių principas sukuria ir Jumį.

Taip pat galima paaiškinti ir Joninių simbolikoje pasitaikančias tris saules „vartų“ viršuje ir kt. (žr. Jono ženklo simbolika – 253 psl.)

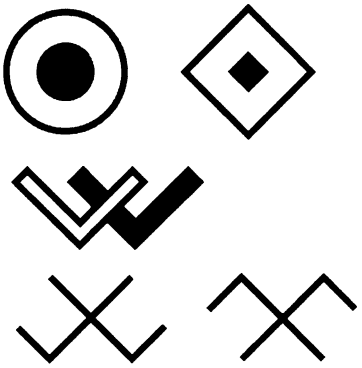

22 pav. *Ir atsiradime iš kiaušinio taip pat slypi dvynių principas – Jumis*

Čia pasirodo ir pasaulio (Visatos) struktūros tridališkumo užuomazgos, nes, kaip tarp viršaus ir apačios įsiterpia vidurys, taip tarp praeities ir ateities – dabartis.

Kad pagal senovinę gamtos religiją žmogus ir kosmosas buvo suvokiami kaip vienis, patvirtina dar vienas indoeuropiečiams, ypač – baltams, būdingas principas. Jis susijęs su žmogaus vietos supratimu visuose Dievo sutverto pasaulio erdvėlaikio procesuose.

Žmogus ir medis šioje sampratoje atsiskleidžia kaip pasaulio (Visatos) struktūros, tolygaus judėjimo ir gyvenimo simbolis – pasaulio ašis, tarpininkas tarp žemės ir dangaus [39; 15 psl.]. Neveltui visą šį baltų kultūros laikotarpį V. Toporovas

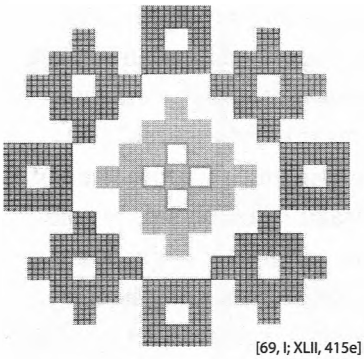

[69, I; XLII, 415e]

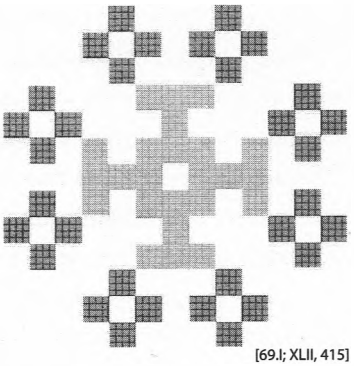

[69.I; XLII, 415]

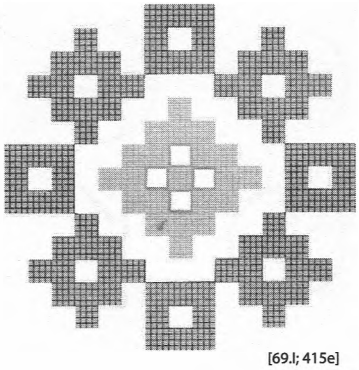

[69.I; 415e]

23 pav. *Ženklai pasijonio krašto rašte. Bartos valsčius*

[65.III: 52 psl.]

24 pav. *Jantra arba mandala latvių juostoje*

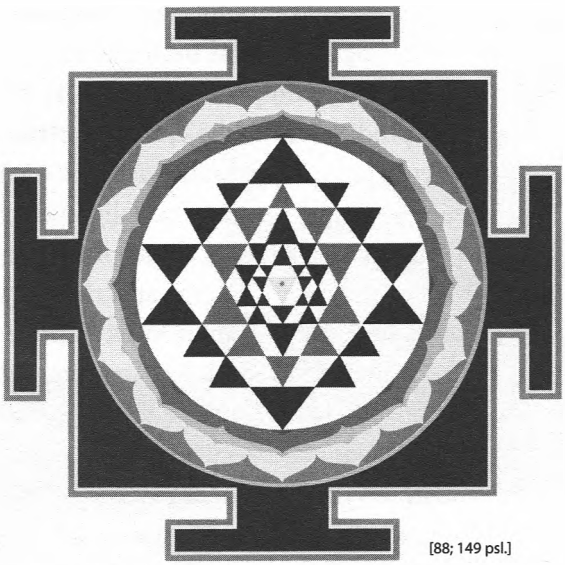

[88; 149 psl.]

25 pav. *Jantra arba mandala induizme*

Baltų ir induistų geometriniuose ženkluose – didžiausiuose apskritimuose (mandalose) – matomi ir skirtumai, ir senovinio bendrumo pėdsakai.

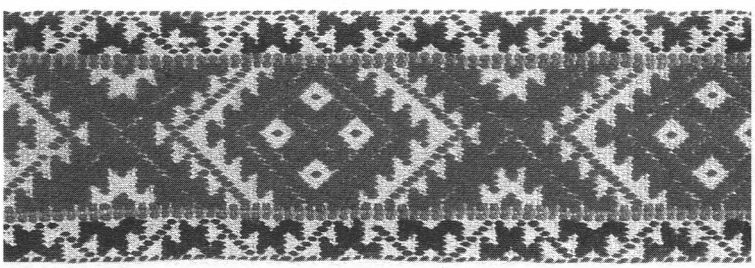

[65.I; 95 psl.]

26 pav. *Juosta. Vecgulbenė. Raštuotas audimas. XIX a. I pusė*

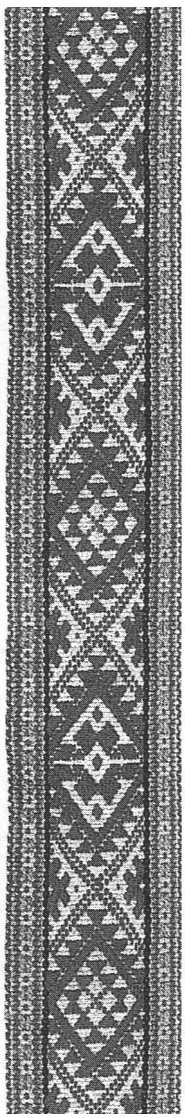

[65.II; 95 psl.]

27 pav. *Juosta. Alsungo kraštas*

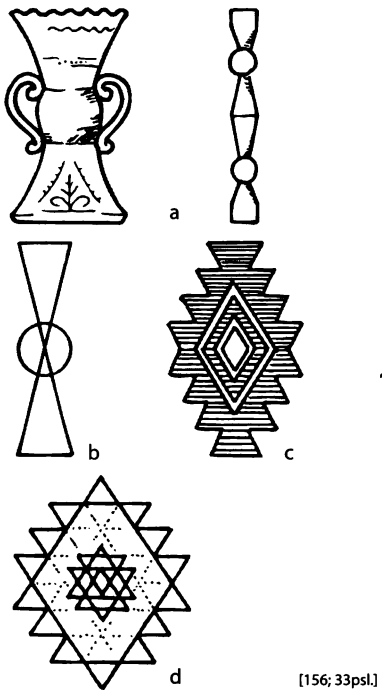

[156; 33psl.]

28 pav. *Saulės stulpas ir jantra:*
a, b, c, – Latvijoje
d – senovės indų jantra

vadina „pasaulio medžio laikotarpiu“ [47; 26 psl.]. Šio termino pagrįstumą patvirtina ir raštas.

Ne mažiau esminis yra bendras indoeuropiečių ir baltų sakralinės erdvės suvokimas. Jį apibūdina „keturpusė Visatos horizontalioji struktūra (pasaulio šalys) ir tripusė vertikalioji struktūra (dangus – žemė – požemio pasaulis)“ [14.II; 49 psl.].

Toks erdvės suvokimas bendras įvairioms indoeuropiečių mitologinėms tradicijoms – ir senovės indų, ir iranėnų, germanų, skandinavų, slavų ir kitoms. Kad ir baltai turėjo tokią sakralinės erdvės sampratą, patvirtina latvių dainos ir raštų ženklai. Pats ryškiausias ženklas yra sodai, simbolizuojantys Visatos sandarą. Lietuviški „sodai“ taip pat simbolizuoja pasaulio sandarą [77; 26 psl.] ir yra kažkokios labai senos – dar ikikrikščioniškos Europos – tradicijos tęsinys iki mūsų dienų. Apie „sodų“ reikšmes ir sąsajas galima parašyti ištisą traktatą, tačiau ne toks šio skyriaus uždavinys.

Didesni ar mažesni formos ir prasmės panašumai įžiūrimi ir simboliuose, kuriuose naudojami tiesusis arba įstrižasis kryžiai, vandenį simbolizuojančios vingiuotos linijos, vertikaliai išdėstyti spiraliniai ženklai ir kt. Būtinai reikia paminėti dar vieną stebinančią, beveik nepastebėtą sąsają – ryškų mūsų rašto ženklų panašumą į senovės indų mandalas ir jantras. Į jantras savo laiku dėmesį atkreipė Jekabas Bynė, analizuodamas Saulės stulpo simboliką (28 pav.).

Raštas ir šiaurės tradicijos

Panašios ne tik išorinės ženklų formos, bet ir jų funkcinė prigimtis bei psichofiziologinis poveikis. Daugelį mūsų „ornamento“ ženklų galima kvalifikuoti kaip grynai „energinius raštus“.

Tačiau yra ir kitokių panašumų ar tapatumų. Ryšį su šiaurės tradicijomis (ypač – finougrais) rodo Auseklio ženklas, jį senovėje vadino paprasčiausiai Žvaigžde, o Kuržemę, kur minėtas ženklas buvo ypač pamėgtas, dėl to imta vadinti žvaigždėtąja žeme, skirtingai nei Vidžemę, kur labiausiai buvo mėgstamos įvairių formų saulutės. Žvaigždės ženklas, arba Auseklis, buvo paplitęs visoje Latvijoje, bet, kadangi jį pirmiausia atrandame lybių apgyventose srityse, taip pat pas estus ir kitus šiauriečius, tai tyrėjai laikosi gana tvirtos nuomonės, jog į „Žvaigždę (Auseklio ženklą) reikia žiūrėti kaip į tipišką finougrų tautų ornamento ženklą, kurį perėmė ir kaimynystėje gyvenę latviai“ [51; 36 psl.]. Jei tai tiesa, vis

tiek reikia pažymėti, kad Žvaigždės ženklas (Auseklis) į latvių raštą įsiterpia taip natūraliai, struktūriškai ir prasmingai, taip pagrįstai, kad kyla įtarimas, ar tai nėra kokio nors kadaise prarasto ženklo sugrįžimas prie savo pradinio branduolio. Auseklio ženklas, tarp kita ko, randamas ir Kaukazo šalyse. Kaip jis galėjo ten patekti?

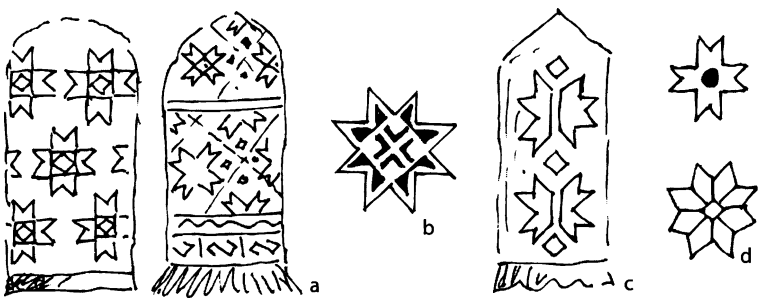

29 pav. *Pirštinių raštų motyvai:*
a – Taurupė, Sigulda, XIX a. 1-oji pusė,
b – Kihnu, Muhu (Estija),
c – Norvegija,
d – Kirgizija, Kaukazas, Turkestanas

Visai įmanoma, kad viename iš žvaigždės ženklo variantų slypi kažkoks labai senas pasaulį įprasminantis ženklas – Šviesos medis. Šviesos medis – tai pirmoji konkrečių šviesos judėjimo dėsningumų įžvalga: didėjimas (augimas) į viršų, aukštyn, mažėjimas (tamsa) į apačią, žemyn.

30 pav. *Šviesos medžio motyvai:*
a – Šviesos medžio pagrindo forma,
b – Lubanos tipo keramika (užuomazgos),
c – Lielvardės juosta, Auseklio ženklai vidury
(XIX a. II pusės juosta iš Malpilio [65. I; 46 psl.])

Tik labai ankstyvoje vystymosi stadijoje galėjo atsirasti ženklas, įprasminęs šviesos (Saulės) judėjimą aukštyn ir žemyn, kaip pačius būdingiausius metų pokyčius. Tiksliausiai tokį vaizdą buvo galima pamatyti tik priartėjus prie poliarinių sričių Šiaurėje. Ankstyvoji šiaurės patirtis galėjo susiformuoti ir senosios Europos (Kundos ir Narvos kultūros) laikais, ir baltams gimininių finougrų apgyventose teritorijose, kai patys baltai buvo „labiausiai nutolę į šiaurę“ (Hiperborėja*), kur šios kultūros įsiliejo viena į kitą. M. Gimbutienės nuomone, tai buvo trečioji indoeuropiečių kultūrinės ekspansijos banga, privertusi be galo daug žmonių persikelti ligi pat Suomijos pietų 3000–2000 m. p. m. e.

Per tą laiką pats Šviesos medis latvių raštuose įsitvirtino kaip nepriklausomas nuo žvaigždės ir užtinkamas pačiuose

*
Hiperborėja – graikai (Herodotas) taip vadino toliausiai į šiaurę nutolusius kraštus. „Hiperborėjai“ – ilgą laiką vyravo nuomonė, jog tai mitinės iš tiesų nesančios tautos pavadinimas [124; 394 psl.]. H. Virtui šiaurė ir šiaurinės rasės – paties seniausio palikimo simbolis.

Visapusiškai išanalizavęs istorinius ir kultūros duomenis, B. A. Rybakovas identifikavo Hiperborėją kaip senovinę baltų apgyventą teritoriją (I a. p. m. e.), kuri prasideda „tuoj už Vyslos ir plačiu ruožu įsirėžia į Rytų Europą ligi pat Okos ir Kliazmos baseino“, o pačius hiperborėjus kaip baltus [124; 399, 400 psl.].

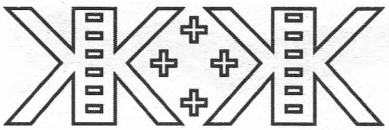

[46; 22 psl.]

31 pav. *Šviesos medis Krustpilio pirštinėje XVIII–XIX a.*

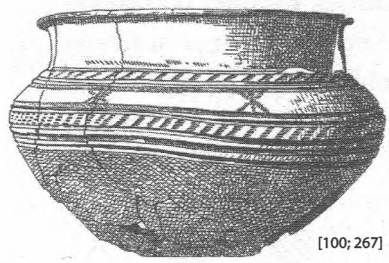

[100; 267]

Šviesos medis prūsų keramikoje IV–VIII a.

Rašto šaknys senojoje Europoje

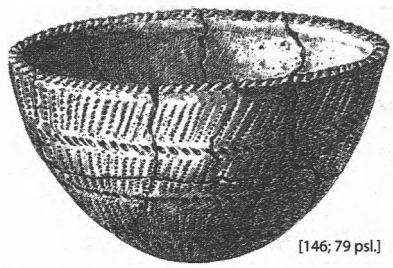

[146; 79 psl.]

Šukų – duobučių keraminis indas

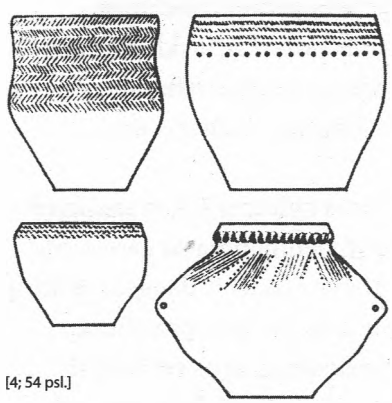

[4; 54 psl.]

Pamario kultūros virvelinė keramika

seniausiuose atvaizduose (31 pav.). Šviesos medis Aušros vardu minimas dainose (H. Biezajis).

Saulė kanklėmis kankliavo
***Aušros medy** sėdėdama*
Dievo sūnūs linksmi šoko
Bebrų kailiais vilkėdami.
BB 33924

Šviesos medžio užuomazgų aptinkama Lubanos tipo keramikoje – virvelinės keramikos indoeuropietiškajame kultūros klode (2000–1500 m. prieš mūsų erą, vėlyvasis neolitas – ankstyvoji bronza). Daug šio ženklo variantų randama ant įvairių baltų kultūros archeologinių radinių.

Būtina paminėti ir senovės Europos rašto ištakas. Kaip jau žinome, pavyzdžiui, iš likusių mezolito ir neolito ornamentų, motyvai išreikšti geometriškai [130; 81 psl.]. Juos sudaro taškai, brūkšniai, apskritimukai, trikampiai (stogeliai į viršų arba žemyn), vingiuotos linijos, rombai, įstrižų kryžių, langelių, akučių motyvai ir kitokie ženklai, praktiškai visi randami ir mūsų raštuose ant daug vėlesnių laikų radinių. Galime pasekti, kaip taškai rikiuojasi į eiles, tada į linijas, kol palaipsniui per daugelį tūkstančių metų suformuoja plačią ornamento juostą, kuri, kaip matome iš Lubanos tipo keramikos pavyzdžių, vėliau tampa svarbiausiu pasaulio vaizdu.

Daugelis mūsų raštų atkeliavo ar net išaugo iš senosios Europos (priešindoeurpietiško) kultūros klodo. Daugiausia tai yra su žeme, požemiu ir su vandenimis susiję vaizdai [4; 42 psl.], kurie tik pamažu (ir ne visi) įeina į raštą. Kaip kelis būdingiausius galima paminėti vandens paukščius, gyvates, rupūžes, elnius, lokius (ir pelėdas) bei antropomorfines figūras [4; 37 psl.].

Be to, senojoje Europoje formavosi pirmosios kosmologinės pažiūros ir suvokta žmogaus vieta pasaulyje. Kaip matome iš archeologinės medžiagos, jau vėlyvajame mezolite susiklostė samprata, kad pasaulis yra simetriškas, dalijamas į tris vertikalias dalis, o žmogaus vieta – pasaulio centre.

Tai matoma Lubanos kloduose atrastoje kaulo plokštėje išraižytame piešinyje (Svidrės stovyklavietė, 5000 m. p. m. e.).

Kaule išpjaustyta apvali skulptūrėlė – žaltys. Lubana, vėlyvasis neolitas

[3; 93 psl.]

Apie tai detaliau kalbėsime vėliau. Tokios pačios simetriškos ir vertikaliai iš trijų dalių sudarytos geometrinių raštų juostos mums žinomos iš XIX a. etnografinių Latvijos tradicijų – jos buvo naudojamos puošiant pirštines, vilnones skraistes ar vainikus. Simboliškoji jų esmė taip pat sutampa su senojo pasaulio modelio pagrindu (smulkiau apie tai pasaulio modelių raštuose)

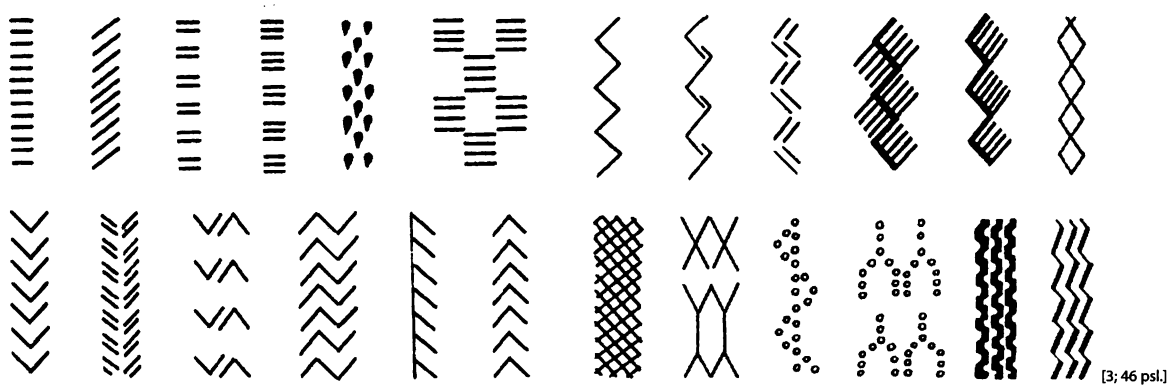

[3; 46 psl.]

32 pav. *Būdingi ornamento motyvai ant kaulinių ir raginių mezolito laikotarpio dirbinių, rastų Rytų Baltijos kraštuose*

Geometriškumas – bendras įvairių kultūrų ir laikotarpių bruožas

Baigiant šį skyrių apie latvių rašto indoeuropietiškąsias (ariškąsias) ir baltiškąsias šaknis, atskleidžiant panašumus, tapatumus, sąsajas ir senosios Europos įtaką, reikia pabrėžti vieną bendrą ypatybę – tai šių ženklų **geometriškumas**. Geometriškumas – tai tas stilistinis požymis, atskleidžiantis ženklų kilmę ir priklausomybę vienai, geometriškumu pagrįstai pradinei mąstysenai ir jungtinei baltiškai arijų kultūrai.

Istorinių įvykių tėkmėje atskiros kultūros šakos atsiskyrė ir prarado savo pradinį aiškumą ir vieningumą su gamta bei universaliąja Visatos pradžia – Dievu. Todėl ir daugelis atskirų ženklų, kurie kartais aiškinami ir kaip turintys panašumų, ir kaip visai vienas kitam prieštaraujantys, arba ženklai, iš dalies tik panašūs kokiu nors dažniausiai nereikšmingu arba netikėtu aspektu, dažnai įgyja pagrįstesnę savo vietą bendrame

dvasiniame pasaulio suvokimo vaizde, kai yra tyrinėjami kaip **latvių arba baltų raštų sistemos priklausiniai**.

Daugelis net nesuskaičiuojamų požymių patvirtina, kad latvių raštai saugo senovinės mąstysenos ir kultūros **kodą** – akivaizdžias, gyvas geometriškumo tradicijas.

Šiame knygos skyriuje dėmesys atkreipiamas į pačias reikšmingiausias ir pačias bendriausias šiuo metu ryškiausiai matomas raštų kilmės šaknis senųjų indoeuropiečių ir baltų kultūros kloduose.

Mūsų raštai – tai sudedamoji mūsų istorijos ir kultūros dalis, išgyvenusi daugelį šimtmečių ir tūkstantmečių. Jeigu iš tautos atimtų jos istoriją, jos kultūrą, ji pražūtų. Tai – aksioma, nes kiekviena tauta, praėjusi savo kelią nuo tokios tolimos praeities, savo kultūros pavelde, istorinėje patirtyje ir mitologinėje sąmonėje išsaugo savo išlikimo ir raidos vidinius struktūrinius veiksnius bei dvasinius principus.

Raštas kaip kultūros raidos galimybių kodas ir programa

Todėl galima manyti, jog latvių raštai kaip struktūra įkūnyja ir ateities galimybių linijas. Tai yra ir latviškojo gyvenimo supratimo kodas, ir uždavinys – programa mūsų menui, aplinkai, dvasiai. Raštuose užšifruoti pagrindiniai pasaulio sandaros dėsniai, nepraradę savo teisingumo mokslinių atradimų laikais. Raštams būdingas visapusiškas organizuojantis poveikis. Raštas sukuria kosmosą, sutvarko chaosą, naudodamasis pačiomis jam priimtiniausiomis proporcijomis. Tvarkyti, organizuoti – tai pagrindinė rašto funkcija. Latvių raštai (t. y. raštas ir ženklai) – tai mūsų protėvių gyvenimo sampratos kodai, visa sistema, apimanti visus jos pasireiškimo lygmenis. Kitais žodžiais sakant, raštus galima apibūdinti ir kaip tradicinės kultūros materialųjį ir dvasinį pasaulį formuojantį arba, tiksliau, aplinką sutvarkantį dėmenį.

Raštas šiame pasaulyje turi konkrečias funkcijas ir uždavinius. Funkcijos – tai įvairūs santykiai tarp rašto ir jo vartotojo, suvokėjo. Vartojimo procese šitie santykiai turi patenkinti visas vartotojo (suvokėjo) reikmes. Geriau perpratus rašto paskirtį aiškesnis ir suprantamesnis tampa pats raštas – jo reikšmė žmogaus kuriamame materialiajame ir dvasiniame pasaulyje. Funkcijos suvokimas mūsų dienomis ypač ištobulintas dizaine, kur į kiekvieną objektą žvelgiama trimis tarpusavyje susijusiais atžvilgiais – simboliniu, estetiniu ir praktiniu [15; 52–64 psl.]. Tie funkciniai lygmenys ir

terminologija liečia ir raštą. Be to, ir rašto paskirtis geriausiai atsiskleidžia, kai žvelgiama tais trimis tarpusavyje susijusiais atžvilgiais – simboliniu, estetiniu, praktiniu.

Funkciniai rašto lygmenys

1. **Praktiniu atžvilgiu** raštas sutvarko ir daiktą, ir aplinką, nukreipia mąstymą, užtikrina komunikaciją, saugumą, gerovę, sėkmę, apibrėžia priklausomybę.

2. **Estetiniu atžvilgiu** raštas apima supratimą apie grožį ir naudingumą, susiskaidymą ir vientisumą, tvarką ir laisvę, dinamiką ir statiką, erdvėlaikio ir judėjimo santykius, matmenis, harmonijos idealą [16; 140, 148 psl.].

3. **Simboliniu sakraliniu atžvilgiu** raštas perteikia pasaulio ir Dievo suvokimą, informaciją apie kosmosą ir žmogų kaip apie vieningą sistemą.

Šie funkciniai lygmenys yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir skirstymas yra labiau teorinis. Pavyzdžiui, patalpos puošimas sodais turi ir estetinę, ir praktinę, ir simbolinę reikšmę. Praktiniu požiūriu sodai pažymi patalpos centrą, praneša, kad šventė prasidėjo. Jų forma, spalva, judėjimas sukuria patalpoje naują, ne kasdienę nuotaiką – estetinį išgyvenimą. Tuo pat metu jie yra ir pasaulio sandaros simbolis. Praktinė rašto paskirtis – nurodyti, kas yra (ir vyksta), estetinė – kaip (yra ir vyksta), o simbolinė – kodėl yra (ir vyksta).

Simboliniame lygmenyje skatinama žmogaus dvasia, kuri suteikia sakralumo visiems reiškiniams ir objektams, jei jie atskiriami nuo bendro fono kaip reikšmingi. Todėl simbolinis lygmuo iš esmės yra ir sakralus. Sakralinį lygmenį galima paaiškinti kaip dieviškąjį, dvasinį, šventą, kaip amžinai egzistuojantį ir todėl esantį, vertingą ir reikšmingą, kaip dieviškai, kosmiškai, archetipiškai pirmapradį [17; 24, 29, 33, 37 psl.].

Rašto simbolines funkcijas nurodo visi dvasiniai, psichiniai ir socialiniai jo naudojimo (ant daiktų, darbo, buities ir kalendoriniuose papročiuose) aspektai. Simbolinės funkcijos glaudžiai susijusios su estetinėmis funkcijomis, asociatyviuoju ir vaizdiniu suvokimu.

Estetines funkcijas atliekančiais rašto elementais siekiama sužadinti žmogaus jausmus, juose pasireiškia jutiminiai, psichologiniai aspektai. Tai forma, spalva, proporcijos, dydis, išdėstymas, šviesos ir judesio sugestija, kvapas ir t. t. – visa, kas sudaro ženklo tipą, vaizdą. Estetinės

funkcijos suvokiamos tiesiogiai, nes jos glūdi rašto sandaros materialioje išraiškoje.

Praktinis lygmuo susijęs su žmogaus ir aplinkos santykių fiziologiniais aspektais. Raštas naudojamas, siekant konkrečių praktinių rezultatų, turint naudojimo tikslų: kad prisimintum, kad praneštum, kad apsaugotum, kad taptum geranoriškas, kad atnaujintum ankstesnę tvarką, džiaugsmą, saugumą, kad išaiškintum, suprastum pasaulį, kad įsilietum į didįjį kosminį Ratą ir pan.

Kiekvienas iš ką tik minėtų lygmenų saugo skirtingą informaciją, ji skiriasi forma ir prasme, bet tuo pat metu paaiškina visumą.

Raštas yra informacija (pažinimas)

Iš esmės viską, ką mes suprantame ir jaučiame, t. y. suvokiame, galima traktuoti kaip bet kurio suvokimo lygmens informaciją; skiriasi tik jos pobūdis. Kartu reikia pažymėti, kad tai, ką priėmėme, persmelkia ankstesnes mūsų žinias, o patirtis praplečia mūsų suvokimą pateikdama naujų.

Jau pati rašto ir simbolių esmė visus įvairiausius aspektus suveja ir supina. Simbolis pro simbolį. Vaizdas pro vaizdą. Visur susipina judesys, energija, o viską kartu išlaiko formos bei spalvos, skaitmeninių santykių bei vibracijų struktūra.

Raštuose ir simboliuose informacija atsiskleidžia tarsi dviem skirtingais būdais.

1) Pasaulio racionalaus pažinimo kelias. Tai kompleksinis tyrimų būdas, kai kuriamas mokslas, apibendrinant jutiminės patirties faktus.

2) Tiesioginis jutiminio pažinimo kelias. Tai intuityvūs vaizdingi atradimai, susidūrimas su pasąmonės ar nesąmoningumo būsena, kai kaip tiesioginio meditacinio stebėjimo rezultatas [9] iš individualios bei kolektyvinės patirties gelmių sąmonėje iškyla ir vaizdai, ir mintys. Tai atsitinka tuomet, kai mūsų sąmonė susijungia su universaliaisiais informaciniais laukais* [76].

Tačiau tai nėra nei fantazavimas, nei kokio nors teksto skaitymas paraidžiui. Šitie ženklai – ne raidės ir ne žodžiai, kuriuos užrašome savo abėcėlės ženklais.

Geometriniai ženklai suformuoja visiškai kitokią, daug senesnės civilizacijos informacinę sistemą, kai žinios būdavo įgyjamos ir perduodamos naudojant simbolius, struktūras bei ypatingas priėmimo ir komunikavimo būkles.

* *„Universalūs informacijos laukai“ – (duomenų) bankas, iš kur jie „kažkaip“ iracionaliu būdu pasiekia žmonių galvas kaip naujos idėjos, atradimai ir žinios. Tik tada žmonės ieško jų logiško pagrindo ir būdų realizuoti.*

Ir šiandieną galime sakyti, jog iš principo tos priemonės prieinamos ir mūsų suvokimui. Reikia tik sugebėti jas „skaityti“ arba „išsiaiškinti“.

Taip pat galima sakyti, jog raštai nieko „nepasakoja“, bet viską „parodo“. Vadinasi, raštuose užslėptą informaciją pirmiausia priimame akimis. Lygiai kaip vaikštant gamtoje – miške ar pievoje. Matantysis viską išvys ir supras. Aklajam gali rodyti, bet jis neregės.

Tai lygiai kaip dailė ar muzika. Į dailės kūrinį pirmiausia reikia žiūrėti, muzikos – klausytis, bet pačios tų objektų vibracijos skleidžia reikalingus signalus ir širdžiai, ir protui, ir elgsenai. Pasaulis suvokiamas kaip visuma.

Nors rašto semantikoje neverta ieškoti informacijos, bet galima įgyti mokslo žinių.

Kiekvienas latviško rašto geometrinis ženklas yra tarsi savita **struktūrinė visuma**, kuri glūdi visuose sąmonės ir būties išraiškos lygiuose. Raštas kaip struktūra turi griežtą informatyvią savivertę. Ir ženklas vertingas ne tik tuo, kad jis įkūnytas į medžiagą – jis tik išreiškiamas per medžiagą. Rašto ženklas vertingas savo struktūra, tomis savo vibracijomis, kurias jis sukelia suvokiant jį racionaliai arba iracionaliai (intuityviai ir vaizdingai), suteikdamas žinių apie save arba objektą ar reiškinį, kurį simbolizuoja.

Raštas ir jo ženklų struktūros saugo savyje informaciją, kuri apibūdina ir papildo mentalinį, sakralinį ir fizinį lygius. Gebėjimas priimti, suprasti ir paaiškinti tą informaciją suformuoja supratimą apie pasaulio dvasinę realybę. Šios žinios yra tikslios ir apskritai filosofinės ir etinės bei estetinės, ir net visiškai praktinės. Tai „išmintinga meilė“ [47; 8 psl.] ir su intelektiniais atradimais susipynusios žinios apie tradicinę mūsų gyvenimo sampratą.

Raštas turi ir sąmoningos, ir nesąmonintos informacijos sluoksnius, kurie ilgainiui gali atsiskleisti per konkrečias, ligi tol nepasitaikiusias situacijas ir ryšius. Raštas atsiskleidžia ir kaip kosminis duomuo, galintis egzistuoti ir tada, kai jo projekcija kurioje nors kultūroje išnyko. Tai savita koduotos informacijos būklė, laukianti tų, kurie ją suprastų. Tai pirmiausia pasakytina apie ypač sudėtingas rašto ir ženklų struktūras, tokias kaip Lielvardės juostos, ir daugelį kitų.

Jau šiandien šių simbolių struktūrų reikšmės iš lėto atsikleidžia mums iš to, ką jau žinome, ką esame suvokę. Tačiau dar daug kas nežinoma, daug kas gali atvesti prie nelauktų ir įdomių atradimų.

Mes žinome, kad skaičių magija – matematika, mitinė pasaulėžiūra, ornamentas, kaip meninis elementas ir rašmuo, kaip informacijos perdavimo užuomazga, tose pačiose sinkretinėse formose priklauso rašto atsiradimo esmei.

Mes žinome, kokio senumo atskiri archeologiniai radiniai. Tačiau žinome ir tai, kad panašių radinių rasta ir pas Amerikos indėnus, įvairiose Azijos tautų kultūrose, Kaukaze ir kitur. Mes žinome tai, kad nežinome, kaip tos tautos ar kultūros atsirado, kaip šitie ženklai ir simboliai ten pateko. Tačiau žinome, kokie glaudūs latvių raštų ryšiai su dainų pasauliu, kad ir vieni ir kitos yra panašiai to paties amžiaus, kad „senosios gentys, persikeldamos iš vienos srities į kitą, pereidamos žemes ir vandenis, vis dėlto išlaiko savo kultūrą ir civilizacijos formą“ [66; 9 psl.], nors per ilgus amžius senasis pasaulis žuvo ir buvo sukurtas naujas [66; 9 psl.].

[147; 149 psl.]

Senas ištapytas indėnų molinis indas. Peru, pietinė pakrantė

Latviškojo rašto ženklai ir jų simbolinės reikšmės, be abejo, yra senesni už daugelį tų daiktų, ant kurių šie ženklai rasti. Tačiau nei iš principo, nei teoriškai negalime paneigti galimybės, kad kuris nors iš rastų latvių raštų gali atskleisti informacijos apie Senojo pasaulio istoriją [66; 7 psl.] ir suteikti žinių tarytum „iš niekur“ ar iš „ateities“, kuri jau kažkada yra buvusi – t. y. iš kitų, kažkada egzistavusių civilizacijų ar net įvykių, kurie kada nors gali ir pasikartoti.

KOKIE YRA LATVIŲ RAŠTAI IR JŲ ŽENKLAI?

Kokie rašto elementai pasirenkami, kaip išdėstomi ir traktuojami, lemia istorinės, ekonominės ir geografinės aplinkybės, kiekvienos tautos etninis savitumas ir estetinis skonis [20; 672 psl.].

Latvių raštai nuo pačių seniausių laikų yra griežtai geometriniai lygiai kaip ir jų baltiškosios užuomazgos. Tatai M. Gimbutienei suteikė pagrindą kalbėti apie ypatingą geometrinį baltų ornamentą (žr. anksčiau).

Augalų ir gyvūnų ornamentų latviai kaip ir neturi, jie atsirado pačiais naujausiais laikais daugiausia kaip išorinių įspūdžių rezultatas, jokiais būdais nepaveikdami pirmapradės tradicijos.

Kas yra etninis savitumas ir estetinis skonis? Tai mūsų protėviams ir mūsų tautai būdingas mąstymas ir mentalitetas, apimantis konkrečią dvasios galių visumą, konkrečią psichologinę pasaulio sampratą. „Retkarčiais netiesiogine prasme tai vadinama tautos dvasia arba siela. Toji dvasia suteikia tautoms ištvermės užklupus įvairiems netikėtumams, dvejojant ir besikeičiant sąlygoms“ [19, II; 24 psl.]. E. Brastinis tokią tautų įgimtą ypatingą dvasinių gebėjimų visumą vadina prigimtimi. Psichologai sakytų – charakteriu.

Ypatumas ar savitumas?

Daugelis tautos dvasią supranta kaip „savitumą“. Štai, rusai elgiasi vienaip, tadžikai kitaip, o latviai – savaip. Bet kodėl gi?

Pasirodo, tautos dvasios prigimtį reikia suprasti kaip „savitumą“. Kaip patį geriausią, patį tinkamiausią būdą savo paties esmei išreikšti ir tobulinti. Būk pats savimi, bet ne keistuoliu.

Latvio būdas ir latvių kultūros pobūdis istorijoje ir gamtoje

Latvių būdas formavosi glaudžiai bendraujant su gamta ir veikiant istorinėms aplinkybėms.

Latvijos gamtos vaizduose nerasime nei aukštų, uolėtų kalnų, nei gigantiškų vandens krioklių, nei dykumų ir stepių lygumų ligi pat horizonto. Latvijos gamtoje lyg ir nėra aukščiausiojo laipsnio, pačių kraštutinių kontrastų. Gamta čia siekia pusiausvyros, saikingumo. Nedideles lygumas keičia kalvos ir miškų gūbriai.

Vandeningos upės ir daug ežerų, pelkės, miškai ir Baltijos jūra su savo smėlėta pakrante, skalaujama šiltosios Golfo srovės, suteikia šito atšiauraus krašto klimatui švelnumo. Ne kiekvienoje Žemės rutulio vietoje yra tokia prabanga kaip keturi metų laikai. Unikalus reiškinys tai, kad Latvijoje, palyginti nedidelėje teritorijoje, yra daug įvairių, visiškai skirtingų mikroklimato vietovių ir gamtovaizdžių. Čia, palyginti nedidelėje teritorijoje, susikoncentravusi didžiulė augalijos ir gyvūnijos rūšių įvairovė. Latviai ir jų baltiškieji protėviai šiame regione gyvena jau 4500 metų* [4; 55 psl.].

* Pagal kelis kitus tyrimus dar ilgiau.

Kaip ir Latvijos gamta, tokia pat **rami** ir **švelni** latvių kalba. Jos muzikaliąją poeziją jau įvertino užsienio tyrėjai [18; 58 psl.].

Įdomių įrodymų šiuo klausimu pateikia latvių kilmės lietuvių žiniuonė Andželika Tamaša. Ji nurodo konkretų, garsinių vibracijų energinį ir psichologinį poveikį. Savitas muzikalumas ir ritmas susiformuoja dėl latvių kalbai būdingo pirmojo skiemens kirčiavimo. Latvių dainos – ryškiausias ypač išpuoselėto muzikinio skambesio, žodžių lakoniškumo ir vaizdingumo bei reikšmių gausos pavyzdys.

Latvių kalba glausta ir prasmių atžvilgiu talpi. Tokie pat talpūs ir trumpi dainų ketureiliai, kurių kalba labai artima mūsų dabartinei gyvajai kalbai.

Latvių (kaip ir lietuvių) kalba viena iš gyvųjų Europos kalbų išsaugojo pačias seniausias struktūras bei daugelio žodžių šaknis ir afiksus, kurie bendri indoeuropietiškosioms kalboms ir išlikę ir (vedų) sanskrito, ir baltų kalbose [18; 95 psl., 66; 135 psl.]. Latvių kalboje yra begalė sinonimų ir žodžių, kurie pritaikyti dvasiniams apmąstymams, jausmams perteikti, išsakyti. Nors latvis yra geraširdis, švelnios sielos ir gyvena palaikydamas glaudų ryšį su gamta, jo būdas susiformavo išoriškai rūstus, nepriklausomas ir savarankiškas. Tokių būdo

bruožų susiformavimą skatino ne vien žemdirbių civilizacijai ne visai pritaikytos gamtinės sąlygos (smėlinga dirva, atšiaurus klimatas), bet ir ilgi karai dėl laisvės, prieš svetimų tautų įsigalėjimą. Pasaulyje nerasime daug atvejų, kad tauta, beveik 1000 metų didvyriškiausiai kovojusi už savąją religiją bei savitumą [18; 38, 49 psl.], išliktų dvasiškai nesuluošinta po ilgų priespaudos metų ir išsaugotų savo kalbą ir kultūrą.

Latvių kultūroje nerasime prievartos, net fizinės jėgos panaudojimo heroizacijos. Šiuo aspektu kultūrą galima pavadinti moteriška – „motinos", galbūt ryškia **humaniška** kultūra. Jei išorinės aplinkybės vis dėlto verčia griebtis jėgos, tai negali būti laikoma tautos dvasios savastimi. Kaip įrodymą galima paminėti faktą, jog latvių folklore labai mažai karo žygių ir kovų poetizavimo pavyzdžių.

S. K. Čaterdži, lygindamas baltus su kitomis tautomis, tvirtina, kad dar visai nesenoje praeityje jie buvę vieni konservatyviausių pasaulyje, nes iš kartos į kartą, šimtmetis po šimtmečio saugojo ir puoselėjo savo senąjį gyvenimo būdą ir kultūrą [18; 34 psl.]. Pagrindinė tokio konservatyvumo priežastis, jo nuomone, buvo priešistoriniais laikais egzistavęs reliatyvus atsiribojimas nuo rytų ir pietų, apsisaugojimas nuo svetimos įtakos. Bet tai netrukdė „jų civilizacijai vystytis ir geležies amžius pas juos prasidėjo tuo pat metu kaip ir pas keltus Centrinėje Europoje" [18; 34 psl.]. Šis faktas, o ne vėluojanti pažanga rodo, kad iš tiesų nereikėtų kalbėti apie konservatyvumą, bent jau ne sąstingio, lėtos raidos ir atsilikimo prasme, bet apie ryškų **kultūros tradicijų stabilumą.** Tai, suprantama, skatina ne tik geografinės sąlygos, bet nulemia ir vidinės dvasinės ypatybės, vidinio pasaulio ir Dievo sampratos, savos spalvos ir raštai tampa identiteto liudijimu ir dvasinio protesto forma.

Latvis yra ne konservatyvus, bet greičiau išmintingas. „Geriau zylė rankoje, negu tetervinas medyje" (latvių patarlė). Toks išmintingumas pasiteisina ir strateginiu požiūriu. Kiekviena nauja, iš išorės atėjusi tendencija tik tuomet būdavo priimama ir įtraukiama į raštą, jei ji papildydavo arba patobulindavo latviškąją pasaulėjautą, buvo suprantama latviškajai sielai, tikroviška ir teisinga [22; 230 psl.]. Tarkim, dauguma klasikinių mūsų tautinių rūbų elementų – vilnonės skaros, vilnonės skraistės, barokinės segės, juodieji cilindrai –

atsirado veikiant įvairių laikotarpių Europos stilių įtakai. Karstai ir skrynios ateina su savo stilizuotais puodo, gėlės ir paukščių „piešiniais“ [19; 81 psl.], tačiau jie, tapdami savarankiškais, nedaro įtakos tradiciškai naudojamoms rašto formoms. Praktiškumas ir šiuolaikiškumas randa vietą latvių sielose. Kas neteisinga, nesuprantama (per daug gudriai sukurta) arba atsitiktinai atsiradę, būna atmetama. Todėl ir raštas besiformuodamas tampa **paprastas, tvarkingas ir aiškus**, atspindintis tą vidinę dvasinę tvarką ir minčių aiškumą. Reikia pabrėžti, kad „paprastas“ arba „elementarus“ nėra „neišsivysčęs“, „skurdus“. Netgi atvirkščiai – tai pati aukščiausia kokybė. Tik giliai suprantant ir aiškiai mąstant galima tai, kas sudėtinga, išreikšti prieinamai ir paprastai, be įmantrybių, neprarandant daugiareikšmės esmės.

Latvių skonį galima apibūdinti kaip **racionaliai estetinį**, harmoningai sujungiantį grožio ir naudingumo principus. Ryškiausiai jie išreikšti kaimo sodybose, kur praktiškasis valstietis ir daiktą, ir aplinką kūrė siekdamas, kad būtų praktiškai naudingi, saikingi ir paprasti, o jų forma atitiktų paskirtį. Ta racionalioji estetika atsirado iš meilės gamtinėms medžiagoms, dėl jų natūralaus grožio, dėl galimybės jas apdirbti ir pritaikyti įvairiais būdais. Latviai nepripažino perdėto prašmatnumo, besaikės puošybos. Net tokiuose dalykuose kaip šventinis dekoras, kur puošnumas yra būtinas, galima pastebėti estetinį santūrumą. Pavyzdžiui, tradiciniai geometrinių racionalių formų sodai. Būdinga, kad latvių tautiniuose rūbuose, kurie, daugumos kitų šalių vertinimu, yra vieni gražiausių, puošybos elementai, raštai ir spalvos išdėstomi griežta tvarka. Be to, naudojant spalvas, pastebimas funkcionalus simbolinis, psichologinis ir energinis jų aiškumas.

Tautiniuose rūbuose, kaip ir valstiečio sodyboje, išryškėja, kaip glaudžiai susiję latvių dvasinio pasaulio estetinis ir etinis aspektai. Pavyzdžiui, kaip buvo puošiamas tautinių rūbų vainikas – karūna apie galvą, taip ir kaimo sodyboje visi darbai turėjo būti atlikti tvarkingai, gražiai, o darbo vietos sutvarkytos. Sodyba, kurios perdėtai puošni veranda, bet tuo pat metu apleistas, netvarkingas kiemas, niekas nelaikė idealia.

Latviškoji etika – tai **darbo etika**. Tik darbas išugdo tikrąją moralę ir estetinę nuovoką ir tik darbas, t. y. judėjimas atskleidžia latviškosios estetikos materialiąją ir dvasinę pusę.

Ryški pieva, kai nupjauta,
Dar ryškesnė, kai sugrėbta,
Pasidarė dar ryškesnė,
Kai sukrovė kupeton. *BB 28644*

Tai dvasiškai įsisavinta ir **sutvarkyta erdvė**, sujungianti mikro- ir makrokosmosą. Tai yra visuma – principas, pasireiškiantis žmogaus ir gamtos, žmogaus ir Dievo ryšio bei vieningumo samprata. Žmogus, visuomenė, gamta, pasaulio ir Dievo suvokimas, kosmosas – tai viena sistema. Čia viešpatauja harmonija, visų sąveika – darni [7; 87 psl.]. Latviškas raštas nemėgsta netikėtumų. Ne visi ženklai gali būti vienas šalia kito. Visada reikia atsižvelgti į atitinkamas struktūrines (technologiją, medžiagą) bei gamtos sąlygas ir į jų konstruktyvią logiką. Jie savo ruožtu parodo simbolinių sąsajų galimybes, daro įtaką ir kartais atskleidžia sakralinę prasmę. Visumos principas reikalauja, kad rašto kompozicija būtų priimta kaip visuma, kaip vieningas pasaulio vaizdas, kur kiekvienas ženklas turi savo vietą, o prasmė išsirutulioja iš jų savitarpio santykių.

Latviai pasižymi didžiuliu pakantumu **kitaip mąstantiems**. Šis bruožas atitinka senųjų baltų ir indoeuropiečių principą – gyventi pačiam ir leisti gyventi kitiems [18; 37; 38; 49 psl.], išplaukia iš buitinio ir dvasinio gyvenimo sanklodos, susiformavusios atsižvelgiant į gamtos procesus, nurodant kiekvienam individui ir kiekvienai gyvai būtybei savo vietą šiame procese.

Individo suverenitetas – viena iš svarbiausių latviškojo mentaliteto vertybių. Jo grafiškas analogas rašte – **atskiras ženklas**. Ženklai lieka atskiri ir juos komponuojant. Latvių raštuose nerasime tokių nėrinius primenančių pynių kaip persų kilimuose [23 psl.] ar indų arabeskose, kur vienas atskiras ženklas nepertraukamai, be jokios tarpinės formos tiesiog pereina į kitą. Latviškam raštui ir mentalitetui nepriimtinas toks ribų nebuvimas.

Atskirumas dažnai traktuojamas kaip nesantarvė, kaip nesugebėjimas susilieti į vieną didesnę masę. Apie tai rašo E. Brastinis [19, II; 26 psl.], cituodamas I. Kochlo pastabą, išsakytą užpraeito šimtmečio vidury, ir aptardamas

latvių susiskaldymą XIII a. ir XX a. politiniame gyvenime. Nenuginčijama, kad toks susiskaidymas konkrečiose istorinėse situacijose trukdo pasiekti praktinių tikslų. Vis dėlto istorija rodo, kad latviai sugeba susivienyti, sėkmingai siekti savo tikslų ir vystytis. Iš raštų matyti, kad toks vieningumas įmanomas tik ženklus derinant tarpusavyje ir išsaugant tapatybę. Prisiminkime, kad trečiojo atgimimo metu ir latviai savo tarpe, ir visos Baltijos šalys (latviai, lietuviai ir estai) drauge susiėmė už rankų ir 1991 m. be prievartos atkūrė savo valstybinę nepriklausomybę. Pasauliui tai atrodė tikras stebuklas.

Tai, kas skirtinga ir individualu, reikia padaryti ne priklausoma arba sunaikinti, bet pagal galimybes suderinti. Nepriklausomų laisvų asmenybių bendradarbiavimas siekiant bendro tikslo visuomet bus pranašesnis už tokių asmenybių priverstinį susijungimą į vieną bendrą masę. Atskiras ženklas pabrėžia individo suverenitetą, o kur gerbiamas individas, ten centre atsistoja žmogus, įsitvirtina individualios atsakomybės ir savarankiško mąstymo principas, sąžinės laisvė be tarpininko tarp žmogaus ir Dievo. Tuo pat metu individas turi išsiugdyti gebėjimą prisiimti atsakomybę – apsispręsti, taip pat mokytis bendradarbiauti ir tvarkytis pats. Individų visuomenę galima sulyginti su giria, kur kiekvienas medis atskirai yra tik medis, bet visi kartu – miškas. Kiekvienas medis turi savo ekologinę nišą, beržas niekada nebus šermukšnis, šermukšnis – pušis ir pan. Kiekvienam sava dirva, bet virš visų vienas dangus. Panašiai jaučiasi latviška siela kitų tautų tarpe ir pasaulyje, kur ją su kitomis tautomis sieja darnumas, santarvė ir transcendentinė (kosminė) energija, bet atmetama priespauda, dvasinis kvailumas ir neteisybė.

Kokie yra latvių rašto ženklai?

Geometriniai, griežtos formos, išdėstyti kiekvienas atskirai, konstruktyvūs, paprasti, aiškūs ir simetriški – tokie štai yra latviškojo rašto ženklai. Šiuos išvardytus požymius galima vadinti stilistiniais. Jie glaudžiausiai susieti su tautos prigimtimi, siela arba charakteriu, apie ką jau kalbėjome anksčiau. Mūsų geometrinio rašto ženklas yra mažiausias stilistinis elementas, įkūnijantis latviškąjį mentalitetą ir estetinį skonį. Taip pat ir kiekvieno ženklo geometriškumas ir griežtumas išsirutulioja iš racionalios estetikos sąlygotų pastangų abstrakčiomis apibendrintomis geometrinėmis

formomis lakoniškai kalbėti apie tai, kas esminga, reikšminga dvasiškai. M. Gimbutienė, apžvelgdama vidurinįjį ir vėlyvąjį geležies amžių (400–1200 m.) rašo: „Papuošalų ornamentika atspindi baltų stilių. Intensyvi prekyba ir raižytieji germanų ir slavų dirbiniai nepakeitė vietinių meistrų skonio. Reikšmingiausi geometriniai motyvai, kaip ir seniau, buvo taškai, akutės, apskritimukai, brūkšneliai, įrėžiai, tinklelis. Bet kuo arčiau istorinio laikotarpio, tuo sudėtingesnė tapo ornamentacija. Tie patys motyvai, bet daug įvairiau komponuojami. Pasirodė trikampiai, rombai, rozetės, svastikos, koncentriniai apskritimukai ir keturkampiai, vingiuotos linijos, primenančios juostų raštus. Baltų papuošalai gaminti nepaprastai kruopščiai, dažniausiai ornamentas labai smulkus. Raštas ramus ir santūrus. Atrodo, kad ornamentavimui įtakos padarė audimo raštai. Tai labai ryškiai atsispindi VII–XI a. apyrankėse. Taip pat gražiai ir kruopščiai bei prabangiai iki pat šių dienų ornamentais puošiamas medis. Baltų menas savo ramiu geometriniu raštu skiriasi nuo neramaus plėšriųjų žvėrių ir paukščių elementais turtingo germanų, gotų ar vikingų meno. Baltų mene pasirodo mitologiniai elementai: mėnuliukai, saulutė, gyvatės ir stilizuotos gyvačių galvos, pelėdos, antys, paukštukai, briedžiai. Augaliniai motyvai randami **labai retai** ir ne anksčiau kaip X a.; jais būdavo sidabru puošiamos inkrustuotos balnakilpės. Antropologiniai motyvai **nebūdingi**. Jie randami pakinktų bei kitų arkliams skirtų daiktų puošyboje (pradedant 400 m., pvz., sudūvių kunigaikščio arklių pakinktuose). Bronzos arba sidabro apkalinėjimuose **kartais** įžiūrimi stilizuoti žmogaus veido bruožai“ [4; 161, 162 psl.].

Ši gana ilga, bet labai talpi citata gerai apibūdina mūsų raštų stilistinius požymius nuo senovės iki šių dienų.

Polinkis į geometriškai griežtas formas baltų mentalitete ryškiai pasireiškė XVI–XVIII a., kai amatininkų meno sužydėjimo laikais, kaip rašė Aina Alsupė, „latvių valstiečiai su malonumu įsigydavo senais tradiciniais raštais austus rūbus“ [22; 230 psl.], tuo metu populiarius visoje Europoje.

Dėl daugelio priežasčių, puošdami tekstilės dirbinius, latviai ištobulino pačius priimtinausius ornamentus. Audinio gabalas buvo tarsi neliestas, nesutvarkytas, neorganizuotas

pasaulis. Puošimas, simbolinių ženklų komponavimas, ritmiškas išdėstymas taip pat yra pasaulio kūrimas.

Techniniu požiūriu tekstilės dirbiniai (audiniai, mezginiai, siuviniai, pintos ir austos juostos ir kiti) tinka įvairiausių stilių raštams. Nors esama visiškos pasirinkimo laivės, latviai vis dėlto renkasi geometrinius raštus.

Konstruktyvus, paprastas ir aiškus geometrinis raštas susiformavo dėl galimybių atkurti jį įvairiuose tekstilės dirbiniuose, estetinio skonio ir esminių simbolinių ženklų (žmogus, pasaulio, Dievo suvokimas ir kosmosas kaip viena sistema), kurie sąmoningai tobulinti pagal tas formas. Konkretūs ženklai skirtingai pritaikomi skirtinguose tekstilės gaminiuose, tačiau nepriklausomai nuo to, ar tai audinys, mezginys, siuvinys ar pinti dirbiniai, ženklas išsaugo savo junglią formą ir galimybę sudaryti sudėtingas struktūras. Kaip matyti, gebėjimas jungtis su kitais ženklais susijęs su medžiagomis ir technologija. Ženklas, nors ir veikiamas audimui būdingos estetikos, vis tiek keičiasi pagal vienos ar kitos medžiagos ypatybes: tas pats raštas skirtingai atsiskleidžia audinyje, medyje, molyje, metale ar, pvz., erdviniame rituale – šokyje, nes kiekvienai medžiagai pritaikoma sava technologija, suformuojamas skirtingas paviršiaus piešinys.

Atskiras rašto ženklas paprastai piešiamas atskirai, kad nesiliestų prie kitų ženklų. Tai paaiškinome jau anksčiau. Paaiškinome ir šio požymio priežastį – tai siekis išsaugoti, išreikšti save, būti pačiu savimi [79; 10 psl.]. Tokia štai yra toji privatumo siekimo motyvacija.

Dėl šių priežasčių susiformavo nesuskaičiuojama gausybė vieno ženklo variantų. Tai buvo kiekvienos puošėjos garbės reikalas – sukurti savo individualų variantą. Liaudies dainose tai vadinama vingrybėmis.

Su vingrybėmis dainavau,
Su vingrybėmis kalbėjau *BB 320 – 1*

Naudojant priedus, sukuriamas perviršis, pasiekiamas kuplumas. „Kuplumas“ – tai sąvoka, sunkiai išsakoma kitais žodžiais ar išverčiama į kitą kalbą. Kitų kalbų atitikmenys vis tiek ne iki galo atskleidžia to kuplumo prasmę. Kuplu yra tai, kas netrukdomai susiformavo pagal savo vidinius dėsnius.

Kupliam daiktui nieko netrūksta ir nieko nėra nereikalinga“ [19; 74 psl.].

Kuplumas – tai proporcingas gausumas. Kuplus gali būti ąžuolas, liepa, kupli figūra, rūbai, derlius ir žmogaus gyvenimas. Taip pat ir raštas gali būti kuplus arba skurdus. „Skurdu“ yra kuplumo priešingybė. Tačiau kuplumas turi ribas – jis negali būti perdėtas, perkrautas. Jei raštas tampa per daug kuplus, jį reikia tvarkingai išdėstyti. Liaudies tradicijose minimi trejopi raštai ir triskart trys, arba devyni.

Merginos pirštines man mezga,
Trimis raštais puošdamos. *JLB 288*

Parodė bernelis man
Aštuoniažingsnį kumeliuką,
Aš parodyti tau noriu
Devynraštę skraistę. *BB 1061*

Aš turėjau margą juostą
Su devyniais išlinkimais. *BB 1061*

Panašiai net keliais lygmenimis papildomai sutvarkomas ir atskiras rašto ženklas. Pavyzdžiui, Lielvardės valsčiaus juosta (116 psl.) per visą ilgį išmarginta labai kupliais sudėtingos vidinės sandaros ženklais. Kiekvienam atskiram ženklui paklūsta įvairūs mažesni ženklai ir sukuriama sudėtinga geometrinių simbolių (ir skaičiavimo santykių) daugiapakopė hierarchija.

Simetrija – dar vienas atskiro ženklo stilistinis požymis. Simetrija tai fundamentali tokių objektų, kuriuos laikome sisteminga visuma, ypatybė. Reikia priminti, kad kasdienybėje simetrija dažniausiai suprantama kaip matematiškai idealus veidrodinis atspindys arba nuobodus ritmiškai besikartojantis piešinys – kaip sienų apmušalų. Toks simetrijos suvokimas nėra išsamus. Tenka priminti, kad gamtoje visiškai idealios simetrijos nėra. Simetrijos specialistai A. Šubnikova ir B. Kopikas rašo: „simetrija mes vadiname objektų sandaros dėsnį, arba tiksliau leidžiamų pokyčių grupę, kuri išlaiko nagrinėjamos sistemos struktūros vientisumą“ [24; 261 psl.].

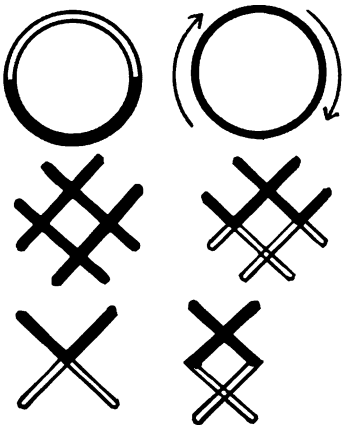

33 pav. *Atskiro savarankiško ženklo simetrijos pavyzdžiai*

Praktiškai bet kuris mūsų geometrinio rašto ženklas vienaip ar kitaip yra simetriškas ir vaizduoja pasaulio išdėstymo ir išraiškos dėsnius, prieštaravimus ir vienovę, dinamiką ir harmoniją.

Štai, pavyzdžiui, Saulės ženklo (33 pav.) apskritime viršutinį lanką atitinka apatinis. Tačiau kiekvienas puslankis turi savo reikšmę, lygiai kaip ir tas pats apskritimas, padalytas vertikaliai, įgautų kitas reikšmes.

Pirmajame pusapskritime (lanke) įkūnyta plėtra, antrajame – grįžimas į pradinę padėtį. Taip pat ąžuolo, metų ar vadinamajame šulinio ženkle aukštyn kylantis skliautas yra simetriškas tokiam pačiam, tik žemyn besileidžiančiam lankstui ir pan.

Nesuskaičiuojamos cikliškos simetrijos išraiškos matomos gamtos vyksmuose, jauno mėnulio, pilnaties ir seno mėnulio kaitoje, šviesos ir tamsos tarpusavio kaitoje, kur pagrindinė veikėja yra Saulė. Toji gamtos reiškinių simetrija aiškiai išreikšta per atitinkamų simbolinių ženklų simetrišką formą [80; 8 psl.].

Dar tenka pridurti, kad simetrija pasireiškia ne tik plokštumoje, bet ir erdvėje, ir laike, ir materialiuose objektuose, taigi ir ženklo geometrijoje, jos elementų grafiniame išdėstyme ir taip pat – o tai čia visų svarbiausia – ženklo kaip simbolio sandaroje. Kitaip sakant, kiekvieną geometrinio simbolinio ženklo regimąją dalį atitinka akimis nematoma reikšmė.

Matomoji ir nematomoji dalis yra „tarpusavyje lygiavertės“, arba tiksliau – atsiranda „reliatyvus tarpusavio panašumas ir susidaro bendra sistema“ [24; 261 psl.].

Latvių raštų ženklas, būdamas simetriškas, įkūnija pagrindinius pasaulio tvarkos dėsningumus ir leidžia suvokti prieštaravimų vieningumą ir harmoniją. Šia prasme rašto ženklas yra lyg mandala. Mandala (senųjų indų) – apskritimas. Indų religijose mandala – tai apskritimo formos arba daugiakampė meditacijos figūra [11; 93 psl.]. „Pagal Tibeto budizmą mandala susijusi su dviem reikšmių lankais, iš kurių vienas tarpusavyje susietas su kosmogonine, o antrasis – su ritualine sfera“ [14, I; 52 psl.].

Bendri formavimo ir sampratos principai

Neįprasta baltų geometriniuose simboliniuose ženkluose ieškoti ir įžvelgti mandalos požymių. Kas mus gali paskatinti

tai daryti? Pirmiausia tai, kad „mandala pati priskiriama prie labai skirtingos struktūros geometrinių ženklų“ [14, I; 52 psl.]. Antra, mandalos ir daugelis latviškų ženklų pasižymi šiais bendrais pagrindiniais požymiais: 1) turi apskritimo, taip pat kvadrato arba daugiakampio pavidalo išorinį siluetą ir 2) centrą, kuris nukreipia žvilgsnį į pagrindą.

Pati universaliausia mandala – tai Visatos modelis. „Be to, Visata atvaizduojama plokštumoje. Tai būdinga ir Visatos modeliavimui remiantis apskritimu arba kvadratu“. (Žr. „Didieji apskritimai, arba ženklų mandalos“, 166 psl.; 23–27 piešiniai, 72 psl.)

„Išorinis apskritimas reiškia visą Visatą, apriboja ją erdvėje, taip pat modeliuoja laiko struktūrą“ [14, I; 52 psl.]. Į išorinį apskritimą paprastai įtraukiamos pagrindinės vidines struktūras nulemiančios priežastys ir begalybės bei ciklišKumo modeliavimo elementai. Centras simbolizuoja viso tapsmo pradžią ir pabaigą, jame susiformuoja trečiasis, vaizdo plokštumai statmenas matmuo, išsiplečia veikla. Žvilgsnis krypsta į centre esantį simbolį arba ženklą. Centras susijęs su kitais vertikalios pasaulio struktūros simboliais: su pasaulio ašimi, pasaulio medžiu, pasaulio kalnu, ritualiniais statiniais. „Pats mandalos principas ne tik daug plačiau išplitęs už pačią mandalą, bet praktiškai yra universalus kaip Visatos modelis (ar vadinamoji astrologinė mandala) ir kaip priemonė ritualo arba individualios meditacijos metu pasiekti giliausiems pasąmonės sluoksniams [14, I; 52 psl.].

Mandalos ir meditacijos principai matomi daugelyje mūsų kultūros tradicijų: stovima ir šokama ratu apie laužą Joninių naktį, dainuojama ir šokama ratu ir kt. [78; 122 psl.]. Sugestyviai veikia ir pagal panašų principą sudaromos dauguma dainų: 1) išoriškai uždara visuma – ketureilis – ir 2) dėmesio sutelkimas [8; 39, 40 psl.] į ką nors vieną (centrą), kam skirtas dainų lyrinio Aš ir pasakotojo dėmesys.

Mandalos bruožų galima įžiūrėti ir Lielvardės juostos ženkluose, apvaliose segėse, lėkštėse, gyvenamųjų būstų planuose (keturkampis su židiniu viduryje) ir kaimo sodybos išdėstyme erdvėje, daugelyje centro atžvilgiu simetriškų raštų ženklų: rožėse, saulytėse, darželiuose ir kt.

Mūsų kultūra apskritai, taip pat ir geometrinis ženklas, simboliškai išreiškia protėvių pasaulio suvokimą, savą

žmogaus – visuomenės – gamtos (Kosmoso, Visatos) santykių modelį, savą būties supratimą.

Tuo pat metu tai yra tikslus sąmonės modelis, verčiantis klausti: ar latviai meditavo? Įrodymų, kuriuos būtų galima pavadinti šiuo žodžiu – „medituoti" – mes tikriausiai nerasime. Tačiau galime paklausti kitaip – ar latviai atlikdavo veiksmus, kurie kasdienybės sąmonę, kartą pažadintą, pakeldavo į dvasiškai aukštesnius ir subtilesnius lygmenis, priartindavo prie Būties gelmių? (Toks iš tiesų yra meditacijos uždavinys). Robertas Mūkas sako: „Teoriškai meditacija grindžiama totalia organizmo ir aplinkos, „aš" ir pasaulio sąveika. Kaip tokia, meditacija yra savęs pažinimo, saviraiškos procesas ir tuo pat metu pasaulio išraiška. Pažindamas save, aš pažįstu pasaulį, ar tiksliau, pažįstu (tiktai) save, nuo senų senovės ir neišvengiamai esantį pasaulyje. Įeidamas į save aš nebėgu, neišsisukinėju nuo dalyvavimo pasaulio įvykiuose, nes kelias į vidų yra ir kelias į išorę."

Žiūrint tokiu rakursu, reikia pripažinti, kad dvasiniai apmąstymai, savistabos ir pasaulio pažinimo arba meditacinės būsenos yra neasiejami latvių tradicinės (ir ne tik) kultūros elementai, kuriuos ir šiandien patiria ne vienas liaudies dainų atlikėjas ar šokėjas, ne vienas folklorinių ansamblių muzikantas ar raštų audėja.

„Meditacija – tai ne intraversiškų ar į transą panašių būsenų kultivavimas, bet gebėjimas matyti daiktus aiškiau negu tai įmanoma esant normaliai sąmonei" [25; 16 psl.].

Kitaip tariant, tai yra rūpestingai išpuoselėtas gebėjimas sutelkti dėmesį ir suvokti žinias, kurios „nesuvokiamos protu". Reikia pabrėžti, kad pagal naujausias psichologines teorijas „sąmonė ir pasąmonė nėra dvi atskiros psichikos sudedamosios dalys, bet sąveikos su pasauliu rūšys" [25; 162 psl.].

Kaip matėme anksčiau, egzistuoja suvokimo ir aplinkos darna, galinti susidaryti priklausomai nuo vidinių ir išorinių impulsų, minčių, dėmesio rūšies ir, suprantama, nuo dėmesį patraukiančio geometrinio simbolinio ženklo poveikio. Ženklas šiuo atveju tarsi matrica išdėsto psichologinius vyksmus (mąstymą, jutimus, nuovoką), nukreipdamas dėmesį į platų, visaapimantį (Esaties) sąmonės lauką.

Proceso bruožai pasireiškia ženklo simbolikoje, konstrukcijoje, suvokimo reikalavimuose. Procesas –

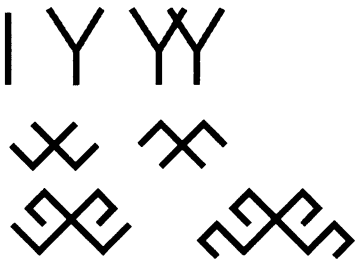

34 pav. *Jumis įvairiose augimo ciklo stadijose*

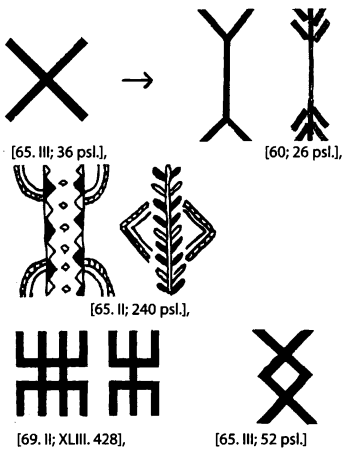

35 pav. *Visa, kas gyva, kas auga – ir medis, ir žmogus*

*
Energinis laukas – spinduliavimas, kurį erdvėje ar kitoje aplinkoje skleidžia bangos arba elementariųjų dalelių rotacija (spinas) [131; 207 psl.]. Jautrus žmogus tą spinduliavimą sugeba pajausti, tai ypač būdinga meno darbų bei jų žmogui padaryto įspūdžio suvokimui.

kiekvienas judėjimas laike ir erdvėje pereinant iš vienos padėties į kitą. Tarkim, Jumis – vaisingumo, derlingumo, geresnio augimo, didėjimo simbolis. Pagal derlingumo ciklus gamtoje Jumis simbolizuoja konkretų procesą, kurio pradžioje sėjama, o vėliau prinoksta vaisiai. „Gyvosios formos ne yra, o tampa“ [31; 61 psl.].

Tačiau mums žinomi įvairūs Jumio ženklai – ir paprastas, ir dvigubas, ir dar su vešlesnėmis (kuplesnėmis) atšakomis, kurios savo ruožtu nukreiptos ir aukštyn, ir žemyn. Kuris gi tuomet yra „tikrasis“?

Šie įvairūs ženklai nėra meniškas Jumio temos plėtojimas, o tik žymi įvairias vaisingumo ciklo stadijas. Ciklas tampa aiškus, kai Jumio ženklai išdėstomi pagal jų sudėtingumą (34 pav.). Jumio ženkle viskas auga, bręsta, dauginasi ir noksta. Paprasčiausia Jumio forma – tai dvasinio aktyvumo ir vyriškos jėgos ženklas Jonas, o sudėtingiausias – Martynas, žymintis visko sudegimą, sudžiūvimą, susiraukšlėjimą, susiraitymą, sugrįžimą atgal į pradžią. Ir žmogus į amžiaus pabaigą, prieš išeidamas iš gyvenimo, sulysta ir sulinksta.

Ir kitų ženklų „kuplinimas“, išdėstymas pagal jų formų laipsniško „kuplėjimo“ požymius iš tiesų atskleidžia simbolizuojamojo objekto ar proceso tapsmo kokybę ir stadijas [81; 12,13 psl.].

Yra ženklų, simbolizuojančių kokį nors objektą arba reiškinį, kuris pirmąją suvokimo akimirką atrodo nekintantis, o iš tikrųjų paklūsta nuolatinei vidinei kaitai, kai pereinama iš vienos padėties į kitą. Pavyzdžiui, saulė nuolat šviečia, žmogus auga, bręsta ir keičiasi, bet kūnas sensta ir miršta. Naujausi psichologijos tyrimai rodo, kad žmogaus tapsmą taip pat reikia suprasti kaip procesą. Ir organizmo raida yra procesas [25; 161 psl.; 31; 58 psl.].

Latviškam sampratai tai visiškai priimtina, todėl, pavyzdžiui, kartais viską, kas gyva, kas auga – ir medį, ir žmogų, simbolizuoja tie patys ženklai (35 pav.).

Visus objektus ir reiškinius, kuriuos simbolizuoja ženklai, reikia suprasti kaip procesus. Proceso vidinį ir išorinį judėjimą arba kitimą nusako ženklo forma arba grafinė konstrukcija. Jį išreiškia ženkle įkūnytų formų veržlumas, linijų kryptys ir bendrai sukurta įtampa. Kiekvienas taškas, linija, kiekvienas ženklas sukuria savo **energinį lauką***, ir tai yra realūs efektai [76].

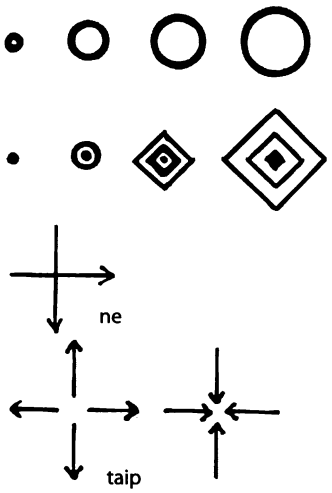

36 pav. *Viskas prasideda nuo taško ir įgauna apskritimo arba kryžiaus struktūrą*

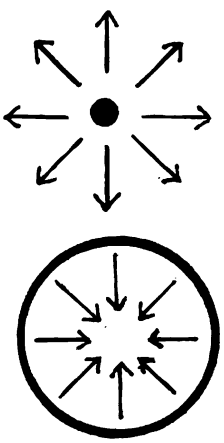

37 pav. *Vyksmo pradžia ir pabaiga*

Kiekvienas ženklas įkūnija judėjimą nuo jo pradžios, nuo pasaulio sukūrimo pradinės stadijos. Ženkluose pirmoji judėjimo išraiška yra taškas, kuris tik vėliau išsivysto, išsiplečia įgaudamas dvejopą struktūrą – apskritimo ir kryžiaus (36 pav.).

Apskritimas kaip simbolis prasideda ne nuo kurio nors rato linijos taško (tokiame taške gali prasidėti tik kokia nors nedidelė aiškinamoji simbolinė sąvoka). Apskritimas kaip simbolinė visuma prasideda nuo centro, t. y. taško centre, jam plečiantis tolygiai į visas puses, tolstant nuo centro iki begalybės, tuo pat metu sukantis ir įgaunant kitokius santykius. Procesui, vystymosi ciklui baigiantis, apskritimas susitraukia iki mažo taškelio centre, kol išnyksta tuštumoje.

Taip pat ir kryžiaus ženklas prasideda centre ir vienu metu plečiasi 4 (8) kryptimis.

Reikia atskirti šio (ir bet kurio kito) ženklo užrašymo kryptis nuo ženklo kaip simbolio judėjimo krypčių. Judėjimas ženkluose prasideda centre, išsiplečia ir įveikęs visą ciklą vėl sugrįžta į pradinę padėtį, tašką (37 pav.).

Judėjimo kryptys ir formos yra simbolizuojamus objektus ar reiškinius apibūdinantys dydžiai. Jie papildomai atskleidžia įvairias simbolizuojamo proceso stadijas ir savitumus. Kartais ženklo grafinė sandara išreiškia erdvėje ir laike įvykusį reiškinį arba objektą. Vadinasi, pats ženklas gyvuoja kaip judesių visuma [81; 13 psl.]. Deja, kasdienė vizualioji patirtis mus pripratino ornamentą (raštą) suvokti daug siauriau – kaip statišką. Kartais gyvąjį raštą šiandien daugelis laiko tarsi sustingusiu. Toks požiūris verčia ženklą laikyti dekoratyviu žetonu, žyme, vietoj visų simbolinių ir praktinių funkcijų geriausiu atveju paliekant jam estetinę negyvos, statiškos, paviršinės puošmenos paskirtį. Jei į ženklą žiūrima ne kaip į procesą, jis praranda savo tiesos sąsajas su simbolizuojama tikrove, kuri visą laiką kinta. Vadinasi, toks ženklas iš simbolio virsta paprastu rodomuoju ženklu, nes be judesio susiaurėja jo reikšmė ir prasmė.

Su judėjimu susijęs dar vienas rašto ženklų požymis. Beveik visada ženklai išdėstomi kampuose, 45° kampu su kompozicijos išoriniu kraštu. Visas taip išdėstytas formas žmogus suvokia kaip dinamiškas, judančias. Ženklų išdėstymas kampuose, t. y. nuožulniųjų kampų (dinamika) pranašumas palyginti su statmenomis ir gulsčiomis linijomis

(statika) – tai latviško ženklo ir rašto pagrindas. Ženklo suvokimas ir paaiškinimas taip pat yra procesas. Nors ženklą galima pamatyti akimirksniu, lygiai kaip situaciją ar figūrų išdėstymą šachmatų lentoje, jo suvokimas ir analizė reikalauja laiko. Pats ženklų suvokimas ir vieno ženklo paaiškinimas remiantis gretimu ženklu yra dinamiškas procesas. Tą patį galima pasakyti ir apie meditacinį tyrimą, kai dėmesys sutelkiamas ne į sąmonės, bet į pasąmonės klodus.

Proceso, vyksmo požymių esama ir raštų kompozicijose, jų struktūrose. Jose įkūnytos įdomios judėjimo idėjos ir principai, kuriuos apžvelgsime atskirai.

Nuskėlimo arba apkarpymo principas taikomas juostose ir ruožų (arba eilių) kompozicijose, esančiose kampuose išdėstytų ženklų plotuose. Toks reiškinys atsiranda, kai ženklas, vis turtinamas ir plečiamas, tampa didesnis už pačios kompozicijos ruožą. Papildytasis ženklas išsiplečia už šio ruožo ribų, bet mes matome tik jo dalį. Kad gautume visą ženklą, jį reikia „užauginti“ ir nematomoje dalyje [13; 79psl., 213, 216 psl., 29.II; 15, 62 psl.].

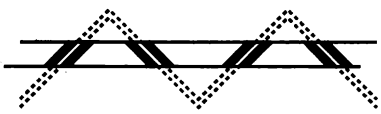

38 pav. *Nuskėlus arba apkarpius sukuriamas naujas ženklas*

Jei nuskelta labai nedaug, tai nedaro įtakos bendrai ženklo formai ir suvokimui, kaip, pavyzdžiui, Krievenų Maros juostoje, kur beveik visi ugnies kryžiai, nors ir skirtingų dydžių, išdėstyti vienodo pločio ruože ir yra truputį nuskelti. Čia nuskėlimas laikytinas racionalaus taupumo arba supratingo **kuklumo bruožu**.

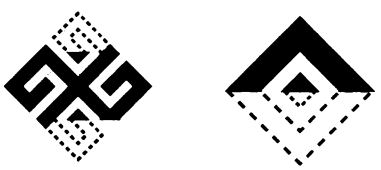

39 pav. *Nuskelta yra dalis arba pusė sveikojo ženklo*

Nuskeliant net iki pusės viso ženklų pločio (kartais net daugiau kaip pusę) [29.II; 27 psl.], iškyla daug kitų principinių dėsningumų. Tokio nuskėlimo atveju mes paprasčiausiai gauname lyg ir dvi skirtingas formas arba ženklus: 1) tiesiogiai matomą ir 2) visą ženklą, kuris sujungia matomąją ir nematomąją dalį. Taip, pavyzdžiui, nuskeldami laužyto zigzago viršūnes (38 pav.), gauname ruožą į kairę ir į dešinę pasvirusių linijų, kurios iš esmės tampa visai kitu ženklu.

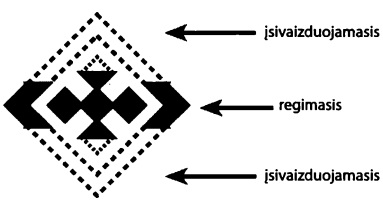

40 pav. *Matomas pasaulis tęsiasi nematomajame*

Panašūs pokyčiai vyksta ir su ugnies kryžiumi (svastika), kuris, nuskėlus viršūnę, virsta sukryžiuotu arba paprastuoju žalčiu, tas pats atsitinka ir su kitais ženklais (39 pav.).

Taigi, iš tikrųjų nuskėlus dalį vieno ženklo sukuriama nauja forma ir prasmė (40 pav.).

Mūsų jutiminei nuovokai pavaldus matomas ženklas turi savą, nepriklausomą simboliką ir yra susijęs su pilnuoju ženklu ir jo simbolika. Prisiminkime, kad simboliniai ženklai aiškinami, remiantis vieni kitais. Nuskėlimo situacija simbolizuoja, kad **regimasis pasaulis nėra baigtinis**, kad jis tęsiasi nematomajame, arba subtiliajame, pasaulyje, ir skatina vaizduotę. Tuo pat metu ji simbolizuoja ir tai, kad įvairios erdvės (materiali ir dvasinė) suvokiamos ir egzistuoja vienu laiku. Tai situacija, kai ir laike, ir erdvėje susikerta tai, kas apčiuopiama ir kas įsivaizduojama.

Nuskėlimo geometrinius principus visapusiškai išnagrinėjo A. Dzėrvytis [28; 213, 216 psl.]. Jis rašo: „Kad papildytą (praturtintą) rašto elementą būtų galima įsprausti į siauresnį ruožą, tą pagrindinį raštą mėgdavo apkarpyti. Jį apkarpydavo arba simetriškai iš abiejų pusių, arba paprasčiausiai perkirpdavo viduryje per pusę, nes nuo to kompozicijos vertė nesikeičia“ (tikriausiai turima galvoje estetinė vertė).

Prie geometrinių simbolinių ženklų aiškinimų esmės priartėjo A. Karlsonė, rašydama apie žaltį latvių austinėse juostose: „Kol kas nerandama atsakymo į klausimą, ar šiuo atveju esminė yra matoma piešinio dalis, primenanti „žaltį“, ar visas elementas. Tačiau ginčas dėl to, ar „žaltys“ yra „apkarpytas ugninis kryžius“, ar „ugninis kryžius“ – tai du sukryžiuoti „žalčiai“, nedavė jokių rezultatų, nes lygiai taip pat galima būtų ginčytis, ar trikampis yra pusė rombo, ar rombas yra du suglausti trikampiai“ [13; 79 psl.]. Pritaikydami šią mintį kitiems ženklams, vis dėlto matome, kad ne visada du nuskeltieji ženklai sudaro vieną elementą. Ryšys truputį kitoks, t. y. nuskėlimo atveju matoma dalis visuomet yra sudedamoji viso elemento dalis. Visas ženklas apima ir matomą ženklą. Kas esmingiausia, ieškoti reikia ne matomoje ir ne pilnoje dalyje, net ir ne nematomoje dalyje atskirai, bet ten, kur susipina visos šios atskiros dalys. Matomos dalies ženklui čia tenka svarbiausia reikšmė, nes jis atstovauja pirmiausia simbolizuojamam objektui arba procesui ir tik vėliau atsiskleidžia, į kokį glaudesnį sąlytį (t. y. ženklą) jis įtraukiamas, o ne atvirkščiai.

Tam būtina dalį ir Visumą matyti vienu laiku ir suvokti bendrą proceso kryptį (41 pav.).

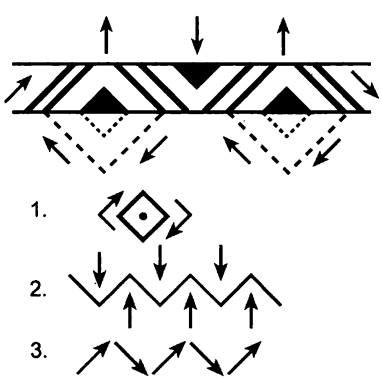

41 pav. *Daugeriopų judėjimo krypčių vienalaikiškumas ženkluose.*

Ir pagaliau, ženklas kaip Visumos principas, arba tendencija. Tai turėtume suprasti kaip kiekvieno atskiro ženklo postūmį sutvarkyti pasaulį (objektą arba vyksmą) kaip atskirą visumą. Šis pasaulis turi labai daug aspektų, kuriuos žymi ženklai. Bet ženklai čia ne plytos, kurias reikia sukrauti krūvon, kad gautume visumą, o kiekvienas ženklas kiekvieną akimirką aprėpia šią visumą. Ženklas sutelpa į ženklą ir pereina kiaurai vienas per kitą.

Išplėstines raštų kompozicijas arba struktūriškai sudėtingus ženklus reikia suvokti kaip simbolinių reikšmių visumas konkrečioje laiko ir erdvės situacijoje. Ją formuoja įvairių krypčių jėgos, atsiradusios iš vieno pirmapradžio centro (visų ženklų centrai susitinka viename taške), kur konkrečiame sakralinių vertybių lauke vienu metu galime matyti ir praeitį, ir ateitį, ir amžinąją dabartį.

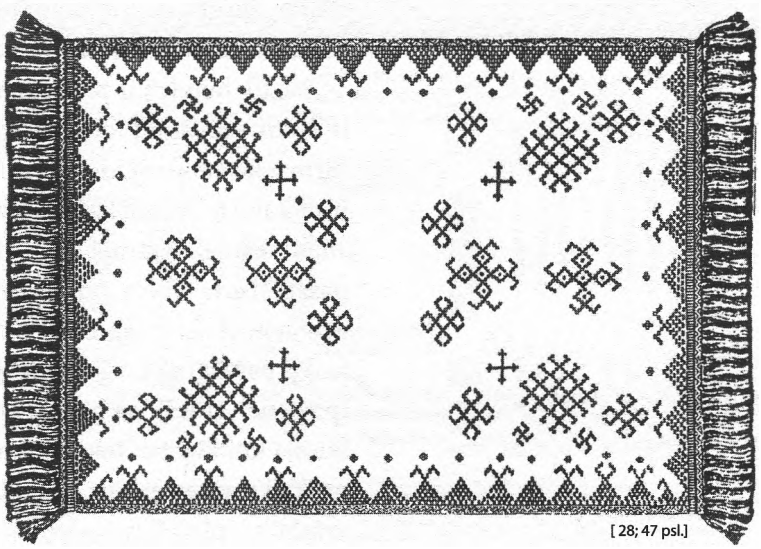

[28; 47 psl.]

XII a. latgalių vilnonė skraistė. Karlio valsčius. V. Ginterio rekonstrukcija.

JUDĖJIMO IDĖJOS LATVIŲ RAŠTŲ SANDAROJE (STRUKTŪROJE)

Šiame skyriuje dėmesį sutelksime į tokias raštuose išreiškiamas judėjimo idėjas, kurios naudojamos atskirų kompozicijų struktūrose, bet ne visuomet laikomos pačiomis būdingiausiomis. Tačiau jų reikšmė suvokiant bendrą raštų vaizdą ne mažiau svarbi – ypač struktūriniu požiūriu.

Ne tik bendrų ir plačiai paplitusių pagrindinių principų, bet ir atskirų unikalių idėjų naudojimas sudarant raštus liudija, pirma, kad atskira idėja iš principo buvo laikoma reikšminga ir reikalinga ir todėl buvo įtraukta ir pasiliko latviškų raštų „bibliotekoje“. Antra, kad latviški raštai kaip ir latviškoji pasaulėjauta tebėra gana pastovūs, tačiau nuolat vystosi ir atsinaujina. Ir, jei apie kokią nors išplitusią idėją galima sakyti, kad ji patvirtina nusistovėjusią ir būdingą tradiciją, tai atskira (pavienė), priešinga bendrai tradicijai ir nepopuliari [idėja] liudija kitokią, bet tokią pat reikalingą ir reikšmingą kaip unikali savivertę, kuri laikui bėgant gali aktualizuotis ir tapti svarbi bei plačiai pripažinta. Tai mūsų raštų sandaros raidos idėjų lobynas, reikalingas kaip normalaus novatoriškumo šaltinis. Vis dėlto, kad judesio idėjos „neišsisklaidytų“, jos tiriamos, nagrinėjant R. Zarinio „Latvių raštų“ trijų tomų 1990 m. pakartotinį leidimą.

Nuo optinės iliuzijos iki mikro ir makro pasaulio modelių.

Labai aiškiai judėjimo idėjos įžiūrimos lininių audinių raštuose, kur grupuojamos šviesios ir tamsios formos sukuria optinę judesio iliuziją, kurios poveikis primena septintojo–aštuntojo dešimtmečio dailės kryptį opartą. Pavyzdžiui, Stirnienos valsčiaus rankšluosčių raštai (42 a pav.) – puikus

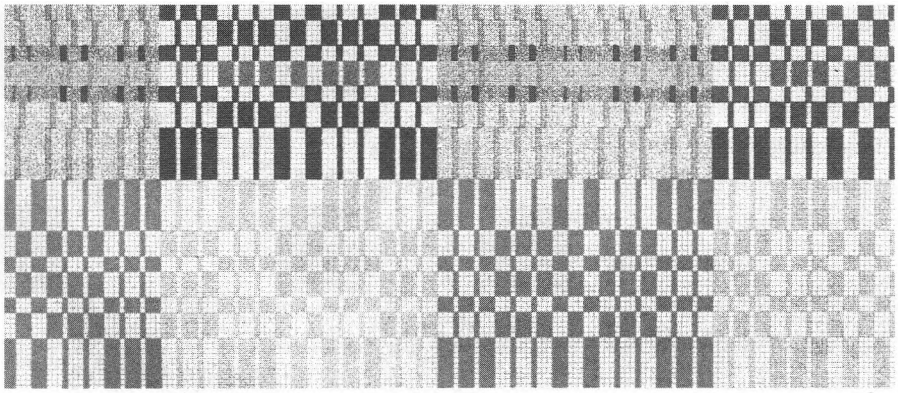

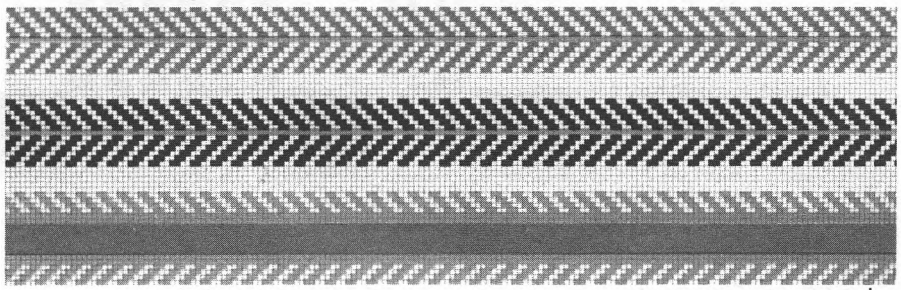

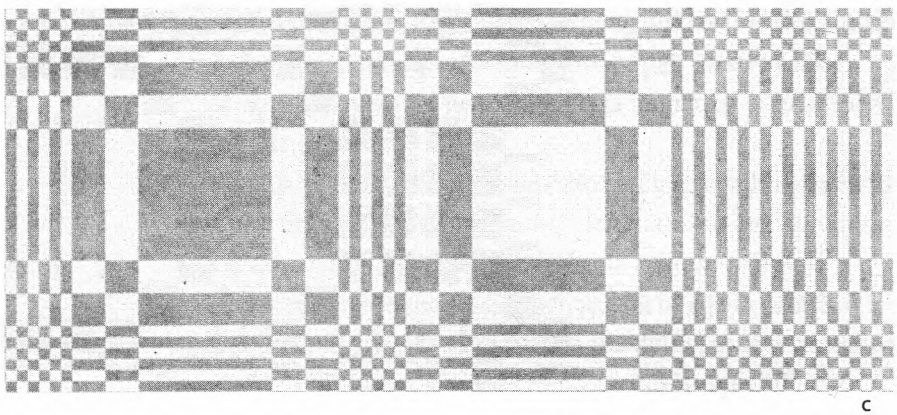

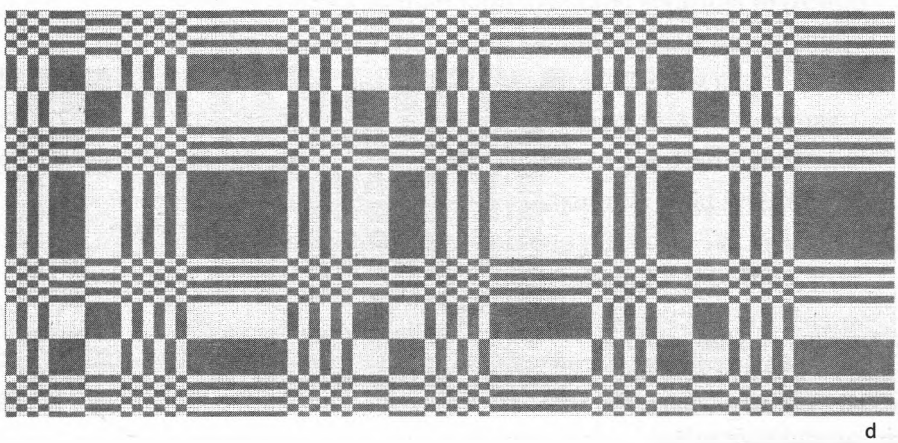

42 pav. *Judėjimo idėja „Latvių raštuose“: a – Stirnienos valsčius, rankšluosčių raštai, b – Praulienos valsčius, prijuostės raštas, c – Bartos valsčius, rankšluosčių raštas, d – Rėznos valsčius, paklodės raštas*

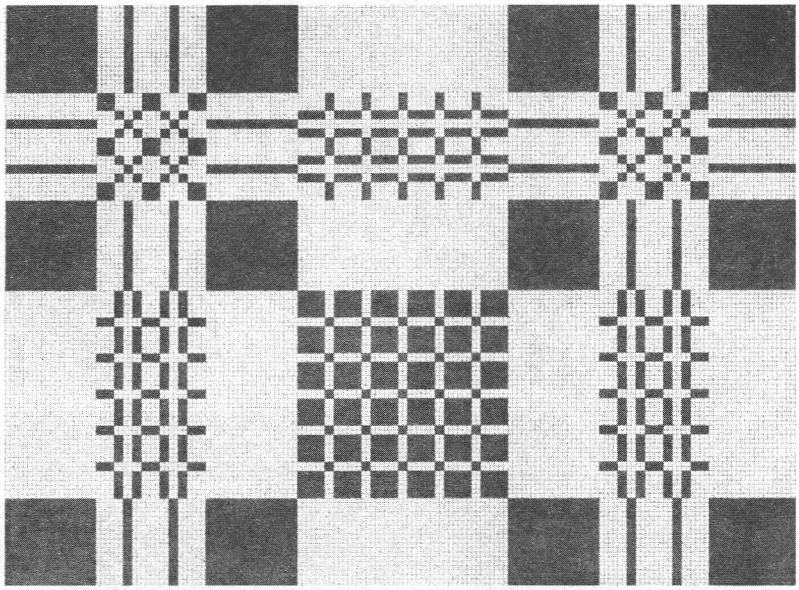

[69.i; XXII. 212g]

e

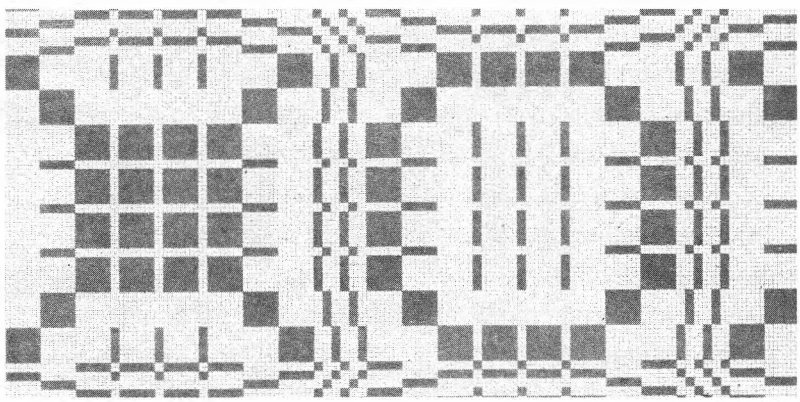

[69. l; XXII. 212b]

f

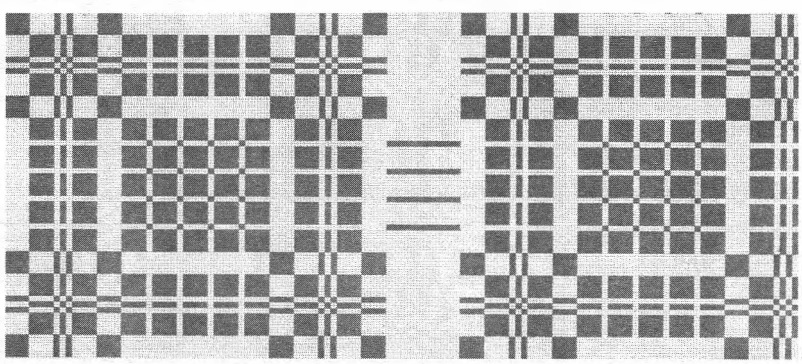

[69. l; XXII.212c]

g

e – Dunikos valsčius, audinio raštas, f – Rucavos valsčius, staltiesės raštas, g – Bartos valsčius, staltiesės raštas

oparto liaudies mene pavyzdys. Pagrindinė judėjimo kryptis – horizontaliai – pirmyn ir atgal, su peršokimais, mirguliavimu, su šviesesniais ir tamsesniais sektoriais. Ir Praulienos valsčiaus prijuostėse (42 b pav.) horizontalios linijos dėl spyglių rašto iliuziškai išlinksta, banguoja. Judėjimas vyksta ir vertikalia kryptimi, o spygliai ruožo pločiu mirga, tarsi banguodami.

Judėjimas ratu matomas Bartos valsčiaus lininių rankšluosčių raštuose (42 c pav.). Čia tiesiog fiziškai juntamas judesys smulkiųjų linijų ruože prieš statiškus pakraštyje išdėstytus didžiuosius kvadratus. Apie kiekvieną kvadratą – aura, kiekvienas centras atskiras, auros susiliečia ir pereina viena į kitą. Judėjimo krypsta nuo centro į pakraščius kaip ir apskritimuose bei išlinkimuose apie kvadratus ir tarp jų.

Tuo tarpu Rėznos valsčiaus paklodės raštuose (42 d pav.) panaši idėja perteikiama ne tiek optinėmis, kiek ritmiškomis priemonėmis, išreiškiančiomis judesį. Jei žvelgsime pasitelkę vaizduotę, vieni ir tie patys plotai (visumos, pasauliai?) atrodys tai kaip tankios suspaustos, tai kaip lengvos, puraus pynimo struktūros, išreiškiančios daug aukštesnę plokštumos organizacijos pakopą, kuri savo ruožtu gali virsti visiška tuštuma (42 c pav.). Šį procesą galima nagrinėti ir priešinga kryptimi.

Su taip ar panašiai išreikštais kintančio pasaulio sandarumo arba skirtingo tankumo pasaulių vienalaikiško egzistavimo motyvais austų lininių rankšluosčių ir kituose raštuose susiduriame kiekviename žingsnyje. Kartu su šia mintimi atskleidžiamas ir mikro bei makro mastelio (mikro ir makro kosmoso?) motyvas. Čia kiekviename žingsnyje didesnių ir pačių didžiausių matmenų kvadratai atkartoja mažesnių ir pačių mažiausių matmenų kvadratus, kaip, pavyzdžiui, Dunikos valsčiaus audimų raštuose (42 e pav.).

Atidžiau įsigilinus į tokių raštų struktūrą, pastebimas griežtas šviesių ir tamsių plotų simetrijos dėsningumas. Kiekvienas tamsusis kvadratas atsiranda kelių šviesiųjų plotų arba šviesių spindulių susikirtimo taškuose. Tai, ką iš pradžių pajuntame, priimame kaip akių tinklainės dirginimą, kaip optinę iliuziją tamsios dėmelės pavidalu (42 f pav.), kitame panašios struktūros darbe sąmoningai parodoma kaip savarankiškas taškelis (kvadratėlis) (42 g pav.). Asociatyvioje plokštumoje toks raštas atitinka materijos ir dvasios tarpusavio

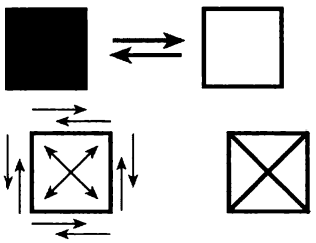

43 pav. *Kvadratas ir jo statieji kampai bei įstrižainės.*

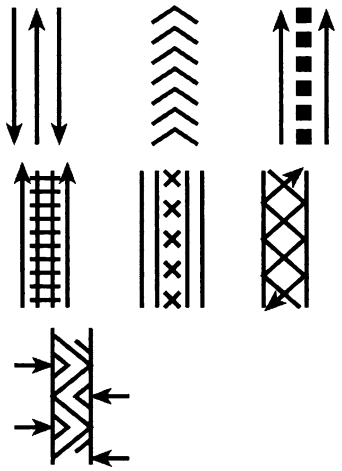

44 pav. *Kiekvienos juostos raštas – judėjimas.*

Nuo paprastos linijos iki sudėtingo proceso ir harmoningo judėjimo.

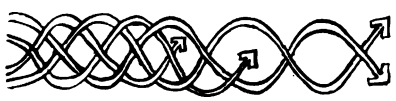

45 pav. *Pinant raštas vyniojasi ir sukasi.*

santykių modelius arba šiuolaikinės fizikos požiūrį į kristalinę pasaulio sandarą, kurios pagrindą sudaro energiškai informatyvių srovių (stygų) tinklas, pro kurį prateka visų Visatos erdvių srovės [76].

Šitie raštų motyvai, jų struktūrinė ir simbolinė prasmė tiesiogiai susijusi su panašios reikšmės tinklais (raizginiais), pav., pirštinių raštuose, kurie šiame leidinyje pavadinti „Pasaulio audiniu".

Pasaulio audinys raštuose išreiškia horizontaliojo ir vertikaliojo (pasyviojo moteriškojo ir aktyviojo vyriškojo) elemento ar jėgos vieningumą dviejose iš esmės skirtingose padėtyse. Būdami statiški šie elementai sukuria lyg ir koordinačių erdvę kitiems ženklams, būdami dinamiški – iš įstrižainių sudaro ritmiškus įstrižus langelius ir formuoja tolesnių procesų centrus. Pasaulio audinio rašte išryškėja tokie stačiojo ir nuožulnaus kampo skirtumai ir reikšmės: statusis – statika, bergždumas, mirtis ir pan.; nuožulnusis – dinamika, kūryba, gyvybė, aktyvumas ir pan. Remdamiesi tokiomis vertybių koordinatėmis išnagrinėsime vieno konkretaus kvadrato semantiką.

Labai įvairios galimo judėjimo schemos naudojamos juostose. Jau pati juostos forma, jos rašto suvokimas laike ir etapais kreipia mintį šia linkme. Jau pats juostų kompozicijų pagrindas – ritmas savaime išreiškia ir sukelia judėjimą. Taip pat ir linijinės formos, nusidriekdamos, nuvinguriuodamos priverčia mūsų žvilgsnį sekti jomis, judėti. Štai kelios būdingiausios paprasčiausio judėjimo schemos juostose.

Tačiau esama ir daug sudėtingesnių atvejų, kai suskamba tikra judesių polifonija, kuri remiasi grafine ir spalvų ritmika, pvz., Krustpilio valsčiaus austose juostose.

Daugumoje juostų judėjimas iš šonų įrėminamas ryškiu ruožu (arba juostele), patvirtinančiu savidrausmę, savęs apribojimo pripažinimą. Išimtimi galima laikyti Kačanovos valsčiaus juostas, kur šoninių apribojimo linijų atsisakymą galima traktuoti kaip specialius ritmo atvejus. Tai, kad nenaudojamos šoninės juostos, gali lemti ne tik kitoks estetinis pojūtis, bet ir visiškai kitoks juostos raštų audimo būdas (45 pav.). Šiose juostose iš viso nėra jokio apribojimo, be to, pati juosta audžiama taip, kad šiuo atveju į raštą reikia žiūrėti

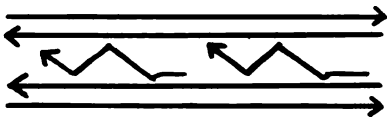

[69 II; XLVI . 451 a]

46 pav. *Klaidos arba brokas sukūrė asimetriją.*

ne kaip į esantį plokštumoje, o kaip į besisukantį apie centrinę išilginę ašį.

Yra ir savitas priešingas atvejis – Anos valsčiaus juosta, kur judėjimą galima paaiškinti kaip 46 pav. ir kur kraštinės apribojimo linijos yra tokios ryškios, kad vizualiai spaudžia viduryje esantį, regis, beirstantį vidinį raštą. Sunku pajusti rotacinio ir spiralės pavidalo ritmo pakilumą. Ypatinga, kad čia centrinėje dalyje pastebima nedidelė asimetrija (klaida audžiant ar piešiant?).

Tačiau daugeliu atveju judėjimas juostos pločiu sudrausmina iš vidaus, disciplinuoja, o kraštinės linijos vizualiai užbaigia, paženklina ribas, o ne siekia suvaldyti jėgas.

Labai spalvingos ir įdomios yra triruožės Krustpilio valsčiaus juostos, kurių kompozicijos primena praturtintą paprastąjį trijų krypčių juostų variantą. Čia kiekvienas ruožas yra savarankiškas, o tarp jų beveik visuomet būna įterptas koks nors tarpinis ruožas. Ir vėl išimtis yra iš Anos valsčiaus. Juostoje (47 pav. e) neutralusis tarpinis ruožas virpa, suskirstymas ruožais neryškus ir žvilgsnis lengvai slysta tiek juostos ilgiu, tiek pločiu. Visais atvejais pastebima centrinė simetrija. O apie kitus judėjimo būdus juostose pakalbėsime truputį vėliau.

Judėjimas – pati bendriausia bet kokio pokyčio išraiška. Daugeliu atvejų jis lydi kitų sudėtingesnių idėjų „įrašymus“ raštuose. Pavyzdžiui, ant Kazdangos valsčiaus verpstės (49 pav.) tas pats rašto elementas saulutė po truputį mažėdamas pasikartoja tris kartus. Tai sudėtingas judėjimo atvejis, nes keičiasi **matmenys** – vienas ženklas, bet trys skirtingi dydžiai. Panašią matmenų kaitą galima pamatyti ir ant Jaunaucės valsčiaus mentelės ir, tarkim, kai kuriose judančiose lubų puošmenose – soduose, kurias kuriant sudaromos keturios, kartais šešios ir daugiau tokios pat formos ir konstrukcijos, tik viena už kitą mažesnės figūros.

Kad dydis gali kisti, yra labai svarbu. Tuo naudamiesi, galime sau leisti mažą ornamentinį ženklą, kad ir iš kokios nors juostos ar skraistės, padidinti iki norimo dydžio nors ir 10 ar 100 kartų, jei tai būtų būtina siekiant rimtų teigiamų tikslų. Minėti pavyzdžiai patvirtina, kad mūsų protėviai žinojo, jog ženklas gali būti įvairių dydžių, be to, tuo pat metu – egzistuoti ir erdvėje. Pats ženklas, jo sandara sujungia, supina.

47 pav. *Juostos: a – Jaunpiebalga, XIX a. II pusė; b – Vecpiebalga XIX a. I pusė; c, d – Kačanovos valsčius; e – Anos valsčius. Kiekvienoje juostoje galima pamatyti judėjimo idėją.*

Matmenų keitimosi galimybė tarsi „išlaisvina“ ornamentą. Raštuose įamžintas dydis jau nebėra vienintelis leistinas. Rašto ženklas išsilaisvina iš tiesioginių sąsajų su puošiamu paviršiumi ir jo matmenimis ir sugrįžta į savo bendrąją, universaliąją savivertės būklę.

Kita tokia pat reikšminga, su judėjimu susijusi idėja, įtraukta į „Latvių raštus“ – tai galimybė plokščiam ornamentui pavirsti, **transformuotis į erdvinį** ornamentą, t. y. įgauti trečiąjį matmenį. Tos idėjos užuomazgas galima įžiūrėti ruožuotų raštų Vidžemės apklotuose. Čia laipsniškas spalvų ruožų perėjimas nuo tamsių iki šviesesnių, nuo vieno atspalvio į kitą, sukuria ryškią erdvės iliuziją, kurią dar labiau sustiprina šalia esantys nedideli tamsių atspalvių plotai ir atskiri smulkesni šviesos akcentai (50 pav.).

Neabejotina erdvės iliuzija kyla ir žiūrint į Ledmanės valsčiaus moteriškos kepurės raštą (48 pav.). Šiltų, šaltų, o tuo pat metu šviesių, tamsių spalvų santykis sukuria saulėtos dienos įspūdį, kuriam kontrastuoja mėlynas nakties dangus, ir erdvės viziją, kur šiltas ir jaukus pirmo plano artumas kontrastuoja su begaliniu ir beaistriu kito pasaulio tolimumu. Erdvė ir šviesa čia pavaizduotos sąmoningai, nes jos susijusios su simbolinėmis rašto reikšmėmis.

[69. II; XXXIII, 326 d]

48 pav. *Moteriškos kepurės rašto fragmentas. Ledmanės valsčius.*

Tačiau erdvinis raštas egzistuoja ir nepriklausomai nuo plokštumos. Tai kiekvieno žmogaus, žmonių grupės, visuomenės, tautos kultūroje įsisavintos teritorijos erdvinio organizuotumo pakopa tobulumo link. Toks organizuotas, sutvarkytas (arba nesutvarkytas) erdvinis raštas būdingas kiekvienai erdvei ir sistemai.

Teoriškai raštų ženklai ir ritmai jungia tai, kas jau kažkada erdvėje buvo, tai, kas jau patirta ir įsisavinta. Rašte ir rašto ženkle erdvinis reiškinys, arba objektas – t. y. erdvė –

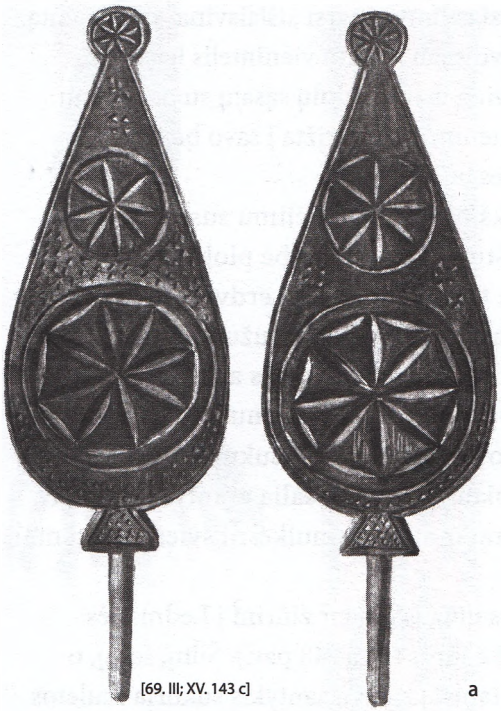
[69. III; XV. 143 c]

a

[65. I; 118 psl.]

b

[65, I; 129 psl.]

c

[65, I; 128 psl.]

d

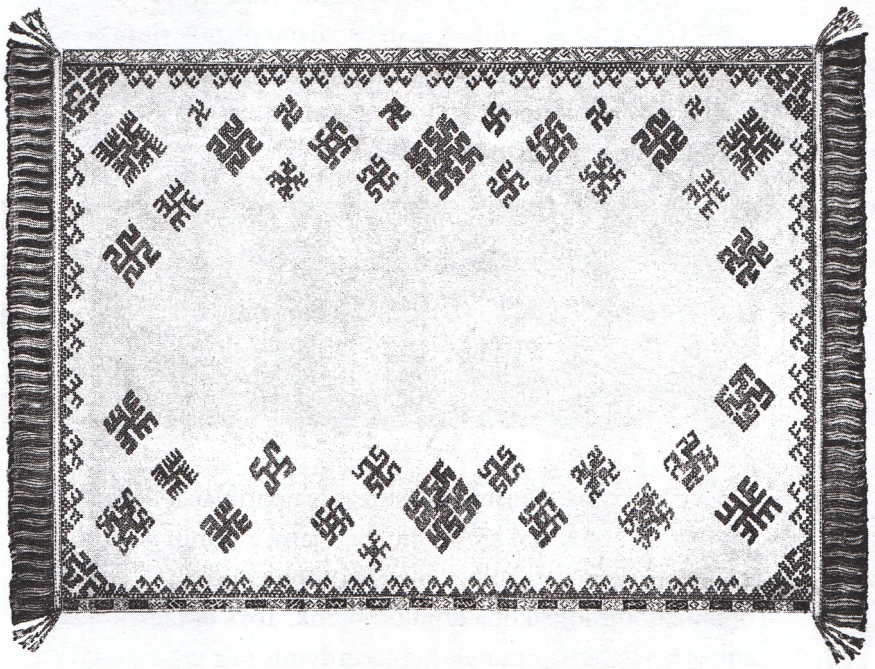
[28. III; 37 psl.]

e

49 pav. *Baltų danguje viskas sukasi: a – to paties ženklo matmenų kaitos pavyzdys (verpstė, Kazdangos valsčius), b – žaibo analogija – skiriamasis ruožas tarp chaoso (atsitiktinumų) ir dėsningumo (Lielvardės juosta, XIX a.), c, d – paparčio lapo rantytų pakraščių analogija (Lielvardės juosta, XIX a.), e – skraistė (Stameriena, XII a., V. Ginterio rekonstrukcija).*

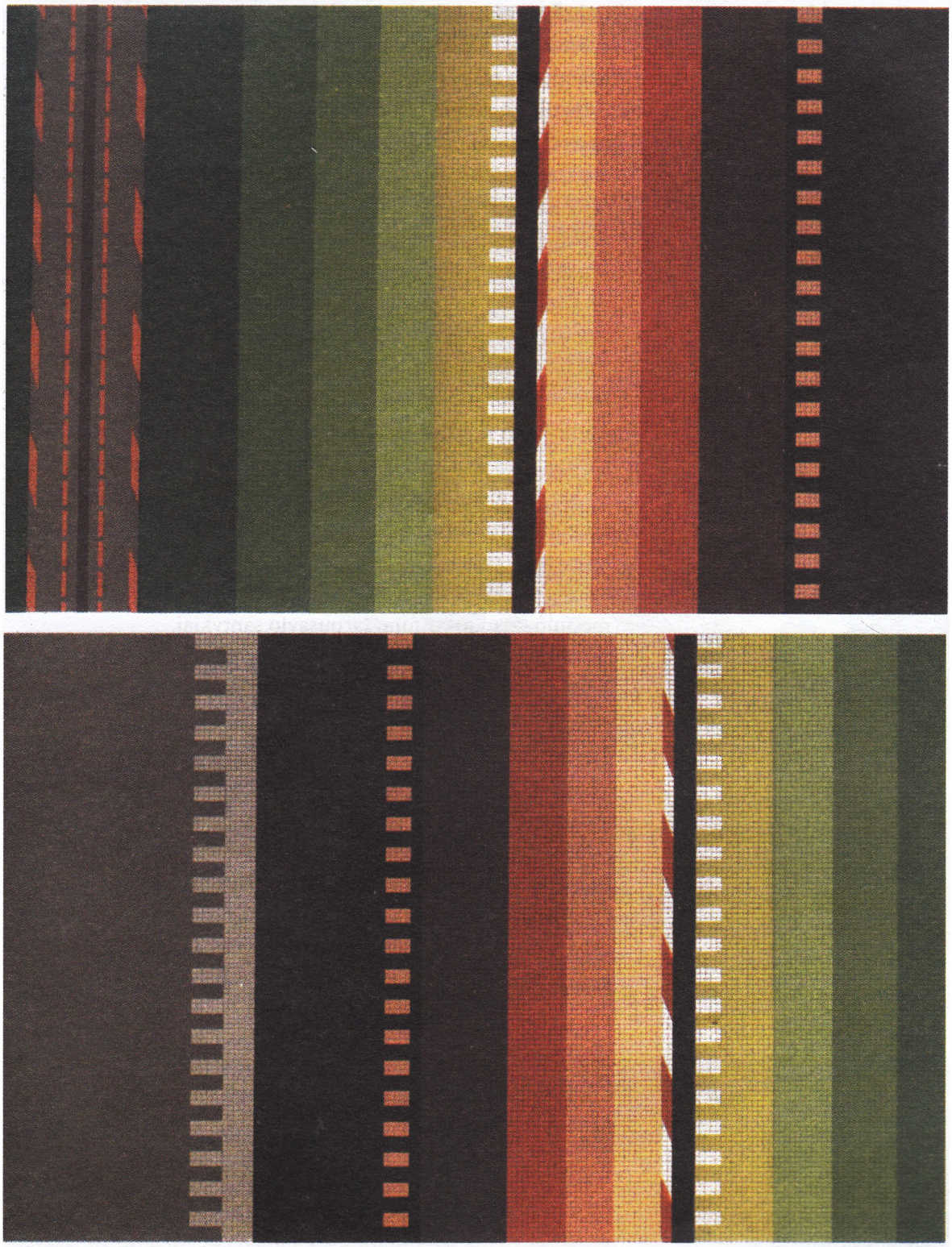

50 pav. *Lovatiesės raštai. Zeltinių valsčius. Erdvės gilumos pojūčio pavyzdys.* [69. II; XXIV. 232 a]

transformuojamas į ženklą plokštumoje. Savo ruožtu mes galime padaryti atvirkščiai ir kaip laiko veidrodyje ženkle užkoduoto rašto struktūrą perkelti į erdvę.

Iš tikrųjų taip ir būna. Senųjų erdvinių struktūrų paveldimumas patvirtina su šia tradicija susijusio mąstymo ir pasaulėjautos stabilumą, o jų netekimas, pasikeitimas ar suirimas tvirtina priešingai. Šiaip ar taip, svarbiausia šiuo atveju yra pati rašto struktūra, patvirtinanti konkretų erdvinės organizacijos lygmenį arba tipą.

Kiekviena kultūra tam tikru laikotarpiu atranda savus tarpusavio santykius, savas proporcijas tarp tvarkos ir griovimo, tarp kūrimo ir ardymo, o kas susiję su mūsų tema – tarp struktūrinio ir destrukcinio elemento, vadinasi – tarp tradicijos ir novatoriškumo, tarp to, kas sava ir svetima, per kartų kartas įtvirtinta ir reikalingiausia kiekvienai tautai.

Šių dienų kultūrinėje aplinkoje matomi patys glaudžiausi erdvinių struktūrų, socialinių santykių ir žmonių mąstysenos tarpusavio ryšiai.

Dar viena įdomi rašto sandaros ypatybė – tai ypatingi piešinio (ženklo) ir fono tarpusavio santykiai.

Atidžiau nagrinėdami mūsų raštus, pastebėsime, kad tuomet, kai išsilaisviname nuo proto diktuojamų prielaidų, įvairių suvokimą siaurinančių klišių, kai ornamentas suvokiamas kaip plokščias ir pan., staiga paaiškėja, jog raštas visada buvo erdvinis, nes ženklą ir foną visuomet sieja optinis atstumas.

Būdingiausiais galima pavadinti tokius atvejus, kurie išsiskiria savo tarpusavio aktyvumo laipsniu.

Pirmasis, labiausiai paplitęs – fonas ramus, t. y. arba šviesus, arba tamsus, asocijuojasi su dienos ar nakties dangumi, su vidiniu žmogaus sąmonės ekranu.

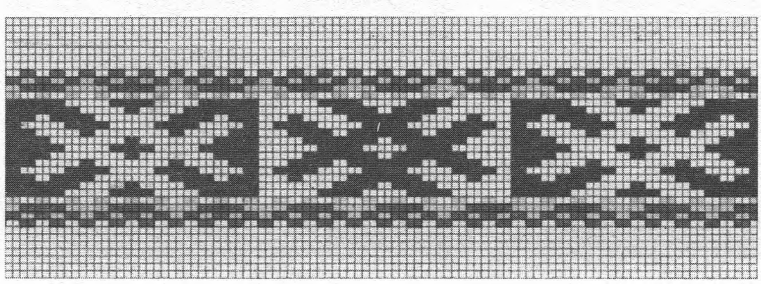

Prievytės rašto fragmentas. Dignajos valsčius

[69. II; XXXVII, 366 a 3]

Antrasis – taip pat fono siluetas formuoja ženklą: šviesių ir tamsių laukelių santykis toks, kad jie tarnauja vienas kitam kaip tarpusavyje sujungtos matricos ar formos. Pavyzdžiui, Nycos valsčiaus juostos vidinės dalies rašto raudoni ir balti plotai formuoja vieni kitus.

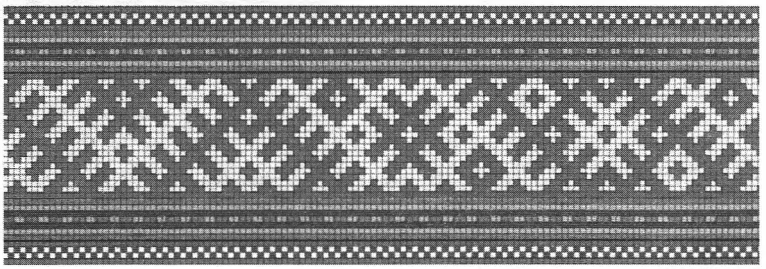

[69. I; XLV. 441]

Juostos rašto fragmentas. Nycos valsčius

Tokia šviesių ir tamsių plotų pusiausvyra sukuria optinę iliuziją – **piešinys ir fonas tarsi susikeičia vietomis**, susidaro įspūdis, kad tai kitas raštas.

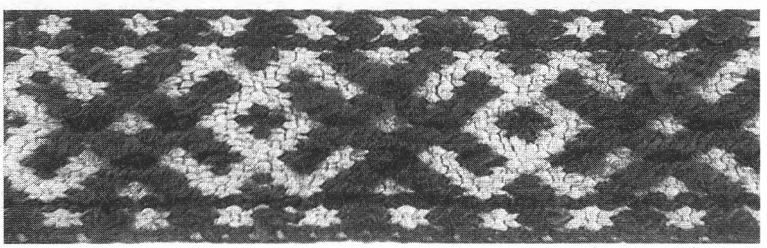

[65, I; 252 psl.]

Juostos fragmentas. Prauliena, XIX a. vidurys

Formuojasi pastovios pulsacijos, šviesių ir tamsių plotų (nakties ir dienos, subtilių ir šiurkščių virpesių) tarpusavio sąveika ir ciklišku pokyčių efektas, kaip, pavyzdžiui, Turlavos valsčiaus lovatiesių ar kai kuriuose pirštinių raštuose [71; tab. XXII]. Dažniausiai būna taip, kad piešinyje yra vienas, bet fone – kitas ženklas. Ženklai tiesiog susikabina vienas su kitu, tokiu būdu patvirtindami vieną iš pasaulio simetrinės sandaros dėsningumų.

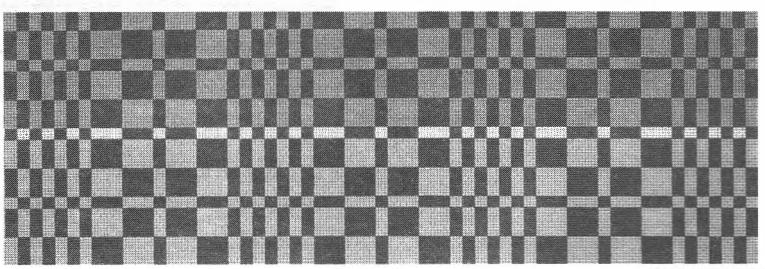

[69. I; XXIV. 234]

Lovatiesės rašto fragmentas. Turlavos valsčius

Tačiau labai dažnai pasitaiko atvejų, kai piešinyje ir fone matomas tiksliai vienas ir tas pats rašto ženklas.

51 pav. *Juostos: a – Prauliena, XIX a. vidurys, b – Matyšiai, XIX a. vidurys*

Anetė Karlsonė šį dėsningumą vadina „pusiausvyros principu“ [83; 229 psl.]. Šią pusiausvyros idėją ji nagrinėja visapusiškai, konkrečiai analizuodama pagrindinius juostų raštų tipus. „Pusiausvyros principas pasireiškia ne vien tik tamsių ir šviesių tarpų išdėstymu. Daug labiau jam atstovauja „pozityviai negatyvių“ (teigiamai neigiamų) rašto elementų pasikartojimas ruože“, svarbiausia, kaip pabrėžia autorė, yra „optinė plotų santykio pusiausvyra“.

Pasak Anetės Karlsonės analizės [83; 2 psl.], pusiausvyros principas, „naudotas ilgą laiką, atstovauja senai tradicijai“. Kaip nusistovėjo ši tradicija? Negalima paneigti, kad ji tiesiogiai susijusi tiek su audimo technika, tiek su žmonių skoniu, pasaulio suvokimu ir samprata. Pažvelgus į šiuos simetrijos ir pusiausvyros dėsnius sukuriamo judėjimo atžvilgiu, galima sakyti, kad pasaulio raštuose gyvuoja amžinoji **dinamiška pusiausvyra** – pereinama iš vienos būklės į kitą ir t. t.

Judėjimo reikšmė siekiant suvokti pasaulį bei raštą yra be galo svarbi. Vienas svarbiausių, visur esančių judesių, išreiškiamų rašte, yra sukimasis. Baltų danguje viskas sukasi. Būdingas pavyzdys – XII a. Stamerienos skara, kur tamsiai mėlyname „dangaus“ fone matomi įvairūs skirtingo kuplumo iš gelsvų bronzos žiedelių suformuoti įstrižieji kryžiai, išreiškiantys rotaciją. Tačiau ne visas formas ir judesius, matomus gamtoje, galima vienodai išreikšti paprastais geometriniais ženklais – kryžiais, apskritimais,

vingiuotomis linijomis ir pan. Sudėtingesnes formas ir judesius, atsirandančius dėl įvairių netikėtumų ir chaoso, nagrinėja fraktalinė geometrija. Fraktalinės geometrijos objektai yra ir, tarkim, žaibo iškrova, trajektorija danguje ar paparčio lapo išoriniai kontūrai, t. y. tokie reiškiniai, kurie apibūdina ribų ruožus, atsirandančius tarp chaoso ir sutvarkytų taisyklingų struktūrų [84, 218 psl.]. Stebėtina, kad šių sudėtingų reiškinių esama ir raštuose – sudėtingose, gausiose išplėtotų ženklų Lielvardės ir kitose juostose. Ypač sudėtingų judesių pavyzdžių esama juostose, kurių pagrindinis bruožas – išilgai besikeičiantis ir raštas, ir ženklas. Tarp tokių juostų ypač vertingos Lielvardės juostos. Šiame skyriuje tos įvairios juostos sąmoningai įvardijamos viena sąvoka, dėmesį sutelkiant į pačius bendriausius ir pačius tipiškiausius požymius, skirtumų vertinimus atdedant vėlesniam laikui.

Kas būdinga šių juostų sandarai? Kadangi ilgų juostų negalima aprėpti iš karto visu ilgiu, būtina suskaidyti jas nedidelėmis atkarpomis. Raštas nepaprastai turtingas, disciplinuotas. Per juostos ilgį vienas rašto ženklas pasikeičia kitu. Ženklų daug, jų vidinė sandara sudėtinga. Daugeliu atveju lengviau suvokiamose savarankiškose atkarpose tarp kupliųjų „praturtintų“ ženklų yra naudojami ir kiti ženklai – tarpinės formos. Kiekviename atskirame ženkle taip gausu nesuskaičiuojamų pagrindinei formai pavaldžių įvairių mažesnių formų ir ženklų (ir jų skaitmeniniam santykiui), kad struktūros ir proceso sąvoka čia tinka ne tik visai juostai, bet ir kiekvienam atskiram ženklui. Taigi priartėjome prie naujo apžvalgos taško – **struktūrinio ženklo ir proceso***, kurie skiriasi nuo ženklo tuo, kad pastarasis yra paprasčiausias pagal struktūrines pakopas ir jo simbolizuojamus procesus paslepia išoriškai paprastos formos kitimas.

Stebint visą juostą ta kryptimi, kaip jinai plėtojama (t. y. išilgai juostos), galime suskirstyti laiko ašį. Juostos plotis simbolizuoja kas akimirką suvokiamą erdvę. Tokie juostoje esantys struktūros ir proceso atskaitos taškai atitinka realiai egzistuojančius erdvėje, mat erdvė kaip visuma nekinta, keičiasi tik jos struktūra. Savo ruožtu laiko ašis nepaliaujamai juda nuo praeities į ateitį, bet kiekviename apžvalgos taške

* Truputį nukrypstant nuo temos, galima pasakyti, kad struktūra ir procesas turi dar vieną tarpusavio santykių aspektą. Tai yra galimybė tą pačią struktūrą **interpretuoti** laike ir erdvėje, patikrinti remiantis įvairiais procesais ir atvirkščiai. Tas pats procesas gali būti realizuotas įvairiose struktūrose. Toks metodas galėtų atskleisti, pavyzdžiui, ir kokios nors konkrečios struktūros visiškai naujus estetinius ypatumus arba kad koks nors kitas procesas yra nepritaikomas, netinkamas įprastai struktūrai. Atsiskleistų organinio susiliejimo ir tragiško nesuderinamumo atvejai. Išryškėtų galimos formavimosi kryptys. Suprantama, visa tai turėtų akademinę, teorinę prasmę, tačiau, kaip žinome, be įžvalgesnių metodinių išvadų ir eksperimentų net praktika gali sušlubuoti. Mes turime priimti arba užtikrinti reliatyvų struktūros ir proceso išraiškų savarankiškumą. Gamtos reiškiniuose, Kosmose ir žmoguje tie dalykai neatskiriami, ir toks supratimas leidžia taikyti teorinius modelius. Tuo pat metu reikia pabrėžti, kad raštų struktūrų ir simbolių aiškinimas kaip tik ir yra toks interpretavimas.

išreiškia dabartį. Būdingiausia ir labiausiai stebina šioje sudėtingoje ir dinamiškoje sistemoje tai, kad visą laiką išsaugoma struktūros ir proceso harmonija, arba pusiausvyra. Beveik niekada naujas ženklas neatsiranda visas iš karto, vienu ypu. Ženklai kinta palaipsniui.

Sprendžiant iš visko, mūsų pirmtakai žinojo (gal tik nebuvo suformulavę, gal išreiškę kitomis prasmėmis) **dinamiškos harmonijos** dėsnius, nes, kaip matome, liaudies kultūroje (o Lielvardės juostos yra vienas iš patvirtinimų) labai vaisingai naudojama nepertraukiamo judėjimo ratu ir pusiausvyrą (čia – harmoniją) užtikrinančio atsinaujinimo simbolika.

Priešybė būtų nejudri ar stagnacinė padėtis, kai pakilti į kitą (ar aukštesnį?) lygmenį be šios normalios eigos galima tiktai revoliucijos, ekstremalaus sukrėtimo arba katastrofų keliu. Gaila, bet kaip tik apie dinaminius procesus šių laikų žmogus mažiausiai žino. Dinaminė raida, kurios tiek daug mūsų šimtmetyje, daug dažniau gyvąją gamtą, visuomenę, erdvę ir dvasią sumuša kaktomuša, nei aplinką suderina, perkuria ar atnaujina.

Nuo visatos tapsmo scenarijaus iki išplėstinio kosminio suvokimo

Tuo, kas anksčiau buvo pasakyta apie Lielvardės juostą, jos sandaros aprašymas nesibaigia. Reikia priminti, jog ji ne viena, juostų yra daug – apie 70 egzempliorių. O tarp jų visų yra atskira grupė juostų, kurioms būdinga daugiau ar mažiau ryški vienos krypties simbolinių ženklų seka.

T. Vinto pateikta hipotezė, kad Lielvardės juosta tai – universaliais simboliais išreikšta „kosminė tragedija", vertintina kaip visokeriopai priimtina ir teisinga. Be to, nuorodos į Rytų kultūrų simbolius visai nebūtinos, neprivalomos. Panašiai „skaitomos" ir latviškų raštų simbolių reikšmės, negana to, naudodami latvių raštų simboliką, surandame dar daugiau pažįstamų ženklų, o jų reikšmės kyla ir iš latvių raštų struktūrose įkūnytų kosmogonijos sampratų, ir iš universalių atskirų simbolių funkcijų.

Juostų struktūros raida stulbinamai panaši (tapati) į Visatos atsiradimo aiškinimą, kaip supranta šiuolaikiniai fizikai. Šio aiškinimo pagrindą sudaro didžiojo sprogimo teorija [84; 146 psl.], pasak kurios, šių dienų Visata prasidėjo nuo be galo mažos ir be galo suspaustos masės, kuri sprogo ir išsiplėtė. Šią teoriją patvirtina realūs Visatos stebėjimai. Visata išsiplečia, kad paskui vėl kada nors gravituotų atgal.

Tokia pati simbolinių įvykių grandinė matoma ir juostoje. Iš pradžių surištas mazgas*, kartais su kutu (spurgu) – didysis sprogimas, virstantis pyne, o vėliau – raštu. Mazge susieina visos tolimesniuose įvykiuose tirtos linijos (metmenys), kurios, juostai pasiekus numatytą raidos kulminaciją (kitą juostos galą), keičia savo judėjimo (t. y. laiko) kryptį – grįžta atgal į pradinę padėtį. Visi ženklai paklūsta nuosekliai raidos logikai – nuo paprastesnio į sudėtingesnį, nuo išsklaidyto, neaiškaus, migloto į koncentruotą, tankų ir pan. Kaip ciklišku procesų ženklus, juos galima skaityti ir priešinga kryptimi, bet tik abiem kryptimis jie išreiškia visą raidos ciklą. Ir šiuo ritmu Visata kvėpuoja. Ji įsitempia ir atsileidžia, pereina iš vienos savo padėties į kitą.

Jei į juostą žiūrėsime kaip į meditacinę sistemą, kas be jokių abejonių taip ir yra, tai viena iš jos funkcijų – sukurti naują „kosminį mitą"**. O mes esame šio mito tapsmo liudytojai. Taip pažiūrėjus, Lielvardės juosta – kol kas dar mokslo neišaiškintos žinios apie Visatą. Žinios, kurių uždavinys – iškelti žmogaus sąmonę į žvaigždžių šviesą, į platesnį kosminį suvokimą.

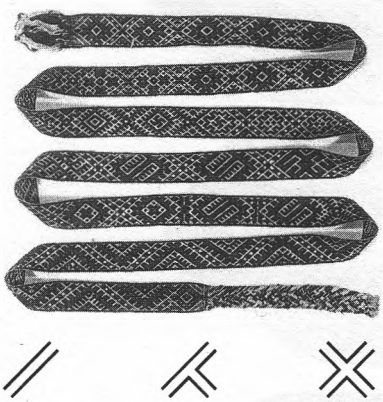

[65, I; 117 psl.]

52 pav. *Viena iš daugelio Lielvardės juostų ir pereinamieji ženklai – tarpinės formos*

* „Mazgas" – simbolis laiko, kuris prieš gimimą yra „susisukęs į mazgą". Mazgas trukdo vykti bet kokiam veiksmui, suriša jį. Paplitęs indoeuropiečių tautų prietaras [137; 447 psl.].

** Neatskiriama šio mito dalimi laikytinas R. Ruozytės užrašytas ir publikuotas vokiečių mistikės Dinos Rysos ezoterinis Lielvardės juostos aiškinimas.

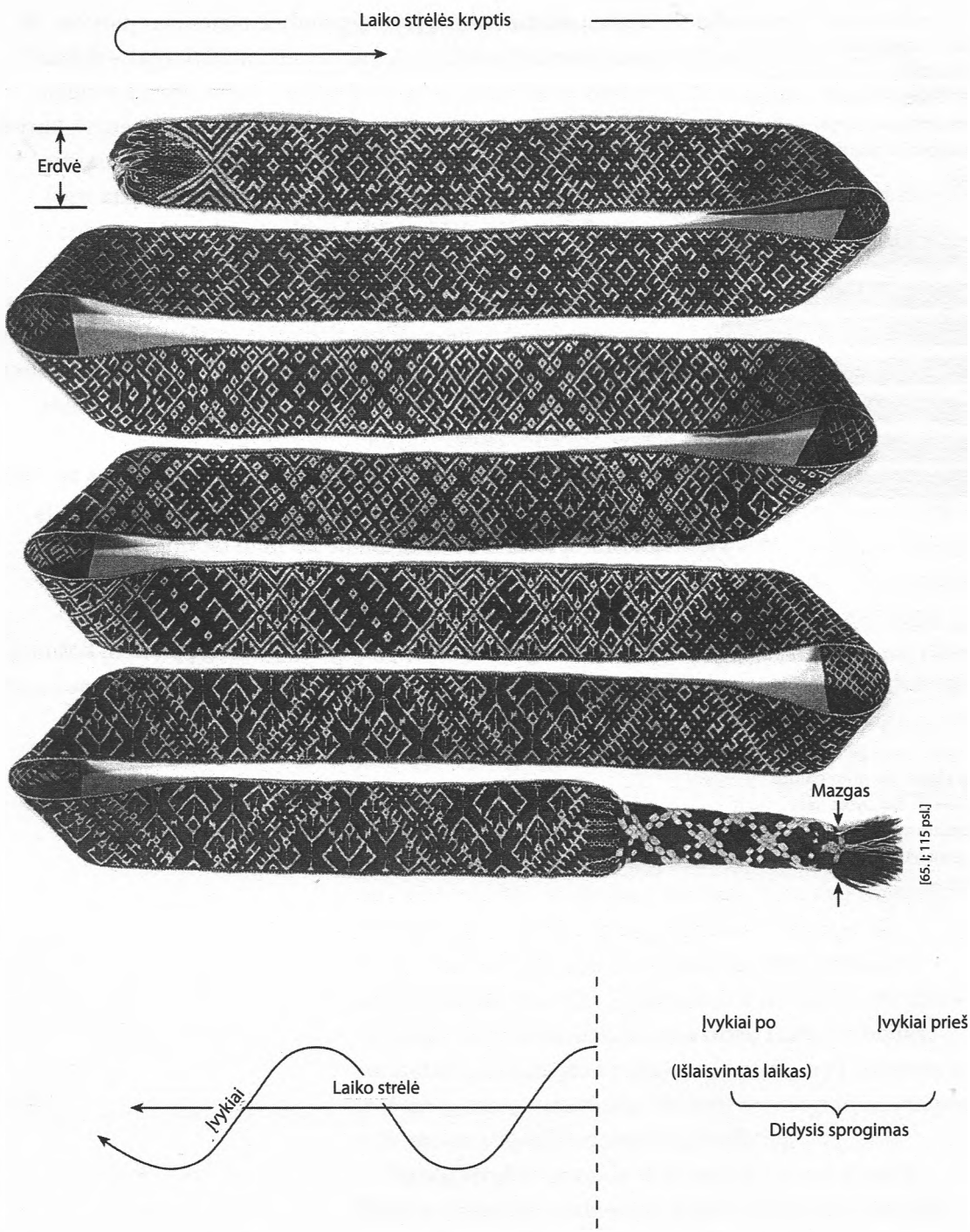

53 pav. *Galima laiko struktūra Visatos tapsmo scenarijuje, jei tai aiškintume pagal Lielvardės juostą*

STATIKOS IR DINAMIKOS PRINCIPAI RAŠTUOSE, JŲ UNIVERSALIOJI ESMĖ

Dvilypumas, keturių vienybė, rotacija ir spiralinė aštuonetų sistema

Raštuose ženklai retai esti statiški. Paprastai matomas neabejotinas noras ir poreikis rašto ženklus išdėstyti taip, kad dinamiški (t. y. nuožulniai išdėstyti) elementai nusvertų statiškuosius (t. y. vertikaliai ir horizontaliai išdėstytus) rašto elementus. Kaip matyti, tai yra tikslaus ir sąmoningo pasirinkimo rezultatas ir priklauso nuo atitinkamo elementų išdėstymo suvokimo plotmėje, kur svarbiausia yra tų elementų sukelti žmogaus jausmai.

Taigi, **statiškomis** vadiname tokias formas, kurios suvokiant siejasi su ramybės arba pusiausvyros būkle, pasyvumu, pastovumu ar tokias, kurios nereiškia veiklos ir intensyvumo.

Dinamiškomis formomis vadiname tokias, kurios siejasi su judesiu, raida, su nuolatine kaita, intensyvumu, nerimu ir aktyvumu.

Suprantama, apžvelgtos formos gali sudaryti ir vieną atskirą elementą – ženklą ir sujungti kelias formas į didesnę bendrą formą arba kompoziciją.

Kaip matyti, statika ar dinamika – tai ne atskirų formų arba ženklų nekintamos ypatybės. Jos keičiasi priklausomai nuo ženklo padėties tokiame lyg iš rombinių ar kvadratinių langelių sudarytame energinių jėgų tinkle (apie tai smulkiau sužinosite tęsinyje apie Pasaulio audinio ženklus). Tai didele dalimi prisotina ženklus atitinkamų energinės informacijos krūvių ir lemia tai, ar atitinkamas formas laikome statinėmis, ar dinaminėmis, bei leidžia esmingiau suvokti ir interpretuoti tam tikrą simbolį.

Statikos ir dinamikos principai veikia ir mūsų suvokimą, be to, jie reiškiasi gamtoje, visuose pasaulio procesuose ir Visatos sandaros modeliuose. Raštuose statika ir dinamika atlieka svarbiausią vaidmenį. Be to, statika raštuose yra dinamikos priešingybė (ir atvirkščiai), ir visuose pasaulio procesuose tie du poliai vienas kito atžvilgiu turi papildomąją reikšmę. Raštuose statika ir dinamika išreiškia proceso kitimą ir energijos pobūdį. Jos tampa svarbiausiomis interpretuojant bet kurio geometrinio ženklo simboliką ir struktūrą.

Apžvelgsime keletą svarbesnių ženklų ir jų geometrines formas.

■ ***Taškas*** – pats mažiausias ženklas rašte. Taškas fono atžvilgiu yra aktyvumo išraiška. Taškas, pats likdamas nejudrus, patraukia dėmesį ir yra tarsi vienetas ir pradžia. Jame glūdi visos tolesnės raiškos formos ir kūrybinių principų energija. Taškai yra dviejų rūšių. Pirmoji rūšis – tai taškai be matmenų. Juos randame apskritimų arba kvadratų centre. Toks taškas patraukia dėmesį, verčia susitelkti ir įsižiūrėti į tuštumos gelmes. Antroji rūšis – pažymėtas taškas. Rašte jis visuomet turi, kad ir nedidelius, matmenis. Rašto grafinėje (idealioje) sistemoje pagrindinė taško forma yra kvadratas ir jam būdingos visos, taip pat ir didelio kvadrato, ypatybės.

□ ***Kvadratas*** – tai mažo taško išsiplėtimas erdvėje. Jei kvadratas stovi ant šono, jis sukuria ramybės ir stabilumo jausmą – yra statiškas, o įstrižainės (net ir nenubrėžtos) yra dinamiškos ir išreiškia vidinės įtampos galimybę. Jei kvadratas pastatytas ant kampo, atvirkščiai – jis pats sukelia dinamišką įspūdį, o įstrižainės – statišką. Dėl šių kvadrato ypatybių statiškas kvadratas dažnai naudojamas apriboti suvokiamą plotą, kaip ženklų ekrano išorinis kraštas, kuris, pats likdamas neutralus, išryškina šiame plote išdėstytus ženklus ir jų modeliuojamą pasaulį. Savo ruožtu abiejų – statiškojo ir dinamiškojo – kvadratų forma išreiškia šių dviejų jėgų ir ypatybių pusiausvyrą.

○ ***Apskritimas*** iš esmės yra visomis erdvės kryptimis išsiplėtęs taškas. Taške energija maksimaliai suspausta, o apskritimas yra šios jėgos išsiplėtimo tolimiausia riba (taip pat – ir iki begalybės). Taško atžvilgiu apskritimas yra dinamiškas, vienu metu savyje sujungiantis ir plėtros, ir rotacijos judesį.

Apskritimas žymi ciklišką judėjimą, ciklišką energijos pulsaciją ir erdvės bei laiko begalybę.

Apskritimas – tai visaapimantis visetas, prasidedantis centre ir nepaliaujamai besiplečiantis, bet ir priešingai – susitraukiantis ir pradingstantis centre. Keletas apskritimų aplink vieną centrą atskleidžia pulsaciją, metų laikų kaitą arba didėjančios tvarkos procesus. Pavyzdžiui, dešimtainėje sistemoje, su kuria apskritimas labai glaudžiai susijęs, tai būtų plėtra, kurią gali išreikšti skaičiai nuo 1 iki 10, tada nuo 11 iki 20, nuo 21 iki 30, nuo 31 iki 40 ir t. t. Kiekvienas raidos klodas (ciklas) prasideda nuo vieno, baigiasi dešimčia. Kiekvienas klodas sugrįžta į savo pradžią ir tokiu būdu užsidaro raidos apskritimas, kurį simbolizuoja nulis (apskritimas). Taškas simbolizuoja kokybines galimybes, apskritimas – kiekybines. Apskritimo ir taško santykis yra kaip 2 ir 1, ir šio santykio reikšmė yra esminė visai tolesnei mąstymo raidai, apimančiai nuo Visatos sandaros iki dieviškumo sampratos ir atitinkamos raštų ženklų simbolikos.

Apskritimas ir kvadratas rašte – tai du panašuoliai (antrininkai), papildantys vienas kitą, paaiškinantys, o gana dažnai ir vienas kitą pavaduojantys, jei to reikalauja geometrinė stilistika, medžiagos arba technologijos ypatybės.

Reikia pabrėžti, kad ir apskritimas, ir kvadratas, ir bet kuris kitas ženklas rašte funkcionuoja ne sava idealiąja, t. y. matematiškai tikslia veidrodine simetrine forma, o tokiu lyg ir „gyvu“ būdu, kai ženklai nuolat nežymiai deformuojasi ir nukrypsta nuo matematiškai ir geometriškai tikslių pavidalų. Pavyzdžiui, juostoje apskritimas iš tikrųjų gali ir nebūti apskritimas, o kiek ištemptas ovalas, kvadratas gali virsti rombu ir pan. „Gyvojo“ rašto ženklai įgauna daugiau individualumo, arba charakterį. Tą patį matome ir gamtos formose, kur idealios veidrodinės simetrijos iš viso nėra, bet esama nedidelių nukrypimų. Kiaušinio trynys taip pat truputį nustumtas į šoną, lyginant su baltymu.

Kryžius – vienas iš pačių reikšmingiausių ženklų mūsų rašte. Jis ypač svarbus visų kitų ženklų tarpe, nes tiesiogiai ar netiesiogiai telpa praktiškai į visų kitų ženklų formas. Kryžius taip pat išauga iš taško, pakeisdamas jame slypinčią statinę ir dinaminę potenciją.

Kryžiaus ženklas gali būti dvejopas – statusis ir įžambusis. Reikia priminti, kad kryžius yra vienas svarbiausių pasaulio

sandaros ženklų ir laikosi savo centre, ir nuolat sukasi. Dėl sukimosi kryžius tik trumpą laiko tarpą užsibūna statiško tiesiojo kryžiaus padėtyje, bet visą likusį laiką turi judėti, įveikdamas tą erdvę, kuri susidaro tarp vertikalia ir horizontalia kryptimis nubrėžtų linijų (arba erdvės ir laiko koordinačių). Statiško kryžiaus ženkle horizontalioji linija – stabilumas, neveiklumas, pasyvumas, vertikalioji linija – judėjimas, aktyvumas. Sukantis šios mechaninės, izoliuotos reikšmės kaip dviejų susiderinusių jėgų suma įsilieja į įžambiąją – kūrybinę kryptį. Kaip viso pasaulio simbolis kryžius negali nesisukti, nes ir pasaulis (Visata) visą laiką kinta ir juda. „Visa Visata yra dinamiška, sūkurio struktūra“ [76; 18 psl.]. Jei koks nors pasaulis sustoja, jis liaujasi egzistavęs. Atgimimas galimas tik atsinaujinus kūrybiškam judėjimui. Todėl kryžiaus statika simbolizuoja ir nekuriančias, ardančias jėgas, destrukciją, mirtį, Anapilį, nebūties ir neegzistavimo būvį, kryžiaus dinamika – kūrybines jėgas, gyvybę, šį pasaulį ir būtį, ir visą jo daugiapusiškumą ir ciklišką kartojimąsi.

Kai kryžius yra statiškas, pasaulis susitraukia link centro, tarsi apmiršta ir, jei ši būsena užsitęsia, žūva. Jei judėjimas (rotacija) atsinaujina, tai trumpalaikė statiškoji kryžiaus padėtis prilygsta šuoliui per bedugnę. Tokias padėtis mes patiriame kasdien, kai vakare užmiegame, tarsi trumpam laikui atsitraukiame (mus atitraukia?) nuo šio pasaulio dinamiško aktyvumo, o iš ryto vėl atsibundame. Tai yra kažkas panašaus į trumpalaikį numirimą – mirtį, kuri iš tikrųjų gali ištikti, jei iš ryto nebegalėtume atsibusti. Stačiojo ir įžambiojo kryžiaus ženklai, lygiai kaip ir bet kuri kita abstrakti linija ar ženklas erdvėje, sukuria aplink save konkretų spinduliavimo lauką, tikslų, vizualiai jaučiamą energinį poveikį. Visi šie efektai yra realūs ir jų poveikio mes negalime nei keisti, nei atidėti. Lygiai taip pat mes negalime keisti arba atidėti bet kurio ženklo struktūrinės galios ar sandaros poveikio konkretaus ženklo simbolinei esmei. Į šį poveikį reikia atsižvelgti lygiai taip pat, kaip ir į gamtos, kosmoso ar Visatos sandaros dėsningumus, nes jie susiję tarpusavyje. Be to, rašte bet kurioje situacijoje statiškojo kryžiaus ženklas pirmiausiai susiejamas su sustabdyta energija, neveiklumu, o judančio kryžiaus ženklas – su išlaisvinta energija, gyvybinėmis galiomis, kūrybine būsena, raida ir harmonija.

Statika

Dinamika

Saulės ratas

Abidvi šios kryžiaus padėtys tarpusavyje viena kitą papildo sukurdamos pusiausvirą Saulės rato ženklą, kur abu kryžiai susijungia į vieną ženklą ir simbolizuoja daug išsamesnį bendrą pasaulio vaizdą, negu abu pirmesnieji ženklai kiekvienas atskirai. (Smulkiau apie tai žr. ženklų simboliką).

Šioje knygoje kalbama apie du kryžius arba apie vieno kryžiaus dvi padėtis. Tai visiškai pagrįsta, nes turime parodyti, kad viena ir ta pati forma gali būti ir statiška, ir dinamiška. Mūsų kultūroje išlikusi labai įdomi iš dalies istoriškai susiformavusi, tarmėse įsišaknijusi kalbos tradicija, kuri netiesiogiai nurodo ir dvejopą kryžiaus simboliką. Tarkim, su stačiojo kryžiaus ženklu susiję tokie žodžiai kaip „krikščionybė“, „krikštynos“, „krikštamotė“. O su įstrižuoju kryžiumi susieta latviškoji tradicija: *krustības*, *krustmāte*, *krusttēvs*. Pagal šią tradiciją kryžiumi turėtume vadinti tik besisukančius kryžiaus ženklus, bet statiškojo , t. y. stačiojo kryžiaus ženklą reikėtų vadinti „krikštu“. Vadinasi, kiekvienai padėčiai savas pavadinimas. Tai patvirtina dar ir kitos šių skirtingų padėčių simbolinės ir žodyje slypinčios reikšmės. Kryžiuje krikšte šviesa „krinta“ atgal, sumažėja, įžambiajame kryžiuje šviesa „kryžminasi“, auga ir kuria. Tačiau – kadangi šiandien vyraujantis suvokimas ir kalbos tradicija šiuos dalykus painioja arba neatskiria ir visus tokios formos ženklus, nepriklausomai nuo padėties, vadina vienu vardu „kryžiumi“, kad būtų tiksliai suprantama ir nepradingtų dalyko esmė, kryžiaus padėčiai papildomai pažymėti pirmuoju atveju vartojame epitetą „statusis“, antruoju atveju – „įstrižasis“ arba „įžambusis“, retkarčiais – „šakotasis“.

Trikampis. Tai, suprantama, labai reikšminga viena pagrindinių geometrinių formų, tačiau reikia pabrėžti, kad trikampis latvių geometrinio rašto sistemoje priklauso ne pirminėms, bet antrinėms, t. y. antros eilės formoms. Kitais žodžiais sakant, trikampis neišauga iš centro jam plečiantis, kaip atsitinka su apskritimu, kvadratu ar kryžiaus ženklais. Raštuose trikampis pasirodo tik kaip pusė kvadrato (arba rombo), kaip kvadrato (arba rombo) vedinys, jį dalijant pusiau. Todėl trikampio simbolinė reikšmė – rašte pažymėti pusę kokios nors visumos. Tokią pat reikšmę turi ir pusapskritimis, kuris susidaro, kai per pusę padalijamas apskritimas (jis taip pat yra visuma) [71, 18 psl.; 115, 15 psl.]. Vadinasi,

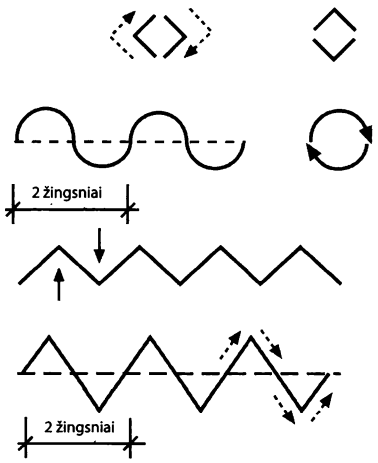

pusapskritimis raštuose yra tokia pat reikšminga forma kaip ir trikampis, nes abu atstovauja kokios nors visumos pusei. Skaičiais visumą galima išreikšti taip: 2/1. Tai ne trupmena, o mato vienetas, parodantis, kad bet kuri visuma egzistuoja tokiame ***dviejų vienete.***

Panagrinėsime truputį smulkiau šių visumos pusių esmę geometriniame rašte. „Jau pats žodis „pusė“ nurodo, kad tai yra viena iš dviejų (ne iš trijų ar daugiau) visumos dalių“ [91; 4 psl.]. Ir iš tiesų – viskas turi dvi puses. Išorinę ir vidinę, viršutinę ir apatinę, priekinę ir užpakalinę, kairę ir dešinę. „Šios visos pusės tarpusavyje nėra vienodos, bet gali būti panašios iš esmės tik kaip pusės“ [91; 4 psl.].

Pusapskritimis arba trikampis (kaip kvadrato pusė) išreiškia ženklais virtusias erdvėlaikio energinių srautų kryptis ir pobūdį. Mes matome, kad visumą sudaro dvi pusės, du srauto žingsniai. Ir tik po dviejų žingsnių baigiasi tapsmas – užsidaro judėjimo apskritimas. Tokiame tapsmo apskritime kiekvienai laiko ar erdvės puselei būdinga sava judėjimo kryptis, kuri viena be kitos negali egzistuoti.

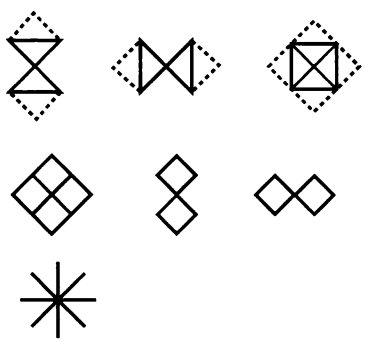

Aštuoneto sistemos simbolis

Tai yra kažkas panašaus į besikartojantį įkvėpimą ir iškvėpimą. Tik šios dvi puselės kartu suformuoja vieną ciklišką vyksmo matavimo vienetą. Pavyzdžiui, diena – naktis, mintis – žodis, priežastys – pasekmės, ir kitos apraiškos. Vadinasi, visur yra 2 pusės – du vienetai, dvilypumas. Bet kadangi kiekvienos dvi pusės gali tarpusavyje būti pasuktos statmenai, susidaro vadinamoji keturių vienetų, arba aštuoneto, sistema [74 psl.]. Tokios sistemos pagrindinės formos raštuose atrodo štai taip.

Kaip matome, ***keturių vienybė*** egzistuoja jau pačiame mažiausiame rašto elemento ženkle – taške. Jį sudaro keturios kvadrato kraštinės ir kryžiaus ženklo keturios, o sukantis – aštuonios šakos. Tiriant pagal kitus požymius, tai yra du aštuonetai (simetriškai sudvigubintos spiralės), kurie vienas kitą papildydami susitinka (susipina) vyksmo centre.

„Keturi“ kaip simbolinis skaičius, glaudžiai susijęs su labai senomis žiniomis apie keturis pagrindinius pasaulio elementus – Žemę, Vandenį, Orą ir Ugnį. Šių dienų gamtos moksluose tai atitinka koncepciją apie 4 materijos agregatinius būvius – kietą, skystą, dujinį ir plazminį. Skaičius „4“ turi ypatingą reikšmę ir elementariųjų skaičių

eilėje, nes pirmųjų keturių mažiausių sveikųjų skaičių suma yra dešimt: 1 + 2 + 3 + 4 = 10. Taigi, savyje jie saugo pirmojo klodo pilnatvę – vienetą ir todėl galime kalbėti apie kvadrato keturių vienybę. Šios filosofijos šaknys siekia maždaug 570–500 metus prieš Kristaus gimimą, kai senovės graikų matematikas Pitagoras iš kitų skaičių išskyrė kaip tik skaičiaus „keturi" misteriją, kuri jam simbolizavo pilnatvę, tobulumą, Dangaus ir Žemės vienovę, amžinai trykštantį teisybės ir kūrybos šaltinį [84; 292 psl.].

Keturių vienovė kosmose žinoma keturių fundamentalių sąveikos jėgų pavidalu: gravitacija, elektromagnetizmas, stipriosios ir silpnosios branduolių sąveikos jėgos. Materijos atomo ir molekulių sandaros lygmenyje tai yra keturi kvantų skaičiai, o biologijoje DNR molekulėse genetinė informacija yra užkoduota keturženkliu raidynu, kur „raides" sudaro keturios nukleino rūgščių bazės: adeninas (A), guaninas (G), timinas (T), citozinas (C) [84; 447 psl.].

Kad ir kur mes būtume, visada ir visur keturių vienovė atsispindi ir mūsų tiesioginėje patirtyje kaip 4 pasaulio šalys, kaip 4 metų laikai, kaip 4 žmogaus amžiaus tarpsniai, kaip 4 paros laikotarpiai, kaip 4 Mėnulio ciklo fazės.

Tyrėjai ir teoretikai įžvelgia keturias kiekvieno kūrybos proceso stadijas: prisisotinimas, brandinimas, staigus atsiskleidimas ir verifikacija, t. y. intuityvios idėjos patikrinimas apskaičiavimais ar eksperimentais [84; 344 psl.]. Suprantama, svarbiausia, kad ir pats Kosmosas yra keturmatis (keturvienetis) [84; 144 psl.].

Kalbant apie keturvienetį reikia priminti dar vieną geometrinį ženklą. Jis atsiranda visumą dalijant iš keturių, arba pusę – dar per pusę. Tokiu būdu gauname vieną ketvirtąją, „mažiausią" arba, tiksliau sakant, ketvirtadalio ženklą. Geometrijoje šis ženklas – įstriža linija – tiesės atkarpa – ir raštuose jis turi savarankišką simbolinę reikšmę. Kaip ketvirtadalis visumos, jis reiškia kažkurį iš keturvienečio etapų: jėgas, elementus, erdvines puses arba judėjimo stadijas. Įstrižoji linija gali įvairiai išsidėstyti sudarydama zigzagą, apskritimą arba net dinamišką įžambųjį kryžių:

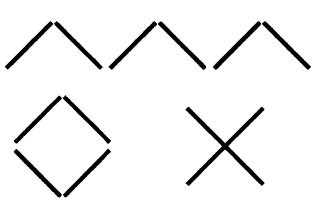

Įstrižoji linija visada yra dinamiška lyginant su vertikalia arba horizontalia linija, ir visuomet ji reikškia judėjimą – persikėlimą iš kokio nors vieno būvio į kitą. Įstrižosios linijos

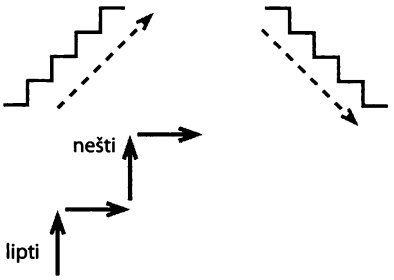

tiksliausias pavadinimas galėtų būti ***laiptai.*** Tai išryškėja ir iš V. Klėtnieko pateiktų pavyzdžių [29; 32psl.], taip pat nurodo šios linijos simbolinę esmę – atspindėti judėjimą dviejų koordinačių erdvėje. Ją taip pat galima suprasti kaip dviejų jėgų sąveikos rezultatą. Laiptai – tai juk reiškia kopimą ir nešimą. Kiekvienas iš šių veiksmų turi savo judėjimo ir jėgos naudojimo kryptis, kurios kartu sukuria trečią suminę kryptį.

Savo ruožtu pats dinamiškasis santykis čia gali būti ir kylantis, ir krintantis, tai yra aukštyn ar žemyn einantis.

Kalbėdami apie ženklus, mes nuolat kalbame ir galvojame apie judėjimą, apie paprasčiausias ir labai sudėtingas jo formas, kad kuo geriau suvoktume gamtos procesus ir jie taptų akivaizdesni bei suprantamesni mūsų protui. Vienas fenomenų, reikalaujančių geriau įsigilinti – tai judėjimas ratu, ciklišKumas gamtoje ir jo atsispindžiai geometriniuose ženkluose.

Bet kuris ciklišKas reiškinys turi savo pradžią, vidurį ir pabaigą. Bet kuris ciklišKas reiškinys prasideda nuo taško, išsiplečia, keičiasi ir išsivysto (arba diferencijuojasi), tuomet susiglaudžia ir susitraukia – vėl virsta tašku. Toks vaizdas vienodai pritaikomas kaip vieno žmogaus (mikrokosmoso), taip ir viso pasaulio – Visatos (makrokosmoso) gyvenimui [89; 15 psl.]. Tačiau pradžios ir pabaigos taškai niekada nesutampa, nes jie visuomet pasislenka laike. Tik plokščiame dvimačiame pasaulyje (vaizdų plokštumoje) ciklišKas judėjimas vyksta ratu. Keturmačiame erdvėlaikio pasaulyje bet kuris apskritimas, bet kuris sukinys virsta ***spirale, arba pyne.***

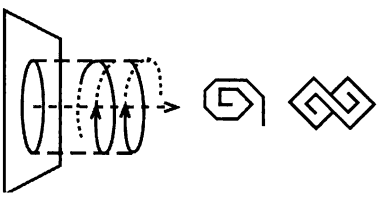

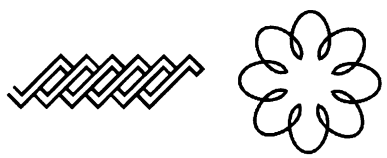

Sukimasis spirale ar pyne reiškia amžiną judėjimą, nes jis gali tęstis iki begalybės. Aišku, mūsų geometrinių ženklų kalboje toji begalybė apribojama ir tampa pavaldi sąlyginėms rašto išraiškos priemonėms. Tik tų apribojimų ir sąlygiškumų dėka begalybė tampa mums suvokiama ir suprantama, prieinama. Taigi, kasdieniame pasaulyje, taip pat ir geometriniuose ženkluose, spiralė yra baigtinė, tačiau esmė išsaugoma. Spiralės struktūra padaro judėjimo krypties ir organizacijos eskizą, simboliškai atskleidžia proceso esmę atitinkamoje erdvėlaikio dalyje. Keturmačiame erdvėlaikyje spiralė pasireiškia kaip sūkurys. Jos tiesioginiai analogai gamtoje – tai vandens ir oro sūkuriai: vandenyje – verpetas,

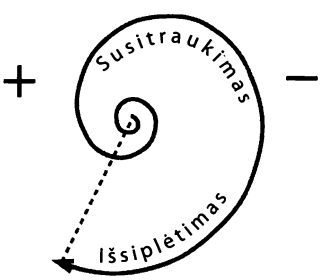

o ore – sūkurinis viesulas, jie neturi nei pradžios, nei pabaigos. Toks sferinis verpetas pats sukuria ir savo centrą, ir „visumą“ (išorines ribas), be to, per tam tikrą laiką centras ir periferija apsikeičia vietomis. Šių ypatybių dėka į verpetą įtrauktas daiktas nepasilieka gelmėje, o yra išmetamas į verpeto periferiją, kur vandens ratilai jį ir vėl priartina prie duburio – spiralės centro ir t. t. Taip pat juda ir oro sūkurin įtraukti daiktai, smėlis arba arbatos tirščiai stiklinėje, jei juos maišome. Net pačiai paprasčiausiai dvimatei (plokštumos) spiralei yra būdingos esminės erdvinės spiralės ypatybės. Spiralė plokštumoje prasideda, atitolsta nuo savo pradžios ir vėl sugrįžta į savo pradžią. Tokia spiralė „įkūnija plėtros ir susitraukimo principą, keisdama greičio potencialą, kad vienu metu judėtų dviem kryptimis, kryptų į dvi kraštutinybes, kurios įsilieja viena į kitą“ [89; 9 psl.].

Kiekviena spiralė konkrečiu atveju gali suktis ir į kairę, ir į dešinę, o jeigu tai keturmačio erdvėlaikio spiralė, ji gali vienu metu vyniotis aukštyn arba žemyn, judėti dešinėn, kairėn ir t. t.

Judėjimo kryptį į dešinę ar į kairę pynei mes galime suteikti tik atsižvelgdami į tai, kuria kryptimi ji plėtojama mūsų pasirinktos orientacinės sistemos arba transcendencijos atžvilgiu.

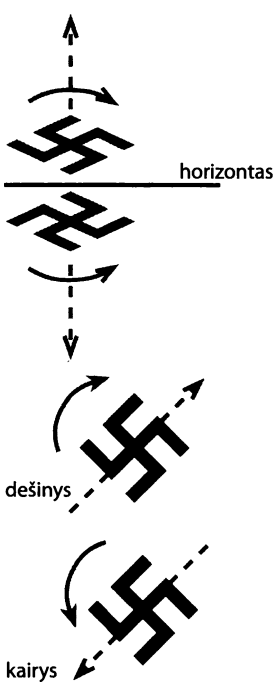

Sukimosi kryptis visuomet buvo susijusi ir su vertinimu. Dešinė, kaip patvirtina šio žodžio vartosena, paprastai laikoma geranoriška, palankia kryptimi. Ji simbolizuoja plėtrą, nes sutampa su saulės judėjimu dangumi, jei žiūrime į ją iš mūsų geografinės platumos. Ta kryptimi sukasi ir laikrodžio rodyklės. Judėjimas „pagal Saulę“ sudaro daugelio tradicinės kultūros tradicijų pagrindą, kas atsispindi mūsų dainose, kalboje, šokiuose. Gyventi „pagal Saulę“ reiškia gyventi darnoje su gamtos ritmais, kuriuos nustatant Saulei tenka pats esmingiausias vaidmuo. Tačiau tai nėra tik fizinis darnumas, tai yra ir etinis darnumas su visais gyvais padarais ir Pasaulio tvarka. Daryti gera – tai pagrindinė dainų mintis.

O priešinga kryptis – sukimasis kairėn – žymi priešingus procesus: nuo tvarkos ir darnumo į chaosą, nuo plėtros į susiaurėjimą, nuo sąmoningo pasaulio pažinimo į nesąmoningą būvį. Iš dainų išaiškėja: daryti blogį – tai pasauliui trukdyti, griauti, naikinti.

Akademikai G. I. Šypovas ir A. E. Akimovas savo fizikinio vakuumo ir torsioninių (verpeto, sūkurio) laukų teorijoje Visatos sandarą ir egzistavimą modeliuoja ir aiškina kaip nuolatinę pačių smulkiausių informatyvių energijos dalelių rotaciją (spiną). Toks rotacijos sukurtas laukas būdingas ir žmogui, ir linijai ant popieriaus, ir dangaus kūnams, ir kt. Ir minėtų autorių požiūriu, dešinioji rotacijos kryptis yra gera lemianti, palanki žmogui, kairioji – nepalanki [76]. E. Muldašovas knygoje „Iš kur mes esame kilę", rašydamas apie žmonijos genofondą, teigia: „Gėris suformuoja dešininę rotaciją, blogis – kairinę".

Kadangi realiajame pasaulyje mus supa įvairūs spinduliavimai ir mes esame susiję su labai įvairios rotacijos procesais, formuojasi be galo sudėtingas bendras vaizdas. Be to, tai, kas gali būti skatinama minčių ar emocijų pasaulyje, gali pasirodyti visiškai nepageidaujama fiziniame pasaulyje. Tokie atvejai gana dažni, kai procesą geriau vilkinti, negu skatinti (pavyzdžiui, jei kyla įtarimas dėl piktybinio auglio – vėžio). Ir tada, jei gyvename „pagal Saulę", kiekvienas procesas pereina visą augimo ir sunykimo ciklą. Taigi, giliau įsižiūrėjus, mums visuomet reikia atsižvelgti į ciklišką procesų kartojimąsi dviem kryptimis. Svarbu tik – prie kokių realybės išraiškų šios kryptys priskiriamos. Taigi, nors ir galima sakyti, kad gyvename pasaulyje, kurį galima vadinti turinčiu gerosios, dešininės rotacijos persvarą, realus jo kultūros paveikslas nėra nei toks tiesioginis, nei schematiškas, bet greičiau – įvairiapusis. Lygindami įvairių pasaulio tautų kultūros tradicijas, rasime daug skirtingų elementų. Štai, pavyzdžiui, pastebėta, kad latviai, lietuviai, prancūzai, indai apie ugnį ir aplink šokių salę eina prieš Saulę. Slavai, estai, suomiai, ugrai, mantai visiškai priešingai – pagal Saulę.

Pasirodo, kad labai svarbi yra ne tik mūsų mąstysena (tradicijos ir vertybių sistema), bet ir geografinė vieta Žemėje, kur mes gyvename. Kiekviename Žemės rutulio taške realybė, atskleidžiant bendrus Visatos egzistavimo dėsnius, pasireiškia truputį skirtingai, o kartais net su priešingu ženklu. Juk tai, kas tinka prie pusiaujo, vargu ar bus tinkama ir naudinga Šiaurės ašigalyje. Kairiosios ir dešiniosios rotacijos vertinimas susijęs ir su realiu tautų išlikimu ir kultūrine bei istorine patirtimi. Tačiau ne mažiau svarbus ir mūsų dvasinės sąmonės lygmuo,

tai, kaip suvokiame ir įsisąmoniname pasaulį. Žmogaus sąmonė ir Visatos realijos – tai dvi visumos pusės, išdėstytos tiksliai simetriškai. Galime pastebėti, kad simetriškas kiekvienas erdvėlaikio procesas. Tai savitas Vieneto ir Visumos dvigubėjimas, kai Žemė atspindi Dangų, žmogaus sąmonė – Visatos protą arba aukščiausią Dievo patarimą, subjektas, kuris stebi ir tiria objektą, – pats save. Kaip matyti, simetrijos dėsniai yra visuotiniai ir susiję su keturmačio erdvėlaikio išraiškomis ir su kitų paralelinių (lygiagrečių) pasaulių arba antipasaulių atspindžiais.

Simetrija, suprantama, susijusi ir su spiralinių procesų kryptimis. Šio pasaulio procesuose vyrauja dešininė sukimosi kryptis, bet kirsdami šio pasaulio erdvines dimensijas [89; 9 psl.] procesai įgauna priešingą – kairinę sukimosi kryptį. Tokiu būdu realizuojasi vienas iš fundamentaliųjų pasaulio sandaros reikalavimų – simetrija. Reikalas tas, kad bet kuri iš pradinių pasirinktų judėjimo krypčių pati savaime yra asimetriška užbaigtam Visatos raidos ciklui. Tokioje pilnoje – simetriškai sudvejintoje – Visumoje veikia dvi tarpusavyje priešingos sukimosi kryptys. Be to, „realaus“ laiko ašis savo krypties nekeičia [90; 142 psl.].

Visa Visata – tai dinamiška sūkurio struktūra [76]. Geometriniame rašte apskritimas kaip ženklas simbolizuoja visumą ir begalybę, o susivijęs apskritimas – patį sūkurio judėjimą, spiralę, taip pat ir jai besisukant susiformavusį simetriškai sudvejintą pasaulį – Visatą ir begalybę. Tai visai naujas ženklas, kuris savo bendra forma (siluetu, išvaizda) asocijuojasi ir su aštuonetu (taip pat ir su skaitmeniu „aštuoni“), ir su erdvėje susuktu kaspinu (Miobiuso juosta), ir su dviem simetriškomis viena su kita susipynusiomis ir priešingomis kryptimis besisukančiomis spiralėmis bei apskritimais.

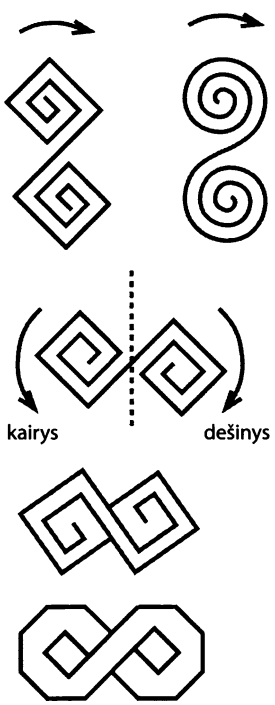

Miobiuso juosta – tai vienas iš visiškai pripažintų galutinės, uždaros erdvės simbolių. Tokia erdvė absoliuti ir kartu begalinė, nesibaigianti. Savo ruožtu horizontalus aštuonetas yra matematinis begalybės simbolis. Tačiau filosofiniu požiūriu „nei laikas, nei erdvė nėra begaliniai. Pasaulis turi pradžią ir laike ir erdvėje jis yra ne begalinis, o užbaigtas, absoliutus“ [84; 142 psl.]. Kaip tik tai atskleidžia geometrinis raštas ir apie tai mes kalbėjome šio skyriaus pradžioje, kai

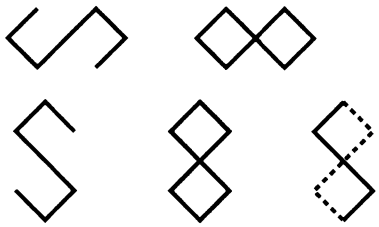

nagrinėjome begalinį judėjimą bei sąlyginę, ribojančią ir užbaigtą geometrinių simbolių kalbą.

Besisukančios spiralės atitikmuo gamtoje yra besiranganti gyvatė. Ji gali vinguriuoti į dešinę, į kairę, sukti įvairius zigzagus ir vingius bei ratus. Ji gali raitytis vienu metu dviem priešingomis kryptimis, nepastebimai sliuogti ir vyniotis spirale kaip vandens srautas, kaip „laiko banga“ [74], kaip amžinybė. Iš čia ir kilo simbolinis rašto ženklo pavadinimas – „susirangęs žaltys“. Susirangiusio žalčio ženklas pagal savo struktūrą, simbolinį aiškinimą ir filosofinę reikšmę yra tiesioginis senovės kiniečių dao, *in* ir *jan* priešybių simbolio atitikmuo. Vadinasi, spiralė kaip sūkurys ir simetriškas dvigubo pasaulio simbolis gali būti išreikšta labai išplėsta forma, pavyzdžiui, susirangiusio žalčio ženklu. Tačiau ją galima išreikšti ir labai apibendrinta, neišplėsta forma, pavyzdžiui, iš dviejų simetriškų kvadratų ar apskritimų suformuotu aštuonetu. Tai gali būti ir susipynęs apskritimas arba nesusirangiusio žalčio ženklas, kur sūkurys tik prasideda, įsisuka, bet neužsibaigia.

Baltų geometriniuose raštuose tokios formos plėtojamos ir vertikaliai, ir horizontaliai, kartais net abiem įstrižai besiplečiančiomis kryptimis – dešine įstrižaine dešinėn ir kairia – kairėn, paklusdamos pradinių formų kryptims keturmatėje sistemoje. Vertikalioji kryptis reiškia opoziciją viršus–apačia, šiaurė–pietūs ir t. t., horizontalioji – opoziciją kairė–dešinė, vakarai–rytai ir t. t. Apie visą šią suvokiamą ir nesuvokiamą įvairių krypčių reikšmę ir simboliką smulkiau bus kalbama skyriuje apie pasaulio modelius baltų ir latvių raštuose, kur simbolinės jų reikšmės nagrinėjamos ir laiko atžvilgiu kaip praeitis, dabartis, ateitis ir t. t.

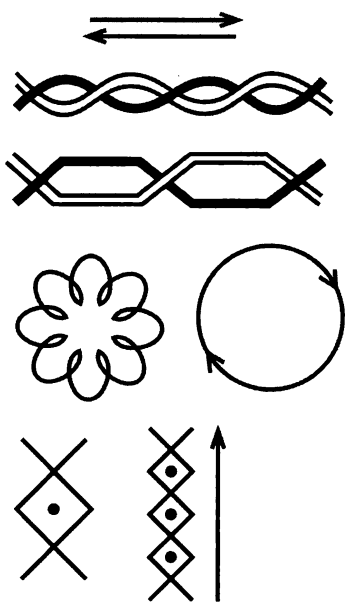

Svarbu pažymėti, kad visos spiralės gamtoje paklūsta vadinamiesiems sferinių sūkurių dėsniams. Tie dėsniai dar universaliau apibendrina įvairius spiralinius procesus, įvairiausias jų formas [98; 8 psl.]. **Moksliškai** jie vadinami viesuliniais (sūkuriniais) žiedais ir juos galima pastebėti pačių netikėčiausių gamtos formų sandaroje, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog tos formos tarpusavyje visiškai nesusijusios.

Tiesioginiai sferinių sūkurių analogai gamtoje – tai vandens ir oro tėkmės bei srautai. Sferinis sūkurys atrodo

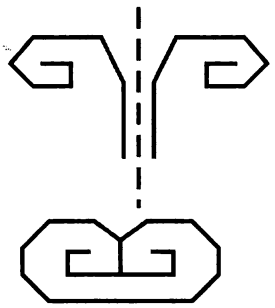

kaip pirmapradžio impulso sukurtas archetipiškas judėjimas ir augimas, kuris išsiveržiamas iš žemesnio egzistencijos lygmens į aukštesnį įgauna grybo, embriono ar smegenų formą. Tai yra impulsyvus trūktelėjimas, nukreiptas į save, prieš (į) savo pradžią [89; 8 psl]. Vandens ratilai, įvairūs rūkstančių dūmų tumulai, išsiveržę ugnikalniai ir kitos formos siejamos su šiais spiraliniais judesiais. Mūsų raštuose sferinius sūkurius simbolizuoja toliau aprašomi ženklai.

Paprastai jie siejami tik su Aušrinės medžio (pasaulio medžio) šaka ir Mėnulio ženklų simbolika. Tačiau, kaip liudija visa, kas buvo pasakyta anksčiau, tas reikšmių ratas iš tiesų yra daug platesnis.

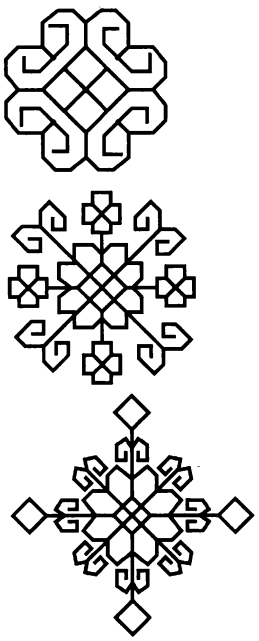

Liepsnojanti saulė

Sferinio sūkurio ženkluose spiralė simetriškai sukasi dešinėn ir kairėn sudarydama tarsi veidrodinį atspindį. Todėl atskirą spiralės žiedą (arba sukinį) reikia nagrinėti kartu su antruoju žiedu, iš jų abiejų sudarant simetrišką sudvigubintos visumos ženklą. Tokiu būdu išsaugoma teisinga sanglauda su gamtoje vykstančiais procesais.

Iš keturmačio cikliškai besisukančio pasaulio gelmių išauga dar vienas labai esmingas geometrinis ženklas, atsižvelgiant į formalius požymius vadinamas **šakotuoju, arba įstrižuoju, kryžiumi**. Šis kryžius įkūnija norą tikslingai veikiant, besisukant įveikti amžinąją kvadrato inerciją.

Mūsų simbolikoje šis kryžius turi labai daug įvairių reikšmių ir aiškinimų, todėl yra vadinamas ir **ugnies, Perkūno, Laimos kryžiumi**. Dažnai vartojamas ir terminas „svastika“ (iš senovės indų „susijęs su gėriu“). Kadangi šiame knygos skyriuje nagrinėjome geometrines ženklų ypatybes ir jų įtaką simbolikai, pasiliksime prie apibrėžties, apibūdinančios šį ženklą pagal geometrinius požymius – šakotasis, arba įstrižasis, kryžius (taip pat – įžambusis kryžius).

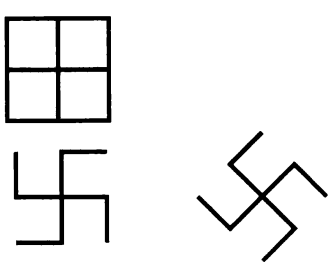

Šakotasis, arba įstrižasis, kryžius gali būti ir į vieną pusę, t. y. arba į dešinę, arba į kairę pasuktomis, ir viena priešais kitą atsuktomis šakomis su išsišakojusiais arba vingiuotais ir net užraitytais šakų galais.

Teoriškai kiekvienas iš šių ženklų gali būti ir statiškas, jei jo išoriniai kontūrai suformuoja ant kraštinės gulintį kvadratą, ir dinamiškas, jei kvadratas stovi ant kampo. Statiškų šių ženklų raštuose rasime labai labai retai dėl jų nejudrumo ir energiją slopinančio poveikio.

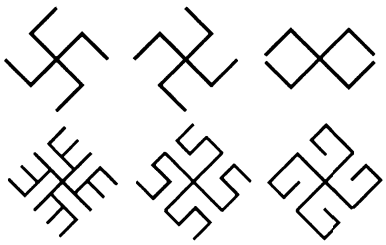

Šakotasis, arba įstrižasis, kryžius yra visų pripažintas rotacijos ir amžinai aktyvios energijos simbolis. Tai judantis pasaulis, šviesa, ugnis. Tai turintis centrą pasaulis, kuriame keturi skaičiai veikia išvien konkrečiu ciklišku vystymosi ritmu ir paklūsdami įvairioms jėgoms. Jau pati šio ženklo šakų aplaužymo kryptis tarsi nurodo vieną iš įmanomų sukimosi ar jėgos poveikio krypčių. Pagal šį požymį taip pat nusakoma ženklo sukimosi kryptis [88; 65 psl.].

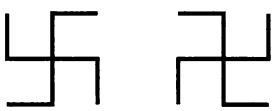

Statika

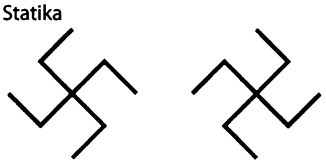

Dinamika

Tačiau kiekviena sukimosi kryptis – ar dešinėn, ar kairėn – tuo pat metu gali pasukti ir priešinga linkme. Vadinasi, viena kryptis yra iš centro į išorę įsiskverbiant į erdvę, kita kryptis – iš visų keturių erdvės pusių suplūstant į centrą. Realiuose gamtos procesuose tos judėjimo kryptys pasireiškia kaip nedalomos, neskirstomos, vienalaikės, nes visa, kas kartą atsiranda ir tampa, tuo pat metu artėja prie savo raidos ir egzistavimo ciklo pabaigos. Todėl tokie dvejopi priešingų judėjimo ir sukimosi krypčių ženklai išreiškia ir simbolinės mąstysenos, ir gamtos procesų prieštaringumą (jausmų dvilypumą).

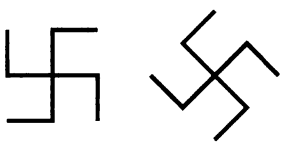

Pagal saulę, augantis

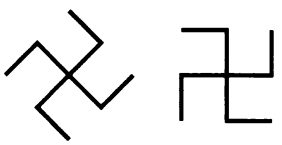

Prieš saulę, dylantis

Šio vieno ir to paties judesio krypčių ir reikšmės dvilypumas, arba ambivalentiškumas, aiškiai matomas, pavyzdžiui, juostose, kur vienoje juostos pusėje šakotojo kryžiaus šakos sukasi į vieną pusę, o kitoje – į priešingą (žr. Lielvadrės juostą).

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad visko pradžia ir pabaiga yra ženklo centras. Procesui rutuliojantis, pasauliui plečiantis, einama tolyn nuo centro, ir ženkle tai išreiškia nulaužtų šakų kryptis. Procesui judant priešinga kryptimi, pasauliui traukiantis, plūstama į centrą, ir ženklo sukimosi kryptis yra priešinga, nors ženklo geometrinė išraiška ir struktūra nepasikeitė. Pasikeitė mūsų požiūris į tai, kas vyksta, ir pasikeitė paties vyksmo kryptis. Kiekvienas konkretus ženklas išreiškia tokį judesių ir reikšmių dvilypumą (ambivalentiškumą). Judesys link centro sukaupia ir koncentruoja energiją, „įsuka“ Pasaulį, suspaudžia jo „spyruoklę“. Judėjimas iš centro išsklaido energiją, išplečia Pasaulį laike ir erdvėje, išlaisvina jo kūrybines galimybes reikštis įvairiomis formomis. Apskritai, tai yra lygiai tas pats, kaip įkvėpimas ir iškvėpimas, kur judėjimas viena kryptimi tuoj pat užleidžia kelią judėjimui kita, jau priešinga kryptimi.

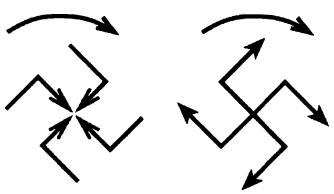

Pagal saulę, augantis

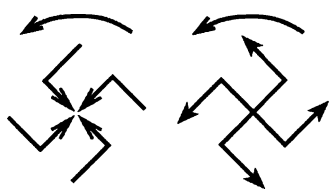

Prieš saulę, dylantis

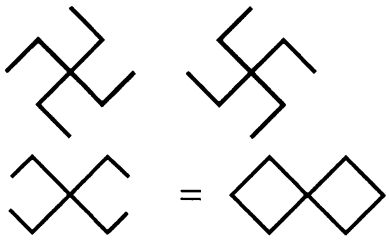

Ir Visatos (kosmoso) procesai yra pavaldūs nenutrūkstamam įkvėpimo ir iškvėpimo – energijos susikoncentravimo ir išsisklaidymo, nuolatinio gimimo ir nuolatinės mirties – ritmui. Kadangi bet kuri rotacija reliatyviame erdvėlaikio pasaulyje yra spiralė, mes priartėjome prie **pasukto įstrižojo kryžiaus** reikšmės ir vietos įvykių grandinėje, jei ją išreiškiame geometriniais ženklais (simboliais).

Pasuktajame kryžiuje matome tiesioginę nuorodą, kad judėjimas tuo pat metu yra dviejų krypčių, kai vienos krypties judėjimas duoda pradžią kitos krypties judėjimui, ir gali būti išreiškiamas kaip simetriška sudvejinta visuma – aštuonetas.

Apkarpytasis kryžius. Kosmosas kaip ir žmogus kvėpuoja. Jei kvėpavimas nutrūksta, liaujasi nors akimirkai, mes gauname tokį ženklą. Šį ženklą galima palyginti su sulaikytu kvėpavimu, jis nesimbolizuoja nei įkvėpimo, nei iškvėpimo, t. y. nei sukimosi kairėn, nei dešinėn. Visa energija susitelkusi centre, statiškame taške, ją galima pasiųsti į kokį kitą realybės lygmenį. Šį ženklą sudaro du priešpriešiais judantys įstrižieji kryžiai, sudėti vienas ant kito. Taip yra sulaikomas sukimasis. Tuo pat metu kryžiaus galai apkarpomi, neleidžiama energijai nutekėti į erdvę. Energija gali kauptis, sugrįžti tik į kryžiaus centrą, kad iš ten pradėtų naują ciklą. Suprantama, viskas, kas pasakyta anksčiau, yra neatsiejamas šio ženklo simbolinės prasmės pagrindas. Tai reikia pabrėžti ir turint omenyje visų kitų geometrinių formų reikšmes latvių geometrinių raštų ir simbolių sistemoje.

Baigiant skyrių apie geometrijos svarbą siekiant suvokti simbolines raštų reikšmes, reikia priminti ir tai, ką vadiname ***tuštumomis.*** Apie tuštumas kalbėjome, nagrinėdami nulio ženklą. Tuštuma – tai viso, kas vyksta ir įmanoma, pirmapradė matrica. Iš tuštumų viskas atsiranda (ir taškas, centras) ir viskas pradingsta tuštumose. Bet tuštumas simbolizuoja ne vien nulio ženklas. Tuštumos susiformuoja ir kitų ženklų dariniuose, t. y. jų simbolinėse kiaurymėse ir angose. Be to, apie tuštumą galima kalbėti kaip apie formą, kurią galima skaityti, suvokti. Raštų sistemoje tuštuma nėra beformė, beribė begalybė. Tuštuma aprėpia nematomą, tačiau egzistuojančią energinę struktūrą, visų naujai atsirandančių ženklų galimybes ir terpę.

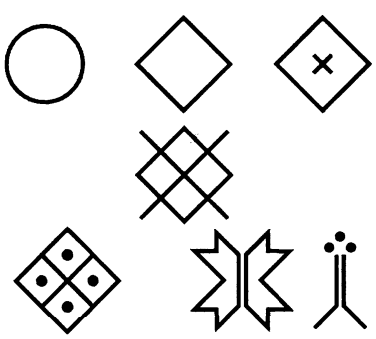

Sodinau ievelę dykynės vidury

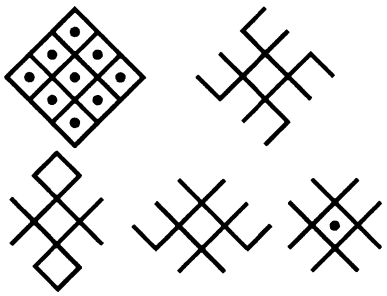

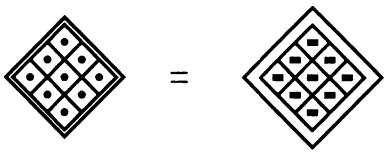

Terpė – tai ne tik tuščias plotas, tai dar ir idėja, apmatai ir elgsenos programa.

Kiekviena visuma gali būti įvairiai išskaidoma, suskirstoma. Tokį suskirstymą galima ir iš anksto suplanuoti, ir tik ilgainiui suvokti bei įsisąmoninti. Ženklus taip pat galima įvairiai suskaidyti, kad skirtųsi visumoje sutalpintų langelių skaičius. Tarp šių variantų ypatingą vietą užima kvadratas (keturių vienybė), padalytas į devynis mažus kvadratėlius – langelius. Tai vidinę struktūrą įgavęs visumos ženklas DEVYNI arba TRYS DEVYNETAI.

Tai simbolis, kurį apibūdina skaičiai 3 x 3 arba 3 x 9 ir 9 x 9. Kiekvienas skaičius, kurį gauname sudauginę šiuos skaitmenis, reiškia įvairių procesų matmenis, bet visi kartu apibrėžiami viena simboline sąvoka, o tautosakoje įvardijami kaip „devyni“ ir „trys devynetai“.

Kalk medelį prie medelio,
Lai saulė leidžias vakare,
Lai saulė leidžias vakare
Už devynių jūrelių.
LD 54983

Atjojo šelmiai ant aukšto kalno
Kardus kabino į šventą medį,
Šventojo medžio devynios šakos,
Kiekvienoj šakoj – devyni žiedai
Kiekvienam žiede – devynios uogos
LD 34075

Tekstuose tai skamba kaip „už devynių jūrelių“, „už devynių ežerėlių“, „už devynių kalnų“, „už devynių slėnių“, „už devynių karalysčių“ ir pan. „Už“ nurodo vietą, esančią už devynių jūrelių ir yra judėjimo tikslas, bet skaičiais tai yra dar vienas – dešimtasis – vienetas. Ženkle, kuris padalytas tokiu principu – į devynis kvadratėlius, langelius ar akutes – judėjimas, kartą prasidėjęs nuo centro, už devynių langelių, apėjus visą tapsmo apskritimą, vėl sugrįžta į centrą. Bet dabar tas jau yra viso didžiojo kvadrato centras. Didysis kvadratas apima devynis mažesnius, tokiu būdu sudarydamas suapvalintą visumą, kurią skaitmenimis galima išreikšti taip: 3 x 3 = 9, 9 + 1 = 10. Visuma nėra devyni, nes šioje stadijoje procesas dar nepasibaigęs. Visuma susidaro tik sugrįžus į pradžią ir nuėjus visą kelią. Vadinasi, visuma yra 9 + 1, visuma yra 10.

Ženklai simbolizuoja abu šio pasaulio suvokimo aspektus, kurie iš esmės glaudžiai susiję, artimi, bet kokybe skiriasi.

Devyni išreiškia kūrybinio proceso dinamišką užbaigtumą, dešimt – statišką [49; 126 psl.], suapvalintą ir baigiamąją padėtį. Ji dešimties ženkle nematoma (ji nėra atskirai išskirta), nes ženklo struktūrą sukuria dinaminis ir kūrybinis procesas 3 x 3 = 9. Tačiau negalint sugrįžti į ženklo centrą (Visatos simboliniuose ženkluose tai reiškia – pas Dievą), iš kur buvo išeita, tolimesnis kelias į kitą pasaulį (arba būties lygmenį) neįmanomas.

Girdžiu, Dievas kerta,
Dievo Sūnus genėja.
Pati Dievo nemačiau
Už devynių klevo lapų.
LD 33777

Kad skaičius devyni simbolizuoja visą nueitą kelią, kol siela patenka pas Dievą, savitai atsiskleidžia iš vieno pasakojimo apie akmenį senose Abavos dvaro kapinėse: „Mirusi mergaitė buvo palaidota, o ant jos kapo pastatytas akmuo. Ta mergytė vis vaidenosi. Prie kapo lankėsi daug kunigų ir meldėsi už mirusiąją, bet niekas nepadėjo. Tuomet kunigai pradėjo kirsti kapo akmeny kryžius. Iškirtus pirmąjį, antrąjį, trečiąjį ir t. t. kryžių vaidenosi ir toliau, tik kai buvo iškirstas devintas kryžius, vaidentis liovėsi."

[143; 595 psl.]

Akmuo su devyniais kryžiais Abavos dvaro kapuose

KRYŽIAUS ENERGIJA

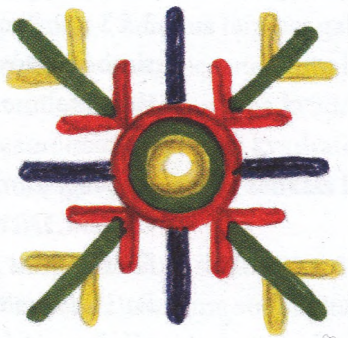

Ženklas Talsų krikštynų vilnonėje skraistėje. Latvija

[148; 19]

Š–P mirtina kryptis, tuštumos, bedugnė, geiduliai, aistros, sudegimas, sustingimas

Statika – sustabdyta energija, nekūrybinė būklė, (tamsa)

Dinamika – gyvybės jėga, harmonija, kūrybinė būklė, (šviesa)

Saulės ratas – (statika ir dinamika). Sujungia dieviškąjį, mirties ir gyvybės aspektus

Laikas nuo 11 val. ligi 1 val. ir dieną, ir naktį liaudyje vadinamas tuščiuoju laiku. Tuo metu šviesos ir tamsos jėgos susitinka ties Š–P krypties tuštumomis – liukais. Mirusiųjų pasaulio jėgos tada ateina į šį pasaulį ir, kaip įprasta, klaidina ir kenkia. Metų rate tokios padėtys būna per Jonines ir Kalėdas.

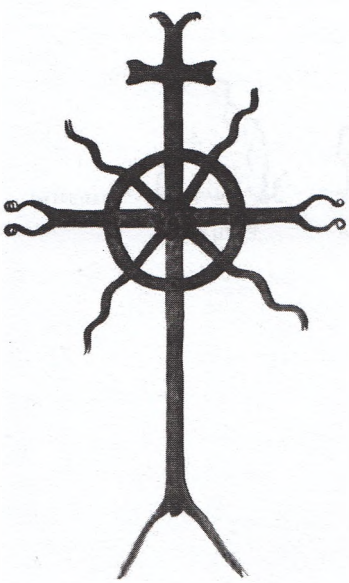

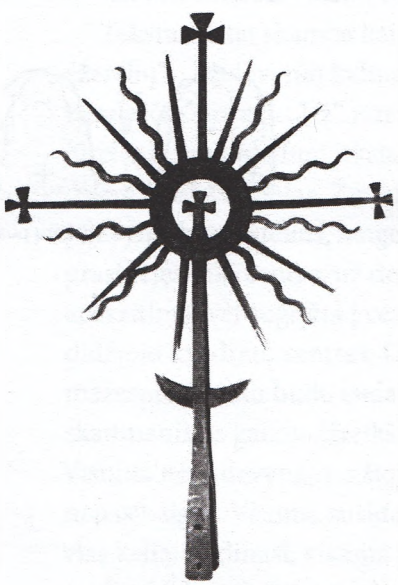

Metalo kryžiai. Lietuva

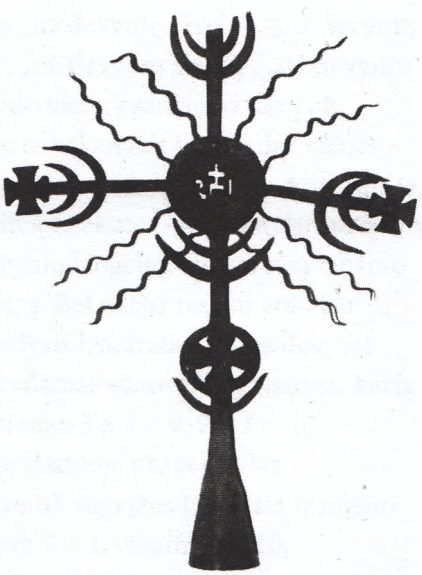

Nuotr. Algio Šimkaus
Iš Silvijos Meškonės archyvo

SANTRAUKA

ŽENKLAS – jutimo organais suvokiamas vaizdas, simbolizuojantis, įvardijantis kažką kita. Tarpininkas, palengvinantis bendravimą (komunikaciją).

PAPRASTIEJI ŽENKLAI tik ką nors žymi. Dėl jų naudojimo ir formos susitariama. Jie yra vienareikšmiai.

SIMBOLINIAI ŽENKLAI ne tik ką nors žymi, bet ir atstovauja to kažko esmei bei ją atskleidžia. Jų forma ir prasmė paaiškėja suvokus reiškinio esmę ir remiantis patirtimi. Jie daugiareikšmiai.

GEOMETRINIAI SIMBOLINIAI ŽENKLAI

- idealizuoja ir suvienodina realius objektus;
- sudaro universalios būties schemas;
- žymi kosmoso struktūras.

IŠ KUR ATEINA ŽENKLAI? Ženklus sukuria Gamta. Žmogus juos suvokia, išgyvena, pripildo prasmės.

KĄ DARO ŽENKLAI?

- Ne tik išskiria konkrečiai kultūrai priklausančius žmones, bet ir formuoja juos.
- Reprezentuoja dvasinę realybę.
- Sujungia regimos ir neregimos būties lygmenis.
- Geometriniai simboliniai ženklai, sukeldami tam tikras sąmonės būsenas, gali veikti psichiką, jos struktūras.

Kosminė energija
↓
Ženklas
↓
Psichinė energija

LATVIŲ RAŠTAI (ORNAMENTAI) – ženklų sistema, pagal kurią išdėstomos visos plastinės apraiškos laike ir erdvėje.

LATVIŲ RAŠTŲ ŽENKLAI –

mūsų tradicinės kultūros paveldas. Jų sandaroje užkoduota visų lygių informacija.

1. Sakralinis lygmuo perteikia informacija apie kosmoso ir gamtos procesus, apie žmogų ir dievoiešką kaip vieną sistemą.
2. Praktinis lygmuo organizuoja ir reikalus, ir aplinką, nukreipia mąstymą, užtikrina bendravimą (komunikaciją).
3. Estetinis lygmuo teikia supratimą apie tai, kas gražu ir naudinga, susiskaidę ir sudaro visumą, yra tvarkinga ir laisva, dinamiška ir statiška, apie erdvės, laiko ir judėjimo santykius, harmonijos idealą.

LATVIŲ RAŠTŲ ŽENKLAS –

- geometrinis, griežtas pagal formą, savarankiškas pagal išdėstymą, konstruktyvus, paprastas, aiškios sandaros, simetriškas;
- galimas plėtoti daugybe būdų, galintis peraugti į sudėtingus kelių lygių ženklus (sudėtinius ženklus);
- turintis mandalos požymių;
- turintis vyksmo požymių;
- tiksliai perteikiantis mentaliteto programą.

ŽENKLŲ SKAITYMAS, AIŠKINIMAS –

- Geometrinių simbolinių ženklų prasmę ir reikšmę galima aiškinti naudojantis kitais ženklais ir simboliais.
- Ženklų vertė atsiskleidžia, juos ilgai stebint, nagrinėjant arba medituojant.
- Reikia žinoti simbolinių ženklų prigimtį, jų struktūros ribą, veiklos lygmenis ir sistemą.
- Reikia lavinti ezoterinį sąmoningumą.

Latvių raštai išreiškia idėjas, kurios, nors gana senos, visada yra naujos ir aktualios šiandieniniams kūrėjams. Tai ir baltų (lietuvių, latvių) pagrindiniai senovės dievoieškos ženklai, ir svarbiausi viso pasaulio tvarkos dėsnių simboliai, neprarandantys savo teisingumo ir šių dienų mokslinių atradimų laikais. Kaip gamtos (Dievo) kosminių procesų jėgos linijų ir ritmų išraiška, tie ženklai yra amžini ir todėl – šventi.

Tie ženklai – tai etninio tapatumo reiškėjai ir dvasinės kultūros bei išminties raktai. Kiekviena nauja karta su šiais ženklais susipažįsta iš naujo, praturtina juos savo dvasine patirtimi ir suteikia kiek kitokią struktūrą.

Teisingai suvokti ženklus įmanoma atskleidus jų sąsają su gamtos procesais. Ženklai rodo dėsningumus ciklišku procesų, vykstančių tarp dviejų tarpusavyje vienas kitą papildančių būvių – statikos ir dinamikos, t. y. tarp mirties ir gyvybės, tarp ardymo ir kūrimo, tarp tamsos ir šviesos. Ženklų supratimas taip pat neatsiejamai susijęs su centro arba visų VIDINIŲ procesų simbolika. Viduje gyvenanti siela yra ir visų įvairialypių simbolių sukurto pasaulio vaizdo ir paties pasaulio pagrindas*.

* Vidų, kaip sielos buvimo vietą, apibūdina R. Mūkas: „Siela neegzistuoja atskirai nuo viso to, ką ji sukuria, įskaitant dvasinius ir materialinius jos darinius – išradimus. Vis dėlto siela nėra hibridas, dirbtinis dvasios ir materijos mišinys. Ji yra tiksliai, absoliučiai ir negrįžtamai **viduje**. Pati didžiausia misterija yra kaip tik tai, kad siela, kurios, kalbant kategoriškai ir moksliškai, nėra ar kuri yra visur ir niekur, suteikia prasmę ir būtį viskam“ [167;11. psl.].

II DALIS

PASAULIO MODELIAI LATVIŲ RAŠTUOSE. PASAULIO MEDŽIO PRINCIPAS

Latvių raštuose bendras pasaulio modelis atsiskleidžia ir iš vieno atskiro ženklo, ir iš platesnių geometrinių struktūrų. Suvokti vizualiai šie ženklai ir struktūros išsidėsto įvairiausiomis kompozicijomis ir tiksliai įkūnija gamtos reiškinius. Ne veltui mūsų raštus vadina vaizduojamaisiais. Be to, estetinę ir simbolinę šių vaizdų ir kompozicijų vertę daugiausia lemia jų geometrinė sandara. Bendrajame pasaulio modelyje ne mažiau svarbu yra ir tai, kad minėti vaizdai ir schemos susiję su mitiniu poetiniu Pasaulio paveikslu, atskleidžia žmogaus ir Kosmoso santykius bei ryšius, tarpusavio priklausomybę ir vienovę (mikrokosmosas ir makrokosmosas). Bendrasis modelis priklauso ir nuo to, kokiomis formomis kitos geometrinės rašto struktūros išreiškia Pasaulį (kosmosą), nuo jo egzistavimo ir suvokimo dėsnių, požiūrių, žinių ir dieviškumo sampratos. Vadinasi, neturint atitinkamų žinių vienas ir tas pats ženklas, kompozicija ar struktūra gali būti visai skirtingai suprasti. Giluminiai, esmingi pasaulio modelio bruožai įžiūrimi kiekviename ženkle, tačiau tiesiogiai jie atsiskleidžia tiktai išplėtotose rašto kompozicijose arba simboliniuose regėjimuose. Todėl mes galime kalbėti ir apie atskirus vaizdus (geometrinius ženklus, kompozicines struktūras), kurie nedviprasmiškai formuoja ir išreiškia kurį nors pasaulio modelio aspektų, ir apie tokiuose atskiruose ženkluose ar kompozicinėse struktūrose slypinčio pasaulio regėjimo (arba patirties) susiliejimą su kitais ženklais, jų vaizdais ir pasaulio modeliais į vieną universalų Pasaulio modelį.

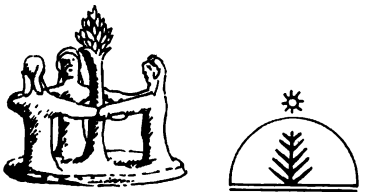

54 pav. *Amerikos ir Azijos Pasaulio medžio pavyzdžiai*

Pagrindinis visos sistemos paveikslas yra Aušros (arba Saulės) medis, daugelyje senovės kultūrų vadinamas Pasaulio medžiu, kaip būdingos mitologinės poetinės sąvokos paveikslas sutinkamas beveik visų tautų mitologijoje [14; II; 268 psl.].

Pasaulio medis – tai universali Pasaulio koncepcija, įvairialypis, daugiafunkcis vaizdas (personažas), kurio įvairiuose variantuose iškeliama kokia nors atskira funkcija, Pasaulio suvokimo linija. Dėl to Pasaulio medis įvairiose kultūrose vadinamas įvairiai: *gyvybės, dangaus, šamanų, mistinis, pažinimo medis ir kt.* [14; II; 268 psl.]. Retesni variantai, nurodantys mirtį, Požemį, nusileidimą į Požemio karalystę ir pan. Kaip jau buvo minėta, mūsų senųjų raštų tradicijoje išpuoselėtas ir išsaugotas savas Pasaulio medžio ženklas su jį atitinkančiu pavadinimu – Aušros medis. Aušra – tai ryto šviesa. Vadinasi, čia kalbama apie Šviesos medį, arba Pasaulį, kurį sukūrė šviesa, prašvintanti su aušra. Šį darbą atlieka Saulė ir Saulės dukros, kurios „iš ryto pusės *sagšą* (šviesos pasaulį – aut.) audžia" [14; II; 182 psl.].

Todėl ne mažiau populiarus ir pagrįstas yra ir kitas pavadinimas – Saulės medis, ypač, kai Saulė patenka į šio ženklo centrą. Be to, Aušros, arba Saulės, medis kartais dar vadinamas ir pasaulio krūmu, didinguoju krūmu arba paprasčiausiai *krūmu,* o dainose minimas ir kuplusis medis. Ir šie, ir kai kurie kiti pavadinimai, pavyzdžiui, *qžuoliukas, eglutė*, taip pat *saulėtasis stulpas*, atskleidžia pasaulio (t. y. Aušros, arba Saulės) medžio pirminio vaizdo transformaciją į atskiras jo visaapimančios ir daugeriopos esmės išraiškas.

„Saulės medis neatskiriamas nuo šviesos medžio ir Pasaulio medžio" – taip rašo Haraldas Biezajis, be to, šviesos medis yra pirmesnis, senesnis nei kai kurių kitų pasaulio kultūrų gyvybės medis [107; 165 psl.].

Tikrasis senojo Šviesos medžio simbolis matomas daugelio senųjų pirštinių raštuose ir dar keliuose Žvaigždės, arba Auseklio, ženkluose, kurie aptinkami Lielvardės juostoje (55 pav.).

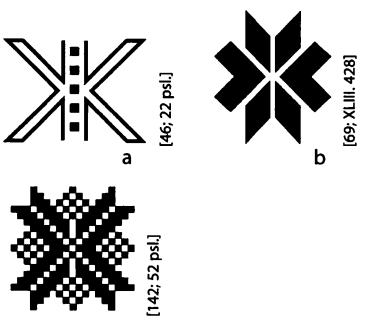

55 pav. *Šviesos medis: a – pirštinėje, b – Žvaigždėje, Lielvardės juostoje, c – prijuostės rašte, Lietuva*

Aušros, arba Saulės, medis (ąžuolai)

[150; 245 psl.]

Saulėtasis stulpas

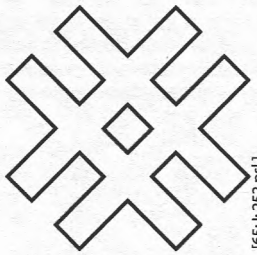

[65; I; 252 psl.]

Ąžuolėlis (Saulės medis)

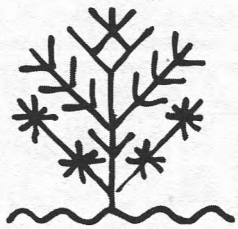

[150; 19B – 1]

Aušrinė

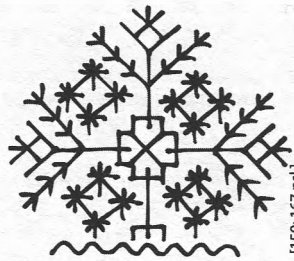

[150; 167 psl.]

Kuplusis medis

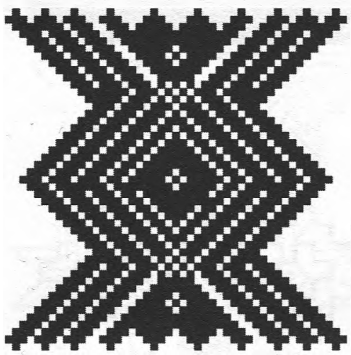

[69; II; XXV. 242k 2]

Pabrėžta energija (jėga) ir vertikalus padalijimas į tris dalis

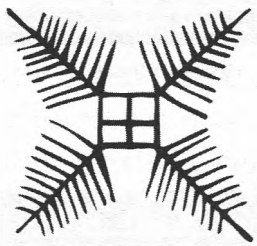

[51; 9 psl.]

Eglutė. Stipri rotacija gyvybės kryptimi

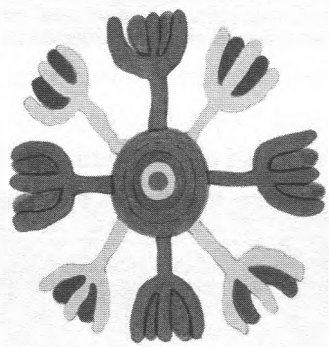

[150; 167 psl.]

Pabrėžta rotacija ir pulsavimas

Pasaulio krūmas

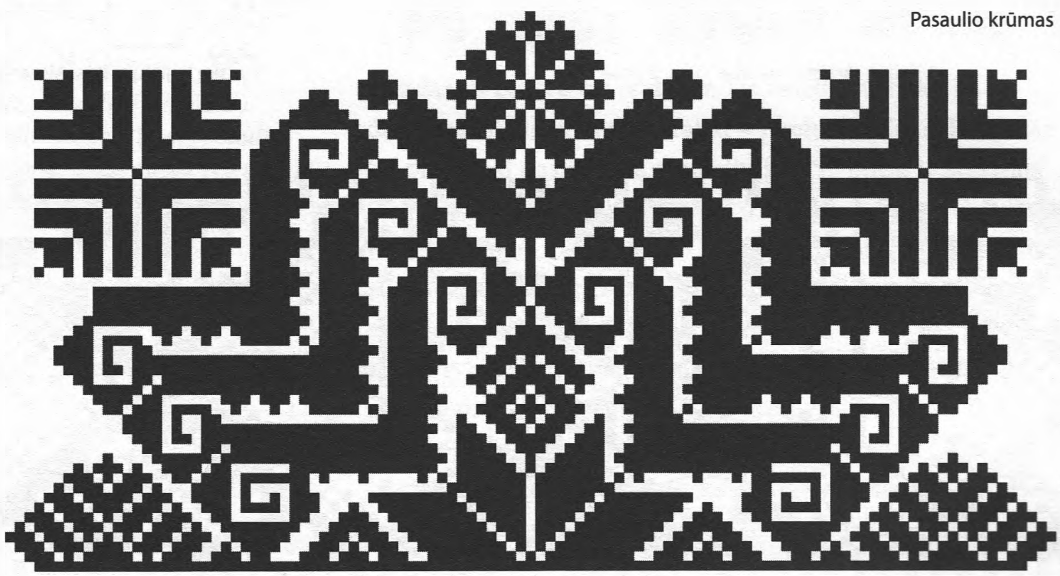

[150; 169 psl.]

Marškinių raštas. Rucava. Sudėtinga vidinė sandara

Šviesos medis

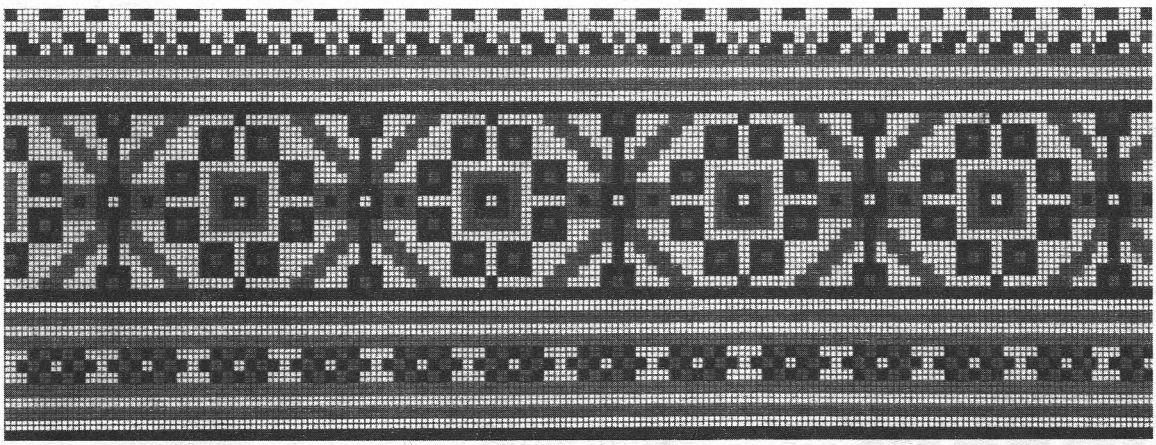

[69; I; 493 a]

Pirštinių raštas. Alšvanga

[65; II; 214 psl.]

Vilnonė skraistė. Rucava, XIX a. 2 pusė

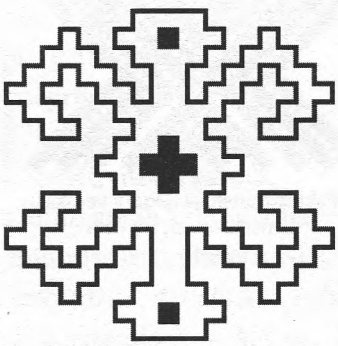

[69; I; L494a2]

Vyriškų kojinių raštas. Alšvanga

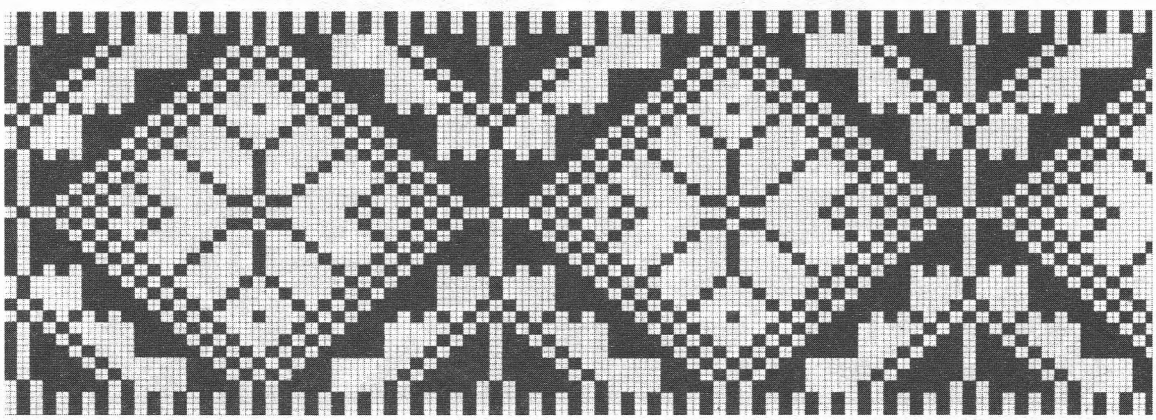

[69; II; XXV, 242 a]

Rankšluoščių raštas. Rėznos valsčius

Nuo senojo Šviesos medžio iki žmogaus vietos pasaulyje

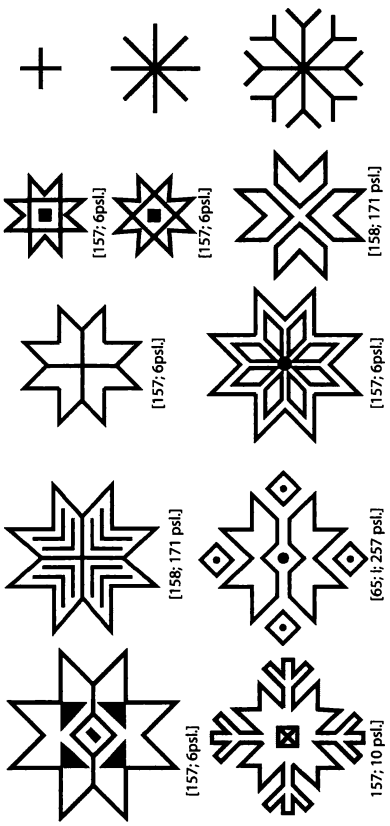

56 pav. *Auseklis (Žvaigždė) Pasaulio medyje (t. y. pasaulio sandaroje) akcentuoja šviesą – jos universalią, gyvybinę energiją*

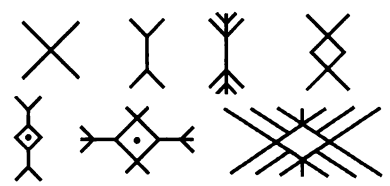

57 pav. *Pasaulio (Aušros arba Saulės) medžio pradžia yra kryžius*

Statmenoji linija žymi kilimo ir augimo aukštyn kryptį (šakos į viršų) ir nusileidimo žemyn bei kritimo kryptį (šaknys arba šakos į apačią). Horizontaliai vyrauja pusiausvyra tarp šviesos ir tamsos. Ženkle akcentuojamas visiškai esminis skirtumas tarp dviejų krypčių reikšmių. Tarp kitko, pats Žvaigždės ženklas – Auseklis – tokiu būdu tampa vienu iš Pasaulio medžio simbolių. Veikiamas pasaulio įvairiapusiškumo, Auseklis (Žvaigždė) būna įvairios vidinės sandaros.

Pasaulio medį vertikliai galima suskirstyti į tris lygmenis: apačia (šaknys), vidurys (kamienas) ir viršus (šakos). Vertikaliai išreikštos priešingybės: viršus–apačia, dangus–žemė, žemė–požemis arba viršuje subtiliųjų, o apačioje – grubiųjų vibracijų pasaulis (pagal simbolinę analogiją dangaus ir žemės skirtingo tankio pakopos). Laiko aspektu šaknys – praeitis, stiebas (kamienas) – dabartis, šakos – ateitis. Susiejant su žmogumi, kaip nedalomu pasaulio medžio, t. y. pasaulio sandaros, principo įkūnytoju, vidurys simbolizuoja pasaulio fizinį planą, požemis (šaknys) – pasaulio astralinį, o dangus (šakos) – pasaulio mentalinį planą.

Pasaulio medžio horizontalioji struktūra formuojasi keturiomis kryptimis: pats medis (centre) ir objektai aplink jį. Čia išryškėja priešingybės dešinė–kairė, pirmyn–atgal ir susidaro 4 šalys, arba kampai, turinčios daugybę simbolinių prasmių, iš kurių kaip svarbiausios paminėtinos keturios pasaulio šalys, keturi metų laikai, keturi amžiaus tarpsniai.

Apskritai susidaro vientisas pasaulio medžio erdvėlaikio vaizdas su centru čia ir dabar. Šis vaizdas vertikaliai dalijamas į tris, o horizontaliai – į keturias dalis. Raštuose šie principai pasireiškia daugeliu įvairių būdų ir atskirais ženklais, ir išplėtotose sudėtingose raštų kompozicijose, ir visame bendrame rašte. Vadinasi, pasaulio modelis raštuose sudaromas remiantis panašumais į medį gamtoje, t. y. šakos – viršuje, šaknys – apačioje, o vidurinė dalis – visas platus pasaulis – į visas keturias pasaulio šalis. Kadangi tai yra mitų, vaizduotės, ezoterinių simbolių pasaulis, atskleidžiantis regimojo fizinio pasaulio neregimąją sakralinę esmę, mes pamatome daug kitais atvejais nematomų sąsajų, iš kurių randasi nauji vaizdai ir ženklai (žr. ženklus 145 psl.).

Medis prilygsta žmogui, o žmogus – medžiui, susiformuoja darnaus Pasaulio regėjimo – Gamtos ir

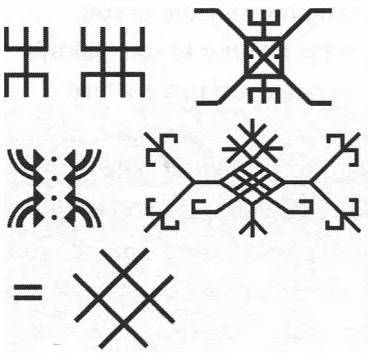

58 pav. *Medis prilygsta žmogui, o žmogus – medžiui*

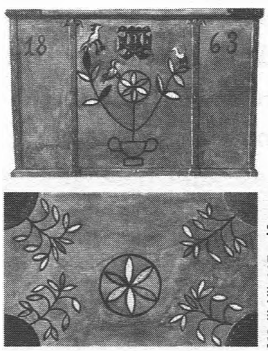

[69; III; XII; 117 psl.]

59 pav. *Pasaulis medžio motyvai. Kraičio skrynia. Vėstienos valsčius*

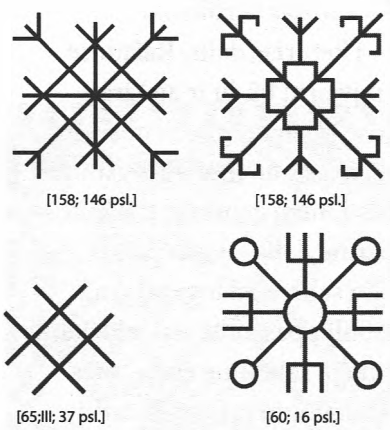

60 pav. *Aušros, arba Saulės, medis. Vaizdas vienu metu iš viršaus ir šonų*

Žmogaus sąsajų ir priklausomybės – ženklai. Šio pasaulio centre atsiduria Saulė.

Saulė ir Saulės medis todėl ir tampa viso pasaulio ženklu, kad jame įvairių reikšmių ženklai ir simboliniai vaizdai susilieja į vieną būtį, kas liudija, jog čia per Saulę ir Žmogaus bei Gamtos bendrystę praeina bendros viso Pasaulio giliausios **esmės – Pasaulio sielos – ašis**. Tipiškiausiuose Saulės medžio ženkluose pasaulis modeliuojamas vertikaliai, todėl pabrėžiamas vertikalus padalijimas į tris dalis. Tačiau daugeliu atvejų ženkluose modeliuojama horizontalioji erdvė – akcentuojamas pasaulio padalijimas į keturias dalis. Tokiais atvejais vertikalioji ašis nusileidžia statmenai į vaizdo plokštumą ir taip reikia įsivaizduoti ją pasuktą į plokštumoje esantį ženklą ar į visą kompoziciją.

Daugelyje ženklų tie padalijimai susilieja, ir ženklą galima pakaitomis aiškinti žiūrint ir vertikaliai, ir horizontaliai.

Apžiūrinėdami latvių raštus, randame nepaprastai gražių ir kuplių saulės medžio variantų. Stebina tų variantų gausa ir šio ženklo įkomponavimo platesnėse raštų kompozicijose įvairovė.

Konspektuose „Tautinio paveldo kryptingumas“, išleistuose Bostone 1973 m. „Dukart du“ stovyklos reikmėms, pavaizduoti penkiasdešimt trys Aušros, arba Saulės, medžio variantai, paimti iš A. Dzervyčio knygos „Latvių raštai“ (1973 m. Torontas, Kanada), V. Klėtnieko „Senovės raštuose“ (1990 m.) surinkta jau per šimtą šių puošnių raštų ženklų.

Vis dėlto iškyla Aušros, arba Saulės, medžio vizualinio ir kartu simbolinio suvokimo problema: didesniajai daliai Aušrinės medžio ženklų trūksta šaknų, t. y. tokios svarbios požeminės dalies.

Štai pavyzdys:

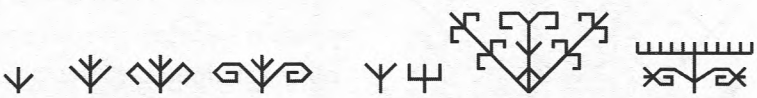

61 pav. *Aušros medis be šaknų*

Taip atrodančio mūsų šventojo medžio vaizdai keliauja iš knygos į knygą. Tik nedaugelį ženklų rasime su vos pastebima

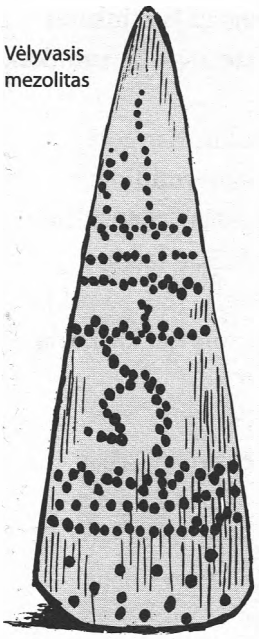

Vėlyvasis mezolitas

[3; 29 psl.]

Įgręžimai ant kaulinės plokštelės, Lubanos Zvidzės stovyklavietėje

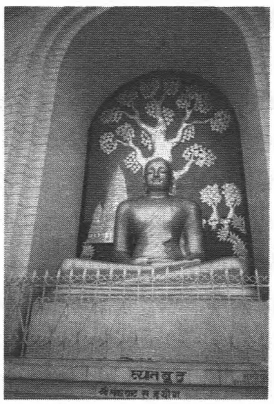

Buda medituoja prie medžio. Skulptūra. Nepalas. Nuotr. D. Daija

[95; 45 psl.] [158; 146 psl.]

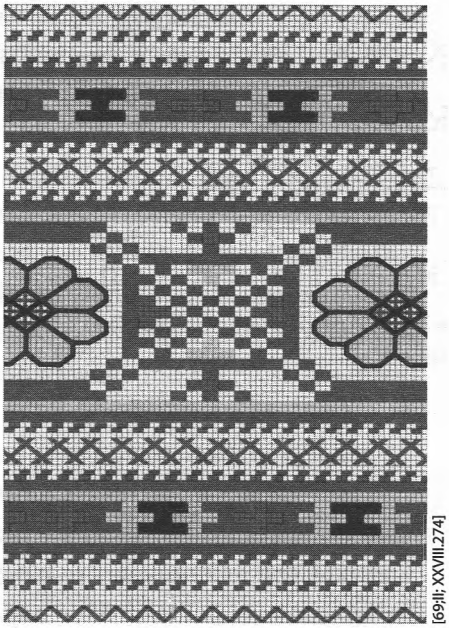

[69;II; XXVIII.274]

Vilnonės skraistės fragmentas. Ledmanės valsčius

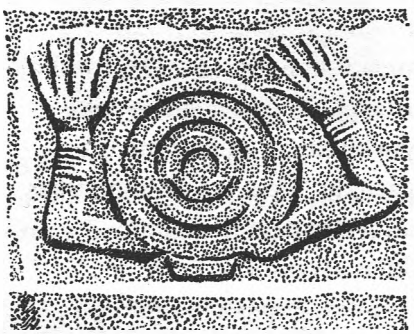

[69, I; 21 psl.]

Reljefas akmenyje Vokietijoje, Tiubingene

[69, I; 21 psl.]

Bramanizmo dievybės Jaganatos, t. y. „pasaulio sargo" atvaizdas Indijoje

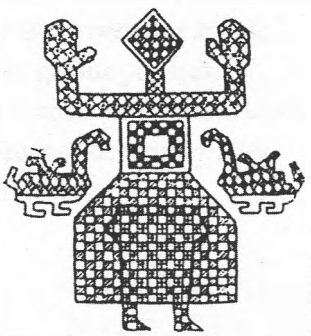

[124; 39 psl.]

Išsiuvinėtas rankšluostis. Šiaurinė Rusija

Žmogaus, saulės ir medžio ženklas pasaulio modelyje

Medis prilygsta žmogui, o žmogus – medžiui, susiformuoja darnaus Pasaulio regėjimo – Gamtos ir Žmogaus sąsajų ir priklausomybės – ženklai. Šio Pasaulio centre atsiduria saulė.

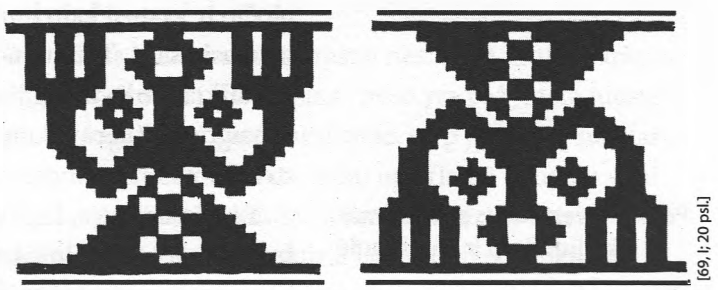

[69, I; 20 psl.]

Žmogus ir Saulė ant Pasaulio kalno, žiūrint dviem priešingomis kryptimis. Matomi įvairūs mitiniai personažai, kurie aiškinami ir kaip žmonijos senovės palikimas – šviesos kulto ženklai, ir kaip vaizdai, susiję su pasakomis ir sakmėmis apie šunį, saugantį požemyje paslėptus lobius. Vilnonės skraistės rašto fragmentas. Alsungos kraštas.

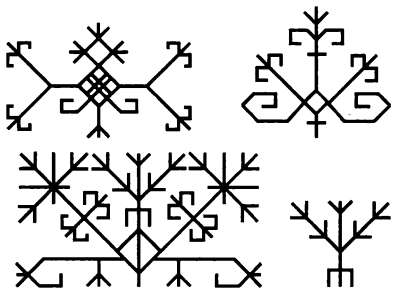

62 pav. *Aušros medis išsikeroja į šonus*

šaknų dalimi, bet ir tuomet ji nedidelė, daugiau jau tinkanti krūmui, o ne pasaulio medžiui – *ąžuolui,* kurio ne tik vainikas, bet ir šaknys yra plačiai išsikerojusios.

Tokį „savitumą" pastebėjo ir Daina Krauklė. Knygoje „Ornamentai" ji teigia: „Siekiant palyginti, kaip rutuliojosi raštų formos, tiks keli budistų „šventųjų medžių" pavyzdžiai. Matome, kad juose ypač išryškinta šaknų dalis, o latvių raštuose įprasta daugiau išryškinti medžio lają" [60; 53 psl.]. Kyla klausimas – kodėl taip yra? Ar mūsų protėviai kažkuria prasme klydo, ar mes kažko nesuprantame?

Negana to, G. Zemytis ir V. Rozenberga knygoje „Protėvių raštai" tvirtina (kaip matome iš teksto – visiškai nesąmoningai), jog nesančias šaknis atstoja kitas ženklas – tiesi linija. Abu autoriai mano, kad tai yra esminis Aušros medžio bruožas, išskiriantis jį iš kitų ženklų. Pavyzdžiui, apie Aušros medžio ir spygliukų, taip pat ir Laimos šluotelių pradinius panašumus skaitome:

„Laimos šluotelę taip pat būtų galima laikyti eglutės variacija, jei ji nebūtų išdėstyta ant Aušros medžiui būdingo elemento – tiesos linijos pagrindo" [51; 44 psl.].

Galima pritarti, kad dauguma ženklų iš tikrųjų išsirutuliojo iš kokio vieno bendro ženklo, tačiau galima ir suabejoti, ar tiesi linija kaip pagrindas yra būdingas Aušros medžio požymis, išskiriantis jį iš kitų ženklų. Tiesė yra savarankiškas ženklas ir gali būti naudojamas įvairaus sudėtingumo pavidaluose kaip ir bet kuris kitas savarankišką reikšmę turintis ženklas. Savo ruožtu eglutės (taip pat ir Laimos šluotelė) nuo Aušros medžio skiriasi ir kitokiais bruožais, kurie iškyla iš jų simbolinės esmės. Eglutės yra vienodo pločio ir vystosi kaip linijinės krypties ritmas, o Aušros medis šakojasi į šalis. Tačiau juo kuplesni Aušros medžio ženklai, juo aiškiau matyti, jog jie netobuli – jie neturi simetrinio užbaigtumo (nėra šaknų dalies), o tai nelogiška nei ženklų struktūros formaliuoju, nei simboliniu požiūriu.

Pasaulio vertikalus padalijimas iš trijų, šitoji ir anoji saulė

Esmė paaiškėja, kai žvelgiame ne į atskirą Aušros medžio ženklą, bet į tai, kaip šis ženklas įtraukiamas į platesnę kompozicinę struktūrą. Štai XVIII a. antros pusės pirštinė iš Krustpilio.

Per pirštinės vidurį eina platus labai puošnus ruožas, iš abiejų pusių įrėmintas apkarpyto Aušros medžio ženklų.

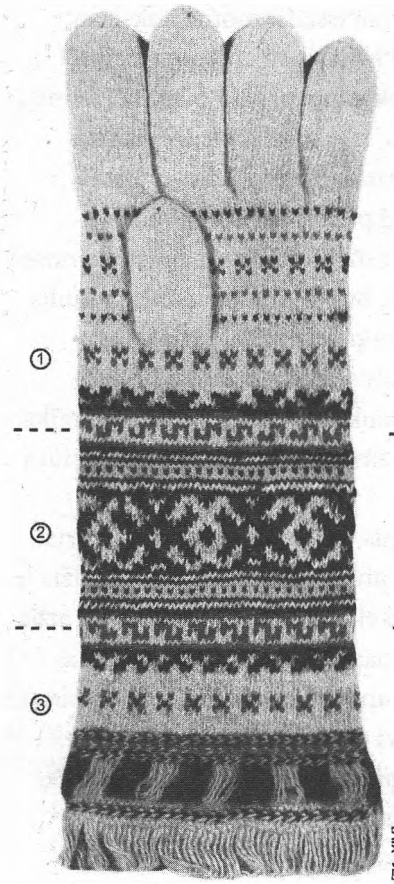

63 pav. *Visatos erdvėlaikio padalijimas jaunikio pirštinėje iš Krustpilio, XVIII a. 2 pusė–XIX a.*

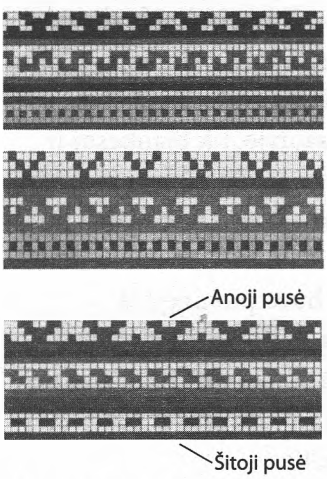

64 pav. *Tarpinis ruožas tarp šio ir ano pasaulio*

Ruožas dalija pirštinę į viršutinę ir apatinę dalis, o pats užima jos vidurį. Todėl aiškiai matome, kad visa pirštinė (t. y. pasaulis) vertikaliai padalyta į tris dalis. Jei yra taip, tai ir atskirus Aušros medžio ženklus reikia aiškinti kaip viso pasaulio (Pasaulio medžio) sudedamąsias dalis. Vadinasi, į viršų nukreiptas Aušros medžio ženklas čia simbolizuoja Pasaulio medžio viršutinę dalį – šakas, bet tas pats ženklas, apverstas ruožo apačioje, simbolizuoja jo šaknis. Kaip kompozicija šio sudėtinio ruožo sandara visiškai paklūsta dėsniui pasaulio modelį (Pasaulio medį) vertikaliai skirstyti į tris dalis. Taigi, Saulės, arba Aušros, medžio nereikia ieškoti tik ruožo pakraščiuose. Visa kompozicija pati vertikaliai sudaro Saulės medį. Šakos – viršuje, danguje, šaknys – apačioje, požemyje. Tai, kas archetipinio Saulės medžio ženkle yra vidurys, t. y. Pasaulio medžio kamienas, čia yra raštų ruožas – kupliausia ir plačiausia dalis, nes tai yra šis pasaulis – šis platusis ir gražusis pasaulis, kuriame mes gyvename ir apie kurį daugiausiai žinome ir daugiausiai galime papasakoti geometrinių simbolių kalba. Viršuje ir apačioje išsidėsto kitas pasaulis. Čia jis lyg ir padalytas pusiau, nes tiek viršuje, tiek apačioje, lieka erdvės, atviros nežinomybei:

Myli mane šioji saulė,
Ana saulė nemylėjo:
Žinoma man šioji saulė,
Anos saulės ***nežinojau.*** *LD 27370*

Šios saulės ir anos saulės kraštai nesiliečia, ir tiek viršaus, tiek apačios riba su „šia“ ir „ana“ puse yra pažymėta juostele. Tačiau tiesiogiai šios pusės nesileičia, tarp jų abiejų susidaro tarpinis ruožas. Čia išsidėsto laiko upė (laiko bangos) – tai zigzagiški, vingiuoti ir kitokie laiko ženklai. Tų dviejų paralelinių pasaulių ribą sukuria laikas (laiko dimensija).

Dėmesingesnis stebėtojas pastebės, kad ir Pasaulio medžiai iš tikrųjų yra du. Vienas yra viduriniojo ruožo centre – mums žinomas ąžuolo, šulinio ir metų ženklas, vaizduojamas kaip keturkampis su saule (arba mėnuliu) centre. Kitas

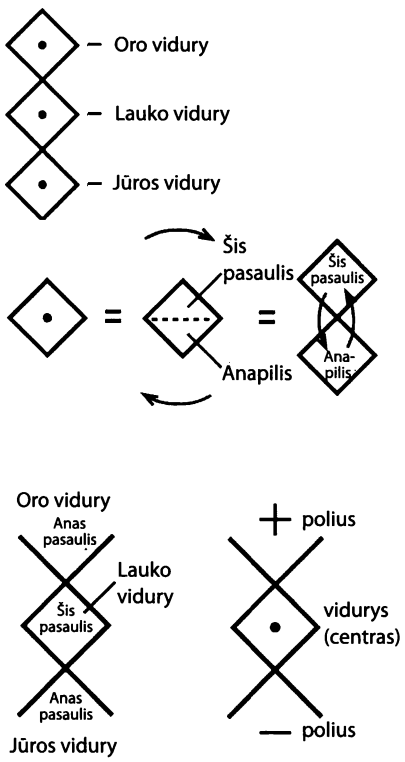

65 pav. *Visatos (viseto) erdvėlaikio išdėstymas raštuose*

Pasaulio medis matomas, kaip jau išsiaiškinome anksčiau, apžvelgiant visą kompoziciją. Pirmasis su antruoju siejasi tarsi mikrokosmosas su makrokosmosu, kaip planeta (Žemė), žmogus, medis ir visas pasaulis, t. y. Visata, viena Visuma.

Nors ir čia Visatos erdvėlaikis dalijamas į du – į „šitą" ir „aną", į regimąjį ir neregimąjį pasaulius, kompozicija vertikaliai ryškiai padalyta į tris dalis. Tai yra ir mūsų dainose ir kitoje tautosakos medžiagoje, kur šis ir anapusinis pasaulis nedviprasmiškai atsiskleidžia kaip vertikaliai į tris dalis padalyto Visatos erdvėlaikio dalys. Ryškiausiai tai liudija mistinių regėjimų ore, vidury lauko ar vidury jūros simbolika, kuri įsiskverbusi dar į akmens amžiaus žmogaus pasaulėžiūrą [49; 71 psl.].

Būdinga, kad dainose Dangus yra ir kalnas, ir jūra, kuria Saulė važiuoja žirgais, plaukia laivu, kur vakarais nusileidžia ir „miega" saloje ar ant akmens, „keliauja" jūra aplink Žemę arba po žeme [107; 177 psl.]. Todėl pasaulio viršutinis teigiamas (+) polius (vidury oro) ir pasaulio apačios (-) polius (vidur jūros) atsispindi vienas kitame, tos dvi erdvės (ir judėjimas jose) susitinka ir susijungia kitame pasaulyje, lygiai kaip dangus ir jūra prie horizonto nepastebimai susilieja į viena.

Dainose esama duomenų, kad panašiai kaip pasaulis į tris dalis dalijasi ir pats žmogus. „Gyvas žmogus pasaulyje, arba po „šia" saule, suvokiamas kaip nedaloma visuma, kol po mirties atsiskleidžia žmogaus esminis pasidalijimas į tris dalis. Materialus **kūnas** savo „amžinuose namuose" lieka gulėti „po žemele, kol saulelė danguje", bet individualiosios asmenybės astralinis antrininkas, arba **vėlė**, primamas į Vėlių motinos požemio karalystę, kur gyvena gyvenimą, labai panašų į mūsų gyvenimą šitame pasaulyje, tik blankesnį ir mažakraujį (Straubergas, 1922 m.), pagaliau juk yra ir dainų, kur **siela** išeina arba tik į Anapilį, arba „pas Dievulį danguje" [108; 69 psl.].

Šis vertikalusis padalijimas, koks buvo pirštinėje iš Krustpilio, ir yra **pagrindinė schema**. Ji iškyla iš žmogaus suvokimo, kad erdvė yra trimatė, ir atitinka tiek žmogaus, tiek medžio simbolinę vietą pasaulyje – tarp dangaus ir žemės, tarp šviesos ir tamsos, tarp praeities ir ateities.

Įsigilinę į tokios sandaros kompozicijas kaip Pasaulio medis, matome, kad Aušros (Šviesos) medis vienu metu auga dviem

kryptimis – į viršų ir žemyn, į apačią. Vienas medis auga iš dangaus į žemę, subtiliąsias vibracijas įkūnydamas grubioje medžiagoje (galima sakyti – dvasia, idėjos gula į materiją, sukeldamos inertišką jos bangavimą ir sukurdamos energiją). Antrasis, daug materialesnis, Aušros medis auga priešingai – iš žemės, skverbdamasis į dangų, subtiliųjų vibracijų, idėjų ir minčių pasaulį. Čia materija siekia smulkiausių savo būties išraiškų, veržiasi į savo egzistavimo pradžią, į šviesą. Tokiame Pasaulio medžio modelyje energijos plūsta dviem priešingomis kryptimis, ciklišk ai atsinaujindamos. Toks vaizdas atsispindi iliustracijoje:

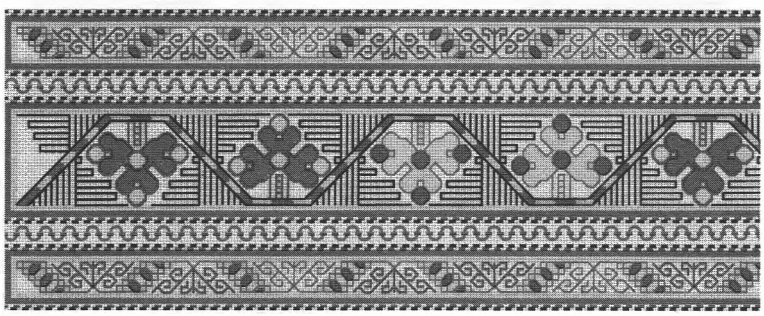

66 pav. *Vilnonės skraistės raštai su Pasaulio medžio vaizdais. Cesvainė* [69, II; XXVIII. 275a]

Galima sakyti, kad Aušros medis, tai yra pasaulis auga iš savo pradžios – iš centro. Tai, kad Pasaulio medžio šakos kitu požiūriu virsta kita kryptimi augančio medžio šaknimis, reiškia, jog viena ir ta pati esmė išreiškiama vienu metu dviem skirtingais, tarsi priešingais pavidalais. Galų gale, dvasia nėra visiškai atskira materijos priešingybė, taip pat ir atvirkščiai. Juk niekas negali būti toks materialus, kad nebūtų galima įžvelgti ir dvasios. Visas pasaulis yra minties (Dievo mintys – aukščiausias patarimų patarimas) sukurtas ir persisunkęs mintimi. Dvasia ir materija yra dvi atskiros vieno būvio išraiškos.

Pasaulio medis raštuose neauga taip, tarsi pirmiausia išsišakotų šaknys, paskui užaugtų kamienas, o tuomet šakos arba atvirkščiai, bet lygiai kaip ir gamtoje šaknys ir šakos auga tuo pat metu. Laiko aspektu tai reikštų, jog pasaulis auga ne taip jau paprastai iš praeities per šiandieną į ateitį.

Laiko aspektu tą galima paaiškinti ir taip, kad dabartis yra niekada nesustojančios laiko strėlės smaigalys – ugnelė šaltoje tamsoje. Ir tiktai tiek, kiek ši ugnelė apšviečia iš praeities ar ateities, priklauso mūsų šiandienai. Tokiu požiūriu praeitis

arba ateitis yra tiktai dabarties laiko pojūčio vis papildomos dimensijos ir niekas daugiau. Šios dimensijos leidžia mums suvokti dabarties turinį. Kuo giliau į praeitį ir ateitį mes galime įsižiūrėti, tuo visavertiškesnė ir reikšmingesnė yra mūsų dabartis. Jei Pasaulio medį ir pasaulį suvokiame kaip augančius tik viena kryptimi, mūsų laiko pojūtis yra linijinis. Taip suvokiant laiką praeitis visuomet nugrimzta nebūtin. Atsisakoma semtis patirties iš praeities, o ateitis visuomet apgaubta nežinomybės rūku.

Abiem kryptimis augančiame simetriškame pasaulyje praeitis ir ateitis susitinka, pasaulis cikliškai kartojasi – atsiranda, vystosi, subręsta ir suyra, tuomet ir vėl gimsta, iš naujo pasikartodamas kaip amžinosios būties stebuklas. Toks pasaulio modelis gimdo poreikį kalbėti apie amžinąją dabartį, apie įvykius, kurie nuolat kartojasi, apie vertybes, kurios išreiškia šito laiko pojūčio žmogiškąją ir kosminę universaliąją esmę ir prasmę. Toks laiko pojūtis sutinkamas ir dainose. V. Vykė-Freiberga apie tai sako: „Dauguma dainų tarsi visiškai išbrenda iš laiko tėkmės ir vaizduoja kažką, kas labai panašu į amžinąją dabartį“ [8; 48 psl.].

Ką tik aptartas pasaulio atkūrimo principas, kai šiam pasauliui atstovauja platus, turtingas raštų sudėtinis ruožas, kur viršuje yra dangus, o apačioje požemis ir žiūrint laiko aspektu praeitis ir ateitis įsilieja į „aną“ pasaulį, buvo plačiai taikomas ne tik pirštinėse. Tokį simbolinį pasaulio vaizdinį randame megztose kojinėse, vilnonėse skraistėse, kartais vainikuose ir kt.

Nuo akmens amžiaus iki šių dienų pirštinių raštų

Su didesniais ar mažesniais nukrypimais toks požiūris realizuojamas kaip pagrindinis pasaulio vaizdavimo principas. Vertikalusis padalijimas į tris dalis raštuose – tai nusistovėjusi pasaulio vaizdavimo schema, jos senesnių šaknų esama jau pačiose raštų ir vaizduotės sąlyčio užuomazgose. Tai yra aiški mąstysena, susiformavusi nuo pačios tolimiausios senovės iki šių dienų ir net susijusi ne vien tik su mezgimo ar audimo technikos raida (lygiai kaip ir šio pasaulio modelio atsiradimo negalima susieti su krikščionybe, kaip mano keli dainų tyrėjai).

Štai, XVIII a. pirštinė iš Krustpilio ir paveikslas iš I. Lozės knygos „Akmens amžiaus menas Rytų Baltijos kraštuose“. Tai Lubanos Zvidzės gyvenvietėje rasta kaulinė vėlyvojo mezolito plokštelė, kurioje išgręžiota teminė kompozicija.

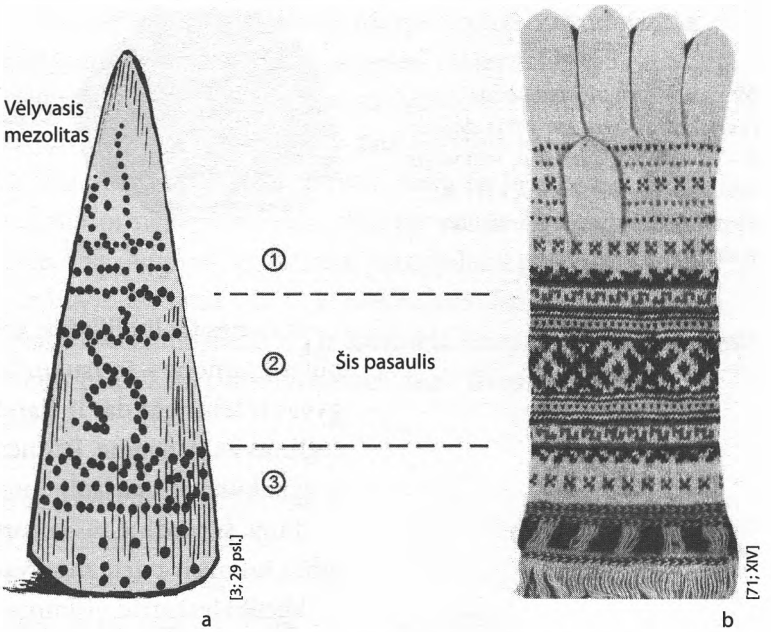

67 pav. *Vaizdingo pasaulio atkūrimo principas. Aiškiai matomas vertikalusis padalijimas į tris dalis: a) akmens amžiaus kaulo plokštelė (vėlyvasis mezolitas), b) pirštinė, XVIII a. antroji pusė, Daugpilio apskritis (Krustpilis)*

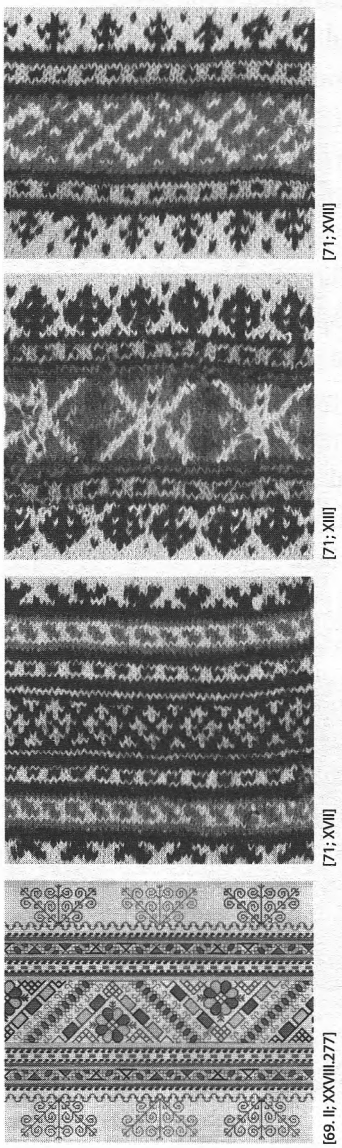

68 pav. *Pirštinių ir vilnonės skraistės raštų ruožai. XIX ir XX a.*

I. Lozė rašo, kad mezolito laikų „piešiniuose išreikštos ir pirmykščių medžiotojų bei žvejų kosmologinės pažiūros. Tarkim, Zvidzės gyvenvietėje rastoje kaulinėje plokštelėje žmogus pavaizduotas konkrečioje aplinkoje: po kojomis – žemė, virš galvos – dangaus skliautas, kur matyti žvaigždžių eilės“ [3; 27 psl.].

Ši kompozicija, išpiešta maždaug prieš 6500–7000 metų, stebėtinai primena tuos pasaulio modelio ir mąstysenos principus, kuriuos randame dabar mūsų pirštinių, kojinių, vilnonių skraisčių ir kitur esančiuose raštuose.

Tame piešinyje ant kaulinės plokštelės pasaulis taip pat **dalijamas į tris dalis**: galingas vidurys, kurį iš viršaus ir apačios apriboja kelios horizontalios vingiuotos linijos iš taškų, kurie išsisklaidę ir danguje, ir požemio dalyje. Čia matyti ir žvaigždžių eilė (Paukščių takas) danguje, ir biri žemė – smiltys po kojomis, vėliau išsisklaidančios erdvėje, ir dangus bei žemė (požemis), kaip kelių skirtingų lygmenų visuma, ir zigzagai (bangavimo ir vandens vaizdai) apačioje ir viršuje. O pats esmingiausias pasaulio sandaros bruožas – simetrija: dangaus ir žemės atspindį vieno kitame vaizduoja trys linijos viršuje, trys – apačioje. Pagaliau – aukščiausia abstrakcijos pakopa, atvaizduojant šio pasaulio modelį. Bet pačiame centre – žmogus. Iš visko matyti, kad senovės žmogus suvokė save pasaulyje, tuo metu braižydamas pasaulio sandaros eskizus.

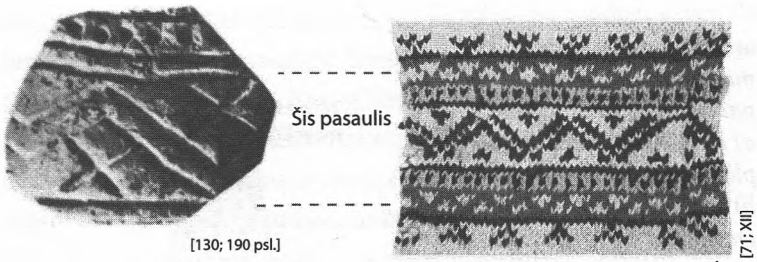

69 pav. *Vidurinysis ruožas (vertikaliai dalijant į tris dalis): a – keramika, Lubana, vėlyvasis neolitas, b – pirštinė XVIII a., Rezeknės apskritis, Stirnienės valsčius*

Iš esmės tai liudijimas, kokia gerai sutvarkyta, geniali buvusi sąmonė – jos sukurtas pasaulio modelio pagrindas, gyvas ir teisingas dar ir šiandien, įrodantis, kad pasaulis buvo regimas kaip visuma, kas nėra taip būdinga šių laikų žmonėms ir jų sukurtiems pasaulio modeliams.

Taigi, ši ruožinė raštų kompozicijos schema turi nepaprastai gilias šaknis ir tvirtą motyvaciją.

Vertikalusis tridališkumas išplečia pasaulį, jo skirtingo smulkumo vibracijas ar tankio pakopas išdėstydamas vieną virš kitos. Kaip matome, žmogaus atžvilgiu jos aiškinamos ir kaip fizinis, astralinis ir mentalinis pasaulis. Vis dėlto, kadangi ir fizinis, ir astralinis, ir mentalinis pasaulis neegzistuoja kiekvienas savarankiškai (vertikaliai jie išdėstomi tikriausiai siekiant aiškumo), o yra tarsi nugramzdinti vienas į kitą, vienas kitą sąlygoja, atspindi ir veikia, tai raštų ruožą vertikaliai dalijant į tris dalis centre gali atsidurti bet kuris iš šių pasaulių. Be to, kaip jau išsiaiškinome, jie atsiskleidžia

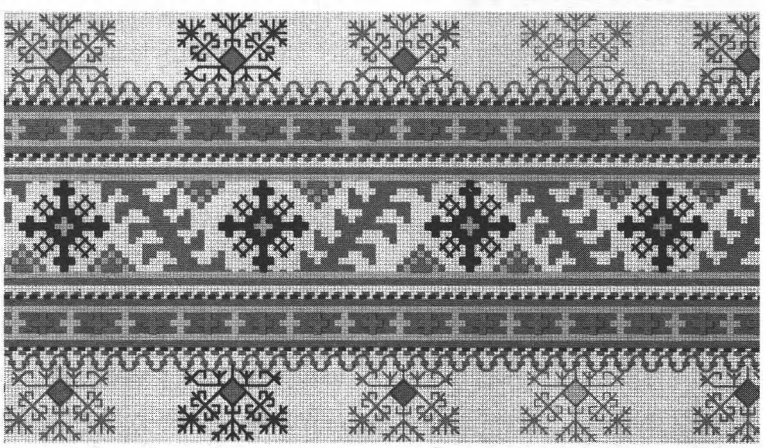

70 pav. *Vidurinysis ruožas vertikaliai dalijant į tris dalis tarsi iš „ano" pasaulio. Vilnonės skraistės fragmentas. Krustpilio valsčius*

ir šiame, ir aname pasaulyje. (Tarkim, Krustpilio valsčiaus vilnonėje skraistėje (70 pav.) visi ženklai ir spalvų simbolika verčia galvoti, kad raštų ruože pavaizduotas „anas" pasaulis.)

Tai patvirtina ir statiškieji Maros kryžiai, vaizduojantys materinio kūno suirimą ir „sielelės“ (šviesus kryželis centre) išėjimą pas Dievą – anapilin (už ženklo centre), ir keturių šviesių kvadratėlių sukimasis ratu įstrižojo kryžiaus, t. y. „gyvojo kryžiaus“ kryptimi (vėlė, vėlių saulė ir pan.). Tuo tarpu ruožo išorinėje pusėje labai iškeroja vešlūs Aušros medžiai abiem jų „augimo“ kryptimis, parodydami gyvenimą šiame pasaulyje, kuriame esame ir mes su savo fiziniu kūnu. Ruože pasaulis vaizduojamas lyg ir žiūrint iš Anapilio, kartu paliekant vietos plačiai šio pasaulio erdvei visoje likusioje skraistės dalyje.

Kuo prasikaltau aš Dievui,
Kuo Laimužei savo,
Mano stotas dailusis
Trūnija po velėna žaliąja. *LD 27562*

[71; VIII]

a

[71; XX]

b

[71; XV]

c

71 pav. *Dar keli raštų ruožų fragmentai: a – centre Šviesos medis; b – centre Saulės kelias aukštyn, žemyn; c – centre Saulės kryžius, kurį suformuoja saulės padėtys paros arba metų apskritime*

Į šį pasaulio modelį visuomet galima pažiūrėti šio arba ano pasaulio atžvilgiu, nes pats Pasaulio medžio principas leidžia vieną ženklą paaiškinti kitu ženklu, vieną vaizdą – kitu vaizdu. Todėl ir atrodo, kad kiekvienas tradicinių mūsų raštų ruožas vaizduoja kurį nors iš pasaulių. Tik pagrindinėse kompozicijų schemose ir svarbiausiuose vaizduose atsiskleidžia kiekvieno ruožo ir jame esančių personažų simbolinė prasmė. Tai matyti iš minėtų pavyzdžių, tai atskleidžia ir daugelis kitų aspektų, kuriuos panagrinėsime vėliau.

Vėl grįžkime prie pagrindinės pasaulio vaizdo kūrimo schemos. Šiuo atveju dėmesį patraukia pirštinių raštai, nes tarp daugybės tų raštų variantų esama tokių, kurie išsikiria ypatingu estetiniu patrauklumu, vaizdų ryškumu ir daugiareikšmiškumu. Štai dar keli pavyzdžiai.

Be šios pagrindinei schemai priskirtų pirštinių grupės, reikia išskirti dar vieną. Jų kompozicijose pirminis modelis, t. y. pagrindinė schema transformuojasi į truputį kitokį pasaulio vaizdą, t. y. trijų dalių ruožas priartėja prie pirštinės apatinės dalies atnaros, kartais net susilieja su ja. Tuo pat metu po truputį lyg ir pradanginamas supratimas, kad vertikaliai pasaulis dalijasi į tris dalis. *Šventojo medžio* šaknys pradingsta, bet viršutinės šakos vis dar lapoja ir kyla aukštyn į dangų. Tokios kompozicijos pamažu tampa dviejų dalių, kur viršus

72 pav. *Vertikalusis padalijimas į tris dalis keičiasi, kai kaip svarbiausi iškeliami žemės ir dangaus santykiai: a – Alšvanga, XIX a., b – Alšvanga, c – Augšzemė, d – Stendė, XIX a. (matomas tik dangus)*

simbolizuoja dangų, apačia – žemę. Tarp kita ko, tai visiškai atitinka vizualų asociatyvųjį „šių dienų" žmogaus pasaulio suvokimą, jei tokio vaizdo plokštumą padalijame horizontalia linija. Bet vis dėlto neskubėkime. Erdvė po šia linija visuomet bus ne tik žemė, t. y. žemės paviršius, bet ir požemis, žemės gelmė. Taip jau atvaizduota ir senuose pirštinių raštuose. Vadinasi, svarbiausia šioje kompozicinėje schemoje – žemės ir dangaus santykis. Tokio tipo kompozicijose „dangaus ženklai" – žvaigždžių raštai – dažnai apkarpyti, t. y. nuskelti, kad atrodytų tarsi nuslystantys už pasaulio (žemės) krašto ir be galo besitęsiantys už vaizdo plokštumos. Dangus ir žemė kaip priešingybės išsiskiria skirtingomis, tarpusavyje kontrastuojančiomis geometrinėmis struktūromis (atskirų ženklų išdėstymo tvarka) ir ritmais.

Tačiau yra dar viena labai išplėtotos kompozicijos pirštinių grupė. Šioje schemoje visą vaizdo plokštumą užima vadinamasis fono raštas – dangus, o žemė, arba požemis, kaip pasaulio modelio sudedamoji dalis iš viso nėra privaloma (72 pav.). Sprendžiant pagal etnografinės medžiagos datavimą, ką tik minėtos schemos egzistavo beveik kartu. Tad – turint omenyje vieną mąstyseną ir bendrą pasaulio modelį – jos papildo pagrindines schemas. Paprastai tokiuose modeliuose dėmesys sutelkiamas į kokį nors atskirą, labai reikšmingą pasaulio regėjimą, jausmą ar suvokimo atvejį. Tarkim, XIX a. pirštinėse iš Šiaurės Kuržemės ir Upesgrivos (Latvių tautiniai rūbai II, Kuržemė) didysis, platusis šio pasaulio trijų dalių ruožas susiaurėjo iki siauro šiltos šviesos brūkšnelio erdviame ir plačiame dangaus, t. y. Visatos fone.

H. Frilingo ir K. Auerio knygoje „Žmogus – spalva – erdvė" moksliniu požiūriu vaizduojant mūsų matomos šviesos vietą elektromagnetinių bangų oktavoje, gaunamas panašus vaizdas [92; 8 piešinys].

Schemoje matoma šviesa užima maždaug 1/40 dalį visų kitų spindulių pripildytos erdvės. Galimas dalykas, kad iš tiesų ši proporcija truputį kitokia. Tačiau sudarant šią schemą siekiama kalbėti vaizdingiau – vaizdais, o ne racionaliomis priemonėmis. Taip mes nejučia priartėjame prie bendro vardiklio – niekas negali mums sutrukdyti pirštinių raštuose esančius simbolius nagrinėti kaip tarpusavyje susijusius su ką tik minėta tema.

73 pav. *Meninių vaizdų ir mokslinės schemos panašumai: a – pirštinė, Žiemgala, b – pirštinė, Šiaurės Kuržemė, XIX a., c – elektromagnetinių bangų skalė*

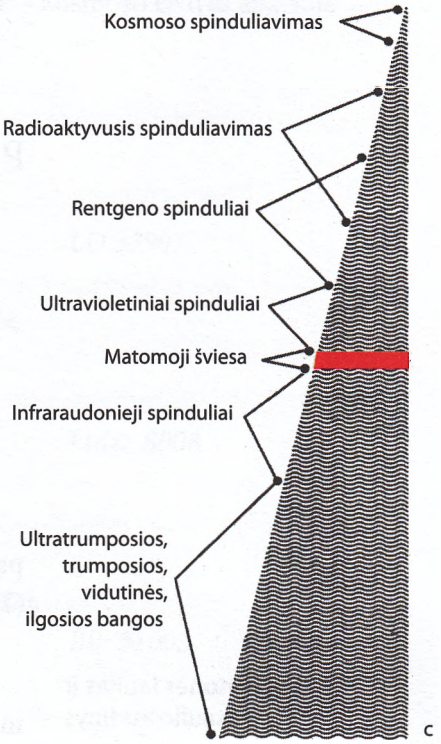

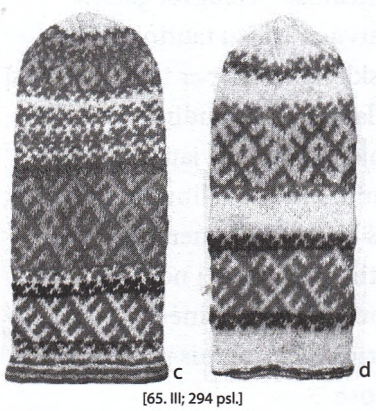

74 pav. *Kiekvienas ruožas vaizduoja kurį nors pasaulį: a, b – Kuržemė, c, d – Latgala*

Todėl reikia padaryti išvadą, kad jau senovėje žmonės suprato ir žinojo, jog iš viso kosminių spindulių spektro matomoji šviesa, t. y. akimis matomas šis pasaulis užima visai nedidelę dalį Visatos erdvės, kad greta matomojo pasaulio egzistuoja lygiagretus akims nematomas pasaulis.

Kitas, nors ir panašus modelis atsiskleidžia tose kompozicijose, kuriose visą dangaus (Visatos) erdvę užima įvairiais ženklais užpildyti ruožai. Rašte kiekvienas ruožas žymi kurį nors vieną iš pasaulių ir mes galime įsivaizduoti, kad šalia jo yra dar vienas ir dar, ir t. t. Visata čia atsiskleidžia kaip daugelio tarpusavyje mikrokosminiais ir makrokosminiais ryšiais susietų pasaulių visuma.

PASAULIO AUDINYS

„Sąmonė yra toks pasaulio raidos taškas, į kurį patekęs pasaulis ne tik egzistuoja, bet ir pats pradeda save matyti.“ (Teodoras Celmas, XX a. latvių filosofas)

Sąmonės laukas ir Pasaulio audinys

[71; VII]

75 pav. *Kumštinė pirštinė. Cesvainės valsčius*

Dabar atsigręšime į visiškai kitokį pasaulio vaizdavimo modelį, kuris, nors ir iškyla iš anksčiau nagrinėtų, išsiskiria visiškai savarankiška kompozicija. Štai, pirštinės raštas iš Cesvainės, XIX a. pirmoji pusė.

Čia visas fonas – dangus ar Visatos erdvė – tarsi visaapimantis tiesių ir įstrižų linijų raizginys arba tinklas. Apie tokį Visatos sandaros tinklą, kuris šioje knygoje vadinamas **Pasaulio audiniu**, tinka kalbėti turint omeny pačius įvairiausius – Saulės, Dievo, Maros – ženklus. Šis universalusis tinklas yra visų kitų ženklų sandaros pagrindas. Jį lengvai galima numanyti, nagrinėjant įvairių Latvijos kraštų tautinių rūbų vainikėlius, kuriuose pasaulis atskleidžiamas per tą persipynusį tinklą, o kiekvienas ženklas iškyla iš bendro audinio ir vėl nugrimzta jame, kad kitoje vietoje „išplauktų“ jau kaip kitas ženklas. Raštuose Pasaulio audinio ženklus galima pažinti pagal languoto ploto motyvus. Iš begalybės ir nematomojo pasaulio gelmių įvairiomis kryptimis ateina ir į nematomąjį pasaulį ir begalybę nueina kryžmiškos ir skersinės linijos, išdėstytos tiksliu ritmu. Čia įžiūrimas tiesioginis panašumas į audeklą, apie kurį kalbama dainose.

Dainose audinį (vilnonę skraistę) audžia Saulė, Saulės dukros, Vėjo motina. Juo naudojasi Dievas (taip pat Mara, Saulė, Mėnuo). Be to, pats audimas vyksta tiek ore – kosmoso

76 pav. *Pasaulio audinio motyvai: a – lentų klojinys, b – kojų autas (Dundaga, XIII–XIV a.) ir audimo raštai, c – verpstė, Mazirbė, 1852 m.*

erdvės viršuje, tiek ir jūroje – kosmoso erdvės apačioje (vandenyje).

Saulė audė audimėlį
Dauguvėlės pakrantėlėj,
Aukso skietas, vario nytys,
Sidabrinė šaudyklėlė. *LD 33907*

Saulės dukra skraistes audė.
***Vidur oro** stovėdama:*
Du lašeliai gryno aukso,
Trečias grynojo sidabro. *Ltdz. 8008*

*Pažiūrėkit į **jūrelę,***
*Kokie balti **audeklėliai:***
Nendrių skietai, putų ataudai,
***Vėjo motina** – audėja.* *BB 31003*

Kartais audėjai būna keli. Štai dvi dainos. Saulės dukrai padėti ateina Venta (upė kaip laiko tėkmės simbolis); audinį audžia berniukas ir mergytė.

Ateikit, žmonės, pažiūrėti,
Stebuklais stebėtis.
Venta audė audimėlį –
Nendrių skietai, putų ataudai,
Saulės dukra – audėjėlė.
JLB 33907,1

Aš bernelis, tu mergelė,
Kartu audžiam audimėlį!
Tau skietelis, tau nytelės,
Man sidabro šaudyklėlė.
LD 33907,1

Bernelis (vyriškasis, aktyvus pradas – jis užkalbina, jam priklauso judrioji šaudyklėlė) ir mergelė (moteriškasis, pasyvus pradas – jai priklauso galimybė atsiliepti ir praskirti atmatus nytyse šaudyklei) tik abu drauge sukuria audinį. Ir

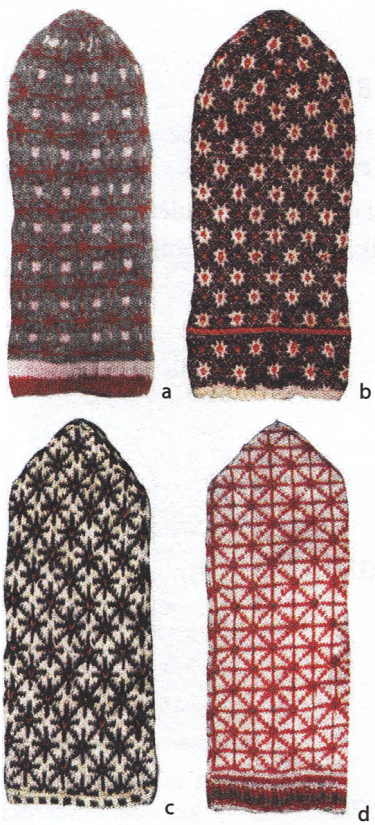

[65. I; 256., 258 psl.]

77 pav. *Kumštinės pirštinės:*
a – Vecpiebalga, XIX a. pabaiga,
b – Vidrižiai, XIX a. vidurys,
c – Vecpiebalga, XIX a. pabaiga,
d – Lielvardė, XIX a. vidurys

sidabro, ir audinio, ir šaudyklės ir kitų daiktų bei sąvokų simbolinis talpumas nuo buitinių iki seksualinių prasmių iškelia audimą iki mitiško, sakralaus amžinojo vyksmo lygmens. Vadinasi, kalbama apie gyvenimo audeklo audimą, apie į tai įtrauktąją energiją. Čia iš principo svarbu sava iniciatyva ir dalyvavimas organizuojant, tvarkant: Saulė audžia audinį, t. y. pasaulį, kurio sudedamoji dalis yra ji pati. Žmonės kuria savo gyvenimo audinį, kuris nedalomai susijęs ir susiliejęs su kosmoso jėgų išaustu pasauliu, ir tuo pat metu nuo jo priklausomas. Tokius audimo ir savęs sutvarkymo procesus gamtoje (t. y. gamtos gelmėse) šių laikų mokslas nagrinėja superstygų (*superstring*) teorijoje [84; 136 psl.].

Apie tai knygoje „Didžiųjų tiesų ieškojimai“ rašo Edgaras Imantas Silinis. Toji superstygų teorija grindžiama paradoksaliu principu, kad „žmogus, nusitvėręs savo batraiščių, gali pakelti save į orą [...]. Iš tiesų kažkas labai panašaus vyksta elementariųjų dalelių pasaulyje. Dalelės sukuria jėgos lauką, kuris jas sujungia, savo ruožtu jėgos laukas sukuria pačias daleles [...]. Tokioje suderintoje sistemoje dalelės sukuria pačios save!“

Įdomiausia yra tai, kad kaip tik tokia procesų eiga matoma mūsų raštuose – Pasaulio audinio sandaroje, simbolikoje ir tapsme: atskiri raštų ženklai tarpusavyje išsidėstę suderintais atstumais. Iš pradžių tai yra nedideli atskiri taškai ir kryželiai, kurie išdėstyti taip, kad sudarytų tarsi nematomą tinklą. Vėliau jie tampa taškų, kryželių ir kitų ženklų grupėmis, kol didesniame plote susilieja į aiškų linijų raizginį arba tinklą. Kitaip sakant: taškai (ženklai) sudaro sistemą (raizginį), kurios dar nėra (t. y. ji – nematoma), kad sukurtų raizginį, kuris būtinas, kad visi kiti ženklai (net ir taškai) galėtų formuotis ir vystytis to raizginio pagrindu. Taip pamažu iš nematomojo pasaulio išauga matomas. Iš energijos (minties, idėjos) susikondensuoja materija bei visas tolimesnis pasaulis.

Raizginio ir taškų tarpusavio ryšys praktiškai suvoktas jau mezolito amžiuje. „Puošdami kaulinį peilį išgręžtais reljefiniais zigzagais, pirmiausia ant paviršiaus išpjaustydavo tiesias, lygiagrečias linijas, kad užtikrintų ornamento ritmiškumą, ir tik tuomet pradėdavo gręžti, tiksliai išdėstydami taškus tai vienoje, tai kitoje įrėžtos linijos pusėje“ [3; 8 psl.]. Tai taip pat

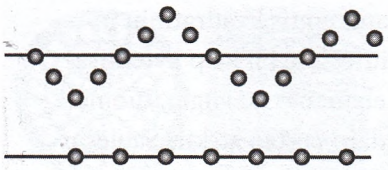

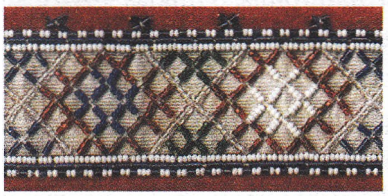

a [95; 46 psl.]

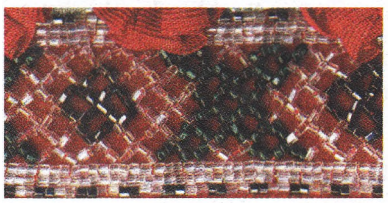

b [95; 57 psl.]

78 pav. *Pasaulio audinys: a – vainikas (karūna) Vidžemė, Krustpilio kraštas, b – karūna, Aukšžemė, c – karūna, Dignajos valsčius*

[154; 2d]

yra Pasaulio audinio jėgos linijų išraiška, tik atspindinti fizinio pasaulio poreikius.

Pasaulio audinys simbolizuoja vieną iš Visatos arba dieviškumo lygmenų – jos savęs sutvarkymo ir kūrybinių gebėjimų lauką, nes šiame lauke viskas atsiranda ir egzistuoja. Čia yra „pirminės kosminės materijos neregimi dariniai, vadinamosios kosminės stygos ir kosminės materijos matomosios ir nematomosios dalelės (paslėpta masė), kurios susilieja į atskirus gravitaciškai susietus materialius taškus“ [109; 8 psl.]. Čia yra ir visų tolesnių pasaulio tapsmo ir egzistavimo procesų, kuriuos išreiškia jau kiti simboliai, pagrindas.

Pasaulio audinys simbolizuoja Visatos karkasą, jo informacinio lauko ir tinklo pavidalo raizginio arba energinių stygų prigimtį. Tai viena iš daugelio simbolinių nuorodų, kad Visatos sandara yra kristalinė. Pasaulio audinys yra pirminė matrica, būdinga visoms pynimo struktūroms raštuose, kurianti ir reikšmių tinklą visiems kitiems ženklams, taip pat ir tiems, kurie visą šį karkasą, arba tinklą, sudaro.

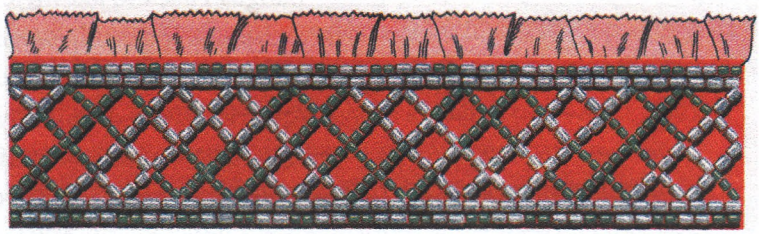

c [69.II; XXXVII. 366ª 4]

Pasaulio audinys sudaro pagrindą rašto, kuris liaudies mene vadinamas dengiamuoju, arba fono, raštu.

*Aš mačiau **žvaigždžių** sietyną*
Oro vidury sūpuojant,
Dieve, tavo įsakymėlis,
Kad žemelėn nenukristų. *BB 33780,1*

Šimtas raštų, penkiasdešimt
*Puošniam mano **vainikėly**:*
Kas iš karto tai atspės
Man pasipiršt lai atskubės. *LD 5857 var.*

Vienas Visatos sandaros tinklas

Pasaulio audinį sudaro visa apimantis kvadratinių ir rombinių langelių plotas – jei žiūrėsime į jį kaip į vientisą lauką. Bet jei žiūrėsime atskiro elemento atžvilgiu, tuomet atrodys, kad Pasaulio audinį sudaro taškai, atskiri Saulės ir Saulės rato ar Žvaigždės ir kiti ženklai, tarpusavyje nekintamai susieti į stabilų raizginį, tinklą (arba sietą). Toks tinklas parodo, kad pasaulis – **daugiacentrė sistema**. Pasaulio audinys gali būti apibūdintas ir kaip raizginys, ir kaip tinklas. Šie apibūdinimai tarpusavyje susiję ir vienas kitą papildo. Raizginys asocijuojasi su stabiliomis ir kristalinėmis struktūromis, o tinklas – visiškai priešingai – su plastinėmis ir permainingomis erdvinėmis struktūromis. Be to, tinklas dar siejasi su vandeniu (vandens kosmogonija), o per tai – ir su gyvybe ir gyvybės atsiradimo vieta. Tinklas grafiškai rašte vaizduojamas naudojant ir žuvies, ir valties, ir bangavimo simboliką. Žuvis yra vienas iš gyvybės simbolių folklore, be to, kartais su juo susijusi konkreti mintis apie vaiką, kurį žvejai ištraukia tinklu arba bangos išneša į krantą. Savo ruožtu valtis simbolizuoja „Didžiosios pramotės gimdą, lopšį“ [49; 352 psl.].

Bangos Pasaulio audinyje – tai laikas, kuriantis ir formuojantis šį pasaulį, suteikiantis jam judėjimo ir ciklišumo, o kartu ir visas kitas susijusias dimensijas.

Apskritai, Pasaulio audinys visada įkūnija pačius svarbiausius dinamikos, statikos ir su jomis susijusius simbolikos principus – Dievo sukurtojo pasaulio ciklišką judėjimą, kur šviesa ir tamsa, gyvybė ir mirtis, kūryba ir ardymas susipina kaip dėsningi ir natūralūs didžiojo Rato įvykiai. Negana to, trimatis erdvės suvokimas ir vidinė kryžiaus simbolika lemia, kad horizontalios linijos simbolizuoja moteriškąjį pasyvųjį pradą, o statmenos (vertikalios) vyriškąjį aktyvųjį. Taigi, Pasaulio audinys simbolizuoja vyriškojo ir moteriškojo pradų tarpusavio bendrystę, vieningumą ir bendradarbiavimą.

Kryžiai (Saulės ratai) sukasi ir pulsuoja. Tinklo linijos banguoja. Tinklo akys (langeliai) – Saulės (pasaulio), kitu aspektu – vėlių valtys arba Maros vartai (t. y. gimda) čia atsiveria, čia vėl susiglaudžia ir užsidaro.

Jei nagrinėsime raštą apskritai, tai pamatysime, kad Pasaulio audinio struktūrų, t. y. raizginių, tinklų ir pan. būna ir plokštumoje – atskirame plote ar ženkle, ir trimatėje erdvėje ar

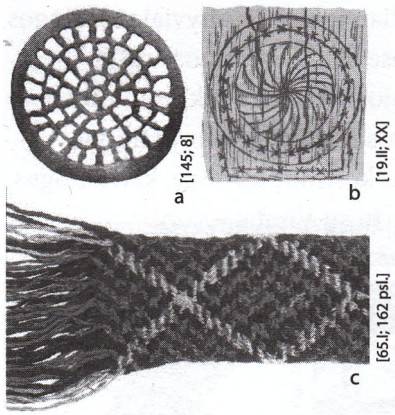

79 pav. *Pasaulio audinio struktūra: a – apskrita segė, b – raštas ant kultuvės, c – pinta vyriška juosta, Krustpilis*

*
Žinoma, galima kalbėti apie sąsajas. Bet lygiai taip pat galima kalbėti ir apie tai, kad pati struktūra čia atsiskleidžia kaip gamtos duomuo (faktas), apimantis atitinkamą nuo žmogaus norų nepriklausomą informaciją.

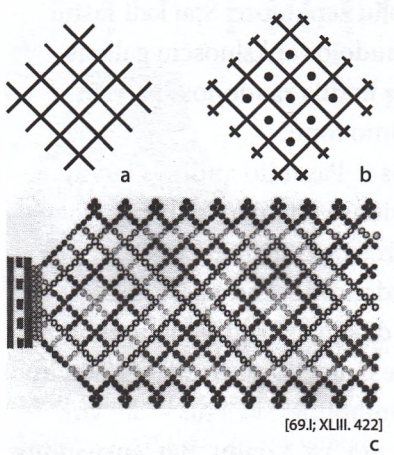

80 pav. *Pasaulio audinys: a – nematomoji, b, c – regimoji struktūra*

daikte, kaip antai pirštinių raštuose, karūnose, kai kuriose juostose ir, žinoma, soduose, kur šios kristalinių raizginių sandaros ypač mėgstamos. Šiuo požiūriu Pasaulio audinio struktūra gali atsiskleisti ir kaip iš vieno taško sklindantys tvinksniai, kaip, pavyzdžiui, vienoje senoje skritulio pavidalo segėje, ir kaip bangos, kurios laiko ir erdvės nustumtos, gula viena kitą užklodamos (o tuo pat metu reikštis kaip keturmačio erdvėlaikio rotacija). Taip paaiškinti galima, pavyzdžiui, nagrinėjant vyrišką juostą iš Krustpilio.

Beje, ir šių laikų fizikai kalba, kad ir šviesa yra dvejopa – viena vertus – dalelė, antra vertus – banga. Raštai to tiesiai nepasako, bet iš esmės rašte įdėtoji ir suvokiama prasmė labai panaši*.

Šitie ir kiti raštuose ir etnografiniuose radiniuose pastebėti pavyzdžiai turi tiesioginių arba asociatyvių simbolinių analogų Visatos kristalinės sandaros realijose.

Pati Pasaulio audinio struktūra atsiskleidžia kaip savitas regėjimo fenomenas, patvirtinantis neregimų, bet pasireiškiančių ir per tai suvokiamų energinių struktūrų egzistavimą gamtoje. Tai labai gerai galima pajusti, jei suardome vadinamąją idealią arba matematiškai tikslią tvarką – pavyzdžiui, fono rašte išdėstydami atskirus taškelius padarome klaidų. Kiekvienas toks poslinkis sukelia vizualiai suvokiamą įtampą, norą atstatyti tvarką; visuomet stengsimės, kad chaotiškai išmėtyti taškai paklustų kokiam nors juos sujungiančiam ar susiteminančiam linijiniam ritmui ar geometrinei formai.

Abiem atvejais vadinamosios jėgos linijos lieka nematomos, bet vizualiai suvokiamos ir jaučiamos, todėl ir rašte kiekvienas Maros pasaulio ženklas savo pirmapradėje būtyje saugo Visatos sandaros raizginio arba tikslo, t. y. Pasaulio audinio idėją. Ir kiekviena Maros skraistė kaip ženklas išauga, išsikeroja iš Pasaulio audinio raizginio. Kartais šiedu Pasaulio audinio struktūros lygmenys susilieja, sutelpa vienas kitame ir tampa sunkiai atskiriami. Pradžią ir pabaigą žymi kryžiukai į begalybę nusidriekiančių linijų galuose, suprantama, susiję su atskirų, šiuo atveju – raizginio ženklų, simboline prasme ir vieta pasaulio modelyje.

Akivaizdu, kad jau labai seniai suprantama ir žinoma, kad pasaulis formuojasi ant nematomų jėgų sudaryto raizginio. Rytų filosofijoje ir mistikoje tokį Visatos raizginį simbolizuoja

Indros tinklas [84; 137 psl.].Tačiau tokios intuityviai vaizdingos žinios atsispindi ir mūsų dainose bei senoviniuose raštų ženkluose. Nors galbūt šios žinios visai nėra tokios intuityvios, o labai pragmatiškai išpuoselėtos ir sukauptos ir jų tikslas – suformuoti atitinkamo lygmens kosminę sąmonę, kad žmogus galėtų harmoningai vystytis kartu su Visata.

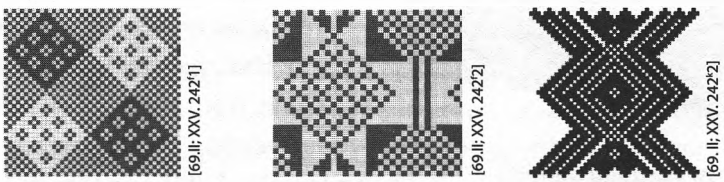

81 pav. *Pasaulio audinio struktūra rankšluosčių galų raštuose (fragmentai), Rėzna*

82 pav. *Pasaulio audinio struktūra: a – prijuostės rašte, b – raštuotos austinės juostos fragmente*

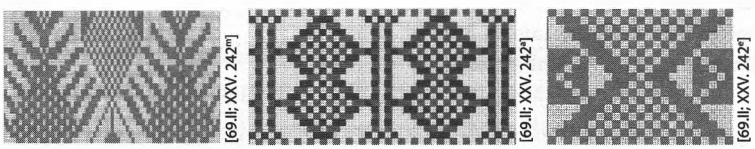

83 pav. *Pasaulio audinio struktūra rankšluosčių galų raštuose (fragmentai), Rėzna*

Kad Pasaulio audinio geometrinės struktūros priklauso pačiam svarbiausiam pasaulio sandaros pagrindui, patvirtina dažnas jų naudojimas Pasaulio, t. y. Aušros arba Saulės medžio ir kelių kitų pagrindinių simbolių ženkluose. Štai keli raštų pavyzdžiai, kuriuos kažkada naudojo rankšluosčių galams puošti ir energijai pritraukti, ką liudija raudonos spalvos derinimas su baltu lininio audinio fonu.

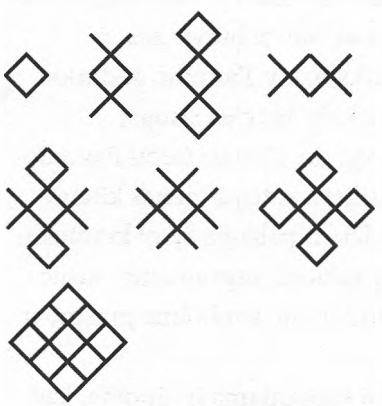

84 pav. *Pasaulio (-ių) visuma ir raida*

Kaip matyti, Pasaulio medis ir Pasaulio audinys latvių raštuose glaudžiai susiję. Tai vienas kitą papildantys vaizdai, jie dažnai būna sandaros požiūriu tapatūs, t. y. struktūriškai vienodi. Tie vaizdai rodo, kad pasaulio suvokimas neapsiriboja tiktai dviejų ar trijų jo dalių matymu. Raštuose perteiktos žinios apie daugelio pasaulių egzistavimo galimybę. Dainose minimas simbolinis skaičius – devyni. Tuomet Pasaulis, jei išsiplečia, yra 3 x 3 dalių. Bet, suspaudus, nugramzdinus dalis vieną į kitą, visos sudaro vieną pilną visumą.

Tinklas susieja tokių skirtingų mastų mikrokosmoso ir makrokosmoso pasaulius į vieną Visumą. Tokiu požiūriu išeina, kad pasaulių skaičius neribotas, nes jie kyla iš Visatos sąmonės gelmių.

Gyvybės (ir dvasinių) srovių laukas

Tarp vadinamųjų fono raštų ypatingą vietą užima raštai, kurių forma primena bičių korių akutes. Kaip liudija archeologiniai radiniai, korių pavidalo ornamentas (raizginys, tinklas) buvo žinomas jau akmens amžiuje [3; 46 psl.]. Akivaizdu, kad jis buvo nužiūrėtas nuo bičių, kopinėjant medų, ir kaip esminė pasaulio sandaros išraiška palaipsniui įtrauktas į raštų sistemą jau kaip sukurtas ženklas.

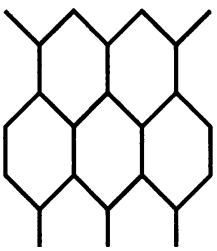

Gyvybės tinklas

Pasaulio modelyje korių akelių pavidalo raizginys ar tinklas laikomas vienu iš Pasaulio audinio variantų. Tokia raizginio ar tinklo simbolika, atrodo, siejama su gyvybės įvairove gamtoje, apgaubiančia visą pasaulį kaip Gyvybės tinklas. Šiuo požiūriu akelių raizginys:

- simbolizuoja glaudų žmogaus bendradarbiavimą su visa gyvąja gamta, visai kaip tai vyksta bičių tarpe, kai jos spiečiasi;
- simbolizuoja šio bendradarbiavimo rezultatą – korio akelę, sklidiną gyvybės (nematomų gyvybės (ir dvasinių) srovių).

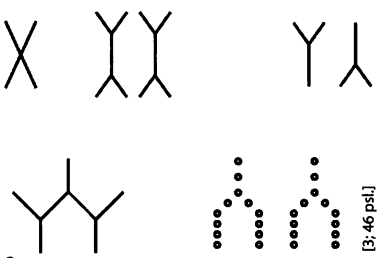

85 pav. *Pavyzdžiai atskirų ženklų, kurie susiliedami sudaro korių akelių pavidalo raizginį: a – ant kaulo ir rago daiktų (mezolitas), b – prūsų molinė urna su žmogaus veido ir paukščio kojų motyvu, apie 500 m. pr. m. e.*

Vilkis, berneli, tris švarkus,
Tau trys audėjėlės:
Audžia mamytė, nuotaka,
Audžia ąžuole bitelė. *ArM 30420*

Dainose trys švarkai – kūnas, siela, vėlė.

Visai pagrįsta galima laikyti ir antrą raidos liniją, kuri susidaro iš atskirų savarankiškų ženklų, jiems jungiantis į korių akelių pavidalo raizginį arba tinklą – Pasaulio audinį.

Šią įmanomą raidos liniją galėjo sustiprinti ir atskiri sudėtingi vėliau susiformavusio Jono ženklo variantai, kuriuose siekiama kaitalioti zigzagą su stulpais, taip atvaizduojant kasmetinę šviesos kaitą nuo Joninių iki Joninių, palaipsniui sukuriant platesnį laiko bangos raizginį arba pynimą. Tai patvirtina, pvz., X–XI a. latgalių karių masyviųjų apyrankių motyvai.

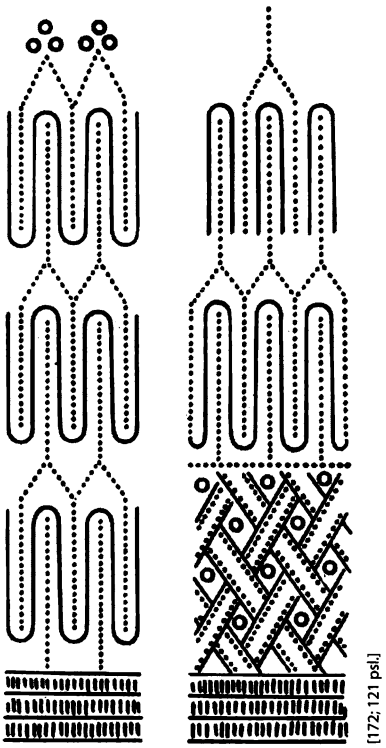
[172; 121 psl.]

86 pav. *Karių apyrankės motyvai X–XI a.*

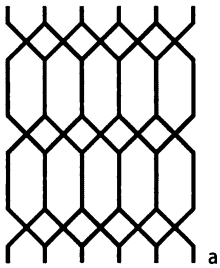
a
[3; 48 psl.]

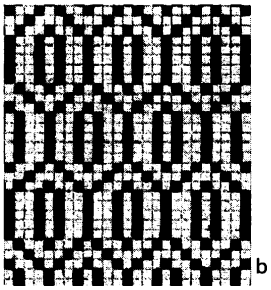
b
[46; 58 psl.]

87 pav. *Korių raštas: a – ant medinės mentelės (ankstyvasis neolitas), b – XX a. pirštinėje*

Aš ganydama radau
Bičių austą nosinaitę:
Pakraštėliai papuošti,
Vaško skrituliukas vidury.
Jį taupiau broliukui
Ašarėlėms šluostyti. *LD 25479*

Pasaulio audinys – visam pasauliui bendros sandaros tinklas – yra dar vienas būdas atskleisti pasaulį, sukurti dar vieną jo sandaros modelių. Iš geometrinių raštų, atsižvelgiant į fono raštų išdėstymą, funkcijas ir reikšmes bei bendrus Visatos sąmonės* ir žmoniškosios sąmonės vingius, kurių žmogus gali ir nesuvokti, bet kurie vis tiek pasireiškia kiekvienoje rašto struktūroje, sukomponuojamas viso pasaulio modelis. Ir dar viena pastaba dėl rašto kompozicijos. Žinoma, tarp akmens amžiaus raižinių ir Visatos sandaros tinklo šių dienų pirštinių ir kituose raštuose yra milžiniškas raidos atstumas. Šiandieną sunku pasakyti, kaip, kada ir kur buvo atrasti vieni ar kiti dalykai ir sukurti pirmieji svarbiausių pasaulio modelių pavyzdžiai. Tačiau visiškai drąsiai galime teigti, kad raštas ir pirminiai pasaulio modelių pavyzdžiai (t. y. rašto ženklai ir jų kompozicijų schemos) bei atitinkamas mąstymas yra daug senesni už etnografines pirštines ir vilnones skraistes, kur šiandieną matome juos išmegztus ar įaustus. Nenuginčijama ir tai, kad šitie raštų lobiai ne atsitiktinai išdėstomi pagal vaizdingo mitinio pasaulėvaizdžio principus. Tokios kompozicijos nėra ir paprasto geometrinių ženklų derinimo rezultatas. Tokios kompozicijos nurodo sistemą, tikslią kalbą, mąstymą, žinias. Suprantama, tą kalbą reikia mokėti – suprasti

* *Visatos sąmonė – laukas, kuris apsupa pirmapradę informaciją ir energiją, tik pamažu sutankėjančias į materiją. Visa, kas vyksta materijoje, yra užkoduota Visatos sąmonės lauke.*

jos simbolius ir išdėstymo principus, sąsajas su mitiniu mąstymu ir realia racionalia informacija apie pasaulį ir t. t. Tuo pat metu ši kalba susijusi su tautos estetiniu skoniu ir harmonijos pojūčiu. Tiek paprastai paveldint, t. y. perduodant tradicijas, tiek ezoterinių atradimų, t. y. kūrybos keliu šitas senasis Pasaulio vaizdas, pojūtis ir mąstymas tobulėjo ir išliko iki mūsų dienų. Tačiau ne kiekvieną kartą bendroji tradicijų sąmonė ir supratimas pakildavo iki dieviškųjų kūrybos stebuklo aukštumų. Kartais tradicijų puoselėtojas buvo nelyg natų perrašinėtojas, kuris natas pažįsta, geba jas perrašyti, bet ne visuomet – pagroti ir toli gražu ne sukurti melodiją. Bet argi natos praranda savo reikšmę dalyką išmanančio žmogaus akyse, jeigu natų perrašinėtojas neturi muzikinės klausos? Ar knygos tekstas tampa mažavertis, jei jis perrašomas mechaniškai, nesuprantant teksto prasmės? Juk ne! Panašiai yra su mūsų raštais ir pasaulio regėjimo modeliais. Ir čia kartais teigiant, kad paskutinieji senųjų tradicijų saugotojai pirštinių ir kojinių raštų ženklus vadindavo tik kiaulių akutėmis, katino pėdelėmis, skersinukais, bluselėmis, muselėmis ir kt. [71; 46 psl.], pirmiausia teįvardijamas to momento konkretaus žmogaus sąmonės ir mąstysenos lygis, daug mažiau arba visai ne – šių raštų sakralinė esmė, ankstesnis (esantis ar ateityje įmanomas) ryšys su kosminės ir mitologinės sąmonės išraiškomis. Senieji simboliai senovėje išreiškė paties aukščiausio lygmens dieviškąją sąmonę ir buvo tikslaus pasaulio regėjimo ir mąstymo skleidėjai. Tokiam supratimui nykstant, senųjų simbolių esmė nesikeitė, keitėsi liudijimai apie šį supratimą, bet geometriniai ženklai ir raštų sandara perduoti kaip tradicinis paveldas. Todėl nepainiosime rašto ir jo simbolio supratimo su pačiais raštais, o įvairių liudijimų, įvairių požiūrių istorijos su betarpišku raštų tyrimu.

Raštas – tai yra mūsų (baltų – lietuvių, latvių) mintys apie pasaulį, išsakytos arijų filosofine religine kalba. Išmintis, kuri savo vaizdingumu, preciziškumu ir talpumu toli pralenkia šiandieną vyraujančią nuomonę apie pasaulį ir tikrovę, jei stengiamės juos pagrįsti tiktai tuo, ką galime išsakyti žodžiais, paliesti ranka, išmatuoti ir nupirkti už pinigus.

DIDIEJI APSKRITIMAI, ARBA ŽENKLŲ MANDALOS

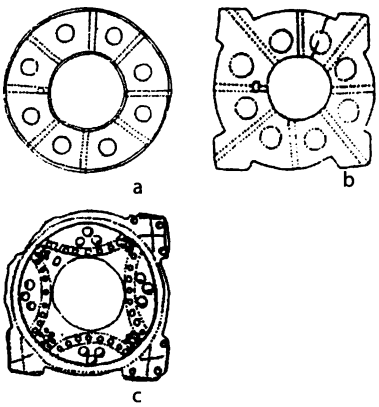

88 pav. *Segės su apskritimo ir kvadrato motyvais:*
a – XIV–XV a., Latvija,
b – XV–XVI a., Latvija,
c – XIII–XV a., Lietuva, Latvija
[149; 77; 89 psl.]

Kiti pasaulio modeliai, kuriuos nagrinėsime, priklauso prie apskritimo formos kompozicijų.

Jos plėtojosi nuo paprasčiausio Saulės ir Žvaigždės ženklo iki sudėtingiausios, šakotos ir vešlios sandaros ženklų. Kalba eina apie tuos ženklus ir kompozicijas, kurie, nuo centro plėtojami į visas dangaus skliauto puses, akivaizdžiai modeliuoja pasaulio sandarą, vaizduoja įvairias jo jėgas, lygmenis ir procesus. Paprastai tai yra kompozicijos, kuriose ženklai išdėstomi koncentriškais apskritimais arba kvadratais. Dėl ypatingo reikšmingumo šiuos apskritimus taip ir maga vadinti didingaisiais. Paprastai jie vadinami tarptautiniu terminu tapusiu senovės indų žodžiu „mandala“, kuris išvertus taip pat reiškia *apskritimas*.

Mandaloje, t. y. *didingajame apskritime* pasaulis kitaip sutvarkytas negu juostose. Juostos centre yra šis pasaulis – fizinis pasaulis, o Pasaulio medžio modelyje dangaus, žmogaus ir žemės sąsają užtikrino judėjimas vertikalia kryptimi. Mandalos centre yra dvasinis, arba sielos, pasaulis, kosmosas, visko pradžia ir pabaiga – ar tai būtų tuštuma kaip viso įmanomo matrica, ar pirmųjų energoinformacinių išraiškų raizginyje matomas taškas. Mandaloje Pasaulio medis auga iš centro į visas 4 (8) dangaus skliauto puses, tiesdamasis į savo galutinę išraišką, galimybių išsipildymą cikliškos raidos galiniame taške, kad paskui grįžtų atgal į savo pradžią ir tokiu būdu uždarytų vieną savo egzistavimo ratą ir pradėtų kitą.

Pati bendriausia mandalos apibrėžtis įvardija, kad mandalą sudaro serija koncentriškų formų, išreiškiančių įvairių sferų

ryšius ir sąsajas. Tai liečia ne tik žemę, bet ir mikrokosmosą bei makrokosmosą, procesų ryšius tiek globaliu, tiek ir pačiu smulkiausiu mikroskopiniu mastu [94; 8 psl.].

Tiek žemė, tiek žmogus, tiek vienas atskiras žmogaus atomas, tiek galaktika, kurioje Žemė yra tiktai tarsi atomas, pagal savo sandarą yra mandala. Mandalos struktūra leidžia šiems įvairaus masto pasauliams atsispindėti vienas kitame ir susijungti kaip poliariškiems būviams, suvertiems ant vienos ašies. Mandalos universalumą užtikrina nekintamas centro principas. Lygiai kaip ir geometriniuose baltų raštų ženkluose, ir čia visa ko pradžia yra centre – ir laiko, ir erdvės, ir visų įmanomų formų bei procesų, ir informatyviojo energijos lauko, ir t. t. Universalioji pasaulio užuomazga, kad ir kas ji būtų (Dievas, kosmoso išmintis ar nebyli tyla – niekas), išreiškiama per mandalą mandaloje. Mandala yra ir žmoniškosios sąmonės išraiškų ypatybė ir forma. Mandalos nuolatos pasireiškia žmonių sukurtuose objektuose, ritualuose, meno kūriniuose. Į jas įsižiūrėję, mes geriau suprantame ir pačią mandalą, jos sandarą. Chose ir Miriam Arguelesai, knygos „Mandala“ autoriai, išvardija tokius svarbiausius mandalos bruožus:

centras;
simetriškumas;
svarbiausi taškai.

„Pirmasis visuomet pastovus, du kiti susiję su kiekvienos konkrečios mandalos prigimtimi. Simetrija gali būti dvipusė arba dinamiška, tvirta ir aiški arba išsiliejusi, neryški. Svarbiausių taškų gali būti nustatytas skaičius, tada jį lemia konkrečios mandalos ypatybės. Tačiau jų gali būti ir nenusakomai daug kaip, pavyzdžiui, apskritime“ [94; 9 psl.].

Yra daug įvairių mandalų. Geriausiai žinomos tokios, kurios skirtos pasiekti tikslias dvasines būkles. Šiuo atveju pačių viršūnių pasiekė Tibeto vienuoliai [98; 237 psl.]. Jų žinios ir mokėjimas leidžia sukurti mandalas, turinčias labai tikslų poveikį. Gali būti mandalų, kurios padeda susitelkti medituojant, jų poveikis gali sukelti dvasinio atsiskleidimo efektą, kasdieniškos sąmonės susiliejimą su kosmoso sąmone, jos aukštesniais klodais. Tačiau būna visiškai kitokių mandalų – ir apsauginių, ir tokių, kurios gali sukelti blogą savijautą ir net mirtį.

a – Visatos erdvėlaivio atsiradimas ir sugrįžimas į pradinę padėtį (4 spalvų kodas) [71; XXIII]

Abu ženklus sieja raudonas centras

b – Egzistavimo ciklų ženklas (3 spalvų kodas) [95; 153 psl.]

89 pav. *Pasaulio atsiradimo ir egzistavimo ženklai: a – ženklas iš Karsavos pirštinės, b – ženklas iš Talsų vilnonės skraistės*

Ženklai iš Karsavos pirštinės ir iš vilnonės Talsų skraistės

Visais atvejais mandala atspindi Visatos sandarą, kurį nors iš jos aspektų. Įsižiūrėsime į raštą – patyrinėsime, kokią pasaulio sandarą galime pamatyti mūsų didinguosiuose apskritimuose, t. y. mūsų ženklų mandalose. Štai du labai išraiškingi ženklai – du didingeji apskritimai, tokie reikšmingi, kad juos be galo sunku interpretuoti tik kokiu vienu požiūriu – juose matomas visas spalvų ir ženklų simbolikos pagrindas.

Pirmoji ženklų mandala yra iš Karsavos valsčiaus pirštinės (Latgala, XX a. pradžia). Ji išmegzta nelyg plūkuriuotų pilko dangaus fone. Apačioje bangelė, savo ruožtu suformuojanti lyg ir žemės arba požemio liniją (žr. 101 pav. 184 psl.).

Kitas ženklas – iš vilnonės Talsų skraistės (Kuržemė). Jis, kaip ir pirmasis pirštinės ženklas, taip pat plūkuriuoja tuščiame, baltame fone reikšmingoje ir matomoje skraistės vietoje [95; 153 psl.]. Išskyrimas ir dar daug kitų požymių patvirtina ypatingą šių ženklų reikšmę. Jau nuo seno įprasta vos ne visus ženklus laikyti maginiais apsauginiais arba gera linkinčiais ženklais. Iš tiesų, dėl to mes galime net neabejoti – niekas juk nenešios ženklų, prišaukiančių nelaimę, piktąsias jėgas ir pan. O mintis apie apsaugą, atrodo, visai pagrįsta, nes juk apsaugo mus ne svetimi ženklai, o jau greičiau savieji, tie, kurie sukurti su ta mintimi ir tokiu tikslu. Tai liudija ir būdingiausi etnografiniai duomenys. Net ir tada, kai senosios mitologinės sampratos pamažu nyksta ir apskritai ornamentų simboliniams ženklams tenka vien tik estetinės funkcijos, tautos sąmonėje vis dar išlieka nuojauta, kad ženklai, lemiantys vaisingumą ir gyvenimą, yra ypač palankūs [65.I; 14 psl.].

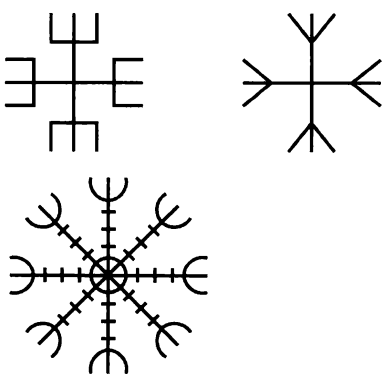

90 pav. *Ženklai iš knygos „Графическая магия исландцев“*

Įdomi grafinė paralelė ir nepaprastas formų panašumas, kuris pastebimas tarp šių ženklų ir vadinamųjų islandų „siaubo kaukių“. Islandų ženklai skirti „įbauginti kitą“ [96; 96 psl.], be to, naudojami siekiant atitolinti įvairias kančias ir grėsmes, tuo pat metu stiprinantys vidines jėgas ir gebėjimą daryti įtaką išoriniam pasauliui. Sutapimas iš tikrųjų reikšmingas. Štai keli islandiškieji apsauginių ženklų pavyzdžiai [96; 95, 97 psl.].

Nors šie panašumai ir sutapimai gana akivaizdūs, mūsų ženklai iš esmės skiriasi, todėl neužtenka vien tik įvardyti juos kaip apsauginius ženklus. Rašto esmės negalima redukuoti tik į atskiras apsaugines funkcijas, nors jos labai esmingos ir

žmonėms svarbios. Todėl grįžkime prie pagrindinės temos ir panagrinėkime šiuos ženklus pasaulio modelio aspektu. Taigi, svarbiausias sistemos vaizdinys yra Aušros, arba Saulės, medis. Apskritoje kompozicijoje – mandaloje – jis auga į visas dangaus skliauto puses simetriškai, plėsdamasis iš centro Saulės rato forma. Aštuoni Saulės rato spinduliai (stipinai, šakės) sujungia du kryžius – tiesųjį ir įstrižąjį. Kaip jau minėjome, jie įkūnija dvi priešingas jėgas – statiškąją ir dinamiškąją, ardančią ir kuriančią, įcentrinę ir išcentrinę ir t. t. Jos visos bendradarbiauja, keičia viena kitą nenutrūkstamai besikartodamos, tvinkčiodamos ir sukdamosi. Visa tai sustiprina ir papildomų prasmių suteikia spalva, abiejuose ženkluose sąmoningai naudota pabrėžiant simbolinę reikšmę.

Pirmajame ženkle yra visos keturios raštuose naudojamos pagrindinės spalvos: raudona, geltona, mėlyna, žalia. Pulsuojančiais apskritimais jos kyla iš centro ir liejasi toliau, sudarydamos įvairius spalvų ir reikšmių derinius. Galima aiškinti, kad šios spalvos ženklo struktūroje ir viso rašto reikšmių tarpusavio kontekste žymi pradinius pasaulio elementus arba jėgas – ugnį, orą, vandenį, žemę. Smulkiau apie tai – vėliau.

Antrajame ženkle aktyviai veikia tik trys spalvos* – trys jėgos, o pirminis judėjimas yra rotacija, ką pabrėžia įstrižasis kryželis centre. Abiejuose ženkluose spalvomis išreikštos skirtingos stačiojo ir įstrižojo kryžiaus reikšmės, kurias papildo apskritimukai, kryžiukai, taurelės ir kiti grafiniai ženklai. Tačiau patikslinsime – spalva ne žymi, bet suteikia ženklui papildomų simbolinių prasmių. Spalvos simbolinės reikšmės gali sutapti su geometrinio ženklo simboline reikšme ir gali nesutapti. Vienu atveju tos reikšmės viena kitą papildys, sustiprins, kitu atveju – susilpnins ar net, kaip atsitinka susidūrus kelioms jėgoms, susilies į bendrą šių reikšmių ir jėgų srovę, t. y. įgaus visiškai naują reikšmę. Matome, kad ypač svarbus čia yra centras, kuris išsiskiria kaip atskiras apibrėžtas plotas. Gana dažnai jis yra skirtingos sandaros arba vaizduojamas simbolis, kas smarkiai nulemia viso ženklo esmę. Stebėdamas arba mediuodamas šią svarbią vietą suranda subjektyvusis AŠ ir stengiasi susilieti su savo kosminėmis ištakomis, suvokti jas. Per centrą eina Pasaulio medžio ašis, kuri sujungia visas tris pagrindines pasaulio dalis – dangų, žemę, požemį.

* Trijų spalvų (iš keturių spalvų sistemos) dominavimas raštuose rodo judėjimą ir neužbaigtumą. Pavyzdžiui, trys skirtingos spalvos dominuoja ir Aušros (Saulės) medžio ženklų eilėse, išdėstytose vilnonių skraisčių pakraščiuose (žr. 152, 192 psl.).

Pirmoji dalis yra centriniame apskritime – jame įsišaknija Pasaulio medis. Antroji dalis yra už šio apskritimo iki šakų viršūnių, o trečioji – nuo šakų viršūnių dar toliau į išorę, iš kur Pasaulio medis sugrįžta atgal į savo ištakas centre. Todėl ir daugumos mandalų išorinis apskritimas – išorinė riba – nėra nubrėžtas, nes jis nueina į begalybę, kol baigiantis egzistavimo ciklui susitraukia, ima judėti priešinga kryptimi ir galiausiai virsta tašku. Todėl ir čia Pasaulio medis tuo pat metu nugrimzdęs ir auga tarsi dviem priešingomis kryptimis. Kiekviename tokiame egzistavimo cikle svarbūs yra pradžios ir pabaigos taškai. Mandalose jie vadinami svarbiausiais ribos taškais. Žiniuonys juos dar vadina vartais arba slenksčiais, o mūsų raštuose jie žymimi nedideliais stačiais +, įstrižais x, taip pat Ψ ir T pavidalo kryželiais. Ribos taškai paženklina atskiro ciklo ribas ir įėjimą į naują Visatos sritį.

Šioje mandaloje yra 4 (8) išoriniai ribos taškai, o devintasis – centras – yra vidinis ribos taškas. Todėl šį pasaulio modelį galima nagrinėti ir kaip susidedantį iš dviejų dalių. Apskritimo viduje ir arčiau centro yra subjektyviojo Aš ir dvasinis – sielos – pasaulis. Toliau nuo centro, apskritimo išorinėje pusėje – objektyvusis, arba fizinis, materijos pasaulis.

91 pav. *Judėjimas pagal laiko ašį: a – karūna, Zemgalė, b – pirštinė, Ilūkstės apskritis, Pilskalnės valsčius. XVIII ir XIX a. sandūra*

Pasaulio medis ir visi procesai išauga iš subtiliųjų vibracijų dvasinio pasaulio ir tik tuomet prigyja fiziniame pasaulyje. Tačiau mandaloje Pasaulio medis auga ne tik iš centro, bet ir kiaurai centrą. Judėjimas vienu metu vyksta visomis kryptimis. Realioji laiko ašis statmena vaizdo plokštumai ir sutampa su centru, eina per cenrtą. Be to, žiūrint laiko aspektu, mandalos centre susitinka visi laikai – praeitis, dabartis, ateitis. Dabartis jungia praeitį su ateitimi ir visuomet yra laiko strėlės smaigalyje. Šiuo požiūriu praeitis ir ateitis yra tik dvi amžinosios dabarties papildomos dimensijos. Čia mes pamatome tą pačią situaciją, kokią matėme ir analizuodami Pasaulio medžių ruožų raštus.

Ruožų raštuose laiko ašis eina išilgai juostos, kol nusitęsusi be galo toli susitinka su savo ištakomis. Taip tai vaizduojama pirštinėse, kur raštų ruožas apsisuka aplink pirštinę, suformuodamas apskritimą – begalybės ir kartu griežto tobulumo simbolį. Taip yra tautinių rūbų karūnose, keliose juostose, segėse ir kt.

Tarp pasaulio modelių ypatingą vietą užima didingieji apskritimai su Auseklio (Aušrinės) ženklu centre. Panagrinėsime kelis ryškiausius pavyzdžius, kurie, atidžiai įsižiūrėjus, atskleidžia netikėtą daugiasluoksnį pasaulio paveikslą, visiškai aiškiai išdėstytą įvairiose sferose ir erdvėlaikio plokštumoje.

Alsungos marškinių rankogalis su Auseklio ženklu centre

[95; 159 psl.]

92 pav. *Alsungos marškinių rankogalis*

Štai, Alsungos marškinių rankogalių raštas. Tautinių rūbų marškinių rankogaliai labai matomi, todėl reikšmingas tiek ženklų išsidėstymas, tiek apsauginių koncentriškų formų naudojimas (apskritimai, koncentriškos formos yra patys pirmieji apsaugos ženklai, ribojantys vidų nuo išorės, savą pasaulį nuo svetimo). Koks gi pasaulio modelis šioje mandaloje ir kokia jo sandara? Pagrindinę kompozicijos schemą galima apibūdinti taip: tai yra du vienas ant kito kampu užkloti kvadratai su Žvaigždės, arba Auseklio, ženklu centre.

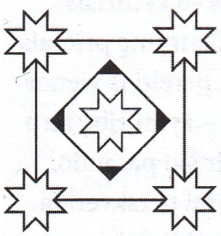

93 pav. *Pagrindinė kompozicijos schema*

Šitie kvadratai kampuose pažymėti papildomomis formomis: keturiais Auseklio ženklais – išorinis kvadratas, keturiais kryžiais – vidinis kvadratas. Kiekvienas kvadratas sudaro tikslią erdvę ir jai atstovauja, simbolizuoja nustatytą esmės, arba Visatos, sferą. Ir vidinė forma – Auseklio ženklas – sukuria savą erdvę ir simbolizuoja tikslią išskirtinės sandaros Visatos sferą, kurią apriboja ryškus ženklo kontūras. Visos trys sferos (erdvės, pasauliai) viena kitos atžilgiu yra dinamiškos, besisukančios ir visos turi vieną bendrą centrą. Kad geriau suprastume, apžvelgsime kiekvieną iš šių sferų atskirai.

Pirmoji sfera – Auseklio ženklas centre

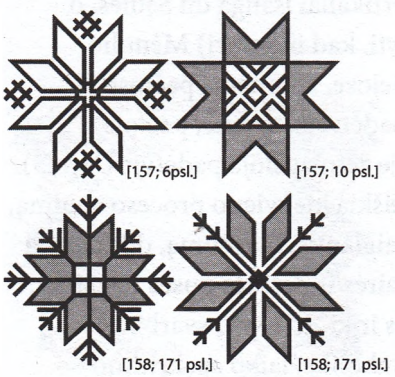

94 pav. *Auseklis – šviesos pergalė prieš tamsą*

Pradėsime nuo **pirmosios sferos** – mandalos centro, t. y. nuo Auseklio ženklo. Priklausomai nuo savo astronominės semantikos, metų laikų ir įvairių sąsajų, jis aiškinamas skirtingai: ir kaip Mėnulis, ir kaip Venera, ir kaip metų simbolis Saulės kalendoriuje [45; 9,10 psl.]. Auseklio ženklo svarbiausia reikšmė – **šviesos** pergalė prieš tamsą. Tai patvirtina pats pasaulio egzistavimas, nes priešingu atveju pasaulio visai nebūtų. „Viskas, kas yra pasaulyje, šviesos dėka ne tik yra matoma, bet ir atsirado iš šviesos. Auseklis – šviesos simbolis, kovojantis su tamsa“ [69.I; 4 psl.]. Tai yra „žvaigždutė“, kuri iš šviesos sukuria „ąžuolą“, t. y. Pasaulio medį, patį pasaulį. („Būdamas mažesnis, jis yra vienas šio „ąžuolo“ lapas – spindinti žvaigždė ant dangaus“ [69.I; 5 psl.], todėl ženklas kartais vadinamas dar ir ąžuolu).

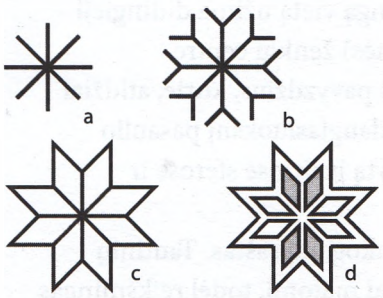

95 pav. *Auseklis – pirmapradis kosminių jėgų pasaulis: a, b, c, d, – ženklo raidos stadijos*

Auseklio ženkle visi aštuoni jo spinduliai suteka į centrą – į vieną be galo mažą tašką – ir tarsi iššoka iš jo, stengdamiesi išplisti vis toliau nuo centro. Iš šio centro (iš baltos tuštumos) ištrykšta laikas ir erdvė, ištrykšta visas pasaulis. Auseklis vis labiau plečiasi ir baltame fone dar galima įžiūrėti visą Saulės ratą ir iš jo išaugantį Aušros, arba Saulės, medžio ženklą. Juos pamatyti galima tik kitų ženklų (čia – spalvų laukų) dėka, bet jie yra šių ženklų išsidėstymo, prieš tai buvęs nematomas, karkasas.

Baltasis fonas – tai dar neišreikšta Visatos sąmonė, kuri nulems, pagal kokius dėsnius šviesa ir jos jėgos turėtų pasiskirstyti pasaulyje. Šitas jėgas simbolizuoja raudona, žalia ir geltona spalvos, apribotos, įrėmintos tamsiai mėlynos spalvos. Auseklio ženklas čia – tai **ugningas pirmapradis** kosminių jėgų **pasaulis**, tuo pat metu priklausantis Visatos praeičiai ir dabarčiai, nes procesas iš esmės nenutrūkstantis. Jo dinamiškąjį ir kūrybinį aspektą simbolizuoja skaičius trys – vidinėje Auseklio ženklo pusėje naudojamos trys spalvos.

Antroji sfera – dinamiškasis kvadratas

Antrąją sferą sudaro dinamiškas kvadratas su keturiais kryželiais kampuose. Jie turi vidinę erdvę ir kiaurymę priešais bendrą mandalos centrą – vadinasi, tai vartai pereiti iš vienos sferos į kitą. Be to, spalvos – raudona ir balta – žymi ribą tarp ugningojo pasaulio, arba ano pasaulio sferų, ir šio pasaulio. Apskritai tai yra **materijos pasaulis**, kurį kiaurai perskverbia vos pastebimas statusis Maros kryžius su paženklintais galais ir dinamiškojo (kūrybinio) vystymosi erdvėje, t. y. įstrižojo kryžiaus kryptimis išdėstytais ženklais. Iš jų į nebūtį nueinančiomis stačiojo kryžiaus linijomis – koordinačių ašimis (iš vidurio į šonus) – vertikaliai išauga du Saulės, o horizontaliai – du (galima sakyti, kad ir keturi) Mėnulio ženklai. Saulė vaizduojama dviejose, žmonėms pačiose reikšmingiausiose galutinėse padėtyse – zenite, pačioje aukščiausioje (vasara) ir pačioje žemiausioje padėtyje (žiema). Mėnulio ženklai iš pradžių išreiškia kiekvieno proceso augimą, brendimą, o vėliau, procesui baigiantis, mažėjimą, dilimą. Tai reikšmės, kurias dar papildo kairės ir dešinės pusės reikšmės, tokios kaip kūrimas ir darymas ir kt. Ir – visų svarbiausia – viskas pagrįsta laiko tėkmės simbolika, laiko apskritimo reikšmingumu, nes erdvė jau egzistuoja ir tarsi nesikeičia. **Tai yra dabartis, tai yra šitas pasaulis.** Tai žymi ir išreiškia

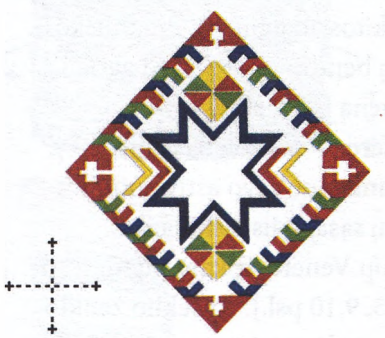

96 pav. *Dabartis ir šis pasaulis*

judėjimas išorinio dinamiškojo kvadrato pakraščiais. Ant kiekvieno pakraščio 3 x 3 = 9 ranteliai – tai žalios, mėlynos ir raudonos spalvos *laipteliai*, tris kartus pasikartojantys pakraščiuose. Simboliškai tai vadinama *trys devynetai*. Trys devynetai – tai bet kurio kūrybinio ciklo laike ir erdvėje užbaigto etapo simbolis. Jis gali būti 3 x 3 = 9, 3 x 9 = 27, 9 x 9 = 81 ir pan. Kiekvienas toks etapas tarsi kopimas į *Pasaulio kalną* – dvasinis kilimas ir tobulėjimas, perėjimas iš vieno sąmonės ir patirties lygmens į kitą – aukštesnį. Panašiai ir saulė kopia metų bėgyje iš pradinės į vis aukštesnę padėtį danguje. Kiekviena tokia pakopa užbaigia kūrybinį procesą ir sugrąžina prie ištakų, į centrą, ką parodo kryželis, keturis kartus apskritime, kiekviename pakraščio kampe, sudarantis 9 + 1 = 10. Visiškai pasireiškia žiniuoniškasis aštuoneto sistemos keturių vienetų principas, apie kurį kalbėjome anksčiau. Vadinasi, bet koks pakilimas įmanomas tik perėjus krintančias, besileidžiančias, žemiausias egzistavimo fazes, etapus ar tarpsnius. Svarbu suvokti, kad kiekvienas kūrybinis procesas erdvėlaikyje turi savo matą. Vienas savo pirmąjį tapsmą pasiekia perėjęs 3 x 3 = 9 tarpsnį, kitas – 3 x 9 = 27, trečias 9 x 9 = 81 ir pan. Simbolinė esmė dėl to nesikeičia. Svarbu, kad bet kuriuo atveju šitie skaičiai redukuotųsi į skaičių „devyni“, prie kurio pabaigoje pridėjus 1 išeitų dešimt: 9 + 1 = 10. Taip ir žmogaus, gamtos ir kosmoso ritmai skiriasi pagal savo mastą, tačiau juos jungia bendri struktūriniai dėsningumai, kuriuos rodo šito skaičiaus simbolika.

Trečioji sfera – statiškasis kvadratas

Trečioji sfera jau pagal tai, kad kvadratas padėtas ant šono, patvirtina stabilumą ir ramybę. Šį jausmą dar sustiprina keturi dideli Auseklio ženklai kvadrato kampuose. Išoriniai kraštai nėra nubrėžti, bet nuskėlimai reiškia, kad erdvė tęsiasi toliau į visas puses, iki nepasiekiamų tolių. Tai yra **Anapilis** – Vėlių karalystė, kur vėlėms paskirta lyg ir ypatinga zona netoli mūsų pasaulio ribų, bet jau kitoje pusėje. Ši zona neapibrėžta ir neaiški, miglota – kampuose nėra akcentų, lauką dengia baltas apklotas, o kontūrai, nors ir atkartoja išorines šio pasaulio linijas, toldami nuo centro, pamažu praranda savo judrumą, kol ir čia, Vėlių pasaulyje, liaujasi sukęsi ratu, išblėsta ir užgęsta. Tai rodo ranteliai – Vėlių pasaulio laipteliai, dabar besigrupuojantys po keturis, kaip ir keturios saulės, išdėstytos statiško kvadrato forma. Taip užbaigiama erdvė ir judėjimas

97 pav. *„Anas“ pasaulis – Vėlių karalystė*

liaujasi. Vien tik materijos gelmėse vyksta vidiniai destrukcijos procesai, priešingi tiems, kurie įvyko pasauliui prasidedant. Medžiaga suyra, susiskaido ir susidaro savitos atskiros pirminės jėgos – žr. apie keturių pagrindinių spalvų ženklus, išsidėsčiusius dviem horizontaliomis (ramybė, stabilumas) eilėmis ir tarsi laukiančius kito persikėlimo.

Kyla esminė nuojauta, kad šie pirminiai elementai nėra paprasti pirmapradžiai spalvų laukeliai, tai ženklai, kuriuose saugoma patirtis, informacija. Vadinasi, pradėjęs naują pasaulio tapsmo ir egzistavimo apskritimą, pradinis taškas bus jau kitame kokybiškai aukštesnės patirties lygmenyje. Dar galima pridurti, kad *miglos apklotas* kaip simbolis, panaudotas tinkamai ir priimtinai. Niekur kitur, tiktai čia naudojama papildoma faktūra – baltas „skylių" tinklas ant balto fono. Šešėliai sukuria pilką atspalvį, bet viskas kartu yra šviesa, mirganti sidabru (žr. paveikslą).

Laiko ašis mandaloje eina per centrą iš praeities į ateitį. Žvelgdami amžinosios dabarties atžvilgiu išskiriame pasaulį Auseklyje, mūsų žvilgsnis, mūsų dėmesys nukrypsta į praeitį, į kažkada vykusius įvykius, į pasaulio ištakas. Tas pats vyksta ir tantriškosios meditacijos metu, kur ši situacija prilyginama „žvalgymuisi atgal į burną, kuri išspjauna laiką ir erdvę" [101; 17 psl.]. Antroje sferoje, kaip šio pasaulio sudedamoji dalis, Auseklis simbolizuoja žvaigždę. Žvaigždžių šviesa, kurią matome šiandien, liudija apie įvykius, kurie vyko tolimų tolimiausioje praeityje. Kosminiai nuotoliai tokie dideli, kad norint juos įveikti net šviesai reikalingas ilgas laikas. Todėl žiūrėdami į mandalos centrą – Auseklį, mes einame pasitikti šios praeities, įsiterpiame į ją, kad „kiaurai gręžiančiu žvilgsniu stebėtume nenutrūkstantį kūrybos aktą" [101; 17 psl.].

Tačiau šiame centre gimsta ir dabartis, nes ant centro ašies užvertas ir šis pasaulis – visa, kas gimsta čia ir dabar. Šioje mandalos sferoje judama – cikliškomis bangomis, sukamasi apie svarbiausią – laiko strėlės – ašį. Keisčiausia tai, kad praeitis nemato savęs judančios. Pati savyje ji stovi vietoje. Judėjimą ji mato, žiūrėdama iš praeities ar ateities, pro daiktus ir išraiškas, kurias mes laikome praeities arba ateities įrodymais (fotografijos šeimos albume, ateities planai, vaikaičiai, vaikystės prisiminimai, metų laikų kaita – pavasaris, vasara ir t. t.). *Antroje sferoje* įsikūnija praeities ateitis. Tuo

pačiu metu ir ateitis, kai ateina, pasireiškia tik kaip dabartis. Laikas tarsi keliauja – persikelia iš vienos sferos į kitą.

Trečiojoje sferoje įsikūnija dabarties ateitis. Laikas ne tiktai keičia savo pagrindinę sukimosi ir judėjimo kryptį, bet išsisklaido, susiskaido ir sustoja, kol ir vėl sugrįžta į pradinę stadiją – į nulinį tašką, į tuštumą (į Auseklio ženklo centrą). Tačiau trečioji sfera tuo pat metu yra ir praeitis. Praeitis tų įvykių ir jėgų, kurie gimsta Auseklio ženklo centre, kad šiame pasaulyje įsikūnytų kaip ateitis.

Ką tik apžvelgtuosius judėjimus ir erdvėlaikio išraiškas žymi ir kiti šios mandalos simbolikos elementai, pavyzdžiui, keturių spalvų *puselės* puslankiai, kurie priklausomai nuo savo išsidėstymo, t. y. padėties erdvėje, sudaro kryžiukus ir apskritimukus. Puselės yra atskiros šio pasaulio dangaus laiptų pakopos. Suprantama, ir šie ženklai, ir ryšiai yra papildomai aiškinami, tačiau dabar tai nėra būtina. Svarbiausia, ką reikėjo pasakyti apie šios mandalos sandarą, jau pasakyta.

Kuržemės krūmas didingajame apskritime

Pagal 69.I; XXXIX.382 Marškinių raštas, Rucava

98 pav. *Kuržemės krūmas didingajame apskritime*

(Autorius tikriausiai yra Zėbergas (piešęs ir korteles). Vokietija. 1947–1948 m. Piešinys iš Margaritos Biezaitės latvių periodikos iškarpų ir raštų rinkinio, Australija. XX a. vidurys)

Kuržemės krūmo simetrišką išsišakojimą lemia tiesiojo (statiškojo) ir įstrižojo (dinamiškojo) kryžiaus sankirtos, nesutampantys atskirų pasaulio sferų simbolinių reikšmių ir procesų ribų taškai.

Spalvos čia turi aiškią simbolinę reikšmę. Jos naudojamos pažymėti įvairias sferas, pabrėžti pagrindines ženklų reikšmes ir kaip savarankiški pasaulio jėgų simboliai.

Kuržemės krūmas didžiajame apskritime modeliuoja pasaulį kaip šviesos ir vaisingumo ciklą. Truputį kitoks požiūris atskleidžia kūrybinių ir ardančių – gyvybės ir mirties (dinamikos ir statikos) – jėgų tarpusavio kaitą ir jos dėsningumus.

SPALVOS PASAULIO MODELYJE

Pasaulio modelyje spalvos turi savarankišką simbolinę reikšmę. Žinomos įvairios spalvų simbolių sistemos, sudarytos įvairiems tikslams. Tačiau pirminis visų spalvų pagrindas vienas ir jį sukuria objektyvūs gamtos ir spalvų psichologiniai dėsniai – saulės šviesa visiems viena, lygiai kaip vaivorykštės, arba spektro, spalvos, atsirandančios skaidantis saulės šviesai. Spalvos skiriamos į keturias pagrindines psichologinio suvokimo, spalvas – raudoną, geltoną, žalią ir mėlyną – ir keturis tų pagrindinių spalvų tarpinius atspalvius, susidarančius susimaišius pagrindinėms spalvoms: oranžinį, gelsvai žalią, žalsvai melsvą ir melsvai rausvą (violetinį) [19.II; 66 psl.]. Vaivorykštėje ir spektre matomas spalvas galima išdėstyti viena eile, bet lygiai taip pat pagrįstai – ir apskritimu, kur spalvos susilieja ir pereina viena į kitą.

Tokiame apskritime prieš raudoną spalvą yra žalia, prieš geltoną – mėlyna. Tokios spalvų poros vadinamos komplementariosiomis. Išskirtinis faktas tas, kad, kai žmogus, žiūrėjęs į raudoną spalvą, nusuka akis, jo akyse užgimsta žalia spalva. O stebint žalią spalvą, ji sukuria raudoną. Tas pats vyksta su mėlyna ir geltona spalvomis, jos irgi sukuria sau priešingos spalvos vaizdą, t. y. priešingos spalvos poreikį. Kaip matoma šioje schemoje, spalvų apskritime spalvų poros išsidėsto kryžmiškai. Toks išsidėstymas atsirado dėl saulės šviesos ir jos suvokimo dėsnių. Jie vienodi visiems žmonėms, kaip ir saulės šviesa bei spalvų poveikis, nors plačiai pasklidusi nuomonė, kad spalvos suvokiamos labai subjektyviai ir

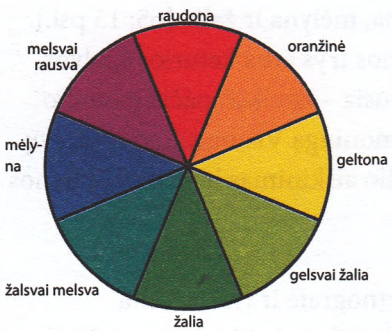

99 pav. *Pagrindinės psichologinio suvokimo spalvos, išdėstytos apskritimu*

individualiai. Šių laikų praktinės psichologijos ir spalvų tyrimai, atlikti JAV, Europoje, Rusijoje, Afrikoje, Japonijoje, Indijoje, Australijoje, įrodo, kad „kiekvienam žmogui, kad ir kokios jis būtų kultūros, ta pati konkreti spalva sukelia tokį pat suvokimą ir tokį pat įspūdį“ [103; 115 psl.]. Pavyzdžiui, oranžinė, raudona spalva kiekvieną žmogų jaudina, erzina, o mėlyna – ramina. Šis poveikis bendras ir objektyvus. Individualūs skirtumai pasireiškia dėl asmeninių simpatijų, abejingumo ar nepasitikėjimo, kai, pavyzdžiui, kokiam konkrečiam žmogui, kuris jau ir taip yra labai susijaudinęs ir pavargęs, oranžinis atspalvis tampa nepakenčiamas. Šiuo atveju oranžinis atspalvis atmetamas kaip dirginantis ir keliantis agresiją. Tačiau žmogui, kuriam stinga stimulo ir energijos, rausvai oranžinis atspalvis malonus [103; 116 psl.].

Vadinasi, dėl skirtingo spalvų poveikio atsižvelgiant į aplinką naudojamos skirtingos spalvos. Kaip antai, islandų apsauginiai ženklai – *siaubo kaukės* – turi būti tik juodos arba raudonos, arba abiejų spalvų. Juoda spalva padeda energiją priimti, įsiurbti, raudona – energiją paskleisti, tuo tarpu balta ar natūrali medžiagos spalva yra sąlyginis *vakuumas*, kuriame žynys projektuoja savo norą [97; 132 psl.] (taip rašo Edredas Torsonas „Šiaurės magijoje“). Kaip matome, čia visa esmė slypi vienoje arba dviejose, tiksliau – trijose spalvose*, ir taip susiaurėja iki kelių praktinių reikmių. Savo ruožtu, ženkluose iš Kursavos valsčiaus pirštinės ir vilnonės Talsų skraistės, nors joms ir būdinga apsauginė funkcija, spalvų paskirtis daug platesnė. Baltame fone naudojamos keturios dažniausios mūsų raštų spalvos – raudona, geltona, mėlyna ir žalia [65; 15 psl.]. Čia ženklo esmei išreikšti būtinos trys arba keturios spalvos. Kaip jau išsiaiškinome, svarbiausia – išreikšti pačią pasaulio sandarą kaip dinamišką ir harmoningą Visumą. Tad ir spalvų simbolikoje užkoduotas pasaulio aiškinimas ir spalvų sistemos eskizas.

* J. Kursytės nuomone, balta, raudona ir juoda sudaro pačią seniausią – trijų spalvų sistemą, kuri susiformavo jau akmens amžiuje [49; 95 psl.].

Keturios spalvos ir žmogaus dvasinė pusiausvyra

Apie tautinių rūbų spalvas etnografė ir tyrėja Velta Rozenberga rašo: „Senovės baltų vilnonių skraisčių, pirštinių, kojinių ir juostų ornamentai turi kompozicinių ir spalvinių bendrumų. Paprastai jie būdavo trijų dalių raštų ruožai, išausti ar išmegzti keturių tradicinių spalvų: raudonos, mėlynos, žalios ir geltonos augalinių atspalvių siūlais“ [65; 15 psl.].

Tos keturios spalvos pinasi per visą raštą, per visą tradicinės kultūros pasaulio suvokimą. Jau E. Brastinis atkreipė dėmesį, kad spalvinį latvių rašto pagrindą sudaro keturios pagrindinės spektro spalvos. Modernioji psichologija teigia, jog tai rodo pusiausvirą ir harmoningą tautos psichiką, labai esmingai juntamą bendrumą su universaliosiomis kosmoso šviesos energijomis.

Maksas Liušeras (Max Lüscher), laikomas vienu iškiliausių praktinės psichologijos autoritetų, apie šias spalvas ir su jomis susijusį dalijimą į keturias dalis sako, kad *raudona spalva* kiekvieną žmogų (nepriklausomai nuo jo amžiaus ir kultūros) jaudina, aktyvina. Ši spalva išreiškia gyvenimo stiprybę ir užtikrintumą. *Tamsiai mėlyna* – visiškai atvirkščiai, sukelia ramaus išsilaisvinimo – pasitenkinimo, pakankamumo, saugumo – jausmą.

Žalia spalva – eglės spalva, net jei ji yra šviesiai melsvo ar tamsaus atspalvio, sukelia griežtumo ir stiprybės jausmą. Ši spalva teikia vidinio stabilumo, atkaklumo, tikrumo, pasitikėjimo savimi ir skatina nuosekliai veikti.

Geltona spalva – visiems žmonėms sukelia atsivėrimo, lengvumo, džiaugsmo ir erdvės pojūtį. Ji išlaisvina, atpalaiduoja, teikia laisvės ir saviraiškos pojūčius.

Maksas Liušeris tas keturias spalvų energijas laiko žmogaus vidinės pusiausvyros ir laimės pagrindu. Jo nuomone, šiuolaikinis žmogus yra keturių spalvų žmogus: „Keturių spalvų žmogus jaučia, mąsto ir elgiasi, remdamasis keturiais jutimais: savigarba (žalia), pasitikėjimu savo jėgomis (raudona), pasitenkinimu (mėlyna), vidine laisve (geltona). Tai žmogus, kuris harmoningai išreiškia save visose keturiose srityse ir bet kuriuo atveju jaučiasi laimingas, viską suvokia daug intensyviau ir gyvenimą priima kaip nepaprastai įdomų“ [103; 62 psl.].

Tai, ką mūsų dienų psichologai atranda po ilgų tyrimų, iš tikrųjų žinoma jau labai seniai. Keturių spalvų žmogus egzistuoja pasaulio modelyje kaip Pasaulio – Aušros arba Saulės – medžio ženklas, nes šis ženklas kartu yra ir su gamta (su kosmosu) susivienijusio žmogaus ženklas. Keturias spalvas atitinka ne tik keturi elementai arba gamtos stichijos, bet ir keturi žmonių elgesio tipai bei temperamentai [103; 40 psl.].

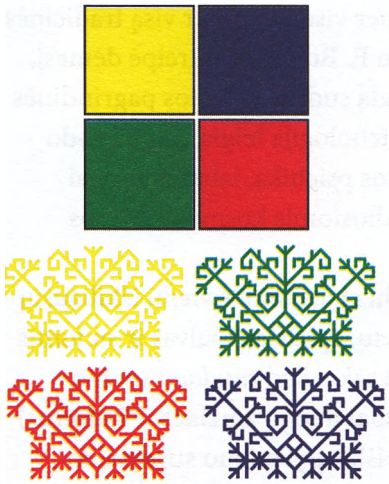

100 pav. *Aušros, arba Saulės, medis ir keturių spalvų naudojimas*

Tokios pat spalvų reikšmės kaip latvių geometriniame rašte yra ir tibetiečių mandalose. Šių spalvų simbolinė reikšmė atsiskleidžia iš tradicinės tibetiečių mandalos aiškinimų.

„Žalia spalva simbolizuoja snaudžiančias gamtos jėgas ir augimą (augalų karalystę), raudona spalva – fizines gamtos jėgas (gyvūnus ir žmones), kurie atsiranda, perėjus ankstesniąją raidos fazę. Mėlyna spalva simbolizuoja intelekto jėgas, kurių įgaunama, perėjus dvi ankstesnes raidos fazes. Geltona spalva simbolizuoja transcendentinį, arba antgamtinį, pasaulį, kurį įmanoma pasiekti perėjus ankstesnius raidos etapus," – rašo indologė Sigma Ankrava [98; 233].

Perkeliant šias sąsajas į latvių raštus Pasaulio medis spalvinamas ir keturiomis spalvomis atskirai, ir visomis spalvomis kartu, ir įvairiausiais jų deriniais. Darytina išvada, kad raudonasis medelis – tai ugninga, kosminė energija, žaliasis medelis – žemės energija, mėlynasis medelis – vandens energija, o geltonasis medelis – oro energija. Kartu pasireiškia ir kitos jėgos. Pavyzdžiui, šviesi spalva simbolizuoja šviesą, tamsi – tamsą ir pan.

Baltumas. Balta spalva

Balta spalva, Tibeto mandalose kartais pakeičianti kurią nors iš pagrindinių spalvų, mūsų raštų sistemoje reiškia penktąją jėgą, visų daiktų bendrąją esatį – Sielą. Kaip fonas ji simbolizuoja sąmonę, amžinybę, bet psichologiniu aspektu ji suvokiama kaip abstrakčių ir dvasinių vertybių simbolis. Vizualiai ji priimama kaip „tuštuma". Balta spalva kaip fonas – pati geriausia, nes ant jos išryškėja kitos spalvos. Baltas fonas apšviečia viską aplink, gerina spalvų suderinamumą. Baltos (ir juodos) spalvos mitinę prasmę tautosakos tekstuose tyrė Janina Kursytė. Ji rašo: „Balta spalva simbolizuoja šviesą, viršutinį dievybių pasaulį (Dievą, Saulę, Saulės dukras, Dievo sūnus), bet taip pat ir ugnį arba Ugnies motiną" [49; 49 psl.]. Tautosakoje balta spalva siejasi tiek su gimimu ir atgimimu, tiek su savo išraiškos priešingos krypties aspektu – mirtimi ir perėjimu į Anapilį.

Motina sūnų susupo
Į baltą skraistę;
Dukrą supo paklodėlėn,
Dukrą malėjėlę.

Dievulis ėjo takeliu
Pačiam Jonų vakare;
Balta lazdelė rankoje,
Apsivilkęs rūbais baltais.

LD 1131 *RLB 32913*

Sėdi Vėlių motina balta
Baltų dobiliukų kalnely,
Pilnos rankos baltų gėlių,
Skreite balta skara.
Tdz 49478

Baltumas dvilypis. Balti Dievo rūbai, balta ir Vėlių motinos vilnonė skara. Į baltą vilnonę skraistę mama susupa naujagimį, bet baltos šermenų įkapės, paklodės, pirštinės, apklotai, rankšluosčiai. Baltas kapų smėlis ir net Vėlių karalystė yra „baltame smėlio kalnely“. Ir vėlės baltos. Jos pasirodo tą sielų būvį atitinkančiais pavidalais – kaip rūkas, kaip pūga, kaip balti siluetai arba paukščiai [49; 52 psl.].

Tačiau reikia pridurti, kad baltos spalvos dvilypumas susijęs ir su visų procesų cikliška prigimtimi, su tuo, kad visi reiškiniai, kurie kartą prasidėjo, perėję visą savo egzistavimo ciklą, sugrįžta į pradžią. Kadangi balta spalva, t. y. balta šviesa, fiziškai savyje jungia visas kitas spektro spalvas ir visos spalvos atsiranda iš jos, ji atsiduria sistemos centre – tame pačiame centre – užuomazgoje, į kurią vėliau viskas sugrįžta. Taigi, balta spalva siejama ir su gimimu, ir su mirtimi, ir su ateinančiu atgimimu arba atsinaujinimu [49; 53 psl.]. Kartu baltumas yra „ritualinio švarumo“ spalva, dorovingumo ir nekaltumo simbolis [49; 54 psl.].

Baltai žydi obelėlė
Pūdymėlio pakrašty;
Puošiasi baltai seselė,
Pas vyrą išeidama.
LD 17076

Buvau maža, balta bėgiojau
Per plačiuosius laukelius;
Ar todėl juodai vaikščioti,
Kad aš augau našlaitėlė.
LD 4603

Reikia gyvent mergaitėms
Kaip baltoms avelėms;
Nesipykti, nesibarti,
Neapykantos nekaupti.
LD 6524

Juodumas (juoda spalva)

Juoda spalva yra tiesioginė baltos spalvos priešingybė. Psichologiniu požiūriu tai spalva, sukelianti slegiantį ir niūrų jausmą. Balta spalva lengva, ji kelia ir džiugina. Kompozicijoje

baltumas stengiasi pakilti aukštyn, juodumas – nugrimzti į dugną. Ir kitais aspektais juodumo priešingybė – balta spalva. Visos kitos spalvos atsiranda iš baltos spalvos (t. y. iš šviesos), o juoda, priešingai, visas spalvas, t. y. baltą šviesą praryja (sugeria). Todėl juoda spalva apjuosia visų spalvų sistemą iš išorės, užsklendžia ją.

Vilkis, saulele, marškiniais baltais,
Mesk juoduosius į jūrelę,
Jūros dukros lai velėja
Sidabrinėm kultuvėlėm.
RLB 34028

Intensyvi juoda spalva naudota retai, tačiau tuomet ji turėjo visai konkrečią reikšmę bendrame pasaulio modelyje. Kaip baltos spalvos priešingybė juodumas yra destrukcijos, ardančių, tamsiųjų jėgų simbolis (praryja visą šviesą, visas spalvas). Tačiau juodumas kartu surenka visą blogį ir perdirba visus nešvarumus bei atliekas [93; 42 psl.]. Juodumas, lygiai kaip ir baltumas, yra dvilypis. Viena verus, juodumas susijęs su pirmapradžiu chaosu, su mirusiųjų pasauliu, su kitais šių jėgų ir Visatos simboliais – juoda gyvatė, juoda upe (Dauguvėle), Juodų mote, Velnių mote, Vėlių mote, Velniu [49; 57 psl.]. Antra vertus, juodumas turi ir kūrybinių užuomazgų. Tik tamsoje labiausiai juntamas šviesos poreikis. Tik ant tamsaus (juodo) fono šviesa išryškėja, suspindi ryškiau, patvirtindama savo pozityvią esmę. Tiesioginė išraiška gamtoje – žvaigždės tamsiame nakties danguje, kurių tiesioginis analogas – VII–XIII a. tamsiai mėlynos vilnonės skraistės su iš blizgančių bronzos žiedų suformuotais ženklais. Galima sakyti, kad šviesa gimsta tamsos gelmėse, tamsa praleidžia šviesą, ir viena be kitos jos prarastų savo prasmę. Kūrybos atžvilgiu juodumas simbolizuoja pasaulio perkūrimo galimybę:

Juoda gyvatė miltus malė
Vidur jūros ant akmens.
Jais valgydins tokius ponus,
Kurie be saulės dirbti vers.
LD 31348

„Juoda gyvatė“ (Laiko tėkmė) sumala pasaulį į miltus, t. y. į pirminius elementus. „Vidur jūros ant akmens“ – centras, kur Visatos sąmonėje susikoncentruoja energija ir informacija apie „tuos ponus, kurie be saulės dirbti vers“ ir galimybė sukurti iš naujo – „jais valgydins“. Išryškėja priežasčių ir pasekmių grandinė – karminis ryšys, kuris tampa matomas Laiko tėkmėje (rangantis Juodajai gyvatei). Juodumas – savitas spalvų simbolis, su juo susijusi Juodoji gyvatė (juoda angis) – svarbiausias pasaulį iš naujo kuriantis personažas. Tokiu požiūriu juodumas atsiskleidžia kaip laikas, kaip laiko spyruoklė, kuri suspaudžiama, kad išreikštų savo priešingybę (kontrastą) – baltumą, šviesą, naują pasaulį. Todėl dainose juodumas, tamsumas priklauso ir Laimai, Marai – įvairioms Žemės motinos išraiškoms. Tačiau rašte vietoj juodos dažniausiai naudojama tamsiai mėlyna arba tamsi mėlynai žalia spalvos.

Šviesi šviesi ugnelė dega
Tamsiame kampelyje:
Kur Laimužė amžių lemia
Mažajam vaikeliui.
LD 1196

Tamsoje, vakare
Gražią dainą dainavau,
Tegul klausos miela Mara,
Dukreles augindama.
LT dz 856

Oi, Dievuli, oi, Laimute,
Kodėl taip man padarei:
Kiti vaikai saulutėj,
Aš saulutės prietemoj.
LD 4959

Tamsiai mėlyna arba juoda spalva

Tamsiai mėlyna arba **tamsi mėlynai žalia** spalva – tokia tamsi, tarsi nešvari juoda [49; 86 psl.]. Kartais sakoma „mėlynai juoda“. Kartu reiškia riboženklį. Per juodumą viskas yra perkuriama, pereina į visiškai naują raidos ciklą. Tamsiai mėlyna spalva išreiškia ciklišką vyksmą, priklausantį žemesniosioms ciklikšio pasaulio vystymosi stadijoms. Tamsiai mėlynoje spalvoje šviesa nustumia tai, kas tamsu, juoda, nešvaru, pradeda valytis. Taigi, nors ir artima juodai, tamsiai mėlyna spalva turi visiškai savarankišką, skirtingą nei juodos spalvos, reikšmę. Tamsiai mėlyna spalva pabrėžia ypatingą tos ribinės situacijos reikšmę, nes skirtumas kaip tik ir yra tas, ar procesas plėtojasi, linksta į naują šviesą, ar

priešingai – į nešvarą, į tamsą, atgal į juodąjį, siautulingą chaosą jūroje (kuri neretai prilyginama Juodajai gyvatei), atgal į pirmapradį būvį, į nebūtį.

Todėl juodumas gana ryžtingai stovi išorėje, uždaro spalvų sistemą pasaulio modelyje, o tamsusis mėlynumas – kartu su raudona, žalia ir geltona sudaro spalvinį pasaulio branduolį.

Spalvų poros

Keturios spalvos iš pat pradžių turi galimybę sudaryti šešias spalvų poras. Kaip dažniausiai pasitaikančias Daina Krauklė pamini šias poras: geltona ir žalia, geltona ir mėlyna, raudona ir žalia, raudona ir geltona. Rečiau pasitaiko tokios poros: mėlyna ir raudona, mėlyna ir žalia ir dar keletas kitų [60; 65 psl.]. Kiekvieną iš šių spalvų porų galima paaiškinti keturias spalvas (spalvų branduolį) siejant su konkrečiais ženklais ir jų reikšmėmis pasaulio modelyje. Todėl, aiškumo dėlei, sugrįšime prie mūsų anksčiau nagrinėtos ženklų mandalos – pasaulio modelio ženklų iš Latgalos ir panagrinėsime spalvų poras (žr. 101 pav.).

[71; XXIII]

101 pav. *Pirštuota pirštinė su paslaptingu pasaulio modelio ženklu centre. Latgala (Karsava). XX a. pradžia*

Taigi, ženklo centre spalva pulsuoja ir trykšta į visas puses koncentriškais apskritimais tokia seka: raudona ir geltona, tada – geltona ir mėlyna, toliau – mėlyna ir raudona ir galiausiai – raudona ir žalia. Centras diktuoja sąlygas visam ženklui. Raudonasis taškas viduryje – tai visas pasaulis, dar neįgavęs savo struktūros. Potenciališkai jis apima viską – ugnies sferą, t. y. degimą, kas šio pasaulio atžvilgiu priklauso Pasaulio medžio praeičiai ir Anapiliui. Jo spalva raudona – ugnies ir kraujo spalva, o jo ženklas – statusis kryžius. Raudonasis taškas centre ir raudonasis statusis kryžius – tai, kas vyko iki šiol visiškai kitoje būties sferoje. Išreikštasis pasaulis, išreikštasis judėjimas prasideda už šios sferos ribos, už šio pradinio taško ir už stataus kryžiaus ženkle nubrėžtų linijų. Taigi, judėjimas čia ir dabar prasideda pirmajame apskritime apie tašką, kartu įspindusi stataus kryžiaus linijų nubrėžtoje erdvėje lyg šviesa, lyg šilumos energija sušildo visą medžiaginį pasaulį (žr. geltoną įstrižąjį kryžių). Tą šviesos pojūtį sustiprina pilkas fonas. Spalvos nuo centro plinta tokia seka: geltona, mėlyna, raudona, žalia. Atgal į centrą: žalia, raudona, mėlyna, geltona. Tokį judėjimą atgal į pradžią (į centrą) mes jau matėme aiškindami tibetiečių mandalą. Iš tiesų – ten buvo kalbama apie gamtoje (žalioje spalvoje) snaudžiančių jėgų raidą, perimant energiją, glūdinčią raudona ir mėlyna spalva apibrėžtose raidos stadijose, t. y.

gamtai ir žmogui įsisavinant fizinių ir intelektinių jėgų lygmenį, kad būtų galima pasiekti antgamtinį, transcendentinį raidos etapą, kurį simbolizuoja geltona spalva.

Toliau pasaulis šakojasi. Kiekviena spalvų pora reiškia kokį nors santykių aspektą pasaulio modelyje. Šiame ženkle matomos kelios poros spalvų: pirmoji – raudona ir geltona. Pasaulį formuoja statiškos ir dinamiškos Pasaulio (Saulės) medžio šakos. Antroji pora – geltona ir mėlyna (tamsiai mėlyna) dinamiškojo kryžiaus kryptimi. Trečia – raudona ir žalia (mėlynai žalia) statiškojo kryžiaus kryptimi. Net vizualiai kiekviena spalvų pora palieka skirtingą įspūdį. Esmė ta, kad kiekvienos spalvos poroje su kita spalva pirminės vibracijos ir pradinė reikšmė nesikeičia, keičiasi tik spalvų pagrindinių reikšmių sukurtas poveikis, kuris priklauso nuo konkretaus spalvų naudojimo konteksto (čia – nuo sąsajos su konkrečių ženklų reikšmėmis).

Raudona ir geltona spalva

Raudona ir geltona spalva. Jos abi aktyvios, į išorę, į Visatos erdvę nukreiptos spalvos. Jos simbolizuoja įtakos jėgą ir išgyvenimų intensyvumą [103; 184 psl.]. Raudona – tai ugnies, gyvybės ir sveikatos spalva. Tai fizinė energija, noras dirbti, seksualumas ir noras judėti. Raudona spalva jaudina, suteikia energijos. Ji intensyvi ir kovinga, išreiškia gyvybės jėgą (vitališkumą) ir tikrumą.

Geltona spalva spinduliuoja, suteikia džiaugsmo ir stiprina, ypač jei yra šalia raudonos [60; 67 psl.]. Ji simbolizuoja šviesos dievybės esamumą. Geltona – tai saulės šviesa, šiluma, platumas ir oras – laisvė. Geltona praplatina ir apšviečia pasaulį, pakelia mūsų sąmonę, atgaivina jausmus. Raudona skatina veikti dabartyje, o geltona reiškia judėjimą link ateities (ieškojimus, lūkesčiu, pokyčius ir viltį) [103; 193, 195 psl.].

Geltona ir mėlyna (tamsiai mėlyna)

Geltona ir mėlyna (tamsiai mėlyna) spalva – tai kontrastingos spalvos, vizualiai jas suvokiant gimdančios viena kitą. Kiekviena iš šių spalvų yra savoje spalvų apskritimo pusėje. Be to, kiekviena spalva simbolizuoja skirtingą šių jėgų pusę, bet abi kartu – visumą.

Geltona ir mėlyna – tai lemiamos anksčiau egzistavusių, pirminių priežasčių įtakos ir emocinės priklausomybės išraiška [103; 184 psl.]. Kitais žodžiais – tai yra emocinių priklausomybių pasaulis, veikiamas iš išorės.

Geltona čia (žr. 101 pav.) yra ir saulės šviesa, ir šiluma, sklindanti iš ugningojo pasaulio sferų (raudono taško centre), ir antgamtinės, transcendentinės ir šviesos jėgos, skatinančios intelekto jėgas. Visatos sąmonėje (vandenyne), kurią čia simbolizuoja mėlynos ir žalios (tamsi mėlynai žalia) spalvos bei pilka (tarpinė tarp juodos ir baltos), geltona – tai oras, kuriuo mes kvėpuojame.

Mėlyna spalva kartu simbolizuoja ir vandenį. Mėlyna – tai sąmonės vandenynas. Kaip vandens ir sąmonės okeano simbolis mėlyna spalva simbolizuoja ir vandens (sąmonės) gebėjimą kaupti informaciją, ją užkoduoti. Mėlyna spalva susijusi ir su ramybe ir pasitenkinimu – daugeliu meilės aspektų [103; 193 psl.].

Geltona – tai šviesa, krintanti į tamsų mėlynumą ir išlaisvinanti jį iš juodimo – iš tamsos jėgų įtakos. Be to, ta pati geltona šviesa, susiliedama su mėlyna, virsta žalia spalva – žemės ir augalijos spalva, kuri glaudžiausiai susijusi su gyvybe žemėje. Žmogaus vidinio, sielos gyvenimo, kaip vieno iš šios ženklų mandalos sluoksnių, aspektu geltona – tai vidinė laisvė, kuri, sukurdama dvasinį pasitenkinimą mėlynoje, virsta savigarba – žalia.

Geltona ir žalia simbolizuoja laiką, jo judėjimo kryptį ir esmę. Laikas – tai pati svarbiausia šio pasaulio priklausomybė. Viskas šiame pasaulyje priklauso nuo laiko ir jo įtakos.

Taip pat ir viena iš mūsų pačių seniausių juostų, išlikusių iki šių dienų – Kreivanų Maros juosta iš Augšzemės (Ilūkstės valsčius), kuri, astronomo Janio Klėtnieko nuomone, yra mėnulio fazių kalendorius ir „apima senų žmonių supratimą apie aplinkinių erdvių bei laiko tėkmę“ [104; 29 psl.], sudaryta iš dviejų spalvų – geltonos ir mėlynos (tamsiai mėlynos). Geltona ir mėlyna spalva būdinga laiko tėkmės ir jos įvairių vedinių ženklams, pavyzdžiui, XIX a. pirmos pusės pirštinėje iš Cesvainės arba XVII a. pabaigos pirštuotos pirštinės iš Stirnienės, ar XIX vestuvinėse pirštinėse iš Preilių.

102 pav. *Geltona ir mėlyna – laiko bangos judėjimo spalvos*

Raudona ir žalia spalva

Raudona ir žalia spalva – tai du savarankiški spalvų tonai. Šios spalvų poros vizualus poveikis panašus kaip ir ankstesnių spalvų poros: raudona gimdo žalią, o žalia – raudoną spalvą. Spalvų apskritime raudona ir žalia yra priešingose pusėse, bet kaip spalvų pora jos išreiškia Visumą. Raudona ir žalia – tai apibrėžtos įtakos spalvos ir abi jos skatina iniciatyvą ir apsisprendimą [103; 184 psl.]. Raudona – tai gyvybė, sveikata,

[95; 119 psl.]

[71; XXIII]

[95; 119 psl.]

103 pav. *Raudona ir žalia spalva kryžiaus ženkluose. Antras ženklas iš Karsavos pirštinės*

aktyvumas ir pasiekimai. Žalia pabrėžia raudonos spalvos ypatybes, sustiprina jos energiją. Ir žalia šalia raudonos išlaisvina savo sukauptą energiją. Žalia – tai atkaklumas ir valingumas, pastovumas ir idealizuotas tikrovės suvokimas. Žalia kaip susikaupusi energija sukelia išdidaus pranašumo jausmą, stiprina savikontrolę, analitinius ir loginius gebėjimus. Žalia – tai troškimas gyventi, siekis įgyvendinti savo idėjas [103; 191 psl.]. Žalia – tai gyvybės siūlas. Kai raida yra kūrybiška, raudona ir žalia užtikrina laimę, sėkmę, savikliovą, pasitenkinimą. Tai – Laimos spalvos. Raudona ir žalia simbolizuoja energijų pulsaciją ir jų iškrovą veikiant, todėl sustabdyta, slopinama energija ieško išėjimo. Tą slopinimo būvį simbolizuoja raudonos ir žalios tiesiojo kryžiaus linijos, apibrėžiančios galutines ribas.

Filosofine prasme, tai didžiojo išsiskyrimo ir sunkumų įveikimo momentai, kai energijų srautai sustoja ir apima statiška ramybės ir pusiausvyros būsena. Kiekviena tokia būsena gali tapti ir sunkiai įveikiama problema arba erdvėlaikio bedugne, kur lemiamas likimas. Čia Gyvybė ir Mirtis, Laimė ir Nelaimė stovi greta ir šitą ribą, tą bedugnę reikia įveikti, antraip energija grįžta į centrą. Priklausomai nuo to, kas vyksta, tai gali būti ir visai nedidelės įtampos momentai, ir tokie, kai sprendžiami globalūs ir visai žmonijai reikšmingi reikalai.

Raudona čia, t. y. tiesiajame kryžiuje simbolizuoja kraują, aukojimąsi, sudegimą. Raudona – tai aukos, kurias reikia sudėti kovoje už savo įsitikinimus ir idealus, kad galėtų egzistuoti žalia (žemė ir gyvybė). Be to, raudona yra ir galimybė atgimti ateityje. Raudona ir žalia, kaip ciklinės pulsacijos spalvos, simbolizuoja širdies ritmą, visų veiksmų tvarką, pačią likimo deivę Laimą – jos tiesiamą gyvybės giją (žalia) visuotinės kosminės energijos lauke (raudona). Raudona ir žalia yra spalvų pora, kuri perpina visas pasaulio egzistavimo stadijas (žr. ženklą iš Talsų vilnonės skraistės) ir todėl raštuose užima ypač svarbią reikšmę.

Mėlynos ir raudonos spalvos pora

Mėlyna ir raudona. Kokios spalvos yra antrajame ženkle – ženklų mandaloje iš Talsų skraistės?

Lygiai kaip ir pirmajame ženkle iš Latgalos pirštinės, taip ir čia naudojamos spalvos patvirtina, kad visa ženklų sistema sudaro simbolinį pasaulio modelio pagrindą.

Apskritai, galima sakyti, kad pasaulis šiame ženkle suvokiamas kaip ciklinė kūrybinių ir nekūrybinių jėgų kaita.

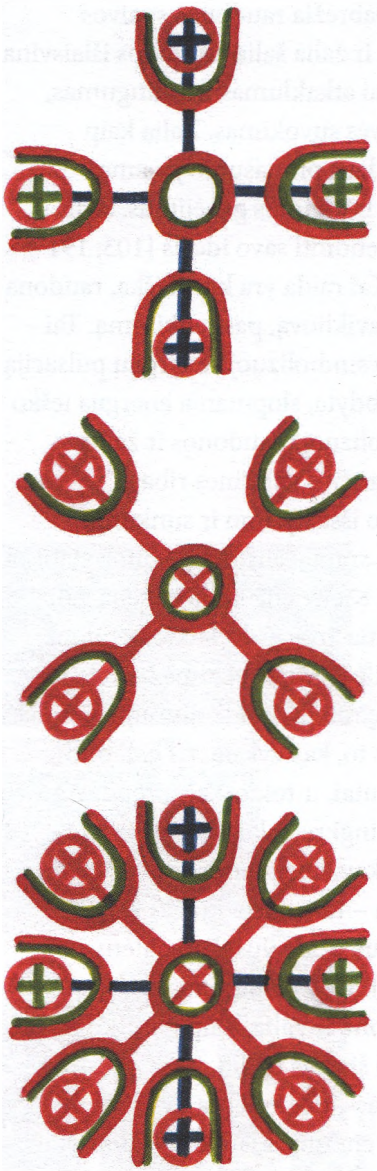

104 pav. *Spalvos ir kryžiai ženkle iš Talsų vilnonės skraistės*

Tas jėgas simbolizuoja du Pasaulio medžiai: dinamiškasis, skersai augantis raudonas Pasaulio medis ir antras – statiškasis, tiesiojo kryžiaus kryptimi augantis tamsiai mėlynos spalvos Pasaulio medis, kartu sudarydami **mėlynos ir raudonos** spalvos porą.

Mėlyna spalva, pati savaime reiškianti ramybę ir pasitenkinimą, taip pat švelnumą ir pasyvumą, stačiojo (statiško) kryžiaus ženkle sustiprina jo judėjimo slopinimą ir nekūrybiškumą. Mėlyna spalva įveda į mentaliąją ir į kito pasaulio sferą. Tai gali būti ir išėjimas – mirtis, ir sustojimas ilgai bėgus, kad tyloje ir ramybėje būtų galima apmąstyti, perkurti save (ir visą pasaulį). Tik tyloje ir ramybėje užgimsta nauja.

Raudona spalva savo ruožtu turi visiškai priešingą reikšmę ir poveikį. Ji akcentuoja dinamiškumą, kosminę energiją, seksualumą ir fizinį aktyvumą šiame pasaulyje. Pasaulio medyje tai simbolizuoja įstrižasis kryžius.

Pasaulio medis sukasi, ir kartu su juo sukasi visas platusis pasaulis. Vaizdingai ir simboliškai tai išreiškia apskritimai, kryželiai ir taurės Pasaulio medžio ženkle. Tai yra ir Saulės bei Mėnulio, ir įvairių Visumų – įvairių pasaulių – pradžios ir pabaigos, energiją sugeriančių viršūnių arba energiją atiduodančių šaknų ir t. t. įvairiausiai aiškinami vaizdai. Akivaizdu, kad svarbiausias yra ir lieka Saulės ir Mėnulio sukimasis ratu – šviesos ciklas ir jo įtaka gamtai ir žmogui, kaip šiuo aspektu nedaliam vienetui. Ką tik minėta **raudonos ir žalios** spalvų pora pabrėžia gyvybės tęstinumą per visą šio pasaulio egzistavimo ciklą – žr. taureles ir nekintamai raudonus apskritimukus, kurie tuo pat metu išreiškia esminius įvairių galutinių būsenų skirtumus, dar smulkiau charakterizuojamus mėlynos, žalios ir raudonos spalvos kryželių raudonų apskritimukų centruose. Kryželiai išdėstyti kaip energinės viršūnės (proceso posūkio taškai), nužymėtos Visatos erdvėlaikio judėjimo iš vieno lygmens į kitą ribas.

Mėlyna ir žalia spalva

Mėlyna ir žalia. Mėlynasis kryželis žymi racionalaus proto ir vidinės ramybės dominantę. Raudona – aistringumą, vitališkumą ir veiklumą. Žalia – norą, įsitikinimą, savikontrolę ir supratimą, nuolatinį sąmoningumą, žemės stiprybę ir poelgių nuoseklumą. **Mėlynos ir žalios spalvos** kryželis – tai susitelkimas [103; 184 psl.] į pradinį tikslą, idealą, į tai,

kas vyksta, ir sprendžiamas problemas, kurios erdvėlaikio bedugnėse pasirodo kaip kraštutinumų (mėlyna ir raudona) sąšauka vertikalėje (vasara – žiema, šviesa – tamsa ir kt.) arba kaip nejudri, nekūrybinga pusiausvyra, ką simbolizuoja sustojimas ant horizontalios ribos (apmirimo ar neaktyvumo periodai).

Šiame ženkle iš Talsų vilnonės skraistės pasaulis modeliuotas naudojant tris spalvas ir keturias (aštuonias) būdingiausias Saulės padėtis, kurios taikomos visiems skirtingo ilgio erdvėlaikio ciklams (parai, metams, žmogaus amžiaus tarpsniams ir kt.), vienodai pasireiškiantiems tiek žmoguje, tiek gamtoje. Centre, kaip jau buvo mandaloje, – Visatos gelmė, praeitis, dabartis, ateitis, iš jo pagal svarbiausią egzistavimo ir ciklišką rotacijos dėsnį išsiveržia pasaulis. Skaičius „trys“ (trys spalvos) yra kūrybinio proceso pradžios skaitmuo. Jis simbolizuoja judėjimą, judėjimo tęstinumą. Kartu tos trys spalvos kreipiasi į žmogų, verčia mąstyti, iškelia išskirtinę iniciatyvos ir apsisprendimo reikšmę pasaulyje. Viską sujungia žalia spalva kartu su raudona. Tai ypač veiksminga ir pastovi spalvų pora, šias spalvas matome visose pasaulio medžio kryptyse, visose jo padėtyse. Iniciatyva ir apsisprendimas, energijos kaupimas ir iškrova – tai universalios prielaidos, kad nė viename erdvėlaikio tarpsnyje pasaulis nesiliautų tapęs: statiškoje, kad įveiktų inerciją; dinamiškoje – kad plėtotų pasaulio daugiapusiškumą, klestėjimą ir derlingumą.

Balta ir raudona spalva

Baltos ir raudonos derinys dažnas, bet beveik netirtas. Balta ir raudona spalva dažnai pasitaiko juostose. Pačios tipiškiausios šia prasme Lielvardės ir Krustpilio krašto juostos. Šis derinys didingas pagrindiniuose pasaulio sandaros vaizduose – Aušros ir Saulės medžio ženkluose – Kuržemės krašto marškinių antpečių, Latgalos rankšluosčių ir prijuosčių siuvinėjimuose ir kt., kas rimtai verčia galvoti apie poreikį pasitelkus raudoną spalvą įtraukti energiją į kasdienybę. Tai, kad šis derinys naudojamas Pasaulio modelyje, verčia galvoti apie ypatingą, kosminę jo reikšmę. Mūsų spalvų sistemos eskize šios spalvos galėtų būti aiškinamos taip: balta – Visatos sąmonės laukas, neišreikštos dieviškosios galios, šviesa, sielos tyrumas; raudona – išreikšta Visatos energija jos pradiniame,

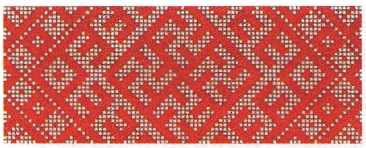
[69,II; XLIII, 430⁹]

105 pav. *Perkūno ženklai juostoje. Lielvardės kraštas*

t. y. ugningojo pasaulio lygmenyje. Ši energija, įsikūnydama į žemesnius būties lygmenis, simbolizuoja ir gyvybines jėgas žemėje, seksualinę ir fizinę energiją, židinio ugnį, pasiekimus. Tuo pat metu tai yra ir saulės energija – sprogstantis aktyvumas nuo švelniai glamonėjančio prisilietimo iki ardančios agresijos – ir kaip tokia siejasi ir su kraujo spalva bei gyvybės priešingybe – mirtimi. Raudona spalva – įspėjanti. Tai yra ir kūrybinė ugnis bei atgimimas, ir sudegimas. Balta ir raudona prakalbina žmogaus sąmonę kaip grynosios energijos spalvos ir priklausomai nuo žmogaus minčių (ir elgsenos) toliau juda į gerąją ar į blogąją pusę. Todėl jos dažnai naudojamos tiek magijoje, tiek valstybinėse vėliavose. Raudona ir balta iš visų dangaus dievybių priskiriamos Perkūnui: „Perkūnas važiuoja dangumi, debesų laivu. Viena jo ranka balta, antra raudona. Viena – jo laikytoja, antra – dainininkė. Ateik ir ink vieną ranką ir antrą, kad sustotų kraujo bėgimas ir sugytų mano kūnas“ (užkalbėjimas nuo kraujo) [105; 385 psl.]. Raudoni ir balti raštai yra patys tikriausi energijų raštai.

Balta ir tamsiai mėlyna spalva

Balta ir tamsiai mėlyna, palyginti su baltos ir raudonos spalvos pora, pasitaiko daug rečiau. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad joms nėra vietos bendroje spalvų sistemoje. Neverta kalbėti ir apie latvišką ir nelatvišką spalvų pojūtį, nes pasaulio modelyje baltos su tamsiai mėlynos deriniui yra suteiktas simbolinis krūvis. Tamsiai mėlyna – tai begalinės Visatos erdvės spalva. Būdinga tai, kad, jei balta su tamsiai mėlyna iš viso naudojama, tai dažniausiai vaizduojant naktinį (tamsų) dangų – žr. pirštinėms būdingus pasaulio modelius. Paprastai juose šmėsteli įvairių šviesos dievybių, kaip antai, Saulės ir Mėnulio, Ūselio, Auseklio ženklai. Dažnas Saulės rato arba Žvaigždės ženklas dažnai perauga į dangaus, t. y. Visatos erdvę apjuosiantį rezginį – pasaulio audinį. Šia prasme galima pastebėti paralelių ir panašumų su juoda ir balta spalvomis. Kartais dangaus erdvėje išdėstyti įvairūs tiesieji, arba statiškieji, Maros kryžiai – medžiaginio pasaulio ir Anapilio simboliai, taip pat ir kiti ženklai. Galima sakyti, kad Visatos erdvėje – danguje – baltos ir mėlynos spalvų pora sukuria bendrą įvairių šviesos, tamsos, dinamikos ir statikos, kartais gyvybės ir mirties jėgų ciklišką kaitos vaizdą. Balta ir mėlyna – tai posūkis į

[65.III; 172 psl.] [65.II; 315 psl.] [71.III; II]

106 pav. *Balta ir tamsiai mėlyna spalva pirštinėse*

ramybę, susimąstymą, dvasingumą, dieviškosios šviesos jėgų pajautimą, panašiai kaip būna, naktį žiūrint į žvaigždėtą, tamsiai mėlyną begalinį dangų. Kaip žvaigždžių šviesa mirguliuoja tai sidabru, tai auksu, tai kitokiomis spalvomis, taip ir raštuose balta spalva įgauna papildomų atspalvių. Balta suteikia psichologinį stabilumą ir leidžia orientuotis erdvėje. Artėdama prie sidabrinio mirgėjimo, balta tampa ir dieviška, ir apsaugine spalva. Mėlynos spalvos vibracijos ramina. Todėl mėlyna ir balta gali reikšti ir meilę, šventą ramumą, ir kūrybišką bei harmoningą judėjimą, kaip, pavyzdžiui, Bartos XIX a. antros pusės pirštinėse. Čia visa tamsiai mėlyna Visatos erdvė pripildyta šviesiai pilkų Laimos kryžių.

Jaunoji mergelė pirštines mezga
Mėlynais piršteliais,
Kad bernelis ją mylėtų,
Kaip bitė mėlyną gėlelę.

Tamsiai mėlyna su savo mėlynai žaliu atspalviu yra apsauginė, nuo susijaudinimo ir įtampos sergstinti spalva, visai kaip gamtoje, kur tamsių mėlynai žalių eglių ir apskritai miško spalva žmogų veikia palankiai ir harmonizuojamai.

Raštuose gana dažni atvejai, kai balta lengvai padažyta šviesiai žalsvai geltonu arba gelsvu atspalviu. Su tokia „balta“ spalva baltos ir mėlynos spalvų pora priartėja prie geltonos ir mėlynos spalvos poros, sužadina ir suaktualina emocinius ženklus, kuriems iš esmės atstovauja jau kita – geltonos ir mėlynos spalvos pora.

Baltos ir geltonos spalvos artumas, kartais – sukeitimas patvirtina, kad šios dvi pačios šviesiausios spalvos suvokiamos ir veikia, taip pat naudojamos raštuose panašiai. Pavyzdžiui, pirštinėse šitos spalvų poros kartais naudojamos ta pačia labai artima prasme, jei į jas pasižiūrėsime, remdamiesi pasaulio procesais ir pasaulio modeliu. Mėlyna spalva šviesėdama įgauna ir kitų reikšmių. Šviesiai mėlyna – tai dangaus žydrynė dieną. Ji lengva, švari, bekūnė. „Šviesiai mėlynos neapsunkina nei juodos spalvos sunkumas, nei raudonos nerimas, nei žaliai mėlynos šaltas santūrumas ir sąstingis. Šviesiai mėlyna – nerūpestinga ir lengvabūdiška spalva, nes ji nekelia pretenzijų, o kartu neprisiima įsipareigojimų“ [103; 137 psl.].

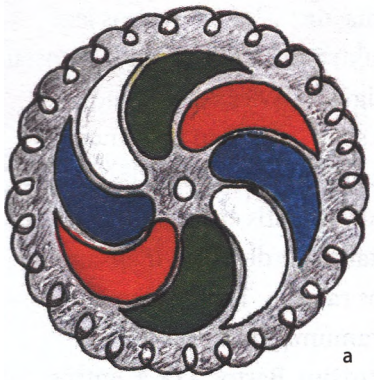

a

Piešta pagal 145; 271

[150; 239 psl.]

b

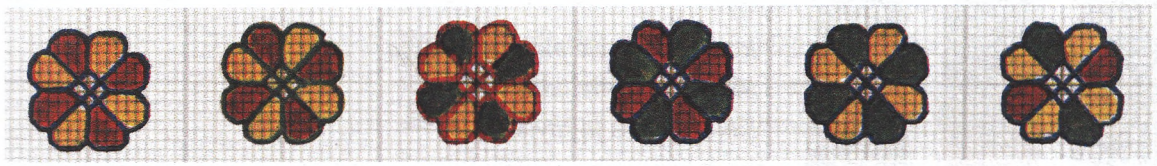

[69. II; XL. 391]

c

[69. II; XXVIII. 276 c]

d

107 pav. *Spalvos latvių raštuose: a – disko pavidalo segė, dekoruota žaliu, raudonu, mėlynu ir baltu emaliu, b – sijonų raštai, Krustpilio valsčius, c – saulutės latvių audimo raštuose, d – vilnonės skraistės raštas, Krustpilio valsčius*

108 pav. *Balta ir tamsiai mėlyna spalva Pasaulio medžio – Ąžuolo – ir Saulės, Mėnulio ženkluose*

Šviesiai mėlyna – tai poilsis, jėgų atgavimas, bet ir pasiaukojimas, užuojauta ir iniciatyvumas [88; 109, 150 psl.]. Galbūt kaip tik todėl šviesiai mėlyna spalva raštuose naudojama labai retai. Žymiai dažniau naudojamos įvairios tamsesnės mėlynos ir mėlynai žalios spalvos. Reikšminga ir žalsvo ar violetinio atspalvio mėlynai pilka spalva, dažnai matoma danguje, ir „mėlynai žaliai sidabrinė“ – sidabrinių gėlių, kerpių, jūros bangų ir rasotos žolės spalva. Ir ši spalva raštuose pasitaiko visai retai. Pagal bendruosius dėsnius mėlynos spalvos atspalvius būtų galima apibūdinti taip: intensyvus vidutinio tamsumo mėlynumas „apšviečia sąžinę ir padidina pažinimo galimybes, leidžia pajusti gyvybės procesų sąsajas ir sustiprina vieningumo su supančiu pasauliu jausmą“ [106; 318 psl.]. Žalios įsiterpimas į mėlyną liudija aukštą intelektą, o patamsėjimas, tamsūs intarpai – gebėjimą iš tikrųjų veikti, prisiimti atsakomybę ir dėl to jausti pasitenkinimą [106; 316 psl.]. Violetinė spalva siekia pusiausvyros tarp mėlynos ir raudonos spalvos kraštutinumų. Sidabras suteikia apsauginės jėgos, paslaptingumo ir harmoningumo. Mėlyna – tai bendravimo ir kūrybinių jėgų spalva [106; 311 psl.]. Ne veltui mėlynas vanduo, vandenynas (sąmonės laukas, į kurį krinta šviesa – baltumas).

XVIII a. vestuvinėje pirštinėje nuo Daugpilio tamsiai mėlynos spalvos Pasaulio medis išmegztas gelsvai baltame fone (108 a. pav.). Todėl, viena vertus, mėlynos ir baltos spalvų pora išreiškia pasaulio racionaliąją, proto pusę, o tamsiai (drumzlinai) mėlyna sukuria patį pasaulį, jo regimąją pusę – medį (Ąžuolo ženklą), bet, antra vertus, ta pati spalvų pora simbolizuoja iracionaliąsias, intuityviąsias sielos ir pasąmonės galias (gelsvai baltas [dėmes] Mėnulio fone), kurios, pačios būdamos nematomos, taip pat nulemia ir kuria šį pasaulį. Tarpusavyje besimainančios ir tarpusavyje susijusios šios spalvos ir ženklai matomi Ungurmuižos valsčiaus kojinių raštuose (108 c pav.).

Šiltos ir šaltos spalvos – auksas ir sidabras

Auksas ir sidabras arba šiltos ir šaltos spalvos. Spalva – tai šviesos sukurta energija, ir priklausomai nuo to, kokius jausmus ji sukelia, spalvą galima apbūdinti kaip šiltą ar šaltą. Paprastai raudonai oranžinę ugnies liepsną laikome šilta, o mėlynai žalią vandens spalvą – šalta. Be to, net nedideli oranžinių tonų ženkliukai visuomet išsiskiria iš kitų, sušildo

ir veikia daug aktyviau už mėlynuosius ir mėlynai žaliuosius tonus, kurių poveikis daug silpnesnis ir kurie laikomi šaltaisiais tonais.

Šaltieji tonai simbolizuoja energijų srautą link minčių pasaulio, šiltieji – link fizinio, materialaus pasaulio. Šilta ir šalta – dvi priešingos energijos. Dainose jas apibūdina žodžiais „auksas“ ir „sidabras“. Auksas ir sidabras minimas dainose kalbant ir apie **„pasaulio kalną“**, ir apie vietą **„jūrelėj ant akmens“**, ir apie **„ąžuolėlį“**, ir apie Pasaulio audinį – **„skraistę“**, ir apie kitus simbolinius vaizdus.

Saulelė šoko
Sidabro kalne
Auksines kurpaites
Avėdama.
LD 3392

Aš mačiau jūružėje
Ant akmens ugnelę;
Ten džiovino Jūros močia
Savo auksą ir sidabrą.
Tdz 52120

Saulės dukra skraistę audė,
Vidur oro stovėdama:
Du lašai gryno aukso,
Trečias – gryno sidabrėlio.
LD 33978

[...] Matau aukso ąžuolėlį
Prie to aukso ąžuolėlio
Sidabrinė upė teka;
To upelio pakraštėly
Dievo sūnūs pirtį ruošia [...]
LD 33770

Būdingiausia aukso ir sidabro išraiška – auksinės arba sidabrinės šviesos spindesys.

Gunta Jekabsonė žurnale „Žvaigždėtas Dangus“ rašo apie aukso ir sidabro energijų sąveiką kaip apie pasaulio sandarą persmelkiantį principą [93; 42 psl.]. Be to, aukso spalva (arba spindesys) simbolizuoja raudoną spalvą, šilumą, ugnį, sidabro spalva (arba spindesys) – mėlyną spalvą, šaltį, vandenį, o jie abu – auksas ir sidabras – šių energijų išraiškas ir pavidalus kituose realybės lygmenyse. Tai energijos, esančios ir gamtoje, ir žmoguje, ir kosmose.

[69.I; XXXV, 342]

109 pav. *Auksas ir sidabras nuotakos karūnoje. Nyca*

Auksas ir sidabras – tai tarpusavyje bendradarbiaujančios jėgos, kaip vyriškasis ir moteriškasis pradas gamtoje, kaip teigiamas (+) ir neigiamas (–) elektros krūviai, ir tai yra visiškai tas pats, kas turima galvoje kalbant apie *jan* ir *in* energijas Rytų tautų kultūrose. Auksas ir sidabras yra simboliai, kurie pasaulio energinius procesus (visą spalvų sistemą)

nagrinėja kaip dviejų santykį. Tai yra dvi pusės, kurios tiktai abi kartu sudaro vieną, harmoningą Visumą.

Te saulelė mirgėdama
Priešais brolelį bėga,
Te sidabro mėnesėlis
Paskui bėga saugodamas.
BB 31945

Per sidabro upę bridau
Aukso bateliais avėdama
Sidabras grimzdo į dugną
Auksas paviršiuje plūduriavo.
LD 31012

Vainike, mano vainikėli,
Daugiau aukso, nei sidabro:
Du auksinius spurgus dėjau,
Trečią gryno sidabrėlio. *(LD) Ltdz, 661*

Kalbėdama apie dainą „Sidabrinė upė", J. Kursytė konstatuoja, kad nurodoma aukso ir sidabro, „dviejų pradų (dieviškosios ugnies saulės spindulių ir vandens) hierarchinė vieta: viršuje – apačioje, bet nepateikiamas vertinimas (viršuje – geriau, apačioje – blogiau arba priešingai)" [49; 80 psl.]. Tačiau ryšys daug stipresnis. Šios jėgos yra papildomosios, komplementarios, ir atsiskleidžia ne tik hierarchiškai, bet ir kitomis kryptimis bei pavidalais. Štai pirmojoje dainoje saulelė (auksas) bėga priekyje, o sidabrinis mėnesėlis – iš paskos, trečioje – aukso daugiau, sidabro mažiau.

Auksas – „antgamtinės" jėgos ženklas, jis įkūnija paslaptingą jėgą, apsaugą ir palankumą, kuriuos valdo ir teikia Dievas ir kitos aukščiausiosios šviesos dievybės, materialaus pasaulio globėja Mara ir likimą lemianti Laima. Aukso spalvos tautosakoje dažniausiai būna Saulės ir Saulės dukrų rankdarbiai [49; 73 psl.]. Auksinė – viena iš Saulės medžio (Pasaulio medžio) spalvų, viena iš aukščiausių kūrybinės jėgos išraiškų (dainose – aukso ąžuolėlis).

Audimo raštuose auksinę spalvą gana dažnai išreiškia geltonumas, kartais gelsvai žalio arba gelsvai rausvo atspalvio, kokiu iš tikrųjų spindi įvairių metalų ir kitų medžiagų dirbiniai. Savo ruožtu sidabras kaip spalva savo niuansais ir nuotaika dera su pilkai balto audinio faktūra – baltos šviesos (plokščiadygsnio siuvinėjimo) spindesys kartu su audinio nelygumų šešėliais sukuria mirgančio sidabro įspūdį. Suprantama, sidabro efektą sukuria ir įvairūs kiti panašiai

spindintys metalai ir medžiagos (stikliniai karoliukai ir pan.). „Latvių tautosakoje pagrindinės simbolinės sidabro spalvos reikšmės siejasi su vandeniu ir šviesa (dangumi) kaip su dieviškomis substancijomis“ [49; 76 psl.]. Tai dieviškoji šviesa, kuri ateina iš Dievo, svaidydamas sidabrinius žaibus ją naudoja Perkūnas, prie sidabrinės upės Dievo sūnūs kūrena pirtį ir pan. Sidabras – tai Mėnulio ir žvaigždžių šviesa, bet kartu tai yra Anapilio spalva, kurią su Mėnuliu sieja glaudus ryšys. Sidabras kaip ir auksas įkūnija paslaptingą jėgą, apsaugo ir stiprina.

Kaip jau buvo minėta, *auksas ir sidabras* – tai du tarpusavyje sąveikaujantys srautai, kiaurai prasiskverbiantys pro visus kosminius procesus. Auksas ir sidabras – kosminės skraistės [49; 80 psl.] arba Pasaulio audinio (žr. 156 psl.) apmatai ir ataudai, t. y. energijos stygos, kurių susikirtimo taškuose susidaro materija ir kartu su ja viso pasaulio sandaros pirminis karkasas.

Geltona ir žalia spalva

Geltona ir žalia. Geltona – tai Saulė, Saulės šviesa ir energija, taip pat išdidus auksinis mirgėjimas. Žalia – savikliova ir uždarumas, gyvybingumas, valingumas. Geltona sumažina žaliosios įtampą. Geltona ir žalia, viena vertus, simbolizuoja reiklumą ir pripažinimo poreikį, bet, antra vertus, – tikėjimą ir to pripažinimo laukimą. Tai gyvenimo džiaugsmo ir garbės troškimo, aistros, dėmesio ir stropumo mišinys. Pasaulio modelyje tai pavasario ir vasaros spalvos – vešantis pasaulis. Žalia pieva ir žydinčios pienės. Kasdienio gyvenimo jausmui reikšmingas derinys. Geltona ir žalia – tai naujos galimybės, gyvybingumo diena.

Pilka spalva

Pilka spalva. Pilkumas kaip spalva visai nereikšminga – kažkas tarp šviesos ir tamsos. Vis dėlto jos reikšmė pasaulio modelyje labai svarbi. Tautosakoje pilkas akmuo, kuris „jūros vidury“, pilkas Dievo apsiaustėlis, kai brido per rugių lauką, šventindamas jį, bet taip pat ir pilkas akmuo, kurio pasibaido, išsigąsta Dievo arkliai.

Dievulis brido rugių lauku
Su pilku apsiaustėliu;
Kai išbrido, tai nuklojo
Pilkomis varpelėmis.
LD 32533

Jonelis jojo rugių lauku
Su pilkuoju apsiaustėliu,
Tegul žydi mano laukas
Pilkaisiais žiedeliais.
LD 32546

Pilka yra pirmapradė, ką tik atsiradusi materija. Pilkas pasaulio centras, nuo kurio viskas prasideda. Pilka – tai Dievo ir Saulės neveiklumo spalva. Ten, kur pilka (ant pilkojo akmens arba po pilkuoju akmeniu), ilsisi Jumis ir Jonas [49; 70 psl.]. Bet yra ir priešinga pakraipa – pilkas lietus ir rūko apsiaustas, pilkas arklys, kuriuo joja Dievas, Mara, Jonas ir kiti šventindami laukus. Ši spalva susijusi ir su kitais šviesos ir dangaus personažais – Ūseliu, Dievo sūnumis, Saule. Gamtoje pilka gali patamsėti ir priartėti prie juodos tamsos arba suspindėti sidabru ir artėti link šviesos. Taip pat yra ir spalvų sistemoje. Greta tamsių, drumzlinų spalvų pilka prisisunkia sunkumo, beviltiškumo, ima slėgti. Šalia ryškių, šviesių ir šiltų spalvų ji atgyja, tampa spalvinga, sugeria šviesą, šilumą, džiaugsmą. Pilkoje spalvoje žmogaus akys pailsi nuo perdėm aktyvių spalvų ar kontrastų įtampos. Šviesiai pilka daugiausiai naudojama kaip fonas siekiant padidinti kitų spalvų išraiškingumą ir jas suderinti. Tačiau per daug didelės dozės pilkos spalvos žmogų nuvargina ir slegia taip pat kaip priverstinis neveiklumas (bedarbystė) arba judėjimo stygius. Pilka spalva simbolizuoja statiką. Ji apatiška, vangi, joje nėra aiškaus mąstymo, ji – apsiniaukusi, joje nėra gilumo, tolių. Pati savaime ji negyva. Ją maitina ir pakrauna kitos spalvos, ir tik per kitus ji tampa reikšminga, o kartu ir reikalinga.

Mažiau naudotos spalvos ir spalvų poros ar deriniai

Jei peržvelgsime gausų tautinių rūbų, puošnių skraisčių, pirštinių, kojinių ir kitų liaudies meno dirbinių paveldą, tai pamatysime, kad ten naudojami įvairiausi spalvų atspalviai atspindi ir mūsų gamtą, ir keturis tokius skirtingus metų laikus, ir regiono ypatumus bei įvairių etnosų įtaką. Tam tikri spalvų deriniai pasirenkami dėl daugelio psichologinių žmogaus būdo ypatybių, nes net ir atsižvelgdama į tradicijas kiekviena audėja ar mezgėja rinkdamasi raštą ir spalvas remiasi savo individualiais jausmais ir poreikiais. Kaip žinome, raštuose esama ir įspėjamųjų, ir psichologiškai slegiančių derinių – juodos ir žalios, juodos ir raudonos, juodos ir mėlynos, juodos ir rudos ir pan. Yra ir įvairių pojūčių sukeliančių derinių, pavyzdžiui, violetinė su žalia, su oranžine. Čia staiga kažkur nerūpestingai sužaibuoja šviesiai mėlynas arba pavasariškai naivus ir neapsaugotas žalsvai geltonas tonas. Labai dažnai ruda spalva derinama su geltona ar žalia.

Viena vertus, tai artina prie žemės, bet, antra vertus, jei žalia spalva užgožia kitas, rodo uždarumą, užsklendimą savyje. Yra daug kitokių spalvų derinių, kurie susidaro konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis ir yra veikiami įvairiausių, taip pat ir socialinių bei psichologinių aplinkybių.

Išnagrinėti visus įmanomus, taip pat ir trijų spalvų derinius ir jų reikšmes nėra autoriaus tikslas. Jo tikslas – padaryti spalvų, naudojamų raštuose, sistemos eskizą, todėl visas dėmesys skiriamas sistemos spalvų reikšmėms, pagrindinėms spalvų poroms ir šios sistemos svarbiausiems simbolinių ryšių sudarymo principams.

Papildomų pavyzdžių, kokios reikšmės suteikiamos spalvoms kasdienybėje (t. y. kaip jos naudojamos), esama D. Krauklės tyrime, kur požiūris į spalvas pagrindžiamas ir dainų duomenimis.

Raudona – gyvybės, sveikatos spalva, bet jei trūksta ryškumo (gal šviesumo?), nėra stiprybės; raudona puošė, darė garbę puošėjai.

Balta – švarumas, aiškumas, dorumas, sielos tyrumas.

Mėlyna, juoda – tingumas, pyktis, neapykanta.

Savo ruožtu atskirais atvejais šios spalvos gali virsti kitais ženklais, pavyzdžiui, mėlyna gali sietis su meile, bet juoda – su ponų turtingumo išreiškimu.

Pilka spalva – kasdieniška, paprasta, miela ir suprantama spalva.

Geltona – ryški saulės spalva, šviesa, džiaugsmas, stiprybė, jei yra šalia raudonos.

Ruda – gerovė, turtingumas, panašiai kaip ir juoda – „ponų“ spalva.

Tamsiai mėlyna – puošni tamsi mėlynai žalia spalva – karališka, iškilmių spalva, ypač kartu su auksu, ir šia prasme prilygsta raudonai, nes sunkiai išgaunama.

Žalia – turtingumas, gerovė, panašiai kaip **auksinė ir sidabrinė**, naudojama, kad pabrėžtų turtingumą ar dailumą.

Marga – visai kaip pats gyvenimas, dėl jos viskas tampa daug įdomiau [60; 65 psl.]. Čia būtų galima pateikti papildymų ir pastabų, be to, ne tik dėl šių, bet ir dėl kitų spalvų ir derinių. Tarkim, įvairių spalvų margumas visus metus laikantis tradicinių buitinių papročių simbolizuoja džiaugsmą, judrumą, skatina vaisingumo jėgas, skalsą ir gausą [37; 120 psl.].

Tiktai visos kartu, remiantis svarbiu, esminiu 4 spalvų aiškinimu, spalvos suformuoja harmoningų energijų srautą. Sugriovus šią harmoniją, viena vertus, sustiprėja vienos ar kitos spalvos poreikis, o antra vertus – nepasitenkinimas spalvomis, kurios suardo tvarką. Patvirtinimų ir pavyzdžių galėtume rasti savo pačių tiek asmeniniame, tiek viešajame gyvenime dabar ir netolimoje praeityje. Tarkim, A. Tamaša tvirtina, kad, rūbuose naudojant pernelyg daug mėlynos spalvos, ji, užuot skatinusi ramiai mąstyti, sukelia apatišką pasyvumą, slopina kūrybinę energiją. Ypač nepageidautinomis laikoma rugiagėlių mėlynumo (aštriai mėlyna) ir šviesiai mėlyna spalva. Tai energinės piktžolės, „išsiurbiančios" energiją. Geltona ir oranžinė spalvos slopina – jos skatina perdėtą rūpinimąsi kūnu ir maistu. Ypač nemaloniais laikomi raudonai rudi, rūdžių rudumo, rudi atspalviai, susiję su apgavyste, turtų kaupimu, suktumu.

Panašūs prieštaravimai išsakyti ir dėl juodos ir pilkos spalvos. Mažos pilkos spalvos dozės – atsipalaidavimas, poilsis po įtampos, susijusios su elegancija ir skoniu, tačiau, kai jos per daug, ji sukelia depresiją, beviltiškumą, fantazijos ir vaizduotės trūkumą. Ir juodos spalvos perteklius sukelia pesimizmą, apatiją. Juoda spalva grėsminga, bauginanti ir t. t.

Žinoma, daugelis šių tendencijų paklūsta madai ir įvairių socialinių bei valstybinių įstatymų ir sąlygų įtakai. Visuomenės apranga, etiketas ir kiti reikalavimai susiaurina ar net reglamentuoja spalvų naudojimą aprangoje. Tačiau, atidžiau įsižiūrėjus, esmė nesikeičia – spalvų poveikio dėsningumų tai nekeičia. Kuo daugiau vienoje visuomenės dalyje kas nors reglamentuojama ir įspraudžiama į kelių spalvų uniforminius rėmus, tuo daugiau kitoje visuomenės dalyje suklesti šiuos reglamentuotus dalykus atsverianti tendencija. Svarbu nesuklysti ir nesupainioti to, kas renkantis spalvas priklauso nuo individo (rūbai, būstas ir pan.), o kas – nuo visos visuomenės. Pageidautina būtų nepainioti ir atskirti ir tuos atvejus, kai spalvos pasirenkamos pagal tam tikras drabužių ar patalpų funkcijas, pavyzdžiui, kuriant uniformas, dažant padidinto pavojingumo gamyklų zonas ar lakūnų kabinas, su spalva kaip apskritai svarbiu žmogiškosios sąmonės raidos veiksniu. Ir atskiras meno kūrinys šiuo atžvilgiu ne visuomet yra harmoninga visas spalvas jungianti visuma. Harmonija

atskirame meno kūrinyje gali susiformuoti kaip vieno jausmo, vienos psichinės būsenos, vienos konkrečios vaizdų sistemos ar vaizdų grupės, taigi tik kelių ar net vienos spalvos gamos darna. Todėl visi menininkai niekada negali būti vienodai artimi, suprantami ir, svarbiausia, vienodai reikalingi ir priimtini visiems. Kiekvienas suranda ką nors sava, kas jam reikalingiausia ir tinkamiausia. Meno uždaviniai, žinoma, nėra vien tik taikyti spalvų ir harmonijos terapiją. Vis dėlto, jei apžvelgtume kokio nors laikotarpio dailę, tuomet visiškai nepriklausomai nuo meninės kokybės ir indėlio į amžinųjų vertybių lobynus, galėtume kalbėti apie konkrečias psichologines, visai visuomenei bendras tendencijas, atsiskleidžiančias per intensyvesnį vienos ar kitos spalvos naudojimą.

Spalvą ir psichiką sieja glaudžiausias, kintantis, besiplėtojantis ryšys. Tiek kiekvienas atskirai, tiek kaip visuomenė mes patiriame įvairių aplinkybių sukeltas įvairių spalvų bangas. Pavyzdžiui, praėjusio šimtmečio septintojo–aštuntojo dešimtmečio liaudies taikomajame mene, kuris yra viena reikšmingiausių mūsų nacionalinio savitumo raiškos dalių, labai intensyviai buvo naudojama gelsvai rudų ir šviesiai pilkų spalvų gama. Ypač tai išryškėjo tekstilės gaminiuose. Toji „mada“* atspindėjo to meto psichologinę atmosferą – susitaikymą su esama padėtimi (tarybine okupacija), nugrimzdimą į kasdienybę, į jaukumo ir komforto paieškas. Kaip atsvara ir protestas gana greitai suklestėjo kita spalvų banga, kurią taip pat sąlyginai galima apibūdinti kaip rožinių violetinių spalvų „madą“. Ji atmetė kuklumą ir susitaikymą, išreiškė jausmingumą, fantaziją, gyvenimo džiaugsmą ir t. t.

* Visiškai įmanoma, kad šią „madą“ sąmoningai stimuliavo ir kartais net bandė apibūdinti kaip „tikrai latvišką“.

Atgimimo metai išsiskiria kaip patys spalvingiausi tiek mene, tiek žmonių aprangoje. Įsižiebė viltis, atsirado ir savimonės bei vystymosi galimybę išreiškiantis spalvingumas. Tuo tarpu kartu su vilčių žlugimu, nusivylimo ir agresyvumo augimu į kasdienybės rūbus įsiskverbė juoda – gedulo ir susitaikymo spalva. Ją pradėjo dėvėti nuo ryto iki vakaro tiek jauni, tiek seni. Juoda nekelia problemų – nereikia derinti spalvų, o pats esi nepastebimas ir lengvai įsilieji į minią.

Mažmeninėje apyvartoje būta ir kitų spalvų bangų – tai žalia, tai mėlyna, tai vėl kokia kita spalva ateina į „madą“. Kiekviena televizijos laida ar programa savo filosofiją perteikia ir spalvomis. Aišku, yra ir grįžtamasis efektas. Spalvos ne

tik atspindi mūsų sielos būsenas, bet ir jas sukuria ir skatina, sustiprina arba susilpnina ir visą laiką kinta.

Spalva ir sielos judėjimas

Nuo XIX a. pabaigos, kai Latvijos teritorijoje plačiau paplinta ryškios anilino spalvos, sustiprėja spalvų intensyvumas, atsiranda daugiau jų naudojimo galimybių, išauga jų įvairovė. Senosios raštų struktūros ir pasaulio modeliai džiaugsmingai suspindi iki to nematytomis ryškiomis spalvomisu. Raštai įgauna naujos papildomos energijos, atsiranda naujų raiškos galimybių geriau suvokti ir išreikšti ir gamtos paslaptis, ir žmogaus psichikos gelmes. Svarbiausia čia yra šviesa, jos sukurtų spalvų energija. Nuo seniausių laikų visuotinai pripažįstama šviesos įtaka pasauliui, žmogui ir darniai jo sielos raidai. Šias idėjas išreiškė indų ir tibetiečių dvasiniai mokytojai, kai kurie Vakarų mokslininkai psichologai, jas taip pat patvirtina ir baltų geometrinių raštų pasaulio modelių ir spalvų sistemos. Šviesa įsiskverbia ir į gana plačius ir senus geometrinio rašto kultūrinius laukus bei į dieviškosios sąmonės patirtį. Šviesa – tai „Gyvoji Energija“, kurią įvairių formų ir būsenų suvokiame kaip spalvą [103; 7 psl.]. Ji, kaip ir visas pasaulis, juda. Spalvos paklūsta ne tik natūraliai gamtos tvarkai – išsidėsto laike keičiantis paros, metų laikams ar kokiam kitam, pavyzdžiui, vaisingumo ciklui. Spalvos, lygiai kaip laikas ir erdvė, kiekvieną akimirką trykšta iš kiekvienos dabarties įvykio užuomazgos (iš to įvykio centro). Trykšta, liejasi ir keičiasi, suteikdamos įvairiopoms pasaulio formoms gyvybės ir džiaugsmo! Arba nelaimių...

„Spalva būtina kiekvienam žmogui, nes ji maitina kūną ir palaiko sielą. Spalva giliausiai įaugusi į kultūros tradicijas ir biologiškai susijusi su kiekvieno žmogaus psichogenetiniu kodu“ [103; 9 psl.].

Graži gėlė sode augo,
Dar gražesnė jūrelėj:
Aukso šakos, šilko šaknys,
Sidabro lapeliai.
JLB 13373

Pasišoko Dievo žirgai
Nuo pilkojo akmenėlio,
Aukso pavadžius nutraukė,
Sudaužė vario kamanėles.
Ltdz 12930

Spalvų simbolika ir reikšmės pasaulio modelyje nėra tik tradicinės. Jos amžinai gyvos, aktualios, parodančios pačią

giliausią kiekvieno žmogaus sielos būtį – vertybių sistemą ir skonį, kelio pasirinkimą iš dviejų skirtingų kelių, kurių vienas veda į šviesą, į kūrybą, į aukštesnius sielos ir sąmonės lygmenis, kitas – į tamsą, į griovimą, į sielos ir sąmonės degradaciją. Tradiciniai raštai ir juose naudojamų spalvų simbolika patvirtina pasaulio ir žmogaus vieningumo, harmonijos ir išmintingos amžinosios būties patirtį.

Savita amžinosios būties patirtis suformavo ir tikėjimą pakartotiniu sielos atgijimu, arba atgimimu (žr. 241 psl.). Viename Nycos nosinaitės rašte šitoji mintis labai vaizdingai išreikšta. Pagrindinė ženklo spalva – raudona. Kryželis viduryje – mėlynas.

Mažasis kvadratas liečiasi su keturiais kryžiukais, kurie visi kartu sudaro statiškąjį Maros kryžių ir simbolizuoja mirtį bei pomirtinį pasaulį. Judėjimas čia vyksta link centro (nekuriančių jėgų kryptimi).

Mėlynas statiškasis kryžius su šviesiu viduriu žymi sielos išėjimą pas Dievą ir į Anapilį.

Didesnysis kvadratas (ir tai šiuo atveju visiškai natūralu) susijęs su judėjimu, prasidedančiu nuo centro, ir simbolizuoja atgimimą. Pasaulis keroja į visas keturias puses pagal kvadrato įstrižaines (kūrybinių jėgų kryptimis) ir pažymi kvadrato kampus – materijos pasaulį – stalelį. Įvykių centre toji pati sielelė, kuri dabar pasireiškia keturiuose vešliuose žieduose kvadrato kraštinių vidury.

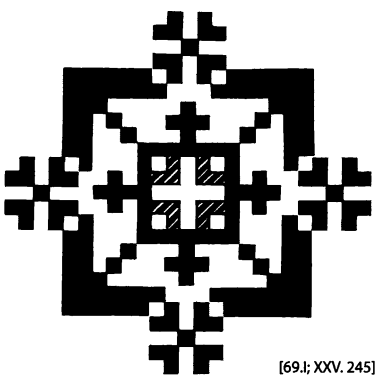
[69.I; XXV. 245]

Ženklas nosinaitės rašto centre. Nycos valsčius

BŪDINGIAUSI LATVIŲ RAŠTO ŽENKLŲ IR SISTEMOS BRUOŽAI

Sistemos pagrindimas nuo E. Brastinio iki šių laikų

Turinys ir stilius

Ženklų pavadinimai ir turinio lygmenys

Pirmasis senąją rašto ženklų prasmę kruopščiausiai ėmė tirti archeologas, etnografas ir menininkas E. Brastinis. 1923 m. jis paskelbė knygą „Latvių ornamentika“, o 1925 m. – „Latvių raštų kompozicija“.

E. Brastinis mano, kad „latvių ornamento turinio elementai, susiję su senąja **mitologine pasaulėžiūra***, pagal supaprastintus ženklus galėjo būti sugrupuoti, pavyzdžiui, taip (žr. 110 pav.).

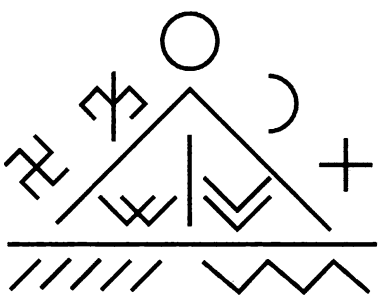

110 pav. *E. Brastinio ženklų sugrupavimas. 1925 m.*

Šie ženklai buvo nagrinėjami kaip seniausias latvių raštų branduolys ir negalėjo būti dar labiau supaprastinti, nes būtų praradę savo **etninę ir mitinę prasmę**. Saulės ar žvaigždės ženklas, padalytas į dvi dalis, prarastų sąsajas su saule ar žvaigžde ir pavirstų visiškai nieko nereiškiančiu tašku ar linija.“ Toliau E. Brastinis nurodo, kad „raštą išanalizuoti reikėjo, nes grafinio simbolio reikšmė buvo pradėjusi užsimiršti ir kartu su ja būtų prarastas ir gebėjimas suvokti, kaip šie simboliai galėtų būti pritaikomi meniškai“ [19.II; 13 psl.]. Tačiau E. Brastinis nagrinėjo ornamentą ir kitu požiūriu. Jį domino **„latviškųjų formų išorė ir sandara“**, kuri amatininkus ir menininkus jau seniai viliojo daugiau negu turinys [19.II; 14 psl.]. Kaip matome, čia kalbama apie simbolinį turinį, o ne apie turinį apskritai. E. Brastinis pastebi, kad raštuose naudojami ženklai būdingi daugeliui tautų. Tai patvirtinanti mintis bus išsakyta truputį toliau. „Latvių raštų ypatumų reikia ieškoti ne jų turinio elementuose ir ne supaprastintuose grafiniuose ženkluose. Pastarieji, būdami panašūs į tokius daugeliui tautų

* Paryškinta autoriaus.

būdingus geometrinius ženklus kaip kryžiukai, žiedeliai, trikampiai ir kiti, mažai skyrėsi nuo kitų tautų ornamentuose užtinkamų ženklų. Saviti ir ypatingi pasirodė tik šių ženklų išplėstiniai variantai ir deriniai, vadinasi, ir spalvos." Kaip matome iš šių citatų, E. Brastinis išskiria keletą raštų lygmenų. Tuos lygmenis būtų galima išdėstyti taip.

Pirmasis – „mitologinė pasaulėžiūra", „etinė mitinė prasmė", „saulės ir žvaigždės ženklai" ir t. t., kur E. Brastinis įžiūri pagrindinius „turinio elementus".

Antrasis – „latviškųjų formų išorė ir jos sandara". Tai „išplėstiniai ženklų variantai ir deriniai, taip pat ir spalva", išreiškiantys „latvių raštų ypatumus", arba stilių.

Trečiasis lygmuo parodo „tokius daugeliui tautų būdingus geometrinius ženklus kaip kryžiukai, žiedeliai, trikampiai ir kiti", kurie „mažai skyrėsi nuo kitų tautų ornamentuose užtinkamų ženklų". Kaip žinome, jie yra bendrasis žmonijos paveldas iš tų laikų, kai „žmogus gyveno išvien su gamta, o per jį ėjo viso pasaulio funkcionavimo jėgos linijos. Žmogus kiekviena savo ląstele dalyvavo šiame kosmoso pulsavime" [7; 18 psl.]. Šio lygmens raštai atspindi universaliąsias kosmoso struktūras.

E. Brastinis labai atsargiai artinosi prie rašto esmės. Neginčytina, kad būdamas ir teisybės ieškotojas, jis pastebi įvairiausius rašto aspektus, tačiau, kaip matyti iš paliktų darbų, jo dėmesį labiausiai traukia kaip tik mitologinio turinio ir latviškojo stiliaus formalieji klausimai. Tie aspektai ir buvo mažiausiai tirti. E. Brastiniui rūpi „latviško" ir „nelatviško" meno problema. Jis įsitikinęs, kad, nors „tautinių formų tapsmas buvo intuityvus, įsiklausant į prigimtį, [...] egzistuoja normos, kurias būtų galima taikyti vertinant ir suvokiant latviškąjį meną". E. Brastinis pasisako už intuicijos ir mokslo sujungimą.

„Mokslas sutrumpina menininko ieškojimus, todėl menas vis dažniau tampa teoriniu mokslu, kuriam pritaikomi mokslo tiriamieji metodai. Menininkas tapo mokslininku arba istoriku, ir ši aplinkybė apsaugo nuo klystkelių ir nesąmonių kūrybiniame darbe" [19.II; 87 psl.].

Daugelį ženklų E. Brastinis iššifruoja visai įtikinamai, o dėl keleto polemizuojama toliau. Aiškinant raštus, be tyrėjo analitinio mąstymo, labai praverčia menininko intuicija ir vaizduotė, o tokias nterpretacijas vėliau patvirtina atradimai, tyrimai. E. Brastinis pagrįstai laikomas mitologinės krypties

pradininku aiškinant latvių raštus. Tuo pat metu mes matome, kad E. Brastinis nesilaiko vien tik šio požiūrio. Kalbėdamas apie mitologinį turinį, jis kartu kalba ir apie „latviškųjų formų išorę ir **sandarą**“. Tęsdami E. Brastinio pradėtą darbą nuo šios vietos – nuo raštų sandaros, mes užtikrintai galime latvių raštus suprasti ir kaip **struktūrą** (bei svarstyti visas dėl to kylančias nuomones), o tyrimus ir kūrybinę metodiką – kaip struktūrinimą.

Taigi turime galimybę naujai pamatyti ir kitaip suvokti gerai pažįstamus ženklus ir išdėstyti juos savo sistemoje, o turinio elementus, t. y. informaciją ir prasmę perteikia ne tik mitologija, bet jie suvokiami ir iš kitų lygmenų. Iš tikrųjų, kiekvienas lygmuo atstovauja savam informacijos laukui: „latviškasis stilius“ – tai raštų raiška fiziniame, arba paprasčiau, regimajame pasaulyje. „Mitologinė simbolika“ tai – rašto raiška **astraliniame arba vėlių**, t. y. vaizdų ir emocijų, prisiminimų ir troškimų pasaulyje. Jame atsispindi tiek regimasis, tiek **mentalinis, arba minčių, pasaulis,** kuris pats formuoja trečiąjį lygmenį: jis apima ir „daugeliui tautų būdingus ženklus, tokius kaip kryžiukai, žiedeliai, trikampiai ir kiti“, ir visas stilistines bei simboliškai prasmingas struktūras, kurios iš esmės yra universaliųjų kosmoso struktūrų išraiškos, skatina žmogaus dvasią ir suteikia mentalinės informacijos. Čia reikia pažymėti, kad egzistuoja formomis paremtas mąstymas, kurio užuomazgos glūdi fizinėje dirvoje, ir mąstymas be formų, įsiskverbiantis į individualios ir Visatos sąmonės subtiliuosius klodus, arba išmintį. Čia yra informacijos ir apie tautos prigimtį, ir apie universalųjį kosmoso, ir apie kultūros „ritmo jausmą“.

Akivaizdžiai kitoks rašto tyrėjo A. Dzėrvyčio požiūris. 1936 m. jis kartu su V. Ginteriu ir J. Grinbergu išleidžia didelės apimties veikalą „Latvių tautinių rūbų istorijos įvadas“.

Skyriuje apie skraistes A. Dzėrvytis rašo: „Vertindami raštus ir kompozicijas, akivaizdžiai matome, kad daugumą mūsų priešistorės ir istorinio laikotarpio ornamentų ypatybių nulemia tinkamos darbų technikos ir medžiagos pasirinkimas. Nei kultas, nei mitologija nebuvo tiek svarbūs kuriant latvių puošybos raštus, kiek mūsų protėvių idealus amato mokėjimas, guvus, talentingas protas, nepaprastai rūpestingas medžiagų paruošimas ir kruopštus atlikimas, būtinas dirbant kiekvieną

darbą. [...] Tokių puošybos būdų, kurie Latvijoje paplito, susidūrus su svetimomis tautomis, senovės latvis ligi pat XIX a. nenaudojo. Tą galima patvirtinti, remiantis gausia tautų meno istorijos medžiaga.

Latviai buvo per daug talentingi, kūrybingi, kad ką nors kopijuotų [...], net patys savo darbo originalo nemėgo kartoti" [28; 209 psl.].

Ir A. Dzėrvytį domino latviškojo stiliaus klausimai. Jis konstatuoja, kad „vos atsiradę priešistoriniais laikais mūsų raštai giminingi kitų arijų tautų senoviniams raštams. [...] Egzistavo intensyvūs prekybiniai ryšiai ir su artimiausiomis kaimyninėmis tautomis, todėl nereikia stebėtis, kai mūsų dangaus skliauto ženklą užtinkame ir senovės egiptiečių raštuose; žalčiuką ir begalybės ženklą, Auseklį, ugnies kryžių, zigzagą ir eglutę – daugelio senųjų tautų ornamentuose. Vadinasi, vien raštų ornamentai negali padaryti jų darinių **ypatingai latviškais**". „Latviškumo" suteikia ir darbo metodai, atlikimo technika, „kurie buvo artimesni jų (t. y. protėvių) dvasiai ir skoniui. [...]

Senoviniai raštai ir kitų tautų atlikimo technikos tik paskatino savarankiškų, savitų latviškų kompozicijų atsiradimą, suformavo latvišką, meniškai vertingą stilių. Ne turinys, bet stilius nulemia tautos savitumą.

Gaminti ką nors ypatingai latviško stiliaus, reikštų naudoti prosenelių raštus, jų pamėgtas technikas ir išdėstyti tuos raštus, spalvas pagal tuos dėsnius ir tradicijas, kuriuos naudojo prieš daugelį tūkstančių metų tiktai mūsų protėviai Latvijoje" [30; 51 psl.]

Čia galėtų iškilti klausimas – argi stilius nėra tikslaus turinio, apibrėžtos esmės išraiška? Ar turinys atsiskleidžia tik supratus simbolių reikšmę? Juk ne.

Reikia sutikti, kad tiksliai nustatytas rašto stilius formuoja kurios nors tautos savitumą. Tačiau reikia prisiminti ir tuo pat metu egzistuojantį priešingą procesą, kad tautos dvasia ir skonis ieško sau tinkamų išraiškų ir sukuria konkretų stilių. Išskirtinumas gali susitaikyti su išoriniu kevalu ir savitumas siekia įsikūnyti į atitinkamą formą.

Kaip matome, A. Dzėrvytis, ieškodamas savito latviškumo, prie rašto esmės artėja iš išdėstymo – formalios kompozicijos – ir tradicijų pusės.

Šį darbą tęsia Aleksandra Dzėrvytė. 1979 m. išleistuose „Dukart du“ stovyklos tautinio paveldo konspektuose skaitome: „Raštų dariniuose stebina gerai techniškai atliktas darbas, technikų įvairovė, be galo gražios kompozicijos, sudarytos puikiai jaučiant proporcijas ir derinant spalvas. Daiktų gamybos ir puošybos technikos visuomet tinkamai pritaikytos prie jų formų ir medžiagų. [...] Tie raštai nėra vien tik brūkšniniai papuošimai, jie turi gilesnę prasmę. Tyrimai rodo, kad mūsų raštai senais laikais buvo šventi ženklai, susiję su senuoju tikėjimu. Tie raštai – tai kažkada buvusios galingos ir plačios mitologijos likučiai. Latvių tauta perėmė juos iš žilos senovės, kai baltai gyveno bendroje indoeuropiečių gimtinėje. Šie raštai, kaip senosios mitologijos paveldas, išliko iki XIX a.* Pastebėta, kad vos tik koks nors papuošimas praranda savo gilesnį turinį ir reikšmę, jis pasmerkiamas išsigimti ir išnykti“ [30; 7 psl.].

Gilesnės rašto esmės paieškos susijusios su raštų ženklų pavadinimų išsiaiškinimu, su terminologija. V. Klėtniekas knygoje „Protėvių raštai“ apibendrindamas apžvelgė daugelio latvių raštų tyrėjų užrašytus pavadinimus bei išdėstė savo nuomonę apie juos. „Natūraliausia, žinoma, būtų raštus vadinti tokiais pavadinimais, kaip jie vadinami liaudyje“, – mano V. Klėtniekas ir pabrėžia, kad „[...] raštų pavadinimai įprastai duodami pagal jų panašumą į kokį nors daiktą, esantį gamtoje, net aštuoniakampė žvaigždutė vadinama klevo lapu. Krinta į akis, kad raštai vadinami daugeliu vardų net ir tame pačiame krašte ar net tos pačios pasakotojos teiginiuose. [...] Nelaimei, trūksta kaip tik „patenkinamų“ raštų pavadinimų, pavyzdžiui, ugnies kryžiui (svastikai) ir t. t. Taigi tik dėl formalių trūkumų liaudyje vartoti pavadinimai išsamesniam ornamentų aprašymui netinka. Todėl tyrėjai, ypač tie, kurie ieško ornamente senovinių mitologinių simbolių, raštų rūšims davė savus pavadinimus. Šiuo požiūriu „plėšinius plėšė“ E. Brastinis“ [29; 61–63 psl.]. E. Brastinis įvardija raštus pagal jų sąsajas su mitologija. Apie tai iš dalies jau skaitėme anksčiau. E. Brastinio darbą tęsia ir papildo J. Bynė, lygindamas latvių raštų ženklus su panašiais kitų indoeuropiečių tautų ornamentų ženklais. Pagal kokius principus ženklai išdėstomi ir kokiais pavadinimais vadinami, aiškinosi ir

* Etnografiniai radiniai įrodo, kad dar XX a. pradžioje tarp mito ir realaus gyvenimo būta glaudžių sąsajų [14, II; 169 psl.].

A. Dzėrvytis, A. Dzėrvytė, I, Niedrė, E. Paeglė, J. Sudmalis ir kt. A. Dzėrvytis pavadinimus ima iš liaudyje jau vartojamų, V. Klėtniekas šį metodą priešpriešina E. Brastinio metodui rinktis mitologinius vardus, o „kiti tyrėjai arba palaiko kurią iš šių nuomonių, arba stengiasi rasti kokią nors tarpinę, be to, beveik kiekvienas iš jų, rinkdamiesi raštų pavadinimus, turi savitumų“ [29; 61 psl.]. V. Klėtniekas išvardija pastebėtus įvairių autorių raštų suvokimo ir sisteminimo prieštaravimus. Pavyzdžiui, E. Paelgė ir A. Dzėrvytis „žaltį“ laiko ypatingu ženklu, o J. Bynės nuomone, „žaltys“ – tai pilnėjančio ir dylančio mėnulio sujungimas. A. Dzėrvytis mano, kad „žaltys“ atsirado iš svastikos, o E. Paeglės manymu, ugnies kryžius – du susiviję „žalčiai“. Panašių minčių nesutapimų iškyla ir dėl šakotųjų rombų, saulučių, žvaigždžių, įvairiausių kryželių išdėstymo. Prieštaravimų esama ir dėl Jumio bei Martyno ženklo. „Vos tik atsiranda dar vienas Jumio ir Martyno ženklų variantas, tuoj pat riba tarp jų išnyksta. Nė vienas iš autorių nepasiūlo rašto variantams“ tinkamos terminologijos.

Pirmiesiems raštų tyrėjams buvo sunku, beveik neįmanoma sistemingai aiškinti raštus ir ženklų pavadinimus, o šiandieną, kai yra sukaupta įvairiausios medžiagos ir kelių tyrėjų patirtis, įgyta išsamesnių žinių tradicinės kultūros, taip pat ir raštų srityje, šis uždavinys visai realus.

Pirmasis bandymas sudaryti ženklų terminiją buvo 1988 m. žurnale „Avots“ (*Šaltinis*) išspausdinta G. Ėninio šventųjų ženklų lentelė. Naujovės esmė: įvairūs tiek liaudiški, tiek tyrėjų duoti, tiek mitologiniai, tiek ir žargoniški puošybos raštų pavadinimai sugrupuoti vienas šalia kito remiantis suvokimu, kad jie yra duoti pagal vienu metu egzistavusias skirtingas funkcijas ir atsižvelgiant į skirtingus sąmonės lygius. Truputį juos pergrupuodami, prieiname išvadą, kad iš tiesų trūksta tiktai trečio lygmens, kuris atstovautų pačioms struktūroms. Tam lygmeniui turėtų būti priskirti viesokie „apskritimukų“, „trikampių“, „kreivųjų kampuočių“, „šešiakampių“, „aštuonkampių“, „apvalių raštų“, „pusyčių“, „vingelių“, „trikojų“, „kryželių“, „kryžių“, „kryžių kryžių“ ir kiti pavadinimai, kurie buvo suteikti pagal geometrinius požymius (pavyzdžiui, žaltys gali būti ir kairinis, ir padalytas, ir su užraitytais galais; kryžius gali būti gulsčias

arba su spinduliais, su įstrižais ar pasuktais skersiniais ir pan.). Taigi ženklų pavadinimai lengvai grupuojami pagal raštų **mitologinę simboliką**, pagal panašumą į **fizinio pasaulio** objektus ir pagal būdingiausius jų **geometrinės sandaros** bruožus. Pavyzdžiui – yra mitologinė saulė ir pasaulis, yra fizinė Saulė danguje ir yra paprasčiausias apskritimas ir jie visi išreiškiami vienu ir tuo pačiu ženklu (žr. lentelę 211 psl.).

Kaip matome, tik keli ženklai turi vieną arba du pavadinimus. Toks pavadinimų išsisklaidymas tam tikra prasme parodo, kad kažkada egzistavusi viena ženklų sistema, o skirtingai suvokiami raštai buvo naudojami įvairiose srityse, be to, atskleidžia skirtingus sąmonės išsivystymo lygmenis ir šios sistemos kūrimo naujoves.

Kartu matome, kad ir taip išdėstyti ženklų pavadinimai tarpusavyje prieštaringi ir per daug netikėti, todėl juos tikslinant ir kuriant naujus, reikėtų nekreipti dėmesio į rašto sinkretišką prigimtį. Reikėtų vengti bergždžiai supriešinti atskirą tyrimų sritį su rašto esme ir universaliąja geometrinių simbolinių ženklų prigimtimi.

Tai, kad ta pati struktūra arba ženklas įvairiuose jos išraiškos lygmenyse įkūnija skirtingą informaciją, tai, kad geometrinio rašto vienas simbolinis ženklas aiškinamas per kitus ženklus, tai, kad tie ženklai yra daugiareikšmiai, nėra klaida, o šitų simbolių prigimtis.

Sutvarkyta terminologija palengvintų bendravimą. Jos pirmasis uždavinys – apibrėžti grafinį ženklą. Jei to pakaktų, problema būtų lengvai išsprendžiama, užtektų plačiai išreklamuoti tarpusavio susitarimą dėl bendro ženklų pavadinimo galutinio varianto. Kadangi už pavadinimų mes ieškome dar ir nuorodų ar ryšių su gilesne simboline ženklo prasme, tai ir pavadinimas turėtų būti susijęs su ta mitologine ir struktūrine prasme. Tai, kas matoma gamtoje, būtų tiktai viena iš šios prasmės išraiškų. Tačiau vienas ženklas gali turėti net tris pavadinimus, kurių kiekvienas būtų susijęs su savo turinio lygmeniu, arba pabrėžtų kokį nors būdingiausią, vyraujantį požymį, kuris užgožia arba suvienija likusius, iškeldamas esmę. Ženklų pavadinimai dar nėra pati prasmė, visa informacija, bet papildomas raktas, kaip šią informaciją perprasti.

Sudėstyti ženklus į sistemą yra labai svarbu dar vienu požiūriu – kad būtų nustatyta ženklų seka laike ir tarpusavio ryšys erdvėje. Be ženklų tarpusavio sąsajų, dėl kurių tampa aiški ir kiekvieno ženklo vieta, ir reikšmė, kalbėti apie sistemą negalima.

Ankstesnieji ženklų išdėstymai

Seka

Visuma

Centras

Ligšiolinės ženklų sistemos neturi visavertei sistemai būtinų požymių. Reikia pripažinti, kad ir E. Brastinis siekia ne sudaryti visą latvių rašto ženklų sistemą, bet tik atkurti jos senąjį branduolį (sugrupuoti supaprastintus ženklus). Keli kiti autoriai elgiasi panašiai – pagrindinius geometrinius ženklus stengiasi kiek įmanoma logiškiau sugrupuoti taip, kad juos būtų patogu peržiūrėti. Kyla klausimas – kokios loginės ar kitokios sąlygos nulėmė taip sugrupuotų ženklų išorinį pavidalą ir visumą? Kokia yra ženklų visumos vidinė sandara arba išdėstymas ir, visų svarbiausia, ar ji nėra sudaryta pagal platesnei ženklų sistemai būdingus dėsningumus?

E. Brastinis sugrupavo ženklus pagal „vaizdo“ principą (žr. 110 pav. 203 psl). Žemė apačioje (horizontali linija), dangus arba Dievo ženklas (stogo forma)* viršuje, o visi kiti ženklai išdėstyti viduryje ir pakraščiuose – ten, kur yra laisvos vietos. Žemė ir dangus čia sudaro į viršų nukreiptą trikampį ir yra visų išdėstytų ženklų karkasas.

Ir antroji E. Brastinio sudaryta ženklų išdėstymo sistema panaši (111 pav.). Pagrindinė idėja išsaugota, bet pakeista kelių atskirų ženklų vieta ir šalia prirašyti jų pavadinimai.

Yra dar viena ženklų išdėstymo schema, kuri paimta iš I. Ruožlėjos knygutės „Mažieji latvių raštai“ (Vėdėlė, 1948 m.). Ji buvo rasta tarp M. Biezaitės medžiagos, kurią ji su malonumu patikėjo šios knygos autoriui. Šioje knygelėje ženklai sugrupuoti labai panašiai, skiriasi tik tai, kad dangaus dalis vaizde nėra uždaryta trikampyje, bet atvira viršuje ir abiejuose šonuose. Ženklai laisvai išdėstyti ore, Dievo ženklas „stogelis“ iškeltas virš visų tarp debesų (viršuje), bet prieš jį (apačioje) padėtas Vėlių motinos ženklas – „rupūžiukas“ (112 pav.).

Aptartose ženklų išdėstymo schemose ženklų skaičius ribotas – nuo 13 iki 15. Jų tarpusavio ryšiai neatskleisti, nebent tik tai, kad vieni ženklai priklauso dangui, o kiti žemei – požemiui (kas, deja, neatitinka nuodugnesnio ženklų simbolikos ir struktūrinės prasmės suvokimo).

* E. Brastinis mano, kad trikampiu stogeliu ∧ arba puslankiu ∩ galima pažymėti Dangų arba Dangiškąjį Tėvą [19.I; 37 psl.], vadintą dar ir Dievu [19.I; 37 psl.], 1922 m. Ilgainiui pastaroji reikšmė įsitvirtina kaip pagrindinė ir nediskutuotina.

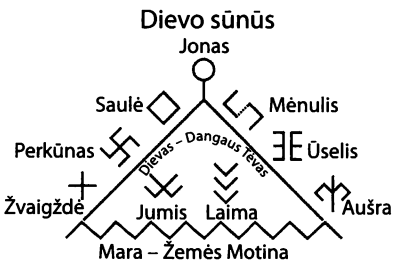

111 pav. *Iliustracija „Dievo idėjos atsiskleidimas latvių ornamente“ iš E. Brastinio 1931 m. išleistos knygos „Latvija, jos gyvenimas ir kultūra“* [54; 83 psl.]

Ženklų pavadinimų pavyzdžiai

iš J. Sudmalio, J. Niedrės, A. Dzėrvyčio, A. Dzėrvytės, J. Bynės, E. Brastinio, E. Paeglės, V. Klėtnieko, G. Ėninio užrašų ir jų pačių sukurti pavadinimai

Ženklas (simbolis)	Nuoroda į mitologinį personažą	Nuoroda į gamtos ar žmogaus sukurtą formą	Nuoroda į geometrinę formą
	Dangus, Dangiškasis Tėvas (vadintas Dievu)	Palapinė, stogelis, dangus, Krūvelė, pasagėlės	Puselė (keturkampio puselė), trikampis
	Mara	Sparneliai	Trikampis
	Saulė, Žvaigždė	Darželis, Žvaigždė, Saulė	Apskritimas, Kvadratinė Saulutė
	Ąžuoliukas, Kryžiaus žvaigždė	Ąžuoliukas, Žvaigždė	Dvigubas gulsčias kryžius, dvigubas kryžius
	Auseklis, Žvaigždė	Žvaigždutė, klevo lapas	Aštuoniakampė žvaigždė
	Saulės ratas	Žvaigždė, ratas su stipinais	Spindulių kryžius
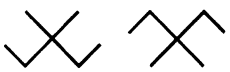	Jumis, Perkūnas	Dviguba varpa, arkliukas, gaidžiai, kirviai	Atsuktas įstrižas kryžius
	Laima	Eglutė, sparneliai, muselės	Skersinukų eilė
	Mara – Žemė Motinėlė	Vingelis (nužiūrėtas nuo žaibo), vandens bangos	Zigzagas
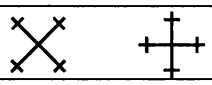	Mara, Perkūnas, Ugnis	Sukryžiuoti kalavinai	Kryžių kryžius
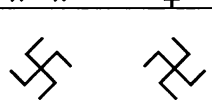	Ugnis, Perkūnas, Laima	Šakų, kablių ar įstrižasis kryžius	Dešininis įstrižasis kryžius. Kairinis įstrižasis kryžius
	Žaltys	Kojelė	Kryželis
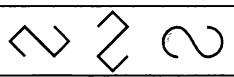	Žaltys, Mėnulis	Žaltys, Mėnulis	Kairinis vingis
	Žaltys	Žaltys	Padalytas dešininis
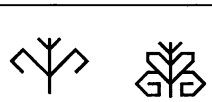	Didingasis krūmas, Aušros medis, Saulės medis, Gyvybės medis, ąžuoliukas	Ąžuoliukas, Medis, Krūmas	

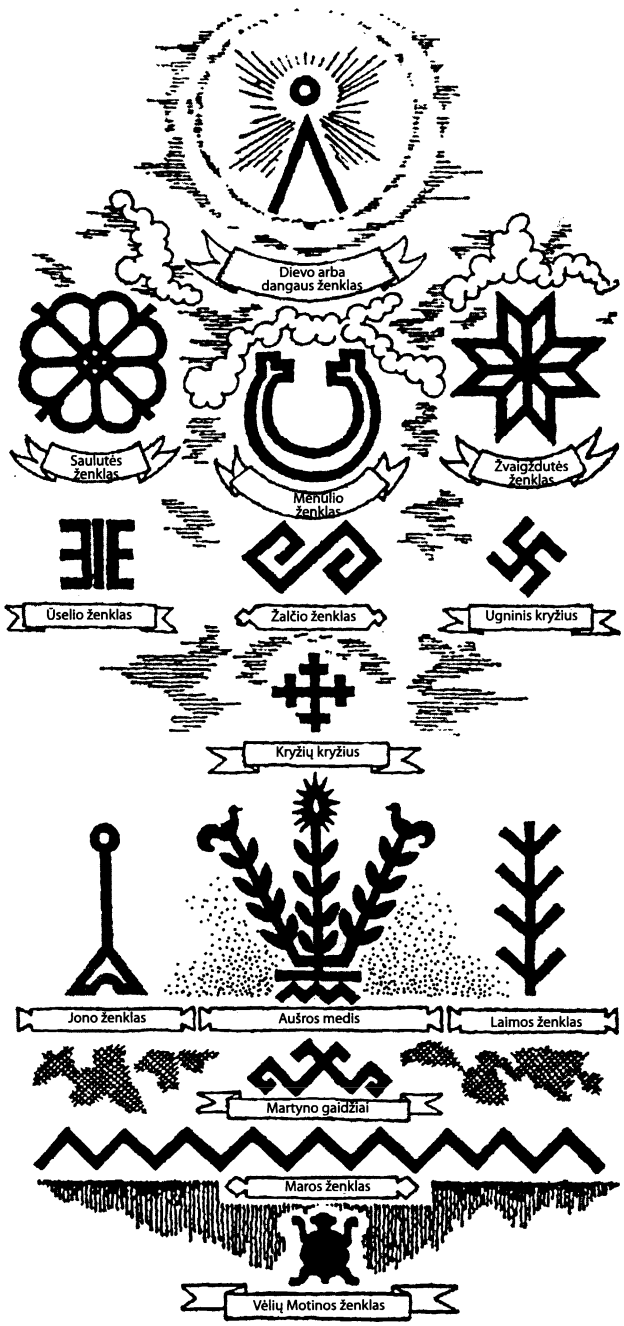

112 pav. *Ženklų išdėstymas I. Ruožlėjos knygelėje „Mažieji latvių raštai I“, Vėdėlė, 1948 m.*

Dievo svarba dainose ir ženkluose

Su nedidelėmis išlygomis galima sutikti, kad ženklai buvo išdėstyti lyg ir pagal jų reikšmingumą, svarbiausiu laikant Dievo (dangaus) ženklą – „stogelį“. Jis yra arba išdėstymo karkasas, arba iškeltas aukščiau – virš kitų ženklų **kaip svarbiausias**. Tačiau, įsigilinus į šių ženklų formas ir

pavadinimus, reikia pabrėžti, kad Dievo ženklui, t. y. „stogeliui“ svarbos suteikia Dievo reikšmė dainose ir dainų religijoje (ką simbolizuoja ženklo pavadinimas), bet ne pats ženklas, kurio trikampio stogo ar puslankio forma yra tik pusė kažkokios visumos. Iš esmės tai reiškia, kad „stogelis“ kaip **pusė negali simbolizuoti Dievo, jo visumos ir svarbos**, o tik jo išraiškos pusę – Dangų (Dangaus tėvą), priešais kurį pastatomas kitas toks pat, tik priešingai pasuktas ženklas. Rašte toks ženklas reiškia žemumą, tamsą (Motiną Žemę)*.

Ką tik apžvelgtose ženklų schemose tokio ženklo iš viso nėra. Telieka daryti išvadą, kad šios ženklų schemos nėra sudarytos pagal Visumos principą, todėl netinka ir kaip sistemos pagrindas.

Reikia patikslinti, kad čia kalbama ne apie paprasčiausią ženklų registracijos schemą, kurią pradėjo sudarinėti Valdis Klėtniekas** ir kuri, tarp kita ko, vis dar nėra baigta, o apie tokią sistemą, kurioje nebūtų prieštaravimų tarp ženklų simbolinės bei mitologinės prasmės iš vienos pusės ir formalios vizualiai suvokiamos sandaros bei jų raidos dinamikos iš kitos pusės.

Jei laikomės struktūrinio požiūrio, ženklų simbolinė ir sandaros svarba turi sutapti. Be to, visa tradicinė kultūra svarbiausiu laiko centrą, su kuriuo sieja visų procesų pradžią ir pabaigą, taip pat ir Dievo buvimą.

Mūsų raštuose centrą simbolizuoja įvairūs kryžiai, kurie patys prasideda kaip taškai ir besiplėtodami tampa Žvaigždėmis ar Saulės rato, o dar vėliau – Saulės medžio ženklais. Centre pasaulis egzistuoja kaip visuma ir tik vėliau plečiasi, kol atsiradę skirtingi dalykai išreiškiami atskirais naujais ženklais.

Štai dar vienas pasiūlytas ženklų išdėstymo būdas. S. Beklešovas ženklus išdėsto aukštais „Saulėtojo stulpo“ forma, centre palikdamas tą patį palapinės (pastogės, dangaus), arba Dievo, ženklą (žr. 39 psl.).

Saulėtasis stulpas kaip bendroji visų ženlų išdėstymo forma – tai žingsnis į priekį. Tai visumos (dangaus ir žemės) ženklas su centru. Deja, centre įdėtas ženklas pagal savo sandarą yra ta pati „pusė“ ir todėl negali simbolizuoti ženklų sistemos centro.

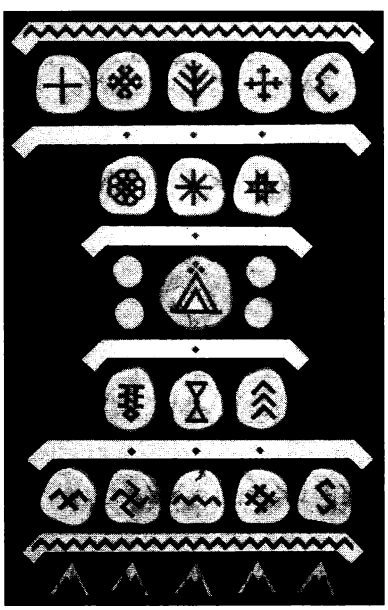

113 pav. *S. Beklešovo sudaryta ženklų schema. Australija, XX a.*

*
Žinoma, bendra filosofine prasme Dievas yra visur. Šiuo požiūriu visi ženklai yra ir Dievo ženklai, nes ateina iš Dievo. Tačiau dangaus ženklas nėra iškeliamas labiau už kitus ženklus ar pasaulio išraiškas, už kurių taip pat įžiūrime dar svarbesnių dėsningumų, kurie iš tikrųjų reikštų patį Dievą (kiek mes galime jį suvokti savo protu). Dangus nustatytame ir vertikaliai išplėstame hierarchiniame, o iš tikrųjų su kasdienybės „vaizdų“ regėjimu susijusiame pasaulio modelyje reiškia Dievą, tiksliau – „Viršų“. Tačiau ir čia patį Dievą simbolizuoja kiti ženklai.

**
Valdis Klėtniekas (1905–1968) ėmėsi išsamaus ir reikalingo darbo susisteminti ir suklasifikuoti latvių raštų ženklus pagal formalius arba aprašomuosius požymius (kaip tai matome pagal iki šiol nuveiktus darbus). Deja, jo ankstyva mirtis šį darbą nutraukė. Jis suspėjo sutvarkyti tik saulutes ir žvaigždutes kiekvienam ženklui paskirdamas identifikacinį ir eilės numerį.

Struktūra, turinys ir prasmė

Iš šio pavyzdžio matome, kad pagal pavadinimus negalima nustatyti, kuris ženklas yra svarbiausias ir turėtų būti sistemos centre. Negana to – ženklų pavadinimai nenusako ir atskirų ženklų reikšmės, jų vidinės tarpusavio priklausomybės arba sekos.

Raštas pats atskleidžia svarbiausius ir būdingiausius savo sandaros ir santykių požymius ir jų nereikia ieškoti kokioje nors kitoje, pavyzdžiui, žodinių sąvokų sistemoje.

Atskirų ženklų reikšmės paaiškėja ne iš jų pavadinimų, t. y. iš kalbos, kuria kalbama, kaip mano S. I. Ryžakova, o iš šių ženklų vidinės sandaros ir gamtoje egzistuojančių atitinkamų pagal sandarą tapačių jėgų bei procesų, taip pat ir žmogaus panašumo.

Žodžiais mes tik apibūdiname ir paaiškiname šių ženklų vaizdus, sustipriname arba susilpniname juos. Tačiau vaizdai atsiranda **pirmiau** už pavadinimus. Pavadinimai gali išreikšti tų vaizdų reikšmę arba jos neišreikšti, bet patys tos reikšmės nesukuria. Pavadinimai – tai dar ne pati prasmė.

Prasmė randasi iš ženklų struktūrinės esmės ir joje slypi, tačiau atsiskleidžia tik tada, kai ją suvokti siekia su ja susijęs žmogus.

Tik nuo mūsų pačių priklauso, ar mes savo senuosius ženklus šiandien vertinsime kaip universalias struktūras, pasireiškiančias minčių, astraliniu ir fiziniu pavidalu, ar tik kaip kažkada gyvavusios galingos religinės mitologinės sistemos likučius, kurių vienintelė reikšmė šiuo metu – puošybos raštais pradžiuginti taikomojo meno mėgėjus arba mitologijos bei istorijos fanatikus.

Struktūros – universalios. Turinį ir prasmę suteikiame mes. Mes ženklą galime taip išsekinti, kad jis praras reikšmę ir prasmę. Mes galime jį pripildyti minties ir elgesio (veiklos) turinio, įausti į gyvąjį kultūros audinį ir išsaugoti kaip vertybę, kuri būtina mūsų dvasiniam gyvenimui su visu savo daugiareikšmiškumu. Prancūzų filosofas Paskalis Emanuelis Gale duodamas interviu sako: „Struktūra pati sąvaime yra beprasmė, ji tarsi kriauklė, sauganti kūną, bet joje pačioje prasmės nėra“. Jam atsako vienas iškiliausių XX a. mąstytojų, struktūrinės antropologijos pradininkas Klodas Levi-Strosas (Claude Lévi Strauss): „Taip. Vadinasi, jai galima suteikti bet kokią prasmę“. Reikia pridurti, kad struktūrinė antropologija –

tai teorija apie tai, kad žmonių elgseną ir mąstyseną lemia nesąmoningi, slapti mechanizmai, **struktūros** (Rygos laikas, 1994/12).

Dabar skaitytojas pagrįstai gali paklausti – kokią ženklų išdėstymo sistemą siūlo Valdis Celmas? Kas jai būdinga, kaip ji atrodo? Kad apie tai būtų galima kalbėti, pirmiausia reikia aptarti keletą sąvokų, kurios ligi šiol suvoktos ne iki galo arba iš viso nesuprastos. Tam skirtas tolesnis knygos skyrius.

SĄVOKOS, KURIŲ REIKŠMĖ TIRIANT RAŠTUS IKI ŠIOL NESUPRASTA

Švarus (tuščias) fonas arba minčių ekranas, laukas

Ženklų simbolika ir vieta struktūroje geriausiai atsiskleidžia suvokus pagrindinius sistemos išdėstymo dėsningumus. Jie paaiškėja iš latviškojo pasaulio modelio ir universaliųjų vertybių sistemos, taip pat ir iš žmogaus aplinkos suprantamumo principų. Šie pagrindiniai principai egzistuoja mūsų raštuose ir apie juos jau iš dalies kalbėjome. Vis dėlto dauguma ženklų, kurie šiuo metu būtų ypač aktualūs, dėl įvairių aplinkybių iki šiol nėra suvokti iki galo arba visai nesuprasti ir nekomentuoti.

Pirmasis ženklas yra tuščias plotas, kurio reikšmė – sąmonės laukas.

Švarus tuščias fonas, arba ekranas, laukas

Tai bet koks plotas ar erdvė, kurią mes norime užpildyti ženklais. Jis neturi ribų arba koordinačių nei laike, nei erdvėje. Jos atsiranda su pirmuoju ženklu, su pirma mintimi apie jį. Psichologinio suvokimo požiūriu – tai ekranas, kurį apriboja regėjimo laukas.

Ekrano prototipas gamtoje – dangus, kultūroje – baltas audinio gabalas, baltas popieriaus lapas ir pan. XX a. kino,

televizoriaus, kompiuterio ekranas tapo savitu civilizacijos simboliu.

Kiekvienas fizinis ekranas atsiranda kaip simetriškas žmogaus vidinio pasaulio suvokimo ekrano atspindys. Arba, kitaip tariant, fizinis ekranas simbolizuoja dvasinį ekraną.

Ekrane formuojasi visos žmogaus sąmonės būsenos, susijusios su suvokimu, modeliuojamas pasaulio kelias nuo chaoso iki kosmoso. Švarus fonas arba ekranas simbolizuoja švarią, neužtemdytą beobjektę sąmonę [31; 72, 76, 84 psl.].

Bet kas gi yra sąmonė? „Sąmonė nėra daiktas ar objektas, tai nėra nei kokia nors tiksli substancija, nei procesas ar santykis. Tai nėra kas nors tokio, apie ką reikėtų galvoti, nes viskas, apie ką mes galime galvoti, yra būtinai kažkas determinuota (tikslu), t. y. koks nors objektas [...], sąmonė nėra kažkas [...], sąmonė nėra objektas šalia kitų objektų, o matrica, kurioje objektai iškyla kaip objektai“ [31; 73–74 psl.].

Sąmonę kaip minčių ekraną gerai paaiškina R. Puliglandeo naudota analogija. R. Mūko knygoje „Kas yra meditacija?“ ji pateikiama taip: „Įsivaizduokime, kad mes žiūrime kino filmą, vaizdai, kurie keičiasi ekrane, panašūs į sąmonės objektus ir, jei nebūtų ekrano, negalėtume žiūrėti kino filmo net ir tuomet, jei būtų visi kiti dalykai – kino juosta, projektorius ir t. t. Reikia pabrėžti, kad ekranas visiškai nieko nedaro, jis visiškai pasyvus (receptyvus). Pažymėtina ir tai, kad ekranas atsiskiria nuo vaizdų jame, t. y. pats ekranas nėra vaizdas. Ir nors vaizdai nuolat keičiasi, ekranas lieka **stabilus** (nesikeičia). Panašiai ir sąmonė nesikeičia kartu su besikeičiančiais sąmonės objektais. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad, lygiai kaip ir ekranas, sąmonė yra visiškai pasyvi – ji nieko neveikia. Taip pat kaip negali būti objektų be sąmonės“ [31; 74 psl.].

Vadinasi, raštas ar ženklas negali būti be savo fono. Raštų sistemoje mes išskiriame įvairius fonus. Švarus fonas arba ekranas būna iki to momento, kai persmelkia pirmasis jausmas arba mintis. Prasiveržusį jausmą ar minčių srautą simbolizuoja užpildytas fonas. Nė viena mintis nėra nei iškeliama, nei užslopinama, kiekviena yra vienodai reikšminga arba nereikšminga, jos ateina ir nueina nesąmoningai [31; 74 psl.].

Panašiai įjungto televizoriaus ekrane susidaro fono triukšmas, kai signalai siunčiami ir priimami, bet nėra išdėstyti taip, kad atkreiptų dėmesį į ką nors tokio, kas

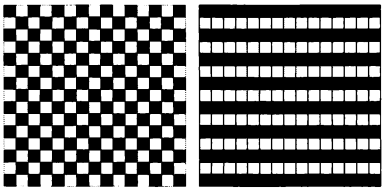

114 pav. *Užpildyto fono simboliai*

išsiskirtų iš fono kaip suprantamas žodis ar suvokiamas vaizdas.

Latviškų raštų sistemoje grafiniai analogai yra tokie:

Užpildytas fonas simbolizuoja bendrą energijos spinduliavimą, nesutvarkytų minčių ir jausmų srautą. Šis srautas nėra „nenutrūkstama tėkmė“. Eksperimentuojant galima atskleisti, kad „tarp atskirų minčių yra tarpai (tuštumos)“. Sunkumų randasi dėl to, kad „patys to nesuvokdami, mes įklimpstame į minčių turinį ir įvairias kylančias asociacijas“. [31; 84]

Erdvinis kryžius ir trimatės erdvės sąmonė

Sąmonė gali būti įvairių – aukštesnių ar žemesnių – egzistavimo ir išraiškos lygmenų. Kita papildoma sąvoka susijusi su erdvinio kryžiaus ženklu, kuris simbolizuoja trimatės erdvės sampratą. „Trimatės erdvės sąmonė susiformuoja dėl trijų „ašių“, kurias sudaro pats žmogaus kūnas: viršus–apačia, kairė–dešinė, priekis–užnugaris. Be to, mums būdinga jau gamtos duota, neįkainojama koordinačių sistema, kad galėtume įsisąmoninti erdvę. Statūs kampai suteikia galimybę kontroliuoti sferinę erdvę“ [32; 29 psl.].

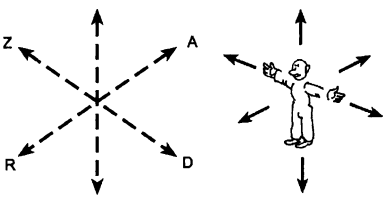

115 pav. *Erdvinis kryžius simbolizuoja trijų dimensijų sampratą*

Visai žmogaus kultūrinei veiklai nuo pačių seniausių laikų ligi šių dienų būdinga erdvę suvokti kaip trimatę. Tai atsiskleidžia ir raštuose, ir mitologijoje, ir ritualuose, ir senajame pasaulio modelyje, ir šiuolaikinėje navigacijoje, projektavime, statyboje, architektūroje bei dizaine, mene, mokslo ir technologijų srityse. Šis suvokimas persmelkia visą civilizacijos istoriją, nulemdamas žmogaus ir erdvės santykių raidą.

„Žmogaus ir erdvės santykis yra abipusis, nes erdvė projektuojama žmogaus sąmonėje, o žmogus save projektuoja erdvėje. Kiekvienas dydis turi tam tikrą psichologinę įtaką, kuri užsimezga žmogaus pasąmonėje ir turi grynai biologinį pagrindą. Pirmasis dydis, kurį įsisąmonina žmogus, yra nedidelė sferinė erdvė motinos kūne. Kiekvieną judesį joje apriboja ir kontroliuoja šitos erdvės apimtis. Iš to išaiškėja, kad sąmonė ir jausmai atsiranda tik judant“ [32; 29].

Panašiu būdu – tik judėdamas – žmogus įsisavina savo asmeninę erdvę, būstą, dangaus sferą, tik judėdamas žmogus įsisavina dvasinę erdvę.

Erdvinis kryžius sujungia įvairialypes simbolines reikšmes, kurių visų neįmanoma išvardyti. Pirmiausia išryškėja centras

ir mastas, tada horizontas, vertikali bei tiesioginio judėjimo kryptis. Centras – visko pradžia, horizontas – riba tarp viršaus ir apačios, patogiausia judėjimo linkmė ir kt.

Vertikalė žymi gravitacijos ir augimo kryptį, viršus–apačia reiškia judėjimą nuo susižavėjimo iki beviltiškumo, nuo subtilumo iki grubumo, nuo šviesos iki tamsos ir pan.

Kryptis pirmyn–atgal tai praeitis–ateitis, saugumas–netikrumas, pasyvumas–aktyvumas, įėjimas–išėjimas ir t. t. Judėjimas kairėn–dešinėn taip pat reiškia daugybę dalykų. Dešinioji ranka – aktyvumą, kairė – pasąmonės motyvaciją. Kairė – kurianti, dešinė – daranti. Žmogaus kairė ir dešinė pusės – simetriškos.

Gamtoje trimatė erdvė orientuota pagal saulės (ir kitų dangaus šviesulių) eigą dangumi, pagal jų pasirodymą ir laidą už horizonto. Tai keturios pagrindinės pasaulio šalys: šiaurė–pietūs, rytai–vakarai (smulkiau dalijant – aštuonios dalys). Tos keturios kryptis ciklinį laiko judėjimą suskirsto į rytą ar vakarą, vidurdienį ar naktį, į keturis (aštuonis) metų laikus, keturis žmogaus amžiaus tarpsnius ir pan., tada įgauna kokybišką apibūdinimą, pavyzdžiui, šviesu–tamsu, šilta–šalta, balta–juoda. „Iš jų dėl abstrakcijų toliau atsiranda etiniai ir estetiniai kontrastai: gera–bloga, gražu–bjauru, gera–pikta, dangus–pragaras ir pan.“ [32; 30 psl.].

Erdvinis kryžius paženklinamas pagalbinėmis linijomis, kurios nubrėžiamos vaizduotėje arba grafiškai (gamtoje). Tos pagalbinės linijos vadinamos koordinatėmis arba ašimis. Koordinačių kryptys projektuojamos ne tik erdvėje, bet taip pat pritaikomos ir erdviniams objektams bei plokštumoms.

Visi latviškų raštų simboliniai ženklai yra išdėstomi šioje erdvinio kryžiaus koordinačių sistemoje. Ženklo vertė keičiasi, jei keičiasi jo padėtis ir orientacija.

PAGRINDINIŲ ŽENKLŲ IŠDĖSTYMAS SISTEMOJE

Sistemą geriausia įsivaizduoti kaip erdviškai uždarą sferą (lašą ar kulką) su aiškiu centru. Per centrą eina erdvinio kryžiaus ašis.

Sistemos sudarymo principai priklauso nuo rašto ir jame užkoduotų pasaulio modelių bei nuo logiškos ženklų raidos.

Sistemos bruožai:

1) simbolinis centras;

2) visumos metodas;

3) raida nuo paprasčiausio link sudėtingiausio;

4) ciklišumas;

5) struktūros vientisumas (t. y. turi sutapti ženklų simbolinė ir struktūrinė prasmė).

Ženklai išnyra iš neregimo raizginio, kad vėl pavirstų raizginiu, iš kurio išnyra ženklai, kad...

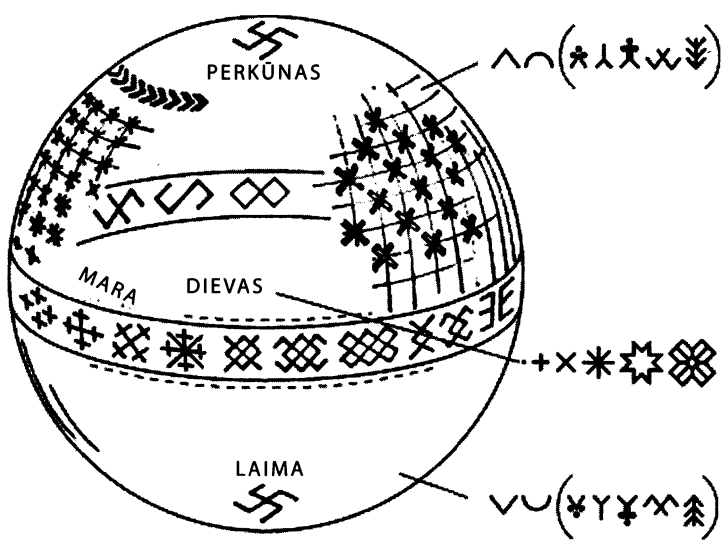

116 pav. *Pagrindinė sistemos schema ir dinamika*

1. Centras

Centre esti patys svarbiausi ženklai, kurie yra visų kitų ženklų pradžia ir pagrindas. (Tai įvairiausi Dievo kryžiai, prasidedantys kaip taškai, ilgainiui tampantys žvaigždėmis, Saulės rato ar Saulės ženklais).

2. Sfera

Sferą formuoja ir simbolizuoja Pasaulio audinio raizginys, arba tinklas (žr. atitinkamus ženklus). Viršuje ir apačioje susiprojektuoja centro poliai, kur esti patys svarbiausi laiko ir likimo, taigi Perkūno ir Laimos ženklai. Savo ruožtu Maros pasaulio ženklai išsidėstę likusiame sferos (gaublio, kulkos) paviršiuje bei uždaruose ruožuose apie centrą, lygiai kaip tautinių rūbų karūnėlė apjuosia galvą, raštų ruožas pirštinę ar pusiaujas Žemės rutulį. Vadinasi, tai yra apskritimas, kuris čia virsta pasaulio ciklišku mo ir erdvėlaikio simboliu, nes ženklai apskritime išdėstyti pagal jų raidos stadijas.

Kad ir kokį kelią nueitų viena ar kita ženklų eilė išsišakodama ir plėsdamasi, visų ženklų pradžia sistemoje yra tokia pati. Jie visi turi savo pradžią – tašką ar kryžių – ir veržiasi į pabaigą naujame Pasaulio audinio raizginyje, arba tinkle. Ne tik atskiras ženklas, bet ir visa sistema nagrinėjama kaip ciklišku judėjimų visuma, kur vienas ženklas virsta kitu, judėdamas laike ir erdvėje. Tokiu būdu vienas ir tas pats ženklas pasirodo keliose vietose, be to, kiekvieną kartą su truputį pasikeitusia simboline reikšme. Tai visiškai atitinka geometrinės ženklų sandaros universalumą ir ženklo kaip simbolio daugiareikšmingumą. Prisiminsime, kad ženklai jau pagal savo apibrėžtį paaiškina vienas kitą, atsiskleidžia vienas per kitą, o vaizdas – per kitą vaizdą ir t. t. Vadinasi, iš esmės visų ženklų neįmanoma sujungti į vieną, galutinį „bendrą teisingą“ junginį. Tačiau tai jokiu būdu nepanaikina pačių svarbiausių mitinių simbolių ir ženklų loginio išdėstymo. Todėl, viena vertus, ši sistema turi griežtą vidinių jungčių nustatytą karkasą, bet, antra vertus, nedraudžia ieškoti kiokių išraiškos būdų.

Autorius labai kruopščiai laikėsi knygoje anksčiau aprašytų ženklų sistemos kūrimo struktūrinių principų, nors realūs duomenys kartais vertė sukti į šoną ir įteisinti nukrypimus. Nors iš esmės šis metodas visiškai pasiteisino daugelio ankstesnių savarankiškų liudijimų atveju ir rašto ženklams

suteikdamas galimybę užimti logiškai pagrįstą vietą bendroje sistemoje.

Sistema apima Dievo ir žmogaus vieningumo principą. Jos centre yra ženklai, simbolizuojantys Dievo svarbą pasaulio tapsmui ir egzistavimui. Tuo pat metu, kaip jau buvo minėta, sistemoje išsitenka įvairūs jos daugialypių išraiškų simboliniai atsispindžiai ir žmogiškojo požiūrio subjektyvumas. Taigi, iš esmės pasaulis yra ir daugialypis, ir vientisas. Tai visiems vienodas, tai skirtingas. Tai lyg ir objektyviai, t. y. racionaliai pažinus, tai subjektyviai suvokiamas, kaip daugialypis ir permainingas fenomenas – kartais visiškai toks, kokį mes jį matome, suprantame ir jaučiame, ir nė vienas iš šių požiūrių nėra už pasaulio ir jo esmės ribų.

Tačiau reikia pabrėžti, kad paskirų tautosakos duomenų, mitologinių vaizdų ir gamtos reiškinių sąrašas – tai dar nėra sistemingas ženklų išdėstymas. Išdėstymo tvarka atsiranda tik dėl „daugiašakės tikėjimų, nuomonių, papročių ir sakmių sistemos, kurią galima apibūdinti tik žodžiu „dieviška“ (E. Brastinis) [21; 6 psl.]. Jei suprantame tai, kas senovėje mums buvo dieviška, ir senieji ženklai tampa suprantamesni ir artimesni. Savo ruožtu, jei suprantame senovinius ženklus, atsiskleidžia ir tampa visiškai aišku tai, kas senovėje mums buvo dieviška.

Svarbiausias latvių dieviškumo sampratos – nacionalinės religijos – žinių šaltinis yra dainos. Dainose minimi ir svarbiausi dvasiniai dieviškumo simboliai – Dievas (Perkūnas), Mara, Laima ir kt. Sąsają tarp šių simbolių ir geometrinių ženklų, apie kuriuos teikia žinių pirmiausia archeologija ir etnografija, pastebėjo ir suvokė tiek raštų tyrėjai, tiek senosios religijos gaivintojai. Deja, reikia pripažinti, kad daugelį kartų ši sąsaja buvo silpnai pagrįsta, kartais klaidinga ar nepakankama, nors pagrindinės kryptys teisingos, nes jas lemia bendras mūsų tradicinės kultūros ir visumos suvokimas. Tačiau tai nereiškia, kad šio mūsų paveldo negalima papildyti ar peržiūrėti atsižvelgiant į naujausius atradimus, prasiskverbus į pačius giliausius ir slapčiausius mūsų dievotumo ir pasaulio dvasinio supratimo klodus.

Remiantis dainomis galima teigti, kad latviai Dievą įžvelgia (suvokia) visur: ir Visatoje, ir gamtoje, ir žmoguje. Tą patį galima pasakyti ir apie rašto ženklus ir simbolinius vaizdus.

Todėl šių simbolių ir vaizdų esmės visai neatitinka geometrinių ženklų suskirstymas į 1) dieviškuosius kryžius ir ženklus; 2) dangaus šviesulių ženklus ir 3) gamtos reiškinių ženklus, kurį įtvirtino ligšiolinis supratimas ir praktiniai tyrimai [50; 78 psl.]. Tokio skirstymo autorius atsisakė.

Šioje knygoje išdėstytoje sistemoje senoji dieviškumo samprata (dainos) ir geometriniai ženklai (raštas) daug giliau ir logiškiau viena kitus pagrindžia. Simboliai sistemoje susipindami paaiškina vieni kitus, jiems būdinga ciklišk ai atsinaujinti ir perteikti pasaulio visumą.

PAGRINDINIŲ SISTEMOS ŽENKLŲ SIMBOLIKA IR STRUKTŪRINĖ PRASMĖ

Dievo ir pasaulio ženklai

Taškas. Kryželis. Dievo kryžius – statusis ir įstrižasis

Taškas. Tai pats mažiausias rašto sandaros elementas. Iš taško išauga ir susiformuoja visa kita – ir struktūros, ir prasmės požiūriu. Taškas simbolizuoja atskirą objektą, mintį, idėją, impulsą. Taškas yra kažko pradžia ir pabaiga, mažiausia smulkiau neatskleista (neturinti struktūros) visuma. Tokį ženklą dar vadina „staleliu“ [22; 203 psl.]. Matematiniu požiūriu, taškas neturi matmenų, todėl brėžiniuose jį pažymi dviem susikertančiom linijom, kryželiu +. Raštuose jis atrodo taip: ✚ – kryželis.

Kryželis simbolizuoja tą patį, ką ir taškas, ir laikomas sudėtingesniu taško variantu. Tai parodo, kad nuo „šio momento“, nuo „čia“ prasidės judėjimas iš centro į keturias (visas) puses. Kryželis dar yra ir žvaigždutė, pats mažiausias šviesos taškelis padangėje. Taškas – tai pirmasis sąmonės blykstelėjimas nesąmoningoje tamsoje, pirmoji mintis, idėja, impulsas. Šviesos ir tamsos simbolikoje tai yra baltas taškas juodame fone. Todėl raštuose būna ir tokių praturtintų variantų.

Kryželis su tašku, arba akele [22; 203 psl.]. Jis dar reiškia žvaigždutę ir šviesą, arba sielelę, kuri duodama žmogui gimstant.

Spindinti žvaigždė nukrito
Prie nuotakos namo durų:
Tai ne spindinti žvaigždutė,
Tai tik kūdikio sielelė. *BB 1127*

Tai yra „vidur jūros ant akmens“ ženklas, kurį vadina lašeliu, apskritimuku. Tai yra ir žiedas, ir aukso obuolys – Saulutė, dangaus ir jūros fone – ugnis.

Aš mačiau jūroje
Ant akmens ugnelę,
Ten Jūros motė džiovino
Savo auksą ir sidabrą. *Tdz 52120*

Kryželiu paženklinamas **centras**, nuo kurio **prasideda** pasaulis. Tai yra CENTRAS ir išreikšta PRADŽIA arba visų procesų VIDURYS.

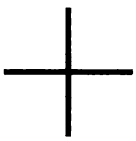

Dievo kryžius (statusis). Svarbiausias pasaulio ženklas. Parodo nejudrumą, pasyvumą, simbolizuoja Dievo sukurto pasaulio mirties aspektą – ne esmę, ne gyvybę, bet ilgalaikiškumą, statiką. Tai statiškosios energijos simbolis. Statusis Dievo kryžius simbolizuoja pasaulio ketveriopumą, orientaciją, centrą, begalybę, materialumo ir idealumo vienovę. Tai amžinosios erdvės – ano pasaulio (Anapilio) ženklas, kurį matome kapinėse. Statieji yra ir mirusiųjų kryžiai raštuose, kuriais puošiamos mirusiųjų kojinės [29; 61,64 psl.].

Dievo kryžius (įstrižasis) – vadinamas dar skersuoju arba auksiniu kryžiumi. Svarbiausias pasaulio sandaros ženklas, reiškiantis judėjimą, aktyvumą. Simbolizuoja dievo sukurtojo pasaulio tapsmą, rotaciją, dinamiką, kartu išsaugodamas pasaulio ketveriopumo, orientacijos, centro, begalybės ir idealios vienovės simboliką. Tai yra šio pasaulio laikinumo ženklas. Visa, kas dieviška, čia išreiškiama kaip gyvybė, galinti būti, skleistis, vešėti ir plėstis. Erdvinių koordinačių sistemoje įstrižasis kryžius išreiškia įėjimą į gyvenimo erdvę, į patį materialiųjų ir idealiųjų (dvasia, siela) problemų vidurį. Įstrižajame kryžiuje priešpriešos viršus–apačia, subtilu–grubu (arba dvasia, siela ir materija), kaip ir kairė–dešinė, pasąmonė, elgsena ir t. t. yra dinamiškai pusiausviros ir besivystančios. Kaip liudija raštas, tai ideali tarpinė stadija tarp sena ir nauja, tarp praeities ir ateities. Įstrižasis Dievo kryžius dažnai įkurdinamas tarp kitų išplėtotų ženklų, pavyzdžiui, Lielvardės ir Krustpilio juostose. Jis yra daugelio ženklų stuburas.

Įstrižasis kryžius susideda ir iš saulės patekėjimo ir laidos galutinių padėčių per žiemos ir vasaros saulėgrįžą.

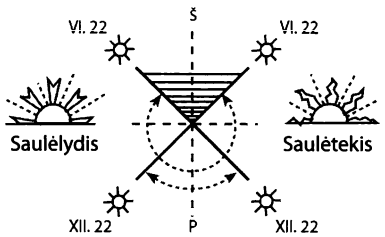

117 pav. *Saulėtekio ir saulėlydžio azimuto kryptys žiemos ir vasaros saulėgrįžoje*

Kiekviename konkrečiame žemės rutulio taške saulėtekio ir saulėlydžio kryptys saulėgrįžos metu skirtingos. Baltijos šalyse jos tarpusavyje statmenos [34; 20 psl.; 40; 26, 46, 137 psl.].

Savo ruožtu žemės rutulio 35^0–37^0 platumoje, t. y. vietovėse, kur gyveno daugelis senųjų civilizacijų, šitas kampas – 60^0. Saulėtekio ir saulėlydžio azimuto kryptys pažymėtos jau megalitinės astronomijos paminkluose [43; 2–15 psl.], pavyzdžiui, Lazdiniuose [44; 22, 28 psl.], [45; 10, 11 psl.] .

Taigi gamtoje yra suformuojamos atžymos, nurodančios metų švenčių laiką. Tai yra senasis laiko skaičiavimo pagrindas [35; 11 psl.].

Saulės ratas – Žvaigždė. Apskritimai ir kiti saulės ženklai

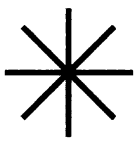

Saulės ratas, arba **spindulių kryžius** – tai saulės kelio ir šviesos ženklas. Simbolizuoja centrą, begalybę, laiko ir erdvės padalijimą į 8 (4) lygias dalis, pasaulio rotaciją. Simetriškai suvienija Dievo nustatytos tvarkos, gyvybės ir mirties aspektus, dievo sukurto pasaulio judėjimą, kur gyvybė ir mirtis susipina kaip didžiojo Rato dėsningi ir natūralūs įvykiai. „Kiekvienas individualus gyvenimas vieną kartą baigiasi, kad užleistų vietą kitam, naujam: toks yra gamtos įstatymas ir latvis jį priima visiškai natūraliai“ [36; 156 psl.].

Aš mačiau auksinį kryžių,
Kur sukas dangaus vidury,
Dievuli, tavo patarimas,
Kad žemelėn nenukristų.
LDD 33780

Laiko tarpsnį man gyventi,
Juk su saule negyvensi;
Vandenys, akmenys –
Jie su saule tegyvena.
LD 27677

Vežkit mane giedodami,
Nevežkite raudodami,
Tegul eina siela mano
Pas Dievulį giedodama! *LD 27614*

Simbolizuoja šio pasaulio ir Anapilio egzistavimą vienu metu ir amžiną judėjimą pasaulio keliais – šiame ir aname pasaulyje.

Šiam pasauly, šioje žemėj
Tik kaip svečias gyvenau,
Anas pasaulis, ana žemė
Tai man skirta amžinai. *LD 27760*

Tai yra ir **Žvaigždės** ženklas, kuris spinduliuoja ant ribos su šiuo ir anuo pasauliu. Dainose žvaigždės apibūdinamos ir kaip kryžius, ir kaip įstrižasis kryžius [38; 61 psl.].

Kryžium augo beržo šaknys,
Kryžium žvaigždės danguje. *BB 33824*

Stygos įstrižai per kelią,
Žvaigždės įstrižai per dangų. *LD 13369*

Grafiškai saulės ratą sudaro statusis ir įstrižasis Dievo kryžius. Įstrižasis kryžius uždedamas kryžmiškai ant stačiojo kryžiaus. Čia tinka posakis „kryžmai skersai“, nusakantis, kad abu kryžiai, nors skiriasi, gali reikštis vienu laiku.

Saulės rato arba žvaigždės ženklo išorinis kontūras paprastai išlieka atviras. Jo spinduliai, ateidami iš centro, gali tęstis be galo.

Kitoks yra saulės ženklas, jo pagrindinė forma – uždaras apskritimas arba uždaras apskritimas su centru.

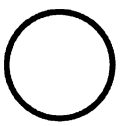

Apskritimas latvių mitologijoje Saulės (ir Mėnulio), taip pat harmonijos, visumos, pilnatvės ir saugumo simbolis [14.II; 177 psl.]. Tai visa, kas apvalu: segė, kiaušinis, diskas, žiedas, vainikas, Joninių sūris, dangaus skliautas ir t. t., bei visi procesai, vykstantys ratu – apskritimo braižymas magijoje, rąsto vilkimas aplink kaimą, per Jonines laukų apėjimas ratu, dainavimas, šokimas ratu ir kt. Apskritimas išreiškia vidinio ir išorinio pasaulio atribojimo idėją, šviesos ir tamsos, arba piktųjų jėgų kovą ir to, kas gera, apsaugą.

Apskritimas kaip saulės ir šviesos simbolis siejasi su šiluma, psichologine orientacija erdvėje, etiniais gėrio ir blogio kriterijais ir suvokimu, kurį žmogui suteikia pirmiausia vaikystės patirtis ir motulės meilė.

Saulytė šilta, mamytė miela,
Abidvi vienodo gerumo;
Iš saulutės šilti rytai,
Iš mamytės – meilūs žodžiai. *LD 3234*

Vadinasi, apskritimas simbolizuoja bendrumą, vieningumą, steigimą, saugumą, šviesą.

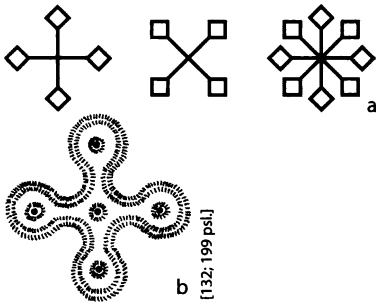

118 pav. *Saulės kryžius*
a – audinyje (statusis ir įstrižasis kryžius), b – kryžminė smeigtuko galvutė (statusis kryžius) X a.

Apskritimas simbolizuoja visas su nuliu ir „tuštumomis“ susijusias reikšmes. Simbolinės apskritimo reikšmės priskiriamos ir kvadratui. Jų reikšmės palyginti artimos. Kvadrate išryškėja ketveriopumo principas, kylantis iš gamtos sukurtos sferos struktūros. „Kvadratiniame apskritime“ išreikšti ketveriopumą galima ir dėl technologijų, medžiagų ypatybių ir estetinių bei stilistinių priežasčių. Sandaros prasme tai yra apskritimo turtinimas arba variantas, nužymintis tolesnės raidos gaires. Apskritimas – tai ir amžinybė, uždarumas, absoliutumas kaip Dievas, kaip Saulė, atskleidžiantys mums pasaulį. Apskritimo simbolis – tai visa ko matymas, žinojimas ir gerumas. Apskritimas simbolizuoja amžiną judėjimą, kartojimąsi, sugrįžimą, ciklišku mą ir visumą, begalinę neišmatuojamą erdvę, kurios „centras yra visur ir niekur nėra periferijos“ (Žvaigždėtas Dangus, 1990 m., ruduo).

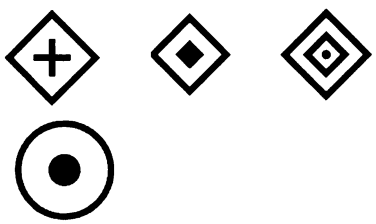

119 pav. *Saulė pulsuoja iš centro*

Iš galutinių ir pusiausvyros šviesos ir tamsos padėčių metų eigoje formuojasi naujas ženklas – **Saulės kryžius.**

Saulės kryžius taip pat yra dviejų padėčių. Tos padėtys gali susilieti į vieną naują ženklą ir suformuoti Saulės ratą su saulėmis stipinų galuose. Apskritimas tampa kitų Saulės ženklų pagrindu. Galimybių kurti naujus jų variantus ir plėsti turinį yra be galo daug. Saulė dainose apdainuota daugiau nei 4500 variantų [39; 7 psl.]. Ir raštuose Saulės ženklams paskirta centrinė, pati garbingiausia vieta.

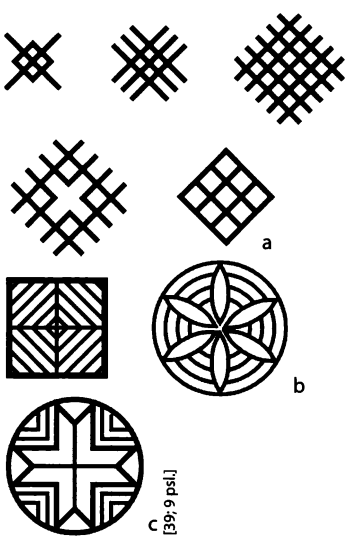

120 pav. *Saulė audė audimėlį*

Saulės ženklas. Skirtingai nuo anksčiau aptartų ženklų, tai yra apskritimas su tašku centre. Prie anksčiau paminėtų simbolinių reikšmių dar prisideda visumos su centru, arba branduoliu, reikšmė. Tai kiaušinis, lizdas. Tuo pat metu pasirodo spinduliavimo, pulsacijos idėja, ypač tai sakytina apie koncentriškus apskritimus. Išryškėja nauja judėjimo kryptis – nuo centro į šalis ir atgal į centrą.

Yra grupė Saulės ženklų, kur apskritime, lygiai kaip gijos audinyje, susipina įvairių krypčių linijos.

Saulė audė audimėlį
Vidur dangaus stovėdama:
Gryno aukso apmatai,
Sidabriniai ataudai.

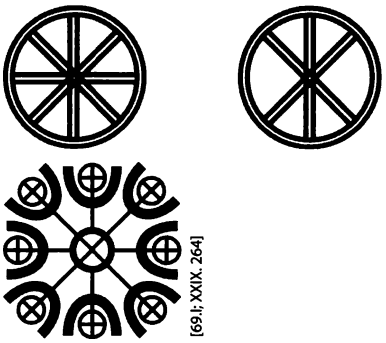

121 pav. *Saulė kopia į dangaus kalną*

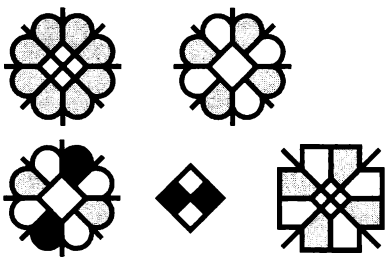

122 pav. *Baltos ir juodos dienos*

Remdamasi šia daina, kalbėdama apie Saulės simboliką bei galvodama ir apie dieviškąjį, antgamtiškąjį apreiškimą ir apie „paprastąjį valstiečių pasaulį", V. Vykė-Freiberga rašo: „Reikia sutikti, kad čia, suprantama, galime įžvelgti puikią saulės šviesos mirgėjimo metaforą. Tačiau tuo pat metu čia lygiai taip pat aiškiai jaučiamas intensyvus supratimas apie tai, kad kosminė energija nuostabiu būdu kondensuojasi ir tampa „sukviesta" į materijos molekules ir atomus, arba apie Saulės energijos fundamentalųjį vaidmenį visuose mūsų planetos procesuose" [39; 9 psl.]. Kaip matyti, raštas patvirtina tokią sampratą. Tiek dainose, tiek rašto ženkluose apie labai gilias ir abstrakčias mintis „kalbama" vizualiai paprastais, bet talpiais simboliais*.

Saulės eiga dangumi siejasi su amžinybe, nenuilstamu judėjimu: „Dieną ji, visų matoma, važiuoja, bėga, šoka ar kopia per dangaus kalną (apie jį arba pro jį), bet naktį keliauja atgaliniu keliu, nematoma, už horizonto, per Pasaulio jūrą, kuri apsupa žemę iš visų pusių" [14.II; 218 psl.]. Todėl Saulė apvali ir turi „stipinus" kaip ratas, kad galėtų „riedėti". Todėl ji pati sėdi ant saulės rato arba ant šviesos medžio šakų. Šviesos medis, kaip ir Saulės ratas, sukasi. Viršutinės šakos padeda jai išsilaikyti ant dangaus kalno – viršuje, o žemyn svyrančios šakos negali jos sulaikyti – Saulė išslysta iš šių šakų rankų ir nugrimzta žemyn, kad ten toliau eitų ratu aname pasaulyje. Kartu susiformuoja didingas ir galingas ciklišKai kintančio Saulės medžio (t. y. Pasaulio medžio) ženklas. Šitaip judant ratu Saulės palydovas – Mėnulis, ir jie abu kartu nueina savo kelią.

Saulės eiga griežtai geometriška ir simetriška. Savo kelyje ratu ji tai pasirodo, tai pradingsta, padalydama laiko apskritimą į baltas dienas ir juodas naktis.

„Saulė – visai kaip balta spalva – latviams yra ir aukščiausių etinių vertybių simbolis. Mažylį augindama, mamytė lopšį kabina prie lango saulytėje, kad saulės šviesa skatintų vaikučio dvasinį vystymąsi. Mylinti mama savo vaiką augina „kaip saulytė žirnio žiedą" ir „užvilkusi baltais marškiniais, kelia jį į saulutę". Dėl savo stipraus būdo ir doro darbo žmogus tampa baltas ir panašus į saulę" [39; 10 psl.].

Todėl nereikia stebėtis, kad dauguma atvejų saulės ženklai plėtojami virsta žiedu arba gėle, nes žiedas savo

* Šių simbolių teisingumą patvirtina ir šiuolaikiniai mokslo tyrimai, patvirtinantys Visatos kristališką struktūrą. Tai geriausiai iliustruoja Frydmeno–Hablo ir Delony arba D tinklų teorija, pagrįsta mintimi apie nematomus pirminės kosminės materijos darinius, vadinamąsias kosmines stygas ir matomas ir nematomas kosminės materijos daleles (paslėptąją masę), kurios susilieja į atskirus gravitaciškai susijusius materijos taškus [109; 8 psl.].

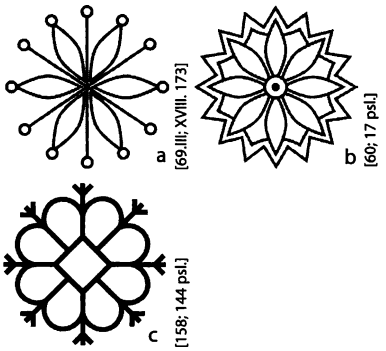

123 pav. *Saulė graži kaip žiedas:*
a – ant alaus bokalo, Švėtė;
b – durų staktoje, Kuržemė;
c – vilnonėje skraistėje, Preilių valsčius

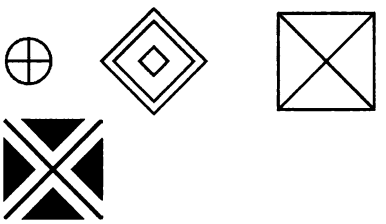

124 pav. *Saulė erdvėlaikio centre*

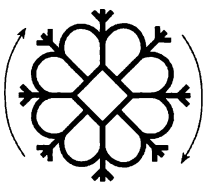

125 pav. *Dvejopai Saulė teka*

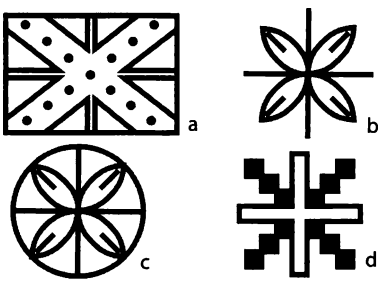

126 pav. *Įstrižosios gyvybės krypties išskyrimas:*
a, b, c – raštuose ant rogių 1785 m. pagal J. K. Brocės piešinius,
d – moteriškos kepuraitės rašte, Lielvardė

forma ir „gyvenimu“ yra tarsi savitas visų Pasaulio procesų ir harmoningumo simbolis.

Baltų gėlių krūmas augo
Vidur jūros ant akmens –
Ten Saulytė šokį vedė
Kas vakarą nusileisdama.
LD 33747

Ar matėt jūs, žmoneliai,
Kas spindi dangaus vidury?
Aukso gėlės sutviskėjo
Pačiam Saulės vidury.
Tdz 54948

Taigi, Saulė, o kartu ir Saulės ženklas bei Saulės ratas yra svarbiausias abstraktus pasaulio sukūrimo ženklas. Jame simboliškai „Visatos erdvė vertikaliai dalijama į dvi dalis“, o Saulė yra centre tarp „Dievo dangaus“ ir „visos kasdieniškos materinės tikrovės, kurią ji apšviečia ir atskleidžia akims“ [39; 11 psl.].

Kartu jis išreiškia glaudų Dangaus ir Žemės, Dievo ir Maros, dvasios ir materijos ryšį, o jo centre yra Saulė. Tik šioje tikrovėje susitinka praeitis su ateitimi nepertraukiamoje dabartyje, bet apie tai smulkiai kalbėsime truputį vėliau.

„Saulė yra svarbiausias sustojimo taškas ir dalijant Visatos erdvėlaikį dar kitaip – į šį pasaulį ir aną pasaulį“ [39; 12 psl.]. Šį dvidališkumą simbolizuoja ir į Saulės ženklą įsiliejantis Saulės ratas, kuris besisukdamas nuo „dienos ir gyvybės karalystės, „šios“ – visiems matomos saulės“ įeina „į visai kitokią, radikaliai besiskiriančią esaties plotmę“ [39; 12 psl.] – aną pasaulį (Anapilį), ir pačios Saulės dvi riedėjimo ratu kryptys.

Dvejopai Saulė rieda,
Kalnan rieda, rieda žemyn;
Dvejopas mano amželis
Su ta viena sielele. *LD 27271*

Reikia pridurti, kad Saulė užteka ir dieną gyvendama, tai yra keliaudama dangumi yra įstrižojo kryžiaus padėtyje, o vakare leidžiasi ir miršta (nueina į aną pasaulį) lyg status kryžius. Mūsų simboliai tai sąmoningai perteikia. Todėl raštuose įstrižąją saulės riedėjimo kryptį tarp šių amžinojo gyvenimo padėčių, **gyvybės kryptį dažnai pabrėžia** ritmas, spalva ir forma.

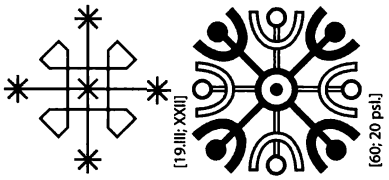

127 pav. *Įstrižai dieną Saulė rieda*

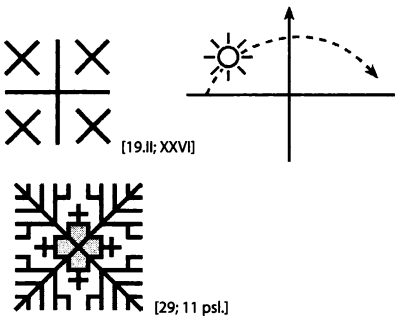

128 pav. *Pro šakas, pro kryžius*

Įstrižai dieną Saulė rieda,
Įstrižai naktį Mėnesėlis,
Įstrižai Dievo žirgai lekia
Nei jie ėdę, nei jie gėrę. *LD 33994*

Įstriža – tai šviesulių judėjimo dangumi kryptis, išryškėjanti, kai jų trajektorijos kerta žmogaus ir gamtos stataus kryžiaus koordinačių linijas.

Tai šakotas, tai kryžiuotas
Mano blizgus vainikėlis;
Pro šakas Saulė tekėjo,
Pro kryžius nusileido. *BB 6097*

Įstrižas vertikalios žemės gravitacijos ir viso, kas gyva, augimo krypčiai yra ir kampas, kuris susidaro per dangaus šviesulių kelio vidurį projektuojant liniją link žemės horizonto.

Kaip tik šviesdama įstrižai saulė yra harmoningiausia. Tiksliau sakant, saulė harmoningiausiai apšviečia žemę būdama per vidurį nuo savo kraštutinių padėčių – zenito, kai viskas išdeginama ir karštis **labai** didelis, ir saulėlydžio (saulėtekio), kai **šilumos** per mažai. Taip yra dėl saulės spindulių kritimo kampo, kuriam priartėjus prie 90° ir esant netoli 0° ar 180°, pasiekiamos kraštutinės padėtys. Vis dėlto šis kampas būna pats priimtiniausias, kai saulė šviečia per vidurį tarp šių kraštutinių padėčių. Toks pasaulio vaizdas, kaip jau išsiaiškinome anksčiau, pats būdingiausias kaip tik vidutinėse platumose, ir kaip tik todėl mūsų raštai pabrėžia tą įstrižąją kryptį kaip energiškai pageidaujamą.

Saulės ženklas (saulės riedėjimas ratu) leidžia geriau suvokti saulės amžiaus ir žmogaus amžiaus reliatyvumą (laiko reliatyvumą) [39; 11 psl.], kaip ir tai, kad gyvenimas po mirties vyksta kitose būties padėtyse, ir šio gyvenimo trumpumą palyginti su sielos gyvenimu pasaulyje.

Laiko tarpsnį man gyventi, *Šiam pasauly, šioje žemėj*
Juk su saule negyvensi. *Tik kaip svečias gyvenau.*
Vandenys, akmenys – *Anas pasaulis, ana žemė,*
Jie su saule tegyvena. *Tai man skirta amžinai.*
LD 2767 *LD 27760*

Saulės ir Saulės rato ženkluose simboliškai atsispindi tradicinis latvių supratimas apie žmonių ir pasaulio sandarą, kad, be šios ir anos saulės, dar yra ir užusaulis.

Šitie trys skirtingi pasauliai persmelkę vienas kitą ir skiriasi tik savo įdvasinimo lygiu ir materijos tankiu bei atitinka tris sudedamąsias žmogaus dalis:

1) kūną;

2) subtilųjį kūną – sielą;

3) pačią svarbiausią dalį – dvasią.

Simbolinių ženklų pasaulyje užusaulis (Anapilis) yra Saulės rato ir Saulės ženklo apskritimo centre. Čia „gyvena“ pasaulio ir žmogaus siela.

129 pav. *Ši saulė, ana saulė, užusaulis*

Pagal latvių dieviškumo sampratą žmogus ir Dievas yra viena, t. y. susieti, nes siela yra žmogaus dieviškoji dalis, kuri žmogui mirštant sugrįžta atgal pas Dievą, tai yra į savo pradžią. Raštuose [šią sampratą] išreiškia apskritimas arba kryžius, kurie išnyksta bendrame pradžios ir pabaigos ženkle – taške, kur praranda matmenis ir dingsta bendrame sąmonės fone (lauke).

Centras simbolizuoja ir mentaliąją, t. y. minčių, pačios subtiliausios energijos gamtoje ir žmoguje sferą. Nuo centro prasideda ir išreikšta mintis – pats aukščiausias Dievo patarimas.

Mitologijoje pasaulio pradžios ir pabaigos tašką arba centrą nusako žodžiai „vidur jūros ant akmens“, „vidury dangaus“ ir kt. Paprastai tiek Dievas, tiek Saulė susitinka arba „jūros vidury“ arba „jūros dugne prie akmens“.

Jūs, žmoneliai, nežinote,
Kur Dievulis naktį miega:
Vidur jūros prie akmens
Baltose putelėse.
LD 33829,3

Gerai žinau, bet nesakysiu,
Kur Saulelė naktį miega.
Pačiame jūros dugne
Ant pilkojo akmenėlio.
LD 33829

Užusaulis yra už Saulės ženklo, kitoje plokštumoje, už regimojo pasaulio ribų. Bet užusaulis lygiai taip pat glaudžiai susijęs su gyvybe šiame ir būtimi aname pasaulyje, kaip centras susijęs su apskritimu visuose judėjimo ratu taškuose.

Saulės ženklas turi labai daug įvairių variantų ir papildomų reikšmių. Tarp dažnai sutinkamų būtinai

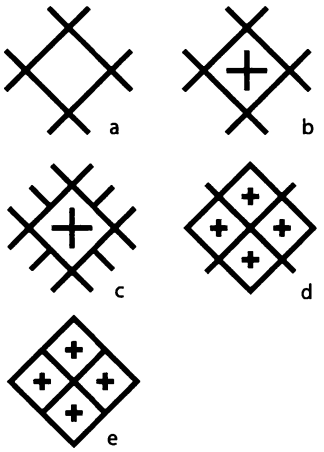

130 pav. *Kampuotoji Saulė, a, b, c – pasaulio ženklas – ąžuolas, taip pat – šulinys ir metai, d, e – apsėto lauko arba derlingumo ženklai*

reikėtų paminėti vadinamąją kvadratinę, arba kampuotąją, saulutę. Ženklas turi įvairų šakų skaičių ir paženklintą arba nepažymėtą centrą. Apskritai, galima sakyti, kad kvadratinė, arba kampuotoji, saulutė su aštuoniomis į keturias puses pasuktomis šakomis simbolizuoja pasaulį – ąžuolą. Tai ir žemdirbio metų ženklas su jam būdingu laiko padalijimu į aštuonias lygias dalis. Tai ir šulinys – per metus sukauptos patirties ženklas. Ženklo vidury – tuštuma, iš kurios ištrykšta visa būtis, ketveriopas ir įvairus pasaulis. Iš tuštumos ženklo vidurio išsiveržia laikas (laiko banga) ir prasideda nauji metai. Šią pradžią keliuose ženkluose simbolizuoja mažas kryželis ženklo centre – naujas šviesos užgimimo ženklas. Šulinys pažymi vertikaliąją pasaulio modelio – Pasaulio medžio – ašį. Šulinys yra šiame pasaulyje, bet, lygiai kaip šulinio vandenyje atsispindi dangus, šulinys sujungia pasaulio viršutinį (dangaus) polių su pasaulio apatiniu (vandens ir požemio) poliumi.

Kvadratinė saulutė su dvylika į keturias puses pasuktų šakų, be tų jau minėtų reikšmių, simbolizuoja metus, kurie padalyti į dvylika mėnesių – po tris mėnesius kiekviename ketvirtyje arba metų laike. Savo ruožtu, kvadratas su pažymėtu centru laikomas apsėto lauko ar derlingumo ženklu.

Mėnulio ženklas

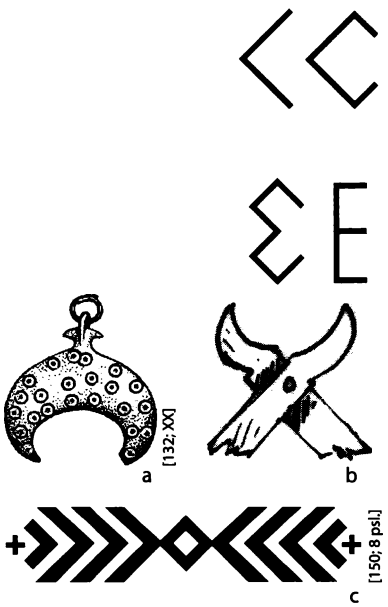

Mėnulio ženklas – senų seniausias cikliško gyvybės ir nebūties kitimo ženklas.

Šalia saulės ženklų svarbią vietą raštuose užima Mėnulio ženklai. Jų formos labai įvairios, bet visi išplėtoti ženklai turi vieną bendrą požymį – jie visada pasukti į vieną pusę (išskyrus aiškų atvejį, kai ir apskritimas aiškinamas kaip Mėnulio pilnaties ženklas). Dėl šios priežasties Mėnulio ženklas visuomet simbolizuoja kokio nors proceso vieną pusę arba dalį ir šio proceso augimą arba mažėjimą, judėjimą į gyvybę ar nebūtį. Šios reikšmės išlieka net ir tada, kai Mėnulio ženklas įsilieja į kokį nors kitą ženklą, pavyzdžiui, į Laimos šluotelę.

Raštuose Mėnulio ženklas visuomet būna kartu su Saulės ženklu, nes Mėnulis neatskiriamas Saulės palydovas per visą metų šviesos ir derlingumo ciklą. Saulė gyvena dangaus sferoje dieną, o Mėnulis – naktį.

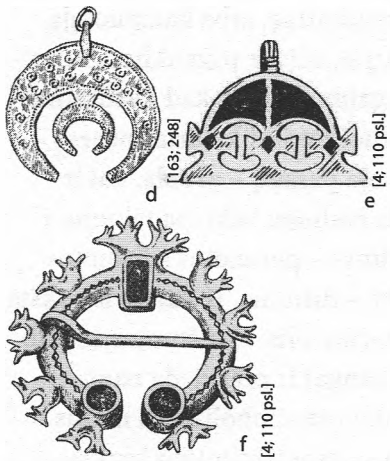

131 pav. *Mėnulio ženklas: a – bronzinis pakabutis – lunula, Lielvardė XII a., b – stogo lėkis, c – Laimos šluotelė, juostelė, d – pakabutis – lunula, Salaspilis, X–XII a., e, f – pakabutis ir segė, puošti emaliu, Lietuva, IV–V a.*

132 pav. *Mėnulio ženklai: a, b – laužtinės formos audimo raštuose, c – lenktos formos metaliniuose papuošaluose*

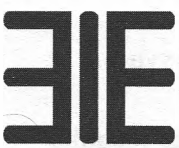

133 pav. *Pilno Mėnulio ciklo ženklas. M. Šterna*

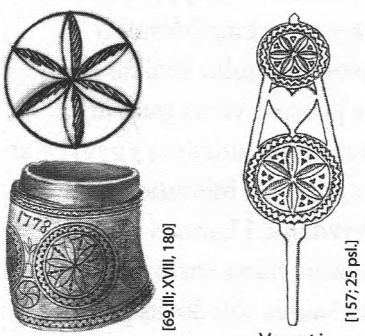

Druskinė iš rago, Krustpilio valsčius

Verpstė

134 pav. *Mėnulio ženklai ant buityje naudojamų daiktų*

Dievuli, Tavo įstatymu
Šviesi diena, šviesi naktis:
Dieną šviesi Saulė spindi,
Naktį šviesi mėnesiena.
LD 33765

Dieną mane Saulė šildo,
Naktį šildo Mėnesėlis.
Dieną mane brolis myli,
Naktį – jaunas bernužėlis.
LD 12497

Paprasčiausia Mėnulio ženklo forma – į vieną pusę nukreiptas kablys arba pjautuvas. Jei tai ne Mėnulio ženklo kryžius, kuriame ženklai išsidėsto keturiomis kryptimis aplink centrą, reikia įvertinti pasisukimo kryptį, nes priklausomai nuo krypties ir padėties tai gali būti simbolinis jauno arba seno (dylančio) Mėnulio atvaizdas.

Pjautuvas su dviem ragais vaizduoja patį Mėnulį. Tuo tarpu pjautuvas su trimis ragais arba šakėmis simbolizuoja laiko

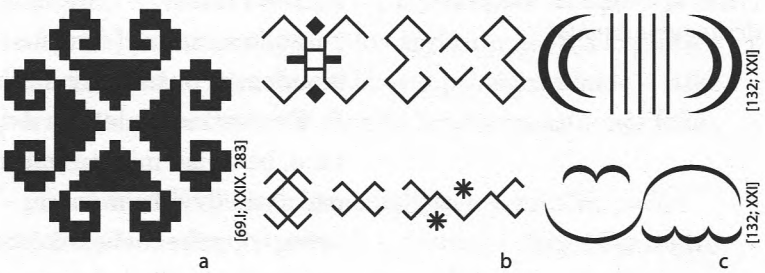

padalijimą viename Mėnulio cikle, kuris trunka apie 30 dienų arba šešias penkių dienų savaites [111, p. 8]. Pirmojoje ciklo pusėje – 15 dienų, arba tris savaites – Mėnulis išauga nuo tamsaus iki pilnojo. Trys savaitės – trys Mėnulio ženklo šakos, nukreiptos viena kryptimi. Antrojoje ciklo pusėje Mėnulis keičiasi nuo pilno iki tamsaus – vėl trys savaitės arba trys Mėnulio ženklo šakos, pasuktos priešingomis kryptimis. Taip pilnas Mėnulio ciklo simbolis susiformuoja iš dviejų trišakių arba trijų atskirų šakų ženklų, kurių kiekvienas pasuktas į savo pusę.

Dainose Mėnuliukas dovanoja trijų arba šešių briaunų kalaviją, lengvai pastebimą šiame ženkle. Minima ir šešiašakė žvakidė sidabriniame žibinte, ir ją čia galima pamatyti, be to, sidabras dar simbolizuoja ir Mėnulį, jo šaltą sidabrinę šviesą (p. 133).

Įdavė man Mėnesėlis
Šešių briaunų kalaviją;
Nuo briaunų nukaldinau
Sesytei žiedelį. *LT dz III 10455*

Šioje dainoje Mėnulis duoda ne šaką, bet „šešių briaunų kalaviją“, o iš tų briaunų suformuojamas apskritimas – žiedelis. Tokią vyksmo tvarką atitinka apskritieji Mėnulio ženklai, padalyti į šešias dalis – po tris kiekvienoje pusėje. Ir šie ženklai laikomi pilno Mėnulio ciklo ženklais, kuriuose laikas savo tėkmėje susijungia į naują visumos vienetą.

Kaip dangaus šviesulys Mėnulis palankus kariams, žvejams, šviečia keliautojams ir pats vadinamas kariu, sergėtoju arba našlaičių užtarėju.

Te Saulelė spindėdama
Pirma bernelio bėga,
Te sidabro Mėnesėlis
***Saugodamas** – iš paskos.*
BB 31945

Dvi žvakelės jūroj degė,
*Du **sidabro liktorėliai;***
Dievo sūnūs degino,
Kad jūros žvejai matytų.
LD 30719,2

Mėnesėlis kareivėlis
Ant vandens suposi.
Dieve, tas įstatymėlis,
Kad negrimzdo gelmelėn. *LD 33851*

Rupūžėlės arba Mėnulio ženklas

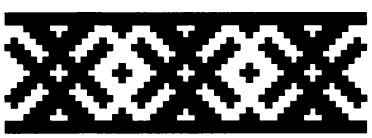

[46; 23 psl.]

135 pav. *Mėnulis kaip nakties ir tamsos, apačios ir Vėlių motinos simbolis – Rupūžėlė*

[115; VI]

Rupūžėlė. Mėnulio ženklas raštuose gana dažnai atsiskleidžia ne tik kaip vaisingumo arba išnykimo simbolis, bet ir kaip naktinės tamsos, apačios, pasąmonės, intuicijos simbolis, kaip pavyzdžiui, vienoje XVIII a. antrosios pusės pirštinėje iš Latgalos. Joje du priešingai pasukti Mėnulio ženklai išdėstyti pakaitomis, dar aiškinami kaip Vėžiukas ar Rupūžėlė (nakties ir apačios gyvūnai). Įdomiausia, kad šitie ženklai susiformuoja fone iš dviejų vienas šalia kito stovinčių Pasaulio medžio – ąžuolo – ženklų, kurių centre yra Saulė. Mėnulio ženklas (Rupūžėlė) tokiame derinyje simbolizuoja neregimą, bet intuityviai suvokiamą ano ir šio pasaulio sanglaudą.

Naktį Mėnulis važiavo,
Aš Mėnulio vežėjėlis;
Mėnuo vilki aukso švarką,
Man padavė sidabrinį.
LD 33852, 2

Saulė dukterį augino,
Dievo sūnui pažadėjo,
Kai užaugo, nedavė,
Tai Mėnuliui įdavė.
LD 34043, 17

Ūselio ženklas (Sekminės)

Ūselio ženklas. Iš glaudaus Mėnulio ir Saulės ženklo ryšio raštuose laikui bėgant susiformavo Ūselio ženklas. Šis ženklas simbolizuoja senųjų latvių dangaus šviesos dievybę – Ūselį, skelbiantį ateinant pavasarį atgimstančią Saulę, kurios palydovas – Mėnulis. (Pavasaris ir Mėnulis – Ūselio sūnūs). Truputį kitaip pažvelgus, Ūselio ženklą sudaro Mėnulio ženklas, simbolizuojantis du žirgus, vežančius Saulę į pasaulio kalną.

Per kalnelį Ūselis jojo
Akmeniniu kumeliuku;
Jie atnešė medžiams lapus,
Žemei žalius dobilėlius.
LT dz 14567

Nors pagrindinė Ūselio reikšmė – pavasario šviesos dievybė [135, p. 239], jis – ir arklių globėjas. Tai iš dalies paaiškina pats Ūselio laikas – pavasaris, metas, kai suveši žolė ir arkliai vėl leidžiami naktigonėn.

Ateik, Ūseli, ateik, Ūseli!
Mes laukėme tavęs seniai:
Laukia arkliai žalios žolės,
Skambių dainų – berneliai.
LD 14570

Tamsioj nakty žalios žolės
Lėkė žirgai lankelėn,
Na, Ūseli, tavo valia,
Dabar tavoj rankelėj.
LD 30201

Žmonės didžiai stebisi
Ūselio žirgeliais:
Penki žirgai ir dvi kumelės,
Kumeliukų septyni šimtai.
Lt dz 14571

Reikia priminti ir arklio svarbą kasdieniame buitiniame gyvenime (ūkyje), ir baltams būdingą arklio siejimą su ilgalaikiškumu bei begaline erdve, kosmosu ir amžinybe [136, p. 153]. Visos baltų dangaus dievybės (žinoma, ir pats Dievas) joja arba važiuoja arklių tempiamais ratais.

Didesniame plote – dangaus arba fono raštuose – Ūselio ženklas pavirsta lyg ir dangaus šviesulių raizginiu. Tokiame raizginyje kiekvienas Saulės ženklas atsiskleidžia kaip **apskritimas**, kuris savo forma primena ir simbolizuoja

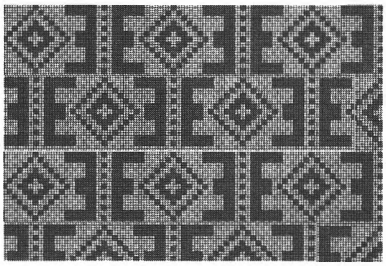

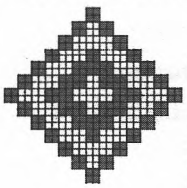

[69.lj; LXVIII. 475 – 2]

tai naktigonių laužą naktį, tai Ūselio ritualuose gausiai naudojamus kiaušinius. Iš kiaušinių naktigonėje virdavo „pantą“, kad arkliai laikytųsi pulku. Pagal kitus aiškinimus, Ūselio garbei pirmą kartą išjodami naktigonėn valgo kiaušinius su mėsa, kad Ūselis suteiktų jiems palaiminimą [135, p. 118]. Virtus kiaušinius, prašydami, kad arklys būtų „toks apvalainas kaip kiaušinis“, į krūmą dėdavo kaip auką pačiam Ūseliui [135, p. 139].

Šį vakarą, šį vakarą,
Broliai, naktigonėn josim.
Nunešime Ūseliui
Šimtą kiaušinių paaukoti.
[135; 138 psl.]

Su apskritimu siejamas arklių ir gyvulių apėjimas ratu. Tai atliekant, rankose buvo nešami ne tik kiaušiniai (kiekvienam arkliui – atskiras ir dar vienas papildomas kiaušinis, kad padėtų nustatyti, ar arkliai bus sveiki), bet ir raktai, degantis pagalys ir duonos maišas [135, p. 140].

Ūselio ženklas raštuose dažnai vadinamas raktininku. Ir iš tiesų ženkle galima įžvelgti panašumą į raktą, nes Mėnulio ženklo ragai primena didelio rakto rantus. Tačiau šis panašumas nėra vien atsitiktinis formų sutapimas, jis turi ir daug gilesnį pagrindą. Štai labai įdomus patvirtinimas iš Negurės, paimtas iš Haraldo Biezajo knygos „Šviesos Dievas senovės latvių religijoje“. Joje pavaizduotas glaudus arklio ir kiaušinio ryšys Ūselio dienos rituale: „[...] kai arkliai arba gyvuliai iš tvarto išleisti, tada neša vištos kiaušinį tris kartus aplink arklių, gyvulių būrį, taip pat ir **raktus**. Paskui kiaušinį apneša tris kartus apie **raktus** ir atiduoda tą kiaušinį bei raktus piemeniui. Piemuo kiaušinį visai dienai paslepia karklų krūme, o **raktus** visą dieną nešiojasi su savimi. Vakare kiaušinį ir **raktus** padeda ant stalo (kiaušinis padaro, kad arkliai, gyvuliai būtų apvalaini kaip kiaušiniai, o **raktai** – kad arkliai, gyvuliai besiganydami neišsisklaidytų)...“ [135, p. 118].

Ūselis, kaip dangaus šviesos dievybė, atneša šviesą ir šilumą, atveda atgimstančią Saulę, atrakina duris pavasariui ir kitokioms gėrybėms, kurios atsiranda dėl šviesos ir šilumos. Taigi Ūselio ženklo simbolikoje yra ir kiaušiniai, ir raktai, ir naktigonės laužai. Ugnis pati savaime yra svarbus

stebėjimų ir aptarinėjimų objektas, o prie ugniakuro, kaip ir prie kiekvieno vyksmo centro, yra ir Dievulis. Tai rodo „čia paliktas apsiaustėlis“ – tai lietaus ir rūko debesys arba žiedadulkių ūkas.

Migla, migla, šalta rasa,
Pradingo mano žirgelis,
Sklaidos migla, krinta rasa,
Randu savo žirgelį,
Randu savo žirgelį.
Prie Mėnulio namo durų.
Mėnuo veda Saulės dukrą,
Kviečia mane į piršlius,
Kaip aš eisiu į piršlius,
Nėr balnoto žirgužėlio.
Saulė davė aukso balną,
Mėnuo sidabro kamanėles,
Dabar galiu drąsiai joti,
Dievo sūnų pulkely. *BB 33865*

Čia gulėjo naktigoniai,
Čia kūreno ugnelę,
Čia Dievulis šildėsi,
Čia paliko apsiaustėlį.
LT dz 5953

Ūselio ženklas neišsiskiria labai gausiais variantais ar turtingumu. Tačiau yra keli variantai, kuriuos verta paminėti, nes kiekvienas iš jų gali būti įvairiai aiškinamas.

Pavyzdžiui, pirmajame ženkle iš kairės pusės Saulės apskritimo vietoje atsiranda į fono raštą arba Pasaulio audinį panašus tinklelis. Taip jis ir aiškinamas – kaip Sietyno žvaigždyno šviesos. (Šio ženklo senąjį liaudišką pavadinimą sužinojo ir raštuose išsaugojo rašytojas J. Niedra.)

Antrajame ženkle augančio ir dylančio Mėnulio ženklus sujungia statusis kryžius, paženklindamas visiškai savarankišką procesų centrą šalia kvadratinės Saulės pažymėto centro. Čia Mėnulis aiškinamas ne tik daugiau kaip Saulės palydovas, bet kaip jos priešingybė!

Trečiasis ženklas dar įdomesnis – į Saulės ženklą įpieštas statusis Vėlių motinos (Maros) kryžius. Todėl tekanti pavasario Saulė pradingsta, o jos vietoje pasirodo vėlių saulė – mirusiųjų pasaulio saulė, iš kurios spinduliuoja taškų eilė, pamažu iš tamsos gelmių kylanti į viršų, kad prasišviestų pro Mėnulio ženklą į pasaulio erdvę. Iš esmės ir šis paaiškinimas neprieštarauja Ūselio ženklo simbolikai ir Ūselio, kaip

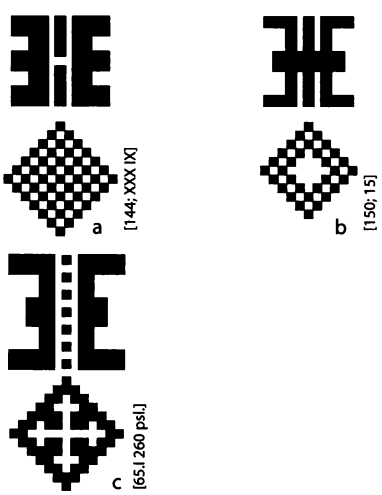

136 pav. *Ūselio ženklo variantai: a – kojinių raštuose, b – pirštinėje, Latgala, c – pirštinėje, Rytų Vidžemė, XIX a.*

šviesos dievybės, sampratai, nes pavasario Saulės atgimimas ir reiškia galimybę iš mirties būsenos prisikelti į gyvybės būseną. Be to, šiame ženkle galima įžvelgti gilų, su žmogaus gyvenimu susijusį apibūdinimą. Taškelių eilė gana vaizdžiai parodo *pasaulio ašį*, kuri perveria ir žmogų, jo energijos liukus (čakras), *Ilgosios pupos* simboliką ir pan., kurie pasirodo kaip žmogaus ir gamtos dieviškoji vienybė. Taigi, ženklas kalba ir apie protėvių (vėlės) dvasinę energiją, patarimus, žinojimus bei kitokią panašią įtaką žmogui ir gyvajam pasauliui.

Maros kryžius

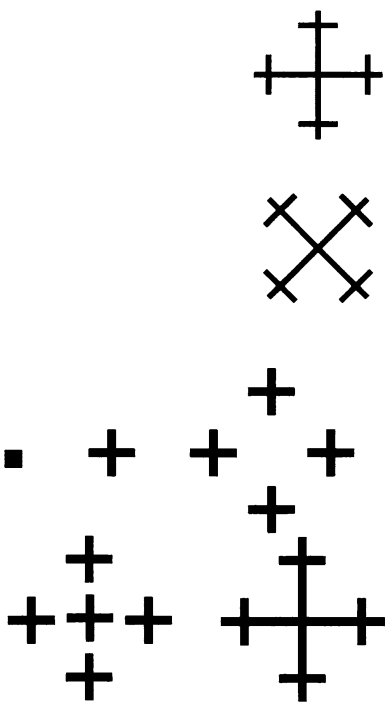

137 pav. *Taškas, kryželis, kryželių grupė, kryžių kryžius*

Maros kryžius, vadinamas ir Kryžių kryžiumi, simbolizuoja medžiaginę Dievo sukurto pasaulio dalį. Pirmiausia tai pirmapradės materijos migla, kurios vienas iš simbolių yra kryželių grupė, kuri, artėdama prie bendrojo centro (naujosios išraiškos pradžios), išsidėsto mums žinomu ženklu.

Energija, dvasiškumas kondensuojasi, virsta materija. Kitaip, nei Dievo kryžiaus, Maros kryžiaus galai užbraukti, t. y. jų tęsimasis begalybėje nutrauktas nauju tašku ar kryželiu. Tai rodo medžiaginio pasaulio ribotumą, galutinumą, užbaigtumą kaip priešingybę dvasinio pasaulio begalybei.

Medžiaginės išraiškos turi pradžią ir pabaigą. Ir žmogaus gyvenimas fiziniame pasaulyje susijęs su gimimu – sielos įsikūnijimu fiziniame kūne, ir su mirimu – mirtimi, kai fizinis kūnas tampa vėle, t. y. pereina į kitą, subtiliosios materijos pasaulį, o dvasia patenka atgal pas Dievą.

Nusileidau nuo dangaus
Sidabrinėm virvelėm
Į mielos Maros lopšelį,
Trimis bėriais vežamą.
LD 27538

Su Dievu, tėve, motule,
Labas vakars, Žemės motin,
Lai eina mano Sielelė
Pas Dievą giedodama.
LD 27614

Mara, kaip personažas, visuomet būna šalia tokiose perėjimo situacijose. Ji susijusi su mirimu, todėl vadinama Vėlių motina, Žemės motina, taip pat Maro, Kapų ir Miro* motina, tik retkarčiais vadinama tiesiog vardu – Mara [35, p. 383]. Mara taip pat susijusi su gimimu, todėl vadinama

* Mara motina – pasaulio motina (iš čia kilęs rusų k. „mir“ – pasaulis, taika).

Vandens, Pieno, Laukų, Gyvulių, Miško motina ir pan. Mara – taip pat Vėjo ir Jūros motina. Ji gali pasirodyti kaip gėlė, saulutė arba kaip boružėlė, juodoji angis ar varlė ir pan. Iš tikrųjų Mara yra dvejopa (ambivalentiška) [49, p. 293]. Dvejopas yra ir pagrindinis Maros simbolis – Maros kryžius, turintis dvi skirtingas reikšmes: statusis ir įstrižasis.

Statusis Maros kryžius

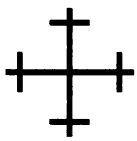

Statusis Maros kryžius simbolizuoja ribą tarp šio ir pomirtinio pasaulio, kur viskas sustingsta [49, p. 298]. Tai negyvos materijos ženklas. Tokie kryžiai iškaldinti ant aukurų ir naudoti laidotuvių pirštinėse [46, p. 15] kaip Vėlių motinos ženklas.

Vėlių motiną mačiau
Pro vartus įeinančią:
Balta skraiste apsigaubus,
Smėlio bateliais avinčią. *Tdz 49478*

Statusis Maros kryžius simbolizuoja ir ugnį, kaip ribą tarp gyvojo ir negyvojo pasaulio, tarp *šio* ir *ano*, tarp *būti* ir *nebūti*. Kaip ribos ženklas Maros kryžius saugo ugnį [50, p. 83] ir nuo ugnies, todėl jis dar vadinamas ir „ugnies kryžiumi“ (pagal naudojimo pobūdį).

Tai – anapilio ženklas, gyvenimo ribų pabaiga ketveriopame pasaulyje, materijos grįžimas į pirmapradę būseną. Pasaulis subliukšta centre. Truputį kitokia stačiojo Maros kryžiaus su saulės apskritimuku arba šviesiu tašku viduryje simbolika. Baltoji šviesėlė viduryje – sielelė (beje, išaiškinta, kad ir gyvos ląstelės mirdamos išskiria energijos krūvį – šviesą).

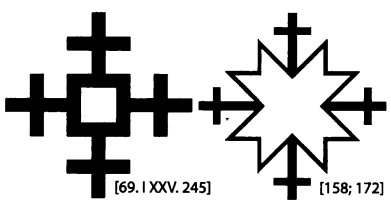
[69. I XXV. 245] [158; 172]

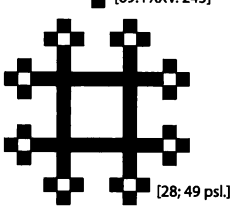
[28; 49 psl.]

Šventa Mara keliu bėga *Šviesi žvaigždė pralėkė*
Basom kojelėm *Pro manų namų duris.*
Rankoje neša Dievuliui *Tai ne šviesi žvaigždelė,*
Karžygio sielelę. *Tai velionio sielelė.*
LT dz 22871 *LD 1127, 8*

Sielelė nukeliauja į aną – vėlių pasaulį, kol atsiskirs nuo smulkiojo kūno ir nueis pas Dievą (čia – Mara nuneš) – į užusaulį. Štai dar į ankstesnius panašūs ženklai.

138 pav. *Vertikalieji Maros kryžiai su įvairiomis mirties ribomis ir atgimimo arba persikūnijimo simboliais. Ženklai iš siuvinėjimo ir mezgimo raštų*

Pirmuosiuose dviejuose ženkluose iš kairės pusės yra kelios mirties ribos prieš patenkant į centrą. Kituose ženkluose pažymėta ateinančio atgimimo arba persikūnijimo galimybė. Tai rodo iš centro einantys įstrižos krypties kryžiai. Tai – mirties ir gyvybės priešybė ir vienybė – tvirta sanglauda bendrame Saulės rate, t. y. ciklišk ame pasaulio judėjime.

Įstrižasis Maros kryžius

Įstrižasis Maros kryžius simbolizuoja medžiaginio pasaulio aktyvią, dinamišką – gyvybės – padėtį. Tai abstrakti gyvosios materijos ženklo išraiška. Kaip globėja ribinėse situacijose Mara padeda per gimdymą, krikštynas, vestuves, yra vaisingumo teikėja ir sveikatos sergėtoja [49, p. 258].

Oi, mara, miela, baltoji,
Ką tau blogo padariau?
Medžio auga atžalėlės,
Man neauga kūdikėlis. *LD 27436*

Mote, mote...
Duok mans tavo raktelius:
Lai atrakina Maros vartus,
Lai išeina sūnūs, dukros. [8, P. 66]

Puošnus ir įvairus Maros pasaulis suveši kaip gėlių darželis, kaip moterų rūbai: sagtys, vilnonės skraistės, juostos. Tai – spalvingas Žemės motinos užklotas.

Kryžmai kryžium *gėlės augo*
Mielosios Maros ***darželyje.***
Kuri mergelė garbę saugo,
Tai pina gėlių vainikėlį.
LD 6621

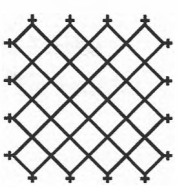

[...] Mieloji Mara skraistę klojo,
Ja žemelę puošdama.
LD 5061

* Tai atgimimas – reinkarnacija. Kaip liudija daugelis senųjų kronikų ir naujesni (XVIII, XIX ir net XX a.) tyrėjų užrašai, prūsai, lietuviai ir latviai, t. y. baltai, tikėjo sielos persikėlimu iš mirštančio kūno į kitą, gimstantį kūną, kuriame ji galės tobulėti. Tačiau blogo žmogaus sielai už bausmę reikia gyventi gyvūne maždaug 300 metų, kol vėl galės atgimti žmoguje. Tikėta ir tuo, kad sielos persikūnija į medžius ir yra nemirtingos. Tie iki šiol pabiri (ir ne visi) faktai surinkti bei sukaupti Andrio Mičiulio knygoje „Sielos giesmė“ [38, p. 44], kurioje šie svarbūs etiniai klausimai aptarti išsamiau. Sielos augimo arba vystymosi galimybę pabrėžė ir latvių literatas bei tyrėjas Richardas Rudaitis (1898–1960 m.) veikale „Sielos kelias“ (žurnalas „Labintis“, Nr. 5–6 (1935 m.), pakartotinai išleistame kaip „Viedas vēstis“ („Pranašiškos žinios“) (Nr. 5–6, 1992), taip pat žurnale „Saulės medis“ (Nr. 7/8, Nr. 9/10).

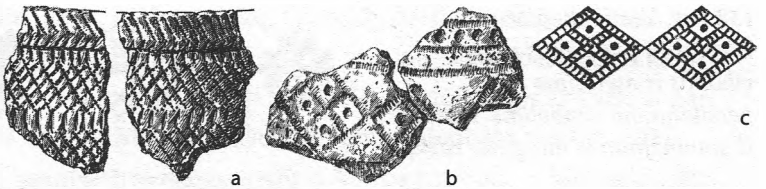

139 pav. *Keramika: a, b – Maros sodo ir Pasaulio audinio simbolikos užuomazgos pastebimos bronzos laikotarpio Lubanos tipo keramikoje; b, c – ir apsėto lauko simbolis (vadovaujantis B. A. Rybakovo ir R. Denisovos tyrimais)*

Mara susijusi su medžiaginio pasaulio formų įvairove, todėl ji susiskaidžiusi į daugybę atskirų motinų, kurių kiekviena susijusi su pirmaprade motina (Pramote), t. y. materija. Daugumai Maros pavidalų atstovauja Maros ženklai ir jų vediniai.

Maros žemė

Maros žemė – latvių raštuose Žemės motinos, Vėlių motinos ženklas. Vertikaliajame kryžiuje ji simbolizuoja moteriškąjį, pasyvųjį pradą, materiją. Saulės apskritime horizontas atskiria Dangų ir Žemę, šviesą ir tamsą, gyvybę ir mirtį. Tai yra ir riba, slenkstis tarp subtilaus ir grubaus, aukštyn kylančio ir grimztančio, t. y. linija, kuri padalija ir sujungia. Tai medžiaginio pasaulio slenkstis ir pagrindas, koncentruota medžiaga, erdvėje žyminti vakarų ir rytų kryptį, kairę, dešinę – plyną lauką, horizontą. Tai ir vandens paviršiaus – nesutrikdytos sąmonės ženklas, ramybė.

Reikia pridurti, kad Maros žemė, kaip ir Maros kryžius, sudaryta iš smulkesnių elementų. Tai – pavienės mintys, idėjos, energijos krūviai, kurie materializuojasi ir sutirštėja, kol įgyja griežtą marišką išraišką.

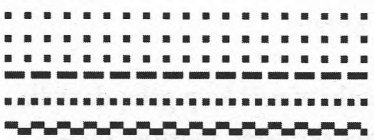

a [65. III; 173 psl.]
b [65. III; 121 psl.]
c [65. I; XXX. 299]
d [65. III; 255 psl.]

Tie ženklai rodo, kad visas medžiaginis pasaulis nevienodas, jis sudarytas iš labai skirtingų – tai retesnių, tai tankesnių – sluoksnių, kuriuos veikia įvairios jėgos.

Įmanomas ir atvirkštinis aiškinimas: medžiaginis pasaulis susiskaido, išsisklaido smulkesniuose materijos kloduose (miglos tumulas – vėlės) į smulkiausias materijos daleles, kol visai išnyksta.

Maros vandenys

Maros vandenys (zigzagas, vingiuota linija) – Jūros motinos, Vandens motinos, Pieno motinos ženklas. Šis ženklas dvejopas ir forma, ir simbolika: vingiuoja tai į viršų, tai žemyn, nuolat primena ir apie gyvybę, ir apie mirtį. Ženklas simbolizuoja vandenį, pieną kaip gyvybės šaltinį, upę. Įtaka ir tikėjimas aukštesniu [pradu] arba gyvybės išsaugojimu.

Miela Mara. Pieno motina,
Duok man savo gerumėlį
Te karvėms teka
Lyg iš Maros šaltinėlio.
LD 29181

Vingur, vingur upė teka
Nuo kalnelio pakalnėlėn,
Nuskubėjo miela Mara,
Ir sulaikė sraunią tėkmę.
LD 34132

Kaip mirtis, taip ir Vėlių upė, juda nuo kalnelio žemumon (kraujas išteka). Tai – anoji pusė, žemuma – Vėlių motinos vestuvės.

Anapus upės taip dainavo,
Tarsi Vėlių šunys lojo:
Šiapus upės taip dainavo,
Kaip bitutės dūgzdamos.
BB 895

Lietutis lyja, saulė šviečia:
Vėlių motina vestuves kėlė
Vėlių vaikai šokdami
Geležines kurpes suplėšė.
LD 27799

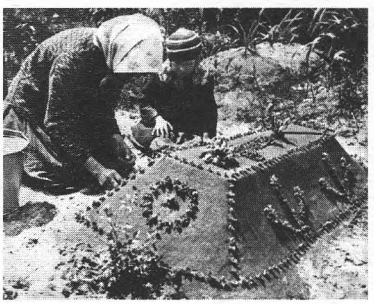

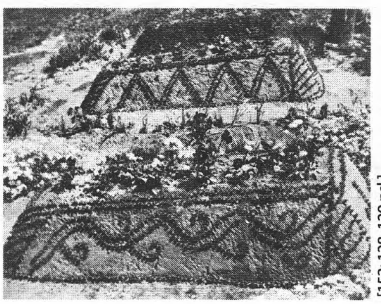

[152; 128, 129 psl.]

140 pav. *Ikikrikščioniški simboliai Skirsnemunės kapuose. Jurbarko raj. 1932 m. B. Buračo nuotr.*

Tai yra ir pirmapradė jūra (vandenynas), kuri apriboja, padalija, taip pat ir sujungia, yra tarytum pagrindas ir užbaigimas, apimantis medžiaginį Maros pasaulį.

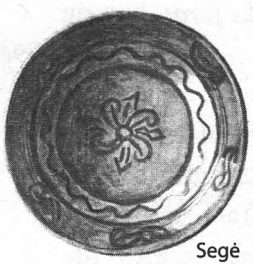

Segė [69. III: XIX. 184a]

Nori Dievulis šią žemelę
Paskandinti vandeny;
Mieloji Mara Dievo meldė
Jo galvelę glostydama.
BB 33669

Kartais Maros vandenys išsilieja ir virsta žaliąja Miško motina arba susilieja su Lauko motina, ką ir rodo šie ženklai.

Kas čia spindi, kas čia mirga
Didžio miško pakraštėly?
Miško motina skraistes audė

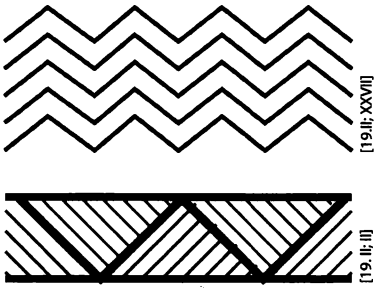

141 pav. *Bangos, valtys, gyvatės, žuvys, paukščiai, sparnai...*

Iš smulkiųjų lapelių,
Iš smulkiųjų lapelių,
Iš žaliųjų spyglelių. *Tdz 52000*

Oi, žalioji Miško motina,
Žaliais spyglių kailiniais.
Tu praleidai žiemelę
Prie eglutė sėdėdama. *Lt dz III 8222*

Savitą Vandens motinos ženklą sudaro dažnai pasitaikantis vis turtinamas vingiavimas. Nesunku jame pastebėti bangas, valtis, gyvates, žuvis ar net paukščius, mosuojančius sparnais aukštyn žemyn. Tokie vaizdai minimi dainose (ir kitoje tautosakos medžiagoje) kaip Vandens motinos (ir Jūros arba Bangų motinos), t. y. Maros pavidalai, susipinantys tarpusavyje.

Geltonoji kielele,
Nutūpk ant valties smaigalio,
Nutūpk ant valties smaigalio,
Keliauk su manim vokiečių žemelėn.
Ld 30721

Pūsk, vėjeli, tykiai, tykiai,
Mara eina per Dauguvą;
Pilnas laivas našlaitėlių,
Pilna sauja sidabrėlio.
LD 5053

Sidabrinę virvę vijau
Pagal visą jūros krantą,
Kad neitų miela Mara
Į Vidžemę žiedų skinti.
LD 31032, 1

Kur skubi tu, juoda angie,
Tamsumoje vakare?
Sūnų motinai žinią nešu,
Guli sūnelis jūros dugnely.
LD 30796

Maros vartai

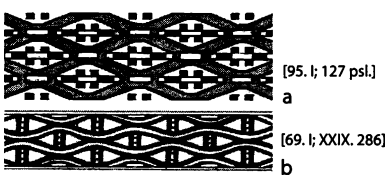

142 pav. *Maros vartai ir vandens bangavimas vilnonės skraistės pakraščių raštuose: a – Ventspilis, b – Piltinė*

Maros vartai – vilnijimas, supimasis, lingavimas; atsivėrimas, užsisklendimas ir susipynimas; judėjimas ne tik aukštyn ir žemyn, bet ir horizontaliai. Tai – ir laikas, nugrimzdimas iš šviesos į tamsą ir išnirimas – nuolatinis gyvybės ir mirties keitimasis bei buvimas šalia. Ženkle slypi valtis (tai ir gimda) – pirmapradis prieglobstis prieš gimstant (riba, slenkstis) [49, p. 297]. Maros vartai gyvenimui baigiantis – Vėlių laivas.

Bangavimas kartais pavirsta gyvate, bet smulkiau apie tuos pokyčius – p. 302.

Juoda angis įskubėjo
Į mano karvių diendaržį;
Tai nebuvo juoda angis,
Tai buvo karvių brolienėlė.
LD 32446

Aš mačiau senelę
Dauguvoj žvejojančią.
Sidabrinėj valtelėje,
Aukso irklas rankelėje.
LD 30745

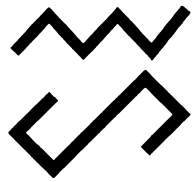

Juoda gyvatė pelkėn brido,
Varinis balnas ant nugaros.
Bijok pati, velnio motin,
Savųjų baidyklių! *T dz 55349*

Dievas, Dievų Dievuliukas

Dievas kuria, paleidžia ir išplečia pasaulį. Pradiniame lygmenyje tai yra Mintis, sielos šviesos energija, kuri pamažu virsta materialios gamtos dėsniais. Kaip žinoma, kryželiai, vertikalūs ir įstrižieji kryžiai, Saulės rato arba šviesos ir dangaus ženklai yra žvaigždės.

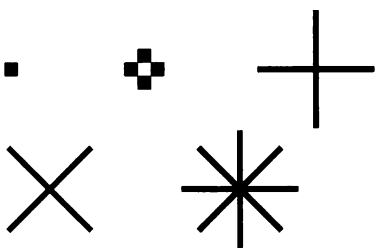

Aš mačiau auksinį kryžių
Aukštai ore sukantis,
Dievuli, ką patartum,
Kad žemelėn nenukristų.
LD 33780

Aš regėjau žvaigždžių sietą
Oro erdvę linguojantį.
Dievuli, gerai, kad neleidai
Ant žemelės jam nukristi.
LD 33780 1

Kas gali žvaigždes suskaičiuoti,
Kas Mėnulį nuridenti?
Kas mano sielelę
Pas Dievulį užtarti? *LD 27603*

Žvaigždės – tai Dievo akys (toks tikėjimas užrašytas Nicoje) [127, p. 2197]. Todėl žvaigždžių kryžiai – paties Dievo ženklai, Dievo – paties aukščiausio ir pirminio išraiškos lygmens – simboliai.

Apie Dievą, kaip visų aukščiausiąjį, galima kalbėti ir kitu požiūriu. Pavyzdžiui, Dievą, kaip aukščiausią ir patį pradinį išraiškos lygmenį, simbolizuoja dainose minimas Dievų Dievas. Dievo, kaip aukščiausiojo, išraišką žymi ir savoka „aukščiausiasis Patarimų Patarimas“ [42, p. 17]. Visai normalu, kad pats Dievo vardas reiškia „dangų“ arba „spindintį dienos dangų“, tai yra „šviesą“. Taigi, Dievų Dievas – ir dangaus dangus arba šviesos šviesa, kurios glausta išraiška – mirgėjimas, spindesys.

* Baltų tautų Dievo pavadinimą (liet. **Dievas**, prūsų **Deiws**) perėmė ir finougrai (suomių *taivas*, estų *taevas*, lybių *tova*) reikšme „dangus“ [14. II, p. 181] (spindintis dienos dangus).

Pabrėžiama ne tik pačios aukščiausios šiesos, tai yra Dievo veiklos sritis, bet ir Dievas kaip pats aukščiausiasis – Dievų Dievulis, mylimas Dievulis, Dievulis.

Dievų Dievulis visur turi sprendimo galią – ir gamtos jėgoms, ir žmonių gyvenimams, ir dėl kasdienių veiksmų.

*Ačiū **Dievų Dievuliui****
Už derlingą vasarėlę.
Bręsta rugiai, bręsta miežiai,
Bręsta jauna nuotaka.
LD 1055

*Ačiū **Dievų Dievuliui,***
Jau pavalgiau pavakarius!
Dieve, leisk kitam užsidirbti
Iki vakaro karteliui.
LD 2979, 2

*Opapa, **mielas Dievuli,***
Tu aukštyn, aš žemyn,
Tu aukštai danguje,
Aš žemai, skiedryne.
LD 33687

*Oi, **Dievų Dievuli,***
Tai šalti laikai:
Užšalo jūrelė
Ligi pat dugno;
Na, puikus važiavimas
Gintaro žemelėj.
LD 13282 v.

* Čia turime sutikti su Elza Kokare, kuri mano, kad žodžių junginys „Dievų Dievas“, nors ir skatina galvoti apie dar aukštesnio Dievo esatį, išsako sukeltas emocijas, kaip minėjo Haraldas Biezajis [126, p. 245]. Pagal analogijas su Dainų rinkiniu, kuriame paminėtas Dievas ir jo išraiškos būdai, galime daryti išvadą, kad tai kreipimasis į Dievą dar vienu jo išraiškos lygmeniu. Dievo vardo kartojimas sukelia ne tik emocijas. Atkartojimas rodo laiką ir išplečia erdvę. Gilesne prasme tai erdvės simbolis, kuris rodo Dievo (dievulio) reikšmingumą ir pačią aukščiausią (tuo pat metu pačią smulkiausią ir visaapimančią) išraišką. Dievų Dievulis – pagarbus ir nuoširdus kreipimasis į Dievą.

Šiose dainose kreipiamasi į Dievą kaip į patį aukščiausią, vienintelį ir svarbų. Jo svarbumo simboliai – jau minėti kryžiai arba žvaigždės.

Dievas ir Mara

Dievas yra universalus pasaulio užuomazgos simbolis. Visas pasaulis yra Dievo sukurtas.

Kam tie kalnai, kam tie kloniai,
Kam platūs laukeliai?
Dievui kalnai, Dievui kloniai,
Dievui platūs laukeliai.
LD 53671, 2

Kur aš eisiu, kur paliksiu,
Žmonės manęs nepamato!
Apsisupus linų paklode,
*Lįsiu **Dievo žemelėn.***
LD 4802

Medžiaginio pasaulio simbolis yra Mara. Pati Mara yra Dievo išraiška, todėl ji vadinama ir Dievo Mara. Pasaulis – tai pati apčiuopiamiausia ir prieinamiausia mums Dievo išraiška, kurioje Dievas atsiskleidžia per medžiaginį pasaulį ir jo procesus. Todėl Dievas ir Mara yra susiję su įvairiausiais procesais.

Lyki, Dievo lietuti,
Teauga Maros dobiliukai:
Dievo sūnaus žirgeliai
Stainioj žvengia alkani.
LD 33841

Dievulis jojo rugių lauku
Vilkėdams pilką sermėgėlę,
***Priešais** jojo mieloji Mara,*
Čia laukia laimė pjovėjėlio.
LD 32534

Dievulis brido rugių lauku
Pilką apsiaustą vilkėdamas;
*Mieloji Mara **paskui** ėjo,*
Aukso žiedus kaišydama. *LT dz 2065*

Pirmojoje dainoje Dievas ir Mara žymi prieštaravimo sanglaudą kryptimi viršus – apačia. Judėjimas prasideda nuo viršaus į apačią: „Lyki, Dievo lietuti“. Priešais jį atsiranda atsakomasis judėjimas iš apačios į viršų: „Teauga Maros dobiliukai“. Antrojoje dainoje Dievui einant „priešais jojo mieloji Mara“, o trečiojoje dainoje Mara eina Dievuliui iš paskos („paskui ėjo“).

Iš šių pavyzdžių matyti, kad pasaulyje Dievas ir Mara yra vienas kitą papildančios pusės. Dievas atstovauja hierarchiškai pačiam reikšmingiausiam – „viršui“, o Mara – Dievo lemiamai „apačiai“, kuri atsiliepia darniai judėdama priešais. Visais atvejais procesą pradeda Dievas – kūrybinė pradžia ir centras, judėjimo krypties nustatytojas. O Mara ateina kaip atsakymas arba seka iš paskos. Taigi matyti, kad ši jų sanglauda yra judanti. Ir raštai bei geometriniai simboliai aiškinami laikantis šio dėsningumo. Pavyzdžiui, apskritimai, jei juos nagrinėsime kaip Dievo sukurto pasaulio simbolį. Centras simbolizuoja Dievą – dvasinę pasaulio pusę, užuomazgą, bet pats apskritimas – pasaulio medžiaginę, mariškąją pusę. Ir kaip apskritimas susijęs su savo centru, taip Mara ir Dievas ar, kitais žodžiais tariant, pasaulio medžiaginė ir dvasinė pusės šiame ženkle yra vientisos ir nedalomos.

Labiau išsivysčiusiuose pasaulio modeliuose ir ženkluose, nagrinėjant juos kryptimi viršus – apačia, Dievo ir Maros sanglauda aiškinama jau kaip dvasia ir materija, Dangus ir Žemė, Tėvas ir Motina, Šviesa ir Tamsa, Gėris ir Blogis ir pan. Tai yra viena kitą papildančių priešingybių poros, kurios kyla iš pirmapradės vienybės Dievuje, bet dabar, pasauliui vystantis, plečiantis ir hierarchiškai išsidėstant, reiškiasi tarsi savarankiškos jėgos. Apie tai išsamiau – truputį vėliau.

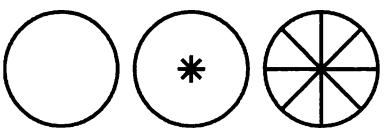

Apskritimas kaip pasaulio simbolis turi centrą ir pakraščius. Centras yra viršus (hierarchijos pradžia), pakraščiai – apačia. Gamtoje tokią situaciją atitinka zenitas. Šiaurėje tai – žvilgsnis į Poliarinę žvaigždę.

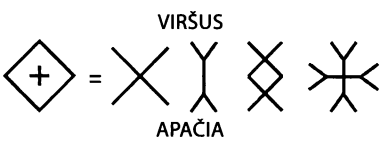

Pasaulio modeliui keičiant pavidalą ir įvairėjant, išsivysto Pasaulio medžio vaizdas. Jį charakterizuoja vertikalusis padalijimas į tris dalis su centru – pasaulio ašimi – viduryje ir į viršų ir apačią, kur savo ruožtu projektuojasi centro poliai. Gamtoje tai žvilgsnis į horizontą.

Dievas, Laima, Mara

Vis dėlto Dievo sukurtą pasaulį apibūdina ne tik Mara. Tokia pat svarbi pasaulio sampratoje yra ir Laima. Mara simbolizuoja medžiaginę pasaulio dalį (žmoguje – kūną), o Laima – procesą, ji – žmogaus likimo lėmėja. Laima ir Mara pasaulyje veikia greta (taip pat kaip laikas ir erdvė), bet visuomet – bendrai su Dievu, pagal Dievo duotus įstatymus.

Dievas pasaulio erdvėje užima viršutinę, hierarchiškai reikšmingesnę nei Laima dangaus sferą.

Neduok Dieve, miela Mara,
Merginai mirti skaistybėje;
Merginos Laima graudžiai rauda,
Ant kapelio sėdėdama. *LD 27741*

Kam tie kalnai, kam tie kloniai,
Kam tie žali qžuolėliai?
– Dievui kalnai, Laimai kloniai,
– Bitėms – žali qžuolėliai. *LD 30536*

Dainose dažnai minimi kalnai ir kloniai. Tai – simboliai, reiškiantys viršų ir apačią. Tačiau juos galima paaiškinti ir kaip makrokosmoso bei mikrokosmoso simbolius. Raštuose kalnus ir klonius atitinka ir apskritimo, ir zigzago bei Žalčio ženklo viršutiniai ir apatiniai vingiai. Be to, Žaltys trokšta pavirsti pilnu, į keturias dangaus puses ir laiko apskritime išsiplėtojusiu Laimos kryžiumi.

KALNAS (viršus)

KLONIS (apačia)

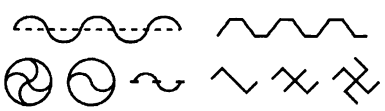

Dievas, Laima ir Mara yra tie, kurie „žino“ būsimų įvykių eigą ir pasaulio išsidėstymą, nes tarpusavyje bendradarbiauja – susitaria.

*Žino **Dievulis**, žino* Laimelė,
Kur saulelė naktį miega;
Jūros vidury, salelėj,
Sausos nendrės galely.
LD 33788,2

Ėjo Laimos pirtelėn
Vienais lino marškinėliais,
***Dievas** žino, miela Mara,*
Aš išeisiu į saulelę.
LD 1092

Dievo, Laimos ir Maros sanglauda būdinga pačių svarbiausių pirminių geometrinių simbolių struktūroms. Tarkim, ir Dievo, ir Laimos, ir Maros kryžiaus ženklai išsivysto iš vieno centro (kryželės) – vidurio. Be to, visada pirmiausia

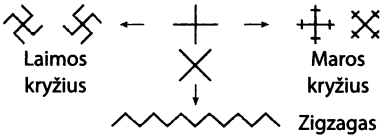

143 pav. *Dievo, Laimos ir Maros ženklai turi bendrą sandaros pradžią – kryžių*

susiformuoja Dievo kryžius. Kryžius (kryželis) yra ir Laimos kryžiaus pagrindas. Laimos kryžius reiškia laiko judėjimą – ciklišką kartojimąsi ir t. t. Kryželis (kryžius) yra ir Maros kryžiaus pagrindas, o Maros kryžius simbolizuoja medžiaginį pasaulį, erdvę, jos pradžios bei pabaigos ribas ir t. t.

Be to, minėtų ženklų sanglaugą rodo ir simbolinis daugiareikšmiškumas, ir šių ženklų bei vaizdų aiškinimai (jei jų nebūtų, gilesnė ir teisingoji tų ženklų esmė nuo mūsų liktų paslėpta). Pavyzdžiui, Laimos kryžiaus forma sutampa ir savo reikšmėmis susijusi su mariškuoju ugnies kryžiumi, taip pat ir su Perkūno kryžiumi – kosminio laiko tėkmės ir makrokosmoso ženklu. Zigzaginė linija simbolizuoja ir mariškąjį vandenį, ir saulės eigą bei laiko bangą, kuri jau yra Laimos žinioje (žr. skyrių „Laiko ir likimo ženklai“).

Dievas, Dievų Dievulis, Dievytis

DIEVAS
Taip pat Dievų Dievulis, Dievytis

Dievų Dievulis
(Dievas yra vienas ir tuo pačiu metu dvejybė – ir dvasia, ir materija).

Dangaus Tėvas

Dvasia. Vyriškasis aktyvusis pradas. Šviesa. Dangus. Raudonasis medelis. Nendrė. Sujungia Dangų su Žeme. Pasaulio ašis.

Viršus. Palapinė. Pastogė. Dangus. Diena. Šviesa. Paukštis pakelia sparnus. Nuoroda aukštyn, energiją atiduoda į apačią. Nendrių tiltas. Dangaus kalnas.

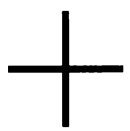

Materija. Moteriškasis pasyvusis pradas. Tamsa. Žemė. Lieptas. Išvysto medžiaginį pasaulį. Lauko pusė.

Žemuma. Duobė. Tamsa. Naktis. Paukštis nusileidžia (Lėlys). Nuoroda žemyn, energiją priima iš viršaus.

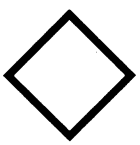

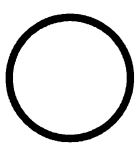

Žemės Motina

Tą žino Dievas, Dangaus Tėvas,
Kaip pareisiu į namus!
Tviska žemė adatėlėm,
Miškų viršūnės liepsnomis.
LD 34163,1

Meldžiu Žemės motinėlės,
Duok nuo kapo man raktelį,
Kad galėčiau atrakinti
Kapą senai motulei.
L tdz III 8268

Padėk, Dieve, Dangaus Tėve,
Aš pradėjau ilgą kelią:
Aukšti kalnai, gilūs kloniai,
Greitas mano žirgelis.
L tdz 21724

Dievulis rašo danguje
Vieną mažą knygelę,
Kam reiks mirti, kam gyventi
Šiame baltam pasauly.
LD 27684,2

Kas tau duos, Lėlio vaike,
Lakštingalą giesmėm pralenkti.
Lėlio vaikas pelkėj gieda,
Lakštingala lauke.
T dz 36414

Aš sumaliau rugių sieką,
Vis neperžegnodama.
Dėk, Dievuli, aukso kryžių
Ant kiekvienos saujelės.
LD 8005,1

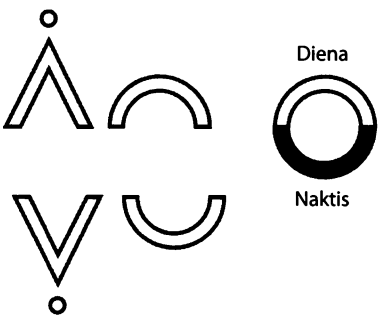

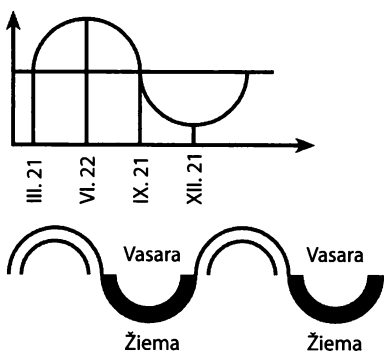

Pirmuose keturiuose vidinio ruožo ženkluose Dievo dvasinė ir medžiaginė pusės išreikštos kaip nedaloma, monolitinė, viena visuma – persiliejanti ir įsiliejanti iš vienos pusės į kitą.

Tą patį matome ir ištisiniame zigzage. Skiriasi tik išsivystymas laike. Tačiau dažniausiai dvasia ir materija, vyriškasis ir moteriškasis, aktyvusis ir pasyvusis pradai, šviesa ir tamsa bei pan., pasauliui vystantis, tampa savarankiškais, priešingais ženklais.

Taip žvelgiant (kai pasaulis vaizduojamas dviem vienodais, bet priešingai pakreiptais ženklais), tarp pačių seniausių ženklų, kurių viduryje yra kryžius, apskritimas, zigzagas, [51] galima pastebėti plačiai žinomą Dangaus ženklą – trikampį smaile į viršų ir tokį pat ženklą – trikampį smaile žemyn. Abu ženklai yra dvi sudedamosios vientiso pasaulio sampratos dalys, tarpusavyje susijusios įvairiais būdais. Šių ženklų populiarus ir, suprantama, logiškas praturtinimas susijęs su Saulės ženklo įtraukimu, nes Saulė juk teikia šviesą, šilumą, užtikrindama gyvybę, suteikia mums galimybę matyti šį Dievo – Maros pasaulį. Tik galima dar pakartoti ir pridurti, kad pats Saulės ėjimas ratu, apimantis viršutinį – **dienos** (šviesos, gyvybės) ir apatinį – **nakties** (tamsos, mirties) lanką, yra minėtų ženklų simbolinio suvokimo pagrindas.

Saulė per parą įveikia tuos du lankus – du žingsnius viename uždarame judėjimo apskritime. Panaši eiga ir Saulės judėjimo ratu dangumi per metus, ją mūsų geografinėje platumoje išreiškia metų laikų ciklišKumas, kurį vaizduoja sinusoidinė funkcija, t. y. vingiuota linija [52, p. 129].

Vientiso erdvėlaikio ženklas

Simbolyje vingiai sudaro dvi bet kokios visumos puses. Jei jos išdėstomos laiko seka, pvz., pirmiausia – diena, tada – naktis, atsiranda laiko ženklas (vingiuota linija, zigzagas, žaltys). Tačiau tuo pat metu jis yra ir erdvės ženklas, nes viršutinioji dalis taip pat yra ir Dangus, o apatinioji – Žemė (žemuma, duobė).

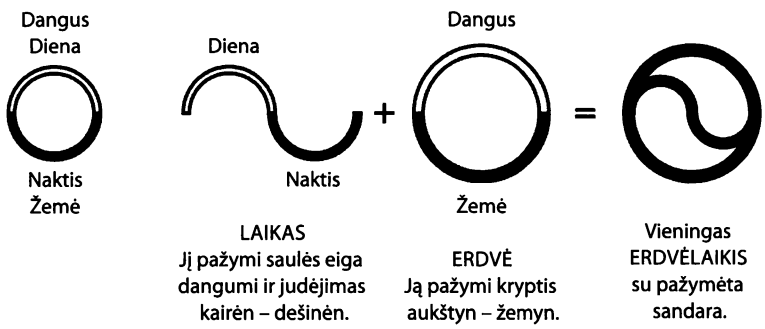

144 pav. *Saulės eiga ir vieningo erdvėlaikio ženklas*

Formuojasi universalus erdvėlaikio ženklas, kur išorinis apskritimas – erdvė, o vidinis zigzagas – laikas ir atvirkščiai, nes judėdamos šios dvi pasaulio pusės nedalomos. Be to, išsivystęs pasaulis ciklišKai kartojasi ir reiškiasi ne tik kaip dvigubai vientisas, bet ir kaip ketveriopas ir t. t.

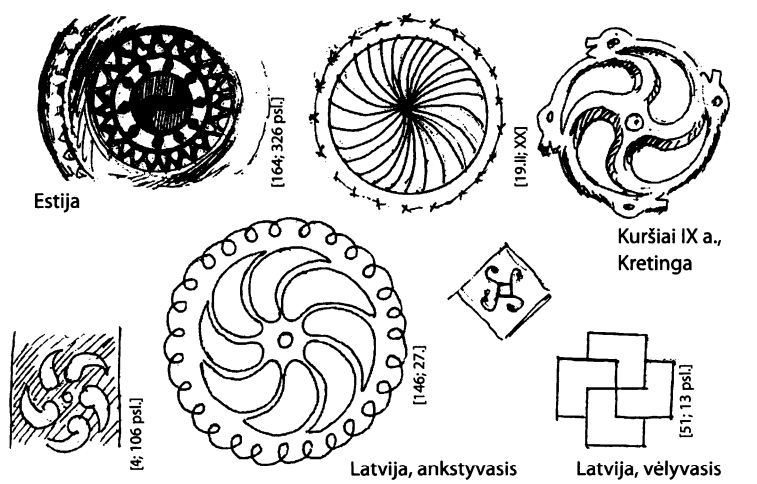

145 pav. *Saulės ženklai pasaulyje*

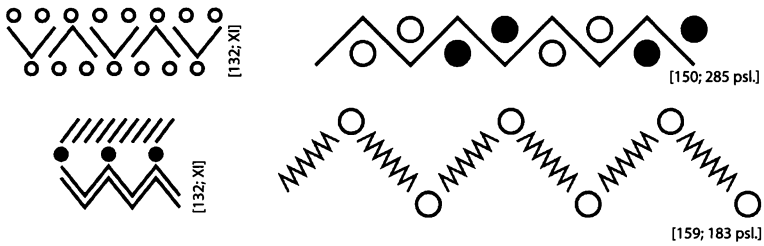

146 pav. *Saulės vieta ženkle ir proceso pobūdis gamtoje*

Kaip universalūs erdvėlaikio ženklai, jie simbolizuoja ir Saulę, ir Pasaulį, ir procesus erdvėje. Taigi, taip pat laiką ir likimą, kuriuos metiniame plane užtikrina Perkūnas ir Laima. Saulės eiga atskleidžia šias sąsajas ir pasaulį kaip visumą. Be to, Saulė ir Saulės ženklas tampa pasaulio centru bei orientyru ir kituose simboliniuose vaizdinguose pasaulio ženklų dariniuose, rodo procesų etapus, laiką ir vietą erdvėje.

Dienos šviesos (dangaus) ir nakties tamsos (žemumos) ženklai

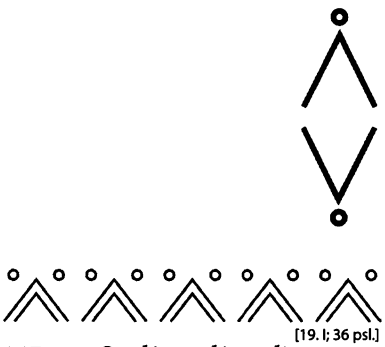

147 pav. *Saulės padėtys dieną*

Dienos šviesos (dangaus) ženklas ir nakties tamsos (klonio, žemumos) ženklas. Saulės ženklo padėtis – viršuje ar apačioje – rodo dienos ar nakties dangų ir jų reikšmių pokyčius. Todėl trikampio (stogelio) su apskritimuku (arba apskritimukais) viršūnėje negalima nuolat aiškinti kaip „prieglobsčio“, „spindinčio dienos dangaus“ ir pan. Keičiantis trikampio viršūnės ir apskritimuko padėčiai į priešingą pusę, keičiasi simbolika. Dabar ji tampa taip pat „apačia, duobė, tamsa, naktis“. Tokio tipo ženkluose ir kompozicijose matome įvairiai suvoktus ir pavaizduotus Saulės eigos ir su ja susijusių procesų simbolinius vaizdavimus ir vienu metu egzistuojančius pasaulio sandaros modelius.

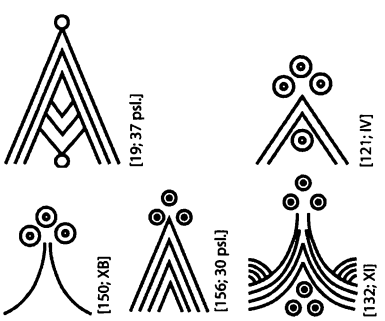

148 pav. *Dangaus ženklai su įvairiu Saulės apskritimukų skaičiumi ir padėtimi*

Pavyzdžiui, šiuose ženkluose (žr. 147 pav.) matome tai, kas vyksta dieną, suprask: viena Saulė pakyla iki aukščiausios dangaus smailės, o tada virsta antra Saule, kuri rieda žemyn. Ir taip dienų dienas. Kituose ženkluose (žr. 148 pav.) matome net tris Saules, o ir dangaus pastogė sudaryta ne iš vienos linijos, bet iš kelių, lyg parodant, kad dangus nėra kažkas vienas, jį sudaro daugybė sluoksnių, be to, dar nepaprastai susiliečia su žeme, o kartais tiesiog nepastebimai išauga iš žemės.

Kuo esame atidesni, tuo detaliau gebame suvokti pasaulį ir įvertinti tai, kas vyksta. Reikia pasakyti, kad šiuo požiūriu ženklai teikia labai aiškių įrodymų. Trečioji Saulė – tai Saulė,

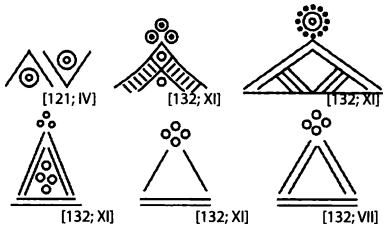

149 pav. *Saulės apskritimukų išdėstymas parodo šio ir ano pasaulio suvokimą*

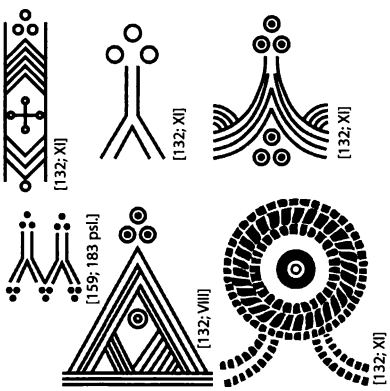

150 pav. *Ženkluose išreikštas šviesos garbinimas (dievinimas)*

stovinti vietoje, paties aukščiausio pasaulio kalno viršūnėje, ir tai yra pats vasaros vidurys, pats šviesiausias metuose, o žmogui – pats džiaugsmingiausias momentas. Tai – metų kulminacijos ženklas, todėl pasirodo ir keturios Saulės, simbolizuojančios visą veiklos ciklą (keturis metų laikus) ištisus metus. Kartais ketvirtoji Saulė būna po dangaus stogu – tamsoje, apačioje, kartais, išreikšdamos metų visumą (keturių metų laikų ir keturių dangaus šalių vienybę), visos keturios Saulės būna trikampio smaigalio viršūnėje. Kai kada ženkluose būna dar daugiau Saulių, o kuri nors iš jų – uždaryta iš visų pusių, tarsi po žeme, visai kaip kokia nors Vėlių saulė arba anas pasaulis.

Pastebėta, kad ženkluose ir jų variantuose (žr. X–XIII a. kuršių, latgalių, lybių senovinius bronzos daiktus) diena ir Saulė vaizduojama **dažniau** nei naktis. Šis faktas, reikia manyti, tiesiogiai susijęs su sąmoningu šviesos vertinimu, giliu **šviesos** reikšmės suvokimu, sąmoningu šviesos ir su ja susijusiu **vaisingumo** kultu.

Greta yra ir ženklų, primenančių pasaulio sandaros ir procesų simetriją, kuri rodo to paties ženklo – trikampio, stogelio – simbolinių reikšmių dvejopumą, kintant jo išsidėstymo bei smaigalio kryptims.

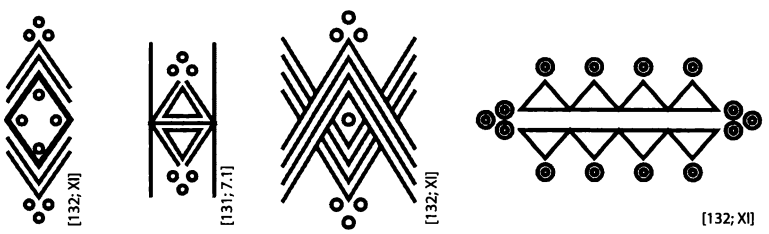

151 pav. *Ženkluose išreikšta pasaulio sandaros ir procesų simetrija*

Jono ženklas

Iš dienos dangaus ženklo išauga Jono ženklas, trikampiui ar stogeliui pamažu stiebiantis aukštyn, kol jo viršūnei priauga viena ar dvi statmenos linijos – Jono vartų stulpai, ant pasaulio kalno viršūnės iškeliantys Saulės apskritimukus.

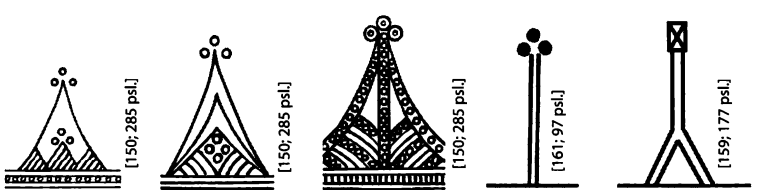

152 pav. *Iš dienos dangaus ženklo išauga Jono ženklas*

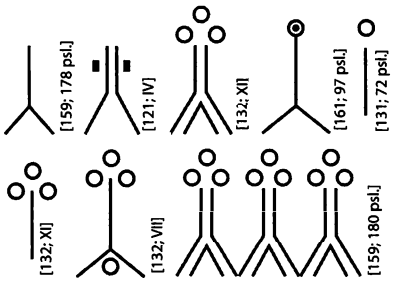

153 pav. *Įvairūs Jono ženklai*

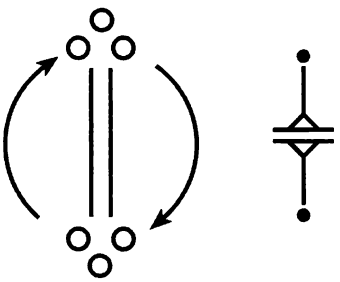

154 pav. *Saulės kelias iš apačios ir tamsos į šviesą Jono ženkle*

Pradinė simbolinė Jono ženklo reikšmė labai panaši į dienos dangaus reikšmę. Šį panašumą rodo Saulės apskritimukai, tačiau yra ir esminių skirtumų.

Pati paprasčiausia Jono ženklo forma – tai vertikali linija, kurią papildo apskritimukai – Saulės. Tai – vyriškos jėgos, aktyvumo ir vaisingumo ženklas, gamtoje besireiškiantis kaip pats vasaros vidurys, kai Saulė į dangų pakyla aukščiausiai, visi gyvi sutvėrimai ir pasaulis aktyviausiai vystosi ir kyla. Įvairiais būdais ta cikliška gamtos egzistavimo kulminacija vaizduojama dainose ir Jono personažui gimininguose kai kurių kitų pasaulio kultūrų mituose. Pavyzdžiui, indai „patį žodį Jana verčia kaip kelias, metų pusę iki Jonų vadina „Devayana", t. y. Dievų keliu, o antrąją pusę – „Pytryjana" – protėvių keliu" (Ji. Bynė) [134, p. 7]. Panašiai Jono ženkle viena Saulė pakyla į pasaulio kalną, įveikia kelią aukštyn, į šviesą – į Dievą, o antroji Saulė ritasi žemyn, į tamsą, kad „pakiltų" į Vėlių kalną.

Pats Jonas dainose vadinamas Dievo sūnumi.

Oi, Joneli, Dievo sūnau,
Tavo plati kepurėlė!
Visas platus pasaulėlis
Po tavąja kepurėle. *LD 32909*

Jono mitas ir ženklas

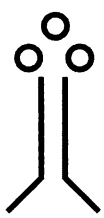

Pagrindinė Jono ženklo forma simbolizuoja gamtos procesuose įžvelgiamus ir iš jų išplaukiančius pačius svarbiausius Jono mito įvykius:

Jonui pažadėtos nuotakos – Saulės dukros – laukimą ir vedybas (ženkle tai – aukštyn kylanti Saulė);

Saulės dukros dingimą, mirtį pačioje Jonų nakties juodumoje ir ieškojimą, kurio metu dingsta ir pats Jonas – viršutinė Saulė;

Saulės dukros radimą, bet jau Petro dalyje ir atidavimą Petrui, ką čia simbolizuoja žemyn riedanti Saulė.

Tai ir yra Jono vartai – laiko vartai, kurie ženkle vaizduojami kaip dvi aukštyn kylančios lygiagrečios linijos. Jono vartai yra pačiame metų viduryje – tarp Saulės ir šviesos aukštyn vedančio kelio ir Saulės bei šviesos žemyn vedančio kelio. Ženklas rodo ribą tarp šių dviejų laiko tarpsnių ir Saulės bei šviesos judėjimo krypčių. Riba yra tarsi neutralus tarpinis ruožas, kuriame Saulės judėjimas sustoja: ji nebeina nei aukštyn, nei žemyn. Riba yra

ir kaip tamsos bedugnė – tuštuma, kur šviesa vėl dingsta ir gali žūti, jei nepadėsime jos rasti. Gamtoje tai – pats tamsiausias Joninių nakties momentas, kai reikia eiti ieškoti pradingusios šviesos – pažadėtosios Jonui nuotakos. Tai metas, kai žmonės ritualiniais laužais padeda nenutrūkti šviesos judėjimui, dainuodami perlinguoja per tamsos bedugnę. Todėl laužai turi degti ligi pirmosios kito ryto šviesos, o „lyguot" (linguoti) reikia ligi pat Petro (Perkūno dienos).

Per Jonines visa gamta yra labai aktyvi, todėl tamsos bedugnės metu, pro tuštumas kildamos iš apačios, suaktyvėja įvairios piktžolės, raganos, piktosios dvasios, rupūžės ir Vėlių motinos (mirties) galios. Jonas kovoja su šiomis jėgomis, pakeičia ir apvalo savo aplinką: raitas apjoja javų laukus ir pievas, kad jie būtų švarūs ir derlingi, kad burtininkai neužburtų, kad pavyduoliai nenužiūrėtų.

Štai kaip pavyzdys nedidelė ištrauka (pagal įvykių seką) iš Jekabo Bynės surinktų dainų apie Joną, kuriose vaizduojamos Saulės dukters ir Dievo sūnaus vestuvės, jaunosios žmonos dingimas, radimas ir pažadėjimas kitam (šios dainos su J. Bynės paaiškinimais bei pastabomis 1990 m. paskelbtos „Dievturu vēstneša" 4 numeryje, manoma, jog tai – pirmoji laida) [134, p. 10].

Saulės dukra maudėsi
Sraunios upelės vingyje,
Dievo sūnus dairėsi
Auksiniame karklų krūmelyje.
LD 33974

Šok, Joneli, kur šokdamas,
Įšok galvijų diendaržin,
Mindyk rupūžes, mindyk raganas,
Apvalyk man diendaržį.
LD 32483

Dievo sūnus, Saulės dukra
Per Dauguvą rankas tiesė.
Vos tie aukso žiedeliai
Nesubiro Dauguvon.
LD 33757

Jonelio numirė žmona
Pačiam Jonų vakare.
Jonelis žmoną apraudojo
Ant mūrelio klūpodamas.
LD 32996

Dievo sūnus, Saulės dukra
Saulės kalne vestuves šventė,
Mėnesėlis skubėdamas
Jiems sumainė aukso žiedus.
LD 33763,1

Jonelis rėkė, Jonelis šaukė,
Jonelio žmona prapuolė,
Nerėk gailiai, nešauk labai,
Kaip nors mes ją surasim!
LD 33005

Imk, Joneli, ***juodą žirgą***
Apjok *mano laukelius,*
Kad burtininkai nenuburtų,
Kad pavyduoliai nenužiūrėtų.
LD 32485

Visą naktį Jonelis jojo,
Savo žmonos ***ieškodamas;***
Jonelio žmona prapuolė
Papartėlių krūmely.
LD 33020

Oi, Joneli, Dievo sūnau,
Apjoki *mano rugių lauką,*
Išmindyk *smilgas, išmindyk lokius,*
Teauga švarūs mano rugiai.
[134, p. 11]

Sakė, ***Jonelis pradingo,***
Mes Jonelį radome,
Mes Jonelį ***radome,***
Papartėlių krūmely.
LD 32964

Joneliui žmona ***pradingo,***
Jonų naktį džiūgaujant;
Petrų dieną ją suradom
Papartėlių krūmely.
LD 32984

Jonui vartus mes uždarėm
Petrui – atidarėm,
Jonui žmoną atvedėm,
Petrui pažadėjom.
T dz 54088

Joneliui žmona ***išnyko***
Pačiam Jonų ***vakare,***
Petrų dieną atsirado
Po paparčių lapeliais.
LD 32984,3

Joneliui žmoną vežiau
Pačiam Jonų vakare.
Petrui ją pažadėjom,
Iki kito rudenėlio.
LD 33046

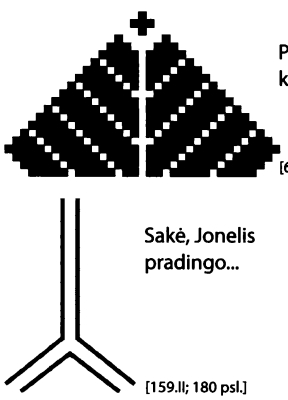

Grįžtant vėl prie ženklų, reikia pasakyti, kad nesunku rasti analogų dar kelioms kitoms šiose Dainose minėtoms situacijoms.

Dainose minėtus įvykius atskleidžia Jono ženklo pagrindinės formos sandara ir simbolinė esmė. Ir Jono ženklo turtinimas paparčiais arba plikų stulpų be Saulės viršūnėje vaizdais tarsi įsilieja į atskirus šio mito epizodus.

Tarp J. Bynės atrinktų dainų yra ir tokių, kuriose, kaip teigia autorius, įžvelgiamas kažkokios dar senesnės sakmės atspindys. Toks pat šios sakmės atspindys pastebimas ir daugelyje tokių Jono ženklų, kurie nedaug skiriasi nuo vadinamosios pagrindinės formos, bet kurie vis dėlto negali būti laikomi atsitiktiniais (patys ženklai bus nagrinėjami truputį vėliau). Toje sakmėje Jonas yra Dievo ir Maros sūnus.

*Kas tasai toks didis **lašas***
To kelelio pakraštėly?
Lašas turi trejus vartus,
Visi treji – sidabriniai.

*Pro vienus **Dievas** įvažiavo,*
*Pro antrus mieloji **Mara,***
*Pro trečius **Jonelis** važiavo,*
Dviem geltonais žirgeliais.
LD 32614

Kartu su Jonu yra ir nuotaka. Tačiau iš pradžių ji – dangaus šviesa, kuri kaip plati kepurė apkloja visą pasaulį, o vėliau ji virsta Mara. Jonas įsimylėjo savo motiną, tiksliau, jos išraišką – žemės grožį ir pasaulį.

Oi, Joneli, viens atėjai
Ar su savo nuotaka?
Kartu veduosi nuotaką,
*Kuri **kepurę** paslėpė.*
LD 33019

*O Jonelio **gražesnė žmona***
Už visas žmoneles:
Mezginiuota, pasipuošus
Visais žemės žiedynėliais.
LD 33001

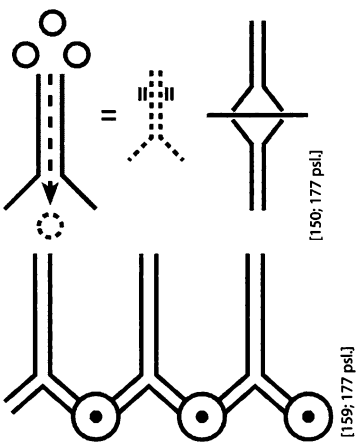

Nuostabūs Jono žmonos apdarai, ant krūtinės didelė segė – Saulė, kuri vakare pradingsta, o ryte vėl atsiranda. Kaip pabrėžė J. Bynė, neatsitiktinai nepradingsta Jono žmona, pradingsta tik jos segė [134, p. 14].

Jono žmonos didelė segė
Pradingsta Jono vakare:
Nusileidžia Saulė beieškant,
Pateka Saulė suradus. *LD 32978*

Saulė – tai segė prie moteriškojo pasaulio (Maros) krūtinės. Taip ir atsitinka Jonų naktį: Saulė pradingsta nuo Jonų vartų stulpo ir nuo Jonų vartų nukrinta žemyn – į tuštumą ir tamsą. Per tą laiką Mara nenustoja vykdyti savo pareigos – saugoti nuo pavyduolių, kirsti ir mušti, apjuosti apsaugančia auksine juosta.

Neleisk pavyduolių, miela Mara,
Jono motinos diendaržin,
Kirsk kardeliu geležiniu,
Mušk variniu virduliuku!
LD 33484

Kas apjuosė aukso juostą
Aplink mano rugių lauką?
Miela Mara apjuosė,
Jonų naktį vaikščiodama.
LD 32547

Jonui ir Marai, tai yra pasauliui gimsta stebuklingi vaikai. Gimsta dvi dukterys – Saulė ir Mėnulis. Tos mergaitės jau kitą dieną eina piemenauti. (Taip paskutines to mito dainas aiškina J. Bynė.) [134, p. 15]

Joneliui dukra gimė
Pačiam Jonų vakare.
Jau iš ryto ganyti ėjo
Apsiavus kojeles.
LD 32991,1

*Jonelis turėjo **dvi dukreles,***
*Viena **didelė,** antra maža;*
*Didžioji **neša aukso vainiką,***
*Mažoji **smulkaus sidabrėlio.***
LD 32992,2

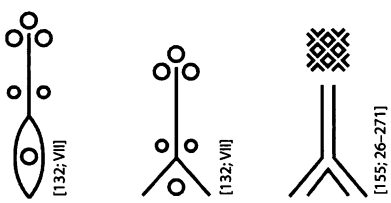

155 pav. *Jono ženklai, susiję su pačiais seniausiais Jono sakmės personažais, o taip pat su Jono persikūnijimu (auka) ir astronomine semantika*

Tam aiškinimui visapusiškai galima pritarti. Bent jau tarp Jono ženklų iš tiesų randama ir tokių, kur ką tik minėtas mitinis siužetas turi atitikmenį šių ženklų simbolikoje bei sandaroje.

Kairiajame ženkle matomas laivas (taip pat gimda) – gana stabilus mariškojo pasaulio ženklas. Čia jis glaudžiai susijęs su vertikalia linija, kaip vyriškos jėgos ženklu – Jonu. Apskritimukas laivelyje yra ne tik nakties Saulė, jos nugrimzdimas į požemį, kaip tai pabrėžiama viduriniajame ženkle, bet ir Dievo sūnaus – Jono – seksualinis susiliejimas ir vieningumas su mariškuoju pasauliu. Kitaip, nei Jono ženklo pagrindinės formos viduriniojoje dalyje, pasirodo du papildomi apskritimukai – tai Jono „dvi dukrelės“, kurios pagal dainų simboliką yra Saulė ir Mėnulis. Daug aiškiau tos „dvi dukrelės“ įžvelgiamos trečiojo Jono ženklo viršūnėje, kur apskritime išsidėstę Saulės ir Mėnulio – iš Dievo sūnaus Jono ir Maros (arba mariškojo pasaulio) meilės gimusių stebuklingų vaikų – simboliai.

Šie Jono ženklai pabrėžia ne tik Jono personaže jaučiamą šviesos, seksualinio susiliejimo ir vaisingumo simboliką. Čia įžvelgiamas pirminis indų mitų apie Ganešą motyvo šaltinis. Už tai, kad įsimylėjo savo motiną, Ganešas neteko galvos. Pagrindinė Jono ženklo forma kelia minčių ir apie kitas gimiringumo [134, p. 9] bei aiškinimų galimybes. Pavyzdžiui, J. Kursytė Jono atėjimą, visą jo gyvybės jėgos ir kūrybinės potencijos atidavimą žmonėms ir, šventėms baigiantis, išėjimą (mirimą) aiškina kaip pasiaukojimą žmonių labui [137, p. 172]. Jonas suteikė palaiminimą žmonėms, gyvuliams, augalų karalystei. Jono žūtis – auka, kad jis,

panašiai kaip skandinavų Baldro auka, „lieptų Saulei šviesti, medžiams augti, pasėliams sudygti, taip pat kad apsaugotų žmones ir gyvūnus nuo fėjų, trolių, raganų ir burtininkų“ [137, p. 175].

Praėjusio šimtmečio antrojoje pusėje, remiantis astronominiais skaičiavimais, buvo iškelta hipotezė, kad mitologinis Jonas – tai personifikuota nejudamoji žvaigždė Sirijus arba vadinamasis vasaros trikampis – Gulbės, Aro ir Lyros žvaigždynai – arba taip pat Orionas (žr. J. Klėtnieko ir V. Gravyčio straipsnius laikraštyje „Literatūra ir menas“ praeito šimtmečio 80-ųjų metų viduryje). Šią hipotezę patvirtina ir mūsų protėvių šventvietės su ypatingų akmenų rietuvėmis apribotomis dangaus skliauto apžvalgos aikštelėmis [14.II, p. 184], taip pat keletas dainų. Ir keli ženklai, kuriuos jau nagrinėjome kaip priklausančius seniausiems Jono mito klodams, tokį aiškinimą patvirtina.

Trys apskritimukai stulpo viršūnėje – Jonų diena, kuri nustatoma pagal Saulę. Tai ir vadinamojo Vasaros trikampio – Gulbės, Aro ir Lyros žvaigždyno, ypač tų ryškiausių žvaigždžių pakilimas, priartėjimas prie zenito vidurnaktį, vasaros saulėgrįžos metu, per Jonus (pagal J. Klėtnieką). Du apskritimukai ženklo viduryje – „pusiau ore“ – yra Oriono žvaigždės, kurios kyla aukštyn, tačiau tik iki tam tikro aukščio. (Pagal Orioną nustatydavo tikrąjį šieno pjovimo laiką ir latviai, ir lietuviai, o jo pasirodymas prieš saulės tekėjimą prieš 3000 metų kasmet pažymėdavo vasaros saulėgrįžą (pagal V. Gravytį). Kitame variante tie patys apskritimukai galėtų būti žvaigždė Altairas, kuri žiemos saulėgrįžos metu ilgosiomis naktimis nebuvo matoma, bet pasirodydavo trumpam dangaus skliauto pakraštyje du kartus – po saulės laidos ir prieš saulei patekant.

Norėtųsi paklausti: koks žiemos saulėgrįžos ryšys su Joninėmis? Iš esmės tie du laikotarpiai susiję su Jono keliu ir ženkle jie sujungti. Kasmetinis Jono atėjimas ir atgimimas prasideda nuo apačios ir tamsos meto, kurį šiuose ženkluose simbolizuoja apskritimukas vėlių laive (taip pat ir gimdoje) arba apskritimukas su stogeliu, kas ženklo struktūroje reiškia Saulę pačiame žemiausiame jos taške. Manoma, kad tiek Saulės padėties stebėjimas dieną, tiek žvaigždžių stebėjimas naktį senovėje tikriausiai vykdavo tarsi lygiagrečiai

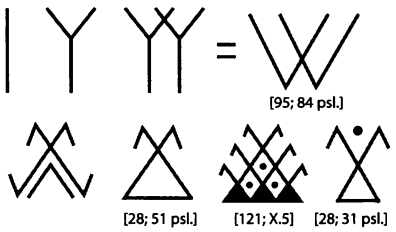

156 pav. *Jumio ženklo raida ir sąsajos su Jono ir dangaus ženklais*

ir susiliedavo į vieną bendrą laiko padėties nustatymą, ir į vientisą mitinį Jono paveikslą. Tai, kaip visai įmanomą galimybę, liudija ir šie ženklai.

Paprasčiausioje Jono ženklo formoje yra vaisingumo ciklo ženklo – Jumio – užuomazga, bet pats Jumis, kaip vaisingumo dievybė, iš pradžių suvoktas kaip glaudžiai susijęs su prieš tai nagrinėtu dienos dangaus ir šviesos ženklu – stogeliu arba trikampiu su smaile, nukreipta į viršų.

Jumis – ir vaisingumo, palaimos ženklas

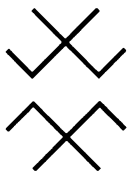

Pradinės **Jumio ženklo** formos išsirutuliojimas iš Jono ženklo simbolizuoja Jono žuvimą, mirtį, kad atsirastų Jumis, kuris tęsia Jono dienos mitą. Jumis – tai vaisingumo ženklas, vystosi pagal indoeuropiečiams bendrą dvynių principą, įsiterpiantį į Jonus. Todėl pats Jumis yra ne tik dvynių principo ženklas – dvi varpos ant vieno stiebo, du riešutukai ant vieno kotelio ir pan.: Jumis pats per visą vaisingumo ciklą auga ir stiebiasi dviem kryptimis – aukštyn ir žemyn.

Formuojasi nenutrūkstamas ciklinškas judėjimas. Abi kryptis sieja bendra užuomazga ir sanglauda su įstrižojo kryžiaus ženklu.

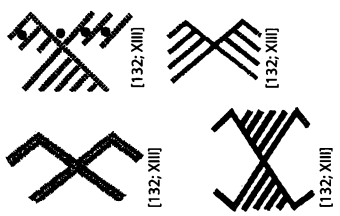

157 pav. *Jumio ženklo pradžia nuo kryžiaus ir plėtojimas*

Štai taip formuojasi Jumio ženklas, kurį matome ne tik senoviniuose archeologiniuose papuošaluose ir audiniuose, bet ir ant daugelio šiandien statomų namų stogų kraigų. Jumio ženklas – visai toks pat, kokie matomi ant senovinių etnografinių statinių, kurių stogų galuose įkomponuoti įstrižųjų kryžių ženklai – ženklai sergėtojai, iš kurių išauga Jumis – vaisingumo ir palaimos nešėjas. Kartais įstrižojo kryžiaus galuose matomi du žirgeliai, ožio ragai, du gaidžiai arba Mėnulio ženklas.

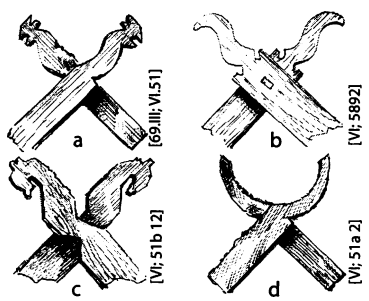

158 pav. *Įstrižojo kryžiaus galuose: a – žirgeliai, b – ožio ragai, c – stogų gaidžiai, d – Mėnulio ženklas*

Šių ženklų reikšmės panašios ir jie įvairiose formose taip pat susiję su Dievu, Jonu ir Jumiu – su šviesa, vaisingumo jėga ir palaima.

*Aš sumesiu **Jonų** žoles*
Jono tėvo laukelin:
Augink, Dieve, dvi varpas
Vieno stiebo galely.
LT dz 15283

Ai, Dievuli, ai, Jonyti,
Apjok mano javų lauką
Lai augs rugiai, lai augs miežiai,
Lai augs visi javai.
LT dz 2076,1

Skirtingų javų laukai subręsta pamažu, ir kiekvienam yra savas Jumis: vienam lauke jie dar nenuimti, kito lauko javai – jau po stogu.

Miežių Jumis šūktelėjo
Ant kalnelio stovėdamas:
Jis pamatė avižų Jumį
Po stogu linguojantį.
LT dz 2667

Rugių Jumis šūkavo
Jaujos kluono gilumoj;
Miežių Jumis jam atsakė
Javų lauko pakrašty.
LT dz 2668,3

Tos skirtingos padėtys kartais vaizduojamos viename bendrame Jumio ženkle. Raštuose Jumio ženklas išsikeroja į daugybę ženklų, lygiai kaip ir gamtoje viskas veši ir keroja.

Tačiau kai šis procesas pasiekia brandą, pastebimas judėjimas priešinga kryptimi. Subrendusios varpos nulinksta žemyn, medžiai rudenį numeta lapus, jie susiraukšlėja. Taip ir žmogus į amžiaus pabaigą sukumpsta, suniūra, kol virsta vėle. Reikia pridurti, kad nors Jumis paprastai siejamas tik su laukų derlingumu, jis susijęs ir su žmogumi.

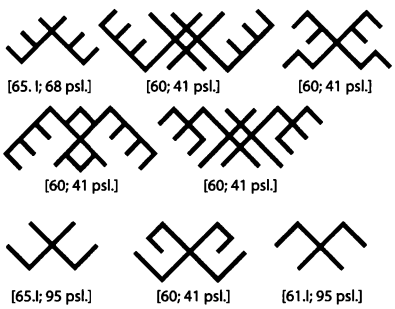

159 pav. *Jumio ženklas keroja ir į viršų, ir žemyn*

Jumi, Jumi, varpa auga,
Jumyje nauji žmogeliai;
Šokinės mano žirgeliai,
Kai važiuosiu į piršlius. *LD 28537*

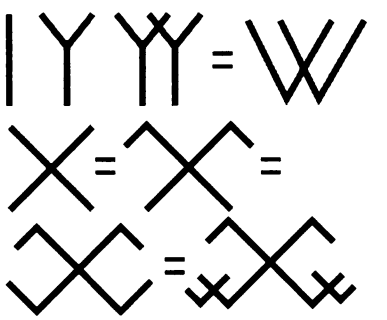

Taigi Jumis yra ir gyvybės paslapties ženklas, kuris jungia moteriškojo ir vyriškojo prado (nauji žmogeliukai) simboliką. Ženkle jam atstovauja pora arba dvyniai, reiškiantys simetriją. Ženklų sandaros ir raidos požiūriu Jumis yra Vienas, kuris vystosi ir skaidosi, dauginasi iš dviejų ir didėja dviem poromis ir t. t.

Kartais skaidymasis gali būti dar gausesnis ir gali tapti tobulybe, kurią dainose nusako simbolinis skaičius „devyni“.

Aš radau rugių Jumį
Su devyniom varpelėm,
Šiais metais atjos bernužėlis
Devyniais žirgeliais. *LT dz 2619*

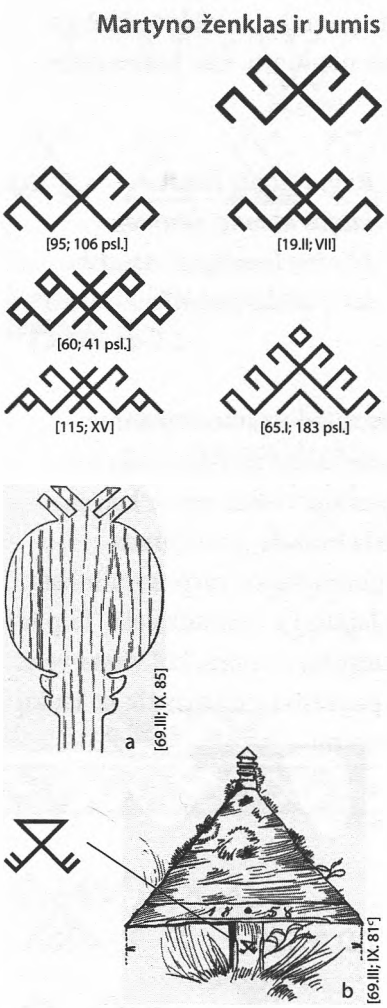

160 pav. *Kapų ženklai su Jumio simbolika: a – Perkuonės kapinėse, b – Dundagos valsčiaus Mazirbės kapinėse*

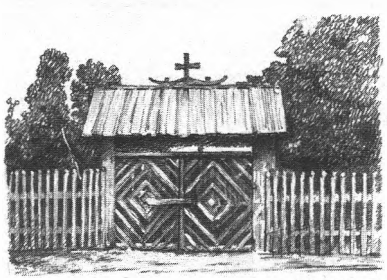

[69.III; VIII. 71]

Kapinių vartai. Bartos valsčius. Pabrėžta simetrija ir judėjimo užbaigtumas

Martyno ženklas simbolizuoja vaisingumo ciklo pabaigą. Šis ženklas susidaro, kai Jumio ženklo šakos susipina arba susijungia į veiksmų pilną apskritimą. Apskritimai – tai į rudenį nueinančios Saulės simboliai. Martynas (žiūrint pagal tai, kokius personažus jungia ženklai) tarsi pririša Saulę, tempia ją žemyn, į tamsą.

Martyno ženklas mums primena dvejopą vaisingumo ciklo pobūdį, besireiškiantį laikui bėgant. Kiekvieną aukštyn kylantį procesą pamažu keičia priešingas, žemyn nukreiptas procesas. Kiekvienam aukštyn kylančiam Jumiui pilno raidos ciklo pabaigoje priešais pasirodo žemyn einantis Jumis. Raštuose tai išreiškiama geometrinių ženklų sandaros arba išsidėstymo simetrija.

Tokios simetrijos pavyzdžiu galima laikyti ir Jumio ženklo buvimą senovinių statinių stogų galuose ir tokio pat ženklo išdėstymą (tik priešinga kryptimi) – kapuose Dundagos valsčiaus Mazirbės kapinėse 1858 m. Stogo gale ženklas dedamas ant trikampio viršūnės – jis užtikrina derlingumą, palaimą, gyvybės kilimą aukštyn. Ženkle kapuose – viskas priešingai: trikampio viršūnė nukreipta į apačią, žemyn, į tamsą, į vėlių pasaulį. Jumis apvainikuoja šią proceso kryptį, atsiskleisdamas kaip iracionalios ir ardančios jėgos simbolis. Jumis miršta, kad po tamsos ir požemio pasaulyje praleisto laiko vėl prisikeltų (žr. atlenktų šakų kryptį, kuri rodo aukštyn) kaip paslaptingas grūdų sudygimas pavasarį, kaip žmogaus dvasinis ir fizinis atsinaujinimas arba atgimimas palikuonyse.

Simetriją matome kiekviename žingsnyje. Tai – vienas iš pagrindinių latvių raštų sistemos principų, atskleidžiančių gamtos simetrijos dėsnių išraiškas laike ir erdvėje, kur visi procesai, pereidami nustatytą vystymosi ciklą, grįžta į savo pradžią.

Kosmosas kvėpuoja – jis plečiasi ir atslūgsta. Susiformuoja šviesos ir tamsos pulsavimas – gyvybės ir mirties kaitos RITMAS – numatoma veiksmų seka. Apie tai išsamiau – kitame skyriuje.

LAIKO IR LEMTIES ŽENKLAI

Šie ženklai formuojasi kaip kosminių procesų simetrijon įtrauktų jėgų sąveikos reiškėjai ir jų įvairių judėjimų visumos saugotojai. Pirmoji šių ženklų reikšmė – išreikšti ritmą, didžiąją Tėkmę (riedėjimą), ciklinę visų procesų seką.

Laiko ir lemties ženklai – vieni sunkiausiai suprantamų ir abstrakčiausių raštų ženklų. Gal todėl, kad tiek laikas, tiek likimas mūsų sąmonėje – sunkiai suvokiami realiosios esaties fenomenai. Tačiau niekas nenuginčys jų egzistavimo, įtakos ir reikšmės žmogaus gyvenimui. Laiko mes nematome, tačiau jaučiame per judėjimą, kuris reiškiasi erdvėje. Jei nebūtų laiko, nebūtų ir judėjimo, nebūtų ir pačios erdvės, nes ji negalėtų susidaryti.

Laikas ir likimas reiškiasi per įvykius. „Įvykis – tai kažkas, kas vyksta nustatytame erdvės taške ir nustatytu laiku“ [90, p. 32].

Laiko ir likimo ženklai mums rodo įvykius, įtrauktų jėgų santykius, būtinų ciklišku kartojimųsi kryptis bei seką. Jie taip pat rodo, kad iš esmės yra ciklišku procesų ženklai, nors trumpesnėje erdvės ir laiko atkarpoje šie procesai suvokiami labai supaprastinti – kaip linijinių judesių ritmai, pulsavimas arba kokia kita raida.

Prie svarbiausių šio tipo ženklų priskiriamos įvairios eglutės, spygliukai, šluotelės ir žagarai, įvairūs ugniniai kryžiai, kurie žinomi ir kaip Perkūno kryžiai, Laimos kryžiai. O šiems ženklams priklauso jau mums pažįstami ženklai, iš kurių ir susiformuoja minėti naujieji ženklai.

Spygliukai

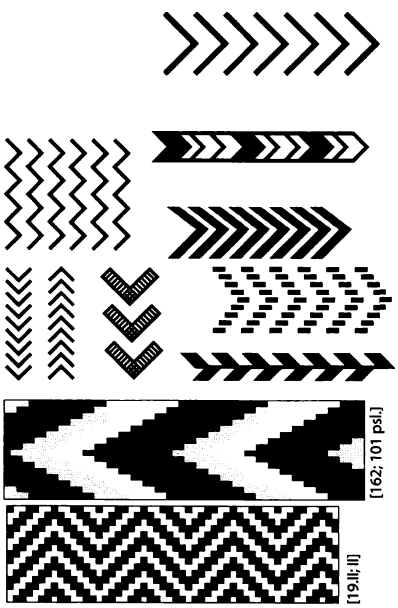

161 pav. *Spygliukų elementai įvairiose grupėse*

Spygliukai – pats paprasčiausias laiko raštų ženklas. Jo pavadinimas kilo iš ženklo panašumo į eglės šakelę, ir grafinė jo išraiška panaši.

Šio ženklo elementai kartais vadinami sparneliais, kurie pabrėžia vėlių kultą (E. Brastinis), taip pat kabliukais ir pan.

Spygliukus sudaro tolygi viena kryptimi nukreiptų kabliukų eilė. Geometrinių raštų sistemose tai yra tam tikros visumos puselės (trikampis iš kvadrato, puslankis iš apskritimo ir pan.). Svarbiausia, kad puselės būtų išdėstytos lygiais ritmiškais tarpais. Spygliukai gali sudaryti ir atskirų elementų grupes, suformuodami jau sudėtingesnį ritmą didesniuose plotuose.

Dar spygliukai gali būti išreikšti kaip pakaitomis dedami žingsniai: kairysis, dešinysis, kairysis, dešinysis ir t. t. Ženklo elementai yra tarsi tokių žingsnių pėdsakas. Eglutė raštuose yra ir amžiaus simbolis [60, p. 36], todėl eglutė kaip ženklas neturi nei nustatyto ilgio, nei nustatyto elementų skaičiaus, lygiai kaip ir žmogaus amžius gali nutrūkti tiek gyvenimo pradžioje, tiek žiloje senatvėje, taip ir šis ženklas gali būti visai trumpas, bet gali tęstis iki begalybės, kaip ir laiko tėkmė, kaip ir spygliukų ritmas. Eglutė kaip ženklas priklauso Laimai, nes ritmas yra pirmasis Laimos požymis ir patvirtina tvarkingai išdėstytą, ciklišką organizuotą laiko tėkmės bei įvykių seką. Laima yra visų vykstančių pasaulyje reikalų, visų įvykių, vyksmo sekos ar eiliškumo pradininkė. Ji sukuria su žmogaus gyvenimu susijusių jėgų **darną** pasaulyje, suformuodama tai, ką mes vadiname Laimos įstatymu – likimą.

Didi eilė susėdusių
Didingų, išvaizdžių.
Kur, motule, aš sėdėsiu,
Aš tokia neišvaizdi?
Sėsk, dukrele, į eilutę,
Pačiame eilės gale,
Ateis Laimelė, ims iš galo,
Ne nuo vidurio rinkdama.

LD 14692

Dievuli, tavo patarimas,
Laimute, tavo paliepimas!
Mergele buvau, žmona tapau,
Iš žmonelės – motinėlė.

LD 1235

Laima rodo kelią, nurodo įvykių kryptį, yra kaip šviesa, kuria reikia vadovautis, iš jos mokytis, žengiant į savarankišką gyvenimą.

Eik, Laimute, tu pirmoji,
Aš tavo šešėlyje,
Jauna buvau, nemokėjau
Bernužėlį pašokdinti.

Eik, Laimute, tu pirmoji,
Aš tavo pėdelėmis!
Kur kabinsi tu lopšelį,
Ten aš savo vainikėlį.

LD dz 23679 *T dz 54801*

Uždek, Laime, vaško žvakę,
Eik pirmoji į pirkią,
Kad kojelės neįkelčiau
Ašarų balutėn. *LT dz 18813*

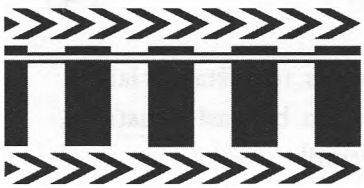

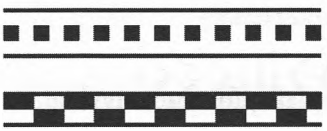

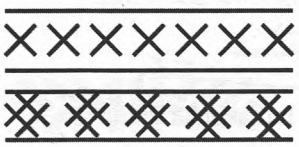

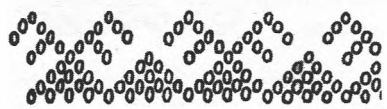

[144; XV]

[69.II; XXVIII. 278]

Spygliukai – tarsi Laimos įmintos pėdelės, į kurias pataikiusio žmogaus gyvenimas taptų lengvesnis – laimingesnis. Spygliukai, tai yra Laima, rodo (ir kuria) tolygią nekintančią įvykių eigą, kur paprastai įtampos momentai susipina su atitinkamai tolygiais atsipalaidavimo momentais: lygiai kaip dieną pakeičia naktis, kaip darbą pakeičia poilsis ir pan. Spygliukai – tai kasdienybė, kasdieniai rūpesčiai, kasdienis ritmas, tai – sudedamoji kiekvieno laimingo gyvenimo dalis.

Šia (kasdienio ritmo) prasme, būdinga Laimai, reikia žiūrėti beveik į kiekvieną iš kitų ženklų suformuotą ritmo išraišką raštuose, pavyzdžiui, spalvų ritmai pirštinių atnarose, įvairių ženklų pasikartojimų ritmai juostose arba įvairių didesnių kompozicijų (skraistės ir kt.) pakraščiuose.

Kaip žinoma, kiekviename cikliškame laiko sraute yra pakilimų ir nuosmukių. Ir eglutė turi paties didžiausio aktyvumo tarpsnius ir visiško pasyvumo, neveiklumo arba tuštumos tarpsnius. Raštuose tokį judėjimą perteikia vingiuota spygliukų juosta.

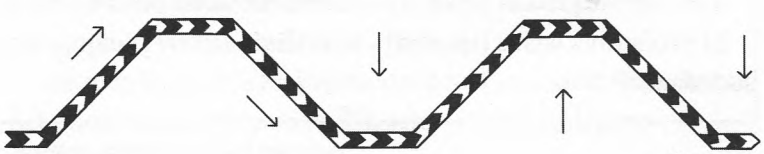

[95; 146 psl.]

162 pav. *Vingiuotas spyglių ruožas Krustpilio ir Cesvainės valsčių vilnonėje skraistėje*

LAIKO ŽENKLAI

• Sukauptas laikas (šventas) susidaro, egzistuoja, yra kaip būsena, kuri nenutrūksta, jis **amžinas, begalinis, ciklišas,** siejamas su sakraline erdve. Bendrai jis išreiškiamas begalybės ženklais – apskritimu, spirale, persuktu aštuonetu ir pan.

Ciklišumo ženklai

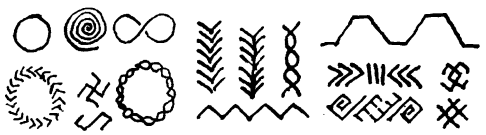

• **Sakralinis laikas apima mitinį ir kosmoso laiką.**

– Mitinis laikas išreiškiamas archetipų išlaikymu, atkartojimu. Mitinį laiką sudaro kategorijos, archetipai (laisvė, laimė, teisingumas, mirtis ir kt.)

– Kosminis laikas nusakomas skaičiais, kaip ir istorijos laiko atkėlimu – nuolatiniu gamtos ir kosmoso atgimimu, ciklišku pasikartojimu, t. y. **sukūrimu per CHAOSĄ.**

– KOSMOSAS IR ŽMOGUS ATGIMSTA NUOLAT!!!

• **Sakralinis laikas ciklišku atsinaujina** savo pradinėje būsenoje, kartu pastebimos jo **įvairios kryptys** ir sudėtingas pobūdis: ir pagreitėjimai, ir palėtėjimai, net sustojimas.

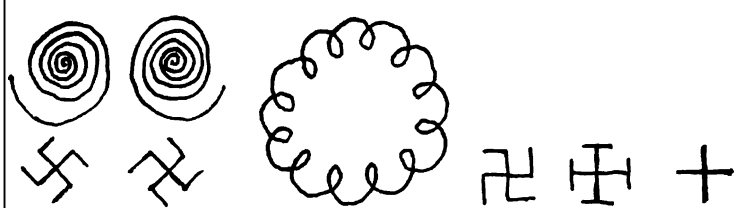

• Profaninis laikas (istorija)

tęsiasi konkretų momentą dabartyje. Jis **turi pradžią ir numatomą pabaigą.** Jį vaizduoja linijiniai ženklai – „atkarpos“, jis **fragmentiškas.**

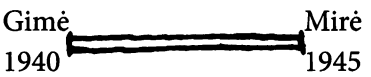

Istorinis, negrįžtamas laikas: pasensta, baigiasi **katastrofa, mirtimi!**

Istorinį laiką formuoja įvykiai, istorinės asmenybės.
Tą laiką galima išmatuoti.

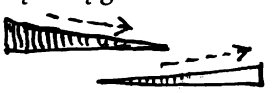

Istorinis laikas teka viena kryptimi – iš praeities į ateitį „PROGRESAS“ čia – linijinis.

• DVI LAIKO GALIMYBĖS:

a) profaninis laikas (istorija) – sakralinio laiko priešingybė ir paneigimas;

b) profaninis laikas (istorija) – sakralinio laiko (Didžiųjų Kosminių ciklų ir mitinių įvykių) sudedamoji dalis.

Autoriaus pastabos ir ženklų paieškos, skaitant Mirčos Eliadės ir Roberto Mūko knygas

Vingiuota linija (zigzagas)

Vingiuota linija. Kaip matyti, eglutę ir zigzaginę, arba vingiuotą, liniją sieja pats glaudžiausias ryšys. Šiame ženkle susitinka laikas, kurį simbolizuoja Laimos ženklas eglutė, su medžiagine erdve, kurią simbolizuoja vingiuota Maros ženklo linija, susiliedama į vieną erdvėlaikio ženklą, į vientisą vaizdą, į kurį tolygiai įsiskverbia ir laiko tėkmės suvokimas, ir erdvės suvokimas laike.

Apie laiką mes kalbame palyginimais (laiko upė), apibūdindami jį kaip vandens čiurkšlę [112, p. 11], bangą (A. Tamaša), kaip Saulės eigos pažymėtą Šviesos ir kitų padėčių bangų pavidalo pokyčių vienos paros ar vienų Saulės metų laikotarpį.

Panašaus ciklišKos bangos pobūdžio yra ir Mėnulio eiga bei jo įtaka skysčiams (potvynis ir atoslūgis), augimo ir silpnėjimo procesams gamtoje (ir žmoguje ir kt.).

Laikas pulsuoja, o tokiame pulsuojančiame bangavime įvykiai klostosi tai vienaip, tai kitaip. Tai rodo Laimos šluotelė.

Laimos šluotelė

Laimos šluotelė – universalus laiko tėkmės simbolis. Jį sudaro dvi priešingų krypčių eglutės arba šluotelės, kurios iš abiejų pusių juda į vidurį arba išauga iš jo, ir pats ženklo vidurys. Vidurys simbolizuoja įvykių kulminaciją, kuri, prasiskverbdama pro tekančią laiko bangą, gali atsirasti ir viršuje, ir apačioje. Šis judėjimas gali būti ir kylantis aukštyn (teigiamas), ir krintantis žemyn (neigiamas).

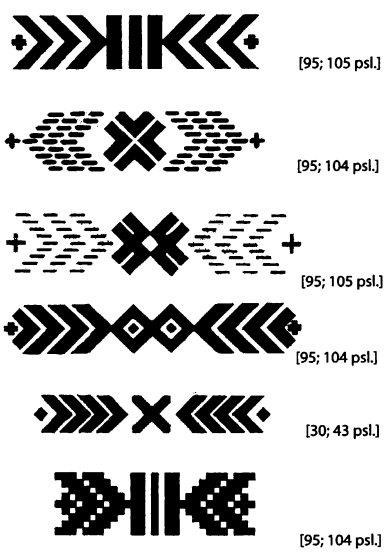

163 pav. *Laimos šluotelės su įvairiais simboliais centre*

Kulminacija yra savitas šių įvykių **slenkstis**, kurį įveikdamas judėjimas, t. y. eglutė keičia vystymosi kryptį. Todėl ir, pavyzdžiui, namo slenkstį reikia gerbti: negalima sveikintis per slenkstį, nes slenkstis ne tik jungia, bet ir skiria. Negalima šiukšlių šluoti per slenkstį, nes taip galima jas Laimai į akis sušluoti. Ant slenksčio negalima kapoti malkų, kad Laimai (Laimei) nenukirstume kojos ar kaklo [14.II, p. 192].

Žodis „šluotelė“ suponuoja *sutvarkyti, nuvalyti, nušluoti.* Laikas sukuria įvykių seką, jų pakilimus ir nuosmukius. Laikas ir iššluoja – panaikina visus pėdsakus ir paruošia vietą kitiems įvykiams. Laikas reiškiasi įvykiuose, kur jis tampa regimas, nukreiptas į išorę, į medžiaginį pasaulį.

Laimos šluotelėje kiekviena dalis turi savarankišką reikšmę, bet visos kartu jos lemia įvykių seką trijuose judėjimo etapuose:

1) kilimo aukštyn, augimo etapas;
2) pilnumo arba didžiausio aktyvumo etapas;
3) kritimo žemyn arba tuštėjimo etapas.

Tačiau reikia pažymėti, kad pilname laiko apskritime, kuris čia matomas kaip tiesi linija, yra dar ir ketvirtasis – visiškos ramybės ir pasyvumo etapas. Šiame etape judėjimas baigiasi ir energijos srautas įgyja naują kryptį. Judėjimas tampa nepastebimas, sustingsta, bet tuo pat metu jis yra ir pakilimo, nuo kurio prasideda kitas įvykių ciklas, atskaitos taškas. Ketvirtasis etapas – tai tuštumos, pasyvumo ir ramybės etapas. Įstatymas yra už pačios Laimos šluotelės ribų, o pati Laimos šluotelė nuo jos atsiskiria atitinkamu riboženkliu – kryželiu arba tašku eglutės galuose. Laimė yra pasyvumas, Laimė – veikla. Kryželis – kiekvienos išraiškos pradžios arba pabaigos ženklas, o jame yra Laima, kad visi įvykiai vyktų nuosekliai ir darniai. Kryželis Laimos šluotelėje rodo, kad Laima nustato (lemia) ne tik žmogaus amžių – įvykių eigą, kurią raštuose simbolizuoja eglutės ritmas. Laima visada šalia – gyvenimo pradžioje ir pabaigoje. Laima, kaip Dievas ir Mara, čia (prie kryželio, kaip centro ir ribinės situacijos ženklo) susitinka, žino įvykių eigą ir ją pakreipia viena ar kita linkme. Vienoje Dainoje tai pasakyta tiesiai:

Pabarstykit man kelelį
Smulkiomis smiltelėmis,
Lai tą manąjį kūnelį
Lengvai, lengvai vėžina.
Priešais buvo tas kelelis
Eglutėmis nubarstytas;
Sėdi Laima laukdama
Pačioj eglės viršūnėlėj,
Ugnelę degino
Dviejų vaško žvakelių. *BB 27494*

Apsiaviau baltas kojas
Aš močiutės klėtelėje;
Žino Dievas, miela Mara,
Kur nusiausiu vakare.
Ar nusiausiu, nenusiausiu,
Apsiavus permiegosiu?
LTD VII 1127

Žino Dievulis, žino Laimelė,
Kur Saulytė naktį miega:
Vidur jūros salelėj
Sausos nendrės viršūnėlėj. *LD 33788, 2*

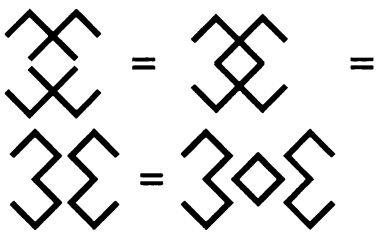

Laimos šluotelės, kaip ženklo, struktūra – linijinė. Apskritai šis ženklas laikomas universaliu linijiškai pulsuojančiu laiko bangos simboliu. Kairėje Laimos šluotelės pusėje ženklai išsirikiuoja didėjančia, dešinėje – priešingoje – mažėjančia (dylančia) seka. Pagal simbolį, kuris yra Laimos šluotelės centre, ji priskiriama įvairios kilmės, įvairaus masto ir įvairaus dydžio laiko ciklams. Būdingi simboliai – vertikalūs ir horizontalūs brūkšniai, statiški arba dinamiški kvadratai, kryžiai ir panašūs ženklai. Jie leidžia paaiškinti laiko tėkmės slenkstį kaip apibrėžto aktyvumo kulminaciją, susijusią ir su dangaus šviesulių įtaka, ir su pačiomis abstrakčiausiomis pasaulio pavidalo pradžios jėgomis. Elementų skaičius kairės ir dešinės pusės eglutėse įvairus. Kai kuriose Laimos šluotelėse kulminacijos centre būna Saulės, Mėnulio ženklai arba pagrindinės viso pasaulio sampratos ženklas – Aušros medis (ąžuolas). Tai – pasaulio egzistavimo pamatas ir gigantiško kosminio ciklo kulminacijos fazė. Laimos šluotelės struktūros užuomazgų įžvelgiama dvigubo Jumio arba vadinamosios Rupūžėlės ženkle.

Ženklo centre apskritimas – Saulės, taip pat ir pilno Mėnulio ženklas, o šoniniai elementai – jumiukai – mėnuliai. Ir čia ženklo simbolika išlaiko savyje augimo, pilnumo ir mažėjimo stadiją, be to, šios stadijos išskaitomos kaip vertikalia, taip ir horizontalia kryptimi. Jei žiūrime vertikaliai, matome, kad vienas Jumio ženklas simbolizuoja augimą (jo šakos tiesiasi aukštyn), o kitas – nykimą, mažėjimą (jo šakos eina žemyn). Jei žiūrime horizontaliai, matome, kad ženklą sudaro du mėnuliai: vienas nukreiptas į kairę, kitas – į dešinę. Mėnulis turi didžiulę įtaką gamtai ir žmogaus gyvenimui. Su Mėnuliu siejamas augimas, vaisingumas ir mažėjimas, palikuonių gimdymas, tapsmas ir mirtis [14.II, p. 211]. Ypač svarbios Mėnulio fazės, jų keitimasis paprastai siejamas su laiko pokyčiais, taip pat su tam tikru augimu, didėjimu, pilnėjimu arba mažėjimu, nykimu. Apskritai ženklas simbolizuoja šviesos ir vaisingumo ciklo vientisumą. Rupūžėlės ženklo pavadinimas rodo ryšį su neregimuoju pasauliu.

Rupūžėlė – paslaptingas ir didingas naktinis gyvūnas, gyvenantis mitiniame pasaulyje, apatinėje (susijusioje su vandeniu) Pasaulio medžio dalyje, kaip Mėnulis gyvena

pasaulio erdvėlaikio tamsos dalyje ir ją apšviečia. Tai – simbolinis ryšys su vėlių pasauliu, Žemės motina, astraliniu – svajonių, troškimų ir pasąmonės pasauliu.

Rupūžėlės ženklo galai nori susijungti, uždaryti laiko ratą, grąžinti jį į atsiradimo pradžią – į aną pasaulį, kad po to prasidėtų aktyvus naujas laiko bangos ciklas.

Laimos šluotelėje kiekvieno aktyvumo kulminacija yra simetriška priešingos išraiškos poliui – pasyvumui, susidarančiam tarp dviejų Laimos šluotelių su tarpine faze per vidurį. Ir ši struktūra universali.

Pavyzdžiui, po Mėnulio pilnaties fazės seka dilimo fazė, kuri pamažu pereina į tuščiąją Mėnulio fazę. Kuo ji arčiau, tuo jos įtaka didesnė, ir šiuo požiūriu tai yra kulminacija, tik kitokia ir visiškai priešinga (priešingos reikšmės bei poveikio) Mėnulio pilnaties fazei. Dilimo fazė tokia yra palyginus su pilnatimi, bet palyginus su tuščiąja tai yra augimo fazė. Tuščioji fazė „suvalgo“ Mėnulį, bet tuo pat metu ir kuria, nes iš jos išauga Mėnulio pilnatis.

Laiko bangoje judėjimas persikelia ir keičia kryptį tiek laike, tiek erdvėje. Kaupdamas vieną (+) ženklo energiją, jis praranda kitą su (-) ženklu. Pasiekęs kulminaciją viename poliuje (viename ženkle), jis vėl praranda ir kaupia priešingo krūvio energiją, kol pasiekia priešingą erdvėlaikio polių, kad vėl pradėtų naują judėjimo ciklą. Tokią simetriją rodo ir ženklai. Tarp dviejų Laimos šluotelių susidaro trečioji Laimos šluotelė – sandara tokia pati, tik priešinga laiko struktūros, energijos potencialo ir judėjimo požiūriu. Pirmojoje Laimos šluotelėje judėjimas nukreiptas į išraišką erdvėje, o čia jis nukreiptas į sugrįžimą, į pradžią (tai – pats didžiausias pasyvumas).

Saulės ir Mėnulio ženklai tokioje Laimos šluotelių simetrijoje yra pasaulių skirtingų arba priešingų sričių bei įtakos jėgų simboliai. Tačiau apskritai Saulės ir Mėnulio simboliai rašte yra tarpusavyje susijusių ženklų pora, reiškianti šviesos bei vaisingumo ciklą, šie ženklai tik lydi vienas kitą.

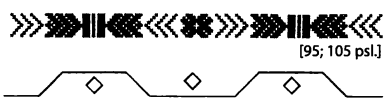

[95; 105 psl.]

[158; 151 psl.]

Mėnulis keturiose laiko ciklo padėtyse. Viduryje – Saulė

[60; 6 psl.]

Mėnulio kryžius ir Saulės kryžius. Keturios laiko ciklo padėtys

Iš jūrelės išplaukė
Du geltoni žirgeliai.
Vienam buvo žvaigždžių gūnia,
Antram aukso kamanėlės. *BB 33772-8*

Psichologiniu požiūriu Laimos šluotelė simbolizuoja kiekvieno įvykio suvokimo tarpsnius laiko dimensijoje. Artėjant kokiam nors įvykiui, laukiant jo ir ruošiantis jam, laikas juda į priekį (įvykis artėja) ir kiekvienas vyksmas būna nukreiptas į ateitį. Kuo arčiau lemiamas momentas, tuo reikšmingesnis jis atrodo. Pats įvykis (nesvarbu, ar tai būtų kelionė, šeimos šventė, ar egzaminas išsilavinimo dokumentui įgyti) yra kulminacija, nes jame susikaupia daug energijos.

Kulminacija visuomet yra dabartis, turinti ypatingą reikšmę, ypatingą vidinį laiką ir psichologinių vertybių suvokimo struktūrą, prisilietimą prie pasaulio sakralumo dimensijų ir kt.

Po kulminacijos, kai pats įvykis iš dabarties pamažu virsta praeitimi, psichologinė laiko kryptis keičiasi. Visa, kas susiję su šia kulminacija, dabar nukreipta atgal, į praeitį (įvykis nutolsta), kol pagaliau su įvykiu mus sieja tik įspūdžiai, prisiminimai ir materialūs liudijimai kaip įrodymai to, kas jau kartą įvyko. Kulminacija paprastai teikia energijos tolesniam judėjimui, tačiau kuo toliau nuo kulminacijos, tuo silpnesnis jos poveikis: įspūdžiai blėsta ir reikšmė, laikui bėgant, atrodo vis mažiau svarbi.

Laiko tarpsnis tarp dviejų aktyvumo ciklų – tai laikas užtarnautam poilsiui po įtampos ir pergalių. Tačiau šildymasis šlovės saulutėje ar net snūduriavimas ant laurų ilgai negali tęstis. Ateina naujas vystymosi ciklas, prasideda nauji įvykiai, kuriems vykstant vėl iš naujo tenka įrodinėti ir savo galimybes, ir savo moralinę etinę poziciją, kitus pasirinkimus bei veiklas. Rėmimasis ankstesniais pasiekimais mažai ką reiškia, nes juos reikia apginti (įrodyti, patvirtinti) vėl, čia ir dabar, naujomis sąlygomis, naujoje laiko bangoje.

Eglutė

Eglutė. Jei Laimos šluotelę tiriame pasuktą statmenai, jos simbolika tampa truputį kitokia: spygliukai virsta aukštyn ir žemyn augančiomis eglutėmis, o vidurys simbolizuoja lieptą tarp viršaus ir apačios. Aukštyn einanti eglutė – tai Laimė (Laima), žemyn nukreipta eglutė yra Nelaimė – Laimės priešingybė.

Eglutė (vadinama ir spygliukais) turi dvejopą reikšmę ir tradiciniuose buitiniuose papročiuose. Tai matyti naudojant

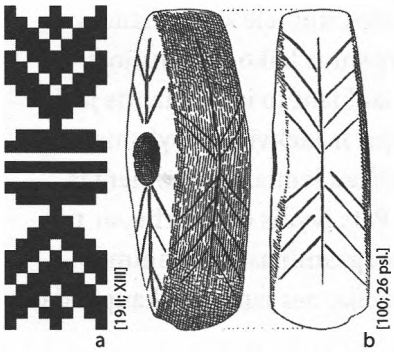

164 pav. *Eglutė: a – juostelėje iš Nurmuižos, b – prūsų akmens amžiaus ritualiniame kirvyje*

eglutę ar spyglį vestuvių iškilmėse, puošiant kelią į kapines [35, p. 396; 37, p. 136]. Eglutė – taktą duodantis instrumentas vestuvių tradicijose. Eglutės formos yra ir muzikos instrumentas – *trejdeksnis** – ritminis instrumentas, o ritmas, kaip jau išsiaiškinome, yra Laimos požymis.

Eglė, kadagys (taip pat pušis) – amžinai žaliuojantys medžiai, amžinojo gyvenimo simbolis, kuris Laimos šluotelėje išreikštas kaip cikliškas ryšys, nes atsinaujinti gali tik tas, kas pasensta ir miršta.

Miršta mano tėvas, motulė,
Lai krinta eglė per kelelį.
Nukrito eglė, pušis nukrito,
Nauja augo toje vietoje.
[35, p. 402]

Laikas (o kartu ir visas pasaulis) nepaliaujamai sensta ir miršta. Laikas ir visas pasaulis nuolat atsinaujina ir gyvena, todėl ir Laimos šluotelė vienu metu auga dviem kryptimis, lygiai taip pat kaip ir pats Pasaulio medis – Aušros (Saulės) medis.

Taip pat ir visi įvykiai vyksta tarytum per kalnus ar per bangas: tai aukštyn kylančia, tai žemyn krintančia seka. Pasaulis gyvas. Laima susijusi su lipimu į kalną, su pačiu kalnu. Nelaimė – su priešinga kryptimi – kritimu žemyn.

Laimutė klykė, Laimutė šaukė,
Ant kalnelio stovėdama,
Matė mane įvedamą
Į Nelaimės vietelę.
LD 18618,2

Laima sėdi ant kalnelio,
Nelaimė – klonelyje,
Mesk, Laimute, Nelaimei
Akmenėliu nugaron.
LD 1220

Lieptas

Lieptas – natūralus pusiausvyros slenkstis tarp laiko bangų viršaus ir apačios, tai – riba, kur susitinka šviesa ir tamsa, aukštyn kylančios ir žemyn besileidžiančios, kuriančios ir griaunančios laiko bei likimo jėgos. Tokių lieptų yra ir vingiuotoje linijoje, zigzage. Šioje ribų ir pasirinkimo situacijoje pereiti per lieptą reiškia būti tinkamam, doram. Pagal E. Brastinį tai reiškia „didžiausią aktyvumą, intensyviausią veiklą, kai žmogus tampa geras,

* *Trejdeksnis* – žvangučiai – metalo strypelis su medine rankena, ant strypelio užmauti keli (dažniausiai trys) vario arba žalvario diskeliai. Ant diskelių kraštų pakabintos skambančios metalinės plokštelės. Kratant aukštyn žemyn plokštelės žvanga.

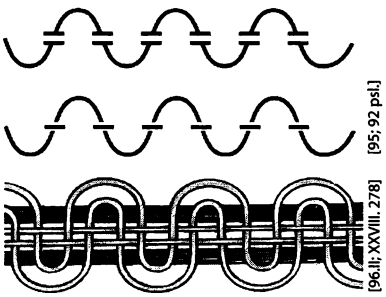
[95; 92 psl.]
[96.II; XXVIII. 278]

daro gerus darbus“ [116, p. 77]. Dorovė reikalauja iš žmogaus konkrečių savybių, kad jis galėtų uoliai dirbti, nugalėti vangumą ir puoselėti aukščiausias vertybes bei jų laikytis. Tas, kuris pereina per lieptą, t. y. per bedugnę, per klonį, tas – pasiturintis – patiria gyvenimo džiaugsmą, yra turtingas.

O apačia, klonis – tai dvasios vangumas, nerangumas, tingumas, kvailumas, vargingumas ir skurdas. Ji rodo žmogaus nedorovingumą. Kaip aplinkybės, kaip Laimos sprendimas tai – Nelaimė, bet kaip žmogaus būdo bruožas – nedorybė ir pasileidimas.

Srauni, srauni upė teka
Tokia srauni, akmenuota;
Maža, maža mano seselė,
Nors ji maža, bet šauni.
LD 3536

Laimė ėjo su Nelaime
Per tą patį lieptelį;
Eik, Laimute, tu pirmoji,
Stumk Nelaimę vandenin.
LD 1219

Tėvų tėvai lieptus tiesė
Vaikų vaikai jau vaikščioja,
Taip, vaikeliai, vaikščiokit,
Kad užtektų visam amžiui.
LD 3086

Oi Laimuže, lėmėjėle,
Kodėl man taip nulėmei:
Mažą ūgį, kietą galvą,
Netikusias rankas ir kojas.
LD 9160

Tyčia ėjau, linksminausi
Tarp piktųjų žmonelių,
Žinojau esantis drąsaus proto
Ir savo tvirtą dorumėlį.
LD 21826

Viso amžiaus požiūriu lieptas šiame pasaulyje yra gyvenimo kasdienybė. Tai – šio pasaulio dabarties ženklas su jai būdingais rūpesčiais, džiaugsmais ir nelaimėmis.

Žagaras arba šluota

Žagaras. Raštuose eglutei lygiagreti yra forma, kuri dainose vadinama žagaru arba šluota. Žagaras – spygliukų išplėstinė. Jis panašus į paukščio plunksną. Žagaras, taip pat plunksna – tai kažkas daugiau už spygliukus, nes labiau išryškėja vidinėje (pagal skaičių trys), visiems spygliukams bendroje judėjimo krypties linijoje. Šis ženklas rodo, kad ankstesni atskiri ženklo elementai susilieja arba sujungiami, arba, panašiai kaip medžių

šakos, prijungiami prie stiebo. Atskiri grafiniai elementai – kabliukai, sparneliai (simboline prasme – įvykiai) – susipina arba supinami viena kryptimi ir tarpusavyje būna susiję daug tvirtesniu ryšiu, negu spygliukuose.

Žagaras geriau atskleidžia jau suvoktus pasaulio dėsningumus. Jis rodo žmogaus amžiaus ir likimo ryšį su pačiu Pasaulio medžiu. Žagaro galūnė išlaiko ritmą – skaičiaus trys dinamiką ir reikšmes, kurios siejamos su kiekvieno kūrybinio proceso užuomazga, neužbaigtumu ir tęsiniu. Galbūt kaip tik todėl žagaras išsiskiria ypatinga jėga bei reikšme.

Eik, Laimute, tu pirmoji,
Kai mane ištekins;
Eik pirma, nubrauk raselę
Sidabrinių žagarėlių.
LD 17835

Vos upėje nepaskendo
Mano gražus stuomenėlis,
Jei Laimužė nenumestų
Man šakoto žagarėlio.
LD 31021

Ir Pasaulio medžio – Aušros medžio (ąžuolo, beržo ir pan.) – augimas susijęs su skaičiumi trys. Skaičius trys yra ir žagaro galūnėje, kurią sudaro vidurys ir dvi šakos arba lapai.

Augo berželis su trim lapeliais
Didelio kelio pakraštėly.
Pirmame Saulė tekėjo,
Antrame nusileido,
Į trečią lapelį
Laima pylė sidabrėlį. *JLB 33748*

Pats žagaras, išaugantis iš spygliuko, yra simbolis kelio, kuriuo Laima eina kartu su bendrakeleivėmis Dekla ir Karta (taip pat trise). Tačiau žagaro negalima painioti su Aušros medžiu. Aušros medis šakojasi ir į šonus, o žagaras šakojasi, t. y. turtinamas tik į priekį. Žagaras, kaip ir spygliukai, yra amžinojo kelio simbolis, kuris nekeičia savo padėties.

Mano Dekla, Karta, Laima
Eina ***keliu*** *kalbėdamos.*
Gana gerai nutarė:
Su duonele man gyventi. *T dz 36633*

Dar apie kelias sąsajas tarp Laimos šluotelės ir skaičių 100 bei 108

Iš įvairių Laimos šluotelių išsiskiria keli ženklai, kurie leidžia gana tiksliai nustatyti laiko eigą, susiejant jį su konkrečiais gamtos reiškiniais. Taip, pavyzdžiui, keliuose ženkluose šluotelės galą papildo dar vienas mažesnis elementas. Susiformuoja tokia lyg ir viršūnėlė, lyg kampas, kuris iki tol buvusius ženklo elementus (du, trys, keturi) papildo ir užbaigia, lygiai kaip žiedas užbaigia stiebą ir yra tarsi stiebo stogelis.

Simboline prasme toks spygliuko ar šluotelės viršus susijęs su paskutiniųjų patikslinimų įgyvendinimu laiko cikle, prieš jam baigiantis. Kaip žinoma, „nei Mėnulio, nei Saulės tikrasis judėjimas aplink Žemę neįvyksta per parą, kaip tai turi būti pagal kalendorių“ [111, p. 24]. Todėl latviai, skaičiuodami laiką, įdiegė papildymus, kurie ilgesniuose laiko skaičiavimo cikluose sulygino laiko tėkmę. Tokie papildymai lėmė „tryliktąjį mėnesį“, kuris prisideda kas treji metai, ir suformavo trimatį ciklą [III, p. 24]. Tą prisimena Senasis Stenderis dar XVII a., apie tai užsiminta ir Latvių konversacijos žodyne.

Buvo būtina patikslinti ir ilguosius laiko ciklus, kurie galėjo atsirasti po kiekvieno 19 arba 30 metų periodo [111, p. 25] (tai išsamiau išdėstyta Maros Šternos knygoje „Senieji metai“).

Reikėjo patikslinti ir Saulės kalendorių, kai kartą per ketverius metus, po trijų vadinamųjų trumpųjų metų, ketvirtaisiais (ilgaisiais) metais prie bendro dienų skaičiaus būdavo pridedama papildoma diena [111, p. 25; 112, p. 10]. Taip yra ir dabartiniame mūsų kalendoriuje.

...Trejus metelius Saulė verkia,
Aukso šakas rinkdama,
Ketvirtais meteliais
Ima pačią viršūnėlę. *LT dz 10380*

Įdomu tai, kad viena tipiškiausių Laimos šluotelių, apie kurią rašė Viktoras Gravytis [86, p. 34] kaip apie jauno, pilno, seno ir tuščio Mėnulio ornamentinį atvaizdą ir kaip apie senovėje naudotą „laiko tėkmės simbolį“, turi savyje dar kitą sąsają, kurią reikia apibūdinti papildomai, neatsižvelgiant į V. Gravyčio jau išsakytas mintis. Štai pats ženklas. Ryšys išsirutulioja iš skaitmeninės Žemės elementų simbolikos.

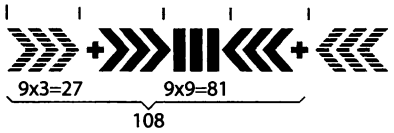

Ženkle pabrėžiamas skaičių 3 x 3 ir 9 x 9, t. y. trejų devynerių egzistavimas. Toks ryšys išskiria šį ženklą iš kitų panašių, bet skaičių simbolika nepagrįstų ar mažiau pagrįstų ženklų. Kaip ir kiekvieną ženklą, taip ir šį galima aiškinti įvairiai. Ženklas aiškiai nedviprasmiškai turi laiko ir proceso struktūrą, atitinkančią Mėnulio fazių keitimosi pobūdį. Kiekviena fazė išreikšta trimis grafiškai vienodomis jungtimis (statmeni stulpeliai, kabliukai, gulsti brūkšneliai).

Žiūrint iš centro (iš kulminacijos arba slenksčio taško), skaitmeninė Laimos šluotelės simbolika išreiškiama kaip 3 x 3 = 9. 3 – kiekvieno judėjimo, kiekvieno kūrybinio proceso kūrybinis skaičius. 9 – šio proceso užbaigimo skaičius. Tai sudaro visą skaičių eilę, kuri yra pilnas tapsmo apskritimas (nes 9 + 1 = 10), simbolizuojantis ne tik užbaigtumą, bet ir tobulumą. Pavyzdžiui, norint išnešioti kūdikį, reikia 9 mėnesių, bet tam, kad jis ateitų į pasaulį ir procesas būtų baigtas, jis dar turi gimti (9 + 1), ir tik tada atsiranda pirmoji tapsmo apskritimo visuma (10). Skaičius 1 šioje situacijoje yra ypatingas. Tam yra kitas mastas ir struktūra, todėl jis atsiduria už kūrybinio proceso ribos (lygiai kaip diplominio darbo gynimas po ilgo mokymosi, paroda po kūrybinio darbo, kuris truko ilgus mėnesius, arba filmo premjera po jo sukūrimo, įgarsinimo ir viso kūrybinio proceso). Nagrinėjamoje Laimos šluotelėje skaičius 9 yra susijęs su pačiu ženklu, su jo trimis judėjimo fazėmis, o skaičius 1 – su ketvirtąja judėjimo faze jau už paties ženklo ribos, apie ką kalbėjome anksčiau.

Ketvirtosios – tuščiosios – Mėnulio fazės požiūriu mažiausia skaitmeninė vertė, kuri sudaro vieną kobinuką, paukštuką, yra 9. Ketvirtojoje fazėje telpa 9 x 3 = 27 skaitmeniniai vienetai. Pati Laimos šluotelė aiškinama kaip 9 x 9 = 81 vienetas, bet viskas kartu yra 27 + 81 = 108!!! Suprantama, tai – jau kitas laiko proceso mastas. Stebėtina yra tai, kad kaip tik toks skaičius Indijos religinėse tradicijose apibrėžia Mėnulio metus: 108 – 12 mėnesių, 24 pusmėnesių ir 72 penkiadienių (savaičių) suma.

Yra dar kitas paaiškinimas, kuriame skaičius 108 atsiskleidžia kaip susijęs su Saule: 1 – pati Saulė; 100 – Saulės spindulių skaičius; 7 – septyni pasauliai, kuriuose pasikartoja Saulė.

108 – svarbiausias šventasis (sakralusis) skaičius budizme [1, p. 57]. Apskritai matyti, kad tokio reikšmingo skaičiaus sąsaja Laimos šluotelėje ir budizme nėra atsitiktinė. Tarp kita ko, balto ir raudono Laimos šluotelės ženklo sąsajų yra viename Šao Lin kinų vienuolyne, kur plėtojama viena iš religinių budizmo krypčių.

Bet ar latvių tradicijoje tai tik atsitiktinumas? Folkloro ir kalendorių tyrėjai skaičiaus 108, kaip kasdienybėje naudoto laiko vientisumo simbolio, niekur nemini. Tačiau vien tiesioginių įrodymų trūkumo nepakanka, kad Laimos šluotelėje slypinčių skaičių simbolinės reikšmės būtų laikomos nesančiomis.

Be to, nuoroda, kad dainose apie tai neminima, ne visuomet yra pakankamas kontrargumentas, jog tokius ryšius ir sutapimus būtų galima atmesti visiškai, kaip mūsų kultūrai nepriklausančius. Galų gale raštų ženklai juk nėra dainų tekstų iliustracijos. Raštai – savarankiška sistema, kai kuriais atvejais galinti papildyti dainose minėtą arba pateikti trūkstamą informaciją ar sąvokos raktą. Prisiminsime dar, kad raštų ištakos siekia žmogaus kultūros užuomazgas ir galų gale saugo vadinamąją slaptą informaciją, kuri buvo prieinama tik šių ženklų žinovams, išmanytojams ir ypač išsilavinusiems žmonėms.

Juk turėjo būti ir priežastis, kodėl kaip tik šis ženklas pavadintas Laimos vardu. Ryšys su Mėnulio ciklais ir didžiulė jų įtaka žemiškajam žmogaus gyvenimui ypatingą šio ženklo reikšmę pagrindžia visai įtikinamai. Mėnulio keitimosi ciklų buvo griežtai laikomasi ir sėjant, ir pjaunant, ir kitus darbus dirbant. Latviai to laikėsi ne tik senovėje, bet ir pagal galimybes dabar. Tuo pat metu kalendoriaus tikslinimas nebuvo lengvas darbas: ir dabar, ir senovėje tam reikėjo ypatingų žinių, o raštų ženklai naudoti kaip papildomos priemonės skaičiuojant.

Skaičius 108 labai artimas skaičiui 100, dažnai minimam mūsų tautosakoje. Juo išreiškiamas ne tik galimai didelis kiekis. Tautosakoje šimtas ir šimtai minimi ilgo amžiaus, turto ir gėrio palinkėjimuose [49, p. 133]. Jo simbolinė esmė – išsakyti labai didelę (suapvalintais skaičiais išreiškiamą) visumą ir pilnatvę tiek materialia, tiek laiko ciklo išraiška.

Skaičius 108 taip pat reiškia uždaro išnaudoto laiko ciklą (Mėnulio metus ar pasaulį su Saule centre ir kt.), taigi, visumą bei pilnatvę.

Be to, simbolikoje skaičiai 100 ir 108 atskleidžia tą pačią esmę, tik nevienodu tikslumu (jei jie priklauso tam pačiam laiko ciklui): 100 – plačiam naudojimui, 108 – išrinktiesiems. Tai – visiška analogija tam, ką mes šiandien suvokiame šiuolaikiniame laiko vientisumo kalendoriuje. Ir mūsų buityje naudotas tikslumo lygis smarkiai skiriasi nuo mokslininkų apskaičiuoto.

Mes sakome, kad vieni (Saulės) metai turi 365 dienas, nors tiksliau būtų 365,2422 dienos, o vieni Mėnulio metai turi tik 354 dienas, tiksliau sakant, 354,36707 dienos [111, p. 24].

Taigi, Laimos šluotelėje esanti visiškai tiksli skaičių simbolika vis dėlto sukurta sąmoningai, nors laikui bėgant buvo pamiršta arba užgožta patogesne žodiniam naudojimui ir universalesne. Tai rodo pats skaitmeninio simbolio „100“ senumas, senovės baltiškosios ir indoeuropietiškosios šaknys bei Laimos šluotelės, kaip universalaus laiko ciklo simbolio, esmė, kai skaičiai 100 ir 108 simboline prasme atsiskleidžia kaip vienodi.

Laiko judėjimo pobūdis ir kryptys. Cikliškas laiko kartojimasis

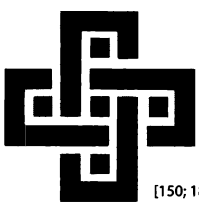

[150; 189 psl.]

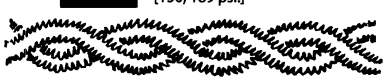

[166; 362 psl.]

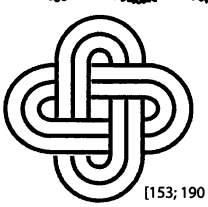

[153; 190 psl.]

Laikas ne tik pulsuoja ir keičia kryptį, bet ir cikliškai kartojasi.

Pati svarbiausia cikliško laiko kartojimosi forma yra įstrižojo kryžiaus forma. Ji susidaro, cikliškai kartojantis Dievo kryžiui ir į begalybę nulinkstant nueinančioms šakoms. Taip pat Visatoje išlinksta ir šviesos spinduliai bei erdvė [90, p. 39].

Tokios formos yra ir mūsų galaktika, kurios vienoje tokios šakos galūnėje yra mūsų Saulės sistema su Žemės planeta [110, p. 179].

Kam tos vaško girnužėlės
Viršum qžuolėlio?
Dievo sūnaus girnužėlės,
Saulės duktė malėjėlė. Ld 33796

[132; XIV]

Ženklas, kurio keturios šakos išeina iš vieno taško, simbolizuoja pasaulio pradžią nuo centro, keturių vientisumą, ciklišką pulsavimą ir sukimąsi spirale. Jis simbolizuoja didžiąją

kosminę Tėkmę, laiko srauto pulsavimą, įsiskverbiantį į visas mūsų esaties formas. Pagrindinės struktūrinės šio ženklo reikšmės gana išsamiai išnagrinėtos skyriuje apie statiką ir dinamiką, todėl čia daugiausia dėmesio bus skiriama šio simbolio mitinėms ir su laiku bei likimu susijusioms reikšmėms. Įstrižasis kryžius turi keletą pavadinimų. Kiekvienas jų pabrėžia kurį nors vieną tuo momentu nagrinėjamą šio simbolio aspektą, be to, ženklo forma gali likti tokia pati, tik kartkartėmis papildomai pažymima skirtingomis spalvomis.

Perkūno (Dievo) kryžius

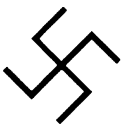

Perkūno (Dievo) kryžius simbolizuoja Dievo įsikūnijimą pasaulyje. Perkūnas yra pats Dievas (arba Dievulis) – įsikūnijęs, pasireiškęs ir „nusileidęs arčiau žemės“. Perkūnas kartais vadinamas Perkūno tėvu, senuoju tėvu, Dangaus kalviu, urzgėju, spardytoju ir žaibų metiku.

Dievulis dunda, Dievulis dunda,
Žaibus mėto qžuolan;
Geriau mėto qžuolan,
Nei brolelio patvorin.
Ld 33700

Lėtai, lėtai Dievulis važiavo,
Nuo kalnelio klonelin,
Neužkliudė ievos žiedo,
Nei artojaus žirgelio.
LD 33683, 4

Romiai romiai palengva
Virš jūros eina perkūnėlis,
Ievos žiedo nenulaužė,
Arto lauko neįmynė. *Ld 33683, 8*

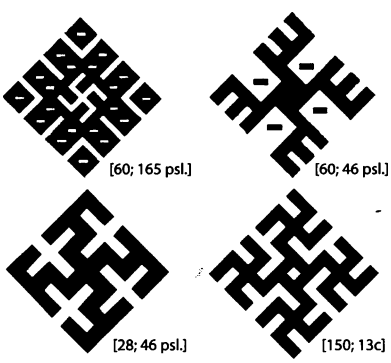

165 pav. *Perkūno ženklas su qžuolu – viso pasaulio ženklu – ir pabrėžta keturių pasaulio šalių simbolika*

Perkūno veikla siejama su pasauliu, jo makrokosmosais ir planetos mastais. Ženklas prasideda nuo centro ir išsikeroja į visas keturias pasaulio šalis. Dainų ir kitos folklorinės medžiagos tyrimuose Perkūnas vaizduojamas „kaip visų keturių pasaulio šalių valdovas“ [107, p. 78]. Kaip rašo H. Biezajis, latvių dainose tai išreikšta kaip senesnis, tik truputį pertvarkytas supratimas. O lietuvių tikėjimuose tai aiškai pasakyta: „Keturi parkūnai yra ryto, vakaro, šiaurės ir pietų“ [107, p. 78].

Latvių medžiagoje keturi – tai vienas iš Perkūno sūnų skaičių. Nors ir nėra tiesioginių nuorodų į tai, kad čia galvojama apie pasaulio šalis (kaip teigia H. Biezajis), skaičių

atitikimas objektyvus. H. Biezajo minėtas kontrargumentas, kad visi broliai švenčia vestuves, „be to, vienoje vietoje, būtent, pajūryje“ (iš to reikėtų suprasti, jog tokiu atveju jie negali simbolizuoti pasaulio šalių), nėra ligi galo išanalizuotas. Iš tiesų atidžiau pažvelgus, tai – argumentas „už“, nes šios keturios šalys tarsi išauga ir susitinka centre. Bę centro nėra nei kairės, nei dešinės, nei dviejų, nei keturių šalių. Be to, pajūrys – ideali pasaulio centro vieta, nes čia susitinka dangus ir žemė, žemė ir jūra, jūra ir dangus, tai yra visos kosmoso sritys vienoje vietoje. Išdėstytos vertikaliai suskirstytos į tris dalis, jos simbolizuoja centrą, kuris yra viduryje dangaus (viršutinėje srityje), jūros viduryje (apačia, žemutinė sritis) ir viduryje lauko (vidurinė – žemės – sritis).

Ne mažiau paplitusi yra ir toji simbolinė esmė, kuri atspindi žodžio „perkūnas“ indoeuropietiškąsias šaknis seniausiomis pradinėmis reikšmėmis. Jos Perkūną (Dievą) skatina suprasti ir kaip dangaus, ir kaip ąžuolų, kalnų bei akmenų Dievą.

Tai matyti H. Biezajo santraukos apie baltų Perkūno vardo reikšmę [107, p. 65]. Raštuose ir mitiškai vaizdingame sinkretiškume šie tarsi ir nesusiejami simboliai išsirikiuoja bei paaiškina vienas kitą. Dangus simbolizuoja šviesą ir patį Dievą, jo aukščiausią, pačių smulkiausių regimų ir jaučiamų vibracijų išraišką. Ąžuolas – tai pats pasaulis, kurį sukuria šviesa. Kalnas (Pasaulio kalnas) – viršutinė pasaulio sritis, kurioje visa tai vyksta ir prasideda Perkūno įtaka. O akmuo – ir šviesos priešingybė – koncentruota pačios grubiausios materijos išraiška, kraštutinis pasyvumo ir tuo pat metu tankios, į vieną tašką sutelktos materijos simbolis. Tai – slaptas Perkūno žaibų ir Perkūno kulkų taikinys, Visatos pradžios ir centro simbolis, kurį reikia išstumti iš nejudrumo būsenos, ir iš kurio gelmių Perkūnas turi išlaisvinti ten snaudžiančią kuriančiąją energiją. Reikia trenkti!

Apie ką, Perkūne, tu galvojai
Ant akmens stovėdamas?
Ar galvojai peklos tamsą
Ar žemelę suskaldyti?
L Tdz III 7853

Trenk, Perkūne, sausan medin,
Liepk žaliam sulapoti:
Bauski, Dieve, blogus žmones,
Leisk geriesiems pagyventi.
LD 4133

Perkūnas trenkia į medžius ir akmenis. Taigi, ir tamsūs lietaus debesys, arba „dangaus akmenys“*, mitinės simbolikos požiūriu yra pasaulio centrai ir poliai, susiję su Pasaulio medžiu, jo vertikaliu padalijimu į tris dalis ir *vidur jūros ant akmens* simbolika, su dangaus ir žemės arba viršaus ir apačios simetrija. Tai – centrai, kuriuos sudaro Pasaulio audimo raizginys arba neregimų energinių stygų tinklas.

Raštuose šie ženklai paaiškina vienas kitą. Saulė yra ir Pasaulis. O tai ir ąžuolo – kito pasaulio ženklo – centras. Perkūnas danguje kaldina Dievo sūnaus juostą (laiko srauto simbolis) arba segę (laiko apskritimo, pvz., Saulės metų, simbolis), kaldina karūną, žiedą ir kitus daiktus. Ženkluose matomi net Perkūno kirviai ir panašūs daiktai.

Kalvis kalė danguje,
Ką jis kalė, ko nekalė?
Dievo sūnaus juostą kalė,
Saulės dukros vainikėlį.
Ld 33723

Perkūno juodi žirgai,
Akmenimis nupenėti;
Geria sidabro vandenėlį
Iš plieninio lovelio.
LD 33705

Perkūnas kala ir Mėnulį [107, p. 81] ir stebi, kas vyksta ant Žemės. M. Gimbutienė rašo: „Perkūnas yra viena ryškiausių baltų mitologijos būtybių, kuri nesukrikščionintu pavidalu išliko iki šių dienų. Jis yra teisingumo Dievas, betarpiškas, nekantrus, nepermaldaujamas, gerbiamas ir garbinamas. [...] Perkūnas yra žemės apvaisintojas, be to, jis apvalo žemę nuo blogio ir žemės jėgų. [...] Pirmoji perkūnija pavasarį pažadina žemę, pradeda dygti, žaliuoti žolė, sprogsta lapai. Tik po to piktosios jėgos palieka žemę ir vandenis. Tada galima maudytis ir dirbti konkrečius darbus.“ [4, p. 194–195]

Ir pats kalimas nurodo ritmą bei laiką. Kūrimas (Perkūnas kaip Dievas) ir darbas (Dievas kaip Perkūnas). Perkūno sūnūs – amatininkai – ir visa jo šeima (dukros, motina, marti) užsiima įvairiais pasauliui reikalingais darbais:

žaibuoja – šviesos, ugnies ir šilumos įtaka Pasauliui;

dunda – garsų ir vibracijų seka;

trankosi – ne tik fizinis judėjimas, bet ir dvasinės iniciacijos (smūgio arba apraiškos) įtaka, kuri atsiranda susijungiant su šviesos jėga.

*
Tamsūs lietaus debesys dainų kalboje vadinami akmenimis. Archainėje ištartyje – „akmons“, lietuviškai akmuo“. Sanskrite „ašman“, jis turi daugiau reikšmių – akmuo, debesis, lietaus debesis, dangaus akmuo, taip pat dangus [133, p. 62]. Taigi dainose minėti Dievo „akmeniniai žirgeliai“ yra debesų žirgai, bet Perkūno „juodieji žirgai“, kurie „akmenimis nupenėti“, yra juodųjų lietaus ar sniego debesų žirgai.

[51; 13 psl.]

Kaklo papuošalo grandinėlės susegimas (Vecsaukos, Razbukai, IV a.

[150; 13e]

Juostos rašte – pilnas Pasaulio audinio motyvo išsišakojimas

[132; 52 psl.]

Segė. Palanga. Ankstyvasis geležies amžius

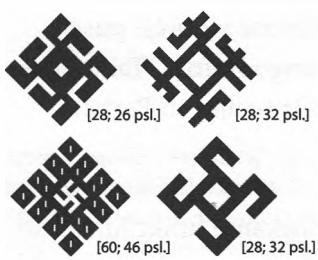
[28; 26 psl.] [28; 32 psl.] [60; 46 psl.] [28; 32 psl.]

166 pav. *Perkūnas ir Dangaus kalvis, kuris kaldina Saulę – pasaulį. Čia nesunku įžiūrėti ir Perkūno kūjus – kirvius, saulę ir kitus personažus*

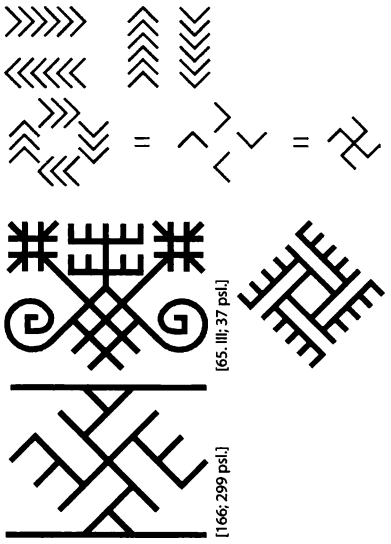

167 pav. *Perkūno ženklo šakos, kaip ir Pasaulio medžio šakos, tiesiasi į keturias pasaulio šalis arba sujungia dangų su žeme*

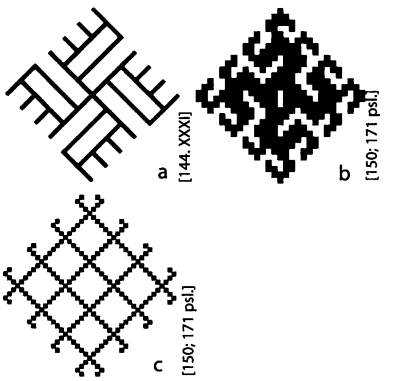

168 pav. *Perkūno ženklai: a – su blykčiojančių liepsnų liežuviais arba šakų grėbliais, b – su grėsmingų debesų žirgais, c – su Pasaulio audinio ir derlingo lietaus sietu*

Rečiau tai dūdavimas, miglos leidimas, taip pat sietų pynimas arba audimas, kad lytų derlingas (smulkus) lietus ir žemėje dygtų žolė.

Amatininkų darbo įrankiai, ginklai ir instrumentai – tai ženklai, kūjai, būgnai, kulkos ir kt. Perkūno darbo padėjėjai arba neatskiriami palydovai yra žirgai ir byrančios anglys, kurios danguje sudaro žvaigždžių skraistę.

Perkūno (Dievo) kryžius, kaip Perkūno ženklas, turi daug įvairių prasmių pavidalų. Apie centrą ir keturias dangaus puses jau kalbėta. Daugelyje ženklų vaizduojamas ąžuolas (Pasaulis), kurio storosios ir stipriosios šakos veši ir keroja į visas keturias pasaulio šalis. Tuo pačiu metu Perkūno ženklo šakos gali atrodyti kaip zigzaginiai žaibo blyksniai arba išsikerojusios šakos, kaip grėbliai, nukreipti į žemę, kad sugrėbtų žolę, arba kaip grėbliai, nukreipti į dangų kaip Pasaulio medžio viršūnės, kaip antenos, priimančios energiją.

Kartais ženklas virsta gana tankiu plotu, kur tik išorinėje pusėje matomi kabliai kaip šuoliuojančių žirgų kojos ir galvos, pasuktos atgal virš išriestų krūtinių. Tai – tamsių debesų gumulai su judančiais ir besikeičiančiais išoriniais pakraščiais, kur tik vietomis pro juodą tamsą prasiveržia šviesos ploteliai, taip pat kaip ir sieloje slypinti šviesa veržiasi pro tamsos priespaudą. Šventasis Perkūnas turi sielą [107, p. 67], ir ji tikriausiai reiškiasi kaip šviesa. Perkūno ženkle ją simbolizuoja laisvas fono laukelis centre, kaip ir kituose ženkluose. Ženklo šakos – kaip blykčiojančios laužo liepsnos, kurias kaip tik matome viename sename Perkūno kulto aprašyme [107, p. 67]. Tai – svarbiausias Perkūnui skirto ritualo objektas. Keliuose ženkluose vidinėje pusėje dėmesį patraukia sietą primenantis languotumas. Tai tas pats Pasaulio audinys, tik kitaip išreikštas ir susijęs su Perkūnu (taip pat lietaus sietas).

Perkūnas ir pasaulio tvarka

Iš daugelio Perkūno ir jo šeimos atliekamų funkcijų, kurios atsispindi dainose, raštuose svarbiausios yra dvi, lemiančios visas likusias. Trumpai apibendrinant, bet nepretenduojant į visaapimantį bei išsamų jų išdėstymą, galima išvardyti tokias funkcijas:

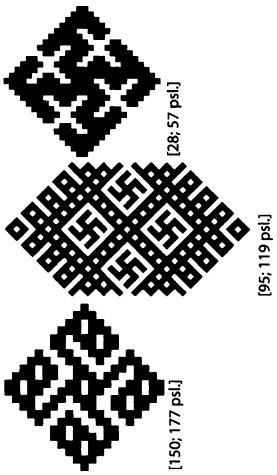

169 pav. *Perkūnas išplečia Dievo sukurtą pasaulį, išdėsto pagrindinius elementus ir jėgas. Judėjimas prasideda nuo centro*

1. Pasaulio kūrimas

Pasaulio kūrimą arba, kitais žodžiais tariant, jo raidą laike ir erdvėje, rodo Perkūno ženklų vystymasis nuo centro į visas keturias dangaus puses ir jose esantis keturių vienetų principas bei ciklišas kartojimasis. Perkūnas pakeičia ir išplečia Dievo sukurtą pasaulį, išskirsto energijas ir daro įtaką įvykiams (pagrindinės spalvos: balta + raudona (žr. p. 189 arba balta (geltona) + raudona arba mėlynai žalia).

Perkūnas važiavo per jūrelę
Sidabriniais rateliais;
Vėjo motina iš paskos skriejo,
Jūrelėn auksą mesdama. *LTdz 10505*

Tą rodo pats Perkūnas, kaip dangaus kalvis, taip pat Perkūno sūnų amatininkų statusas ir bendra jų veikla, apimanti bei išdėstanti svarbiausius pasaulio centro elementus ir jėgas: ugnį (žaibas), vandenį (lietus), žemę (akmuo, medžiai, žolė) ir orą (Perkūnas „kala danguje“ ir veikia „dangaus viduryje“).

*Skelia **ugnį** Perkūnėlis*
Sausos eglės viršūnėlėj;
Permirkę, sušalę
Didžio pono darbininkai.
LD 31707

*Žybsėk, Dieve, **ugnelę,***
*Lai **sušyla** pasaulėlis.*
Mano motulė apsiverkus
Bovelniniais drabužėliais.
LD 27766

*Kalvis kalė **jūrelėj,***
***Oran** kilo kibirkštėlės:*
Dievo sūnūs kaldino
Saulės dukrai vainikėlį.
LD 33730

*Kalvis kalė **danguje,***
Anglis biro Dauguvon!
Kalk, kalvi, ką bekaldamas,
Nukaldinki du ratukus.
LT dz 10499

Perkūnas važiavo jūrele,
***Lietutis** lijo jūrelėn,*
*Artojas **meldžia Perkūnėlio***:*
*Važiuok, Perkūne, šion **žemėn,***
*Važiuok, Perkūne, šion **žemėn,***
Miežių daigai nuvyto.
LD 33711

Už kalnelio dūmai rūksta,
Kas tais dūmais dūmino?
Perkūnas trenkė, žaibą metė,
Iš akmens rūko dūmeliai.
LTdz 10536

* Artojas „meldžia Perkūnėlį“: dainose latvis garbina ir meldžiasi tik Dievui, Marai, ir Laimai (E. Brastinis). Melstis Perkūnui – patvirtinimas, kad Perkūnas priskiriamas prie pačių aukščiausių Dievų, pirmapradžių ir reikšmingiausių jėgų bei personažų. Maldauti Perkūno – maldauti patį Dievą, kuris atsiskleidžia Perkūno pavidalu.

Kaip matome, iš visų su Perkūnu susijusių skaičių rašto ženkluose svarbiausias skaičius yra keturi (keturi kvadrato šonai). Tai – pagrindinis materialiosios pasaulio dalies skaičius. Skaičius penki rodo centrą šio kvadrato viduryje. Erdvinė paralelė su tuo, kas pasakota anksčiau, įžvelgiama dainoje:

Perkūnas turi penkis sūnus,
Visi penki amatininkai;
Vienas urzgė, kitas trankės,
Trečias skėlė ugnelę,
Ketvirtasis kulkas kalė,
Penktasis vietą *suieškojo.*
LT dz 7877

Skaičius „penki“ susijęs su veiksmo vieta (jo erdviniu centru), kuris dažniausiai būna susijęs su ugnimi (žaibu), rečiau – su ugnies priešingybe – vandeniu. Todėl pasaulio modelyje skaičius „penki“ automatiškai apima ir skaičius „šeši“ bei „septyni“. Jie pasirodo kaip vidurys, t. y. centro viršutinis ir apatinis poliai. Toks yra ir Perkūno sūnų amatininkų bendras skaičius, kuris būtinas pasaulio reikalams tvarkyti. Septyni – Pasaulio medžio ir jo erdvinio simbolio – sodo – koordinačių skaičius.

Skaičiaus „aštuoni“ santykiuose su Perkūno sūnumis (ir dukromis) nebūna [107, p. 75]. Tačiau yra skaičius „devyni“. Devyni – didžiausias Perkūno sūnų skaičius, trys – mažiausias. Trenkimas, dundėjimas ir žaibavimas yra trys specialios Perkūno sūnų funkcijos [107, p. 77]. Visos jos susijusios su išraiška laiko dimensijoje.

Skaičius „trys“ – kūrybos užuomazga, o skaičius „devyni“ – kūrybinio ciklo pabaigos simbolis. „Devyni“ apima vientiso erdvėlaikio savoką; tai yra ir laiko ciklo, ir daugelio pasaulių – Visatos – simbolis [49, p. 119]. Šis skaičius yra ir raštuose, susijusiuose su Perkūno kryžiumi. Pavyzdžiui, devyni Perkūno kryžiai buvo juostoje iš Daugmalės, o juos visus apima dar vienas – dešimtasis.

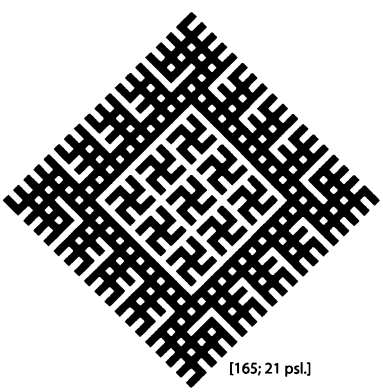
[165; 21 psl.]

170 pav. *Perkūno kryžiai juostoje ir Daugmalos. Visas motyvo išsikerojimas, vaizdas publikuotas A. Dancyčio veikale „ugninis kryžius“ 1931 m.*

Perkūno Tėvo
Devyni sūnūs:
Trys trankės, trys dundėjo,
Trys žaibus mėtė. *LD 33704*

„Devyni“ dinamiškai užbaigia laiko ciklą, „dešimt“ jį suapvalina, pripildo ir grąžina į pradžią, prie statiško užbaigtumo [49, p. 127]. Perkūnas, kaip Dievas, kaip Dangaus kalvis, kaip tai matyti šiame ženkle, yra ir kosminio laiko ciklų kūrėjas. Tą patvirtina ir tai, jog beveik visi tokio pobūdžio ženklai latvių raštuose yra aktyvūs, dinamiški, reiškiantys judėjimą, ciklišką kartojimąsi ir laiką. Kaip laiko ženklas, Perkūno (Dievo) kryžius nusako dar vieną Perkūno funkciją, kurią verta panagrinėti išsamiau.

2. Judėjimo užtikrinimas ir įvykių inicijavimas

Ši funkcija atsiskleidžia, kai Perkūno (Dievo) kryžių nagrinėjame jo egzistencijos požiūriu. Kartu turime kalbėti ne tik apie judėjimą nuo centro, bet ir apie judėjimą į centrą. Ženkle judėjimas nuo centro rodo energijos išsklidimą ir susikaupimą erdvėje, o šiam judėjimui priešinga kryptis rodo energijos iškrovą ir grįžimą į centrą. Gamtoje tai audra su perkūnija ir žaibų strėlės. Ženklai rodo, kad šie ženklai gravituoja ir susilieja į vieną tašką arba susikryžiuoja kryžiaus žaibu.

Taigi, ženklai rodo ne tik centrą, keturių vieningumą ir ciklišką Visatos kartojimąsi. Jie rodo ir energijos įkrovos bei iškrovos ciklišku mą.

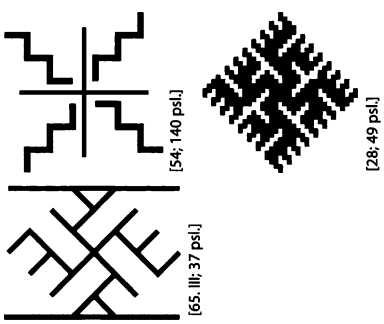

171 pav. *Žaibai gravituoja arba susikryžiuoja centre*

Perkūnas yra ir Dievas, kuris sukūrė visą pasaulį. Šis ambivalentiškumas aiškinamas ir kaip Dievo sukurto pasaulio susižadinimo bei saviorganizuotumo simbolis – pirminis postūmis, kuriame reiškiasi Dievo valia. Šiuo judėjimu prasideda laikas ir pasaulis kaip erdvė. Dabartinis mokslas tuo klausimu iškelia hipotezę apie Didįjį sprogimą, iš kurio atsirado visa Visata. (Kai kuriose kultūrose laiką simbolizuoja gyvatė, kuri, panašiai kaip Perkūnas, skatina save, įsikasdama į uodegą.) Užtikrinti kosminio laiko srauto nenutrūkstamumą (didžiąją Tėkmę) po pasaulio išjudinimo ir sukūrimo yra Perkūno funkcija. Perkūnas užtikrina laiko ciklišku mą raštų ženkluose: mėlyna + geltona. Perkūnas prižiūri ir užtikrina pasaulio judėjimą kiekvieną kartą, kai jam gresia sustojimas, kai jis patenka tamsos, angies, blogio ir kitų ardančių jėgų galion.

Trenk, Perkūne, į šaltinį
Ligi paties dugno:
Ten nuskendo Saulės dukra,
Aukso rūbus skalbdama.
LT dz III 7892

Trenk, Perkūne, į šaltinį
Ligi paties dugno,
Ten atrasi Velnio dukrą,
Auksinius bidonus plaunančią.
LD 34002

Perkūne, apie ką mąstei
Ant kalavijo pasirėmęs?
Ar galvojai peklos duris
Ar žemelę suspardyti?
Lt dz III 7854

Todėl Perkūnas trenkia į Juodą nelabąjį, kartais dar vadinamą Jupiu, bet dažniausiai – Velniu, kuris jau nuo senovės susijęs su tamsa [14.II, p. 233], trenkia į pragaro duris, trenkia į šaltinio dugną ir kt. – visur, kur tuo metu yra apsigyvenusios nekuriančios pasaulio (tamsos, taip pat ir ardančios) jėgos.

Raštuose nekuriančių – tamsos, griaunančių – jėgų simbolis yra statinis kryžius. Todėl Perkūnas trenkia į kryžių, kad pasaulį arba jo dalį ištrauktų iš tamsos būsenos ir nukreiptų jo judėjimą kūrybine kryptimi, kad nugalėtų stačiojo (vertikaliojo) kryžiaus statiką. Reikia pridurti, kad stataus kryžiaus simbolinės prasmės ir struktūrinės esmės mes negalime keisti. Ji išsirutulioja iš pačių gamtos, t. y. Dievo dėsnių (apie tai jau kalbėta nagrinėjant statikos ir dinamikos pynimo principus).

Perkūno žaibų ir kryžiaus sąsajos atsiskleidžia tikėjimuose, prietaruose. Pavyzdžiui, Nycoje tikima, kad „stogo gaidžiai“ apsaugo pastatą nuo Perkūno trenkimo ir gaisro“ [19.I, p. 76].

Mitologijos enciklopedijose minima, kad latviai dar XIX a. seniems pastatams kirto kryžius pamatų kertėse visuose keturiuose kampuose ir kryžiaus pavidalo įduboje dėjo šermukšnių kryžių, kad apsaugotų nuo žaibo ir ugnies.

Kad netrenktų Perkūnas, sukryžiuoja krosnies šluotą ir žarsteklį. Statydami jaują, kryžmai sukala dvi lentas. Šienapjūtės metu ant šieno kaugių kryžių sudeda iš karklo žievių.

Šermukšnis ir kadagys apsaugo nuo Perkūno, nes jų „uogų galelyje – kryželis“. Yra ir kitų panašių tikėjimų. Norėdami

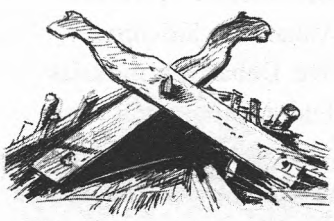
[68; 89]

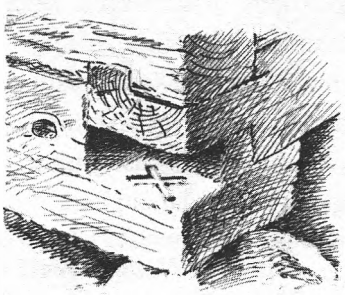
[68; 63 psl.]

172 pav. *Stogo gaidžiai (Nyca) ir kryžiaus įpjova pastato kertėje*

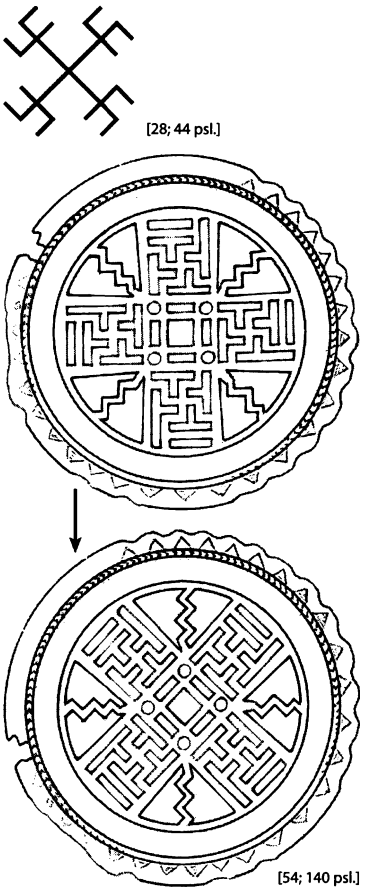

173 pav. Perkūno žaibas trenkia į kryžių, kad jį įsuktų ir pasaulis suktųsi toliau (Didžioji Tėkmė, metų tėkmė ir pan.). Žalvario segė su raudonos spalvos emale įdubose. Įspaudas. Trikata, III a.

apsisaugoti nuo Perkūno, brėžia tris kryžius ir tris karalių vardus Žvaigždės dieną (Trys karaliai) [14.II, p. 196]. Tačiau gali kilti klausimas: apie kokį kryžių kalbama? Apie vertikalųjį, statųjį (statišką) ar dinamiškąjį (cikliškai besikartojantį)?

Apie papročius Lietuvoje vienoje iš savo paskaitų pasakojo istorijos mokslų daktaras Gintaras Beresnevičius. Dar XIX a. Lietuvoje pagal seną pagonišką tradiciją, kad apsaugotų pastatą nuo Perkūno ugnies, ant stogo uždėdavo vežimo ratą sukryžiuotais stipinais arba tik su X kryžiumi. Katalikų bažnyčios uždraustas ir išvadintas pagonišku, šis kryžiaus ženklas slapčia būdavo uždedamas ant sijų. Paslapčiomis tai buvo daroma, uždedant gandrų lizdams tekinį [117].

Arba dar: kažkoks katalikų kunigas liepė savo parapijiečiams griaudžiant perkūnui nesižegnoti, kad tokiu būdu nepritrauktų žaibo [117]. „Jei tu su kryžium muši velnią, įskeli ugnį – žaibą [...]“ [177]. Čia, kaip galima suprasti iš pasakojimo konteksto, kalbama apie statųjį – krikščioniškosios bažnyčios pripažintą – kryžių ir jam priskiriamą galią.

Įvairūs yra tikėjimų, tradicijų tiesos keliai ir klystkeliai. Tačiau ženklų struktūra ir simbolinė mąstysena rodo aiškų dėsningumą: dinamiškasis, cikliškai besikartojantis kryžius saugo nuo Perkūno žaibų. Statusis, statiškasis kryžius žaibą traukia ir jį sukelia.

Štai toks vaizdas matyti vienoje ankstyvojo amžiaus segėje, rastoje Trikatoje. Pasaulis čia prasideda nuo centro (kvadratas su keturiais kampais – keturių vienybė) ir vystosi į visas 4 (8) pasaulio šalis, išsiskleidžia kaip žvaigždė, kol pasiekia savo paties tolimiausio išsiplėtimo ribą apskritime. Segė tarsi nepaliaujamai sukasi, ir ją galima nagrinėti tiek statiškoje, tiek dinamiškoje (t. y. įstrižojo) kryžiaus padėtyje nenutrūkstama seka. Keturi Perkūno kryžiaus ženklai (Perkūno sūnūs), o kartu ir kryžiaus žaibas (pats Perkūnas) yra dviejų būsenų: pasyvios – stačiajame kryžiuje, aktyvios – įstrižajame kryžiuje.

Atsiranda tarsi iniciatyvos ir judėjimo kaita, kurios svarbiausios mitinės būtybės – Dievas (didžiojo kryžiaus ženklas) kaip pasaulio kūrėjas ir Perkūnas su savo sūnumis kaip šio pasaulio tvarkytojas bei valdovas. Perkūnas čia atlieka iniciacijos funkciją – suteikia energijos, duoda žinių. Tai išreiškiama simbolių kalba, ir žmonės, suprantantys ją, yra

labai svarbių žinių nešėjai. Senojoje visuomenėje tai buvo kunigai, žiniuonys ir dvasios mokytojai.

Perkūnas trenkia į kryžių – į visų procesų centrą. Skatina ir sužadina kūrybinius procesus. Išjudina žemės derlingumą, inicijuoja gyvybės atsiradimą.

Iš pradžių gali atrodyti, kad paskutinioji simbolinė reikšmė gamtoje nėra pagrįsta. Tačiau pažvelgus giliau, galima pastebėti simbolinę analogiją! Visi įvairiapusiai veiksniai, kurie daro įtaką ir nukreipia tiek negyvojo, tiek gyvojo pasaulio vystymąsi, gamtoje tarpusavyje susiję, yra tikslūs ir suderinti. Laikui bėgant ir keičiantis aplinkybėms, keičiasi ir gamtos formos bei dariniai: vieni išnyksta, bet jų vietoje atsiranda kitų, kuriems egzistuoti būtinos tam tikros prielaidos.

Tirdamas prielaidas, lemiančias gyvybės formų atsiradimą, A. Balklavas rašo: „Padaryta išvada, kad šiame procese svarbus vaidmuo buvo skirtas tokiems veiksniams, kaip Saulės ultravioletinis spinduliavimas ir elektros iškrova (žaibas) atmosferoje“. [...] „Žaibo iškrovos metu išsiskiria kvantų energija“, kuri „sugeba sukelti pokyčius net atomų branduoliuose“, taip pat „labai aukšta – net daug milijonų laipsnių – temperatūra, kurioje jau gali įvykti tiesioginės branduolinės reakcijos ir branduoliniai pokyčiai“ [168, p. 12].

Kaip tik dėl šių veiksnių, kurie Saulės sistemos formavimosi pradžioje neabejotinai buvo daug intensyvesni nei dabar, po kelių milijardų metų įvairūs fizikiniai ir fizikiniai-cheminiai procesai, veikdami vienas kitą ir daug kartų keisdamiesi, sudarė prielaidas ir sąlygas vis sudėtingesniems dariniams, kol pagaliau atsirado ir „medžiagų apykaita apdovanotos, save reguliuoti ir reprodukuotis gebančios sistemos, respektyviai gyvybe apdovanotos ląstelės“. Tokia yra viena iš A. Balklavo darbo hipotezių apie gyvybės atsiradimą. Reikia dar pridurti, kad abu čia paminėti veiksniai – Saulės ultravioletinis spinduliavimas, t. y. energijos išsisklaidymas erdvėje ir elektros iškrova (žaibas), t. y. energijos grįžimas į veiksmų centrą, **neatsiejami nuo Perkūno (Dievo) kryžiaus simbolikos ir jos struktūrinės prasmės.**

Visai natūralu, kad gyvybę, kaip matyti iš anksčiau cituotų minčių, dabartinis mokslas apibrėžia kaip organizuotą sistemą, kuri tuo pačiu susijusi su pasaulio (Visatos) tapsmu ir egzistavimo prielaidomis.

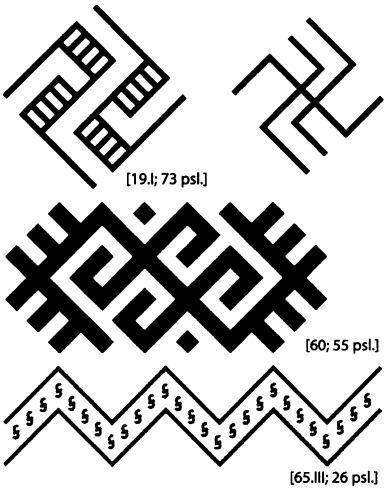

174 pav. *Perkūno ženklas ir laiko zigzagai*

Perkūnas yra varomoji šių kuriančiųjų procesų jėga, gebanti kurti ir atnaujinti pasaulio judėjimą, t. y. laiko eigą konkrečiame erdvės taške. Kiekvienas Perkūno trenksmas išjudina įvykius, taigi, išjudina laiko bangą, suteikia jai papildomos energijos. Todėl ir raštuose Perkūno kryžiaus skersiniai kartais būna tiesiogiai susiję su zigzagu, tokiu būdu pabrėždami šio ženklo laiko arba bangos aspektą. Šie skersiniai ir patys atrodo kaip zigzagas zigzage, zigzagas šalia kito zigzago, sukryžiuoti zigzagai, zigzagai verpetuose ir kituose panašiuose dariniuose.

Visos jų reikšmės, žinoma, susijusios ir su Saulės, ir su ugnies simbolika, kur Perkūno ženklas (įstrižasis kryžius) nagrinėjamas jau kitu realybės požiūriu ir kitu pavadinimu (žr. kitą ženklą – ugninis kryžius), ir su ugnies priešingybėmis – vėju, vandeniu ir pan.

Ugnies kryžius

Ugnies kryžius – senas soliarinis ženklas, simbolizuojantis ugnį. Jo spalva – raudona arba raudona ir mėlyna, o šviesa – geltona arba balta, taip pat žalsvai geltona arba žydrai žalia.

Ugnis – plazminė materijos būsena, labai svarbi pasaulio tapsmui. Ji visada yra visų erdvėlaikyje vykstančių procesų centre, tiek danguje, tiek žemėje. Ugnis – tai Dievo kuriančiojo, o kartu perkuriančio principo išraiška.

Ugnies kryžius simbolizuoja ir Perkūno žaibų ugnį, ir ugnį Visatos gelmėse, žvaigždžių spindėjimą, mūsų Saulės termobranduolinius procesus, mūsų namų židinio ugnį bei ugnį žmoguje – jo dvasinį užsidegimą ir širdies liepsną.

Ugnies kryžius – kiekvienos amžinai aktyvios energijos simbolis, išreiškiantis cikliško judėjimo ir laiko tėkmės idėją.

Mitiniu požiūriu ugnis siejama ir su Perkūnu, ir su Laima, ir su Mara. Gyvenamuosiuose būstuose ją globoja Ugnies motina. Namų ugnis – melsva (violetinė), kaip žioruojančių anglių liepsnelės.

Ugnies kryžius simbolizuoja ir amžinąją ugnį, kuri baltų tautoms dar žiloje senovėje buvo garbinimo objektas ir daugelio ritualų centras. Prūsų žemės kronikoje 1326 m. rašoma: „Nadruvoje buvo vieta, vadinama Romove; ten gyveno žmogus, vadinamas kriviu, kurį gerbė kaip kunigą... Jo norų ir nuostatų laikėsi ne tik vietinės gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenančios Livonijos žemėje. Be to, jos garbino

negęstančiąją ugnį“ [138, p. 16]. XII a. Konstantinopolio patriarchas lietuvius paprastai vadindavo ugnies garbintojais. Ugnį garbino ir aukštaičiai, ir žemaičiai, laikė ją šventa ir amžina. Šventaragio slėnyje, kaip rašoma „Lietuvių ir žemaičių kronikoje“, dieną ir naktį ąžuolinėmis malkomis kūreno amžinąją ugnį Perkūno garbei [136, p. 16].

Požiūrį į ugnį kaip į šventenybę rodo ir naujesnių laikų duomenys iki pat šių dienų, ir daug dar gyvų, metų tėkmėje išlikusių tradicijų, ypač Kalėdų, Velykų ir Joninių šventimas.

Beveik visų metinių švenčių ritualų esmė – išlaikyti judėjimą, didžiąją Tėkmę, o tie ritualai susiję su ugnimi, todėl ugnies kryžius yra ir ritualinės ugnies ženklas. Ugnis prilyginama gyvenimui.

Nei šuneliui aš nespyriau,
Nei degančiam pagalėliui:
Ir šunelis Dievo sutvertas,
Ir degantis pagalėlis. *LD 3034*

Ugnis šventa. „Tai yra laužuose ir ugniakuruose ar iškilmių kambarių židiniuose iš beržo malkų pagal nustatytus papročius įkurta ugnis. Užkuriama ji šventiniais vakarais arba švenčių metu pagal Artūro (žvaigždyno) kalendorių.“ Taip apie Šventąją ugnį (šviesa) sako A. Z. Tamoša ir tęsia: „Žvaigždžių ugnis (mus PAŽADINA, bet mes ATSAKOME Šventąja ugnimi. Tai – sąsaja, vadinama AUKA arba AUKURU. Mūsų religijoje nebuvo naudojamos AUKOS. Buvo tik AUKURAI. Čia Šventoji ugnis dar buvo vadinama GUNTINIA (lietuviškai GUNUTĖ), kai norėta pabrėžti, kad ji yra ATSAKYTOJA, t. y. – atsakymas į žvaigždžių šviesą. Tai rodo žodžio skiemuo „UGn – GUn“. Žodyje yra ŽINIOS [t. y. mokslo žinios – V. C.]. Žiemos metu Šventoji ugnis dega židiniuose, svetainėse, iškilmių salėse, kur šeima susirenka VAKAROTI“ [74].

Apie ugnį ir ugnies ritualo esmę R. Ruozytė viename interviu sakė: „Ugnis nieko nepalieka, tai – pats švariausias šios dimensijos elementas, jis sieja mus su dieviškumu. Ugnyje gyvena Dieviškoji Motina, Dievo kūrybos principas. Ugnies ritualo metu bendraujama su Dievu, kūnas, dvasia ir siela apsivalo, apsivalo ir visi klodai, esantys tarp dangaus ir žemės, žmogus įgyja didžiulę jėgą, nušvinta jo protas.“ [118, p. 9]

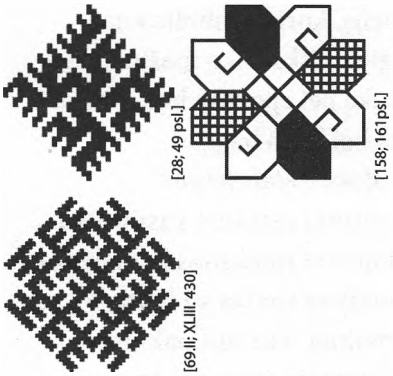

175 pav. *Ugnis tai liepsnoja, tai verpetuoja, bet visuomet ritmiškai tiksliai*

Aš atnešiu sausų malkų,
Aš įkursiu ***ugnelę:***
Dievuliui auką paaukosiu,
Dievas duos man artojėlį.
LD 9798

Aš užkūriau ugnelę
Iš **devynių** *rykštelių.*
Šildos **Dievas,** *šildos* **Laima,**
Mano amželio lėmėjėlė.
LD 18173

Nepaisant vyraujančios nuomonės, kad ugnis – nesuvaldoma, chaotiška stichija, raštuose ugnies kryžiai yra ir liepsnojantys, ir verpetuojantys, apskritai laiko rate bei erdvėje jie visuomet simetriški ir ritmiškai tikslios grafinės sandaros. Štai keli pavyzdžiai.

Vis dėlto tai nėra nukrypimas nuo tiesos. Ugnies kryžiaus simetrija ir ritmiškumas turi tvirtą pagrindą, nes pasirodo, kad ugnis pulsuoja, be to, kaip rodo naujausi mokslo atradimai, ugnis pulsuoja taip pat tiksliai kaip laikrodis (Markas Toljaras iš Šveicarijos, radijo pranešimas, 2002 m. vasaris).

Ugnies pulsavimas ritmiškas kaip potvynis ir atoslūgis, visai kaip ciklišKas Saulės pulsavimas ir sukimasis ratu. Todėl mokslas kalba apie Saulės aktyvumo ciklus: 11 metų ciklas – užsiliepsnoti, energijai išmesti ir stipresnio spinduliavimo srautams; 22 metų ciklas – Saulės magnetinio lauko poliariškumo kaitai. Todėl pilnu Saulės aktyvumo ciklu laikomi 22 metai. Yra dar vienas vadinamasis šimtmečio ciklas, kuris tęsiasi maždaug 80–90 metų [110, p. 151]. Nors tokio ciklišKumo priežastis nežinoma, Saulės aktyvumo įtaka Žemei labai reikšminga. Ji veikia Žemės magnetinį lauką, atmosferą ir gyvosios gamtos procesus, taip pat žmogų (staigiai padaugėja įvairių rizikos veiksnių, atsiranda tikimybė susirgti arba patekti į avarijas) [110, p. 152].

Pati ugnis yra beaistrė, bejausmė. Ji susijusi ir su kūrimu bei išsivystymu (planeta, gyvybė), ir su perkūrimu (planetų žūtys – sudegimas, mirtis). Ugnis sudegina, išvalo, nukreipia judėjimą į kitas dimensijas. Ugnis šildo, teikia šviesą, žymi erdvinius ir psichologinius orientyrus, stabilizuoja žmogaus psichiką beribiame nesąmoningumo bei tamsos lauke. Ugnis – meditacijos objektas. Ugnis – Visatos centro simbolis.

Ugnies priešybių reikšmė

176 psl. *Ugnies ir ugnies priešybių (vėjo ir vandens) sūkurių ženklai. Pirštinių raštai, Bartos valsčius:*
a – mėlyna ir raudona,
b – mėlyna ir balta,
c – balta ir mėlyna

Pagal ritmiškai ciklinę pulsaciją, kurią simbolizuoja ir ugnies kryžius, ugnis yra tarsi gigantiška laiko mašina, tarsi plazminis laikrodis, kuriantis laiką bei epochas ir iš Visatos gelmių išmetantis esaties erdvės bei laiko bangas.

Ugnies priešingybė yra vanduo, todėl ugnies kryžiaus priešingoji (ambivalentinė) reikšmė susijusi su vandeniu. Dėl to ugnies kryžiuje yra raudonos ir mėlynos spalvos derinių arba tamsiai mėlyna spalva su balta, simbolizuojančios ciklišką judėjimą, kuriam paklūsta vanduo tiek skysto, tiek garų pavidalo (taip pat ir vėjo) sūkuriuose. Todėl ir šis ženklas, jei jis tamsiai mėlynos spalvos, yra įvairių sūkurinių viesulų, verpetų – vandens ir oro – judėjimo ženklas.

Vasilijaus Sinaiskio nuomone, ugnies kryžius, apibūdinantis senovės latvių kultūrą, senovėje galėjo būti bernužėlių ir mergužėlių (žr. liaudies dainas) tautinio priklausomumo ženklas, atskiriantis saviškį nuo svetimšalio [11, p. 139].

Reikia prisiminti, kad ugnies kryžiumi kartais pavadinamas ir statusis Maros kryžius, kai vakare jį įbrėžia ant pelenais užbertų anglių, kad ligi ryto neužgestų ugnis. Čia sąvoka „ugnies kryžius“ vartojama kaip Maros kryžius, kaip pagrįstai pastebi M. Grynas [119, p. 108], bet ji nevartojama kaip viso Maros kryžiaus pavadinimas, kad nekiltų nesusipratimų.

Perkūnas ir Laima – makrokosmosas ir mikrokosmosas

Laikas yra viena iš keturių universaliosios pasaulio vienybės dimensijų. Jis vienodai priklauso ir makrokosmoso, ir mikrokosmoso procesams. Toks pasaulio dėsningumas (tiesa) atsispindi ir ženklų, tarp jų ir įstrižojo kryžiaus simbolikoje.

Laikas reiškiasi kaip nematomos jėgos banga, susijusi su įvairiomis pasaulio (Visatos) sritimis ir mastais. Todėl šis cikliško laiko kartojimosi ženklas, atsižvelgiant į jo apžvalgos mastą, aiškinamas ir vadinamas skirtingai.

Makrokosmose, planetų ir žvaigždžių Visatoje, kaip jau išsiaiškinta, šis ženklas yra kosminio laiko ciklo ženklas, simbolizuojantis **Perkūną,** visą jo veiklą ir tos veiklos rezultatus. Ženklo spalvos – raudona ir balta.

Mikrokosmose, žmonių Visatoje, tas ženklas aiškinamas kaip **Laimos kryžius,** kaip laikas ir lemtis, kurie yra

Laimos žinioje ir lemia žmogaus amžių bei daro jam įtaką. Svarbiausios jo spalvos – žalia ir raudona.

Laiko tėkmės ir laiko bangos kryžius

Tačiau įstrižasis kryžius kartais būna geltonos ir tamsiai mėlynos spalvos derinys. Tai – **laiko tėkmės ir laiko bangos kryžius,** siejamas su šio pasaulio laiku, jo kalendoriniu aspektu ir judėjimu erdvėje (išsamiau apie tai žr. skyriuje „Spalvos pasaulio modelyje“). Raštuose tos reikšmės susipina.

Makrokosmoso ir mikrokosmoso idėja arba idėja apie didžiojo ir mažojo atsispindėjimą bei grimzdimą vienas kitame išreiškiama dainose:

Šoka Dievas su Perkūnu,
Aš – su savo bernužėliu;
Perkūnui – visa žemė,
Man – devyni bernužėliai. *LD 24044*

Įdomiausia tai, kad pasaulyje Perkūnas ir Laima atlieka panašias funkcijas: pavyzdžiui, Laima mikrokosmose atlieka darbus, kurie prilygsta Perkūno darbams makrokosmose. Štai viena daina, kurioje Laima atlieka kalvio darbus:

Kas čia spindi, kas čia tviska
Ant aukštojo kalnelio?
Man Laimelė vainiką kaldina
Iš pilkojo akmenėlio. *LT dz III 7802*

Vainikas – visas pasaulis ir užbaigtas erdvėlaikis (apskritimas). Kaldinimas – laiko kūrimas, laiko ritmo išlaikymas ir pasaulio tvarkymas. Pilkasis akmuo – sutankėjusi kosmoso materija, žyminti pasaulio kūrimo centrą ir jame slypinčią išlaisvinamą energiją (akmuo kaip ugnies ir šviesos priešybė). Tviskėjimas ir spindėjimas ant aukštojo kalnelio – tai šviesa, kuri dainų atlikėjui rodo galimybę laimingai gyventi, nes tai – Laimos palankumo požymis, kurio tikisi senovinės dainos pateikėjas. Jis – to kaldinamo vainiko nešiotojas. Vadinasi, kalbama apie paties dainuotojo pasaulį (mikrokosmosą) ir laimingą bei apskritą, t. y. saulėtą, amžių.

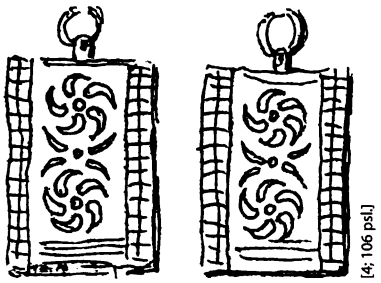
[4; 106 psl.]

177 pav. *Grandinėlės susegimas. Šoka Dievas su Perkūnu, aš su savo bernužėliu...*
Perpiešta pagal fotografiją iš M. Gimbutienės knygos „Baltai".

Reikėtų pridurti, kad šviesa, spindinti ir tviskanti ant aukštojo kalnelio (pačioje aukščiausioje dangaus srityje), – tai Vientisos gyvosios energijos – Dievo – simbolis. Ši energija sujungia makrokosmoso ir mikrokosmoso ritmus, suformuoja pasaulį.

Panašumų yra ir laiko bei erdvės simbolinėje struktūroje. Pavyzdžiui, skaičius trys – ir čia kūrybinio proceso pradžios skaičius, kuris reiškia laiko aspektus, susijusius su Laimos esme. Tai – praeitis, dabartis, ateitis, be to, trečiasis elementas – ateitis – yra svarbiausias, nes jis galioja kaip Laimos sprendimas ir taip lemia kokios nors veiklos baigtį. Trys yra ir trys norai, trys galimybės, apibūdinančios Laimą.

Mes buvome trys seselės,
Visos trys našlaitėlės.
Mums Laimužė skraistes audė
Tarp trijų vartų atramų. *T dz 38465*

***Trys** Laimužės susiėjo*
Mano amželio lėmėjėlės:
Viena sakė – ugny sudegti,
Antra – nuskęsti vandeny,
Trečioji Laimė atliepė
Per amžių būti našlaitėle. *LT dz 23224*

Skaičius devyni – kūrybinio ciklo užbaigtumo skaičius. Tai – simbolinis erdvės ir laiko matas, kuris mikrokosmose (t. y. Laimės nukaldintame pasaulyje) vaizduoja makrokosmosų (daugybės pasaulių) struktūrą.

Laima tiesė žalią juostą
*Iš **devynių** kamuolių;*
Ją aprišo moterėlėms,
Kurios Laimos pirtyje pėrėsi.
LD 1109

Dekit, dukros, šviesią skalą,
Leiskit Laimą į vidų!
Laima stovi už durų
*Su **devyniomis** skraistėmis.*
LT dz III 7797

Aš ugnelę užkūriau
*Iš **devynių** žagarėlių,*
Šildos Dievas, šildos Laima,
Mano amžiaus lėmėjėlė. *LD 18173*

Perkūnas ir Laima, darbuodamiesi tuo pat metu kiekvienas savo ašigalyje (poliuje) ir savo mastais, išlaiko pasaulio harmoniją. O dabar bus nagrinėjamas įstrižojo kryžiaus ženklas mikrokosmoso arba žmoniškosios visatos mastu.

Dievo Laimos kryžius ir Laima

Likimo lėmimas, verpimas, dalijimas

Dievo Laimos kryžius – laiko ir lemties ženklas, kuris simbolizuoja:

- ciklišką kartojimąsi, judėjimą spirale, pulsavimą, ciklišką numatomų įvykių seką;
- pasaulio jėgų tarpusavio santykius, kurie reiškiasi kaip Laimos įstatymas, susijęs su žmogaus amžiumi nuo jo gimimo ligi išėjimo į anapilį (Laimos spalvos – žalia ir raudona (mariškoji jungtis), geltona ir balta (dieviškoji sanglauda);
- Laimą kaip žmogaus amžiaus chronologinio laiko kalvę ir tvarkytoją („Man Laimelė vainiką kaldino“). Laima yra gimimo (generacijos) ir likimo lėmėja, o tai vyksta ir su Dievo, ir su Dievo Maros žinia. Pagal Dievo patarimą, pagal Dievo įstatymus Laima nusako bei lemia žmogaus amžių, žmonių sutarimą ir kitų dalykų tvarką. Laima – aukščiausia priežastinio ryšio įstatymo reiškėja.

Dievuli, tavo įstatymu,
Laimuže, tavo nutarimu!
Svetimas su svetima susitiko,
Meiliai amžių nugyveno.
LD 17772

Dievuli, tavo patarimu,
Laimuže, tavo nutarimu!
Pana buvau, žmona tapau,
Iš žmonelės – motinėle.
LD 1235

„Žmogaus amžius verpiamas kaip siūlas. Kūnas – tai šeivelė, apie kurią sukasi šis siūlas. Kai šeivelė pilna, siūlas nutrūksta, žmogus miršta. Laima – verpėja arba audėja, taip pat kenkėja – siūlo perkirpėja“ [4, p. 181]. Ir dainos, ir daugybė tikėjimų bei buities papročių, tradicijų elementų Laimą sieja su kryžiaus ženklu.

Kirsk, kirsk ant durų
Kalavijų kryžių,
Kirsk velnią, kirsk pavyduolį,
Kirsk Raganas!
Kviesk Laimę vidun,
Nelaimę – laukan. *LT dz III 4094*

178 pav. *Kiekviena spalva ir reikšmė suformuoja savo santykių ir simbolinę reikšmę. Vilnonės skraistės audimo raštas. Žiemgala, XVIII a.*

Ir raštuose kryžius turi tokią reikšmę, kurią sustiprina tam tikros spalvos. Pavyzdžiui, XVIII a. vilnonėje skraistėje iš Žiemgalos, išaustoje nedidelėmis staklėmis, matome žaliai raudonus kryžius, saugančius (apima iš abiejų pusių) raudonai baltą ugnies ženklą, esantį centre. Bet, apimant centrą iš keturių pusių, susidaro viso pasaulio ženklas – ąžuolas (taip pat šulinys, laiko apskritimo ženklas – metai).

Kryžius čia atsiskleidžia kaip laiko ir lemties ženklas, nes nuo to, koks yra kryžius – statiškas ar dinamiškas – priklauso laiko ir likimo eigos kryptis. Tačiau svarbiausia – kryžius yra kiekvieno Dievo Laimos kryžiaus ženklo pagrinde. Kryžius rodo Dievą, centrą, o visa kartu simbolizuoja tai, kad pati Laima ateina iš Dievo (Laima yra Dievo dukra, kuri vadinama ir Laimos motina). Laimutė yra Dievo laiko ir likimo aspektas šio pasaulio keliuose, ir tai visuomet susiję su ugnimi bei šviesa.

Tamsu lauke, tamsu lauke,
Kur surasti kelionei draugą?
Dievas man buvo kelionės draugas,
Laimė – kelio rodytoja.
LD 33698

Laimė žino tą dienelę,
Kai aš ištekėsiu,
Laimė žino valandėlę,
Kada paliksiu motinėlę.
LD 10164

Laima ir Dievas, taip pat kaip ir Mara, „žino“ tolesnių įvykių eigą.

Žino Dievulis, žino Laimutė,
Kur Saulelė naktį miega:
Vidur jūros salelėje,
Sausos nendrės viršūnėlėj. *LD 33788, 2*

Ėjau Laimos pirtelėn
Vienais lino marškinėliais.
Dievas žino, miela Mara,
Ar išeisiu saulelėn. *LD 1092*

Laima tą žinojimą gali pasakyti žmonėms ir per ugnį.

Užkūrėme mes, bernužėli,
Beržo malkų ugnelę!

Jei ji dega skaisčiai, ramiai,
Tai mes meiliai sugyvensim.
Jei ji dega spragsėdama,
Mušimės ir barsimės. *LD 18178*

Ugnis, kaip šviesos ir šilumos šaltinis, simbolizuoja energiją, kurią valdo žmonės. Jos vaidmuo per daug sureikšmintas tiek vieno žmogaus, tiek visos žmonijos likimuose. Ugnis labai svarbi suvokiant Laimos esmę, ir ji visuomet susijusi ne tik su šviesa, šiluma bei saugumu, kurį teikia, bet ir su pačia gyvybe, gera sveikata bei gerove.

Be ugnies, be gebėjimo valdyti energiją ir ją panaudoti kūrybos bei kitiems kilniems tikslams Laimė neįmanoma.

Našlaitėlė ugnį kūrė,
Daugel krūmų nulauždama.
Dievas šildos, šildos Laima,
Šildos mano stuomenėlis.
T dz 38449

Tu išeidama, sesute,
Užkurk šviesią ugnelę,
Kad tau būtų ištekėjus
Toks šviesus gyvenimas.
LD 17677, 1

Laimą, kaip laiko ir likimo lėmėją, su ugnimi sieja patys glaudžiausi ryšiai. Ugnies kryžius simbolizuoja ugnį, todėl savo esatimi yra ir Laimos simbolis.

Šviesi, šviesi ugnis dega
Tamsioje kertelėje:
Ten Laimužė amžių lemia
Mažam kūdikėliui. *LD 1196*

Ugnies simbolis turi savo spalvas (pagrindinė – raudona), reiškiančias funkcinę Laimos sanglaudą su ugnimi.

Raudona spalva pritaikoma dar ir asmeninei Laimos gerovei. Tai – funkcionaliai susiaurintas Laimos įkūnijimas materialiame pasaulyje – Laimėje.

Dievulis Laimą davė man,
Į tą beržyną įeinant;
Tik įėjęs tuoj nušoviau
Raudonkrūtį karvelėlį.

Dievulis Laimą davė man,
Į tą kiemą įeinant.
Tik įėjęs nusižiūrėjau
Raudonai baltą mamos dukrą.
LT dz III 2079

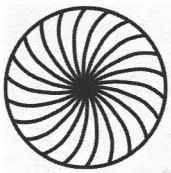
[69.III; X.91e 2]

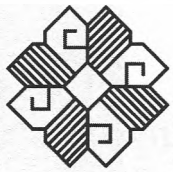
[150; 28A]

Pirmojoje dainoje raudona simbolizuoja sėkmę, antrojoje (raudona kartu su balta spalva) – grožį ir sveikatą. Saulės šviesa (ugnis) – tai Laimos dovana, ir čia slypi laimingo gyvenimo paslaptis, kaip tai matyti šiuose Saulės ženkluose.

Laimė, laimė tam sūnui,
Kur užgimė saulytėje,
Jam auga miežiai, jam auga rugiai,
Jam auga bėri žirgeliai. *LD 1178*

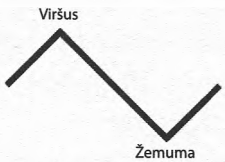

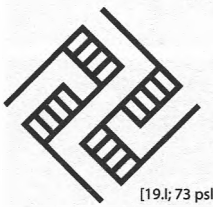
[19.I; 73 psl.]

Ženklas ant bronzos apyrankės (Krūzė). Pagal E. Brastinio knygą.

Be šviesos, be saulytės žmogus lieka tamsoje, t. y. laiko ir likimo bangos šešėlyje (apačioje).

Oi, Dievuli, oi, Laimute,
Kodėl man taip padarei:
Kiti vaikai – saulelėje,
Aš – saulutės šešėly.
LD 4959

Laima sėdi ant kalnelio,
Aukso batais apsiavus.
Eikš, Laimute, tu žemyn,
Vesk mane aukštan kalnelin!
T dz 54819

Laima, kaip likimo lėmėja, yra įvairių įvykių sūkuryje. Tačiau tų įvykių vietos gali būti labai įvairios: ir palankios, ir nepalankios tolesnių įvykių raidai.

Kur, Laimuže, tu stovėjai,
Kai aš už vyro tekėjau?
*– **Vidury** brolio kiemelio,*
Pelynų krūmelyje.
Pelynų sūrūs žiedeliai,
Sunku gyventi ištekėjus. *LD 17839, 1*

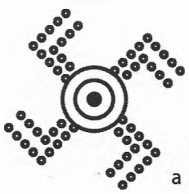
a [145; 27]

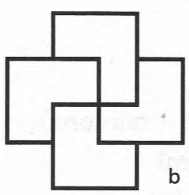
b [51; 13 psl.]

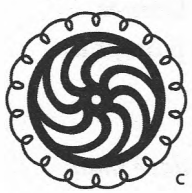
c [13; 19 psl.]

179 pav. *Vidury brolio kiemelio...*
a – rankogalio ženklas,
b – nuosavybės ženklas,
c – apvali segė

Universaliąja prasme įvykių vidurys visada yra ant laiko strėlės ašies. Laimos kryžiuje tai – ženklo centras, apie kurį sukasi iš visų keturių pasaulio šalių ir iš giluminių užuomazgų atėjusios jėgos. Žmogaus amžius verpiamas kaip siūlas.

Laimos kryžius simbolizuoja patį verpimą – darbą, kurio pabaigoje labai skirtingos pasaulio jėgos bei jų sukelti įvykiai susitinka ir yra susukami arba supinami į vieną laiko bei likimo siūlą (į juostą, virvę, vainiką, audinį ar net į pantį).

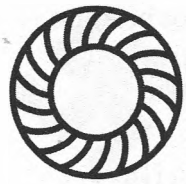
[99; 64 psl.]

[95; 64psl.]

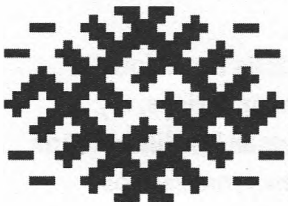
[69.I; XLIII, 422]

Laimė, laimė tam sūneliui,
Kuris užgimė saulelėj.
Jam Laimužė pančius vijo,
Į sidabrą mirkydama.
LD 1176

Man Laimužė vainiką pynė
Po žaliuoju ąžuolėliu.
Nupynusi, susukusi
Dėk man ant galvelės!
L tdz III 7803

Pantis surišamas, taip trukdant ir kliudant arba neritmiškai skubinant ir nukreipiant į harmoningą judėjimą bei laimingą veiksmų eigą. Arba įvykiai nukreipiami į kokią konkrečią besitęsiančią būseną, kuri negali keistis, jei viskas vyksta įprastu ritmu. Ženkle tai – sutrikdytas cikliškas kartojimasis.

Laima pina pantelį
Ant kalnelio sėdėdama,
Pripynė gerą mamos dukrą
Tėvo sūnui – netikšai.
LD 12001

Laima pynė pantelius
Ant kalnelio sėdėdama.
Tu pripinki mane, Laimuže,
Prie šaunaus tėvo sūnelio.
LD 10163

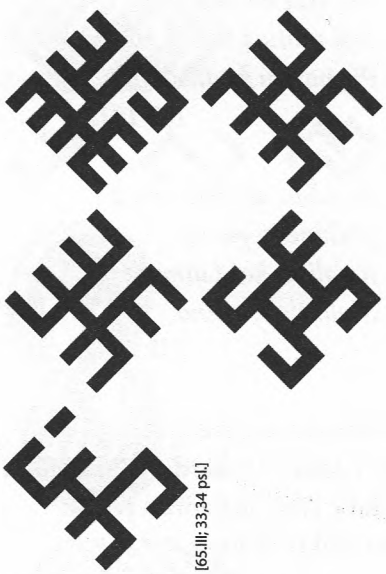
[65.III; 33,34 psl.]

180 pav. *Ženklai iš kelių Ceraukstės ir Krūstpilio juostų. Laima pynė pantelį...*

Kaip matyti šiose juostose iš Ceraukstės ir Krūstpilio, kartais harmoningas judėjimas būna visiškai suardytas. Raštų ženklai vietomis supainiojami: juose padarytos klaidos ir jie išausti nesuderintai. Tokių ženklų reikšmė – Laimės stygius – nelaimė, t. y. Laima paliko, pasitraukė (tai gali būti ir techninė audėjos klaida, kurios ji nepastebėjo ir neištaisė). Laima čia minima tik kaip likimo lėmėja šalia Laimės ar nelaimės. O koks yra šio lėmimo rezultatas? Juk tai, kas yra laimė vienam, nelaimė – kitam ir pan.

Laima, kaip dievybė, ir Laimė, kaip buities ar materialiosios plotmės ir **„asmens gėrio genijus“**, yra skirtingi, bet tarpusavyje labai susiję personažai [14.II, p. 199]. Raštuose tie skirtumai nepabrėžiami. Greičiau piešingai – kiekvienas Laimos ženklas aiškinamas įvairiais jos įsikūnijimo bei požiūrio lygmenimis ir kompoziciniais tarpusavio ryšiais kaip vientisa persipynimų struktūra.

Susitiko mano Laimė
Su Nelaime kelyje.
Stumk, Laimuže, Nelaimėlę
Nuo kelelio pakraštin. *LD 9263*

[69.II; LXIII.430ᵇ]

181 pav. *Linija per vidurį – žalioji gyvybės linija*

[19.II; I]

182 pav. *Gyvybės ir Laimos spalvos*

Laima pina, verpia ir traukia gyvybės, sveikatos bei gėrio siūlą. Raštuose tai – žalia linija, kuri kerta ženklą. Labiausiai tai išryškėja juostose, kur ji tęsiasi išilginės ašies, t. y. laiko ašies kryptimi. Žalia – gyvybės linija.

Taip atrodo viena iš Lielvardės valsčiaus juostų (181 pav.), taip pat daugelis kitų juostų ir juostelių.

Juostos viduryje – Laimos spalvos – žalia ir raudona, o kitoje jos dalyje – raudonos ir baltos spalvų derinys, t. y. ugnies ir Perkūno spalvos (tokios persipinančios linijos būna ir raudonos tamsiai mėlyno rašto fone, mėlynai žalsvos – raudonos ir baltos spalvų fone ir kt., bet jų jau kitos reikšmės, kurios čia nebus aiškinamos).

Žalioji gyvybės linija atskiria viršų nuo apačios (kalną nuo klonio). Viename ženkle tai galima aiškinti kaip Dievo išdėstytus lieptus, kuriais vaikšto Laimužė. Šią liniją galima paaiškinti ir kaip Laimužės peilį, ir pan. Žalioji gyvybės linija simbolizuoja Laimą kaip išskyrėją, įvairių likimų dalintoją.

Laima tiesė žalią juostą
Devyniais kamuoliais;
Ja apjuosė moterėles,
Kol Laimos pirty pėrėsi.
LD 1109

Tempk, Laimuže, šilko juostą
Per visą kambarėlį,
Štai motulė šventę ruošia
Pirmajam kūdikėliui.
LD 1415,1

Laimė ėjo su Nelaime
Vienu lieptužėliu.
Grįžki, Laime, atgalios,
Mesk Nelaimę vandenin.
LD 9212,1

Atradau aš aukso peilį
Malūnėlio galely:
Jį paliko, kai Laimužė
Malėjėles vaišino.
LD 7992

Pagal senąsias vestuvių tradicijas jaunąją įvedant į uošvio, į vyro namus, liepto vietoje būdavo dedami ir kardai [35, p. 306]. Kardas ir lieptas papildo vienas kitą. Abu jie padeda įveikti apačią, t. y. išvengti grėsmės arba atlikti užduotį.

Brolelis sesės gailėdamas,
Lieptu metė kardelį;
Eik, sesute, ramia širdim,
Nesulaužyki kardelio.
Su *manuoju kardeliu*
Šimtai karų kariaujama. *LD 18757*

Todėl čia ir kardas – kaip skyrėjas, kaip Laimos likimo lėmimo įrankis ugnies kryžiuje (jis yra ir Saulė).

Suradau aš aukso peilį
Malūnėlio viduje;
Jį paliko Laimužėlė
Malėjėles vaišindama. *L tdz III 7806*

Gyvatės arba žalčio ženklas

Gyvatės arba žalčio ženklas – senas gyvybės energijos ir atsinaujinimo simbolis, raštuose vaizduojamas geometrine forma ar plastiškais gyvūnų pavidalais. Ženklo pavadinimas kilo iš mitologizuotų priešistorinių laikų, kai „kartu su moteriškąja dievybe Gyvate“ tikriausiai egzistavo ir „vyriškos lyties Žaltys“ [4, p. 184]. Tai atitinka ir ženklo struktūrą, ir dviejų gyvybės pradų (vyriškojo ir moteriškojo) vienybės esmę: juk gyvatė gamtoje yra tikras gyvybės atsinaujinimo simbolis. Pavasarį gyvatė semiasi energijos iš saulės, o žiemą ji slepiasi požeminiuose urvuose ir miega (somatinėje būsenoje), kad vėliau, kitą pavasarį, saulės šilumoje iš naujo atgytų. Gyvatės arba žalčio ženklas, arba paprasčiausiai tariant, žaltys yra nepaliaujamai beiskeičiančio ir plūstančio judėjimo arba laiko bangos energinių išraiškų ženklas. Jo struktūra pabrėžia dviejų tarpusavyje susijusių, viena kitą papildančių jėgų arba procesų kompleksiškumą vienoje visumoje (vasara ir žiema, vyriškasis ir moteriškasis pradas, augantis Mėnulis ir dylantis Mėnulis ir kt.).

183 pav. Žaltys: a, c – latvių audiniuose, b – prūsų papuošale

Žaltys, kaip gyvybės ir atsinaujinimo ženklas, simbolizuoja seksualinės energijos pulsavimą, ciklišką jos aktyvumo ir pasyvumo būsenų kaitą. Tai matyti šiame ikikrikščioniškojo laikotarpio prūsų papuošale. Čia gyvatės paveikslas susilieja su vyriškų ir moteriškų genitalijų vaizdais ir abstrakčiai reiškia didingąją seksualumo esatį ciklišku gyvybės egzistavimo procesuose.

Kiekviena nauja gyvybė pasirodo ankstesnės kartos glėbyje (motinos kūne, šeimoje ir kt.) ir tik pamažu „išsilaisvina“ iš globos, perimdama visą laiko diktuojamą atsakomybę į savo rankas ir kaip visavertė užima ankstesnės kartos vietą, kad pratęstų nesibaigiantį gyvybės bei atsinaujinimo ciklą.

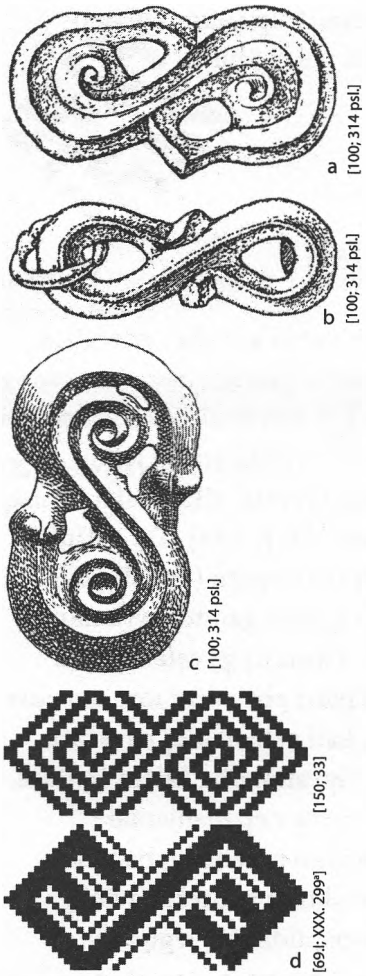

184 pav. *Žaltys: a – lietuvių papuošale, b, c – prūsų papuošale, d – latvių audiniuose*

Čia atsiskleidžia vienas iš Žalčio ženklo, kaip gyvybės ir atsinaujinimo simbolio, prasmės atspalvių: pati gyvybė pulsuoja, ji pati yra tai augimas, tai nykimas. Gyvybė, gyvosios formos nuolat juda (kas akimirką miršta ir atsinaujina), lygiai kaip ir dabartis nepaliaujamai „dega" tarp praeities ir ateities. Žaltyje dvi skirtingos lytys, praeitis ir ateitis, pasyvumas ir aktyvumas bei kt. egzistuoja kaip du sąveikos principai, kaip du vienos visumos (gyvybės ir laiko bangos) energiniai poliai, kurie nuolat vienas kitą lemia, įkrauna ir yra susiję dinamiškais, permainingais, tačiau harmoningais, bet svarbiausia – kuriančiais santykiais, kad būtis taptų įkūnyta dabartyje.

Gyvatės ar žalčio ženklas simbolizuoja laiko srauto kryptį ir pokyčių pobūdį. Šiame ženkle laikas (įvykiai) nuolat juda ratu ir pereina iš vienos būsenos į kitą. Pasaulį valdo pusiausvyra ir simetrijos dėsniai, todėl kiekvienos būsenos užuomazgų pastebima prieš tai buvusios būsenos gelmėse.
Tai – begalinė priežasčių ir pasekmių grandinė, kuri neatsiejama nuo mariškųjų, t. y. medžiaginių ir dieviškų pasaulio tarpusavio santykių. Laikas (t. y. įvykių virtinės) pereina iš vienos būsenos į kitą, kaip siūlai pervyniojami iš vieno kamuolio į kitą.

Gyvatės ar žalčio ženklo užuomazgų ir tuo pat metu pačių paprasčiausių formų įžvelgiama jau vingiuotoje linijoje (zigzage). Tai – Maros vandenų gyvybės ir mirties ribos ženklas. Šiose formose žalčio ženklas, kaip ir zigzagas, simbolizuoja žemės ir dangaus izoliuotumą bei vientisumą. Tai – natūrali dvasios ir materijos riba bei sanglauda, savita sąmonės bangavimo linija, vaizduojanti dvasinių ir materialiųjų jėgų santykius, sąveiką, judėjimų kryptį, pobūdį.

Tai rodo, kad zigzaginė linija, jei į ją žiūrime kaip į laiko bangos liniją, pati sudaryta iš mažesnių laiko bangos cikliško kartojimosi vienetų, kurie vėliau virsta žalčiu.

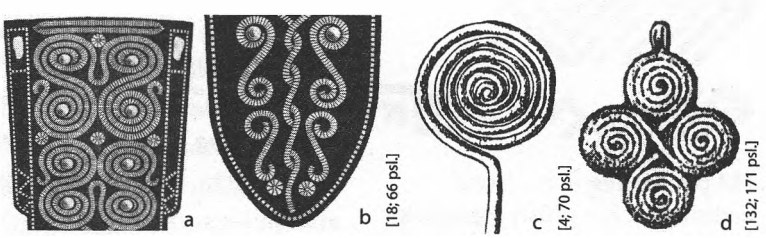

185 pav. *Laikas (t. y. įvykiai) persivynioja iš vienos būsenos į kitą: a, b – durklo makšties fragmentai, XII a., Karliai, c – adatinio smeigtuko galvutė, XIII–XII a. pr. m. e., Žigaičiai, d – bronzos pakabutis, XI a., Cibla*

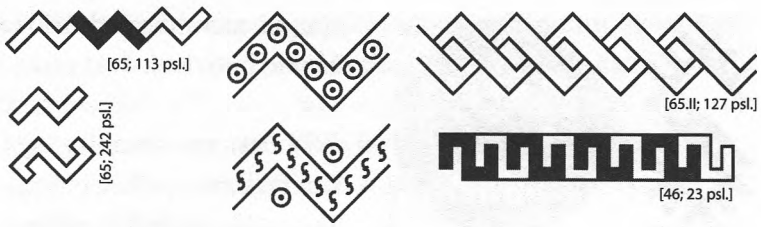

186 psl. *Gyvatės arba Žalčio ženklas. Viena užuomazga įžiūrima jau zigzage*

Antroji raidos užuomazga išsirutulioja ciklišk ai kartojantis kryžiui, kuris viso raidos ciklo pabaigoje siekia virsti Laimos kryžiaus ženklu.

Žaltys ir Laima

Žaltį ir Laimą sieja glaudus ir paslaptingas ryšys, kurį galima pastebėti tiek raštų ženkluose, tiek mitiniuose vaizdiniuose. Ne veltui tradicinėje kultūroje gyvatė arba žaltys simbolizuoja laimę arba gerovę, dievišką šviesumą. Kaip rašo M. Gimbutienė, „priešistoriniais laikais dievybė Gyvatė buvo garbinama kaip namų židinio dievybė, laimės, sveikatos, gėrio, vaisingumo teikėja. [...] Gyvatė buvo viską žinanti dievybė ir tuo gimininga Laimai. Jos žinojimo šaltinis – karūna“ [4, p. 183], kurią nešioja visų gyvačių karalienė arba karalius. Gyvatės arba žalčio ženklo motyvų dažnai būna folklore. Raštų simbolikoje karūna (uždaras apskritimas) – Visatos simbolis. Žinios, susijusios su šiuo simboliu, ateina iš Visatos gelmių ir Visatos dėsningumų. Tai – žinios apie nepermaldaujamą laiko eigą, apie ciklišką jo pobūdį (senėjimą ir atsinaujinimą) ir susitelkimą, susipynimą į apskritimą, kad reikštųsi vienoje erdvėlaikio visumoje ir pan.

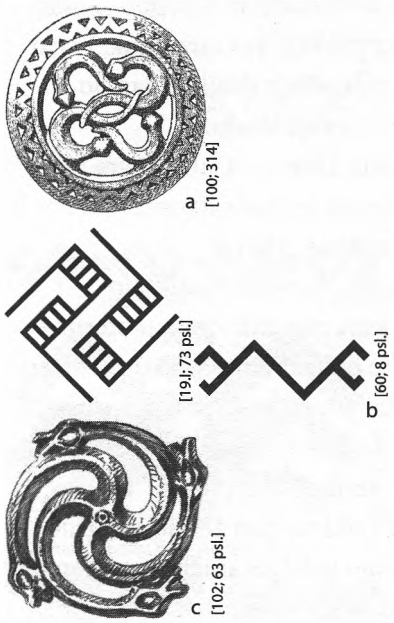

187 pav. *Žaltys ir karūna: a – prūsų papuošalas, b – ženklai latvių raštuose, c – kuršių segė*

Apskritimas – tai Saulė (pasaulis), kartais – ir Mėnulis, su kuriuo Žalčio ženklą taip pat sieja glaudus ryšys. Apskritimas simbolizuoja harmoniją, visetą, pilnatvę ir saugumą. Apskritimas – metų simbolis, kuris pirmiausia yra jaunas ir auga, bet vėliau pasensta ir išeina, kad simboliškai užleistų vietą naujam. Ir taip pat kaip su „Kalėdų trinka simboliškai sudeginami senieji metai, jų ydos ir blogis, kuris buvo“ [14. II, p. 177], taip gyvatės ir žalčio ženklas simbolizuoja laiko permainas bei ciklišką atsinaujinimą – seno išlikimą ir naujo atėjimą. Karūna yra aukščiausios, tobuliausios žinios, bet, kaip už žalčio ribos iškeltas ženklas, jis simbolizuoja didžiausią materialioje plotmėje pasiekiamą išmintį. Tai – savitas

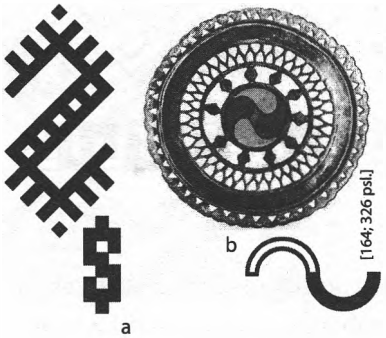

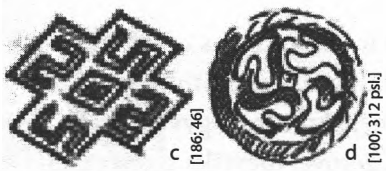

188 pav. *Žaltys ir karūna: a – ženklas juostoje, b – segė (Estija), c – ženklas pirštinėje, d – prūsų segė*

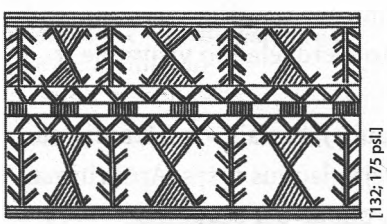

189 pav. *Rankogalis. Matomi įvairūs mitinės reikšmės personažai. Latgala, VIII–XI a.*

transcendentinio požiūrio taškas, kad būtų galima pamatyti ženklo būtį, jo sudvasinimą ir tobulumą.

Bėki, bėki, rainuotoji,
Tau priklauso pelkės, girios,
Tau priklauso pelkės, girios,
Mums gi Maros žemelė. *[82, p. 196]*

Kartais karūna vaizduojama kaip savarankiškas taškas, esantis lyg ir ne ženkle, tolimesnės Žalčio išaugos gale.

Žaltyje laiko bangos judėjimo kryptis žmogui gali būti palanki, bet gali būti ir nepalanki. Dievo Laima ir toji, kuri skiria bei lemia įvairius likimus, ir vienas iš to skyrimo ženklų – Žaltys ar Gyvatė, nes jie padalija pasaulį, yra tarpininkai tarp „viršaus“ ir „apačios“ arba tarp kylančio ir besileidžiančio judėjimo ir simbolizuoja Dievo Laimos lėmimą.

Panaši į latvių Laimą ir lietuvių Laima – Dalia. Ji yra „dalintoja, dievybė, kuri ne tik lemia amžiaus ilgumą, bet dar ir suteikia dalį materialios gerovės“ [4, p. 181].

Vienas iš Dalios išraiškos būdų – vandens paukščio pavidalas, dažniausiai – gulbė, kuri pagauta virsta moterimi. Vedęs ją, bedalis (t. y. žmogus be dalios) tampa labai turtingas [4, p. 182]. Vandens paukštis „tai yra viską – gyvybę, maistą, vandenį, lietų – duodantis šventasis deivės paukštis ar jos įsikūnijimo paukščio pavidale“ simbolis [4, p. 28].

Atrodo, kad tokią simbolinę reikšmę turi ženklai, kuriuos galima įžvelgti vienoje viduriniojo geležies amžiaus apyrankėje iš Latgalos. Čia beveik vienodai, tarsi lygiavertiškai matomi labai įvairių mistinių reikšmių vaizdai: paukštis su sparnais, kuris skrisdamas tai pakyla, tai nusileidžia; čia yra ir ilgasis gulbės kaklas, ir gyvatė, išsilanksčiusi tarytum Pasaulio medis įstrižojo kryžiaus ženkle; ir išorinis siluetas, primenantis Jumį, kuris per visą erdvėlaikio ciklą stengiasi susitelkti, įsilieti į įvairiausias sukimosi bei cikliško judėjimo kryptis.

G. Žemytis ir V. Rozenberga šį ženklą priskiria Jumiui [51, p. 33]. Reikia pasakyti, kad tai nėra neteisinga, bet to tikrai nepakanka. Jumis yra tik viena iš baigties fazių bendrame šio ženklo judėjime: dar prieš tai laiko banga reiškiasi kaip Žaltys (Laima – Dalytoja), po to pavirsta paukščiu, tada – žmogumi medžiu, o tik vėliau – Jumiu.

Žalčio ir ugnies ryšys

[69.I; XLIII. 422]

190 pav. *Žalčio ryšys su ugnimi, vadinasi, ir su Perkūnu ir Laima matomuose ženkluose*

*
Laiko sūkuryje įžiūrimi dangaus briedžių ir elnių ragai – senas laiko tėkmės simbolis iš šiaurės patirties laikų.

Žaltys kaip aitvaras ar sparnuotoji gyvatė ir kiti virsmai

[150; 184 psl.] [150; 184 psl.]

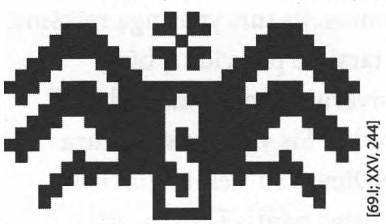

[69.I; XXV, 244]

Nosinaitės rašto fragmentas. Nyca

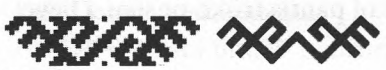

[166; 66 psl.] [65; 203 psl.]

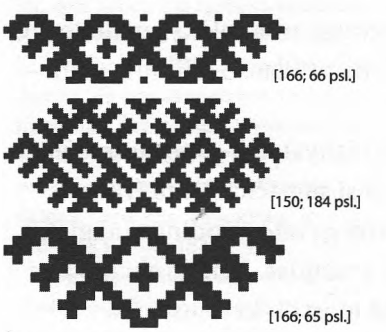

[166; 66 psl.]

[150; 184 psl.]

[166; 65 psl.]

191 pav. *Sparnuotosios gyvatės (aitvaro) ženklai juostose ir siuvinėjimuose*

Ne mažiau paslaptinga žalčio sąsaja su Perkūnu, su ugnimi ir Laima. Tokio ryšio buvimą visai aiškiai rodo ženklai, kuriuose žaltys iš dviejų jėgų valdomos visumos virsta keturių jėgų valdoma visuma, kurios forma sutampa su Perkūno ir ugnies kryžiaus ženklu, laiko sūkurių ženklais*, su Laimos kryžiaus ženklais.

Šias sąsajas bei pokyčius patvirtina ir tautosaka. Čia kalbama apie „magiškąjį aitvarą (kartais – paukštį, kartais – sparnuotą ugnies gyvatę)“. Jis „gali keisti savo pavidalą“, ir jo „funkcijos panašios į Laimos – Dalios funkcijas“ [4, p. 182].

Aitvaras. Raštuose iš tiesų randamas ir aitvaras, arba Sparnuotoji gyvatė, kuri tarsi stengiasi pakilti į orą arba grėsmingai ritasi, prisiplodama prie žemės, lygiai kaip ir ugnies liepsnos šliaužia bei praryja pernykštę žolę arba atsiskleidžia kaip nesuvaldomos ir griaunančios kiekviename gaisre ar vulkano išsiveržime. Apskritai tai yra nesuvaldomos stichijos ir laiko permainų personažai. Tokiuose ženkluose įvykiai klostosi ne tik kūrybine, bet ir ardomąja kryptimi.

Taip aiškinami ir žalčio ženklai su išsišakojusiais (aitvaro galvomis) arba užsiraičiusiais galais (verpetais), simetriškai suporuoti, ir žalčio ženklai su sparnais ir pan.

Taip, pavyzdžiui, aiškinami žalčio ženklai su užsirietusiais arba zigzaginiais galais, išaugančiais iš centre esančio apskritimo – magiškojo aitvaro kiaušinio. Toliau jis perauga į daugiagalvį aitvarą (ugnies kryžiaus ženklas, žr. 289 pav.).

Tokių pokyčių patiria ir pats magiškasis aitvaras, kuris, viena vertus, kai kuriems žmonėms „neša turtus ir laimę, dažniausiai jiems apie tai net nežinant“, kita vertus, „dėl savo demoniškumo jis gali sukelti nelaimes: pavyzdžiui, padegti namus, įsipainioti į plaukus ir juos suvelti“ [4, p. 182]. Ugnies šėlsmas, kaip ir sūkuriniai viesulai ore ar akivarai vandenyje, ir daugiagalvio aitvaro vaizdas tiesiogiai susiję. Magiškojo aitvaro stadijoje laikas įgyja pagreitį. Visi įvykiai vyksta greičiau, ir jie paprastai grįžta į savo pradžios būseną.

Magiškasis aitvaras – tai viena iš embivalentinių žalčio ženklo išraiškų. Gyvatė pozityviuoju požiūriu yra gyvybės energijos ir jos atsinaujinimo, kūrybiškumo simbolis, o negatyviuoju požiūriu tai – seniausias Velnio persivertimo būdas. Velnias virsta viesulu arba gyvate ir jai suteikia gyvastį

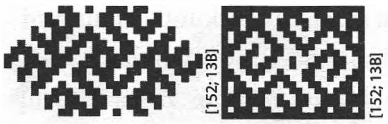

192 pav. *Magiškasis aitvaras ir magiškojo aitvaro kiaušinis*

[14.II, p. 223], ką ir rodo užsirietę ženklo galai – spiralės, kuriose energija ir informacija tarsi tuneliu tiesiogiai persikelia iš vieno lygmens į kitą (jungtyje su tamsa ir su pirminėmis žemės jėgomis, su keturiomis gamtos stichijomis – ugnimi, vandeniu, žeme ir oru).

Juoda gyvatė miltus malė.

Kryžiaus žaltys

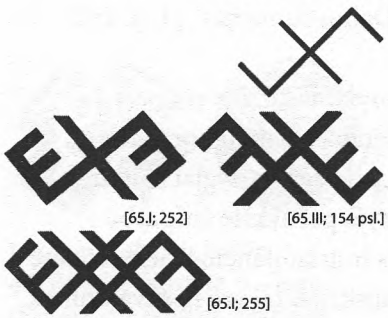

Kryžiaus žaltys. Su kryžiumi kaip pradžia susijęs vadinamojo kryžminio ar kryžiaus žalčio ženklas. Kryžminio Žalčio vidų sudaro kryžiaus ženklas, kuris paprastai būna dinamiškas, kūrybiškai aktyvus. Dinamiškas kryžius – tai Žemės ir Dangaus sanglauda, taip pat ideali tarpinė stadija tarp seno ir naujo, tarp praeities ir ateities. Kryžius žymi žemės centrą – vietą, kur susitinka laikai ir erdvės, vietą, kur erdvė netenka masto, o laikas – judėjimo. Tačiau pats svarbiausias kryžius žymi cikliško kartojimosi centrą, kai kuriuose variantuose įžvelgiamos tarpinės perėjimo į padalytą Žaltį formos.

Padalytas žaltys

Padalytas žaltys taip pat įdomus, jis turi ypatingą reikšmę. Tokio tipo ženklai atrodo taip, tarsi jie per vidurį būtų perskirti arba viduryje būtų atsivėrusi papildoma erdvė, iš kurios gelmių iškyla naujas ženklas. Šis vaizdas struktūra aiškiai primena sakmę, kurioje Dievas su Velniu ginčijasi dėl to, kam priklausys pievoje rastas pantis [114, p. 207]. Kiekvienas laikė už savo galo, kol pantis trūko pusiau. Dievo rankose likęs galas pavirto unguriu, o Velnio rankose likęs galas – gyvate.

Tad ir raštuose pagrindinė gyvatės arba žalčio ženklo forma primena dvi gyvates, iš kurių viena priklauso kilimui, o kita – kitimui.

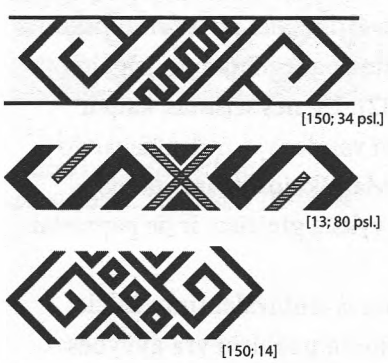

193 pav. *Pagrindinėje Žalčio formoje matomos dvi judėjimo kryptys*

Viena gyvatė palanki žmogui (žaltys), tai – karvių sergėtoja ir pieningumo skatintoja. Ji susijusi su pačiu Dievu (žaliasis Dievukas), ji neša palaimą. Antroji gyvatė nuodinga (angis), jos reikia saugotis kaip blogio ir pražūties. Ženkle abi gyvates skiria ir apsaugo neutrali tarpinė juosta – kryžius, arba vidurinioji dalis.

Padalytame žaltyje vidus – tai laiko srautas čia ir dabar, savitai amžinoji dabartis, kuri, nors ir nepaliaujamai ateina,

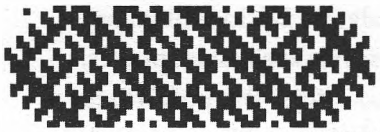

[162; 51 psl.]

[65.I; 199 psl.]

[65.I; 197 psl.]

nueina, nuolat teka, jos reikšmė lieka nepakitusi ir yra tarpininkė tarp praeities ir ateities, tarp šviesos ir tamsos, tarp gėrio ir blogio, tarp gyvybės ir mirties.

Padalytojo žalčio centras (vieno taško reikšmė) visai nepažymėtas, tačiau gali būti keletas kryžių, taip pat gretutiniai kraštai, kurie žymi vidurinės dalies ribas.

Padalytajame žaltyje vidus atsiveria kaip dangus, kaip sąmonės laukas, kaip Visatos gelmės, iš kurių išsiveržia nauji pasauliai – nauji energiniai informaciniai pasauliai ir erdvėlaikio jungtys. Taip paaiškinamos įvairių taškų, kryžių ir statiškų brūkšnelių, taip pat kvadratų ir kitų ženklų eilės, reiškiančios ritmą, laiko srautą ir ciklišku mą. Yra ženklų, kuriuose simboliai taip ir išsidėsto: žaltys – viena laiko bangos srauto kryptis, viena erdvėlaikio visuma, o viduryje – visiškai kitokia laiko tėkmė, kito laiko bangavimas.

Lygiai kaip tai būdinga žalčio ženklui bendrai, taip ir padalytame žaltyje kiekvieną kairinės rotacijos judėjimą vienoje ženklo pusėje atsveria dešininės rotacijos judėjimas kitoje ženklo pusėje (ir atvirkščiai).

Visiškai natūralu, kad padalytame žaltyje ši simetrijos ypatybė sujungia dar tokį papildomą poslinkį, kuris reiškiasi ne tik kaip ženklo (arba rašto ruožo), t. y. laiko strėlės išilginė kryptis, bet ir kaip įstrižainė, t. y. kylanti ar besileidžianti laiko banga. Pirmiausia tai yra poslinkis laiko ašimi, bet kartu ir poslinkis erdvėje, jau pasikeitusioje erdvinėje situacijoje. Taip, pavyzdžiui, aidas visuomet suskamba truputį pavėlavęs (t. y. poslinkis laike), be to, dar ir priešinga kryptimi. Visuomet pirmiau bus priežastis, o tik po to, su poslinkiu, reikšis ir pasekmės.

Pasirodo, kad kaip tik išraiškų poslinkiai laiko bangoje suteikė galimybę pasauliui ciklišk ai persiformuoti iš vienos būsenos į kitą ir nesustoti.

Ir pagaliau yra dar vienas simbolinių reikšmių klodas, siejamas su padalytuoju žalčiu. Poslinkis tarp dviejų simetriškų pusių sukuria energinį lauką arba įtampą. Žaltyje, kaip gyvybės ir energijos atsinaujinimo ženkle, tai – simbolinė nuoroda į biolauką, į dviejų lyčių suderinamumą, tarpusavio trauką, o kartu ir į biologinę užduotį, į individualios psichologijos, fizinių duomenų ir pan. nesutapimą arba poslinkį laiko bangoje (t. y. laike ir erdvėje).*

*
Iš tiesų yra tas pats, kas minėta jau anksčiau, „leistinų pokyčių kiekis“, kuris nekenkia sistemos vientisumui, netgi atvirkščiai – užtikrina jos egzistavimą judėjime (žr. apie simetrijos sąvokos sampratą). Kitais terminais tai yra asimetrija, besireiškianti ir kaip elementariosios dalelės. Be šios asimetrijos, teoretikų nuomone, net ir mūsų universumas – Visata – tik susikūrusi tuoj pat žūtų, nes „medžiagos ir antimedžiagos dalelės viena kitą sunaikintų“ ir procesas sustotų [84, p. 421].

Funkcinis dviejų simetrinių pusių poslinkis pastebimas ir žmogaus smegenų pusrutulių veikloje, bet teoriškai tai yra vienas iš dominuojančių gyvybės ženklų, kitaip, nei kristalinis pasaulis [84, p. 367].

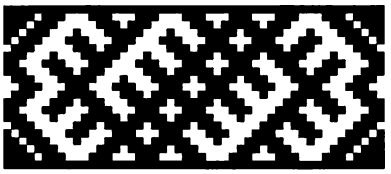

[150; 14]

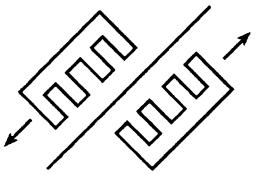

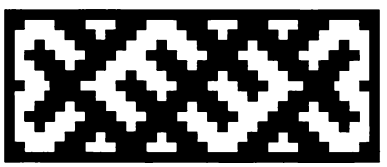

[150; 14]

194 pav. *Padalytame žaltyje išryškinti išraiškų poslinkiai laike ir erdvėje*

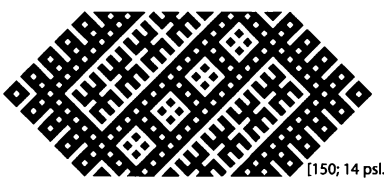

[150; 14 psl.]

195 pav. *Sudėtingiausi žalčio išsišakojimai išsiskiria keliais lygmenimis išdėstytoje sandaroje*

Ir dar, kai kurie žalčio ir padalytojo žalčio ženklai pagal formą suvokiami kaip dvi tarpusavyje susijusios spiralės, susipinančios lygiagrečiai ir viena kitoje. Tuo požiūriu jos panašios į dvigubą DNR spiralę, kaip paveldimumo kodo simbolį.

Sudėtingai išsišakojusio žalčio ženklas yra sudėtingas, kelių lygmenų sandara jame susipina su simbolinių reikšmių hierarchija.

Štai vienas žalčio ženklas iš Lielvardės juostos*. Šiame ženkle laiko banga, atriedėdama, taip pat ir atsitraukdama, atsargiai apsupa, net saugo ritmus ženklo viduje. Šie ritmai įvairaus pobūdžio: ženklo viduje matomi keturi „staleliai“, kuriais pabrėžiama skaičiaus „keturi“ simbolika ir kurie rodo erdvinį proceso užbaigtumą, pusiausvyrą, ramybę bei materialumą keturių vienybėje (kiekviename kvadrate – ideali centriška veidrodinė simetrija – kristališkasis pasaulis), o ženklų, esančių žalčio linkiuose, simetrijos pobūdis pasikeičia. Čia simetrija įgyja orientaciją (opoziciją) viršus – apačia, kylanti ir krentanti kryptis, kurią lemia laiko bangos, t. y. žalčio ženklo linkių, pasisukimų kryptys. Ženklai tuose vingiuose aiškinami kaip to, kas gyva ir auga, simboliai.

Svarbiausia tai, kad visa sistema paklūsta dviejų didelių priešingos krypties, bet laike ir erdvėje pastūmėtų jėgų sukurtam ciklišKam kartojimuisi, pulsavimui, atsinaujinimui ir pan. Žaltyje laikas ir erdvė susipina, daro kilpas ir atsiskleidžia įvairiausiomis išraiškomis.

*
Nei Lielvardės juostos, nei visų joje esančių žalčio ir kitų ženklų aiškinimas nėra šio skyriaus bei šios knygos tikslas. Daugelis ten esančių simbolinių reikšmių dar tik atskleidžiamos.

VISATA IR CIKLIŠKO LAIKO ŽENKLAI

Aštuonnytis ir pirmasis laiko ciklas

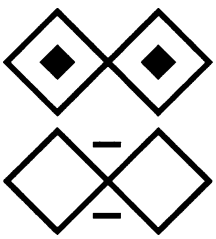

Aštuonnytis vadinamas ir „apvaliuoju“, ir „staleliu“ [115, p. 15]. Tai – paskutinysis laiko ir likimo ženklas. Baltų Visatos modelis, kuris formuojasi nuo pirmojo užbaigto laiko bangos ciklo, kada laikas, nubrėžęs aštuonetą, grįžta į pradinę padėtį, sudarytas iš dviejų pilnų ketvertų arba keturių vienybės – KETURNYČIŲ – ir užbaigia antrąjį lygmenį [102, p. 67].

Truputį kitaip pažvelgus, aštuonnytis – tai erdvėje išpintas apskritimas, kuriame kiekviena jo pusė yra vingis arba žaltys.

Ženklo esmė iš dalies nusakoma pavadinimu. Kiekvienas minėtas pavadinimas atskleidžia esmę kokiu nors požiūriu. Apvalumas – tai užbaigtumas, tam tikro pavidalo tobulumas ir grožis, judėjimo pabaiga.

Dainuokit, mergelės,
Apvalias daineles,
Apvalūs rašteliai
Kraičio dugne.
LD 25177, 1

Stalelio keturi kampai,
Visi keturi reikalingi.
Ant pirmojo Saulė tekėjo,
Ant antrojo nusileido,
Prie trečio Laima sėdėjo,
Ant ketvirto – miela Mara.
T dz 54913

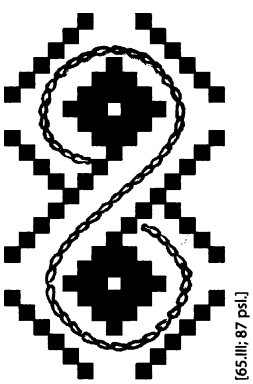

[65.III; 87 psl.]

196 pav. *Aštuonnytis Žiemgalos pirštinėje*

Ir nors žodis „apvalus“ labiau tiktų saulučių raštams, šiuo atveju jis pritaikytas dviem kvadratams arba dviem saulutėms, kurių bendras siluetas net neprimena apvalios formos. Matyt, čia kalbama apie daug gilesnę prasmę, kuri ateina kaip paskutinė po visų kitų ženklų ir jos turi būti ieškoma ne

išorinėje pusėje, o „kraičio dugne“ (žinojimas apie suverptą apskritimą, nes kosmose apskritimo nėra, tik spiralės). Taip pat ir antrasis su šiuo ženklu susijęs pavadinimas – „stalelis“, atėjęs iš dainų, simbolizuoja ne tik paviršių (žemę), bet ir patį pasaulį.

Raštuose „stalelis“ keturkampis [71, p. 19], artimas kvadratui – KETURNYTIS, simbolizuoja pasaulį ir jo keturiopumą.

Ypač talpus pagrindinis šio ženklo pavadinimas „aštuonnytis“. Jis atėjęs iš burtų [102, p. 62] ir kaip simbolinis nyčių skaičius minimas dainose.

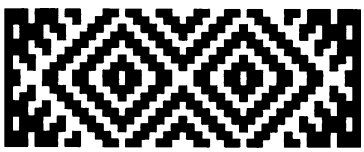
[115; XIII]

197 pav. *Aštuonnytis juostoje*

Pakinkyk man, bernužėli,
Aštuonšokį žirgužėlį;
Aš apdengiau tavo stalelį
Aštuonnyte paklodėle. *T dz 45251*

Latvių tautosakoje skaičius aštuoni susijęs su erdvėlaikio vienybe, visuma, užbaigtumu [49, p. 118]. „Nytys“ – tam tikro siūlų nėrinio metmenims nerti pavadinimas. Staklėse jos yra svarbiausios skirstant siūlus [22, p. 132], jų skaičius apibūdina išaustąją paklodėlę ir ją audžiant įdėto darbo sudėtingumą ir laiką. Suprantama, kuo daugiau nyčių (nyčių sluoksnių), o čia jos aštuonios, – tuo ilgiau ruošiamasi austi, tuo sudėtingesnius (tobulesnius) raštus galima išausti.

Panašus simbolinių reikšmių sluoksnis ir „aštuonšokio žirgelio“, kur šokis siejamas su judėjimu – aštuoniais šokiais arba aštuoniais laiko ratais erdvėje. Žirgelis dainose yra simbolis, lygiavertis Saulei ir Mėnuliui („iš jūrelės išplaukia du geltoni žirgeliai“), todėl čia vienu metu kalbama apie aštuonis šviesos ciklo šokius, nes jie sudaro pasaulio visumą ir absoliutą.

Taigi, aštuonnytis šiuo požiūriu yra laiko vienovės ženklas, simbolizuojantis erdvės užbaigtumą, vientisumą ir visumą (atitinkamai keturnytis yra keturių laikų vienybės ženklas erdvės požiūriu uždarame visete).

Aštuonnytis, kaip vizualiai suvokiamas ženklas, simbolizuoja periodišką laiko pulsavimą ir krypties keitimąsi. Todėl kiekvienas dešininio cikliško kartojimosi žaltys turi porą – kito, kairinio cikliško kartojimosi žaltį. Dešininio

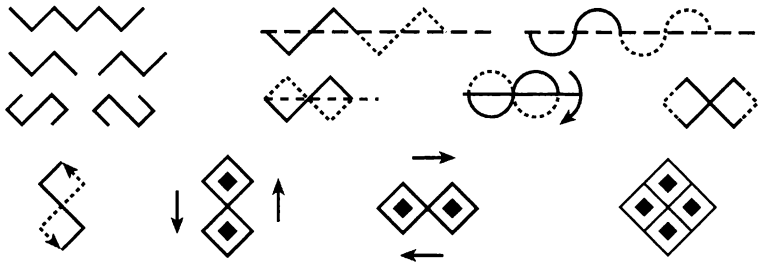

cikliško kartojimosi saulutė (keturnytis kvadratas) turi porą – kairinio cikliško kartojimosi tokios pat formos saulutę (kitą keturnytį kvadratą).

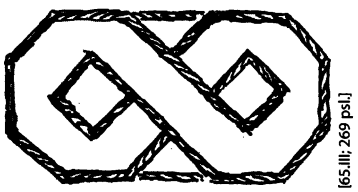

[65.III: 269 psl.]

Aštuonnytis vilnonėje skraistėje, XIX a. I pusė

Kairinio ir dešininio cikliško kartojimosi ženklai sujungia laiko bangos pradžios ir pabaigos taškus į vieną aštuonnyčio ženklą, suapvalina vieną jo judėjimo ciklą į simetriškai sudvigubintą visumą.

Aštuonnytyje praeitis ir ateitis susitinka ženklo centre, formuodamos amžinąją dabartį, kurią čia simbolizuoja įstrižasis Dievo kryžius – pasaulio kūrybinio aktyvumo ir gyvybės, materialiojo ir idealaus pasaulio vienovės simbolis.

Kuriančioji ir darančioji energija

Kaip Visatos modelis, aštuonnytis simbolizuoja ir įvairias pasaulio puses – mariškąją ir dieviškąją, šį ir aną pasaulį, taip pat žmogaus ir Visatos pasąmonės ir sąmonės, kuriančiąsias ir veikiančiąsias bei kitas jėgas, kurios taip pat reiškiasi pagal universaliuosius simetrijos dėsnius.

Kaip žinoma, simetrija su nedideliais leistinais pokyčiais yra ir žmoguje. Šie pokyčiai – tai tiek kairiojo, tiek dešiniojo pusrutulių funkcijų skirtumai, tiek kairės ir dešinės kūno pusių skirtumai, rankų galimybės ir pan.

Atsižvelgiant į šiuos žmogaus kūno pusių skirtumus ir kartu kosmiškai nulemtas (dieviškąsias) sąsajas su pasaulio universaliąja pradžia, jo kūrybinius principus, galima teigti, kad baltų TIKĖJIMŲ sistemoje „kūrybinė jėga yra širdyje. Todėl kairioji pusė, kairioji ranka yra kuriančioji. Beširdė pusė, dešinioji pusė, dešinioji ranka yra veikiančioji. Pirmiausia kūryba, o paskui – veiksmas [...]“ [170, p. 22]. Tai ir paaiškina dvi priešingos, bet aštuonnytyje tarpusavyje susijusios laiko bangos (t. y. žalčio ženklo) kryptys.

Dešinioji kryptis (pagal Saulę), įsivyravusi materialiajame pasaulyje, įgyvendina dievišką mintį. Tai – dieviškoji energija.

Kairioji kryptis (prieš Saulę) susijusi su dvasiniu pasauliu, stiprina sąmonę, sielos jėgas. Tai – kuriančioji energija.

Aštuonnytis, kaip visuma, yra ir makrokosmoso bei mikrokosmoso procesų simbolis. Tai būdinga tiek laiko bangos didiesiems, tiek mažiesiems ciklams, be to, kaip matyti ženkluose, didieji laiko bangos ciklai apima mažesniuosius laiko bangos ciklus. (Tokie yra ženklai, susiformuojantys įstrižojo kryžiaus, užraityto žalčio ir „laiptelių“ ženklų tarpiniame ruože.)

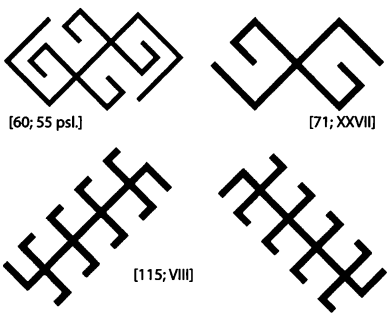

Laiptai – kylanti ar krintanti laiko banga

Laiko banga tai kyla aukštyn, tai vėl krinta žemyn. Raštuose laiko bangą simbolizuoja vingiuota linija (zigzagas), o atskirus jos tarpsnius – „laiptai“. Tai yra įstrižos kiekvieno zigzago linijos, galinčios išsidėstyti apskritimu. Taigi, „laiptai“ būna ir tokiuose ženkluose kaip kvadratinė saulutė (su reikšmėmis „Saulė, šis pasaulis ir kt.“), kuri tuo pat metu yra ir vienos dienos, vienų metų, vieno ilgesnio vystymosi ciklo ir pan. ilgumo laiko bangos kilpa.

„Laiptai“ simbolizuoja didesniojo laiko ciklo kilimą arba kritimą, taip pat laiko bangą sudarančias mažesnes laiko jungtis ir jų formas. Paprasčiau sakant, tai – įvairių taškų, kvadratų ar zigzagų, vingių ir pan. eilės.

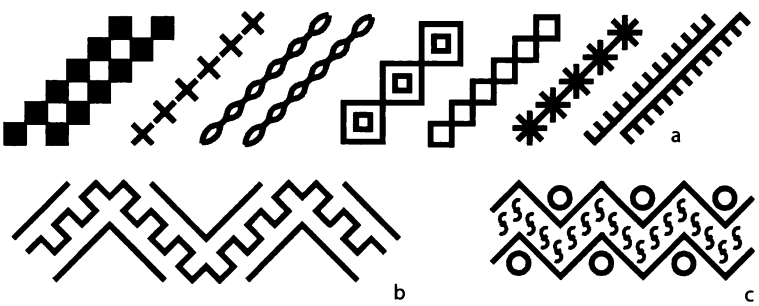

198 pav. *Laiptai: a – moteriškoje kepurėje, Ledmanės valsčius, b – marškinių apykaklėje, Žiemgala, c – vainike*

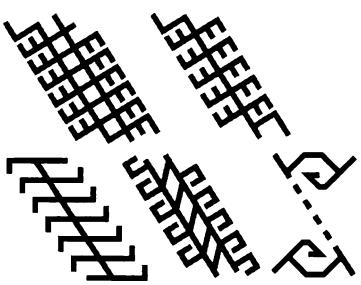

199 pav. *Laiptai. Ženklai juostose ir raštų ruožuose*

Sudėtingesnėje išraiškoje kiekvienas mažesnis laiko vienetas pavaizduotas kaip pakopa, kurią sudaro linijos tiesiais, lenktais ar užriestais galais – taigi, žalčiai. Pastarieji rodo mažesnių laiko vienetų cikliško judėjimo kryptis didesniajame laiko bangos cikle.

Toks laiko bangos kylančio ir krintančio judėjimų simbolis – „laiptai“ – yra, pvz., Krustpilio valsčiaus vinonėse skraistėse (200 pav.).

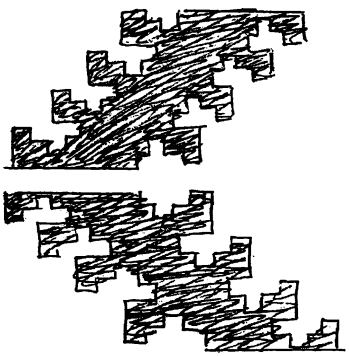

200 pav. *Krustpilio valsčiaus vilnonė skara*

„Laiptai“ susiję su žmogaus amžiumi ir yra jo sielos kelio simbolis. Sielos kelias į tobulumą – tai kelias aukštyn, o simbolių kalboje tai išreiškiama kopimu į „dvasingumo kalną“, ko negalima padaryti be etinio tobulėjimo ir kovos. Iš ženklų labiausiai šį vaizdą atitinka „laiptai“, sudaryti iš apskritimukų – saulių (t. y. pasaulių). Kiekviena saulė yra pakopa, vieno laiko ciklo vienetas – vienas žmogaus amžius, vienas apsisukęs sielos ratas. Kitu mastu patys „laiptai“ tėra tik dalis kažkokio didesnio sielos išsivystymo ciklo, kuris taip pat užsisklendžia apskritime – pasaulio viseto ir viso nugyvento amžiaus simbolyje.

Ilgoji pupa

Ilgoji pupa. Sielos tobulėjimo (evoliucijos) laiptus simbolizuoja ir ilgoji pupa arba rožė. Ji sujungia dangų su žeme, dvasinį pradą su materialiuoju, dieviškąjį pradą su mariškuoju į vieną visumą, į vientisą, nedalomą laiko bangavimą nuo vienos sąmonės pakopos ant kitos, vis aiškesnės. Be to, ilgoji pupa yra energijų laiptai pačiame žmoguje.

Pasakose lipimas ilgąja pupa nuo žiedo ant žiedo – tai žmogaus vidinio – dvasinio ir etinio – tobulėjimo kelio simbolis. Ženkluose tai atrodo šitaip:

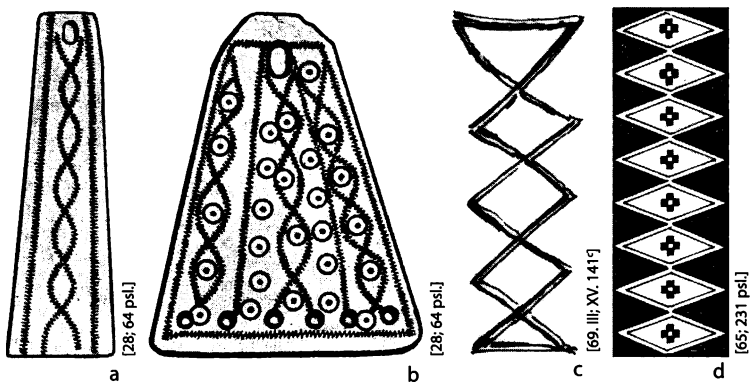

201 pav. *Ilgosios pupos motyvai: a, b – karūnos pakabučiai, Karlio valsčius, c – ženklas verpstėje, d – ženklas moteriškoje kepuraitėje, Rytų Vidžemė, XIX a. 1-oji pusė*

Duok, Dievuli, kalnan kopti,
Ne nuo kalno į klonelį;
Duok, Dievuli, kitam duoti,
Ne iš kito meiliai prašyti.
LD 1448

Aukštai lipau kalnelin,
Gražų skyniau dobilėlį;
Būč aukščiau užkopusi,
Būč gražesnį nuskynusi.
LD 21411

Alsunga

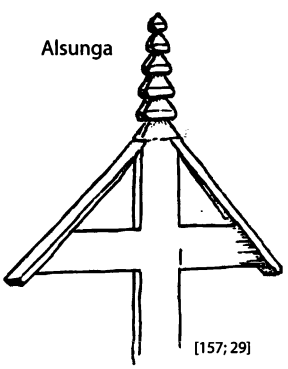

Truputį kitokia ilgosios pupos idėjos išraiška keliuose kapų ženkluose. Čia ji rodo, **kiek siela pereina pasaulių,** kol patenka pas Dievą.

Aštuonnyčio turtinimai ir baltų Visatos modelis

Cikliško laiko bangavimo apžvalga baltų Visatos modelyje nebūtų išsami, nepanagrinėjus praturtintų aštuonnyčio ženklų, kurie susiformuoja didėjant laiko bangų skaičiui.

Pirmajame laiko bangos cikle susiformuoja pirmasis aštuonnytis, o kiekvienas kitas prie pirmojo prijungia dar vieną. Formuojasi vis sudėtingesnis ir didesnis laiko bangos raizginys, kol susiformuoja galutinė jo išraiška – vientisas Pasaulio audinio raizginys arba tinklas.

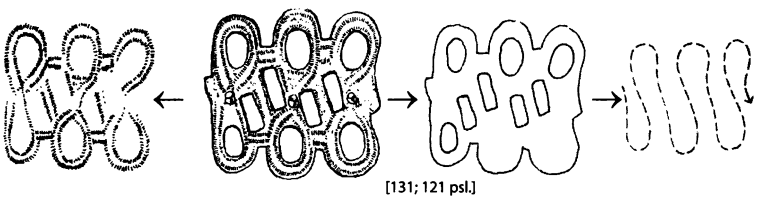

[131; 121 psl.]

202 pav. *Aštuonnytis ir konkretus savarankiškas ženklas. Kuršių papuošalas, VIII–IX a.*

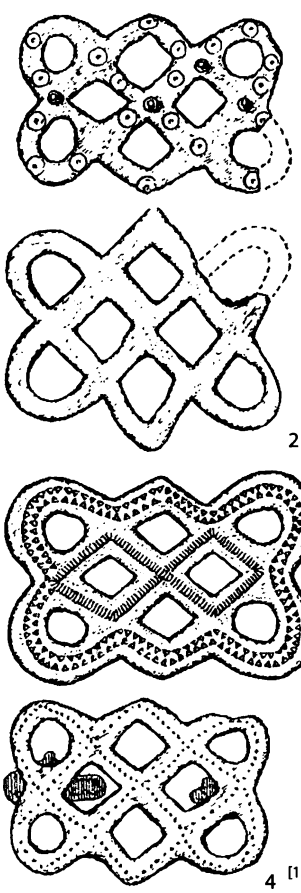

[131; 120 psl.]

203 pav. *Aštuonnyčio ženklo turtinimas. Kuršių papuošalai, VIII–IX a.*

Stabilios ir savitos aštuonnyčio turtinimo formos yra Kuršių papuošaluose. Štai vienas VIII–IX a. papuošalas. Atidžiai žiūrint, nesunku pamatyti, kad senasis papuošalų kaldintojas įkirsdamas linijas suformavo tris aštuonetus, kurie sujungti horizontaliomis linijomis ir viršuje, ir apačioje priešais ovalias skylutes. Papildomai aštuoniukės sujungtos ir įstrižomis linijomis taip, kad susidarytų dar vienas aštuonetų sujungimo būdas. Šia kryptimi einančios linijos sutampa su skylėtosios plokštelės formų kryptimis ir sukuria vingiuotos tėkmės įspūdį. Vingiavimą rodo ir išsikišimai plokštelės kairėje bei dešinėje pusėje, taip pat jos kontūrai. Kaip matyti, čia aštuonetas yra konkretus, atskiras ženklas ir dar didesnio laiko rato – į begalybę nueinančio zigzago – sudedamoji dalis.

Panašus, tačiau kitoks vaizdas yra keturiuose smeigtukuose, kurie, kaip ir ankstesnis smeigtukas, publikuoti Audronės Blujienės knygoje „Vikingų laikotarpio kuršių papuošalų ornamentika“. Autorė pabrėžia, kad šitie papuošalai priklauso savarankiškam, baltams būdingam raizginį primenančiam papuošalų tipui.

Simbolinė minėtų papuošalų prasmė nagrinėjama aštuonnyčio ir laiko bangos simbolikos požiūriu. Visuose papuošaluose ryškiai pažymėtas centras (keturių rombo forma išdėstytų kvadratų apsuptyje). Viename papuošale (Nr. 3) centras papildomai pabrėžiamas išgraviruotu aštuonnyčio

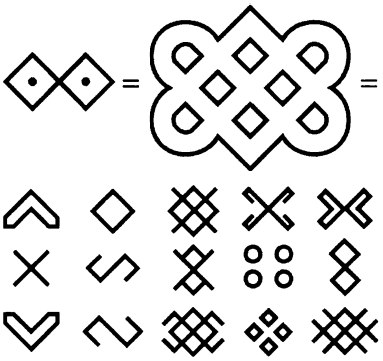

ženklu. O keli kitokie simboliai, pavyzdžiui, apskritimukai (Saulės simbolis), tik papildomai apibūdina į tinklo raizginį susipynusias laiko bangas. Natūralu, kad laiko bangos pinamos tik tiek, kiek reikia, kad atskleistų svarbiausias simbolines aštuonnyčio reikšmes. Pavyzdžiui, keturi kvadratai ir keturi ovalai (4 + 4 = 8) pabrėžia aštuonnyčio skaitmenų simbolikos reikšmingumą.

Aštuonnyčio sandaroje galima įžvelgti ištisą virtinę kitų ženklų, kurie apibūdina ir atskleidžia įvairių išplėsto aštuonnyčio tapsmo stadijų bei jėgų reikšmes baltų Visatos modelyje.

Nors laiko bangos tėkmė begalinė ir nepaliaujama, ženklas išlieka izoliuotas, o jo simbolinė išraiška lakoniška. Kaip žinoma, skaičius 8 populiarus tik liaudies dainose [49, p. 111] ir raštuose. Be to, skaičiaus 8 simbolinis reikšmingumas atėjęs iš tradicijų (J. Kursytė). Tai rodo raštai, kur aštuonnytis apima ir kelias paslaptingas sąsajas. Pavyzdžiui, linijinio laiko požiūriu 4 + 4 yra 8, tačiau ciklišką laiko tėkmę kiekvieną ketvertą sujungia į apskritimą ar kvadratą. Taip 4 + 4 sudaro užbaigtą dviejų apskritimų tapsmą. Šį užbaigtumą kiekviename apskritime žymi centras, taigi 5 + 5 = 10.

Taigi, ir pagal geometrinę sandarą, ir pagal skaičiaus 8 simboliką vienoje išsivystymo bei supratimo linijoje atsiranda keli visiškai skirtingi įvairaus išsivystymo ženklai.

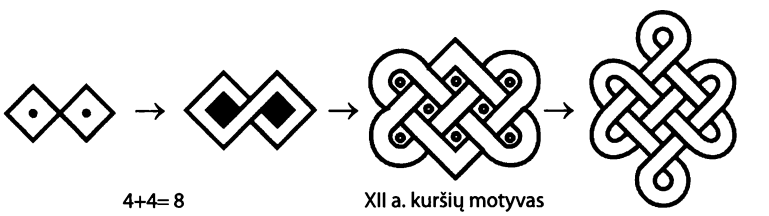

4+4= 8
5+5=10

XII a. kuršių motyvas

Rytuose aptinkamas motyvas, kuris galbūt istoriškai susijęs su baltais.

VIII–IX a. kuršių motyvas

Aštuoneto sistemoje du mažieji (nepilni) tapsmo apskritimai sudaro vieną pilną tapsmo apskritimą, kas skaičių eilėje išreiškiama skaitmeniu 10 (dešimtaine sistema).

Aštuonnytis (aštuonetas) savyje turi dvi tapsmo apskritimo sistemas (4+4=8 ir 5+5=10) arba vienos sampratos puses.

Aštuoni nurodo visą tapsmo apskritimą aštuoneto sistemoje.

[153; 189 psl.]

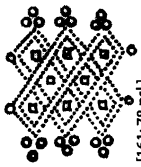

[161; 78 psl.]

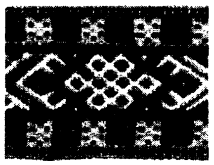

[141; 63]

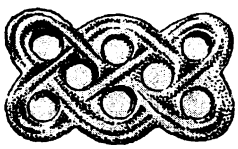

[54; 187 psl.]

Žiemgalos segė

[141; 63]

Ženklas lietuvių rišimo rašte

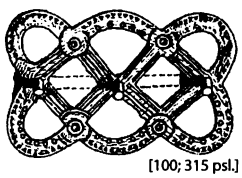

[100; 315 psl.]

Prūsų segė

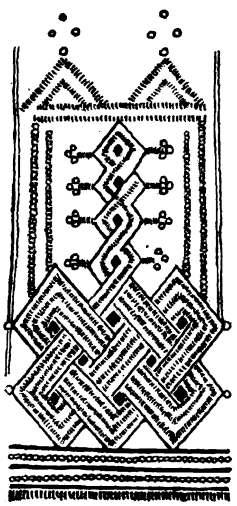

Apyrankė. Madonos raj. Liezerė, X–XII a. [Madonos kraštotyros ir meno muziejus]

204 pav. *Kasmetinės šviesos ciklas pamažu susipina ir sudaro vis sudėtingesnį laiko bangos pynimą – išplėstinį aštuonnytį*

Viduriniame ženkle aštuonnytis išsikerojo ir simbolizuoja ne vieną – pradinį, o aštuonis (paskutiniame ženkle – jau dešimt) tapsmo apskritimus (laiko ratus) – dešimt „Dievo aruodų“. Tačiau abi šios galimybės (4 + 4 = 8 ir 5 + 5 = 10) yra užkoduotos pradinėje aštuonnyčio ženklo formoje ir jos skaitmenų simbolikoje. Gal todėl, pavyzdžiui, VIII–IX a. papuošalo (203 pav., Nr. 3) centre išgraviruotas aštuonnytis, kaip šio tobulo papuošalo simbolikos suvokimo raktas.

Aštuonnyčio simbolikos struktūroje matyti, kad ji išsivysčiusi iš savo pagrindo ir buvo žinoma ne tik Kuršoje. Pavyzdžiui, tokių ženklų buvo rasta ir viename Luizos Uodų kalno kapinyne, juostos aptaise. Juose esantis raizginio motyvas yra ir žiemgalių bei latgalių medžiagoje. Aštuonnytis su dešimčia tapsmo apskritimų matomas XVIII a. Krustpilio juostoje, o vėliau – latgalos juostos rašte (Aulėjos Vanagai, XIX a. 2-oji pusė).

Nuostabi, reikšmių gausi puošyba būdinga vėlyvojo geležies amžiaus (X–XII a.) apyrankei, rastai Liezerėje, Madonos rajone. Joje pavaizduotas kasmetinis šviesos ciklas – Saulės eiga, pamažu suformuojanti sudėtingą Visatos erdvėlaikio sandaros ir procesų simbolį.

Ženklas prasideda tiesiais bangos pynimais, kurie tarsi kokioje vaizdinėje priemonėje mums gana gerai žinomas ženklas (Dangaus kalnas, trys saulės Jonų stiebo galely, kurios išauga iš tviskančios dienos, t. y. Dangaus ženklo, randamo jau pačiuose seniausiuose archeologiniuose radiniuose ir kt.), nuo paprasčiausio kasmetinės šviesos ciklo judėjimo – nuo Jonų ligi Jonų – laipsniškai supina ir lankstų lankstais suformuoja vis sudėtingesnį laiko bangos sukurtą pasaulio vaizdą. Jame lengvai galima atpažinti iškerojusį aštuonnytį – baltų Visatos modelio ženklą, erdvėlaikio vieningumo, viseto ir užbaigtumo ženklą, kuris priklausomai nuo savo vidinės struktūrinės pakopos, t. y. nuo joje telpančių ciklų skaičiaus, simboliškai kalba ne apie vieną, bet apie daug pilnų laiko bangos ciklų.

Aštuonnytyje ir jo išsikerojimuose ženklas paklūsta skaitmeninei simbolikai, tačiau, ciklų skaičiui didėjant iki begalybės, ši reikšmė palaipsniui išnyksta. Bet tai jau kiti ženklai, kurie atveda mus prie Visatos sandaros raizginio – Pasaulio audinio.

VISI KARTU SUPOSI (mitinio sakralinio erdvėlaikio simboliai)

Paslaptingoji sodų judėjimo esmė

Sodai dar vadinami krygiais, spurgais, žibintais. Tai plačiai žinomi dekoratyviniai dirbiniai, turintys gilią simbolinę prasmę. „Sodai“ – pats populiariausias jų pavadinimas. Kitais pavadinimais kartais įvardijama tam tikra sodų rūšis, kuriai būdingas ypatingas konstrukcinis sprendimas.

Nors sodų darymo metodai ir medžiagos palyginti paprasti (šiaudai, nendrės, balanos, margas popierius, kiaušinių kevalai, paukščių plunksnos, siūlai, gijos, skiedros ir kt.), jie stebina. Sodai puošia patalpą, jie kabinami patalpos kampuose arba centre prie lubų taip, kad galėtų judėti (lėtai suktis arba suptis, linguoti), t. y. reaguotų į patį mažiausią oro krustelėjimą. Besisukantys sodai sukelia daugiareikšmį magišką poveikį nuo energinio apsaugojimo iki estetinės harmonijos ir dvasinės būsenos stimuliavimo ir pan. Jie turi daug simbolinių reikšmių.

Sodai – savitai sutvarkytos Visatos simboliai, pasaulio modeliai, kurių geometrinė sandara ir energija palankiai veikia žmogų ir aplinką, puošia patalpas. Štai, pavyzdžiui, keli tikėjimai, išlikę nuo senų senovės iki šių dienų.

Jei sodas pakabinamas virš vaiko lovytės, vaikas auga laimingas ir linksmas, jis apsaugomas nuo ligų ir piktų jėgų. O jei sodas nejuda, kažkur netoliese yra tamsiųjų, piktųjų jėgų (mirtis, nelaimė, chaosas).

Ypač svarbus sodų judėjimas. Judėjimas – tai pati ryškiausia laiko išraiška. Kur nėra judėjimo, ten viskas sustingsta, nyksta, ten sustoja laikas ir pasaulis žūva.

Vokietijoje panašūs dirbiniai vadinami „Unruh“ (liet. nerimas, neramumas). Jie taip pat kabinami įvairiose kambario vietose, pavyzdžiui, virš koklių krosnies, virš lango arba net aukojami koplyčiose. Yra toks prietaras: jie nejuda, jei netoliese yra ragana. Tokie „neramumai“ ir kiti panašūs dirbiniai, kurie buvo paplitę Europoje, ypač jos šiaurėje ir kitur, savo pirmapradę reikšmę perėmė iš ikikrikščioniškosios kultūros tradicijų [37; VIII, p. 118].

Atrodo, kad dauguma šių papuošalų pagrindinių reikšmių nugrimzdo nežinion. Šiandien suprantamiausi estetiniai aspektai. Funkciniai ir simboliniai aspektai tiriami bei atrandami iš naujo.

Sodai nagrinėjami ne tik kaip tarpusavyje susijusių etnografijos, folkloro ir archeologijos (tarp jų ir metų papročių) objektai, bet ir tiesioginiu vizualiuoju požiūriu, remiantis sodų geometrijos bei simbolinių elementų suformuoto pasaulio išsidėstymo logika ir aiškinimais.

Kiekvienas sodas prasideda nuo vieno taško, kuriame jis pakabintas ir nuo kurio krypsta apačion; jis įsirėžia erdvėn ir patraukia dėmesį forma bei elementų išsidėstymu.

Saulutės – paprasčiausi pasaulio modeliai

Kokios simbolinės vertybės įžvelgiamos soduose ir kokia yra sodų simbolizuojamo pasaulio sandara? Pirmiausia galima paminėti pačią paprasčiausią sodo, arba žibinto, konstrukciją, kartais vadinamą saulute. Ją galima rasti visoje Latvijoje. Jos centre – bulvė, į kurią susmeigiami spinduliai (šiaudai, nendrės, pagaliukai), papuošti plunksnomis, blizgančiais popieriukais. Sodas kabinamas ant plono, sukriai susukto siūlo, todėl jis nuolat iš lėto sukasi, tviskėdamas margais popierėliais. Simbolizuoja Saulę, pasaulio visumą su branduoliu centre ir į visas puses skleidžiamu spinduliavimu. Pasaulis prasideda taške centre, jam tolygiai plečiantis vyksta sprogimas. Įvairios pasaulio grubumo – smulkumo pakopos nuo sutankėjusios masės (bulvė) iki pačių subtiliausių vibracijų (šviesa – popierėlių mirgėjimas). Puošimas varpomis ar popierinėmis gėlėmis, kaip pastebima, atskleidžia šio pasaulio derlingumą ir žydėjimą, primena mitų laikų ciklą, Saulę, jos išėjimą ir atėjimą.

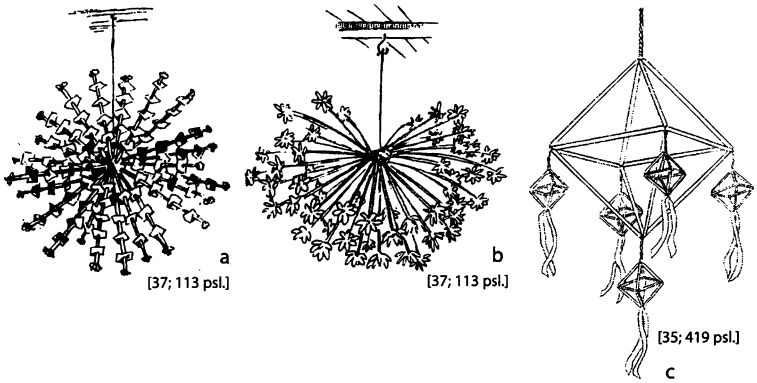

205 pav. *Dekoratyvios lubų puošmenos: a, b – saulutė, c – sodas*

Pirmapradės pinučių kekės – pagrindinis sodų tipas

Ši sodų forma – pati reikšmingiausia ir populiariausia. Ji primena didelių kristalinių piramidinių raizginių kekes.

Jie daromi iš šiaudų, nendrių, pridedant plunksnų, kiaušinių kevalų, įvairių saulučių motyvų (taip pat „paukščių“, „drugelių“) iš spalvingų kaspinų ar gijų.

Pagrindinis tokio tipo sodų geometrinis elementas arba pagrindinė forma yra dvi pagrindais sujungtos keturkampės piramidės. Į viršų kylanti piramidė simbolizuoja šviesą – dangų, visą subtilųjį pasaulį (net dvasią), Dangaus tėvą (Dievą). Žemyn nukreipta piramidė – apačią, požemį, visą grubųjį pasaulį (ir materiją) arba Dievo Marą. Visai kaip dainose, Dievas gana dažnai užima viršų, dangų, o Mara – žemę ir apačią. Tai yra tarytum visuma, visas pasaulis. Šią formą apibūdina septynios koordinatės: centras, viršus, apačia, priekis, užpakalis, kairė ir dešinė. Tai tiksliai atitinka tradicinės kultūros mitologinės erdvės modelį, simbolizuojantį pasaulio struktūrą. Tai nurodo N. Vėlius, remdamasis V. Toporovo tyrimais apie senovės baltų „pasaulio medžio laikotarpį“ ir lietuvių tautos vestuvėse naudojamą „sodą“ – iš šiaudų padarytą prie lubų kabinamą papuošalą, simbolizuojantį pasaulio struktūrą [77; 26 psl.]. Kaip matome, tai yra tie patys dirbiniai, Latvijoje vadinami puzurais.

Nagrinėjant vertikaliai, matyti žemės, dangaus ir požemio lygmenys, o horizontalioji modelio struktūra rodo ne tik skaičių santykius, pasaulio šalis, bet ir metų laikus (pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą), paros dalis (rytą, vakarą, dieną ir naktį), spalvas, pasaulio elementus (V. Toporovas) [77, p. 26].

Svarbiausio sodo elemento reikšmės. Išreikštasis ir neišreikštasis Dievas

Sodas, kaip simbolinė struktūra, daro pasaulį suprantamesnį, nes į ligi tol buvusį chaosą įvedama išsidėstymo tvarka – kosmosas. Kaip Visatą sudaro daugelis kitų mažesnių pasaulių, taip ir soduose pagrindiniai elementai įkabinami vieni į kitus ir yra vieni už kitus mažesni. Centre ir visuose kampuose sukabinamos tokių vis mažesnių elementų virtinės. Įprastai formuojamos trys arba keturios tokios pakopos. Tokią tvarką galima vertinti kaip simbolinę: pasaulis suvienytas, bet įvairių dydžių (mikrokosmoso ir makrokosmoso idėja).

Įvairūs pasauliai nugrimzta vieni į kitus, egzistuoja priklausydami vieni nuo kitų, prisijungia prie bendro centro – prie universaliosios pradžios Dievo.

Sodas – tai materijoje išreikštas pasaulio simbolis. Neišreikštą pasaulį, neišreikštą Dievą simbolizuoja sodo vidurys – centras, kuris erdvėje nutolęs vienodais atstumais nuo sodo kristalinių raizginių piramidžių viršūnių. Toks nematomas, bet kartu ir besireiškiantis Dievas minimas dainose.

Kur, Dievuli, tu stovėjai,
Kad tavęs aš nemačiau?
*– **Vidury** sodybos, kiemelyje,*
Kiečių krūmelyje. *LD 8050*

Dievo vienumas, dviejų vienybė, keturių vienybė

Taigi, Dievas nei matomas, nei girdimas. Tai yra kaip „O“. Kaip tuštumos mūsų raštų ženkluose arba jų fone – lauke. Tuo pat metu Dievas vis dėlto matomas. Dievas yra „viduryje“, kur tik reiškiasi pasaulis, ir jaučiamas kiekviename pasaulio išraiškos „krūme“. Dievas reiškiasi ir kaip didžiausias patarimų patarimas, ir kaip šio patarimo įsikūnijimas gamtoje bei gyviuose.

Aukščiau gieda vyturėlis
Už visus paukštelius;
Dievo gudrus patarimas
Aukščiau viso pasaulėlio.
LD 2597

*Dievulis **buvo**, Dievulis **tapo**,*
Dievo gudrus patarimas:
Dievas medžiams lapus davė,
Dievas – varpelis laukuos.
L tdz III 7718

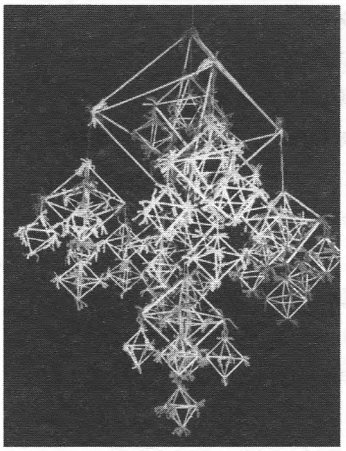

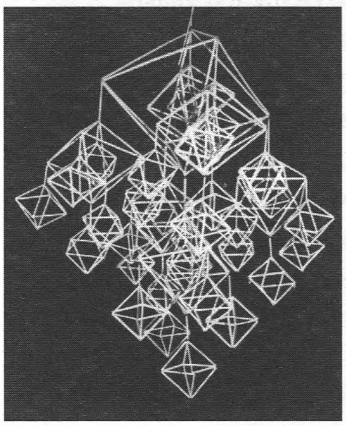

Foto VALDO CELMO

206 pav. *Sodai – kristalinių piramidinių raizginių kekės, pagaminti folklorinio ansamblio „Dzieti“. Cėsis, XX a.*

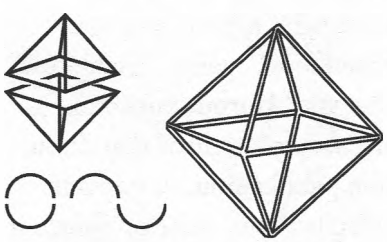

Du – Vienas Keturi – Trys – Vienintelis

Erdvinis kryžius ir kiti ženklai

Vienas atjojo širmu žirgeliu,
Akmens balnas nugaroj;
Jis medžiams lapų atnešė,
Žalią žolę visai žemei. *LD 34067, 8*

Dievas yra vienas* ir tuo pačiu dvipusis: ir dvasia (išmintis, patarimas), ir materija – to patarimo išraiška (lapai, varpas, visas pasaulėlis). Svarbus ir laiko aspektas. Dievas buvo ir liks Dievas, nors jis reiškiasi įvairiai: patarimu, išmintimi arba dosnumu ir kita veikla.

Dievas „kartu yra ir dvasia, ir materija, tėvas ir motina, gėris ir blogis. Visos priešingybės susivienijusios Dievuje“, – taip kalba E. Brastinis apie latvių suvokiamą Dievą knygoje „Cerokslis“. Čia Dievą jis apibūdina kaip „dviveidį“ [42, p. 18]. Esmė nusakyta aiškiai, tačiau remiantis raštais, žiniuonių ir kitų liudijimais galima teigti, kad Dievas yra dvejopas, tai yra dviejų vienybė, arba nepaprastas, ir abu šie žodžiai randa atgarsį dainose minimuose Dievo pavadinimuose: Dyvs, Dyvinš, Dievulis, Dievinis.

Taip apie Dievo esmę ir apie senosios religijos bei dieviškumo sampratos sąsajas su paslaptinga mąstymo, kalbos, skaičių prigimtimi rašo Andželika Zelma Tamara: „Dievulis matomas, Dievulis žinomas, Dievulis yra Dyvains (Kristus) (2/1) arba: Ke Tri Vieningas (4/3)“ [91, p. 26].

Natūralu, kad sodo pagrindinio elemento konstrukcija, o kartu ir simbolika visiškai atitinka tų senųjų tikėjimų (prietarų) sistemą. Senųjų tikėjimų sistemoje *Dievinš* yra *Divi-Viens*, kaip sodų viršaus ir apačios dvi piramidės, sudarančios vieną visumą. Jos – vienodos, viena kitą atkartojančios pusytės, kaip dvasia ir materija yra dvi skirtingos vienos pirmapradės būsenos išraiškos.

Taigi, Dievulis yra keturių ir trijų vienybė, kaip ir sodo koordinatės 4 + 3: keturios – horizontalioje plokštumoje, trys – vertikalėje per centrą!

Pagrindiniame sodo elemente slypi dar viena universali struktūra. Ji susidaro, sujungiant visas sodo viršūnes įsivaizduojamomis linijomis: jos visos susikerta sodo centre ir sudaro erdvinį kryžių.

Erdvinis kryžius simbolizuoja trimatį erdvės supratimą. Tai lemia trys ašys, kurias sudaro žmogaus kūnas: viršus – apačia, kairioji pusė – dešinioji pusė, priekis – užnugaris. Statieji

* Vienas – įvardija visumą, kurios pagrindinis požymis yra vientisumas [49;97psl.]; reikšme „tik tas, joks kitas“ vartojamas turint omenyje Dievą [49; 98 psl.], 1 – skaičius 1 tautosakoje – pirmapradė visumos pradžia; pirminis pradas, iš kurio atsiranda 2. [49; 97 psl.]

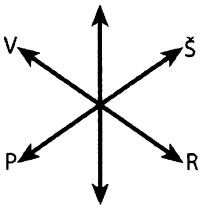

erdvinio kryžiaus kampai yra tų koordinačių, kuriomis galima matuoti ir kosmines orbitas ir t. t., pagrindas.

Erdvinis kryžius padeda projektuoti ir statyti namus, miestus, automobilius, kurti naujas technologijas ir įrenginius.

Gamtoje trijų dimensijų erdvė orientuota pagal Saulę arba kitus dangaus šviesulius. Tai – keturios pagrindinės pasaulio šalys – Š–P ir R–V kryptys.

Vertikalę lemia gravitacijos ir augimo kryptis prieš saulę. Tad galima daryti išvadą, kad sodo sandaroje yra bendrų ir tradicinės kultūros mitologinės erdvės, ir šiuolaikinio pasaulio erdvės suvokimo vardiklių.

Pagal tradiciją pagrindiniai sodo elementai gausiai išgražinami „paukščių plunksnomis“, „drugeliais“, kartais – saulutėmis. Tai – simboliai, siejantys Dangų su Žeme, šį ir aną pasaulį. Dainose kiekvienam paukščiui sava užduotis: vienas neša Laimę, kitas pranašauja Nelaimę. Paukščio plunksnos – tarsi Laimos šluotelė, kuri nuvalo kelią visiems reikalingiems atlikti darbams – iššluoja Nelaimės šiukšles.

Dievo Laima – laiko ir likimo lėmėja, trečioji jėga tarp Dievo ir Maros, kuri viską sujungia į vieną įvykį ir atsiskleidžia simboliais bei judėjimu.

Kai kuriais atvejais galima įžvelgti dar ir keletą kitų simbolinių reikšmių, pavyzdžiui, obliavimo skiedrų spirales galima aiškinti kaip cikliško kartojimosi ir įvairių sūkurių principus bei akivarų ženklus. Margi kaspinai, margi siūlai – vaisingumo, derlingumo linkėjimai ir pan. Tačiau įvairiuose puošniuose kaspinuose, siūluose, drožlių ir plunksnų puokštelėse, „paukščiuose“, „drugeliuose“, „gėlėse“, „saulutėse“ įžvelgiama ir estetinė funkcija. Bet ypač svarbus puošimo, kaip veiklos, ryšys su vaisingumo, sotumo, skalsos skatinimu, su dorovingumo ir gero gyvenimo palinkėjimu, su šviesa ir darbštumu ar net sėkmingų vedybų laukimu, kai išpuošdavo ir namus, kur vykdavo vestuvės, ir visą sodybą, susiedami tai su aukojimu, dovanojimu [37, p. 120].

Iš kambario jau supratau,
Kur dukrelės ištekinamos;
Kambary keturi kampai,
Visi keturi išdabinti. *JLB 15990*

Sumeskite jūs, seselės,
Po siūlo galelį.
Pilnas kambarys svetimų žmonių,
Visi laukia dovanų. *BB 25631*

Kartais sodų konstrukcijos kuriamos su šešiais ar aštuoniais kampais horizontalioje plokštumoje (t. y. piramidės pagrindas). Šešiakampių sodų struktūrą lemia pasaulio erdvėlaikio šešių dalių procesai ir formos. Svarbiausias – simbolinis ryšys su Mėnuliu ir Mėnulio kalendoriumi. Kitaip nei Saulės eigoje ir Saulės kalendoriuje, kuriame metai pagal senąjį skaičiavimą padalyti į keturis arba aštuonis metų laikus [35, p. 41], vienas Mėnulio ciklas padalytas į šešias penkių dienų savaites [111, p. 13].

Mėnesėlis man įdavė
Šešių briaunų kardelį;
Iš kiekvienos briaunos
Nukaldinau sesei žiedelį. *LT dz 10455*

Tokią pačią reikšmę turi ir apskritimai verpstėse: padalyti į 4 (8) dalis yra saulutės, o į 6 – mėnesiai.

Mėnulio ciklo atspindys sodų sandaroje

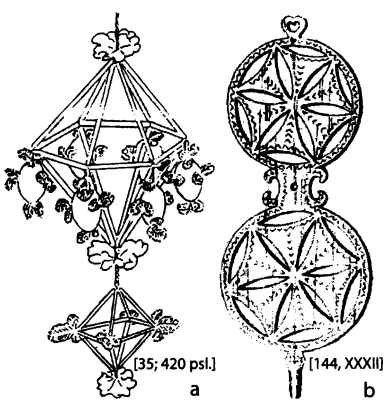

207 pav. *Apskritimo padalijimas į šešias dalis siejamas su Mėnulio eiga: a – sodas, b – verpstė*

Šviesos bei vaisingumo cikle Mėnulis ir Saulė papildo vienas kitą, todėl tokio tipo sodų egzistavimas visiškai natūralus, be to, visiškai pasitvirtina nuomonė, kad Mėnulio kalendorius senesnis už Saulės kalendorių. Natūralu ir visiškai įmanoma, jog latviai, atlikdami konkrečius darbus, vadovavosi Mėnuliu daug uoliau nei kitos tautos [111, p. 8].

Šešiakampiams sodams būdingas aiškumas erdvėje ir laiko suvokimo neapibrėžtumas, ko negalima pasakyti apie keturkampius sodus. Keturkampiai sodai turi aiškumą erdvėje ir laiko apibrėžtumą, nes erdvėlaikio dalijimas iš keturių lengvai susiejamas su gamtos reiškiniais (4 metų laikai, 4 dangaus pusės) ir kitomis keturių principų išraiškomis.

Aštuonkampiai sodai – didesnis keturkampių sodų vedinys. Tačiau jie dažnai praranda simbolinį aiškumą (akivaizdumą) dėl sandaros sudėtingumo ir pradinių formų išsiskaidymo.

Ištisiniai raizginiai ir kiti pasaulio modeliai

Visuose jų variantuose kūrybinę užuomazgą (skaičių 3) simbolizuoja vertikalė, einanti per centrą.

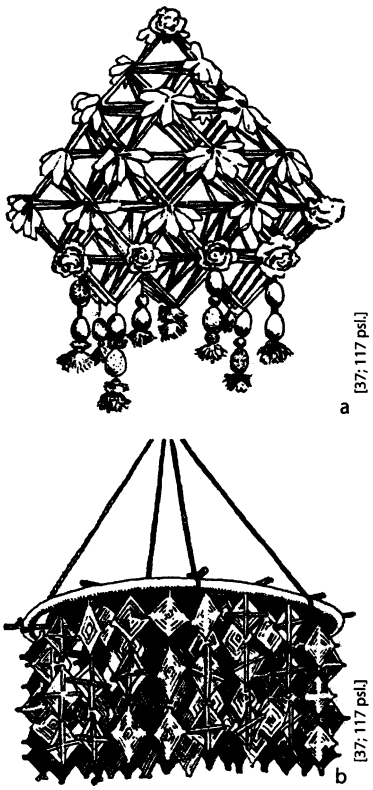

208 pav. *Sodas (žibintas) su pasaulio kristalinės sandaros simbolika: a – Latvija, b – Estija*

Kitas sodų tipas – žibintai – pasaulį vaizduoja kaip ištisinę tarpusavyje sujungtų kristališkų raizginių grupę. Išorinė bendroji forma išlaikyta, ją sudaro aukštyn ir žemyn nukreiptos piramidės, kaip ir anksčiau nagrinėtuose puzuruose. Toks sprendimas simbolizuoja kristalinį simetrišką pasaulį – sutampa su raštuose pavaizduotu Pasaulio audiniu, kuris yra regimojo ir neregimojo pasaulio pagrindas. Tokią kristalinę Visatos sandarą patvirtina ir šiuolaikinis mokslas, vadinamoji kosminių stygų teorija [109, p. 8].

Saulė audė audimėlį
Vidur dangaus stovėdama,
Mėnulėlis riedėdamas
Sujaukė Saulės audeklėlį.
L Tdz III 8169

Saulės dukra skraistes audė,
Vidur dangaus stovėdama;
Du lašai gryno aukso,
Trečias gryno sidabrėlio.
L Tdz III 8008

Su Pasaulio kristalinės sandaros simbolika susijusi ir kita konstrukcija, atėjusi iš Estijos [37, p. 117]. Kvadratukai (saulutės, žvaigždutės, pasauliai) po tris kiekvienoje kekėje vertikaliai kabinami į raizginį, kuris turi didelį apskritą horizontalų pagrindą. Visa konstrukcija keturiais raiščiais pakabinama prie lubų.

Asociatyviai žvelgiant, galima sakyti, kad judantys ir (paprastai) iš spalvotų siūlų nupinti kvadratėliai nusileidžia nuo lubų. Lygiai kaip Saulės arba žvaigždžių šviesa, kaip kitų pasaulių jėgos nusileidžia iš dangaus aukštybių ir veikia procesus žemėje.

Kistai (arba krygiai) ir žmogaus ryšys su Dangumi

Ypatingo dėmesio vertas labai sudėtingos sandaros sodo tipas, literatūroje vadinamas kistu. Kistą sudaro iš šiaudų nupintos plokštelės, horizontaliai prikabinamos viena prie kitos. Pirmiausia nupinama pirmoji plokštė. Kiekviena kita plokštelė mažesnė už pirmąją, o paskutinioji būna visai mažytė. Kuo mažesnės plokštelės, tuo jų daugiau. Keičiasi ir plokštelių geometrija, ir simbolinė jų reikšmė. Aprašymuose minimi kistai yra keturių lygmenų. Pirmąjį lygmenį sudaro vienas didelis kvadratas. Žemiau – keturios plokštės, kiekviena šešiakampė, tada – dvylika plokščių, taip pat šešiakampių, ir pabaigoje, ketvirtajame lygmenyje – septyniasdešimt du visai maži kvadratėliai (pagal Maros ir Margerio Grynų aprašymą).

Aprašymuose yra kiek kitokio išdėstymo kistų su kitokiu plokštelių skaičiumi: vienas didelis kvadratas, tada 4 mažesni kvadratai; toliau – 16 šešiakampių ir galiausiai vėl mažieji kvadratėliai – iš viso 96 vienetai (pagal R. Klaustinio „Latvių liaudies dainose“ pateiktą paveikslą) [37]. Nepaisant šių niuansų, kisto esmė nesikeičia. Ir, jei į šį darinį žvelgiama kaip į pasaulio simbolį, galima pastebėti tam tikrų dėsningumų. Tarp plokštelių trijuose aukštuose susidaro tuščios erdvės. Jos prilygsta pasaulio triadai. Pasaulis prasideda nuo centro (kistas pakabinamas viename taške), ir jį žymi didysis kvadratas.

Stalelio keturi kampai
Ir visi jie reikalingi:
Iš pirmo – saulė teka,
Už antrojo nusileido,
Už trečiojo Laima sėdi,
Už ketvirto – šventa Mara
L. d. 54913, 2

Čia išryškėja ir visos keturios anksčiau apžvelgtos mitologinės erdvės koordinatės, kuriančioji dimensija yra vertikaliojoje ašyje. Šia ašimi ir išsidėsto kisto formos. Einant nuo viršaus į apačią pasirodo kiti, mažesni pasauliai keliomis pakopomis, kur kiekviena aukštesnioji yra dangus žemesniajai. Kvadratų įstrižainių ir šešiakampių spindulių plokštelių reikšmės skirtingos. Viršuje yra didysis visetas, erdvė, žemiau – žvaigždės, šviesos simboliai, kuriančios kosminės energijos tarpinės fazės. Vystymosi ir šviesos įsikūnijimo ciklas užsidaro užgimus naujam pasauliui – prie dangaus žvaigždžių prikabintuose lopšeliuose, kurie mažesniais matmenimis (mažaisiais kvadratėliais) pakartoja didįjį pirmapradį pasaulio tapsmą (viršutinį kvadratą).

Spindinti žvaigždė nukrito
Prie nuotakos namo durų:
Tai nebuvo šviesi žvaigždė,
Tai vaikelio sielelė.
BB 1127

Iš dangaus nusileidau
Sidabrinėm virvelėm
Į mielosios Maros lopšelį,
Į Motulės glėbelį.
LD 1156, 1

Pilnas Maros (Laimos) kambarėlis
Mažų smulkių lopšelių:
Vieną Mara sūpavo,
Visi kartu lingavo. *RLB 1872-1*

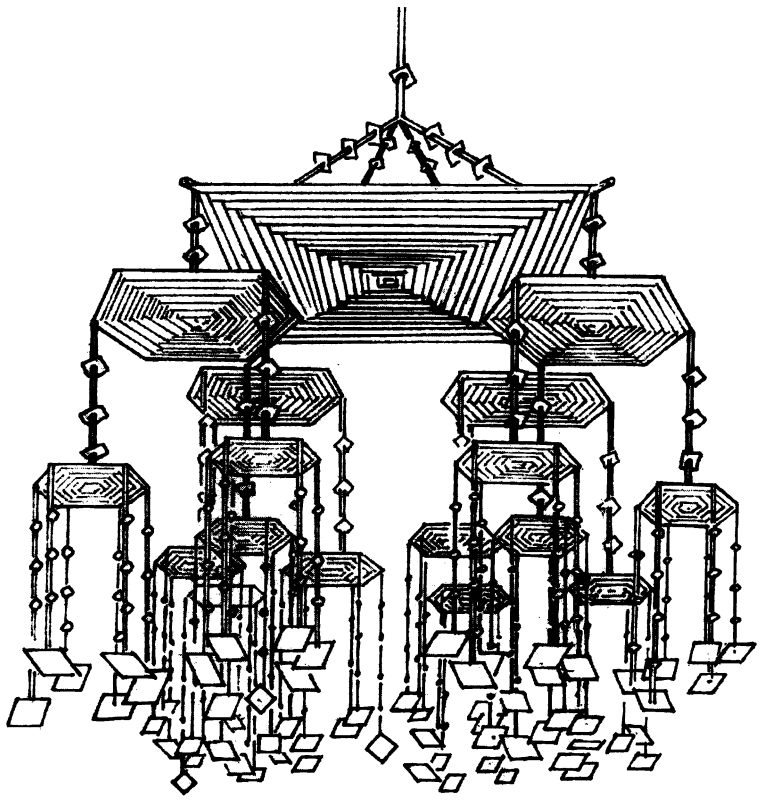

Piešta pagal M. ir M. Grynų aprašymą

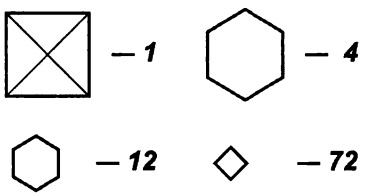

209 pav. *Pilnas Maros kambarėlis smulkių mažų lopšelių. Kistas, Latvija*

Pakabinti mažieji kvadratėliai yra mažų vaikų lopšeliai. Šie, taip pat ir kiti lubų papuošimai (žibintai, krygiai) per vestuves ir kitas šventes būdavo kabinami pirmiausia patalpų kampuose (4–8 vienetai), o „patį didžiausią iš jų kabindavo prie lubų ir virš stalo, ties ta vieta, kur jaunoji sėdi“ [37, p. 116].

Mūsų tradicinėje kultūroje žmogus, gamta, pasaulio dieviškumas ir kosmosas susijungia į vieną visumą. Kaip ir mažieji kvadratukai, pakabinti kryželio centre, supasi, t. y. gyvena, taip ir mes, žmonės, visi gyvi sutvėrimai esame susiję energiniais bei sielos saitais, besiveržiančiais atgal į pasaulio universaliąją sanglaudą – į šviesą, dangų, Dievą. Perfrazavus senovinę dainą, norisi pasakyti:

„Jei tą vieną judino,
Visi kartu lingavo.“

BAIGIAMASIS AUTORIAUS ŽODIS

Kodėl aktualizuojama ir atnaujinama senųjų latvių raštų ženklų prasmė?

• Technologijomis valdoma dirbtinė aplinka ne tik eikvoja gamtos išteklius, bet ir kelia grėsmę žmogui, jo egzistavimui. Technologija užėmė Dievo vietą. Gamta žmogui tapo kasdieninių poreikių patenkinimo duobe. Racionalus protas susiaurino pasaulio supratimą. Pats žmogus prarado ryšį su universaliąja pasaulio pradžia – Dievu – ir jo pačia ryškiausia išraiška – gamta. Žmogus vis dažniau panašėja į zombį, nesuvokiantį savo poelgių pasekmių, išjudinantį susinaikinimo procesus. Gyvendamas mieste, kurdamas gigantiškas dirbtines, virtualias aplinkas, teritorijas, sudėtingas technologijas ir komunikacijų sistemas, žmogus tapo jų auka. Tyrėjai jau seniai kalba apie grandinę įvairiausių problemų, pavojingų ir žmogui, ir planetai, kurioje gyvename. Gali atrodyti, kad tai tik estetinio ir psichologinio prisitaikymo problemos, tačiau jos labai glaudžiai susijusios su bendrąja ekologine, moralės ir sąmonės krize. (Gigerichas, Roszakas, R. Mūkas).

• Tradicinė kultūra, glaudžiai susijusi su gamtos ciklais ir kosmosu, senovinėje žemdirbių kultūroje išsaugojo etinius, estetinius ir Dievo suvokimo principus, galinčius padėti atkurti prarastąją pusiausvyrą ir harmoniją. Tie principai ir vieningos Visatos suvokimas nepradingo nebūtyje, juos įmanoma atgaivinti. Jie egzistuoja ir gyvai, ir yra užkoduoti tradicinės kultūros liudijimuose bei kosminių universaliųjų struktūrų esmėje – jų gebėjime formuoti harmoningą mąstančiojo žmogaus sąmonę. Tad supratę ženklus ir jų simbolius galėtume iš naujo suprasti harmoniją.

• Šiuolaikinis žmogus turi peržiūrėti ir iš naujo įvertinti realiąją dieviškumo sampratą, teorines ir praktines jos išraiškas, turi pertvarkyti buvusią sakralinių vertybių ir ženklų sistemą, kad galėtų sąmoningai tobulėti, atgaivintų prarastą ryšį su universaliąja pasaulio užuomazga savyje ir gamtoje, atkurtų harmoniją ir pusiausvyrą visatoje.

• Čia išryškėja ir sakralinio (ciklinio), ir profaninio (linijinio) istorinio laiko pajautimo ir vertybių pobūdis. Tai iliustruoja ir simboliniai ženklai), padarantys daugumą procesų akivaizdžius ir suvokiamesnius. Iš principo išryškėja dvi galimybės. Pirmoji: profaninis laikas (istorija) – sakralinio laiko priešybė ir paneigimas. Antroji: profaninis laikas (istorija) – sakralinio laiko (didžiųjų kosminių ciklų, mitinių įvykių ir vertybių) sudedamoji dalis. Kiekviena karta tai, kas „seniai" žinoma, iš naujo atranda sakraliai reikšminguose ir amžinuose dalykuose, interpretuoja, įdeda savo dvasinės bei racionalios patirties, atskleidžia naujus aspektus ir sukuria savojo laikotarpio ženklus, savo kultūros įvaizdį, t. y. pasaulio vaizdinį ir dieviškumo sampratą.

• Pagrindinės šių dienų problemos:

1) šių laikų žmogus „pastūmėjo" Pasaulio ašį, prarado tiesioginę sąsają su gamta;

2) harmoningų santykių tarp sakraliojo ir profaninio pasaulio centrų paieškos.

Sugrįžti, kad eitume pirmyn

Esu įsitikinęs, kad latvių raštai kaip struktūra ir simbolinių vertybių, tarp jų vaizdų, sistema įkūnija savyje ir ateities raidos galimybę. Tai yra ir gyvenimo pajautimo kodas, ir uždavinys – programa mūsų menui, aplinkai, dvasiai. Raštų simboliuose ir vaizduose atrandame pagrindinius pasaulio viseto ir išsidėstymo dėsningumus, vis dar reikšmingus, nepaisant mokslinių atradimų. Raštų sistema atsilaiko prieš svetimų ir destruktyvių reiškinių skverbimąsi į mūsų estetinę ir dvasinę aplinką. Raštų ženklai tarsi matricos (formos), transformuojančios kosminę energiją į psichinę, arba dvasinę, prijungia mūsų sąmonę prie informacinio Visatos lauko. Sutvarkydami chaosą raštai sukuria Kosmosą. Sutvarkyti, organizuoti, užtikrinti ryšį su pasaulio universaliąja pradžia – DIEVU – tai ir yra pagrindinė raštų funkcija. Raštų ženklų ir struktūrų vertės atsiskleidžia jas ilgą laiką stebint, aptariant arba medituojant. Suprantama, kartu turi būti suvokiamas – tiek racionaliai, tiek intuityviai – ir Dievo sukurtas pasaulis. Raštuose susipina visi plastiniai procesai, vykstantys laike ir erdvėje, ir nukreipia mąstymą link sakraliųjų vertybių.

Raštai ir jų ženklai sudaro vieną kalbą, bendrą pasaulio ir dieviškumo vaizdą, kur žmogus, gamta ir kosmosas vieningai juda nuolat cikliškai ir harmoningai atsinaujindami. Šios vertybės sudaro dabartinio ir ateities savitumo arba tapatumo pagrindą.

Sugrįžti į pradžią reiškia eiti pirmyn. Sugrįžti prie tikrųjų išvadų šaltinių – reiškia semtis jėgų ateičiai. Sugrįžti prie šviesos, prie harmonijos su gamta ir kosmoso dėsniais reiškia egzistuoti amžinai.

Tai, ko daugelis ieško Rytų religijoje ir filosofijoje – žmogaus, gamtos (kosmoso), pasaulio kaip vieningos sistemos – realiai gyvuoja ir čia, Europos viduryje, Latvijoje.

LITERATŪRA

1 Rubenis A., Senās zīmes un simboli, Rīga: Rep. mākslas mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1989.
2 Фролов Б. А., О чем рассказала Сибирская Мадонна, Москва: Знание, 1981.
3 Loze I., Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā, Rīga: Zinātne, 1983.
4 Gimbutiene M., Balti aizvēsturiskajos laikos. Etnoģenēze, materiālā kultūra un mitoloģija, Rīga: Zinātne, 1994.
5 Mūks R., Mīts un iztēle, Rīga: Karogs, 1991.
6 Руубер Г., О закономерностях художественного визуального восприятия, Таллин: Валгус, 1985.
7 Rubenis A., Cilvēks mītiskajā pasaules ainā, Rīga: Zvaigzne, 1994.
8 Vīķe-Freiberga V., Dzintara kalnā, Rīga: Zvaigzne, 1993.
9 Celms V., Atziņas, *Buklets E. Garklāva, V. Celma izstādei „Zīme, Telpa, Mīts"*, Rīga: R/A Daiļrade un Brīvdabas muzejs, 1990.
10 Колейчук В. Ф., Зрительные образы пространства, Москва: труды ВНИИТЭ. Сборник. Техническая эстетика – 40. Пространство в формировании структуры и образа предметной среды, 1983.
11 Herdera vārdnīca. Simboli, Rīga: Pētergaiļa bibliotēka, 1993.
12 Jesberg P., Struktur und Ornament, *Wiesbaden: DBZ*, 1976, Nr. 5.
13 Ornaments Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei, Rīga: Zinātne, 1994.
14 I. Mitoloģijas enciklopēdija. I sēj., Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993.
14 II. Mitoloģijas enciklopēdija. II sēj., Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1994.
15 Löbach B., Industrial Design, München, 1976.
16 Герчук Ю., Поэтика орнаментта, *Советское декоративное искусство*, Москва, 1983, Нр. 7.
17 Eliade M., Mīts par mūžīgo atgriešanos, Rīga: Minerva, 1995.
18 Čaterdži S. K., Balti un ārieši, Rīga: Zinātne, 1990.
19 I. Brastiņš E., Latviešu ornamentika, I daļa: Elementi, Rīga: Latviešu senatnes pētītāju biedrības izdevums. Vālodzes apgāds, 1923.
19 II. Brastiņš E., Latviešu ornamentika, II daļa: Latvju raksta kompozīcija, Rīga: Neatkarīgo mākslinieku vienības izdevums, 1925.
20 Latvijas Mazā Enciklopēdija, Rīga: Zinātne, 1967.
21 Brastiņš E., Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana, Rīga: Labietis, 1936.
22 Alsupe A., Audēji Vidzemē, Rīga: Zinātne, 1982.
23 Orendi J., Das Gesamtwissen Über antike und neue Teppiche des Orients, Wien: Im Selbstverlag des Verfassers, 1930.
24 Шубников А., Копцик В., Симетрия в науке и искусстве, Москва: Наука, 1972.
25 Mūks R., Pret straumi. Austrumu reliģijas. Meditācija. Cikliskais laiks, Rīga: Rando, 1992.
26 Kursīte J., Par Ziemassvētku simboliku dainās, *Literatūra un Māksla*, 1993, 24. dec.
27 Merķelis G., Izlase, Rīga: Liesma, 1969.
28 Dzērvītis A., Ģinters V., Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē, Rīga: izdevis J. Grīnbergs, 1936.

29 Klētnieks V., Senču raksti. Latvju raksti bērniem. Brošūra I un II, Rīga: laikraksta „Daiļrade" pielikums, 1990.
30 Āpše E., Tautiskais mantojums I. Konspekti, Bostona: Latviešu Jaunatnes „Divreizdivi" padome, 1973, Monreāla, 1979.
31 Mūks R., Kas ir meditācija. Teorija un prakse, Rīga: Cīruļa grāmatu apgāds, 1993.
32 Borgs J., Humanizētā vide, ACD, 1979, Nr. 3.
33 Klētnieks J., Tautasdziesmu kosmoloģija, Zvaigzne, 1985.
34 Vīks I., Jāņu būtība, *Viedas Vēstis*, 1991, Nr. 1.
35 Grīns M., Grīna M., Latviešu gads, gadskārta un godi, Rīga: Everest, 1992.
36 Blūma G., Viņsaules vārtos, *Karogs*, 1990, Nr. 11.
37 Klaustiņš R., Endzelīns J., Latvju tautas Dainas VIII, Rīga: Literatūra, 1931.
38 Mičulis A., Dvēseles Dziesma, Rīga: Saules koks, 2001.
39 Viķe-Freiberga V., Saule, pasaule, viņsaule, *Baltica '94*, Rīga: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1994.
40 Rusmanis S., Vīks I., Kurzeme, Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993.
41 Latviešu tautas dziesmas. Izlase III, Rīga: LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957.
42 Brastiņš E., Dievturu cerokslis jeb teoforu katķisms tas ir senlatviešu dievestības apcerējums, Rīga: Latvijas Dievturu Sadraudze, 1932.
43 Klētnieks J., Megalītiskā astronomija, *Zvaigžņotā Debess*,1988. g. vasara.
44 Balklavs A., Akmeņu mīklas atminējumu meklējot, *Zvaigžņotā Debess*, 1989. g. pavasaris.
45 Klētnieks J., Latvju rakstu astronomiskā semantika, *Zvaigžņotā Debess*, 1990. g. pavasaris.
46 Slava M., Latviešu rakstainie cimdi, Rīga: Zinātne, 1990.
47 Mūks R., Dieva pērtiķa zīmē. Domas par pasaules galu, Rīga: Karogs, 1996.
48 Eliade M., Sakrālais un profānais, Rīga: Minerva, 1996.
49 Kursīte J., Latviešu folklora mītu spogulī, Rīga: Zinātne, 1996.
50 Grīns M., Grīna M., Latviešu lietišķā daiļrade. 2. izdevums, ASV: Latviešu daiļamatnieku savienība, 1990.
51 Senču raksti, Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 1991.
52 Kleperis J., Jānis kūra uguntiņu, *Latviešu tautas dzīvesziņa*, 5, Rīga: Zvaigzne ABC, 1993.
53 *Uguns*, Nr. 5.
54 Radiņš A., Ceļvedis Latvijas senvēsturē, Rīga: Zvaigzne ABC, 1996.
55 Novadniece I., Jūlijs Madernieks, Rīga: Zinātne, 1982.
56 Vilipsone E., Latvju raksta zīmju simbolika, *Londonas avīzes*, 1978. g. 6. janvāris, 1978. g. 3. februāris.
57 Brastiņš A., Latviešu tēlotājs raksts, *Latvju Māksla*, 1978, Nr. 5.
58 Rubene E., Kompozīcijas pamati tekstilijām, Rīga: Em. Melngaiļa Tautas mākslas nams, 1964.
59 Ventaskrasts Ž., Izšuvumu, adījumu un audumu raksti, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.
60 Kraukle D., Ornaments, Rīga: Zvaigzne, 1993.
61 Lācis M., Latvijas Dizains, Rīga: Liesma, 1984.
62 Tvaiks J., It viss ir kustība, *Liesma*, 1979, Nr. 10.

63 Nuknēviča L., Kādu apli mēs izvēlamies, *Kino*, 1989, Nr. 7.
64 Vints T., Kāpēc neprotam lasīt Lielvārdes jostu?, *Māksla*, 1985, Nr. 3.
65 I. Latviešu tautas tērpi. Vidzeme, Rīga: Jāņa sēta, 1995.
65 II. Latviešu tautas tērpi. Kurzeme, Rīga: Jāņa sēta, 1997.
65 III. Latviešu tautas tērpi. Zemgale. Augšzeme. Latgale, Rīga: Jāņa sēta, 2003.
66 Rupainis A., Arheolingvistika. Pētījums par senvalodu izcelsmi un tautu radniecību. Dainu loma senajās valodās, ASV: Latvju grāmata, 1967.
67 Wirth H., Der Aufgang der Menschheit. Untersuchungen zur Geschichte der Religion, Symbolik und Schrift der Atlantisch-Nordischen Rasse, Jena, 1928.
68 Vēveris E., Kuplais M., Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā, Rīga: Avots, 1986.
69 Zariņš R., Latvju raksti. Tautas māksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos, 3 sējumos, Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1924.–1931.
69 I. Zariņš R., Latvju raksti. I sējums. Tautas apģērbi un apģērbu daļas Kurzemē un Zemgalē.
69 II. Zariņš R., Latvju raksti. II sējums. Tautas apģērbi un apģērbu daļas Vidzemē, Latgalē un Augšzemē.
69 III. Zariņš R., Latvju raksti. III sējums. Lauku celtniecība. Istablietas, trauki u.c.
70 Brūsa-Mitforda M., Zīmes un simboli, Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
71 Šiliņš M., Valsts vēsturiskā muzeja krājumi. III d., Rīga: Valsts Vēstures muz. izdevums, 1931.
72 Celms V., Starptautiskā folkloras festivāla Baltica '97 telpiskie un grafiskie simboli, *Dziesmusvētki*, 1997, Nr. 7.
73 Ozoliņš O., Ik rītiņu saule lec, Valmiera: SIA Imanta, 1996.
74 Tamaša A. Z., Par laika enerģētiku un senču zinībām, *1991. g. lekcijas pieraksts*.
75 Goba A., Ceļš uz Bitarīnu, Rīga: Sprīdītis, 1990.
76 Šipovs G. I., Akimovs A. E., Fizikālais vakuums un vērpes lauki, *1997. g. lekcijas pieraksts*.
77 Veļus N., Lietuvju folkloras atšķirības. Pasaules modelis, *Grāmata*, A. D. MCMXC III
78 Grāvītis V., Kas sunim asti cels, ja pats necels? Novadu laika grāmata, 1996, Rīga: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1996.
79 Celms V., Zīmes savrupība – viena no raksturīgākajām latvju raksta pazīmēm, *Dziesmusvētki*, 1997, Nr. 12.
80 Celms V., Simetrija, *Dziesmusvētki*, 1998, Nr. 4.
81 Celms V., Procesa klātbūtnes iezīmes, *Dziesmusvētki*, 1997, Nr. 8.
82 Brastiņš A., Māte Māra. Māras dziesmu sakārtojums un apcerējums, ASV, Klīvlenda, Ohaijo: apgāds Māra, 1967.
83 Karlsone A., Sens jostu raksta kompozīcijas pamatprincips. Dabas un vēstures kalendārs 1993, Rīga: Zinātne, 1992.
84 Siliņš E. I., Lielo patiesību meklējumi, Rīga: Jumava, 1999.
85 Nadziņa V., Mājturība. Etnogrāfiskie izšuvumi. Kompozīcija, Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.
86 Grāvītis V., Labi aizmirstais vecais par dažām tautas rotājošā raksta zīmēm, *Avots*, 1990, Nr. 3.

87 Фоли Дж., Энциклопедия знаков и симболов, Москва: ВЕЧЕ. АСТ., 1997.
88 Джохари Х., Инструменты для тантры. Чакры: энергетические центры трансформации, Киев: София, 1999.
89 Перс Дж., Мистическая спираль, Москва: Культурно производственный центр Марта, 1992.
90 Hokings S., Īsi par laika vēsturi. No Lielā sprādziena līdz melnajiem caurumiem, Rīga: Madris, 1997.
91 Zandbergs U., Sirmā gudrība I d., Rīga, 1996.
92 Фрилинг Г., Ауер К., Человек. Цвет. Пространство, Москва: Стройиздат, 1973.
93 Jakobsone G., Par gadskārtām, *Zvaigžņotā Debess*, 1996. g. rudens.
94 Аргуэлс Хосе и Мириам, Мандала, Москва: Благовест, 1973.
95 Grasmane M., Latviešu tautas tērpi. Raksti, izšūšana, Rīga: Rasa ABC, 2000.
96 Кораблев Л., Графическая магия исландцев. Практическое пособие, Москва: Велигор, 2002.
97 Торсон Э., Северная магия, Киев: София, 1997.
98 Ankrava S., Vai Lāčplēsis bija karalis Artūrs?, Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.
99 Vīks I., Smalko enerģiju izpausmes, *Viedas Vēstis*, 1992, Nr. 7.
100 Gaerte W., Urgeschichte Ostpreussens, Königsberg, 1929.
101 Rawson P., Laiks tantrā, *Viedas Vēstis*, 1993, Nr. 2.
102 *Saules Koks*, Nr. 9/10.
103 Драгунский В., Цветовой личностный тест. Практическое пособие к цветотесту М. Люшера, Минск, Москва: Харвест АСТ, 2002.
104 Klētnieks J., Krievānu Māras jostas kalendārais raksts, *Zvaigžņotā Debess*, 1990. g. vasara.
105 Straubergs K., Latviešu buramie vārdi I, Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939.
106 Шереметьева Г., Семь цветов здоровья. Лечение цветом, Москва: торговый дом Гранд, 2002.
107 Biezais H., Seno latviešu debesu dievu ģimene, Rīga: Minerva, 1998.
108 Viķe-Freiberga V., Trejādas saules. Hronoloģiskā Saule, Rīga: Karogs, 1999.
109 Balklavs A., Visuma kristāliskā struktūra, *Zvaigžņotā Debess*, 1993./94. g. ziema.
110 Vilks I., Astronomija vidusskolai, Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
111 Šterna M., Senā gadskārta, Rīga: Zinātne, 1998.
112 Tobe A., Tobis G., Saules gads, Rīga: SIA Jumi, 1998.
113 Straubergs K., Latviešu tautas paražas I, Rīga: Latvju grāmata, 1944.
114 Latviešu tautas teikas. Izlase, Rīga: LPSR Zinātņu Akadēmijas izd., 1961.
115 Valsts vēstures muzeja krājumi I, Rīga: LVM izdevums, 1930.
116 Brastiņš E., Latvju tikumu dziesmas, Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.
117 Beresnevičs G., Baltu reliģiskās reformas. Pērkona simbolika, *1996. g. lekcijas pieraksts*.
118 Amata S., Uguns kods mūsu dvēselē. Intervija ar R. Rozīti, *Labrīt*, 1995, 2. jūlijs.
119 Grīns M., Latviešu senā dievestiba un tās atjaunojums, *Dievturība*, Rīga: Māra, 1998.

120 Smits E. D., Nacionālā identitāte, Rīga: AGB, 1997.
121 Рыжакова С. И., Язык орнамента в латышской культуре, Москва: Индрик, 2002.
122 Ozoliņa-Nucho A., Vidnere M., Iztēles psiholoģija, Rīga: AGB, 2000.
123 Mazulāns J., Starojošas zvaigznes, Sweden: Spirale.
124 Рыбаков Б. А., Язычество древних славян, Москва: София ИД Гелиос, 2002.
125 Kokare E., Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē, Rīga, 1999.
126 Kokare E., Nāc, Dieviņ, līdz ar mani, Rīga: Zinātne, 1995.
127 Šmits P., Latviešu tautas ticējumi IV, Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1941.
128 Sūna H., Latviešu dejas cilmes un attīstības galvenās problēmas, *Latvijas PSR ZA* Vēstis, 1976, Nr. 8.
129 Cimermanis S., Latviešu tautas dzīves pieminekļi. Celtnes un to iekārta, Rīga: Zinātne, 1969.
130 Лозе И. А., Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины, Зинатне, 1979.
131 Bliujienė A., Vikingų epochos kuršių, papuošalų ornamentika, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999.
132 Zemītis G., Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē, Rīga: LU Vēstures institūts, 2004.
133 Paliepa J. R., Latvju dainas un vedu himnas. Indoeiropiešu un senās Eiropas kultūru saplūde. Latviešu valodas un dainu izcelsme, Rīga: SIA Elpa-2, 2004.
134 Bīne J., Kas bija Jāņa sieva?, *Dievturu Vēstnesis*, 1990, Nr. 4.
135 Biezais H., Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā, Rīga: Minerva, 1994.
136 Krūmiņš A., Mūsu tautas saknes, Rīga: Kultūrvēsturiski pētījumi, 1998.
137 Kursīte J., Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā, Rīga: Zinātne, 1999.
138 Viedas Vēstis, 1993, Nr. 3.
139 Klētnieks J., Stāmerienas sagšas kalendārās likteņzīmes, *Zvaigžņotā Debess*, 1990. g. rudens.
140 Engel K., Vorgeschichte der alterpreussischen Stämme, Königsberg, 1935.
141 Usačiovaitė E., Lietuvių liaudies ornamentai. Valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai, Vilnius: VDA leidvkla, 1998.
142 Balčikonis J., Audinių raštai, Vilnius: Valstvbinė politinės ir mokslinės literatūros leidvkla, 1961.
143 Kupše Ž., Ventiņu zemē, *Latvijas Saule*, 1927, Nr. 53/54.
144 Paegle E., Latviešu tautas māksla, Rīga: Pagalms, 1935.
145 Klusie liecinieki. Senlietu albūms, USA: Pilskalns, 1964.
146 Zagorskis F., Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks, Rīga: Zinātne, 1987.
147 Ferdinand A., Altindianische tekstilkunst aus Peru, Leipzig, 1984.
148 Slava M., Latviešu tautas tērpi, *Arheoloģija un etnogrāfija VII. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1966.
149 Vaska B., Dobeles riņķsaktas un to ornaments (14.–17. gs.), *Letonica, 2002.-8*
150 Dzērvīte A., Latvju raksti, Toronto, 1973.

151 Deņisova R., Auklas keramikas kultūras cilšu ģenēze un ražotājsaimniecības attīstība Austrumbaltijā, *Arheoloģija un etnogrāfija XV. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1987.
152 Juodakis V., Balys Buračas, Vilnius, 1971.
153 Ciglis J., Radiņš A., Ludzas Odukalna kapulauka katalogs, Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2002.
154 Upitis L., Latviešu cimdi. Raksti un tehnikas. Latvian mittens. Traditional Design & Techniques (St. Paul. MN. Dos Tejedoras), 1981.
155 Bīne J., Latvju rakstu lietošana lietišķā mākslā, *Mana Māja*, 1943, Nr. 17.
156 Bīne J., Mūsu rotājošie raksti, *Latviešu lietišķā māksla*, 1987, Nr. 16.
157 Sudmalis J., Latvju raksti (ornamenti), Rīga: Valters un Rapa, 1923.
158 Klētnieks V., Latvju rakstraudzis, *Arhīvs XXII*. Redaktors Edgars Dunsdorfs, PBLA un K. Zariņa fonds. Melburna, 1982.
159 Daiga J., Karavīra aproce, *Arheoloģija un etnogrāfija XI. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1974
160 Vaska B., Latgaļu 8.–9. gs. manžetaproču ornaments, *Arheoloģija un etnogrāfija. XVIII. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1996.
161 Radiņš A., 10.–13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi Latvijas Vēstures muzeja raksti Nr. 5, Rīga, 1999.
162 Ivanova G., Madre I., Jostu raksti, Rīga: Liesma, 1968.
163 Zariņa A., Dažu Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem, *Arheoloģija un etnogrāfija XI. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1974.
164 Lõugas V., Selirand J., Arheoloogiga Eestimaa teedel, Tallinn: Valgus, 1977.
165 Dancītis A., Ugunskrusts. Latvju ugunskrusta formu sistemātisks apskats, Rīga, 1931.
166 Latvijas Saule. Mākslas un senatnes mēnešraksts, 1923–1925.
167 Mūks R., Ceļā uz Rietumu nirvānu caur Latviju, Rīga: Valters un Rapa, 2000.
168 Balklavs A., Zibens izlāde – mazizpētīts mutagēns faktors, *Zvaigžņotā Debess*, 1991./1992. g. ziema.
169 Garklāvs E., Atziņas, *Buklets E. Garklāva, V. Celma izstādei „Zīme, Telpa, Mīts"*, Rīga: R/A Daiļrade un Brīvdabas muzejs, 1990.
170 Zandbergs U., Sudraba ticējums, *Viedas Vēstis*, 1993, Nr. 2.
171 Vilcāne A., Višķu Maskavas kapulauks (8.–12. gs.), *Arheoloģija un etnogrāfija. XVIII. Rakstu krājums*, Rīga: Zinātne, 1996.
172 Vaska B., Designs on ancient Latgallian men's arm-bands 9th–12th centuries, Vilnius: Vilnius Academy of Fine Arts Lithuania – Prehistoric art in the Baltie region, 2000.

Celms, Valdis

Ce84 Baltų raštai ir ženklai: baltų pasaulio modelis, struktūra, vaizdiniai, simboliai / Valdis Celms; iš latvių kalbos vertė Dzintra Elga Irbytė. – Vilnius: Mintis, 2010. – 336 p.: iliustr.

ISBN 978-5-417-01001-9

Knygoje plėtojama baltų tautų tradicinio ornamento semiotika ir komparatyvistika, nagrinėjamas jo mitologinis bei mitopoetinis kontekstas. Baltų raštų ir ženklų reikšmės gvildenamos tradicinės mitopoetinės pasaulėžiūros, mitologinio pasaulio sąrangos modelio ir jo simbolikos elementų kontekste. Autorius ieško ornamento sąsajų su latvių ir lietuvių mitinėje tradicijoje žinomomis dievybėmis (mitiniais personažais) ar gamtos stichijų, dangaus reiškinių mitinėmis personifikacijomis – Laima, Perkūnu, Pasaulio medžio įvaizdžiu ir jo elementais. Jis gausiai ir plačiai lygina baltų ženklus su kitų tautų, kultūrų ir civilizacijų, tiek artimų, tiek tolimesnių ar senesnių, duomenimis.

UDK 391(=88)+003.6

Valdis Celms
BALTŲ RAŠTAI IR ŽENKLAI
Baltų pasaulio modelis, struktūra, vaizdiniai, simboliai

Iš latvių kalbos vertė
Dzintra Elga Irbytė

Redaktorės *Dangirutė Giedraitytė, Ieva Puluikienė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Leidykla „Mintis“, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius
Spaustuvė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

© Joanos Imbrasienės karpinys

Valdis Celmas (Valdis Celms, 1943) – latvių dailininkas ir dizaineris, semiotikos tyrinėtojas, menotyrininkas. Straipsnių apie latvių raštų ženklus, kinetinio meno ir aplinkos dizaino problemas autorius. Latvių raštų struktūrą ir simboliką tyrinėja nuo 1974 metų.

Raštai kaip struktūra ir simbolinių vertybių sistema įkūnija ir ateities raidos galimybę. Juose atrandame pagrindinius
pasaulio viseto ir išsidėstymo dėsningumus.
Raštai ir jų ženklai sudaro vieną kalbą, bendrą pasaulio ir dieviškumo vaizdą, kur žmogus, gamta ir kosmosas vieningai juda nuolat ciklišk ai ir harmoningai atsinaujindami. Šios vertybės yra dabartinio ir ateities
savitumo arba tapatumo pagrindas.
Sugrįžti į pradžią reiškia eiti pirmyn. Sugrįžti prie tikrųjų šaltinių – semtis jėgų ateičiai. Sugrįžti prie šviesos, prie harmonijos su gamta ir kosmoso dėsniais – reiškia egzistuoti amžinai.

V. Celms

ISBN 978-5-417-01001-9
9 785417 010019
www.mintis.eu